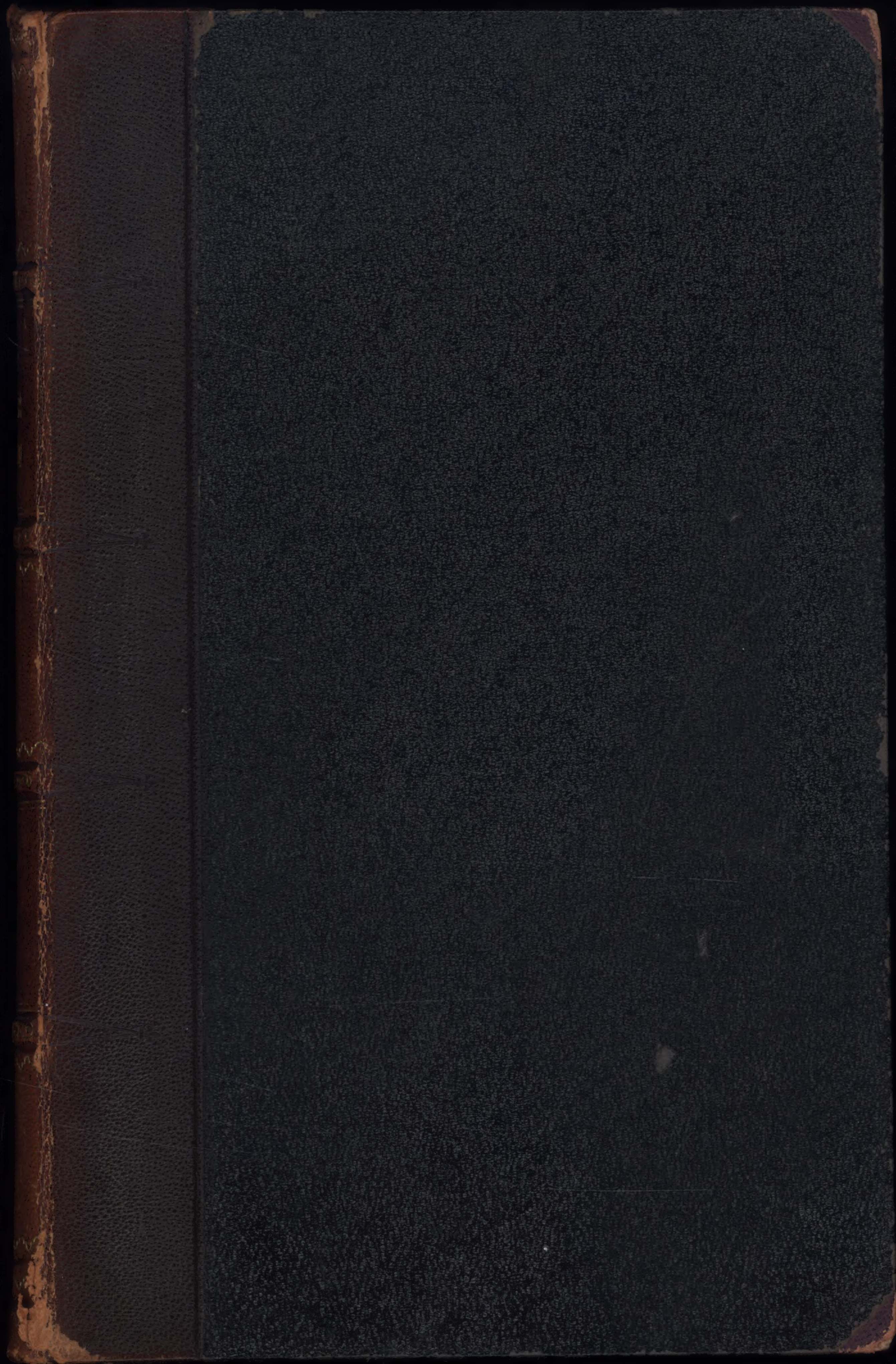


ARCHITEKTEN



MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHITEKTFORENING

MCMI • BIND IV • MCMII

TITELBILLEDET:

BAG ROSKILDE DOMKIRKES KOR. TEGNING AF MARTIN BORCH.

ARCHITEKTEN

MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING

1901 • BIND IV • 1902

REDAKTØR: ARCHITEKT K. ARNE-PETERSEN
REDAKTIONSUDVALG: ARCHITEKTERNE
EUGEN JØRGENSEN OG ALFR. THOMSEN



KJØBENHAVN MCMII
UDGIVET AF AKADEMISK ARCHITEKTFORENING
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

AFDELING A.

INDHOLD.

(De med * mærkede Artikler ere illustrerede.)

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 7

FONTÆNE VED RAADHUSET.

I vor Hovedstad, der er saa fattig paa Springvand, idet den fra tidligere Tider kun ejer et eneste, nemlig det velbekendte paa Gammeltorv, har den Tanke at faa Byens Torve og Gader forsynet med flere saadanne Prydelser beskæftiget Kunstnerne i den sidste Snes Aar. Den pludselige Frodighed af Ideerne stammede vistnok især fra den Gang, da Foreningen for Kjøbenhavns Forskønnelse endnu var i sin lovende Begyndelse og



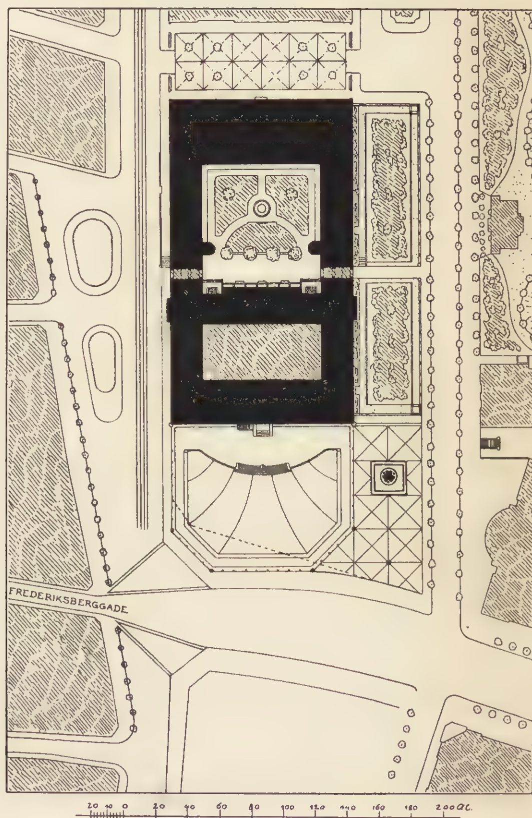
SPRINGVANDSPROJEKT 1889. JOAKIM SKOVGAARD OG THORVALD BINDESBØLL.



FONTÆNE VED RAADHUSET.

JOAKIM SKOVGAARD OG
THORVALD BINDESBØLL.

stillede sig selv den Opgave at rejse et Springvand paa Højbroplads, eventuelt i Forbindelse med Pladsens Omordning. Professor, Architekt STORCK komponerede det første Udkast hertil; og derefter fulgte Slag i Slag et Projekt til et Springvand med en stor Kaalstok som Hovedmotiv fra JOAKIM SKOVGAARD og THORVALD BINDESBØLL, en Bronzekumme med en Midtegruppe af en Tyr og en Drage i Kamp fra samme Kunstnere, endvidere fra samme Kunstnere et Springvand med en Bjørn i Midten, nu opstillet i Raadhusets aabne Gaard*), fremdeles fra de samme Kunstnere en Plan til Højbroplads' Omordning og en anden Plan hertil fra Architekt M. NYROP, Storkespringvandet, som virkeligt blev rejst der, af Maleren EDVARD PETERSEN med Storke af Professor BISSEN o. s. v. o. s. v. Foruden de her nævnte fremkom der yderligere Udkast af andre Kunstnere.



FORESLAAET PLADS FOR SPRINGVANDSFONTÆNEN VED RAADHUSET.

Senere — i Aaret 1890 — indbød Frederiksberg Kommune til Konkurrence om et Springvand, i hvilken Billedhugger BUNDGAARD fik første Præmie for »Gefion«. Springvandet skulde opstilles i Frederiksberg Allés 1ste Runddel; men efter mange Omskiftelser endte det med, at Kjøbenhavns Kommune i 1899 vedtog, at det skulde rejses ude ved Langelinie, idet der til Tilvejebringelsen af det skænkedes et Beløb af 50.000 Kr. af Kommunens kunstneriske Fonds Midler, som skulde lægges til det af Carlsbergfondet skænkede Beløb af 50.000 Kr.**)

Nu er der atter og det for Alvor Tale om at berige Kjøbenhavn med

*) Se »Medd. fra Akad. Architektforening«, III, Side 97.
**) Se »Medd. fra Akad. Architektforening«, I, Side 177.

en saadan monumental Prydelse, dog ikke saameget just i Form af et Springvand, som snarere af en Fontæne.

Raadhusudstillingen af dansk Kunst indtil 1890 har nemlig det glædelige økonomiske Resultat at opvise, at der er et Overskud paa over 34.000 Kr. Og som det var Tanken allerede under de forberedende Arbejder til dette store og betydningsfulde Foretagende, at det Overskud, der muligt kunde blive, skulde anvendes som Gave til Raadhusets dekorative Udstyrelse, saaledes er det nu ogsaa af Komiteen i dens afsluttende Møder blevet vedtaget, at Pengene skulde bruges hertil.

Endnu medens Udstillingen var aaben, lod Komiteen, saa snart den havde Sikkerhed for, at der virkeligt vilde blive Overskud, den store Sal i Raadhusets Forbygning, anvendt som Udstillingslokale, male af Kunstneren Karl Jensen; og dette smukke Billede, der er helt færdigt, vil blive ophængt i Raadhuset paa et eller andet fremtrædende Sted til Minde om Sommeren 1901. Endvidere haaber Komiteen af Maleren Krøyer at faa udført en Portrætgruppe af Raadhusets Bygmester, Architekt Nyrop, hans Konduktør, Architekt Emil Jørgensen, og en af Formændene i Samtale paa Byggepladsen; ogsaa dette Billede skal selvfølgeligt ophænges paa Raadhuset. Men for den langt overvejende Del af Summen, omkring 27.000 Kr., vil Komiteen ved Maleren Joakim Skovgaard og Architekten Thorvald Bindesbøll lade udføre en Springvandskumme af Bronze og derhos udbede sig Kommunalbestyrelsens Samtykke til, at den maa opstilles paa Raadhuspladsen, om muligt paa det paa hosstaaende Plantegning viste Sted foran det paa Raadhusets Sydvestside projekterede Haveanlæg.

Som det fremgaar af Tegningen, skal Springvandskummen, der er 8 Al, i Diameter, anbringes paa Raadhuspladsen, kun hævet et Trin over denne. Der skal selvfølgelig ingen Indhegning være om den, og frit og uhindret skal man kunne gaa helt hen til den. Med lige Mellemrum er der anbragt tre Fantasidyr, Drager, der staa paa Jorden og, støttende sig paa Kummens Kanter med Forbenene, spy Vand midt ud i Bassinet. Som man ser, er dette altsaa en Del af det oprindeligt af Skovgaard og Bindesbøll i Aaret 1889 projekterede Springvand med Tyren og Dragen som Midtegruppe. Denne er udeladt; men der vil Intet være til Hinder for, at den senere endnu kan anbringes, om det skulde være, at et eller andet Fond, en Velgører el. lign. skulde ville yderligere udstyre den. Men som det synes at fremgaa af Tegningen og den modellerede Skitse, vil Kompositionen ikke lide ved at miste Midtegruppen; selv uden denne vil den kunne staa som en Helhed.

FRA ULFELDS PLADS OG GRAABRØDRETORV.

VED BERING LIISBERG.

II.

Medens de Bygningsrester, der blev afdækkede ude paa Graabrødretorv (se forrige Nummer), alle var af yngre Oprindelse og utvivlsomt var Levninger af Ulfeldernes Gaard, blev der derimod inde i Gaarden til Nr. 16 ved Opsætning af en Kloakbrønd o. a. l. fremdraget to Stykker middelalderligt Murværk (se Kortet S. 64 N. og O.). De dannede uden Tvivl en fortløbende Mur, der viste omtrent i samme Retning som det ved den stiplede Linie skitserede Huk. Murværkerne stod paa Fundament af Kampesten, hvis Overkant laa $5^1/_2$' under Gadelinien; de havde en Tykkelse af 27" med Kop og Løber vekslende i samme Skifte. Ved N. fandtes, som vist paa Kortet, en Rundmur paa Vestsiden af Murværket og bygget umiddelbart op dertil. Radius var 20", Murens Tykkelse $11^1/_2$" (Munkestenens Længde). Jeg skylder Hr. Ingeniør Otto Wulff Tak for Meddelelsen om dette interessante Fund. Desværre maatte Arbejdet fremmes med saa stor Hast, at der ikke blev Tid til en Udgravning omkring Rundmuren eller ned til dens Fundament, og yderligere Oplysninger til Bestyrkelse eller Svækkelse af den naturlige Formodning, at Rundmuren kunde være en Pille, blev ikke indvundne.

Ved et Par tilfældige Gravninger (foretagne af Gasvæsenet, se Kortet Side 65 m og n) mellem Nr. 16 og de tidligere Slagterboder, hvor den østlige Del af Klostrets Nordfløj maa antages at have ligget, fremkom intet af Interesse. Klostergaarden maa vel antages paa alle 4 Sider at have været omgivet af Bygninger. Paa de meget nøjagtige, haandtegnede Kort fra Midten af det 17. Aarhundrede findes ogsaa Klostergaarden afsat som en aflang Firkant, uden at det dog af dem fremgaar, om den mod Nordost, ud til Abildgaarden, har været lukket med Bygning eller mulig med et Plankeværk. Forlænger man den stiplede Linie I—H (se Kortet S. 64), der antyder den nordlige Side af Klostergaarden, ud mod Øst, vil det ses, at Forlængelsen viser uden om den Ulfeldske Grunds Linie, hvilket muligt kan give en Forklaring paa Udtrykket i Skødet (se S. 67 øverst), at Ulfelds Grund strakte sig langs Løvstræde af N. O. i S. V. *hen omkring Hjørnet* ind i Graabrødre. Den Mulighed er saaledes ikke udelukket, at en dybere Gravning paa langs ad Løvstræde ud for Nr. 11 vil frembringe Rester af dette Hjørne*).

Den hele Plads mellem Klosterstræde og Niels Hemmingsensgade (Trompetergangen), som den Gang ikke eksisterede, paa den ene Led og Løvstræde og Skindergade paa den anden var altsaa lige til Reformationen og nogen Tid efter denne optaget af Klostrets nordlige Fløj og andre Bygninger, af Abildgaarden, det meste af det nuværende Torv, samt af Kirkegaarden, der strakte sig langs Skindergade mod Øst (saa vel i Grunden til Graabrødretorv Nr. 10 som hen imod Niels Hemmingsensgade har man fundet Benrade). Allerede i 1530 maatte

*) Det gamle Billede hos Pontoppidan af Kjøbenhavn fra 1596 yder ingen Hjælp til Bestemmelsen af Klosterbygningernes Plads, idet bl. a. Helligaandskirkens let kendelige Taarn øjensynlig er bleven ombyttet af Tegneren med det runde Graabrødre Kirketaarn.

Tiggermunkene eller Graabrødrene, som Befolkningen var meget forbitret paa, fortrække, og Klosterbygningerne blev tagne i Brug paa forskellig Maade. En Apotheker og en Doktor fik Bolig i et af Husene. Hjørneejendommen Nr. 16 blev, uvist naar, overladt Helliggæstes Kirke til Præstebolig, og som saadan nævnes den endnu 1607. Nr. 14 og 12 tilhørte 1581 Aksel Tønnesen Viffert, senere Eske Brok og Albert Skeel, 1645 Henrik Hvitfeld og Otto Skeel; 1661 tilhørte alle tre Numre Henrik Ramel. Den tidligere Kirkegaard (omtr. Pladsen mellem Kejsergade og Niels Hemmingsensgade) tilhørte 1581 Niels Rosenkrantz og Korfits Tønnesen Viffert, senere, i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, Mads Eriksen Vaspyrd og Breide Rantzau. Paa Østsiden af det nuværende Torv, altsaa uden for Klostrets Ejendom, laa, som foran berørt, Jørgen Friis' og Iver Vinds Gaarde; i Hukket laa Bassernes Gaard (nu Nr. 19). Nr. 13 var oprindelig Kapellanbolig for Helligaandskirken; ved Midten af det 17. Aarhundrede, og sag-



GRAABRØDRETORV 1807. STIK EFTER ECKERSBERG.

tens adskilligt forinden, beboedes den imidlertid af Organisten eller »Orgemestren« ved samme Kirke.

Hvornaar Slægten Ulfeld er kommet i Besiddelse af den store Grund Nord for det gamle Løvstræde, vides ikke; men 1581 ejede Jakob Ulfeld en Gaard paa dette Sted. 1607 tilhørte den Mogens Ulfeld, der opførte et nyt Hus i Skindergade; det vil, med Grundens ringe Bredde for Øje ($23^1/_2$ Al.), sagtens sige, at han opførte en Bygning imod Skindergade, med Gavlen herud; i 1618 solgte hans Søn Jakob Gaarden til Rigskansleren Jakob Ulfeld, Korfits Ulfelds Fader. Da Korfits Ulfeld i 1637 i Anledning af sin Udnævnelse til Statholder i Kjøbenhavn, satte Bo her og senere flyttede ind paa sin fædrene Gaard, overtog han den dog ikke som Arv efter sin Fader; denne havde solgt den til den rige Købmand Johan Bräem, af hvem Korfits atter købte den i nævnte Aar. Da Ulfelds Gaard altid betegnes som liggende i Løvstræde, maa det antages, at Hovedbygningen har ligget herudtil. Det var da sandsynligvis denne, som Ulfeld 1649 lod nedbryde og genopføre noget længere tilbage, hvorved der blev Gaardsplads foran den ud til Løv-



GRAABRØDRETORV.

KOBBERSTIK I »DEN DANSKE VITRUVIUS«.

stræde. I Isach Murmesters Regnskaber, der senere efter Ulfelds Flugt blev fremlagte, hedder det, at han »ganske af Grunden« havde opmuret Gaarden, medens Rigshofmesteren var i Holland. Da Registreringsforretningen over Ulfelds Gaard (se Hist. Tidsskrift III 472 fg.) omtaler det *gamle* Hus i Modsætning til det *ny*, ligger det nær i det foran omtalte nylig afdækkede, omhyggeligt udførte Murværk at se Fundamenterne af Korfits Ulfelds nye Hovedbygning og i de ældre Murrester Grunden til det gamle Hus, det af Mogens Ulfeld opførte, i hvilket, hvad der fremgaar af ovennævnte Registrering, Korfits Ulfeld selv havde sit Kammer ud til Skindergade. Det var sagtens dette Kammer, som den berygtede Dina Winhover benyttede som Skuepladsen for de Anslag mod Frederik III's Liv, hun bragte frem i den store Proces 1651; og den Bagport, ad hvilken Ulfelds utro Tjener Langemak efter hendes senere Fremstilling vilde lukke Snigmorderne ind for at myrde Rigshofmesteren, har ført ud til Skindergade her ved Gadegavlen af Ulfelds Hus, altsaa hvor nu Kejsergade munder ud i Skindergade.

Til Udstyrelsen af den rige og pragtelskende Rigshofmesters Gaard har vi kun ringe Kendskab. Bygningen selv er i sit Ydre maaske næppe bleven fuldfærdig — den siges at være opført 1649 — inden Ulfelds Flugt i 1651; men i Retning af Bohave, Tapeter og Sølvtøj har der sikkert været udfoldet en fyrstelig Pragt. At Bygningen dog ogsaa har været kunstnerisk smykket, fremgaar af de mange Gesimssten, Brudstykker af smaa Kridtstenssøjler, flade, firkantede Kridtsten med Ornamenter, Dekorationer i brændt Ler o. s. v. foruden mangfoldige Brudstykker af Kakler. Inden sin endelige Bortrejse i 1662 fik den faldne Stormand (6. Juni) Kongens Tilladelse til at nedtage og bortføre et Alabasterbillede og andet Løsøre fra sin forrige Gaard i Løvstræde; men allerede Aaret forinden betegnes Ulfeldts Gaard i Kjøbenhavns Grundtakst som meget brøstfældig. Dog tog man ikke i Betænkning i November 1661 at indlogere et russisk Gesandtskab »med mangfoldige Karossers Følge« i den Ulfeldske Gaard, hvor Mette Rode agerede Værtinde. Og herfra drog Russerne d. 1. December i 16 Karosser og med et prægtigt Følge op til Slottet, bl. a. for at overrække Kongen de medbragte Foræringer af kostbart Pelsværk og forskellige levende Dyr, der i en lang Række blev baaret af halvandet Hundrede Mand af Kongens Garde.

Den 13. Juli 1664 udgik kgl. Majestæts Ordre til Ingeniøren Henrik Rüse til uden Ophold at »slette«, d. v. s. jævne Korfits Ulfelds Gaard med Jorden og opsætte den i Dommen omrørte »Pyramis«. Allerede 22. Juli synes den kongelige Befaling at være efterkommet. Kongen taler den Dag om den *nu* afbrudte Gaard. Og som et Minde om den fuldstændige Ødelæggelse, der overgik Gaarden, strækker der sig over hele Udgravningen og under den nordlige Kant af Slagterbodernes Plads helt hen til P i en Dybde af 2' under Gadelinien et Lag, 1'—$1^1/_2$' svært, af Murstens- og Tagstensbrokker; enkelte Steder laa Kælderrummene fulde i 3'—4's Højde. Alle Stenene var store røde Sten eller Brokker af saadanne og mange Tagsten af middelalderlig Form.

Den Forandring, der foregik med det hele Kvarter og dets Beboere, er et lille Spejlbillede af, hvad der kort i Forvejen var foregaaet ude paa den store Skueplads. Den pragtelskende Adelmands og kongelige Svigersøns Gaard havde ligget som Midtpunktet her, omgivet af en Kreds af lutter gamle Adelsslægter. Dommen over Ulfeld havde givet Kongen Ret til at jævne en af Landsforræd-

derens Gaarde med Jorden. Og han havde med klart Blik for den dramatiske Virkning af et saadant Udslag af den sejrrige Enevældes Magt valgt at lade sin Vrede ramme den fornemme Adelsgaard midt i den folkerige Hovedstad. Det maatte vel tjene til Skræk og Advarsel for alle og enhver, der endnu nærede Tanke om at sætte sig op mod Souveræniteten. Men med Ulfelds Fald var Adelens Vælde forbi, og de gamle Adelsnavne forsvinder næsten samtidig med Rigshofmestergaardens Ødelæggelse.

Naar man sammenligner de foranstaaende Navne paa Ulfelds Naboer fra tidligere Dage — dem, han i 1651, da Regeringens Øjne hvilede paa Ulfelds Gaard med Uro og Ængstelse, opfordrede til at komme sig til Hjælp under et muligt natligt Overfald, — vil man kunde se, at Tiderne have forandret sig. Alle de gamle Adelsnavne er forsvundne i Grundtaksten 1668. I Iver Vinds gamle Ejendom bor nu Bogtrykker Henrik Gøde, i Rosenkrantz's og Breide Rantzaus Niels Olsen Slagter. Henrik Ramels Gaard ejes nu af Krigssekretær Mejer, Fru Anne Basses af Christen Jensen Slagter, og i Tugthuskirken bor Præsident i Hofretten Mester Anders Hansen Guntzow. I Resten af det tidligere af Tugthus' Bygninger her i Løvstræde boede Smaakaarsfolk, bl. a. i nuværende Nr. 5 Anders Nielsen Prammand, Søn af Niels Nielsen Prammand, hvis djærve Hustru i Stormnatten 10—11 Februar 1659, da hendes Mand gik til Volds, satte sit spæde Barn ned i Kælderen og selv gik ud med sine Piger og Naboersker og kogte Lud og Tjære, som de bar op paa Volden og styrtede ned over den fremstormende Fjende*).

Denne Tradition, der er nedskrevet omkring Midten af det 18. Aarhundrede, viser, at det gamle Navn Tugthusporten, den Del af nuv. Niels Hemmingsensgade, der ligger mellem Walkendorfsgade og Løvstræde, var begyndt at gaa af Brug; det er i øvrigt først helt forsvundet ved Midten af det 19. Aarhundrede. I dette lille Stykke Gade stod de to Tugthusporte, den sydlige inde i Gaden henimod en halv Snes Alen fra nuv. Walkendorfsgade, den nordlige i Flugt med den sydlige Husrække i Løvstræde og Graabrødretorv. Hjørnehuset her havde 6 Fag ud til Torvet og 2 Fag *over Tugthusporten*. Portene forsvandt efter Branden 1728, og Gaden blev udvidet, hvorved Hjørnet er rykket mere mod Vest. Det modstaaende, østlige Hjørne laa efter et Skøde fra 1650 $89^1/_2$ Alen fra Hjørnet af Nr. 11. Gaden har derefter sandsynligvis mundet ud i Løvstræde som vist ved de stiplede Linier paa Kortet S. 64.

Trompetergangen, den nordlige Del af nuv. Niels Hemmingsensgade, der før Branden som en smal Smøge havde skaaret sig ind mellem Ejendommene

---

*) Den gamle Tradition i Maleren Peder Als' Slægt finder paa et meget væsentligt Punkt Bekræftelse i Kbhvns. Dipl. I 830. Grundtaksten af 1661 (og senere) nævner Anders Nielsen Prammand som Ejer af det 3die Sted fra Hjørnet af Lille Helliggejststræde. (I nuv. Nr. 11 boede Mester Anders Hansen Guntzow, i Nr. 9 Thomas Andersen, i Nr. 7 Herman Himmelmand og i Nr. 5 Anders Nielsen Prammand). Der er Grund til at fremhæve dette, da Professor Fridericia i sin »Adelsvældens sidste Dage« S. 407 udtaler, at denne Tradition maa modtages med megen Varsomhed. Naar den imidlertid viser sig fuldstændig nøjagtig i en saadan Enkelthed som Paapegningen af det bestemte Hus, er der sikkert ingen Grund til at tvivle om dens Beretning om den kjøbenhavnske Borgerkones Kækhed, der vel var værd at mindes i adskillige Slægtled. Vi har saa faa kjøbenhavnske Traditioner, at man ikke uden tvingende Nødvendighed bør opgive nogen.

omtr. til nuv. Nr. 21, blev ligeledes efter Branden udvidet og forlænget ud til Skindergade.

Navnet Ulfelds Plads, som ret naturligt straks benyttedes af Kjøbenhavnerne om Stedet, hvor Ulfelds Gaard havde staaet, fik aldrig officiel Anerkendelse. I Torveordningen af 8. Marts 1665, ved hvilken én Del af Amagerbønderne og andre Handlende, der hidtil havde haft Stade paa Amagertorv, henvistes hertil, kaldes Torvet *den ny Plads i Løvstræde.* Men 1674 forekommer Betegnelsen *det ny anordnede Graabrødretorv*; den forekommer i et Skøde, hvorved Christian V giver sin Oversekretær, Didrik Schult, der havde købt den Grund, som tidligere havde tilhørt Ane Slagters, og som i 1661 omtales som lidet bebygget, en Bræmme Jord paa 5 Alens Bredde ud til nuv. Kejsergade og Graabrødretorv, det vil altsaa sige 5 Alen af Ulfelds Grund.

Det var her, Didrik Schult en sen Nattetime i Begyndelsen af Christian V's Regering ganske uventet fik Besøg af sin naadige Konge, der først i stort Optog og til Vogns havde aflagt en Visit hos Admiral Niels Juel og vist ham den Ære at slaa alle hans Ruder ud. Oversekretæren fik lige Tid til at lukke sin unge Kone ind i et Skab og selv faa en Slobrok paa, da Porten blev brudt op, og det lystige Selskab kom ind i Gaarden og op i Stuerne. Han maatte *nolens-volens* i Slobrok og Nathue sætte sig ind i Kongens Karet og følge med tilbage til Slottet, hvorfra han næppe kom tørstig tilbage.

Oversekretærens Gaard vedblev længe at repræsentere Fornemheden paa Ulfelds Plads. Han solgte den senere til Ceremonimesteren Joakim Gersdorff. Ved Midten af det 18. Aarhundrede tilhørte den Baron Güldenkrone.

Ellers var det ikke saa fint bevendt. Ulfelds Plads var fra 1665 rent ud sagt Stadens Lusetorv eller Paltemarked, som det ogsaa hed. I 1692 sad der rundt omkring den stygge Skamstøtte, der til evig Tid skulde minde om Ulfelds Forbrydelse, 15 Koner, der solgte Pølser, gamle Klæder, Hør, Blaar, Trævarer, Maatter og Børnetøj (Legetøj), foruden 29 »Paltekoner« i Tugthusporten, 26 »Huekvinder«, der foruden Huer ogsaa solgte Kaal, 16 Lærredskræmmere, 2 Skaalfarvere, 7 Hørkræmmere, 4 Plattenslagere, 5 Pottemagere, 1 Spaanmaattemager, 1 Stolemager og 1 Fiskebløder. Fiskebløderne synes stadig at have haft Tilhold her og i Helliggejststræde. Stadens eneste og sagtens sidste Fiskebløder boede paa Hjørnet af Torvet og den gamle Tugthusport. Til forskellige Tider har der ogsaa været Stade for Jernhandlere og for Torvebønder paa denne Plads.

For at holde Styr paa den urolige Torvebefolkning var der alt tidlig blevet rejst et Vagthus, en Corps de garde, for Soldatervagten paa Graabrødretorv. Her var tillige efter Brandordningen af 1684 Station for en Brandsprøjte, og uden for Vagthuset stod en Træhest eller, som den ogsaa kaldtes, en Træmær. Det faar man at vide af Arv, da Jean de France paa sin Parlemefranzøsk spørger efter sin très chère mère, og Arv giver ham Anvisning paa at søge hende paa Hallandsaas eller Ulfelds Plads, hvor der findes tvende »Træ-Mære«.

Efter Branden 1726, som raserede det hele Kvarter, rejste Bygningerne om Torvet sig paa ny, saaledes som vi se dem paa Stikket fra Midten af det 18de Aarhundrede og tildels endnu se dem i Virkeligheden. Gaarden Nr. 10 — der i øvrigt staar for Fald — samt Nr. 1—9 staar, som de opførtes efter Branden, og inde bag de ombyggede Forhuse til Nr. 6 og 8 ses gamle Bindingsværks-

bygninger fra denne Tid. Ogsaa Skamstøtten led under den stærke Hede, og enkelte Stykker sprang af. Men Christian VI lod den atter sætte i fuldkommen Stand.

Paa Kobberstikket fra »Den danske Vitruvius« ses tydeligt Hukket ind i Ejendommen Nr. 18. Den yderste Del af dét modstaaende Hjørne (nu Nr. 21), som tilhørte Michael Larmundt, var ikke bebygget, og Stikket viser sin Nøjagtighed her ved at fremstille et højt Plankeværk. Det hele Billede danner med sine borgerlige Huse, sine Bislag, Stentrapper og Træer paa Fortovene et ægte kjøbenhavnsk Interiør.

Der er noget af det tilbage endnu, om end Bombardementet 1807 ødelagde hele Vestsiden af Torvet. Ved denne Brand gik ogsaa det berømte Bryggernes Lavshus til Grunde. Dets store Sal var ofte bleven benyttet som Theater, og en Komedieplakat fra 1707 meddeler Hovedstadens theaterlystne Publikum, at

»Die Königliche Polnische und Churfürstlich-Sächsische Hoff-Comoedianten werden mit gnädigster Erlaubniss, heute Freytag den 4. November, um ihnen sonderbare Affection zu erwerben, aufführen eine von dem berühmten Italiänischen Meister Cicognini entlehnte Haupt-Action, die sich betitult:

STATUA

oder

DIE IN EIN MARMORSTEINERNES BILD VERLIEBTE PRINCESSIN ADMIRA.

Nach dieser vortrefflichen raren Haupt-Action, soll, damit jedermann vergnügt uns verlassen möge, den Beschluss machen eine Nach-Comoedie, welche ungemein lustig, und sich betitult

PICKELHERINGS DOPPELTE HEYRATH.

Der Schauplatz ist auf dem Brauer-Gelachs-Hause; der Anfang um 3 Uhr.«

Ogsaa til Koncerter benyttedes denne Sal, og flere af Ewalds Passions-Kantater er blandt andet opført her.

Eckersbergs Stik giver et tro Billede af Ødelæggelsen 1807. Det er set omtrent fra Nr. 7; Hukket i Nr. 18 ses ogsaa her. Den Forandring i Gadelinien, der var paatænkt efter Branden 1728, blev i det hele først til Virkelighed efter 1807.

Der knytter sig efterhaanden en Række kjøbenhavnske Minder til denne lille Plads. Mindet om Tiggermunkene i længst forsvundne Dage, om Ulfelds og de andre gamle danske Adelsgaarde, der laa her omkring, om Skamstøtten, der fjernedes paa Christian VIII's Bud i 1841, men som endnu ligger i en Kælder under Prinsens Palais og fortæller om Ulfelds Brøde, om Vagthuset og Træhesten og Pjaltekonerne udenom, om Niels Prammands spæde Barn i Kælderen og om den gamle Sæbekælder og de rigtige gamle Sæbekælderfolk og endelig om de nu nedrevne Slagterboder*). Men eet Minde synes at være gaaet i Glemme, og det bør dog opfriskes. I Ivar Vinds gamle Hjørnehus, hvor der alt i 1668 var Bogtrykkeri, blev de første 2 Tomer af Holbergs Komedier trykte. Dér udhang fra

*) Slagterboderne blev ved Hr. Vejassistent Vald. Larsens Omsorg fotograferede inden deres Fald.

Hjørnesalen indtil 1728 Skiltet »Leipziger Messe« som Skilt for Poul Phønixbergs Boglade, den vindskibelige Mand, der imod »Eder og skrevne Reverser« til Fordel for sig selv lod Komedierne eftertrykke, hvorfor Holberg til Straf forevigede ham i den berømte Dedikation til III Tome. Men Holbergs Ønske, at »disse eftertrykte Skrifter maa leve og blive liggende længe ubeskaarne i hans Boglade, indtil de mætte af Livet maa Vulcano vorde opofret«, gik i Opfyldelse mere bogstaveligt, end han sagtens havde tænkt sig det. Thi ved Branden 1728 ødelagdes Trykkeriet og Oplaget, og Phønixberg døde Aaret efter i stor Nød og Trang.

FORSKELLIGT.

Et Museum for Architektur vil i en nær Fremtid blive oprettet i Petit Palais paa Champs Elysée i Paris. Museets Hensigt er navnlig at give et Overblik over de større Byggeforetagender, som er udførte i Paris i de sidste halv Hundrede Aar, men skal i øvrigt omfatte alt, hvad der kan have Interesse for Bygningskunsten.

Chr. V. Nielsen: Berømte Kunstnere og deres Anvendelse af Perspektiven. Vilh. Trydes Bog- og Kunsthandel.

I vore Dage, da Sansen for den ældre Kunst er bleven vakt, særlig paa Grund af de mange udmærkede fotografiske Gengivelser af berømte Kunstneres Arbejder, er den Bog, som Docent Chr. V. Nielsen i disse Dage har udsendt af adskillig Interesse, ogsaa udenfor Kunstnernes snævre Kreds. Men navnlig vil de udøvende Kunstnere vistnok med stort Udbytte kunne læse Forf.s indholdsrige og sagkyndige Værk, der viser os, hvilket grundigt Studium af Perspektiven og dens kyndige Anvendelse, der ligger bag de fleste af de store Kunstneres Arbejder. Den nøjere Undersøgelse vil nemlig vise, at selv Malere, i hvis Arbejder Perspektiven ikke er særlig fremtrædende, dog har haft god Forstaaelse af dens Grundregler, og man vil endog i Landskaber, hvor ingen skarpe Linier forekommer, mærke Mesterens Kyndighed i det heldige Valg af Horizonthøjden, i Gengivelsen af de forskellige Flader og i den harmoniske Formindskelse af Træerne.

Idet Forf. mener, at hans Undersøgelser kan være nyttige for enhver, som ønsker at danne sig en klar Forestilling om de ældre Mesteres Værker, gennemgaar han omhyggeligt Kunsthistoriens forskellige Afsnit; og ved talrige Gengivelser af de paagældende Kunstneres Arbejder viser han disse Maleres mere eller mindre gode Egenskaber med Hensyn til Perspektiven.

Værket, der er udgivet med Understøttelse af Carlsbergfonden, fremtræder i en net Udstyrelse. Der er dog Grund til at anke over den mangelfulde Tilretning af de i Teksten indskudte Billeder; det er Synd, at de tilsyneladende gode Reproduktioner derved ikke kommer til deres fulde Ret.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 9

TO APOTHEKER
I KJØBENHAVN OG PAA FREDERIKSBERG.

Man skulde synes, det var en naturlig Ting, at vore Apothekere, der gennemgaaende ere velstaaende Folk, gjorde deres yderste for, at deres Forretningslokale i kunstnerisk Henseende fremtraadte saa tiltalende som muligt, og dog er vi ingenlunde forvænte hermed til Trods for at et Apothek virkelig indeholder gode Momenter for kunstnerisk Udvikling.

Hvem kender ikke den aparte, halvvejs højtidelige Stemning, hvoraf



LOFTSDEKORATION I STENOS APOTHEK.

ARCHITEKT AAGE LAURITSEN.

man mødes, naar man fra Gaden træder ind mellem de mange mystiske Krukker, der gemmer Liv og Død. Den ejendommelige krydrede Duft — Stilheden — Recepterne — den lærde Betjening — og tilsidst, inden man forlader Lokalet: »Apothekerpriserne«.

Nuvel, Ansvaret og Lærdommen maa betales; men saa bør vore Apothekere ogsaa have den Pligt at servere deres Piller i en saa behagelig og tiltalende Emballage som muligt.

Der er i de senere Aar indrettet en Del nye Apotheker her i Kjøben-



STENOS APOTHEK. ARCHITEKT AAGE LAURITSEN.

havn; men de to, som jeg her vil omtale, hæve sig paa en behagelig Maade over det almindelige. — Det er jo ikke ukendt, at der i Provinserne i de sidste Aar er bygget flere meget smukke Apotheker, f. Eks. i Roskilde af Martin Borch, i Svendborg af Magdahl-Nielsen og i Frederikshavn af Mørk-Hansen. At Opgaverne under Provinsforhold er ulige interessantere, siger sig næsten selv, da det som Regel her drejer sig om hele Bygninger, der foruden Apotheket kun indeholde en enkelt eller højst to Familieboliger. Det er saaledes muligt at støtte selve Rummets Udformning med en Karakteristik i det ydre, hvorfra man er helt afskaaret, naar det drejer sig om Indretning af et Apothek i en kjøbenhavnsk Ejendom.

Det er Architekt Aage Lauritsen, der har ledet Indretningen af de to Apotheker, jeg her skal omtale, nemlig Stenos Apothek paa Vesterbrogade og Apotheket i Smallegade. Han har de to Steder med højst ulige Midler søgt at karakterisere Rummet efter Anvendelsen. Apothekerduften og Krukkerne er gode Allierede for Architekten. En god Pengekasse og en offervillig Apotheker supplerer fortræffeligt. Disse gode Forbundsfæller har Aage Lauritsen haft for Haanden, da han udarbejdede Stenos Apothek.

Han har her valgt at bygge sit Rum over antike Motiver, og han



SMALLEGADES APOTHEK. ARCHITEKT AAGE LAURITSEN.

er i det store og hele sluppen vel fra Vovestykket. — Det maa vist nemlig betegnes saaledes, naar man i vore Dage vil spille paa den trestrengede Lyre, som Antiken er, medens de fleste gør Orkestermusik over Motiver fra Alverdens Stilarter. Den antike Stils rene, simple, stramme og dog bløde Overgange og Modsætninger kunne — med en banal Bemærkning — »ikke købes paa Apotheket«.

Disse simple Ting ere Bestanddele af det Harmoniens Guld, der er ligesaa ædelt og sjældent som det efterspurgte Metal. — Imidlertid behøver Kunstneren ikke at hænge med Hovedet, om en af disse Harmoniguldets Bestanddele ikke skulde findes fuldvægtig i hans Arbejde, — rent ublandet

Guld er saare sjældent i Handel og Vandel. — Der findes kun ét Parthenon. — Man har til Glæde for Menneskeheden viselig indrettet Karathsystemet. — Det er dog ingenlunde min Mening at ville sætte Aage Lauritsens smukke Arbejde i Klasse, men kun efter hans eget og Redaktionens Ønske søge at paapege, hvad der af Fejl og Fortrin efter mit Skøn kan forefindes. —

Jeg mener da, at en større Simpelhed og Ro paa enkelte Punkter vilde have været gavnlig. Jeg kan ikke frigøre mig for den Tanke, at den ret dominerende Figurfrise, hvis pompejanske Ophav er vel kendt, og der som Motiv til Dekoration i et Apothek forøvrigt er paa sin Plads, fra Billedhuggerens Side kunde være gjort med større Finhed. At Frisen i mine Øjne virker uroligt, staar maaske ogsaa i Forbindelse med den Omstændighed, at Relieffet er altfor højt og kraftigt, — det burde være ganske fladt, næsten udglidende i Fladen, og da navnlig, naar man som her ønskede at behandle Bunden med Farvetone. Dernæst burde man ikke i et Rum som dette finde Frisens Figurer gentagne 3—4 Gange. Jeg forstaar meget vel, at man kan have haft pekuniære Vanskeligheder — Overslag o. s. v. —; men har man sagt A, maa man ogsaa sige B. Det kan ikke have manglet paa Inspirationer for Fantasien, den enkelte Scene, der fremstilles fra Begyndelsen til Enden, kan umuligt have virket udtømmende for Billedhuggeren eller Architekten, naar man har et helt Apothek til sin Raadighed, med Alverdens Medikamenter, som alle have en højst forskellig Virkning.

Loftet, som skyldes den samme Billedhugger, nemlig Carl Bærentzen, er betydeligt bedre end Frisen, men lider noget af samme Fejl som denne. Reliefornamenterne ere selvfølgelig efter deres Natur meget lavere, men kunde uden Skade have været det i endnu større Grad. — Har man af en eller anden Grund ikke villet fremstille disse ved Kalkskæring paa Stedet, burde de dog have været modellerede med omtrent samme Virkning — ihukommende de dejlige Kalklofter i de latinske Grave ved Rom.

Det mest virkningsfulde Moment i Rummet er imidlertid de to massive Marmorsøjler, der bære Loftsdrageren. Deres Underdel er af en blaasort, belgisk Sten, og det egentlige — kannelerede — Søjleskaft er ligesom Kapitælet gjort af en smuk gul, veronesisk Marmor. Søjleskaftet er af ulastelige Proportioner; men jeg vilde finde Søjlen som Helhed bedre, om Kapitælet i Stedet for Æg havde haft en bred stram og elegant Echinus, maaske med en gylden forsiret Bronzering om Halsen, som et Middel for Architekten til personlig Karakteristik af den ellers typiske Søjleform. — Skranken er som alt Træværk i Rummet udført med megen Dygtighed af Mahogni med lys Indlægning, Empiren er Motivernes nærmeste Slægtning; men Architekten har dog her, med god Virkning, formentlig for at

afbalancere imod Rummets øvrige Forhold, i Hyldepartierne holdt sig til en kraftigere Hovedinddeling, end der ellers tilhører Empirens lette spinkle Former.

Af fortræffelig Virkning er de to blanke gennembrudte Bronzegitre, der meget praktisk dække for Ovnpladserne. —

Gaar man dernæst i Enkeltheder, vil man finde Architektens ordnende Haand i alle Smaating, saavel i selve Apothekets Hovedrum som i den Mængde Bilokaliteter, der for den ukyndige er et terra incognita, men hvor Farmaceuten maa kunne færdes i blinde.

Naar man fra Stenos Apothek kommer til Apotheket i Smallegade, som ganske vist er noget mindre, men ogsaa er indrettet for ca. en Trediedel af det Beløb, der er anvendt paa det første, da faar man Følelsen af, at Architekten her lettere har fundet den rene Klang i Harmonien.

Der er Finhed i Hovedarrangement af Former og Farver. Det dybtgrønne Træværk staar fortræffeligt til de hvide Krukker. Inddeling af Døre og Fyldninger er smuk og tilpas original.

Apotheket i Smallegade er ligesaavel som Stenos Apothek et Besøg værd.

ANTON ROSEN.

❦

Stenos Apothek, beliggende Vesterbrogade 33, er indrettet i Løbet af Sommeren 1901. Privilegiet blev i Decbr. 1900 givet til daværende Docent ved Landbohøjskolen EMIL GOTTLIEB, som kort derefter erhvervede sig ovennævnte Ejendom, i hvilken Stuegulvet laa noget over 2 Al. over Gaden, saa at der ved Ombygning kunde opnaas en ordentlig Højde i Officinet. Ombygningen, som paabegyndtes i April, har været overdraget Murermester C. SCHIØTZ i Entreprise, og alt er udført med den for denne Mester sædvanlige Samvittighedsfuldhed og Akkuratesse, hvilket her var af særlig Vigtighed, da det var nødvendigt, længe før Ombygningen kunde paabegyndes, at tage fat paa Udførelsen af Officinets Træinventar, som fylder fra Væg til Væg og intet Sted tillader, at noget lægges til eller trækkes fra. Dette Inventar, mørk, matpoleret Mahogni, prydet med en Del Dekupørarbejde i Citrontræ, er udført af Snedkermester R. ANDERSEN i Aarup paa Fyn, som med Ære har skilt sig fra dette ret vanskelige Stykke Arbejde. Hovedskillerummet gennem Bygningens Forhus bæres i Officinet af 2 Marmorsøjler (leverede af H. & J. LARSEN), hvis Kapitæler og øverste Del af Skafterne er udført af gul, veronesisk Marmor, medens den nederste Del af Skafterne er sort, belgisk Marmor. Den store Loftsflade udenfor Architraven over Søjlerne er omgivet med en Stukgesims, indenfor hvilken selve Loftet er dekoreret med Stukarbejde i svagt Relief, i Midten omsluttende en Medaillon med Fremstilling af Æskulap og til begge Sider Rosetter, fra hvilke de elektriske Lysekroner hænge ned. Væggene afsluttes foroven med en omløbende Frise i Stuk, forestillende den farmaceutiske Virksomhed udført af Englebørn. Saavel Loft som Frise skyldes Billedhugger TH. BÆRENTZEN; Stukkatørarbejdet er udført af H. GARDE. Gulvet i Vindfanget er af Marmorfliser, i Skrankepladsen af

»Terrazzo« omgivet af en Mosaikbort, og indenfor Skranken er lagt grønt, mønstret Linoleum. Kakkelovnene ere gemte i Lokalets bageste Hjørner i Kamre af Monier, forsynede med gennembrudte Bronzedøre, som tilligemed Dørgrebene og Skuffeudtrækkene ere udførte af *Kjøbenhavns Dørgrebsfabrik.* Lysekroner og Lampetter ere udførte af F. A. Thiele, som har indlagt det elektriske Lys i alle Lokalerne. Malerarbejdet er udført af Møllmann & Co. Bag Officinet ligger Recepturen, i hvilket Rum alt Inventar er udført af Fyrretræ, lazuret med mørk Bejse; Pladerne er beklædte med grøn Bordlinoleum. I Sidebygningen bag Recepturen ligger Kontor, analytisk Laboratorium, Vagtværelse, W. C. og 2 Materialkamre, og i Kælderen findes Syre- og Vandkælder, Tinkturkælder, Medicinkælder, brandfrit Rum (for letfængelige Vædsker og Stoffer), Laboratorium med Kulrum og Tørreovn, Skyllekælder, Støderum og Flaskelager. Af alle disse Rum, der ere udstyrede ganske enkelt med malet Fyrretræsinventar, skal særligt kun nævnes Laboratoriet. Her er Inventar, Døre, Indfatninger og en omløbende Brystning behandlede med mørk, grøn Lazurfarve, og Vægfladerne fra Brystning til Loft beklædte med hollandske Fajancefliser. Loftet er emaillemalet og Gulvet belagt med Fliser. Kedel, Destillerapparater, Svale- og Kogekar ere af Kobber, hvis polerede Flader bidrager til Rummets noget gammeldags Hygge. Foruden de alt nævnte tre Haandværkere have følgende Mestre medvirket ved Arbejdets Udførelse: Tømrermestrene Julius Nielsen & Abel, d'Hrr. Dreyer & Holm, Snedkermester V. Th. Andersen (alt Inventar med Undtagelse af Officinets), Entreprenørerne Hoppe & Lutz-Petersen (Kloakanlæg og Indlægning af W. C.), Glarmester Morville samt Firmaerne Axel Prior (Mosaik- og Terrazzogulv) og Riis-Bonne (Linoleum).

Apotheksudstyret og Laboratoriumsindretning er for største Delen leveret af Grosserer Arbo-Bähr & Co. og Kobbersmedemester Sørensen i Rønne.



Smallegades Apothek er indrettet i Ejendommen Smallegade 46. Privilegiet blev i Decbr. 1900 givet til Apotheker H. Qvitzau, og Apotheket blev aabnet allerede i Juni 1901. Lokalerne bleve indrettede i den temmelig nyopførte Bygning, hvis Stue og Kælder var saa vidt muligt holdt uden Skillerum, saa at man havde nogenlunde fri Hænder med Hensyn til Lokalernes indbyrdes Størrelse og Beliggenhed. Mod Gaden ligger Officinet med Recepturen paa den ene og Kontoret paa den anden Side. Disse 3 Rum ere behandlede ganske ensartet. Alt Inventar er af Fyrretræ, der er lakeret i en dyb, grøn Farve, og enkelte Led og Profiler derpaa forgyldte. Pilastre, Dragerkasse, Gesims og Loftslister ere behandlede paa samme Maade, og Undersiden af Dragerne samt en Bort og Rosetter paa det elfenbenshvide Glasloft er dekorerede i stærke Farver. Pladerne ere af Patent Mahogni. Over Inventaret løber en Frise, dekoreret med stiliserede Vinranker i ganske svage Farvetoner. Midt i Officinet er en Skorsten og 2 Jernsøjler, dækkede ved Hjælp af et Midterbord, hvorover et Spejl, flankeret af Pilastre. Bag Pillen staar Kakkelovnen skjult. Snedkerarbejdet er leveret af Snedkermester Chr. M. Rasmussen og Malerarbejdet udført af Malermestrene H. Schübeler's Sønner.

POST- OG TELEGRAFEMBEDSMÆNDENES STIFTELSE.

Paa Mariendalsvej lader »Foreningen for Post- og Telegrafvæsenets Embeds- og Bestillingsmænd af 22. Februar 1872« opføre et Bygningsanlæg, der skal tjene som Stiftelse for den. Anlæget bestaar af to Bygninger, en større og en mindre. Den store, som ligger forrest, er et almindeligt Hus med 4 Etager, som rummer 16 Lejligheder à 3 Værelser med Køkken og fælles W. C. for to Familier.

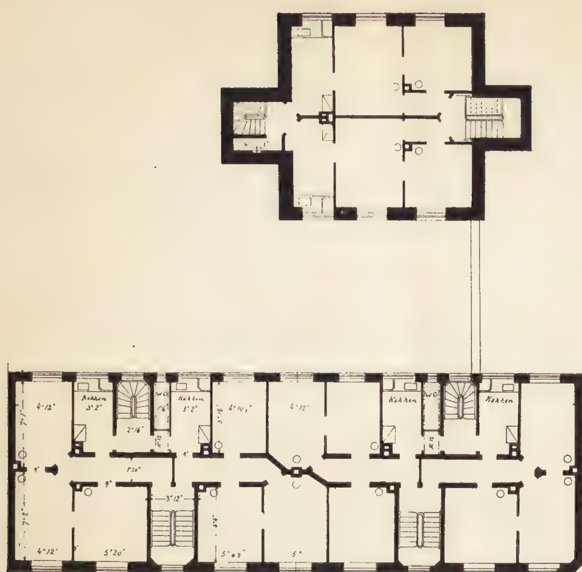
Den mindre Bygning, der har Form og Udseende som en lille, firkantet Villa med Mansardtag, indeholder nogle 2-Værelsers Lejligheder.





POST- OG TELEGRAF-
EMBEDSMÆNDENES STIFTELSE.

ARCHITEKT
TH. BINDESBØLL.



POST- OG TELEGRAF-EMBEDSMÆNDENES STIFTELSE. ARCHITEKT TH. BINDESBØLL.

Bygningerne ere indbyrdes forbundne ved en Mur med Portparti og Sideindgange.

Tegningerne ere udførte af Architekt TH. BINDESBØLL, som lader Façaderne fremtræde ganske glatte i Murværk af Kalksandsten, kun med enkelte Stukornamenter ved nogle af Vinduerne og Dørpartierne. Tagene skal dækkes med Skifer

Byggearbejdet er taget i Entreprise af Tømrermester N. P. FJELDSØE for en Sum af 80,000 Kroner. Til Oktober 1902 skal Anlæget staa færdigt til at tages i Brug.

ØRESUNDSKYSTENS REGULERING.

I »*Nationaltidende*« for den 2. Februar findes under ovenstaaende Overskrift følgende Meddelelse:

»Direktør CLAUSEN KAAS og Baron LERCHE, som i Forening eje »Christiansholm« ved Strandvejen, tæt ud til Sundet, have til Landbrugsministeriet indgivet Andragende om Tilladelse til at foretage en Inddæmning af Øresund ud for en Del af »Christiansholm«s Arealer, hvor Kyststrækningen er undergaaet betydelige Bortskylninger af Søen. Ejerne ønske at foretage en Opfyldning af den saakaldte »Strandmark«, saaledes at den flade Strand forsvinder, og det indvundne Areal tænkes udparcelleret, eventuelt til Bebyggelse med Villaer.

I Andragendet tilbyde Ejerne at forsyne den nye Strandkant med et solidt Bolværk. Forinden Andragendet er gaaet til Ministeriet, har det passeret den kommunale Styrelse. Gentofte Sogneraad har indgaaende behandlet Sagen, der er af ikke ringe Betydning for Kystliniens Regulering.

Af Hensyn hertil og med fremtidige Andragender af lignende Art for Øje har Sogneraadet henstillet til Landbrugsministeren, at Tilladelse gives paa Betingelse af, at Andragerne foretage en bestemt Regulering af *hele* den Del af Kystlinien, som tilhører »Christiansholm«. Naar den hele Plan er realiseret, vil man foretage en Forandring af Kommunens Matrikelkort.«

Hvis dette virkeligt forholder sig rigtigt — hvad man er berettiget til at

tro efter den officiøse Karakter af Meddelelsen — vil der være al god Grund til i Tide at have sin Opmærksomhed henvendt herpaa og møde den Vandalisme, man er i Færd med at begaa, med al den Modstand, som det er muligt.

Enhver, der har gjort Turen fra Kjøbenhavn til Klampenborg ad Strandvejen, maa have et stærkt Indtryk af, hvor hensynsløst denne Vej, der af Naturen havde faaet de herligste Betingelser for at blive en af de smukkeste paa Sjælland, er bleven behandlet i Tidens Løb. Medens der indtil for en lille Menneskealder siden kun var faa Villaer, der ved deres spredte Beliggenhed ikke udelukkede Synet af Øresund for dem, der passerede Strandvejen, har Forholdet senere med rivende Fart udviklet sig paa en saadan Maade, at man næsten skal være naaet helt ud til Skoven, før man virkeligt faar »et Pust af Søens friske Vove«. Hovedstaden har strakt sine Fangearme helt ud til Hellerup, ja endnu længere Nord paa — det er som en sammenhængende Bydel det hele. Straks ved Begyndelsen af Strandvejen træffer man paa højre Haand, naar man kommer fra Byen, de store tekniske Anlæg, Østre Gasværk og Tuborg — der er vel ikke noget at sige dertil; det er Byens Krav og Fornødenheder, der her er bestemmende. Derefter møder man lange Rækker høje Kasernebygninger, gennemgaaende uden Spor af architektonisk Værd, kilede ind mellem Villaerne. Af og til faar man et hastigt Glimt af Søen; men Naturskønhederne er holdte paa Afstand, trængte tilbage. Intetsteds kan man med Lethed komme til dem. Ved Charlottenlund er der straks noget mere at glæde sig ved: lige ud for Indgangen til Slottet er der forbeholdt et ganske vist ikke videre stort Stykke Forstrand for Publikum, hvor det kan faa en Smule frisk Søluft og nyde det velgørende Skue af Vandet. Atter Villaer og Haver og midt derimellem Skovshoved Fiskerleje. Først naar man er naaet til Emiliekilde, aander man helt frit. Strandvejen har en stærk Stigning fra Syd til Nord, lige inden man naar hertil, og gør samtidigt en Bøjning; alt det Skønne ligger endnu skjult for Ens Øjne. Pludselig naar man op til Højdepunktet lige ud for det gamle, navnkundige Kildevæld, og det herligste Syn viser sig for En, dobbelt forfriskende, fordi man paa den lange Tur stadigt har sukket ved kun at faa smaa, hastigt forsvindende, Antydninger af den Skønhed, man véd er tilstede. Nu ser man paa engang Søen med en vid Horisont og Skoven, der bryder den, idet den skyder sig frem paa en stor fremspringende Pynt. Vejen slaar en Bue om en stor Bugt; og den afrundede Linie, der lader Villahaverne og Villaerne ses i konkav Forkortning, fremhæver end mere Ynden ved Skuet. Man dvæler gerne derved i nogen Tid, saa meget mere som man véd, at har man passeret Klampenborg, vil det atter vare en rum Tid, inden man naar et frit Sted, som ikke er udnyttet for den travle Forretningsaand og det ferierende Kjøbenhavneri.

Saafremt det ovennævnte Projekt virkeligt skulde blive realiseret, vil denne Herlighed være forbi. Det ønskes, »at foretage en Opfyldning af den saakaldte »Strandmark«, saaledes at den flade Strand forsvinder, og det indvundne Areal tænkes udparcelleret, eventuelt til Bebyggelse med Villaer«. Ordet »eventuelt« kunde sikkert have været sparet; thi man opfylder naturligvis ikke Strandmarken af nogensomhelst anden Grund. Det er selvfølgeligt Meningen, at det Hele skal anvendes til Spekulationsbyggeri, til usigelig Skade for den nuværende maleriske Udsigt, som gaar redningsløst tabt. Man maa ogsaa grue for det my-

stiske Ord »Regulering«, der gaar gennem Meddelelsen; man kan forestille sig alt muligt rædselsfuldt under dette Begreb, noget i Retning af lige Linier, trukne efter Lineal, Kajer (til Promenade) osv., kort sagt alt, hvad der netop *ikke* burde findes her, hvor Naturen er god, som den er, og man ikke ønsker, at den flade Strand skal forsvinde for at afløses af en kedelig Udfylding.

Gentofte Sogneraad har »indgaaende behandlet Sagen, der er af ikke ringe Betydning for Kystliniens Regulering«.

Hvilket Perspektiv aabner der sig ikke! Vi kunne formodentlig efterhaanden vente hele Sjællands Østkyst »reguleret«. Der skabes et Præcedens, et Mønster til Efterligning andre Steder. Og Gjentofte Sogneraad — der ifølge hele dette synes at være i Besiddelse af et endogsaa ganske ualmindeligt Snæversyn, skønt det jo ikke just er nogen Sjeldenhed, at de ideelle Hensyn kastes tilside for en foreløbig Vinding og *business* — har henstillet til Landbrugsministeren, at Tilladelsen til Ødelæggelsen gives paa Betingelse af, at Andragerne foretage en bestemt Regulering af *hele* den Del af Kystlinien, som tilhører »Christiansholm«.

Der er nu altsaa kun det tilbage at haabe, at Landbrugsministeriet har den korrekte Opfattelse af, hvad det har at gøre: ganske simpelt at nægte det. Dansk Foretagsomhed skal man værge om og være glad for, hvor den stræber efter noget nyttigt, og især, hvor det er Almenvellet, der nyder godt derved. Men hvor Interessen udelukkende kommer nogle enkelte til Gode, medens alle andre virkeligt lide derved, der kræver den store Almenhed sin Ret og siger: Landet er lige saa godt vort som deres, der tilfældigvis har Skøde paa nogle Kvadratalen af det, og den Enkelte har ikke Lov til at tage det fra os.

For nylig har den Tanke sat Europas Kunstelskere i Affekt, at Verona stod i Fare for at faa sit Piazza delle Erbe ødelagt, og Protester er strømmede ind fra alle Lande, ogsaa her fra Danmark. Hvor meget nærmere ligger dog ikke *dette* Spørgsmaal os! Og hvorfor rejser der sig ikke straks en energisk og almindelig Protest i denne Sag? Er vi da kun opmærksomme og lydhøre overfor det Fremmede og det, som har almindelig europæisk Interesse, og er vi saa sløve og ligeglade for vort Eget? Med hvad Ret vil vi da tale med i Verona og »være paa Moden«? Her er der et Spørgsmaal, som er os lige inde paa Livet, og som, hvis der ikke i Tide raabes Vagt i Gevær, ubemærket og uden at Nogen knyer derimod, stille og resigneret glider ud af Tilværelsen. Kan vi være det bekendt?

Det synes, som om her foreligger en Opgave for de Foreninger, som have nogen Forbindelse med Kunst og Natur, at tage sig af. Saaledes Akademisk Architektforening, Kunstnerforeningen af 18de November, Selskabet for dekorativ Kunst og Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse, der vel for en Gangs Skyld nok kunde udstrække sin Virksomhed til Kjøbenhavns nærmeste Omegn. Endvidere er der Turistforeningen — den har netop en særlig Mission til at tage fat i slige Affærer. En Henvendelse fra disse forskellige Samfund, muligvis ogsaa fra Kjøbenhavns Kommune, som vel ikke har noget direkte med Sagen at gøre, men som dog har en naturlig Adkomst til at holde vaagent Øje med, hvad Nabokommuner foretage, mulig til Skade for Hovedstaden, vilde maaske, hvis Sagen forholder sig rigtigt, og inden den udvikler sig i bestemte Former, kunne

yde Landbrugsministeriet en Støtte af Betydning, for saa vidt det skulde føle, at Grunden, hvorpaa et pure Afslag skulde funderes, begyndte at vakle under det.

FORSKELLIGT.

Undervisningsforholdene paa Kunstakademiet. Efter sikkert Forlydende vil der iaar ved Akademiets Undervisning blive foretaget en Forandring, som i væsentlig Grad vil forbedre Forholdet mellem Lærere og Elever. For Fremtiden vil nemlig de selvstændige Arbejder, som Eleverne i de forskellige Fagklasser udfører i deres Fritid, blive forlangt fremlagte til Bedømmelse, hvilket vil have afgørende Betydning for Avancementsforholdene. Samtidig er det bestemt, at de bedste af disse Hjemmearbejder vil blive offentlig udstillede sammen med de paa Akademiet udførte Elevarbejder, og man venter, at denne Foranstaltning vil bidrage væsentlig til at vække Elevernes Flid og deres Interesse for Undervisningen.

Som det vil erindres, rettede Architektstanden i sin Tid en Opfordring til Akademiets Bestyrelse om, at der ved Undervisningen for Architekter maatte blive indført Eksaminatorier, navnlig i kunsthistorisk Retning. Det vil derfor sikkert interessere vort Blads Læsere at erfare, at Kammerherre F. Meldahl de sidste to Undervisningstimer i det forløbne Semester har afholdt Eksaminatorier og haft saa megen Glæde deraf, at disse vil blive fortsatte i det følgende Semester og saaledes indgaa i det almindelige Undervisningsskema.



Skulpturer paa Stormbroen. I denne Tid er opstillet to Modeller paa Fodstykkerne af den hen imod Thorvaldsens Museum vendende Del af Stormbroen. Modellerne, der har Form som et Par store Stenblokke, regelmæssigt tildannede med en bred, bugtet Kontur, er paa den Side, som vender mod Broen, prydede med stiliserede Relieffer, der efter Sigende skal indeholde en dyb og udsøgt Symbolik.

Da Relieffer̄ne kun er antydede, tør man altsaa endnu ikke udtale nogen Mening om dem; men om Helhedsvirkningen af den tilsigtede Udsmykning kan man vel alt nu danne sig en Forestilling. De to kolossale Stene synes ganske fremmede med Hensyn til deres Stil og den Stemning, de fremkalde, for hele dette Kvarter, der med sine regelrette Linier og strengt architektoniske Former absolut fordrer noget, der ikke bryder Harmonien. Det maa derfor haabes, at man vil lade sig nøje med at opsætte Prøverne og derefter beslutte sig til en ganske anden Form for Broens Dekoration. Dette saa meget mere, som det prægtige Gadeperspektiv — et af de smukkeste i Kjøbenhavn — lider ved de store Masser, der sete fra enkelte Punkter næsten helt skjuler Thorvaldsens Museum. At gøre de monumentale Prydelser saa underordnede og lave som muligt synes her at være det rette, hvis man ikke vil foretrække at opsætte Kandelabre med Lygter, hvad der maaske mest kunde være Trang til paa dette Sted.



Det Kjøbenhavn, som kommer igen. Ved Udgravningen af Hjørnegrunden mellem Frederiksberggade og Vestergade har man fundet en stor, flad Sten, desværre en Del ituslaaet, med Relieffer foroven og Indskrift forneden. Den har

aabenbart tjent som Skilt for et Brændevinsbrænderi ell. lign. Den billedlige Fremstilling bestaar af et Skib paa Bølgerne øverst, derunder et Apparat, der vistnok skal være et Destillerapparat, og ved Siden deraf en veritabel, veludviklet Kamel, meget realistisk og naturtro udformet. Der er Uenighed mellem de Lærde om, hvorvidt den skal være Symbol paa, at de gamle ogsaa vilde give Kamelerne at drikke, eller at man selv alene skulde tyre Kamelen. Under Relieffet findes følgende Strofe til Minde om den store Ildebrand 1728, der først udbrød i dette Kvarter (se Kildeskriftet: Reisers fyrgterlige Ildebrandshistorie) og lagde det Hus i Aske, som tidligere havde staaet paa samme Plads:

Stat Læser Læs og græd Se hver en Tødel tegnet
Du seer udi mit Skildt den ganske sted Staa Blegnet
Ved Ildens store Magt som ikke Tusin aar
Kand Vinde op igen. Som skeede ved det Saar
Min formand Brente Først Ved en foragted praase
Da Moiren*) Kiøbenhafn gav over udi Ild
Bedrøved Læser Føel om ey din Skoe med hoese
Kand føele Brandens vol. Gud Dømte. Tie nu stil.

17 : F G : ANNO 1 :

Vilde det ikke være en Opgave for Bestyrelsen for »Kjøbenhavns Forskønnelsesforening« at tage sig af Kunstværket?

❦

»Tegninger af ældre nordisk Architektur.« Paa Foranledning skal vi henlede d'Hrr. Architekters Opmærksomhed paa, at Bidrag — helst tegnede med Pen — til »Tegninger af ældre nordisk Architektur« modtages af Professorerne H. Storck og V. Koch og honoreres med fra 20 til 30 Kroner.

❦

Rettelse. I Artiklen om Kammerherre Meldahls Arbejder i Statens Tjeneste er Pag 87, Linie 21, fejlagtigt anført: Formand i Skoleraadet i 20 Aar — skal være 38 Aar.

❦

Konkurrence. I St. Petersborg indbydes Architekter fra alle Lande til at deltage i Konkurrence om Tegninger til to Broer ved Newafloden. Der er udsat 2 Præmier à 12,000 Rubler, 2 à 8000 Rubler og 2 à 5000 Rubler. Fristen udløber den 1ste (14de) September 1902.

❦

Det bayerske Nationalmusæum i München vil formentlig i nær Fremtid blive udvidet. Til Opførelsen af en Tilbygning i dette Øjemed er budgetteret en Sum af 470,000 Mark.

❦

Et Kejser-Wilhelm-Monument blev den 18. Oktober f. A. afsløret i Friedenau ved Berlin. Monumentet, der er formet som en gotisk Brønd, er udført efter Tegning af Architekt Ludw. Dihrn og har kostet 25000 Mark.

*) Moiren ɔ: Skæbnen (det græske μοῖρα).

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 10



OTTO VALDEMAR KOCH.

20. OKTOBER 1852 — 24. FEBRUAR 1902.

Budskabet om Architekt, Professor V. KOCHS Død er i nære og fjerne Kredse blevet modtaget med stor Sorg. De danske Architekter har i ham mistet en Fælle, som i enhver Henseende var en Pryd for Standen, og som de altid vil se op til med Beundring og Højagtelse. Ved sin fuldt ud noble Karakter, ved sin omfattende Dannelse og grundige Viden, ved

sin store Retsindighed og ved sin dybe Respekt for Kunsten vil han i sine Standsfællers Erindring altid staa som et Forbillede, der bør stræbes efter at naa. Den akademiske Architektstand, for hvis Forening han var Formand, mister i ham en Fører, som den med Tillid fulgte, fordi den kunde stole paa hans beherskede Overlegenhed og dybtfølte Stræben efter at træffe den rette Afgørelse i Alt, hvad der vedrørte dens Ve og Vel. Den kunde stole paa ham som en trofast Ven, og han opfattede selv alle sine Kolleger som sine Venner. Uegennyttigt og uden Tanke om derved at opnaa Fordele for sig selv ofrede han sig for det, der syntes ham at være sandt og rigtigt, baade naar det galdt Architekternes personlige Interesser, selve Architekturens Tarv og det, som inden for dens Omraade var til Gavn for hele Samfundet. Som Kunstner satte han sit Maal højt og stræbte ihærdigt at naa Fuldkommenheden. Hans Værker bærer Vidnesbyrd derom, og inden for den Begrænsning af sine Evner, han som Alle var underkastet, søgte han utrætteligt og ærligt at yde det bedst mulige. Med ægte kunstnerisk Følelse nærede han den største Kærlighed for alt skønt og godt i Kunstens Verden; at yde sin Skærv til at bygge videre i den, var hans Glæde. Og den fyldte hans Liv.

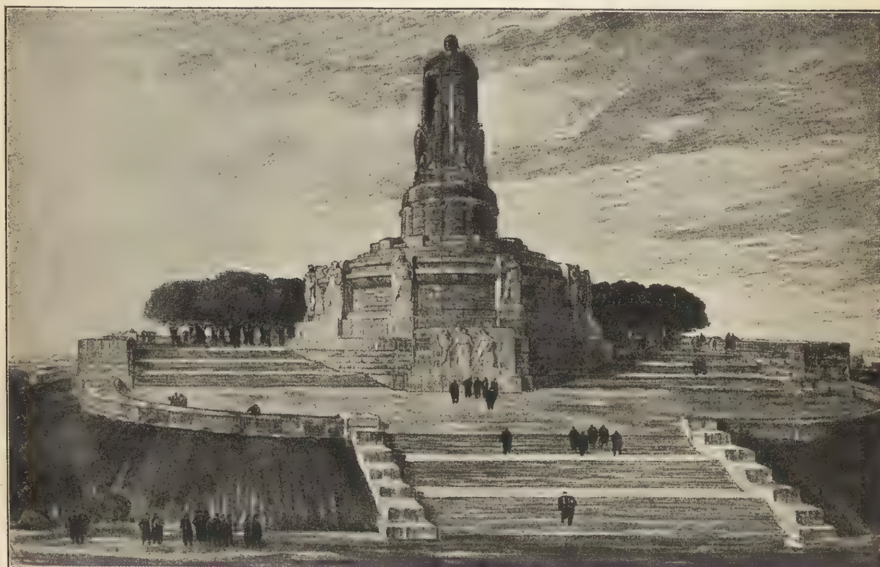
Mindet om V. Koch vil altid være bevaret i Architekternes Taknemmelighedsfølelse.

BISMARCK-MONUMENTET I HAMBORG.

Der er fornylig blevet afholdt en Konkurrence i Tyskland, som har vakt en stor og almindelig Opmærksomhed, ikke blot i kunstinteresserede Kredse, men hos hele Nationen. Dette er forstaaeligt, da det for Tyskerne galdt om at fejre deres store Nationalheros, Fyrst Otto von Bismarck; thi i den almene Bevidsthed er det ham, og ikke den nulevende Kejsers højsalige Bedstefader, der staar som det nuværende tyske Riges Grundlægger. Selv med Fare for at fortørne Kejser Wilhelm II strømmer Aviser og Tidsskrifter over med højtstemte Lovord for den afdøde Fyrste, idet de beretter om Konkurrencen om et Bismarck-Monument i Hamborg, og til hvilken Pathos sligt kan hæve sig hos en Germaner, kan Enhver forestille sig, naar han blot engang har haft en moderne tysk Avis eller Bog i Hænde. Selve de Mottoer, hvorunder de 219 Projekter indsendtes, kan give en Forestilling om Forgudelsen; saadanne Betegnelser som f. Eks. »Unvergänglich«, »Ein Dankesopfer«, »Einigkeit und Kaiserkrone«, »Dem Riesen«, »Heros«, »Faust II«, »Unser Stolz«, »Seiner Schwesterkunst«, »Du und Dein Werk«, »Heil Dir gewaltiger«, »Kerndeutsch und echt«, »Eiserne Faust«, »Thaten sind Saaten«, »Hünenmal«, »Abiit non obiit« o. s. v. viser tilstrækkeligt den Tone, der i det Hele var anslaaet. Og med en for den moderne tyske Aandsretnings to Poler højst karakteristisk Sætning indleder »Deutsche Bauzeitung« en lang Artikel om Konkurrencen: »Født paa en mythisk Dag, den 1ste April 1815, naaede han den mythiske Alder af 1000 Maaneder« — i samme Aandedræt udtales Germanernes

superlative Hang til det Svulstige og deres prosaiske Styrke i det Skematiske. Det er vel mest i Kraft af denne sidste, som er saa inderligt forbunden med den eminente Dygtighed i at sætte alt i System, man kunde med et Ord benævne det: Ordenssansen, at det nuværende Tysklands Magt bestaar; den er i den Grad overvældende, at den helt tager Vejret fra det frie Aandsliv, der derved drives ud i en næsten karikeret Yderlighed, i Svulstighed og Affektation.

Mindesmærket skal for en Sum af 400,000 M. rejses paa en af Senatet og Borgerskabet i Hamborg bevilget Plads i Elbparken paa Grænsen mellem Hamborg og Altona, paa et Sted, der er lige udmærket ved Beliggenhed og Form og vel skikket for dets Betydning. Pladsen er en Del af de parklignende Anlæg med Volde, der omgiver den indre By, og danner et halvkredsformet, af Træer indesluttet Plateau paa en Høj, der har en fri, Omgivelserne beherskende Beliggenhed



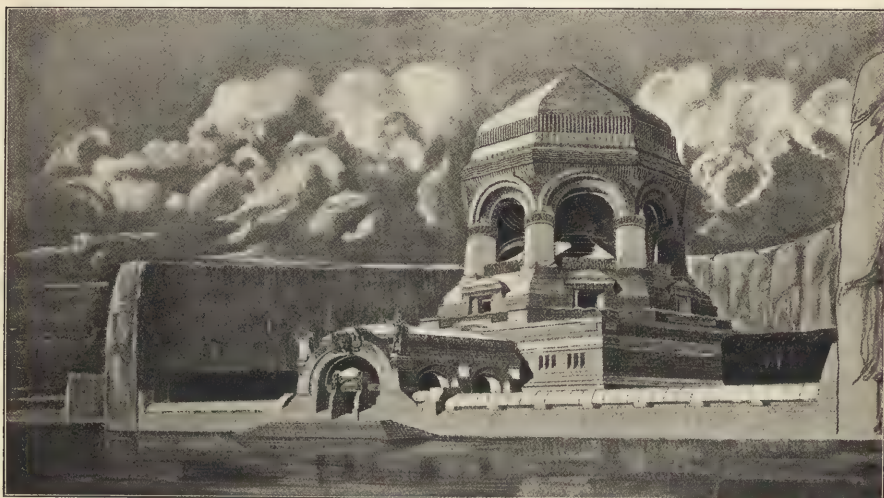
»DANKESOPFER«. ARCHITEKT E. SCHAUDT OG BILLEDHUGGER HUGO LEDERER.

og skraaner stærkt paa de tre Sider mod Nord, Syd og Vest, medens den mod Øst slutter sig med svagere Fald til den tætbefolkede indre Del af Staden. I Programmet for Konkurrencen udtaltes der det Haab, »at Mindesmærket maa kunne ses i stor Afstand paa Elbens stærkt befærdede Farvande, og at Enhver, der fra Tyskland sejler ud paa Verdenshavet, maa tage en sidste Hilsen, en sidste Erindring om det store Hjem med fra det, og Enhver, der vender hjem til Tyskland ad Søvejen, ved sin første Betrædelse af den tyske Jordbund ved Monumentet maa mindes om den tyske Heltekamps store Tider og det, der vandtes i den«.

Den første Pris (10,000 M.) tilfaldt Projektet »Dankesopfer«, hvis Ophavsmænd er Billedhuggeren Hugo Lederer og Architekten E. Schaudt fra Berlin, et Projekt, der i Bedømmelseskomiteens Motivering betegnes som »saa fremragende efter Indhold og Omfang, at det maa gælde for et fuldgyldigt Bevis for de tyske Kunstneres Kunnen og Villen«. Enstemmig vedtoges det, at Sejren skulde tilfalde

denne Fremstilling af Bismarck »som en kæmpemæssig Rolands-Skikkelse paa en vægtig, virkningsfuldt aftrappet Underbygning, idet denne Opfattelse paa træffende Maade legemliggør den Stigning i den almindelige Folkebevidsthed, der efterhaanden har hævet Bismarcks Skikkelse op til det heltemæssige.« Og man glæder sig over, at en gigantisk Bismarck-Skikkelse skal holde Vagt ved Hamborg, den store Indgangsport til Tyskland, ligesom den Bartholdiske Frihedsstatue (!) ved Havnen ud for New-York, Indgangsporten til Amerika.

Som det vil ses af Gengivelsen, er Højen, hvor Monumentet skal anbringes, i Overensstemmelse med Programmet omdannet til et Plateau, hvortil store Terrasseanlæg føre op. Paa en stor Opbygning midt paa dette hæver sig den kolossale Statue af Rigskansleren. Med stiv, martialsk Holdning og iført middelalderlig Rustning staar han fast og selvbevidst plantet paa sine Ben, med den højre Fod ført lidt frem i rolig, fremadskridende Gang. I de foldede Hænder holder han



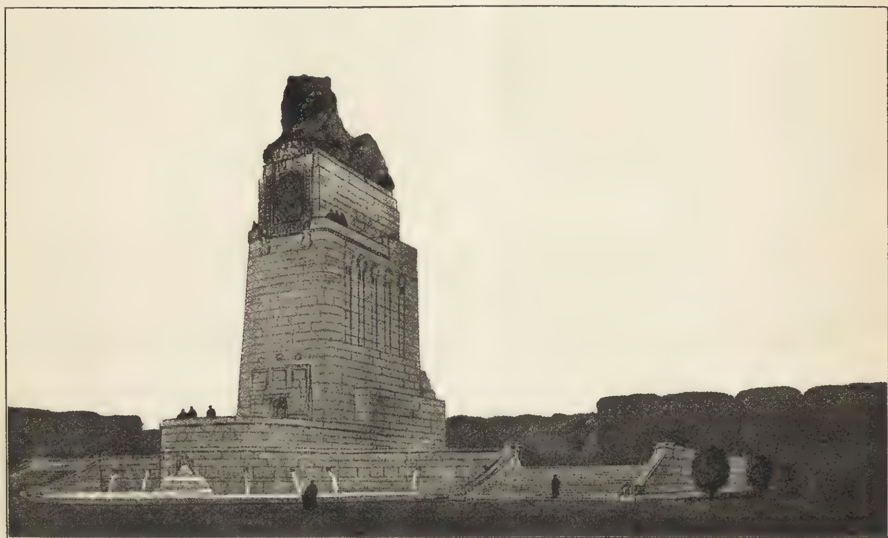
»EKKEHART«. ARCHITEKT JOS. REUTER.

et mægtigt Slagsværd, der set lige forfra danner en streng Symmetriakse i den ganske regelmæssigt formede Figur. Paa hver Side sidder en Ørn, begge ganske ens og skuende ud efter. Hovedet paa Skikkelsen er blottet; den velbekendte, fuldstændigt skaldede Isse skinner som en Kugleflade over de haarde, energiske Ansigtstræk.

Som man kan tænke sig, er alt dette en Kilde til Begejstring for en ret Tysker. Og som det jo i Reglen gaar, baade i Udlandet og hos os selv, taler den tyske Presse i Almindelighed næsten kun om, hvad Billedhuggeren har givet Udtryk, og nævner knap Architekten ved Siden af. Det er jo saa sædvanligt, man fristes til at sige saa selvfølgeligt, at Architekturen i den almindelige Bevidsthed lades ude af Betragtning; og dog er der netop her saa meget mindre Grund dertil, som det er en utvivlsom Kendsgerning, at i denne Væddestrid, der efter sin kunstneriske Betydning af Tyskerne selv regnes for at være en af de vigtigste, der har fundet Sted i Tyskland i de sidste Par Decennier, er det først og frem-

mest Bygningskunsten, der ved Bedømmelsen har bragt Sejren hjem og dermed atter har præsteret Beviset for, at ved et Mindesmærke kan Fremstillingen af indre Storhed kun naaes ved *dens* kunstneriske Kraft. Hvorom Alting er, de tyske Kritikere betragte den foreliggende Løsning af den stillede Opgave som et af de ejendommeligste Værker i den nyere, monumentale Kunst. Det har intet af Overleveringen ved sig, det afviger saa meget fra gængse Former, at Beskueren tvinges til »at dvæle foran det og tænke efter«.

Om Monumentet vil gøre samme Indtryk f. Eks. paa danske Beskuere, turde vel være et Spørgsmaal. Man vil sikkert ikke kunne nægte det hele storslaaede Anlæg sin Beundring [men hvad kan der ikke ogsaa udrettes for 400,000 M.!], og man vil rimeligvis rent æsthetisk kunne glæde sig ved den faste, sluttede Komposition. At de samme Følelser for »Nationalhelten«, navnlig naar han tillige



»UNSER STOLZ«. ARCHITEKT WILLIAM MÜLLER.

skal ses i Belysning af at være en Frihedens Forkæmper, et Sidestykke til New-Yorks Frihedsstatue, skulde besjæle nogen anden Nation, det er ikke til at vente. Derom maa man vist lade det samtidige Tyskland være ene.

Det har dog ikke manglet paa Kritik mod Projektet, og Indvendingerne er prægede af den Spidsfindighed og Snusfornuft, der synes at være uadskillelige fra tysk Lærdom. Kunstneren har fremstillet Fyrsten som Jærnkansleren, som den malmomsluttede, trodsigt stærke Forkæmper for Tysklands Enhed og i denne Egenskab bragt ham i Forbindelse med den mythiske Skikkelse, Helten fra Roncesvales, Karl den Stores Paladin, saaledes som han kendes fra Rolandssagnet. I Folkebevidstheden staar Roland som en Vogter af Folkets Rettigheder, som Stridsmand for Byernes og dermed Rigets Tilblivelse og Trivsel. Under Betegnelsen »Rolandssøjler« (ogsaa: Rulandssøjler og Rutlandsbilleder) findes paa Torvene i mange Byer i Nordtyskland Billedstøtter af Sten, der ofte er raat forarbejdede, næsten altid strengt og klodset stiliserede, saaledes i Bremen, Magdeburg, Nord-

hausen, Halle, Brandenburg, Perleberg, Stendal og i talrige mindre Byer; ogsaa i Berlin har der været saadanne. Men saa meget Forskningen end har beskæftiget sig dermed, har den dog ikke med Sikkerhed kunnet fastslaa Meningen hermed. At de skal udtrykke en Stads Rigsfrihed eller Uafhængighed i Rettergang, lader sig ikke paavise; for sandsynligere holdes det, at de gælder som synlige Tegn paa Thingretten i de Byer, paa hvis Torve de staar. Hvorledes de med denne Betydning kommer til Navnet paa Helten Roland, er endnu mindre end deres Betydning i og for sig eftersporet, og tilmed saa meget mindre som Statuerne faktisk synes at gaa tilbage til fjerne Tider, hvorom den raa og stive Form, som minder om ældgamle Gudebilleder, vidner. Dette i Forbindelse med Rolandssagnet er det, som gør, at Søjlerne har faaet deres mythiske Betydning, og at de anvendes i moderne Monumentalkunst til Udkast, der ikke er rent dagligdags.

Det er nu denne sandsynligere Betydning af Rolandssøjlerne som »Markedstegn«, der har foranlediget Hamborgs lærde Kredse til Modstand mod Formen af det præmierede Bismarck-Monument. Man mener, at dets Motiv viser hen til de sachsiske Kongers Tid og til de Friheder og Privilegier, hvormed Ottonerne har forlenet de sachsiske Stæder, og at en Rolandssøjle forherliger denne kongelige Forlening med Byret, egen Rettergang, Markedsret og Byens Ukrænkelighed. Og i denne Betydning skulde Søjlen næppe være et kunstnerisk Motiv for et Bismarck-Mindesmærke, »thi en saadan Værdsættelse beror paa en kunstlet Forestilling, der savner historisk Logik, og trods al sin kunstneriske Skønhed i Udførelsen vilde den have sin Grundvold i en falsk Tankegang, som derved blev paatvunget Folket«.

Imod denne Kritik gøres det gældende, at i Stedet for i en alt for kritisk Lærdoms fjerneste Egne at søge Beviser for, at der ikke er nogen logisk Sammenhæng mellem Tanken i Monumentets Form og det, som det her skal udtrykke, skal man umiddelbart glæde sig over dets Skønhed.

Det er ikke uden Interesse at se denne Splittelse i Opfattelsen af, hvorledes et moderne Monumentalværk skal være; men i alt Fald er Glæden over den »nye Vinding i Kunsten« saa stor og almindelig, at det har vakt almindelig, ha-stemt Begejstring, at det præmierede Udkast nu vil komme til Udførelse.

Det er en Lykke for et Land, naar dets Kunst, ikke mindst den, der skal udfolde sig paa Gader og Pladser, og hvormed Folket stadigt er i umiddelbar Berøring, fuldt ud svarer til dets Følelser og Tanker og derfor i Ordets bedste Forstand er national. Om den Militarisme, der nu lægger sin Haand saa knugende over det tyske Rige, selv om dette end paa Overfladen strømmer over af Selvfølelse derved, dybest inde er det, som den store og rigt begavede Nations Tanke- og Følelsesliv betragter som sin særlige Verdensmission i Kulturen, er et stort Spørgsmaal. At den Enhed, hvortil Tyskland nu er naaet ved Fyrst Bismarcks Genius, er den samme, som tyske Digtere og Filosofer har drømt om, og de ypperste Aandsmagter i Nationen har stridt for at opnaa, er ikke til at tro. Men en vældig, svulmende Bølge af Magtfølelse gaar over Landet og river alt med sig. Og derfor er et Monument som det, der skal rejses i Hamborg for Bismarck, et virkeligt Udtryk for, hvad Nationen for Tiden fordrer og venter af sin Kunst; og i Forstaaelsen af, hvad Nationen betyder for Kunsten og Kunsten for

Nationen, modtages det med en — fraregnet en Smule Professor-Kritik — enstemmig Begejstring.

Vi Danske finder saa ofte for godt at lade haant om den tyske Smagsretning og at undervurdere den moderne tyske Kunst. Men har vi Ret dertil, naar vi ser paa de Monumenter, vi selv frembringer? — naar vi ser paa vor Statue af »Danmark« uden for Kunstmuseet, der mest af alt netop ligner en ægte Germania? Og kan man sige, at vor monumentale Kunst har Rod i Folket, naar man, hver Gang der er Tale om et Mindesmærke, ser den Splittelse, der gør sig gældende baade med Hensyn til det Spørgsmaal i Almindelighed, om hvorvidt det skal rejses eller ej, og med Hensyn til, om der nu ogsaa er truffet et Valg saaledes, at det i æsthetisk Henseende kan tilfredsstille Alle eller kun en mindre Kreds?

En Ting kan man i alt Fald sige for vist, og det er: der savnes i allerhøjeste Grad en almindelig Folkestemning, der kan være vejledende for Kunstnerne ved Udarbejdelsen af deres Opgaver; et Savn, hvorunder saavel Kunstnerne som Kunstværkerne maa lide føleligt og dermed altsaa ogsaa hele Nationen, der skal modtage Monumenterne.

STORMBROEN.

I »Illustreret Tidende« for Søndag 23. Februar ledsages en Fremstilling af de to opstillede Modeller ved Stormbroen af nogle anerkendende Linier, underskrevne med det kendte Mærke E—e.

Man har jo Lov til at synes, hvad man vil, om Kunst og ogsaa at udtale det; og hvis E—e føler det saaledes, kan han jo, rent individuelt, sige, at det til Dels er med Urette, at disse Stene har vakt »Forargelse« hos det store Publikum. Men det er ganske sikkert helt urigtigt, naar E—e slutter sin lille Artikel med de Ord: »— — man har fæstet Opmærksomheden ved det ufuldkomne og tilfældige, det ufærdige, i Stedet for at tænke paa Helheden. Man har med andre Ord set smaaligt i Stedet for at se stort; saaledes har man saa ofte gjort, og saaledes vil man formodentlig bestandig vedblive at gøre.« I det foreliggende Tilfælde har den Kritik, som har nogen Betydning, netop ikke fæstet sig ved de ufuldkomne Enkeltheder, men ved Helheden. Den Tanke, at give symbolistiske Fremstillinger af nordisk og antik Kultur paa dette Sted, i Nærheden af Thorvaldsens Museum, kan i og for sig være fortræffelig; og at de fremstillede Relieffer, som rimeligt er ved disse Modeller, kun giver Antydninger, vil Ingen kritisere. Men selve Hovedformen og den grelle Maade, hvorpaa de skiller sig fra Omgivelserne med disses stilfulde, rene, strenge Linier, kan meget godt alt nu bedømmes; og det er mærkeligt, at E—e ikke selv ser dette, ligesom det overhovedet er mærkeligt, at to saa betydelige Kunstnere som Martin Nyrop og Niels Skovgaard for en Gangs Skyld har ladet deres kunstneriske Fantasi i den Grad løbe løbsk. Man maa, ikke mindst for Kunstnernes egen Skyld, haabe, at Tankens Udførelse ikke kommer videre end til Modellerne. Til Stenenes Form har, som E—e skriver, »saavidt jeg kan forstaa, vore pragtfulde gamle Runestene foresvævet dem som Forbillede;« — i Virkeligheden ser det dog mere ud, som

om Reliefferne indesluttedes i Æsker med en buet Kontur —; men Runestene er næppe et Motiv, der, saa frodigt det end kan være, passer netop paa dette Sted. Under friere Omgivelser vilde det være bedre paa sin Plads.

Hvad E—e skriver om den uforstaaende Kritik af »Lurblæserne« i sin Tid, er rigtigt. Der gik man netop hen og fortabte sig i Enkeltheds-Undersøgelser om Lurblæsernes Stilling, Kapitælernes Form o. l., »som kunde ændres med et Penselstrøg«. Det var Synd; og man maa haabe, at de fortræffelige Søjler, der saa godt fremhævede Stedet, hvor den gamle By begynder, ikke er slaaede til Jorden for bestandig, men engang, naar Tiderne er dertil, maa dukke frem igen og saa blive staaende.

Men en Ting maa man blot vogte sig for at tro, og det er, at enhver original og selvstændig Plan, der fremkommer til Byens Forskønnelse, virkeligt ogsaa er *god*. Thi det er ikke just altid Et og det samme.

ØRESUNDSKYSTENS REGULERING.

Timeo Danaos et dona ferentes.

Efter at der i »Architekten« (A, Side 104) har været nedlagt en energisk Protest mod den Vandalisme, d'Hrr. Direktør Clausson-Kaas og Baron Lerche ønsker at begaa ved at foretage en Inddæmning ud for en Del af Christiansholms Arealer og en »Regulering« af Øresundskysten, har en Indsender i »Nationaltidende« under Mærket »w« forsøgt et Slags Forsvar herfor ved at udtale, at Hr. Clausson-Kaas »hævder, at han aldrig har tænkt at ville bebygge Kyststrækningen, som han finder saa smal, at der ikke kan være Tale om at afgive noget af den, men kun om at udvide den; dog skulde en saadan Udvidelse ikke foretages for at bebygge det indvundne Areal, men tværtimod for at forskønne Kysten og give Publikum Adgang til et større Strandareal. Hr. Clausson-Kaas har tænkt sig noget i Retning af et offentligt Anlæg, hvortil Planerne er under Udarbejdelse.«

Heldigvis har senere en Stemme »fra Publikum« under Mærket »N« svaret herpaa og skriver bl. a. følgende: »Hvis nu Landbrugsministeriet giver sin Tilladelse hertil [ɔ: Opfyldningen], kan man være sikker paa, at selv om de nuværende Ejere ikke ønske at benytte sig deraf, ville deres Efterfølgere før eller senere falde for Fristelsen til at realisere disse Grunde, der turde blive nogle af de værdifuldeste paa hele Kysten. Derfor vilde det være saa rart betryggende, om Andragendet blev rent ud nægtet, hvad man saa meget roligere kunde gøre, som de nuværende Ejere kun ville have Ulejlighed og Bekostning af Projektet, naar de ikke ønske at udnytte de indvundne Arealer. Og endelig er det jo ikke alene den eventuelle Bebyggelse, der har virket skræmmende. Den blotte Udsigt til at faa Øresundskysten »reguleret« og forsynet med et solidt Bolværk er saamænd tilstrækkelig til at fylde En med Rædsel. Enhver, der har mindste Sans for Naturskønhed, vil sikkert indrømme, at det, der nu giver Stedet sin største Tillokkelse, netop er, at Kysten ikke er »reguleret«, og at Strandvejen paa et Stykke ligger umiddelbart ud til Stranden.«

Ligesom denne Indsender, Hr. N, maa man vist i Almindelighed »anerkende

d'Hrr.s af Hr. w tolkede smukke Hensigter« — men for øvrigt helst bede sig fritagne for dem. Den paapegede fristende Fare for en Bebyggelse vil altid være til Stede; og der skal vist mere end almindelig menneskelig Resignation (vi er i alt Fald ikke forvænte med den her i Landet) til at anvende en Sum Penge blot til Glæde for et højstæret Publikum uden tillige at tænke lidt paa sin egen private Pengepung. Der er jo dog ikke noget saadant almindeligt Ønske hos Befolkningen om at faa denne »Forskønnelse«; man vil vist hellere bede d'Hrr. gemme deres Fireskilling, naar man saa selv maa beholde sine Appelsiner. Kysten er god som den er, og Pengene kan i hele Publikums Interesse sagtens faa bedre Anvendelse, navnlig ved slet ikke at blive anvendte til »Reguleringen«.

Man maa altsaa vedblivende haabe, at Landbrugsministeriet resolut siger: Tak! Ingen Aarsag!

VIBORG DOMKIRKE.

Red. har modtaget følgende:

I det sidste Nummer af »Architekten« (B, Side 178) findes under »Forskelligt« en Udtalelse om Viborg Domkirke, som allerede af flere er opfattet forkert, idet de tror, at det er de *nye* Dekorationer, der er ødelagte af Salpeterudsvedning, hvilket der, efter alle de Forsigtighedsforanstaltninger, der er foretagne, slet ikke kan være Tale om. Dette maa jeg som Domkirkens Architekt bede Dem berigtige i næste Nummer, idet det er de *gamle* Dekorationer paa Apsishvælvingen, som i mange Aar har været ødelagte, der nu bortfjernes, for at Hvælvingen kan blive overmuret og pudset, forinden de nye Dekorationer paaføres. CL. AUG. WIINHOLDT.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra Andr. Schous Boghandel (Ludv. Schüth) er modtaget til Anmeldelse:

Architekten-Mappe. Skizzen und Reise-Studien von Martin Pietzsch. Dresden, Gerhard Kühlmann. Kunstneren, der har udgivet disse Blade, kalder sig Architekt, dog faar man, ved at gennemse den omfangsrige Mappes Indhold, mere Indtryk af, at det er en Malers Tegninger, man har for sig. Med Friskhed og Rutine er de mange Penne- og Blyantsskitser udført, og intet Sted mærker man Architektens Trang til at fordybe sig i Enkelthederne. Et Poppeltræs maleriske Silhouet mod Solnedgangen har fængslet ham lige saa meget som et Klosterspir, og den forfaldne Træbro er gengivet med fuld saa megen Kærlighed som Slotsportalen. Det er de tilfældige, øjeblikkelige Indtryk, som Kunstneren har fæstnet paa Papiret, naar og hvor han paa sine Rejser har modtaget dem, og trods den lette, skitsemæssige Behandling er der meget at se og nyde blandt det betydelige Antal Tegninger. Nogle perspektiviske Detailstudier er lidt for overfladisk behandlede og bliver derved de mindst heldige Blade i Samlingen.

Reproduktionen er mønsterværdig, blandt andet findes nogle Gengivelser af Blyantstegninger paa rødligt Tonpapir, som er ganske illuderende.

FORSKELLIGT.

Kunstakademiet. Professor VILHELM BISSEN er for de kommende 3 Aar — fra 1ste April at regne — valgt til Direktør for Kunstakademiet i Stedet for Kammerherre F. MELDAHL, der overtager Stillingen som Vicedirektør.

Under 5. Februar d. A. er der givet allerhøjeste Stadfæstelse paa »*Brødrene Overretssagfører L. Sørensens og Architekt A. Sørensens Legat*«. Legatets Kapital er ialt 19,550 Kr., som anbringes efter Reglerne for umyndiges Midler.

Af Renten skal den ene Halvdel udbetales i Portioner paa 150 Kr. til saadanne unge Mennesker, som, efter at have lært et Haandværk, ved Kunstakademiet i Kjøbenhavn søge Uddannelse som Architekter. De skulle være værdige og trængende. Af den her omhandlede Halvdel af Legatets Rente skal dog en Portion paa 150 Kr. aarlig udbetales Akademisk Architektforening, saa længe denne Forening bestaar, til fri Raadighed, enten til Fremme af Foreningens almindelige Formaal eller for af Foreningen at anvendes til bedste for vordende Architekter i Lighed med foranstaaende Regler.

Legatet bestyres af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Den eller de Legatportioner, som er knyttede til Kunstakademiet, uddeles efter Indstilling fra Akademiraadets Architektudvalg.

Konkurrence. Til Konkurrencen om en *Byskole i Aarhus* var indsendt fire Projekter. Ved Bedømmelsen den 8. Februar blev det Projekt, der skyldtes Architekt L. A. PETERSEN i Aarhus, valgt som det bedste; Arbejdet vil blive overdraget ham til Udførelse. To Præmier erhvervedes af Architekterne THORKILD MØLLER og KÜHNEL. Som Dommere, valgte af Akademisk Architektforening, fungerede Architekterne LEMCHE og LEVY.

Konkurrencen om en Kirke i Vejle. D'Hrr. Architekter, som har deltaget i denne, anmodes om saa snart som muligt til Redaktionen at indsende deres Navne og Mottoer, for saa vidt de ere villige til at lade deres Projekter udstille ved et almindeligt Møde i Akademisk Architektforening i Lighed med, hvad der tidligere har været Tilfældet.

Konkurrencen angaaende to Broer over Newafloden i St. Petersborg, som vi omtalte i dette Tidsskrift Nr. 9, har givet Anledning til nogle Forespørgsler, som vi herved ser os i Stand til at besvare med følgende. Det drejer sig om at fremkomme med Projekter til *Palais-Broen,* som forbinder Flodbredderne mellem Vinterpaladset og Børsen, samt *Ochta-Broen* imellem Smolnykajen og Forstaden Store Ochta. Projekterne kan udarbejdes enkeltvis eller for begge Broer, og Bedømmelserne af disse foregaar uafhængige af hinanden ved en af Kommunalraadet i St. Petersborg valgt Jury, hvis Medlemmers Navne endnu ikke er offentliggjorte. For hver Bro er udsat 3 Præmier henholdsvis paa 12,000, 8000 og 5000 Rubler, og desuden har Bedømmelsesudvalget Ret til at indkøbe anvendelige Projekter til en Pris af 2000 Rubler for hver.

Adgangen til Deltagelse i Konkurrencen staar aaben for Ingeniører og Archi-

tekter af alle Nationer, dog skal alle de med Projekterne følgende Beskrivelser, Beregninger, Overslag, Paaskrifter o. l. være affattede i det russiske Sprog.

Der forlanges af Tegninger foruden en almindelig Situationsplan tillige Længdesnit gennem Broen og Ramperne i 1 : 400, Façader, Tværsnit samt Grundplan i 1 : 200, Detailler af enkelte Brodele i 1 : 100 samt særlig typiske Enkeltheder i mindst 1 : 25. Endvidere forlanges en detailleret Beregning af hele Brokonstruktionen, en Beskrivelse og et Overslag. Til Beregning af Jærnkonstruktionerne skal anvendes den russiske Normalprofilbog.

Bedømmelseskomiteen har til Vejledning for de Konkurrerende ladet udarbejde vidtløftige Oplysninger angaaende Belastninger og Spændvidder, Højde- og Grundforhold m. m. Omkostningerne ved Broernes Opførelse maa for Ochta-Broens Vedkommende ikke overstige 3 Millioner Rubler, medens Palais-Broens Bygning maa koste fra 3 til 5 Millioner Rubler.

Konkurrencearbejderne skal være indsendte til St. Petersborg Kommunalbestyrelse den 1ste (14de) September 1902.



I Anledning af en Konkurrence om Tegninger til en teknisk Højskole i Norge er der i »Tekn. Ugeblad«, den norske Architektforenings Organ, fremsat et Forslag, som vi herved anfører, fordi den deri foreslaaede Ordning ogsaa kan have Interesse herhjemme. Da der ved enhver større Konkurrence i Reglen fremkommer et stort Antal Tegninger, hvoraf kun en meget ringe Del opnaar Præmie eller indkøbes af Komiteen, vilde man i betydelig Grad kunne forbedre de Konkurrerendes nuværende triste Udsigt til Paaskønnelse ved:

1) at indkøbe Projekter i større Udstrækning end før;

2) at indlemme de indkøbte Projekter sammen med de præmierede Tegninger i én af de offentlige Samlinger, hvor Tegningerne kan udstilles og ophænges, ikke som Udstillingssager, men som Museumsgenstande.

Man vil hermed opnaa, at der efterhaanden skabes en saavel for Publikum som for Fagmænd interessant Række Tegninger.



Det franske Kammer har efter Ministeriets Forslag enstemmigt vedtaget Nedrivningen af *Palais de Rohan.* »La chronique des arts« protesterer mod denne Vandalisme, men véd, at det vil være forgæves.



Nye Theatre i Stuttgart. I Stedet for det nedbrændte Hoftheater i Stuttgart vil nu blive opført to nye Theaterbygninger: en rigt udstyret Opera og en noget tarveligere Talescene.



Paa Øen Ægina foretages Udgravninger under Ledelse af Prof. Dr. FURTWÄNGLER fra München. Man er naaet til Afdækning af de nærmeste Omgivelser af *Aphaia-Templet,* der blev bygget 480 f. Chr. Udgravningerne er foreløbig afsluttede, men skal dog snart atter fortsættes.



Den genopførte *Domkirke i Bremen* er bleven højtidelig indviet den 23. September. Opførelsen har beløbet sig til en Sum af over 2 Mill. Mark, som er

indkommen ved frivillige Bidrag. Architekt SALZMANN paabegyndte Arbejdet i 1897, og efter hans Død blev det fortsat af Architekt ERHARDT. Den indre Udsmykning var lagt i Hænderne paa Professor SCHARPER fra Hannover.

Det nye Raadhus i Freiburg, som tillige medførte en kostbar Ombygning af »Alten Universität«, er den 14. Oktober f. A. bleven indviet ved en stor Højtidelighed. Ombygningen blev foretaget efter Udkast af Stadsbygmester R. THOMA og under Medvirkning af Architekterne M. STAMNITZ, A. DAUBER og P. MEISSNER.

FORENINGSMEDDELELSER.

Architekt, Professor V. Kochs Begravelse sker Mandag den 3die Marts Kl. 1 fra Kristkirken paa Enghaveplads; derfra føres Kisten til Vestre Kirkegaard, hvor den endelige Jordfæstelse finder Sted.

Den tidligere omtalte selskabelige Sammenkomst, som Akademisk Architektforening arrangerede den 22. Februar under Medvirken af Foreningen af 3. December, forløb paa smukkeste og mest tilfredsstillende Vis.

Den for Architekterne noget usædvanlige Maade at holde Møde paa faldt aabenbart i Deltagernes Smag, og der er ingen Tvivl om, at den smukke, brogede Skare af balklædte unge Damer i høj Grad bidrog til, straks fra Festens Begyndelse, at bringe Stemning og Liv til Stede.

Bordet var festligt arrangeret i den store Sal i Skydebanens første Etage, og medens Sange og Taler vekslede, hengav man sig en Tid lang her til de materielle Nydelser, efter hvilke Kaffen blev serveret i de neden under værende Lokaler.

Derefter tog Dansen sin Begyndelse, og med en beundringsværdig Udholdenhed og Energi blev denne Del af Festens Program gennemført, til øjensynlig Glæde for de mange tilstedeværende unge Damer, paa hvis blussende Kinder Bestyrelsen sikkert har kunnet læse en takkende Kvittering for dens Arbejde ved Festarrangementet.

Et Par Pauser blev behageligt udfyldte ved Sangforedrag med Luth-Akkompagnement af en velkendt ung, finsk Billedhugger, medens nogle af Deltagerne, der fremtraadte i Bondedragter, viste sig som habile Folkedansere, — Bidrag til Underholdningen, der selvfølgelig høstede den livligste Anerkendelse og Begejstring hos Deltagerne.

En fiks, lille Souper, der blev serveret ved Midnatstid, skulde have dannet den egentlige Afslutning paa Festen, men endnu længe efter denne Tid blev man samlet, snart lyttende til den elskværdige Sanger, snart hvirvlende sig i en munter Dans eller udhvilende i Smaaklynger under livlig Samtale. Det var en almindelig Mening, at der fremtidig ikke maa være saa store Mellemrum som hidtil mellem Foreningens festlige Sammenkomster.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 11

OTTO VALDEMAR KOCH.



For den danske Architektstand ikke mindre end for selve Architekturen var Professor, Architekt V. Kochs Død et haardt Slag. Architekterne lide et stort Tab ved den. Thi han besad som kun meget faa Evnen og Villien til at være en Fører for dem. Hans ubestikkelige Retsindighed i Forbindelse med en klar og vidtskuende Forstand var de Egenskaber, som var særegne for ham. I de ofte saa vage Stemninger, der bevæger hans Standsfællers Sind, havde han altid *Evnen* til at finde det faste Støttepunkt, hvorfra den paagældende Sag skulde gribes an; han havde Talens Gave og Tankens Logik til at lede en Diskussion og et Forhandlingsthema uden om de mange Skær, hvorpaa der ellers vilde være al Udsigt til at strande. Og han havde *Villien* til at være en Fører. Trods sit altid noget skrøbelige Helbred skyede han ikke den Anstrengelse og det Offer af Tid og Kræfter, der kræves af den, som vil udrette noget til Bedste for en hel Stand, ikke for sig selv alene. Mere end de allerfleste af hans Kolleger stod han paa en bredere Basis end den, der skulde bære hans Kunstnerpersonlighed i strengere Forstand. Han havde en videre Horisont og saa — og handlede derefter —, at det ikke alene er ved den Enkeltes rent faglige Dygtighed paa sit Omraade, at Architekturens Betydning som en Magt i Samfundet kommer til sin Ret, men at det ogsaa er derved, at der kæmpes for den i det offentlige som det private Liv. ved Tale og Skrift, at Agtelsen for den baner sig Vej og vinder Fodfæste. Hvor der gaves Lejlighed dertil, traadte han frem; og den Vægt, han har haft for hele Architektstandens Prestige, ved frit og dristigt og altid dog tillige under den mest kultiverede Form at sige sin Mening, og ved flittigt og taalmodigt at udføre de Hverv, der lagdes paa ham i Komiteer, Møder, Repræ-

sentationer o. l., kan ikke vurderes højt nok. Samtidigt med, at hans eget Navn voksede derved, faldt der Ære over hans Stand; og gennem hele hans Livsgerning gaar som en rød Traad hans Kærlighed til denne saa vel som til den Kunst, han dyrkede med et idealistisk Syn, der er ganske ualmindeligt. Den samme Grundighed og Alvor, som prægede hans architektoniske Arbejder, og som gjorde, at det Smaa som det Store var af samme Betydning for ham, saa at ikke det ringeste blev forsømt, var karakteristisk for ham som Menneske. Der var ikke en Krog i det, som det blev ham givet at beskæftige sig med, som han ikke søgte at trænge ind i og lade sin Forstand lyse op i. Han var en helstøbt Skikkelse. Og om han som udøvende Kunstner maaske ikke altid naaede det Maal, han selv satte sig, og om det vel egentlig snarere var Forstanden end Følelsen, der giver hans architektoniske Frembringelser deres Væsensmærke, saa var disse dog altid udmærkede ved en udviklet Smag og et gennemdannet Syn, som gør, at man maa bøje sig for dem og se hen til dem som virkelig god Kunst, som ægte Børn af Architekturen, den Kunst netop, i hvilken mest af alle de skønne Kunster den klare, logiske Tænkeevne har et særligt Kald til at skulle smelte sammen med en rent lyrisk-musikalsk Stemning i en højere Enhed.

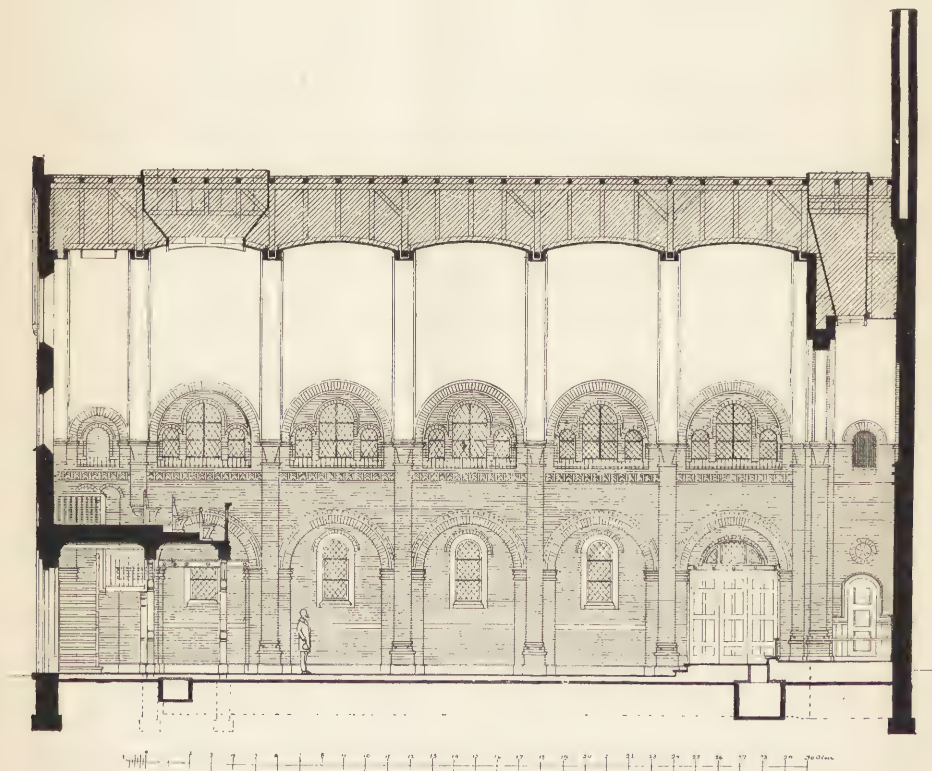
V. Koch var født den 20. Okt. 1852 i Sønder Kirkeby Præstegaard paa Falster. Han var udgaaet fra et præsteligt Hjem, og en dyb Religiøsitet var uadskillelig fra hans Væsen hele hans Liv igennem; den gennemsyrede hans Karakter uden dog derfor at give sig Udslag paa en stødende eller anmassende Maade. Efter tilendebragt Skolegang i Nykøbing p. F. kom han i Mølle- og Maskinbyggerlære, senere i Tømrerlære; af Architekt C. V. Nielsen dimitteredes han til Kunstakademiet, hvorfra han fik Afgangsbevis i 1879. I 1884 fik han den lille Guldmedaille for Opgaven: »En Kirke til Kjøbenhavn« — et mærkeligt Træf af Skæbnen og ligesom et Fingerpeg for ham, hvis Virksomhed som udøvende Architekt netop særligt var knyttet til Kirkebyggeriet. Som ungt Menneske var han paa Tegnestue hos Prof. Fenger og Prof. Storck; det er vel navnlig denne sidste, for hvem han tillige fungerede som Konduktør ved Restaureringen af Helligaandskirken i Kjøbenhavn, han skyldte den stærkeste Paavirkning som Architekt, og hvem han følte sig særligt aandsbeslægtet med. Paa gentagne Rejser i Indlandet og Udlandet dyrkede han sit Architekturstudium og udviklede han sin Tegnedygtighed, der tilsidst naaede en eminent Grad.

Af Bygninger, der skyldes V. Koch, maa nævnes enkelte Privathuse, som f. Eks. Konsul Heys Gaard i Odense (1889) og Upsalagade Nr. 18—20 i Kjøbenhavn (1897), nogle Skoler saasom Kommuneskolerne i Utterslev, Ishøj og Rødovre, endvidere den danske Pavillon paa Pariser-Udstillingen 1900. Følgende nye Kirker har han bygget i Kjøbenhavn og Omegn: Lukaskirken paa Frederiksberg (1889), Kapernaumskirken i Utterslev (1894—95), Zionskirken paa Strandvejen (1895—96), Kristkirken ved Enghavevej (1898—1900), og Apostelkirken i Saxogade (1899—1900). Til Helligkorskirken har han tegnet Døbefonten (1889). De to Monumenter, Grathemonumentet og Knud Lavards Kors ved Haraldsted (det sidste endnu ikke fuldført), som ere bekostede af Statsraad Thor Lange i Moskva, skyldes ham. Mange dekorative og kunstindustrielle Arbejder har han syslet med; for Ibsens Terrakottafabrik har han tegnet forskellige Vaser (f. Eks.



APOSTELKIRKEN I SAXOGADE. ARCHITEKT PROF. V. KOCH.

Fredensborg-Vasen, Bondefrihedsjubilæums-Vasen og Christian IX's Jubilæums-Vase), for Møbelfabrikanterne C. B. Hansen og Plum har han tegnet Møbler, og han gav Tegningen til Dekorationen af Juryværelset paa den nordiske Udstilling 1888 o. s. v. Den Elfenbens-Mindetavle, som danske Haandværkere skænkede Etatsraad Herholdt ved hans Fratrædelse fra Embedet som kgl. Bygningsinspektør 1892, var ligeledes tegnet af V. Koch. I forskellige betydningsfulde Konkurrencer har han deltaget og for det meste vundet Præmier, saasom Skitsekonkurrencen om Kjøbenhavns Raadhus 1889 (2400) Kr. og den endelige Konkurrence 1890 (2000 Kr.); Konkurrencen om en Bygningskarré ved Østbanegaarden; Konkurrencen



APOSTELKIRKEN
I SAXOGADE.

ARCHITEKT
PROF. V. KOCH.

om Privatbankens nye Bygning 1899 og nu sidst Konkurrencen om en Kirke i Vejle. Budskabet om, at han havde faaet 1ste Præmie i denne, naaede ham paa hans Dødsleje.

Det er aldrig let, maaske endogsaa helt umuligt at bedømme Samtidiges architektoniske Arbejder rigtigt og uhildet; den Maalestok, som først i Tidernes Løb lægges til Rette for, hvad der har blivende Værd og hvad ikke, er jo foreløbigt ikke tilstede. Der er sikkert i Nutiden kun en Mening om, at hvad V. Koch har ydet i sine Kirkebygninger, er godt og smukt. Man tror vel ikke at fornemme noget særligt nyt, noget, der bryder ukendte Baner eller varsler om en rig Udvikling. Det er i Reglen kendte Motiver, der er sammenstillede, altid med Smag og næsten med for stor Elegance. Det er, som om Helhedsvirkningen,

den store, enfoldige Enhed gaar noget tabt og opløses i for mange smaa, pyntelige Enkeltheder. Man har saa at sige en Fornemmelse af, at Architekten har kunnet tegne for godt og har tegnet med for spids en Blyant, ligesom af, at den Lærdom, han har siddet inde med, maaske snarere i rent kunstnerisk Henseende har stillet sig hindrende i Vejen for Architekturens Udfoldelse end inspireret den. Men maaske Eftertiden, som vil være en mere sagkyndig Dommer, vil se det anderledes; og den »Patina«, som Alderen lægger over Bygninger, vil sikkert nok mildne det noget grelle og urolige, der nu af og til findes i den stærke Modsætning mellem de røde Mursten og de mange smaa, fint udpenslede Kridtstensdetailler. Den ærlige, ægte kunstneriske Stræben vil altid af Eftertiden som af Samtiden blive vurderet efter Fortjeneste; og en Udvikling, en maaske ubevidst Higen efter at skille sig af med de mange uvæsentlige Ting vil være

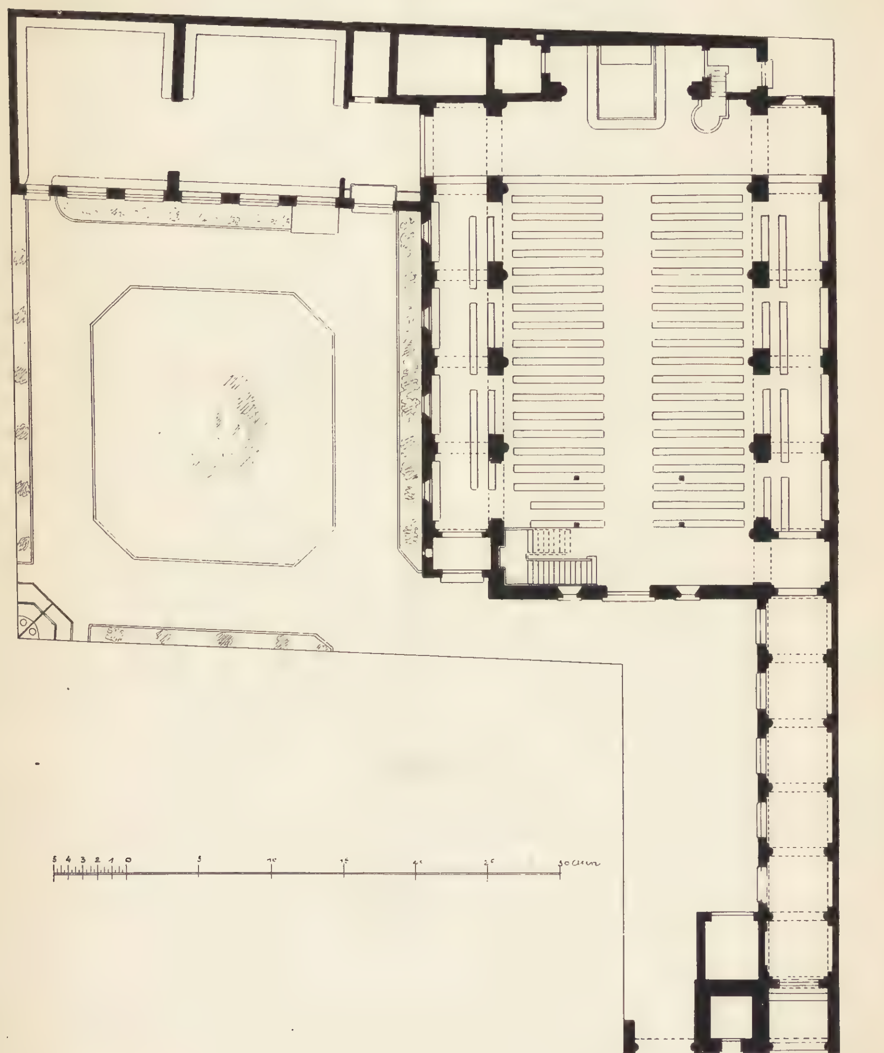


APOSTELKIRKEN I SAXOGADE. ARCHITEKT PROF. V. KOCH.

at spore, ikke mindst i V. Kochs sidst fuldførte Arbejde, Apostelkirken, der udvendigt maaske er lidt tør, om end godt afpasset efter de særegne lokale Forhold, tæt indeklemt som den er i en snæver Gade mellem to Nabohuse, men indvendigt er et virkeligt fint og nobelt Stykke Architektur. Og den Brede, den rolige og sikre Holdning, der præger den med Rette saa højt ansete Pavillon paa Pariserudstillingen (for hvilken han opnaaede Grand Prix) vidner højt om den Forstaaelse, han har lagt i sit indtrængende Studium af gamle Bindingsværksbygninger i Danmark.

Men der er en Gren af Architekturens Stamtræ, hvoraf V. Koch fremfor nogen anden har plukket de skønneste Frugter. Det er selve Tegnekunsten, særligt den, der gaar ud paa at gengive ældre Bygningsværker, Bygningsdele, Kunstindustrigenstande, Dekoration osv. Hans Opmaalinger og Fremstillinger er i kunstnerisk Henseende uovertræffelige, undertiden rent ud forbløffende. Om deres archæologiske Betydning vil der fra anden Side blive talt nærmere. Om

deres særligt kunstneriske Værdi er der kun det at sige, at man ved Siden af at beundre deres utrolige Nøjagtighed og Træfsikkerhed, ikke vel kan tænke sig, hvorledes de skulde kunne gøres bedre. Hvadenten V. Koch behandlede dem som Blyants- eller Pennetegninger, hvad eller med Tusch og Farve, rammer han det centrale i Emnet; Karakteren, Stoffet, Farven, alt er truffet med en Sandhed



APOSTELKIRKEN
I SAXOGADE.

ARCHITEKT
PROF. V. KOCH.

og en Styrke uden Lige, som gør dem til sande Perler af Tegnekunst. Og han udviklede sig ogsaa i denne Henseende mere og mere; de Tegninger, han efterlod ufærdige ved sin Død, vidner om, at han ikke var tilsinds at blive staaende ved det, han alt havde naaet, hvorved der kunde være Fare for, at det skulde blive til Manér hos ham; men han søgte videre frem, og den Klarhed og Fasthed, der altid var hans Særkende, naaede end større Fuldkommenhed. Det er Skatte

af den Art, som det ikke falder i det store Publikums Lod daglig at have for Øje, saaledes som det ser Architekternes Værker paa Gader og Stræder, og uden Kendskab til dem vil man ikke fuldt ud forstaa Rækkevidden af hans Talent; de gemmes i Arkiver og Musæer. Men hvem, der betragter dem, Læg og Lærd, Kunstner og Publikum, vil ikke kunne undgaa at have virkelig Nydelse deraf, enten paa den ene eller den anden Maade.

I en Aarrække var V. Koch Medlem af det særlige Kirkesyn for Bornholm.



UPSALAGADE 18-20. ARCHITEKT PROF. V. KOCH.

I den vekslende Redaktion af »Tegninger af ældre nordisk Architektur« havde han længe sin Plads, og en Del af hans egne Tegninger og Opmaalinger er gengivne der.

V. Koch var tillige videnskabeligt anlagt; han var en af de faa Architekter herhjemme, der er det. Han var vel bevandret i Studiet af vor ældre Architektur og kyndig paa mange Omraader. Han har lejlighedsvis skrevet ikke saa lidt derom, ikke alene videnskabeligt, men ogsaa mere almenforstaaeligt. Her skal f. Ex. blot nævnes hans smaa Artikler »Ved Aarhundredskiftet« i »Medd. fra akademisk Architektforening« 3. Aargang Nr. 7 og »Om Forstaaelsen af Bygnings-

kunst« i »Dansk Tidsskrifts« Junihefte 1901. Ogsaa andre videnskabelige Emner syslede han med; han var godt inde i Entomologi og Botanik og ejede en af de største Samlinger af Biller her i Landet; tillige lagde han sig efter Dyrkning af sjeldne Blomster, vistnok ikke uden Henblik paa sine dekorative Studier. I



PROJEKT TIL EN
KIRKE I VEJLE.

ARCHITEKT
PROF. V. KOCH.

det Hele var han en kultiveret Aand og med vaagen Sans for alt, hvad der angaar Kunst, tog han af og til Del i de Fejder, der føres om Emner herhen hørende; saaledes gav han i Løbet af sidste Vinter et Indlæg i den Strid, der pludselig opstod om Skovgaards Dekoration af Viborg Domkirke, som absolut var det bedste og finest forstaaende, der i det hele fremkom. For Kirkesagen interesserede han sig levende og var den en værdifuld Støtte.

Endelig skal omtales hans parlamentariske og repræsentative Virksomhed. Saavidt vides, var det første Gang paa et af Kunstnerforeningen af 18de November sammenkaldt almindeligt Kunstnermøde den 2den December 1891, at V. Koch tildrog sig almindelig Opmærksomhed. Der var blevet forelagt Folketinget

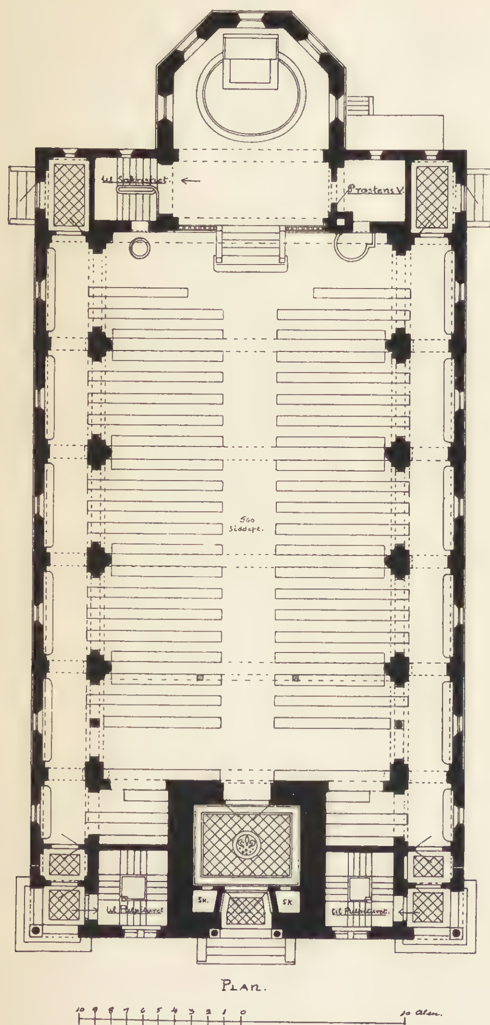


PROJEKT TIL EN KIRKE I VEILE.

ARCHITEKT PROF. V. KOCH

et kultusministerielt Forslag om Ombygning og Udvidelse af Prinsens Palais til Brug for Museet for de nordiske Oldsager, Folkemuseet, det etnografiske Museum, Mønt- og Medaljesamlingen samt Antiksamlingen. Den Kommission, der havde afgivet en Betænkning som Grundlag for dette Forslag, stod dog ikke enig, og der var rejst Stemmer for at faa opført en ny, selvstændig Bygning. For eventuelt at støtte denne Anskuelse var det, at Kunstnerforeningen afholdt et

almindeligt Kunstnermøde. Men den talrige Forsamling vedtog med stor Majoritet en af V. Koch stillet Resolution i modsat Retning; man ønskede ikke at modarbejde den foreslaaede Udvidelse af Prinsens Palais, saaledes som den var tiltraadt af Kommissionens store Flertal, herimellem af Museumsembedsmændene, der skulde arbejde med de foreslaaede Bygninger.



PROJEKT TIL EN KIRKE I VEJLE.

ARCHITEKT PROF. V. KOCH.

I Aarene 1891 til 1897 var V. Koch Borgerrepræsentant. Det maa siges, at han med fuld Honnør varetog Bygningskunstens Interesser i Forsamlingen og, hvor der gaves Lejlighed dertil, hævede sin Stemme for dem i hele Byens Interesse, uanfægtet af den uforstaaende Kritik, som ofte kom til Orde i Dagspressen, der ikke er forvænt med at se de ideelle Krav stillede i første Række. Efterhaanden havde han udviklet sig til en dygtig Taler og havde stor Færdighed i Repliken; han var virkelig parlamentarisk anlagt. En ganske særlig Tak fortjener han for den Varme og den Begejstring, hvormed han talte for Nyrops Projekt til Raadhuset, saa meget smukkere som han selv var med at konkurrere hertil, og hans Forslag maatte vige Pladsen for Nyrops. At Opførelsen af det nye Raadhus blev vedtaget trods al den Kritik og Modstand, der gjorde sig gældende, skyldes i første Række ham. — Mens han sad i Borgerrepræsentationen, valgtes han ind i Bygningskommissionen. Dette ansvarsfulde, brydsomme og ganske ulønnede Hverv bestred han med største Dygtighed lige fra 1893 til 1901, altsaa i 8 Aar. Det er et Bevis baade paa den almindelige Anerkendelse, han nød hos Forsamlingen, og hans uegennyttige Opofrelse, at han blev genvalgt dertil i 1897, efter at han var udtraadt af Borgerrepræsentationen. Og det er tilmed en Stilling, hvor han som den af Borgerne valgte Tillidsmand havde en ganske særlig Position, og hvortil der netop først og fremmest kræves en omfattende Indsigt og en vel overvejende Dømmekraft. — Endvidere har han siddet i mange Komiteer og Kommissioner, som der her ikke særligt skal gøres Rede for. Kun skal nævnes hans Arbejde i den store Kommission, der er nedsat af

Architektforeningen og Ingeniørforeningen i Fællesskab for at udføre Forarbejderne til en ny Bygningslov, og som endnu fungerer. Uden at gaa nogen for nær tør man vist nok sige, at mellem de dertil udkaarne Architekter var det først og sidst V. Koch, som trak Læsset og med største Grundighed og Taalmodighed forrettede sin Del af det ikke helt morsomme Arbejde, hvortil hans logiske Sans og skarpe Distinktionsevne var ham en fortrinlig Støtte.

Siden den 22de December 1900 var V. Koch Formand for Akademisk Architektforening. Døden medførte en brat Afbrydelse af denne hans Virksomhed, af hvilke alle Medlemmer lovede sig saa meget. I den altfor korte Tid, han fungerede, havde han god Lejlighed til at vise sine bedste Egenskaber, og man sluttede sig uforbeholdent til ham. Over hans Væsen var der altid noget afmaalt; Humor og virkelig Sans derfor var ikke just givet ham. Men paa dette Punkt lempede han sig efter andre; den lettere Skemt og den løsslupne Munterhed vilde han saa gerne unde dem, der bedre forstod at udøve den, og han lagde ikke noget Baand paa den ved uvedkommende Højtidelighed. Paa Architektforeningens fornøjelige Sommermøde i Juli 1901 i Jønkøping med de andre nordiske Landes Architekter var han en ypperlig Fører, og nu ved Efterretningen om hans Død bringes der Vidnesbyrd fra Svenskere og Nordmænd om, hvorledes han havde vundet deres Hjerter ved sin fine og noble Personlighed. — Det traf sig saaledes, at Architektforeningen afholdt sit Bal, medens han laa syg; det blev ikke aflyst af den Grund, at man ikke troede Faren saa overhængende. V. Koch lod dog høre fra sig; han havde skrevet en Sang hertil, »for Kvinden«. Det var intet Digterværk, og man vilde vel mindst af alt forlange netop det. Men Stemningen og Tankegangen i den var saa køn, at selve denne lille i og for sig ubetydelige Omstændighed faar en vis Betydning derved, at det var hans sidste Ord i Architekternes Kreds.

For alle Architekterne, alle Kameraterne og for alle andre, som paa den ene eller den anden Maade kom i Berøring med Valdemar Koch, vil Erindringen om, hvad han har været for dem, altid have sin Plads blandt de bedste Minder.

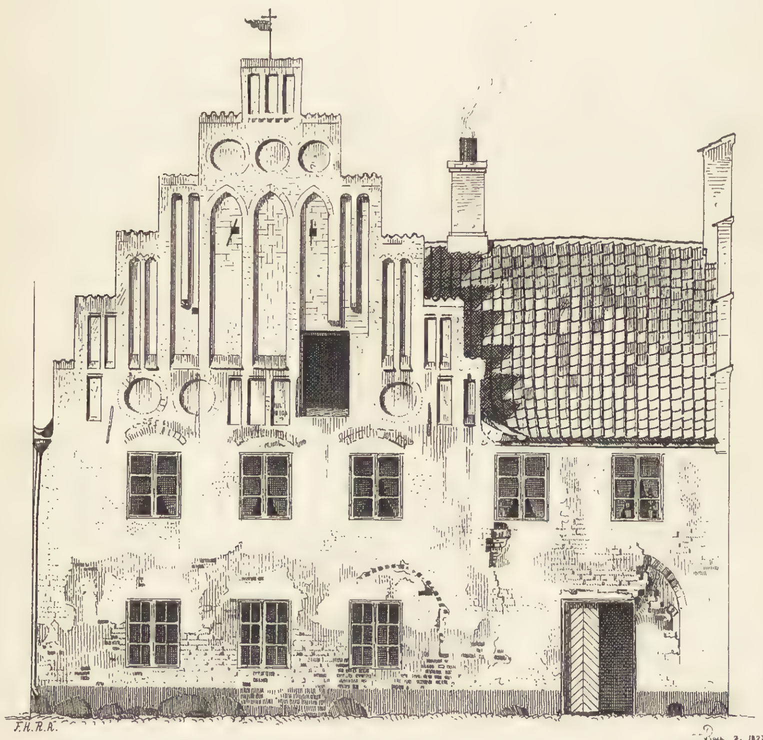
PROFESSOR V. KOCH OG ARCHÆOLOGIEN.

Af Dr. phil. Museumsdirektør Mollerup.

Til de mange Udtalelser om det Tab, Kunsten har lidt ved Prof. Kochs Død, maa ogsaa føjes en Udtalelse fra dem, hvis Opgave det er at værne om vore Fortidsminder og at bidrage til den rette Forstaaelse af deres Betydning og kunstneriske Værdi. Thi Prof. Koch var en trofast, uegennyttig, kyndig og virksom, aandfuld og skarpsindig Kender af al dansk Fortidskunst, som var naaet indenfor hans Rækkevidde. Hans fine Forstaaelse af dens Form og Indhold, hans kunstneriske Følsomhed og praktiske Sans var udviklet gennem et rigt og fyldigt Studium, der satte ham i Stand til at beherske alle Detailler og tillige gav ham Blikket for det væsentlige og centrale. Denne Forening af sjældne Evner og omfattende Kundskaber har sat sit Mærke paa alt, hvad han har udført til Gavn for Kendskabet til og Bevaringen af danske Fortidsminder. Han har udført et betyde-

ligt Arbejde paa Kunst-Archæologiens Omraade uden at være direkte knyttet til Institutioner. Men med den Uegennytte, som prægede hans Personlighed, var han altid rede til med Raad og Daad at yde sin Medvirkning til Løsningen af vanskeligere Opgaver, og selv mindre og ubetydelige Sager forstod han at afvinde Interesse og at give en kunstnerisk Form.

Prof. Kochs Arbejder paa dette Omraade kan naturligen sondres i 3 Grupper: hans Opmaalinger og Tegninger, hans Restaureringsarbejder, og hans videnskabelige Virksomhed. Men denne Sondring er kun uegentlig. De tre Grupper flyde stadig over i hinanden, supplere hinanden og forbindes ved den røde Traad, som

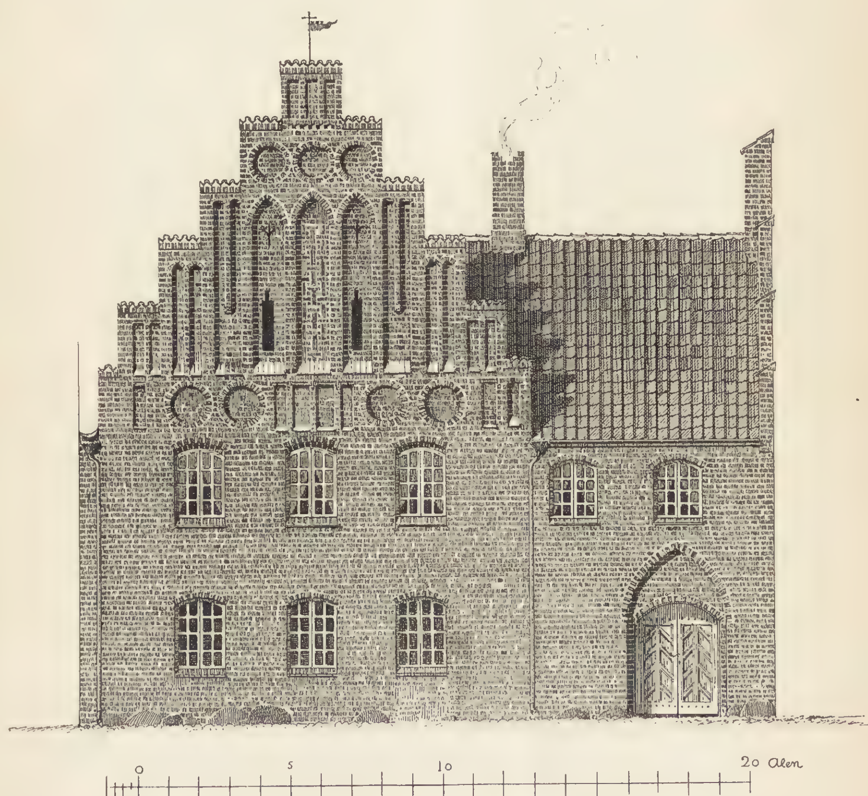


NÆSTVED RAADHUS
FØR RESTAURERINGEN.

fremkommer derved, at han først og fremmest var den udøvende Architekt, der ikke bekymrede sig om Teorier, men hvis Grundsætninger kun hvilede paa den gennem den praktiske Enkeltundersøgelse indvundne Erfaring. I Indledningsafhandlingen til »Sallinglands Kirker« (1893) har han i Slutningsafsnittet givet sit Program. Han bekæmper her »den ensidige Stræben efter at opspore en Sammenhæng mellem ensartede eller hinanden lignende Former«, Tendensen til altid at finde en lovbunden Sammenhæng og en ubrydelig Udviklingsrække paa et Omraade, hvor den menneskelige Individualitet til en vis Grad trodser alle Forudsætninger og Beregninger, Lysten til at fremsætte Hypoteser, støttede paa tvivlsomme Analogier og Sammenstillinger mellem Smaaformer. Han hævder derimod Kunstner-Individualitetens Evne til at skabe Ting, som have tilfældig

Lighed med, hvad andre før dem have frembragt, uden at der derfor behøver at være Tale om Laan eller Paavirkning.

Dette, at han var den udøvende Kunstner og en Kunstner af Rang, har sat sit Præg paa al hans Gerning i Kunstarchæologiens Tjeneste. Først og fremmest da paa hans Livs Hovedværk: hans Opmaalingstegninger af gamle Bygninger og hans Tegninger af Architektur og Kunstværk, heri ogsaa indbefattet Kunsthaandværket. Det vil ikke have undgaaet en opmærksom Iagttager af disse, at der paa et vist Tidspunkt af hans Liv er indkommet i hans Arbejder et plus, som

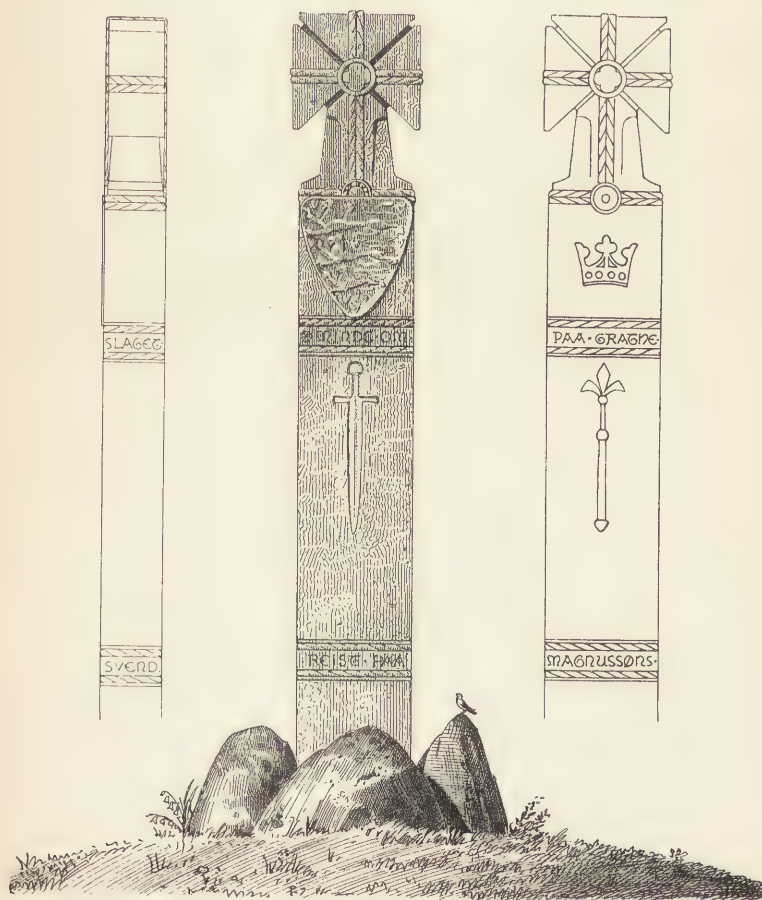


NÆSTVED RAADHUS
EFTER RESTAURERINGEN.

ARCHITEKT
PROF. V. KOCH.

med et hæver dem over den almindelige Dygtigheds Niveau og giver dem en hidtil ukendt Dybde og Indhold. Paa engang staar hans Tegnemaade der, fuldt udviklet, lige teknisk dygtig og malerisk udformet. I det Hovedværk, som danske Architekter have skabt — Tegninger af ældre nordisk Architektur —, vil det skønnes, at der under Værkets Fremskriden er gaaet en Udvikling henimod en stedse større Fuldkommenhed i Gengivelse af Form og Stof. Men hos ingen spores dette saa stærkt som hos Koch. Man sammenligne den korrekte og med Hensyn til trofast og ærlig Gengivelse ypperlige, men noget tørre Udførelse af Tegninger som »Enkeltheder fra Korskranken i St. Peders Kirke i Næstved« (1881), »Ove Lunges Epitafium fra Frue Kirke i Aalborg« (1882) med den

allerede fra 1883 stammende Gengivelse af Skabet fra Skafføgaard, i hvilken Omslaget allerede træder saa tydeligt frem, og med den vidunderlige Tegning af »Egetræskiste fra Oldnordisk Museum« (1891) og »Skabsfyldninger med Friisernes Vaaben« (1891), i hvilke den mest minutiøse Nøjagtighed i Detailler og Formbehandling staar Side om Side med et Mesterskab i Gengivelse af Træets Karakter og malerisk Behandling af Lys og Skygge, som synes uopnaaelig. Den samme Udvikling kan iagttages ved hans Tegninger af Kirker og monumentale



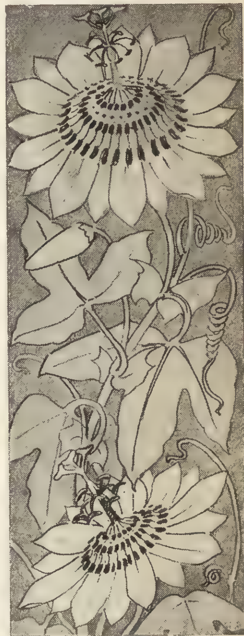
GRATHEMONUMENTET.

ARCHITEKT
PROF. V. KOCH.

Bygninger. Der skal her kun henpeges paa Billederne fra Glimminge Hus, i hvilke der med faa Midler er frembragt saa stor en Virkning.

Denne Udvikling hænger maaske sammen med den fine Iagttagelsesevne, hvormed han fordybede sig i Studiet af en af Architekturens Hovedlove, Forholdet mellem Materialets Art og Formgivningen. I hans videnskabelige Afhandlinger paapeger han jævnlig den nøje Forbindelse mellem Stoffet og dettes kunstneriske og tekniske Behandling. Intetsteds er han dog naaet saa dybt ind herpaa som i det Skrift, der skulde have ledsaget Værket om Danske Kridtstens-

kirker, men som der ikke skaffedes ham Midler til at faa udgivet, og som nu bevares i Manuskript i Nationalmuseets Arkiv. I dette saavel fra Formens som Indholdets Side lige ypperlige Værk hævder han, at Loven om Formernes Afhængighed af Stoffet uden at veksle med Tidsaanden har haft sin Gyldighed til alle Tider, særlig paa Bygningskunstens Omraade, og i en særdeles indgaaende Undersøgelse af *alle* danske Kridtstenskirker søger han at begrunde denne Lov og at fastslaa Berettigelsen til paa Grundlag af Bygningsemnets Art at inddele vore romanske Kirker i naturlige Grupper, hvis Undersøgelse bør foretages særskilt. Det er jo bekendt, at denne Gruppeinddeling ogsaa er fulgt ved Udgivelsen af de jydske Kridtstenskirker i Omegnen af Grenaa, ved Tufstenskirkerne og ved det under Udarbejdelse værende store Værk om de jydske Granitkirker. Det maa da ønskes, at der ogsaa vil kunne skaffes Udveje til at offentliggøre det modne og betydningsfulde Hovedværk, han har efterladt sig, om de danske Kridtstenskirker.





STILISERET BLOMST.

Det er umuligt i dette Øjeblik at give en fuldstændig Oversigt over det store Undersøgelsesarbejde, der har ligget til Grund for hans Studium af middelalderlig Bygningskunst. Men af hvad der foreligger udgivet, vil det let ses, hvor omfattende det har været. Han har opmaalt og tegnet alle danske Kridtstenskirker i Jylland og paa Øerne, i Pastor Helms Værk om Tufstenskirkerne skyldes 24 af Værkets 70 Tavler hans Haand foruden forskellige Tegninger i Teksten; i Professor Storcks Værk om Sallinglands Kirker har han udarbejdet 34 af Værkets 38 Tavler, i det Værk over jydske Granitkirker, hvis Udgivelse er overdraget Prof. Storck, har han tegnet de fleste Kirker, for Nationalmuseet har han tegnet Klosterkirken i Ystad og Ørridslev Kirke i Jylland; i Skaane har han undersøgt og opmaalt en Del Kirker omkring Ystad, og i Sverige Vadstena Klosterkirke. Der findes sikkert et endnu større Materiale bevaret i Ministeriernes Arkiv; men det anførte vil være tilstrækkeligt til at vise Omfanget af hans Kundskab til vore Mindesmærker. Det skal derfor kun tilføjes, at han — dog stadig sammen med andre Architekter — har opmaalt Herregaarden Rygaard (Fyn), Borreby, Egeskov og Ørbæklunde; af de to sidste findes Gengivelser i Mejborgs Værk om gamle danske Hjem.

Endnu staar tilbage at omtale hans Virksomhed som Restaurator af gamle Monumenter. Af ældre Bygninger har saavidt mig bekendt kun Raadhuset i Næstved, af hvilket her gives en Afbildning, været behandlet af ham. Derimod har han ligeledes for Nationalmuseet ledet en Række af større Restaureringsarbejder af Altertavler og Kirkeinventar, af hvilke her skal nævnes: de gothiske

Altertavler i Bregninge og Birkerød Kirker, det karakteristiske Kirkeinventar i Stadil Kirke og endelig den barokke Døbefontsomgivelse i St. Olai Kirke i Helsingør. Til disse Arbejder medbragte han et Fond af omhyggelig Iagttagelse, af diskret og varsom Behandling og af kunstnerisk Omhu for at bevare det oprindelige. Han besad den lykkelige Evne at føle og forstaa hver Nerve i Kunstværket og den sande Kunstners Pietet over for det overleverede.

Hans Bortgang i dette Øjeblik er et uerstatteligt Tab for denne Side af hans Virksomhed, hvor han udfyldte en Plads, som kun faa kunne magte. Blandt det meget, som ligger ufuldført hen, hører ogsaa et Værk, som maaske i særlig Grad betegner Mandens Evner og den Tillid, der næredes til dem. Efter Tilskyndelse fra forskellige Sider paabegyndte han for en Del Aar tilbage en Haandbog over dansk Architektur i Lighed med Violet le Ducs berømte Værk. Men Haabet om at finde Understøttelse til Udgivelsen glippede, og Værket blev ikke fuldført.

V. Koch har skrevet følgende om dansk Bygningskunst:

Kirkerne i Nørre Herred i Salling, opmaalte under Ledelse af H. Storck, samt undersøgte og beskrevne af V. Koch. Indledning S. 1—6. Kbhvn. 1893. Fol.

De jydske Granitkirkers Alder. Svar til Dr. J. Helms. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1895. S. 179—201.

Om normanniske og irske Bygningsformer i danske Kirker. Aarbogen 1895. S. 229—251.

Grenaaegnens Kridtstenskirker opmaalte og undersøgte under Ledelse af H. Storck ved Architekterne V. Ahlmann og V. Koch. Kbhvn. 1896. Fol.

Vinduesrammer af Egetræ i danske Landsbykirker fra den ældre Middelalder. Aarbøger 1898. S. 59—68.

Kridtstensformationens Stenarter i danske Kirker fra Middelalderen. Aarbøger 1899. S. 170—187.

Trækonstruktioner i danske Kirker fra Middelalderen. Aarbøger 1899. S. 188—205.

Om Kirkebygningskunstens Udvikling og historiske Forudsætninger. Kirkehist. Samlinger 4. Række, 3 Bind. S. 395—406.

Vor Middelalders Teglstenskirker. Kirkehist. Samlinger 4. Række, 3. Bind. S. 645—658.

Landbykirkerne i Grenaaegnen. Kirkehist. Samlinger 4. Række, 3 Bind. S. 157—168.

Danske Kridtstenskirker. Manuskript.

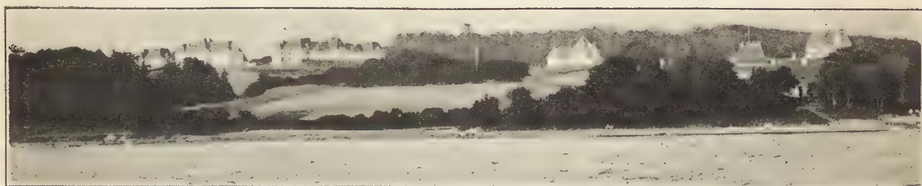
Min hjerteligste Tak til alle min afdøde Mands Venner og Kunstfæller for den venlige Deltagelse under hans Sygdom og ved hans Begravelse.

ANINA KOCH.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5 2. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 12



BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT VED VEJLE.

En af Regeringen nedsat Kommission udarbejdede i 1891 Planen til en Aandssvageanstalt, der var beregnet paa 600 Alumner og skulde koste 1,981,000 Kr. eller 3300 Kr. pr. Plads. Da Anstaltens Bestyrelse forudsaa, at et saa stort Beløb næppe vilde blive bevilget af Rigsdagen, reducerede den Planen og androg Regeringen om 1,500,000 Kr. Men ved Lov af 26. Marts 1898 bevilgedes der kun 1,250,000 Kr. eller knapt 2 Trediedele af det Beløb, som oprindelig var beregnet. Det Hele var kun anslaaet; først efter at Loven var vedtagen, henvendte man sig til mig med Anmodning om at udarbejde Tegninger. Jeg indsaa straks, at det var *næsten* umuligt at løse denne Opgave, men løb an paa, at man kunde faa billige Licitationstilbud, og samtidig maatte jeg nedstemme enhver Fordring om særlig Udstyrelse. Om at reducere paa Lokalernes Størrelse kunde der ikke være Tale.

Arbejdet skulde begyndes straks og fremmes meget hurtigt. Jeg begyndte paa Tegningerne i April 1898 og allerede næste Vinter var tre Bygninger færdige; de andre vilde have været færdige i Efteraaret 1899, hvis ikke Lockouten var indtraadt. Der blev ikke Tid til at udarbejde detaillerede Overslag; man maatte nøjes med et Skøn, knibe paa ethvert Punkt og saa lade Vorherre om Resten. Det blev opgivet mig, at jeg kunde disponere over 1 Million Kroner, og jeg drev det til at faa det Hele udført for 906,000 Kr. foruden Vandledninger, Kloak etc.; dette sidste blev ikke saa lidt dyrere, end jeg havde anslaaet, og den Side af Sagen

havde man lagt i andre Hænder. Saaledes gik det til med »Brejninge-Skandalen«, hvis Resultat var, at Rigsdagen i 1901 maatte bevilge de 250,000 Kroner, som den i 1898 havde ment at kunne spare.

Det har ikke været behageligt at arbejde under Forhold, der have været saa knebne, at der f. Eks. ikke har været Raad til at male Væggene med Limfarve, man maatte nøjes med at kalke dem; der maatte selvfølgelig anbringes Fodlister, men der var ikke Raad til Postamentlister, Balustre og Mahognirækværk paa Trapperne; selv Hovedtrapperne maatte nøjes med



BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT. FIG. I. ADMINISTRATIONSBYGNINGEN. ARCHITEKT PROF. V. KLEIN.

et af Tømrerne udført Sprodserækværk, og hvad Façadeudstyret angaar, var der ikke Raad til klare, gule Sten: næsten alle Bygningerne er opførte af berappede og kalkede, flammede Sten med røde Falstagsten; kun paa »Skolehjemmet« blev der af særlige Grunde forlangt rødt, fuget Murværk, endskønt jeg gjorde gældende, at Byggesummen derved maatte blive overskreden.

Hele Anstalten er af Hensyn til Patienternes Behandling delt i 3 Hovedgrupper: for Børn, for Arbejdsføre og for Asylister. Hver af disse er atter delt i mindre Afdelinger for Mandfolk og Kvindfolk. Den bestaar af:

1. En Administrationsbygning, hvori tillige Bolig for Direktøren (Fig. 1).

2. En Bolig for Reservelægen og Forvalteren.

3. Bolig og Værksteder for arbejdsføre Mandfolk (Fig. 2 og 3).

4. Bolig og Værksteder for Kvindfolk (Fig. 4 og 5).



FIG. 2.





BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT.
FIG. 3. ARBEJDSHJEMMET FOR MANDFOLK.

ARCHITEKT
PROF. V. KLEIN.

5. Et Skolehjem i 3 Afdelinger for Drenge, Piger og Nyankomne (Forsøgsafdelingen) (Fig. 6 og 8).

6. Asyl for uhelbredelige Mandfolk (Fig. 7 og 9).

7. Asyl for uhelbredelige Kvindfolk, ganske tilsvarende.

Disse to Bygninger ligge hver paa sin Side af en stor Haveplads (Fig. 9). Paa den tredie Side af denne ligger

8. Et Asyl for uhelbredelige Børn (Fig. 10), og paa den fjerde Side ligger

9. Et Sygehus (Fig. 11).

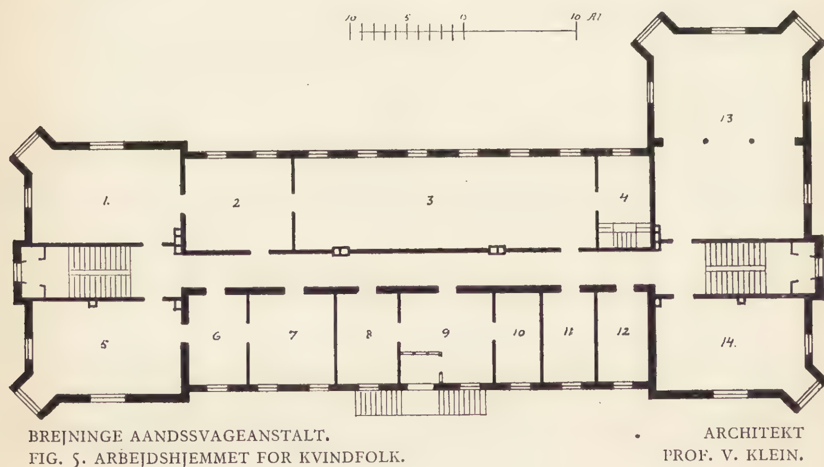
Desuden findes der paa Anstalten:

10. Et Vandtaarn (Fig. 12).

11. En Cellebygning for de Urolige.



FIG. 4.



BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT.
FIG. 5. ARBEJDSHJEMMET FOR KVINDFOLK.

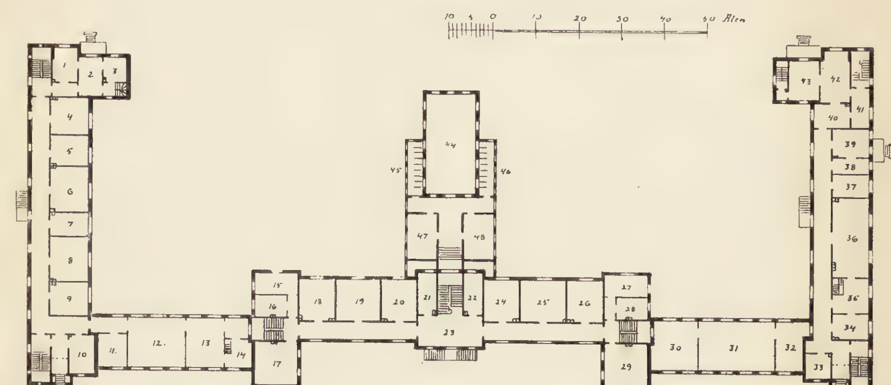
ARCHITEKT
PROF. V. KLEIN.

12. Et Ligkapel.

En Vadskeribygning maatte derimod foreløbig stilles i Bero af pekuniære Hensyn.

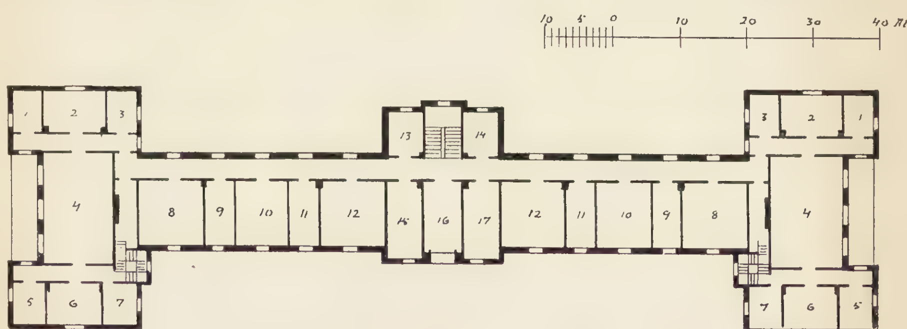
Som det vil ses af Tegningen, er Bygningerne anlagte paa at skulle virke mere ved deres Gruppering end ved dekorative Enkeltheder; men, det maa tilføjes, at naar jeg ved flere af dem har faaet en hel Del livlige

Former frem, er det ikke paaklistret Dekoration, men nødvendige Elementer. Jeg har navnlig benyttet Trappehusene dertil, idet jeg har sat en Kvist paa dem, for at man kan komme ind i Loftsetagen (se Fig. 4, 5, 8, 9, 10). Derved har jeg faaet dem til at danne Taarne. Paa Arbejdshjem for Kvindfolk har jeg anbragt Karnapper paa Hjørnerne, som have stor Betydning ved at skaffe Lys ind i de fire store Arbejdsstuer (Fig. 4 og 5); paa Børneasylet (Fig. 10) benyttes Loggiaer og Altaner til Opholdsrum



BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT.
FIG. 6. SKOLEHJEMMET.

ARCHITEKT
PROF. V. KLEIN.



BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT.
FIG. 7. ASYL FOR MANDFOLK.

ARCHITEKT
PROF. V. KLEIN.

for de Patienter, der ikke kunne komme ned i Haven, og paa de to større Asyler er der i hver Ende lignende Altaner, der dog ikke kunne ses paa Façaden.

Jeg har kun vist en Plan af hver Bygning, men man vil let kunne tænke sig den anden. I Fig. 5 er det 1ste Etage, som er vist; den indeholder 4 Arbejdssale (den største er Vævestue), en større og en mindre Spisestue samt nogle mindre Værelser for Lærerinderne. Foroven er lutter Sovesale.

I Arbejdshjem for Mandfolk, Fig. 3, bestaar hele 1ste Etage af Arbejds-



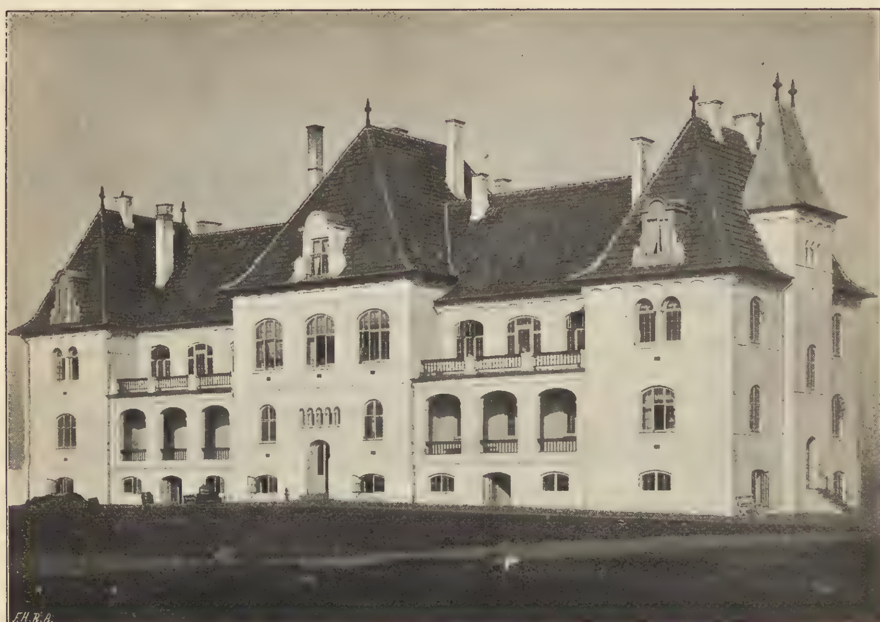
BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT.
FIG. 8. SKOLEHJEMMET.

ARCHITEKT
PROF. V. KLEIN.



BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT.
FIG. 9. ASYL FOR MANDFOLK.

ARCHITEKT
PROF. V. KLEIN.



BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT. ARCHITEKT
FIG. 10. ASYL FOR BØRN. PROF. V. KLEIN.

lokaler og Spisestuer, 2den Etage af Soveværelser. De høje Tagetager ere her som overalt benyttede til Depoter og Værelser for Opsynet.

Skolehjemmet, Fig. 6 og 8, har Klasser og Arbejdsværelser i hele 1ste Etage, Sovelokale i anden. De to lave Bygninger er Spisestuer.



BREJNINGE AANDSSVAGEANSTALT. ARCHITEKT
FIG. 11. SYGEHUSET. PROF. V. KLEIN.

Asyl for Uhelbredelige, Fig. 7, er derimod ganske ens i begge Etager. Disse Patienter er nemlig delte i 4 Grupper, der hver har et større og et mindre Opholdsrum, nogle Enkeltceller, 3 Soveværelser og nogle Værelser for Opsynet. Og der er endnu et at lægge Mærke til her: der findes i denne Bygning 48 Stkr. W. C., 12 i hver Gruppe. Disse spille en meget stor Rolle i Patienternes daglige Liv, og jeg skal derfor henlede Opmærksomheden paa, at dette Anlæg er ordnet saaledes, at maaske endog Kjøbenhavns Sundhedskommission vilde finde det tilfredsstillende. Lokalet Nr. 2 er et Trugkloset med 12 Sæder; paa den ene Side deraf er Nr. 1 et saakaldet Renseværelse, der hyppigt finder Anvendelse, naar man ikke hurtigt nok transporterer Vedkommende ind i Nr. 2. Paa den anden Side, Nr. 3, findes et Badeværelse, der benyttes, naar han kommer *meget* for silde. Det hele hyggelige Etablissement er ved en bred Korridor med et Vindue i hver Ende*) skilt fra alle de andre Værelser, idet dog Dørene mellem Nr. 2 og Opholdsværelse Nr. 4 ere anbragte saaledes, at den fornødne hurtige Transport kan effektueres.



FIG. 12. VANDTAARN.

Titelvignetten giver et Billede af Anstaltens pragtfulde Beliggenhed ved Vejle Fjord, hvor de enkelte Afdelinger er skilte fra hinanden ved Skove og høje Bakker, saaledes at f. Eks. Skolehjemmet ligger 300 Fod over Arbejdshjem for Mandfolk. I Midten knejser Vandtaarnet. Tilvenstre ses Asylbygningerne. Skolehjemmet kan skimtes over Træerne ved Vandtaarnet. Midt i Billedet ligger Administrationsbygningen; tilhøjre ved Stranden Arbejdshjem for Mandfolk, og paa Bakken bagved Arbejdshjem for Kvindfolk. Cellebygningen og Ligkapellet ligge bag Skoven tilvenstre.

V. Klein.

DANSK KUNSTFLIDSFORENINGS VÆVESKOLE.

Naar jeg har besøgt nybyggede Hjem, f. Eks. Villaer eller Landsteder, og i mit stille Sind beklaget, hvor lidt Udstyret stod i Harmoni med den kunstneriske Stil, der karakteriserede selve Bygningen, saa har jeg ofte tænkt mig, at Architekten, ved et saadant Besøg i det færdige Hjem, maatte have en noget

*) Det ene er glemt paa Tegningen.

lignende Fornemmelse som Forfatteren, der ser sit Stykke spillet paa et Theater, hvor han ikke har kunnet være med ved Indstuderingen, og hvor Spil, Instruktion, scenisk Udstyr, Belysning og alt det øvrige i og for sig kan være saare godt, men alligevel helt galt, fordi man har misforstaaet det, som for ham har været det væsentlige, Stemningen, Aanden, Tonen. Har jeg mon Uret deri? Ærgrer en Architekt sig ikke tidt over Behandlingen af hans Rum? Bør han, hvis skabende Tanke har lagt Grunden til Boligen, eller rettere sagt dannet Skallen om den, ikke ogsaa være den, der i de store Træk arbejder med paa at danne Kernen — jeg mener den ydre og indre Skønhed, som ene fremkommer, hvor de tusinde store og smaa Ting, som tilsammen danner det Kære og Smukke, der hedder et Hjem, saa disse Ting er nøje sammenstemte til et Hele, hvor den ene Genstand er i Harmoni og stille Vekselvirkning med alle de andre. Og man ser det saa sjældent; der er saa godt som altid et eller andet, der bryder Helhedsvirkningen, en Lysekrone, en Farvesammenstilling, en Tegning i et Møbelbetræk! Hver den, der har givet sig af med Udstyrelsen af et kunstnerisk udstyret Rum eller Møblement, kender vist det nedslaaende Spørgsmaal, der sætter som Kronen paa alle ens Anstrengelser — hvorledes faar jeg nu dette suppleret, hvorledes faar jeg det fra et dekoreret Rum eller en Hob i sig selv smukke Møbler til en Del af et Hjem? Møblet er jo ikke færdigt til at udgøre en hjemlig Genstand, naar det udgaar fra Snedkerens Haand — hvem kan føre det videre? Thi Træ gør det vistnok ikke. Rummet kan være nok saa smukt i Forhold, Belysning, Farve o. s. v., men der er langt frem til Begrebet Hygge og hjemlig Beboelse i det Øjeblik, den sidste Haandværker har forladt det. Tæppet mangler paa Gulvet, Betrækket paa Stole og Sofaer, Bordstriben paa Bordene, Gardinerne ved Vinduerne, Dørforhænget for Dørene: Alt dette og meget andet maa til, før Værelset kan tages i Brug som Hjem. Hvor faar man det nu fra! Ikke saadan at forstaa, at man ikke nok kan gaa ind i en Forretning og købe det tilstrækkelige Alen Tøj af de mange smukke Stoffer, der findes, men noget, der passer akkurat der, hvor det skal være, det Særlige, den Farveklang man havde tænkt sig, det, der klæder smukt, uden at være larmende! Saa begynder den vilde Jagt gennem Strøgets Butiker og Stormagasiner. Man spørger efter »Libertystof«, finder snart, at ogsaa i denne moderne Stilart er det vanskeligt at finde det, man netop havde tænkt. Saa Efterligningerne — endnu værre! Og til sidst, naar alle Stykker Stof er slæbte frem og vragede, er man nødt til alligevel at slaa sig til Ro med et eller andet engelsk Mønster, der ikke er det, man ønskede hverken i Farve eller Tegning, eller ogsaa vælger man med Resignation et eller andet ensfarvet Stof, om hvilket man paa Forhaand ved, at det vil tage sig ret kedeligt og dødt ud, og kun besidder den ene Fordel ikke at virke fornærmeligt paa kunstdannede Nervesystemer.

Vilde det ikke i de allerfleste Tilfælde være heldigere at lade den Architekt, der har bygget Huset, være medvirkende ved Indretningen og raadgivende ved Nyanskaffelserne, saa der kommer Samklang mellem Rummets Dekoration og dets Udstyr! Dette sker selvfølgelig allerbedst ved, at han tegner baade Møblerne og deres Betræk, og samtidig sørger for, at Gardiner, Dørforhæng o. a. faar vævet et Mønster, som passer derefter. Naar hver den Kunstner, der begynder paa Møbeltegning — lige fra den mindste Genstand til et Slotsudstyr — straks tænkte

paa Betrækket, paa Stoffernes Farve og Mønster og lod Udarbejdelsen deraf skride frem samtidig med Fuldførelsen af Tegningen til Snedkeren, saa kunde han faa just det frem, han vilde, uden at være prisgiven til det, der tilfældigvis i Øjeblikket forefindes hos de Handlende. Og det er saare nemt. Enhver, der er øvet i Tegning, kan meget hurtig vænne sig til at tegne til Vævning og Broderi, og kun hvis han selv gør det, eller hvis det i det mindste udføres under hans Vejledning og Tilsyn, kan de til et Værelse hørende Tekstilsager faa den Tegning og de Farvenuancer, han netop ønsker. Dette er jo uundgaaelig nødvendigt for at faa noget helt og færdigt ud af den store Sum af Arbejde, der ligger bag — den, der saa let gaar til Spilde, naar ikke alt samstemmer.

Dette Resultat er nu nemt at opnaa! Det er nemlig en af de Opgaver, som den i Fjor stiftede »Dansk Kunstflidsforening« har sat sig til Maal at løse. Man behøver blot at gøre Følgende: Man tager en Skitse af sine Møbler med sig og gaar i nogenlunde god Tid op i Foreningen, Pilestræde 9, og beskriver, hvorledes man ønsker det, der tiltrænges — det være sig Gardiner, Dørforhæng, Betræk, Gulvtæpper, Bord- eller Vægtæpper, vævede Paneler o. s. v. — og faar den maaske for de Fleste ret overraskende Meddelelse, at Prisen ikke er særlig høj, omtrent lige saa billig som de fleste smukke Stoffer, man kan købe i Magasinerne, og i Længden sikkert det billigste, da de haandvævede Sager besidder en næsten uovervindelig Holdbarhed. Naar saa de foreløbige Aftaler og Overslag er i Orden, faar man, hvis man da ikke besidder Indsigt i den tekniske Udførelse af Arbejdstegningerne til Vævning, Adgang til Foreningens Tegnestue, hvor Kunstneren gratis faar Bistand med Hensyn til den tekniske Side af Sagen. Naar Tegningerne da er færdige og anerkendte af Kunstneren, vælger han de Farver, han ønsker, af Foreningens Lager af ægtefarvet Garn — og saa bliver det vævet, eller eventuelt broderet, efter Ønske.

Det er det hele! Det koster ikke Kunstneren det allermindste ekstra (hvis han da ikke foretrækker at lade Foreningens Tegnestue selv komponere Tegningerne), og han kan være sikker paa at faa netop det særlige, som han vil. Kunde der mon ikke paa den Maade fremkomme flere smukke Tekstilsager end hidtil?

EMMA GAD.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra Ludvig Schüths (Andr. Schous) Boghandel er sendt os til Anmeldelse:

Wiener Neubauten im Style der Secession. Kunstverlag Anton Schroll & Co. Wien 1902. Det foreliggende Værk, som indeholder 68 fotografiske Gengivelser og 5 Reproduktioner efter Originaltegninger, viser en Række wienske Nybygninger, saaledes som de udføres af den yngre Wienerskoles Architekter. Denne moderne Architekturretning, som rundt om i Østrig og Tyskland har vundet mange Tilhængere, har navnlig tiltrukket sig Omverdenens Opmærksomhed ved det ejendommelige — iøvrigt stærkt diskuterede — Secessionshus, som i 1898 opførtes i Wien efter Tegning af Architekt OLBRICH. Skønt mange af de her afbildede Bygninger virker noget fremmedagtig og ikke harmonerer med den danske, ædruelige Opfattelse af Bygningskunstens Virkemidler, kan man dog ikke frakende deres Ophavsmænd en vis overlegen Evne til dekorativ Udformning af Stoffet, hvilket

navnlig giver sig til Kende for Enkelthedernes Vedkommende. At flere af Façaderne synes at virke mere helstøbte, end Beboelseshuse i Almindelighed plejer, skyldes dog i væsentlig Grad, at Billederne kun viser den over Stueetagen værende Del af Façaden; men det er jo netop Stueetagen med dens store Butiksvinduer, der er det svage Punkt i næsten alle moderne Bygninger. De enkelte Billeder, som gengiver Bygningen i sin Helhed, viser tydeligt, at heller ikke Wienerarchitekterne er i Stand til at klare de Vanskeligheder, som Kravet til store Spejlsglasruder frembyder.

Forskellige Interiører fra Porte, Vestibuler etc. viser derimod, at Wienerne har en egen Evne til at frembringe en stilfuld Virkning med relativt smaa Midler, og dette faar en til at glemme eller overse meget af den Unatur, som enkelte af Kunstnerne let henfalder til i deres Bestræbelser for at gaa nye Veje ved Façadernes Udformning. I sin Helhed er Værket ikke uden Interesse, og kan ogsaa være til Nytte for danske Læsere.

FORSKELLIGT.

Præmiering af Husfaçader. Det kommunale Fællesudvalg til kunstneriske Formaals Fremme, som bestaar af Borgmester Dybdal, Raadmand Klausen og Borgerrepræsentanterne Benzon, J. Jensen og Philipsen, har ved Borgerrepræsentationens Møde i Mandags fremsat Forslag om af den kommunale Kunstfonds Midler at anvende et passende aarligt Beløb til Prisbelønning af private Nybygninger, hvis Façader bærer Vidnesbyrd om kunstneriske Bestræbelser.

Det fremsatte Forslag gaar ud paa, at der i Begyndelsen af hvert Aar — første Gang i Foraaret 1903 — udsættes 4 Præmier à 1000 Kr. for smukke kunstneriske Løsninger af Byggeforetagender udførte paa Stadens Grund af danske Bygmestre, og som er fuldførte til Indflytning i det foregaaende Aar nemlig: 1) for en Beboelsesbygning med større Lejligheder, 2) for en Beboelsesbygning med mindre — højst 3-Værelsers — Lejligheder, 3) for en Forretningsejendom og 4) for en Gruppe Arbejderbygninger. Bedømmelsen foretages af en Komite, bestaaende af Medlemmer af det nævnte Udvalg, samt af tre Architekter, som vælges paa den Maade, som Kommunalbestyrelsen til enhver Tid maatte bestemme, for Tiden udpegede af »Akademisk Architektforening« og af Stadsarchitekten.

Man har været noget i Tvivl om, hvorvidt man skulde tildele Architekten eller Bygherren Præmien. Udvalget foreslaar det første ud fra den Betragtning, at den Mand, som anvender hundrede Tusinde Kroner til et Byggeforetagende, ikke vil føle sig særlig opfordret til kuntsneriske Anstrengelser ved Udsigten til en Præmie paa 1000 Kr., hvorimod en saadan Belønning vil have en ikke ringe Betydning over for Bygningsværkets Skaber.

Forslaget, hvis Ordfører var Borgerrepræsentant Gustav Philipsen, vedtoges med nogle af Osc. Johansen foreslaaede Ændringer, der bl. a. gik ud paa, at de foreslaaede Bestemmelser ikke galdt udover Aaret 1908.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5[2]. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 13

HAANDVÆRKERSTIFTELSEN.

Stiftelsen for gamle Haandværksmestre og deres Enker i trange Kaar, eller kortere, men mindre korrekt, »Haandværkerstiftelsen«, grundedes 28. Januar 1835. Stiftelsens Bygning, Vestervoldgade 113, Hjørnet af Ny Kongensgade, indviedes 24. April 1837 og indeholdt 64 Friboliger, der besattes af forskellige Lav.

Forholdene ere imidlertid blevne for trange og mindre tidssvarende, og da man i Foraaret 1901 havde erhvervet en Grund, Blegdamsvej 74, en Del af Tømrermester O. Køhlers gamle Tømmerplads, indbød Stiftelsens Byggeudvalg, som bestaar af Tømrermester F. V. Blom, Tømrermester Dobel og Murermester V. Køhler, 4 Architekter, nemlig A. Haunstrup, Emil Jørgensen, Alfr. Thomsen og Th. Sørensen, til en Konkurrence om Tegninger til en ny Stiftelsesbygning, der foruden 4 Butiker, Bestyrelsesværelse og Bibliothek skulde indeholde ca. 100 Lejligheder dels med et, dels med 2 Værelser og Køkken. Den 27. Juni indleveredes Kon-



HAANDVÆRKERSTIFTELSEN. ARCHITEKT EMIL JØRGENSEN.

kurrencetegningerne, og den 28. s. M. fandt Bedømmelsen Sted, hvorefter Opførelsen af Bygningen overdroges Undertegnede.

Den anvendte Form af Plan med fælles Korridorer er valgt saavel af æsthetiske som af praktiske Grunde. En Bygning af den foreliggende Art optræder mindre som et fælles Hele, naar den anlægges med særlige Opgange med 2 Trapper for hvert Par Lejligheder, end hvor der, som i foreliggende Plan, er Forbindelse hele Bygningen rundt i hver Etage.

Anlæget af Ledninger for Central-Varmeværk, Gas, Vand og Afløb bliver i den sammenhængende Plan betydelig simplere og dermed billigere saavel i Anlæg som Drift.



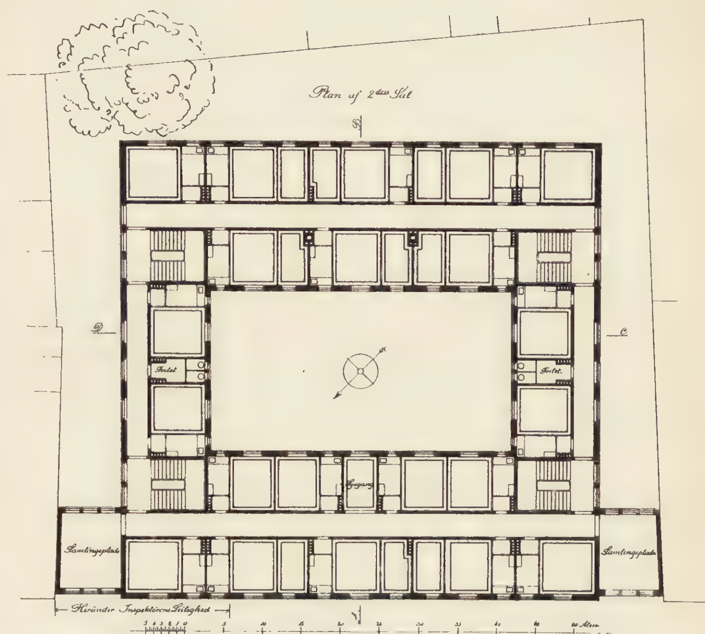
HAANDVÆRKERSTIFTELSEN. ARCHITEKT EMIL JØRGENSEN.

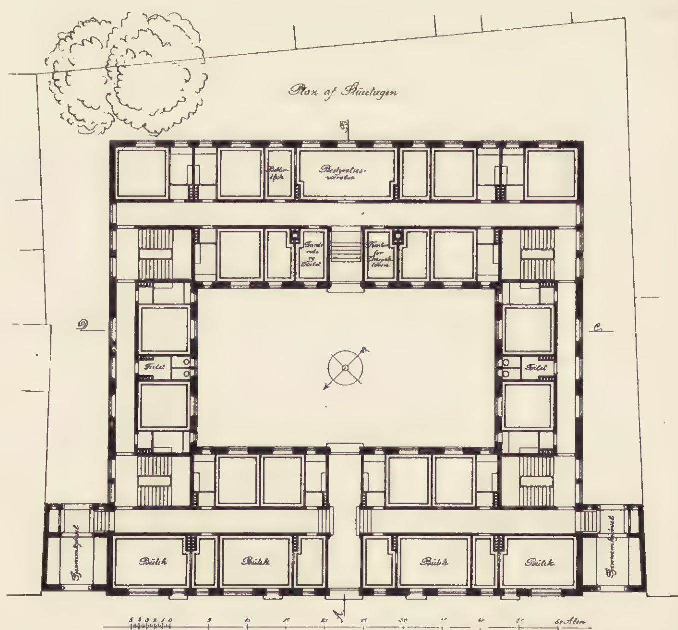
For Beboerne er Adgangen til fælles Lokaler som Bade- og Vadskerum m. m. bekvemmere, ligesom Tilsynet med Orden og Renlighed i Bygningen bliver lettere.

I Kælderen er Centralvarmeværket (varmt Vand) beliggende midt i Bagfløjen med let Adgang for Tilførsel af Brændsel. Omkring dette er de Rum, der skulle forsynes med varmt Vand, nemlig Bade- og Vadskerum, anbragte. Baderummene ere beliggende mod Syd. Vadskerummene samt Rulle- og Strygestuer ere gjorte fælles og saa store, at eventuelt 8 Familier kunne benytte dem samtidigt. I Sidefløjene er indrettet fælles ventilerede Viktualiekældere, hvor hver Lejlighed kan faa sit aflukkede Skab (med Rum til Grøntsager o. a. l. forneden og Flueskab foroven), hvilken Ordning maa anses for heldigere med Hensyn til Ventilation og Renlighed end en Inddeling med mange smaa adskilte Kælderrum.

I Forfløjen findes foruden Lagerkældere under Butikerne tillige en Række mindre Værksteder.

Da det i Forbindelse med Anvendelsen af Centralopvarmning er anset som mest praktisk at indrette samtlige Køkkener udelukkende til Gaskogning, vil der ikke blive Brug for andre Brændselsrum end de til Varmeværket fornødne.





HAANDVÆRKERSTIFTELSEN.

ARCHITEKT
EMIL JØRGENSEN.

Kørselen til den ydre Gaard (Tilførsel af Brændsel) sker gennem Porte i Endefløjene. Adgangen til Bygningen sker gennem Porten paa Midten. De fire Butiker have hver et vedliggende Værelse og paa den anden Side af Midtegangen endnu et Værelse og Køkken.

Bestyrelsesværelse med vedliggende Bibliothek har Plads midt for Indgangen i Bagfløjens Stueetage. Her findes desuden Garderobe for Bestyrelsen samt Kontor og Bolig for Inspektøren. Midt i Sidefløjene er i alle Etager anbragt Vandklosetter med foranliggende Skyllerum for Potter.

Da Forfløjens Midtegang paa 1ste og 2den Sal er mindre heldigt belyst fra Enderne, er der midt paa dens Længde dannet et Lysrum mod den indre Gaard.

De lavere Endefløje mod Blegdamsvejen skulle tjene til dels at værne den ydre Gaard for Træk og Slud og dels at dække Naboernes Brandgavle. I disse Fløje indrettes paa 2den Sal et Par Samlingsstuer med Blomstervindue mod Gaarden (Syd), hvor det er Tanken, at de Beboere, som ikke have Gadeværelser, kunne samles og nyde den fri Udsigt over Blegdamsvej og Fælleden.

I Tagetagen indrettes Pulterkamre og Tørrelofter.

Foruden de nævnte særlige Rum indeholder Bygningen 42 2-Værelsers og 56 1-Værelses Lejligheder, alle med Entre og Køkken.

Bygningens Ydersider opføres af røde, haandstrøgne Sten (Hillerødsholm) med Anvendelse af Granit (A. Sode) til Forsidens Stueetage og til Sokkel paa de øvrige Sider. Den indre Gaard bliver af Hensyn til Lysforholdene muret i gule, haandstrøgne Sten, skuret og kalkfarvet, med Undtagelse af Stueetagen, Baand, Vinduesstik og Hovedgesims, der mures i røde Sten. Samtlige Tage dækkes med sortglaseret Tegl. Til Forsidens Tage tænkes anvendt en Falstagsten af ny Form fra Frederiksholms Teglværk.

Hængerender og Nedløb m. m. udføres af Kobber.

Anlæget af Varmeværket og øvrige Ingeniørarbejder ledes af Ingeniør Svend Koch. Udførelsen af Fundament- og Murarbejdet er overdraget Murermester E. Rothe. Tømmerarbejdet udføres af Tømrermester Axel Unmack.

Det er Hensigten, at Bygningen skal tages i Brug til Oktober d. A.

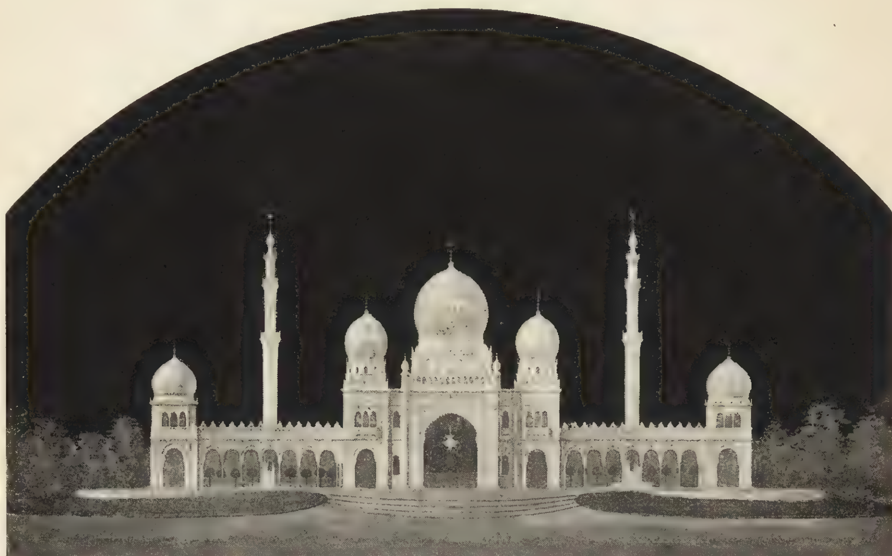
Emil Jørgensen.

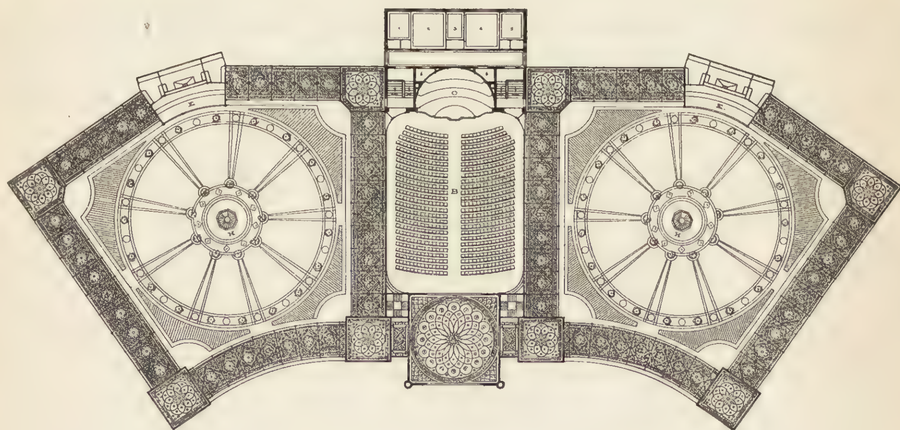


Af Architekt Emil Jørgensen kan vi omstaaende vise endnu et Arbejde, men af en hel anden Karakter end førnævnte, nemlig et Projekt til Tivolis nye Koncertsal, der fremkom for et Par Aar siden i Anledning af en Konkurrence, hvortil Emil Jørgensen var indbudt sammen med Rich. Berg-

mann og Arne-Petersen, hvilke sidste det som bekendt senere blev overdraget at udføre Arbejdet.

Emil Jørgensens Udkast viser et meget stort Anlæg i maurisk Stil;





PROJEKT TIL TIVOLIS KONCERTSAL. — ARCHITEKT EMIL JØRGENSEN.

selve Koncertsalen, der er noget mindre end den, som nu er under Opførelse, er placeret i Midten, og paa begge Sider ligger store regelmæssige Gaarde, omgivet af aabne Buegange. Et Par høje Minareter med indvendige Vindeltrapper ere anbragte i Midten af Gaardene. Buegangene er afsluttede med opbyggede Pavilloner, der er prydede med Kupler, og Midte-

partiet, der hæver sig højt over Sidefløjene, har én meget stor og to mindre Kupler.

Den paatænkte Plads for dette Anlæg var en anden, end den, hvorpaa Koncertsalen nu bygges, nemlig lidt Syd for Indgangen til Labyrinten.

»ES IST EINE ALTE GESCHICHTE —«

I »Bibliotek for Læger« April d. A. har Hr. Distriktslæge Nicolaj Flindt refereret et Foredrag (nogle aforistiske Bemærkninger om Opførelsen af Skolebygninger i Provinserne), hvilket han har holdt i en nordsjællandsk Lægekreds, og paa hvilket jeg gerne vilde henlede ærede Kollegaers Opmærksomhed.

Foredraget er livligt, skyer ikke stærke Udtryk paa sine Steder og faar yderligere en ejendommelig Karakter ved de hist og her indstrøede latinske Gloser, hvilke mange Læger jo fra Arildstid ynde at benytte, hvor vi andre kun have jævne danske Ord. Dr. Flindt føler øjensynligt varmt for sit Emne, uden at det derfor er lykkedes ham at afvinde det nye Synspunkter, han har vel egentlig heller ikke selv villet det, forsaavidt som han siger, at han vil rekapitulere nogle faa af Skolehygiejnens Hovedpunkter; udover den fyldige Anvisning til at bygge Skoler, som allerede i 1884 er givet i Beretningen fra den skolehygiejniske Kommission, kommer han i hvert Fald ikke i det Væsentlige.

Naar jeg da alligevel drager Artiklen frem i dette Blad, er det, fordi den paa nogle Punkter saa levende minder om den nu skrinlagte Debat mellem Læger og Architekter, der paa Basis af et W. C. (Lad det endelig hvile i Fred!) for ca. 1 Aar siden førtes i disse Spalter. Dr. Flindt siger, omtrent som en anden Læge før ham, at naar der bliver Tale »om den rationelle og korrekte Udførelse og Indretning af de enkelte Bygninger, de Bygninger, hvori Undervisningen skal foregaa, og hvor Børnene skulle tilbringe saa betydelig en Del af deres Liv, saa vil den Læge, som skal varetage Sundhedsplejens Tarv, som oftest komme til at staa i et noget vanskeligt Forhold, idet et i alle Enkeltheder gaaende Samarbejde med forskellige Teknikere, særlig med den Architekt, hvem Byggearbejdet bliver overdraget, er nødvendigt. Men Hygiejnikeren vil under dette Arbejde i de fleste Tilfælde faa en haard Nød at knække i den aktive eller passive Modstand, han vil møde fra Architektens Side, der i de 99 af 100 Tilfælde vil lægge en overdreven Betydning i det rent ydre og Gennemførelsen af visse traditionelle Bygningsformer, medens han vil vise sig mer eller mindre utilgængelig for en virkelig Forstaaelse af det rent hygiejniske. Det gælder da for Hygiejnikeren om at være paa sin Post. Store og vigtige hygiejniske Interesser se vi hver evige Dag vanrøgtede af selv de mest erfarne og fremragende Skolearchitekter, idet hele deres Id og Tragten gaar ud paa at bryde Bygningsmassernes Ensformighed eller paa at tilvejebringe en efter den herskende Smag smuk Façade eller paa andet lignende. Særlig er det det i hygiejnisk Henseende saa betydningsfulde Spørgsmaal om Vinduernes Størrelse, Form og Anordning, man ser løst paa den mest fortvivlede Maade, fordi Architekten har ondt ved at finde sig til rette med de store Vinduesflader, som Skolen fordrer.«

Som et Bevis »instar omnium« anføres en lille Skolebygning af den »berømte« Wiener-Skolearchitekt Hinträger, der skal være ren piskende gal (Planen, ikke Architekten). Da jeg ikke kender den paagældende Plan, skal jeg ikke kunne sige noget videre om den; men kan man egentlig kalde Hinträger »berømt«? Det er en ganske habil Wienerarchitekt, hvis Hovedværker paa Skoleomraadet, Borgerskolen i Triest (se Allg. Bauzeitung 1893) samt Franz Josephs Jubilæumsskolen i Wien, have lyse, rummelige Planer med daarlige Façader og navnlig daarligt behandlede Vinduer; han har udgivet nogle Pjecer om Skolebygninger og samlet en tør Fremstilling over Skolebygninger i forskellige Lande; men »berømt«! det Indtryk har jeg aldrig faaet af Manden.

Dog, hvorfor vælge saalangt borte, her er jo dog i de senere Aar ikke bygget saa faa Skoler af virkelige Architekter her i Landet. Gælde maaske Doktorens Ord: »at det er Architektens Lyst til at levere noget, der ikke er ganske lige ud ad Landevejen, og hans Ønske om at bryde Murfladernes Ensformighed, der særlig fører ham paa Afveje«, kun om Architekterne paa den anden Side af Kongeaaen?

Som Modsætning til Hinträgers Uhyrlighed fremhæver Dr. Flindt en to-Etages, otteklasses Skolebygning i Norrköping i Sverrig, navnlig paa Grund af dens »absolute Isolation mellem øverste og nederste Etage«, idet han dog vilde sætte Pris paa nogle mindre Forandringer i Planen, væsentlig af Belysningsforholdene. Jeg antager, uagtet det ikke nævnes, at der sigtes til den af Bygmester Malm opførte Bygning (se Durms Handbuch d. Arch. Fortschritt Heft 8, Side 53); Planens særlige Dejlighed er det ikke lykkedes mig at opdage, kun har den den Morsomhed, at Lærerpersonalet skal løbe uden om Huset, idet Indgangen til de 4 Klasser findes midt paa Husets ene Langside og til de 4 andre midt paa den anden Langside, hvor Trappen fra 1. Sal udmunder i det Fri uden Forstue eller Vindfang. Mere end tarvelig er Façaden, og der kan udloves en Belønning til den, der kan se, at det skal være en Skole. Det er vist, for at bruge et Udtryk af den ærede Foredragsholder, det, der kaldes »crême de la crême«. Denne fremhæver videre:

»Hygiejnen maa her, hvor der er Tale om Skolebygninger, ligesom hvor det gælder Hospitalsbygninger, hævde sit Prædominium paa alle Omraader; Lægen og Hygiejnikeren ex professo er den eneste, der har Forudsætninger for og maa stille de Krav, der fra et hygiejnisk Standpunkt maa stilles til et Skoleetablissement, Architektens Opgave maa kun være paa den hensigtsmæssigste Maade at realisere de stillede Fordringer«. Men da der i mange Aar ikke fra Lægernes Side er stillet eller bevist saadanne nye Krav, og da de engang stillede forlængst er gaaet i Trykken i en for alle forstaaelig Form i almindelig dansk Tale, skulde saa ikke Architekten, der vel ikke ere mere tykhovedet end andre, kunne læse sig Kundskaben til, uden at behøve en Læge til at forklare sig dem, hver Gang der skal bygges?

Det er jo dog en Kendsgerning, at der i de senere Aar f. Eks. i København i de private Boliger foretages endogsaa meget gennemgribende Forandringer af Hensyn til Beboernes Sundhed, som inden ret lang Tid i mange Henseender ville skabe til Dels nye Bygningsformer, af økonomiske Hensyn foreløbig kun i de dyrere Lejligheder, men som efterhaanden ved Eksemplets Magt ville gøre sig gældende i de fleste Hjem, og til disse hygiejniske Forbedringer have vi

Architekter selv taget Initiativet og gennemføre dem uden Lægernes Hjælp; lader der sig ikke heraf drage Slutninger?

Dr. Flindt stiller nu ganske vist en herhjemme forholdsvis ny Fordring: at vi aldeles skulle forlade Etagesystemet i vore Skolebygninger (formentlig dog ikke i Kjøbenhavn), og kun bygge i en, højst to Etager, og allerhelst i Pavillonform med det mindst mulige Klassetal i hver, som i et stort moderne Sygehus. Sagen har været fremsat tidligere i Udlandet, og det træffer sig saa ejendommeligt, at det ikke er en Læge men derimod *en Architekt*, Professor C. Nussbaum i München, der først fremsætter og argumenterer denne Tanke, i 1895 i den tyske Presse og i 1897 paa det XXII tyske Hygiejnikermøde i Karlsruhe, samtidig med at Sagen i Ludwigshafen tages op til praktisk Udførelse. Saa vidt mig bekendt har Tanken ikke senere fundet synderlig Udbredelse i Praksis.

Hviler den ikke ogsaa paa et temmelig tilspidset Standpunkt? At Lys og Luft i videste Omfang er til Baade for Menneskenes, særlig Menneskebørnenes Trivsel, er jo et Ord, der i vore Dage vel ikke behøver videre Bevis, at der blandt Architekter kan findes Mænd, der synde mod Sandheden i Livet, er vel ligesaa sandsynligt som, at der findes saadanne blandt Lægerne; men i Almindelighed hævde vi, at Architekterne ikke have svigtet i de senere Aars Kamp for at føre Hygiejnens Læresætninger over i Livet. Men Architekterne have en særlig Opgave, den, om man saa maa sige, at skaffe de ideelle Krav fast Grund i Jorden; det vil sige, at spore, hvor langt de i Øjeblikket kunne fremmes i Praksis.

Og naar vi da tænke paa Vedligeholdelses-, Bygnings- og Opvarmningsomkostningerne, naar vi tænke paa de store Boldtspil- og Legepladser, vi gerne skulle skaffe, og huske paa, at ogsaa Lærerne helst skulle lønnes om muligt bedre og bedre, og forøvrigt aldeles se bort fra Inspektor og de udstoppede Dyr, der i Regn og Søle under en Paraply vandre fra Hus til Hus, spørge vi os selv, om der uden Skade for Helheden bliver Raad til Enspænderne. Er da en Skole f. Eks. i 3 Etager med en bred, lys Sidegang i hver, til hvilken Klasserne kunne gennemluftes, eller hvor Klasserne som i de engelske Skoler ligger ved aabne Gallerier ud mod en stor Hal, op gennem hele Bygningens Højde, ganske umulig, naar for Resten Trapper og Etageadskillelser ere udførte lufttætte af f. Eks. asfalteret Monier med Linoleum?

Og idet vi stirre paa Ordene Mikrober, Infektioner, indtil det svimler for os, spørge vi, er da en Skole og et Sygehus det samme? Er det ikke lidt for stort tænkt?

Og naar der er denne umaadelige Fare for Sundheden i Samlivet, i Skolen som i Sygehuset og Fængslet, uden at der kan gives motiverede Persontal, ved hvilke Faren hører op; og naar tre Etager er for mange, naar der kun ganske undtagelsesvis maa være to, egentlig kun én; naar Bygninger med to Klasser foretrækkes for dem med fire, og de med én Klasse atter er bedre end disse, gælder det da ikke ogsaa, at man af sanitære Grunde maa stræbe efter at forandre Barnetallet i Klassen fra 40 til 30 til 20 til 10 til een, og ere vi saa ikke af lutter ideelt sanitære Grunde ude i den rene Rousseau, langt borte fra alt civiliseret Samfund, lige i Utopien. Selvfølgelig er dette haartrukkent til én Side, det synes saaledes, at Sagen kan haartrækkes paa to Led.

Forbedringen af Skolebygningerne er siden 1884 i saa god Fremgang her i Landet (en Undersøgelse foretagen i 1904 angaaende Skolebygningernes Tilstand vilde sikkert give interessante Oplysninger om et vigtigt kulturelt Fremskridt i 20 Aar), at man nu bør være meget forsigtig med at fremsætte nye, alt for vidtgaaende, og heller ikke absolut motiverede, Krav, de være sig saa velmente, de ville.

Der kunde endnu paa mange Punkter være Anledning til at knytte Bemærkninger til dette Foredrag, som imidlertid vilde føre for vidt af Hensyn til Pladsen i »Architekten«. Kun ét maa endnu berøres, det er Doktorens Kærlighed til Architekturen, den han endogsaa har et helt nyt Navn (Kælenavn?) til: »Architektonikken«.

Med Haabet om »den intimest mulige Alliance« mellem Kæleordet og Hygiejnen giver Forfatteren en Skæppe fuld af gode æsthetiske Forskrifter for Behandlingen af Façaderne; og da Lægerne jo vel endnu ikke bygge Huse (skønt hvorfor ikke?), ere de vel til Brug for Architekterne. Og ikke nok hermed; til Overmaal tegner Dr. Flindt ikke alene to færdige Planer (nærmest efter Recepten fra Norrköping), men hele to fuldfærdige Façader med Parthenonsgavl, pragtfulde Vinduespartier med Søjler af Gud ved hvilken Orden, med Postamenter og nogle henrivende Vinduesbrystninger, ikke at tale om en Balustrade paa Taganlæget, der vistnok repræsenterer den højere Architektonik.

Til Forklaring af Tavlerne siger Hr. Distriktslægen: »De ville endvidere lægge Mærke til, at jeg sammen med de forskellige fremlagte Grundplaner har tegnet et Udkast til nogle af Façaderne og et enkelt Gavlparti i en Art Renaissancestil. Dette betyder selvfølgelig ikke, at jeg mener, at denne Stil netop bør anvendes til Skolebygninger; der er sikkert nok adskillige andre af de i Tidernes Løb fremkomne Stilformer, der lige saa godt som denne lade sig tillempe efter Skolens Tarv, og mulig kan endog en genial Architekt gøre et helt nyt Fund paa Skolearchitekturens Omraade.

Kun en Ting vilde jeg gerne raade til, hvor Talen er om saadanne lange, brede og lave Bygninger, som de enetages Pavilloner ere og maa være, at lade de perpendikulære Linier være de absolut prædominerende i Façadetegningen, da Bygningerne derved ligesom løftes og komme til at gøre et lettere og friere Indtryk.«

Er det herefter endnu ikke tilladt at tale om Lægers Overgreb paa Architekternes Omraade, og er dette ikke Goethes gamle Wagner, der gaar igen, han, der siger: »wohl weiss ich viel, doch möcht ich alles wissen«?

*

VILLA CAPRAROLA.

Paa Grænsen af den romerske Campagne, hvor de Viterbiske Bjærge hæver sig, ligger Farnesernes gamle Lystslot Caprarola, som opførtes i Midten af det sekstende Aarhundrede af *Giacomo Barozzi da Vignola.* Skønt Bygningen indtager en fremragende Plads blandt Vignolas Arbejder, bliver den kun sjælden besøgt af kunstinteresserede Fremmede, og dog vil en Udflugt dertil absolut lønne sig, tilmed da Oprettelsen af Banelinien Rom—Viterbo med Sidelinien Capranica—Ronciglione har gjort Rejsen forholdsvis let og behagelig.

Staar man ved Caprarolas første Huse, strækker Vejen sig i lige Linie opad Bjærgene, og for Enden af den ligger Slottet. Efter et lille Kvarters Gang har man naaet Bygningen, der ligger ca. 1500 Fod over Havet. Et stort dobbeltsidigt Trappeanlæg fører op til en foran Bygningen liggende Terrasse, og herfra gaar Vejen ad en Vindebro, der er lagt over den dybe Slotsgrav, til et andet Trappeanlæg, som fører op til Hovedindgangen. Bygningens Grundplan er en regelmæssig Femkant, hvis ene Side danner Façaden, medens der i det bageste Hjørne er anbragt et Taarn, som dog ikke rager videre op over Taget.

Ser man nærmere paa Bygningen, viser den sig at bestaa af en massiv, i Tufstensklippen udhugget Underbygning, der som en Sokkel bærer selve Overbygningen. I Underbygningen findes under Hovedindgangen en Port for kørende og ridende, og under Bygningens kredsrunde Gaard findes her et rundt Rum, hvor Vognene kunne vende og atter køre bort. Hele dette Rundrum samt Hvælvingen, der bærer Gaardens Brolægning, og som i Midten støttes af en Pille, er ligeledes udhugget i Klippen. Pillen er indvendig hul og tjener som Afløb for det Vand, der samler sig i Gaarden.

Træder man ind i selve Bygningen, staar man i en stor Forhal, hvis Højde er ca. 26 Fod. Til venstre findes — i Femkantens ene Hjørne — den kredsrunde Hovedtrappe, der hører til Bygningens smukkeste og mest originale Partier. Saavel Forhal som Trapperum er rigt prydet med ornamentale Dekorationer og Malerier, der er udførte af Antonio Tempesta. Trappen er iøvrigt noget senere bleven kopieret af Bernini i Palazzo Barbarini i Rom, kun er Kopien oval i Stedet for kredsrund.

Den runde Gaard har et aabent Galleri, der i Stueetagen bæres af 10 Piller, gennembrudt af Vinduesaabninger for at se lettere ud. I øverste Etage kommer for hver Murpille to joniske Søjler forbundne med Murværk, der ligeledes giver Plads for en Vinduesaabning. Hovedtrappen fører kun op til 1ste Etage, herfra træder man ud paa Loggiaen, som omgiver Gaarden, og her findes saa Adgangene til Bygningens forskellige Rum. Adgangen til de øverste Etager sker ad 4 større og to mindre Vindeltrapper.

Hovedetagen bestaar udelukkende af høje, store Lokaler; hele Façaden indtages af en stor Sal, fra hvis Balkon der er en herlig Udsigt over det lavere liggende Landskab, som ude i Horizonten randes af blaalige Bjærge; Landskabets Midtpunkt dannes af det af Horats besungne Soracte, og langt ude ser man Tiberen sno sig blinkende gennem Dalen.

Fra denne Sal er der lige overfor Trappen Adgang til Huskapellet, som er kredsrundt og med kuppelformet Loft. Dette er ved Stukbaand delt i Felter, hvis Frescomalerier er af stor Skønhed. Ligesom Kuplen er alle de andre Sale og Værelser i denne Etage dækkede af Stukarbejder, der fortjener lige saa meget Opmærksomhed som Malerierne, der skyldes Brødrene Taddeo og Federico Zuccari. De forskellige Lokaler har Navn efter deres Dekoration. Der er i alt i Hovedetagen foruden Trapperummet og Kapellet 3 større Sale og 8 Værelser, der egentlig ogsaa godt kan kaldes Sale. De er alle forbundne med hinanden ved Døre.

Den første Sal er Herkules-Salen med Loftsmalerier, fremstillende Herkules' Bedrifter, medens Væggene viser Billeder af Byer og Lande, som Farneserne

beherskede. Herfra fører en Dør ind til Kapellet med Billeder fra det gamle Testamente og forskellige Helgenbilleder; Gulvet er lagt i Mønster af Verde antico-Fliser. Fra Kapellet kommer man ad en Dør ind i en Sal, der viser Slægten Farneses Historie, saa følger en Sal med Loftsmalerier, der viser Paul III's Valg og Kroning, derefter en Aurorasal; af de følgende Sale gengiver en Billeder af Uldens Tilberedelse, derefter Værelser, der symbolisere Ensomheden, Angeren, Dommen — med Loftsmalerier, der fremstiller Salomons Dom og andre retfærdige Dommere — og endelig Drømmens Værelse, Engelens Værelse og Landkortsalen. Denne sidste viser os Datidens geografiske Videnskab og alle dengang kendte Verdensdele i kartografisk Gengivelse.

Ved Gennemvandringen af Bygningen lægger man slet ikke Mærke til, at Grunden er femkantet, saa behændigt er Værelserne lagt i Forhold til hinanden, og alle Kroge afskaarne. I Stueetagen, der kaldes »Prælaternes Bolig«, findes endnu fire Værelser med Malerier.

Villa Caprarola ligger i en henrivende Park, som er fyldt af Vandfald, Fontæner, Pavilloner og lignende, desuden ligger der en mindre palæagtig Bygning, det saakaldte Palazzino.

Efter Farnesernes Tid har Bygningerne en lang Tid henligget øde og prisgivne forskellig Vandalisme. De senere Ejere søger dog at holde dette interessante Minde om Renaissancetidens Kunst vedlige og underkaster fra Tid til anden Bygningerne de højst fornødne Restaureringer.

FORSKELLIGT.

En Konkurrence om nye danske Frimærker. Generaldirektoratet for Post- og Befordringsvæsenet indbyder danske Kunstnere til at deltage i en Konkurrence om Udarbejdelse af Typer for nye Frimærker. Der forlanges Tegninger dels i den Størrelse, som Frimærket er bestemt til at have, dels i 6 Gange forstørret Maalestok. Tallet, der angiver Frimærkets Værdi, maa fremtræde tydeligt; iøvrigt har Kunstneren frie Hænder med Hensyn til Tegningen, om der skal anvendes Portræt, Vaaben, Allegori el. lign., kun maa Tegningen ikke være for indviklet og være saaledes, at det kan trykkes i en enkelt Farve eller i to Farvesammenstillinger. De to bedste Udkast præmieres med 500 Kr. og 300 Kr. Fristen udløber den 1. Juli d. A.

❧

John Francis Bentley, en af Englands mest fremragende Architekter, døde i London i Begyndelsen af forrige Maaned, just som han skulde modtage den højeste Udmærkelse, der kan blive en engelsk Architekt til Del, nemlig en kongelig Guldmedaille, der kun uddeles efter Indstilling fra Royal Institute of British Architects. Hans Hovedværk, som han ikke opnaaede at fuldende, var den nye romersk-katholske Westminster Kathedral i London, som anses for at ville blive denne Bys mest fremragende Bygningsværk næst efter selve Parlamentshuset.

Bentley blev født 1839 og fik sin Uddannelse som Architekt hos Henry Clutton. Han hørte til den Gruppe af engelske Nygothikere, som løsrev sig fra de konservative Skoleprincipper og den ensidige Stiltvang.

En stor Mængde betydelige Arbejder, navnlig Kirker og Klostre, har det i hans Levetid været ham overdraget at opføre. Hans sidste Værk, den romersk-katholske Kathedral i Westminster, til hvilken Grundstenen blev lagt i 1895, er det Arbejde, hvori Kunstnerens Person og Aand bedst er kommen til Udtryk.

Bentley hørte til de tilbagetrukne, stille Kunstnernaturer, der fremfor alt foretrak sin Tegnestues Ensomhed og fuldstændig levede sig ind i de Opgaver, som det blev ham betroet at udføre. Forinden Opførelsen af Kathedralen foretog han omhyggelige Studier af gammelkristelige Forbilleder i Rom, Venedig og flere andre Byer, hvorfor han i lang Tid opholdt sig i Italien, medens han arbejdede paa Skitserne til dette Arbejde.

For dekorativ Udsmykning af de kirkelige Rum havde Kunstneren ved tidligere Lejligheder vist sig i Besiddelse af en rig Begavelse, og det er derfor med stor Sorg, at hans Venner nu ser denne Del af hans Hovedværk overgivet i andre Hænder.



Til Udsmykning af den nye »Hofburg« i Wien blev det i sin Tid vedtaget at lade udføre en Del store Marmorfigurer, som skulde fremstille de vigtigste Perioder i Monarkiets Udviklingshistorie samt Typer af Landets Indbyggere. Figurerne er nu næsten alle færdige og anbragt paa deres Pladser. De forestille følgende: 1) En »Markoman« (den ældste, historisk kendte Beboer af det østrigske Landomraade); 2) En romersk Kriger (det romerske Herredømme og Kultur); 3) En »Bajuvare« (Romernes Fordrivelse ved Folkevandringen); 4) En Troesprædikant (Kristendommen); 5) En Slaver (femte Aarhundrede); 6) Frankisk Greve (Karl den Stores Herredømme); 7) Magyare; 8) Korsfarer; 9) Sømand (Søhandelen, Skibsfarten, med særligt Henblik paa Venedig og Triest); 10) Østrigsk Ridder i Pragtrustning (14—15 Aarhundrede, Riddertidens Blomstring); 11) Magister med Diplom (Grundlæggelse af Universiteterne i Prag og Wien; 12) Burgundisk Kjøbmand; 13) Stadsborger med Haandværkeremblemer, (Borgerskabets Blomstring); 14) Bjergarbejder (Udvikling og Minedrift, særlig i Bøhmen og Kärnten); 15) Maximiliansk Landsknægt (Begyndelsen til den staaende Hær); 16) Wallensteinsk Soldat (Trediveaarskrigen); 17) Polak fra Sobieskis Hær (1683, Tyrkerbelejringen); 18) Bevæbnet Wiener-Borger (1683, Wiens Befrielse); 19) Bonde med sønderbrudte Lænker (Ophævelsen af Livegenskabet); 20) Tyroler Landeværnsmænd (1809, den franske Krig).

Figurerne er udført af 16 forskellige af Østrigs mest bekendte Billedhuggere.



En international kunsthistorisk Kongres skal afholdes i Innsbruck i Dagene fra 9de til 12te September i Aar. I Forbindelse med denne Kongres vil der blive aabnet en Udstilling af Arbejder fra saavel nulevende som ældre Tyroler-Kunstnere. Der vil tillige blive foretaget Udflugter til seværdige Punkter i Omegnen. Henvendelser i Anledning af Kongressen kan ske til Professor, Dr. Hans Semper, Sillgasse 21, Innsbruck.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5 2. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 14



JOHAN DANIEL HERHOLDT.

FØDT 13. MARTS 1818, DØD 11. APRIL 1902.

HERHOLDTS Historie er allerede skrevet, dens Hovedtræk ere gentagne i de sidste Dage, hans Selvbiografi er udgivet, og hans Værker findes rundt om i Byen og paa Landet. Hans fremragende Betydning for Udviklingen af vort Fædrelands Bygningskunst er saaledes forlængst fastslaaet; men ikke desto mindre er der nu, da den gamle Mester er gaaet bort, Anledning til at kaste et Blik tilbage paa hans Virksomhed.

For at forstaa Herholdt, maa man gaa tilbage i Tiden og søge at danne sig et Billede af Forholdene, saaledes som de vare ved det afslut-

tede Aarhundredes Midte. Sammenlignet med, hvad der er bygget i de senere Aartier, udfoldedes der dengang kun en aldeles forsvindende Virksomhed, og det, der efter Harsdorffs og C. F. Hansens Tid opførtes, var konventionelt og ikke i Stand til at anvise nye Baner. Bindesbøll († 1836) gør en Undtagelse; men dog kan man ikke sige, at hans Bygninger medførte nogen særlig Udvikling. Derimod har hans varme Kærlighed til Kunsten og den aandfulde Maade, hvorpaa han arbejdede, tiltrukket sig Opmærksomhed i Kunstnerverdenen, og mellem dem, der beundrede den og paavirkedes af den, var Herholdt.

Det var i en Konkurrence med denne Kunstner, at Herholdt vandt Prisen og derved fik Lejlighed til at skabe Universitetsbiblioteket, et Værk, der for stedse har sikret hans Navn en saare smuk og fremragende Plads i den danske Bygningskunsts Historie. Herholdt omtaler i sin Biografi, hvorledes Forholdene da vare; det stod kun daarligt til med Teglstensfabrikationen, og Formsten lavedes ikke. At ville opføre en stor Bygning i rig Teglstensarchitektur maatte derfor synes at være en ret dristig Tanke. Imidlertid lykkedes det ham at faa baade gode Façadesten, Formsten og glaserede Sten udførte, og saa voksede den skønne Bygning op i den smalle Gade mellem de tarvelige Omgivelser. Visse Forhold ved Mallings Universitetsbygning synes at have været medvirkende ved dens architektoniske Anlæg. Herholdt siger i Selvbiografien, at det var et Motiv fra S. Fermo i Verona, der foresvævede ham; imidlertid tænker man ikke derpaa, thi Motivet havde han optaget saaledes i sig, at det udvidede sig og bredte sig harmonisk over hele Bygningen, saa at den blev et selvstændigt Værk, fortrinligt i Forholdene, friskt og kraftigt i Profileringerne, med en saare heldig Fordeling af de dekorative Bestanddele, og hvad Inddelingen angaar udmærket afpasset saa vel til de indsnevrede Forhold som til de Fordringer, der dengang stilledes til den indre Anordning af et Bibliothek. Selv om Herholdt ikke havde bygget andet, vilde det næppe kunne bestrides, at han derigennem vilde have øvet en Indflydelse paa Architekturen her hjemme som ingen anden.

Man kunde sige, at det laa nær at kaste sig over disse norditalienske Motiver, som netop passede for vort naturlige Materiale, og havde Herholdt ikke gjort det, vilde nok en anden have vist Vejen. Dog, det at Herholdt havde opført Bibliotheket, forhindrede jo ikke andre i at gøre noget, der var lige saa godt eller bedre; imidlertid skete dette ikke, hvorimod der straks mærkedes en Paavirkning. Men selv om Forbilledet ikke blev naaet, var Retningen, det anviste, sund og rigtig; og paa denne Maade blev Herholdt en Banebryder. Han kom derved ubevidst til at danne en Skole — hvad ingen af hans Samtidige har formaaet —, inden

for hvis Omraade den ene Generation efter den anden med mer eller mindre Held har prøvet deres Kræfter. Denne Sammenstilling med Andre være ikke sagt for at nedsætte deres Værd; men den, Palmen tilkommer, bør have den.

Som bekendt fulgte snart andre Bygninger efter, i hvilke han viste, med hvilken Kunst han formaaede at behandle Teglstenen. Eksempelvis kan nævnes flere af de for det sjællandske Jernbaneselskab opførte Bygninger samt Fru Heibergs Villa i Rosenvænget, hvor Enkelthederne vel ere simplere, men hvor Sammenstillingen af den røde og gule Teglsten er afpasset paa en fortrinlig Maade. Hvor let Forsøg i denne Retning falde uheldigt ud og føre til Raahed, er bekendt nok.

Herholdt tilstræbte ikke Effekt, alt formede sig roligt og sundt under hans Haand. Han kendte dernæst den Hemmelighed, som mangen Architekt gaar i sin Grav uden at have fundet, den nemlig, ved hvilken gode Forhold i en Bygning skabes. Det var dette saavel som Placeringen af Vinduer og Døre (Hullerne, som han kaldte det) tilligemed den fint gennemførte Profilering, der for ham var det væsentlige. Mangelen af dette kan en nok saa rig Udstyrelse ikke erstatte. En saadan stræbte han, som allerede sagt, ikke efter, selv paa Steder, hvor dens Anvendelse ikke skulde synes at have været uopnaaelig f. Eks. ved Nationalbanken. Hvor simple og strenge ere ikke de Midler, han her har ladet sig nøje med ved Opførelsen af denne fortrinlige Bygning! Vel er der dem, der har villet reducere dens Værdi ved at kalde den en Kopi efter et florentinsk Palads. Men det er den ikke; en anden Sag er det, at der hviler en florentinsk Aand over den. Ligesom i Bibliotheket er det den overlegne Kunstner, der har vidst at optage disse saa beundrede Motiver i sig og overføre dem paa vore hjemlige Forhold og paa det Materiale, der staar til vor Raadighed. Architekterne skulle, naar de vende tilbage fra en Rejse i Italien, fulde af friske Indtryk, gaa hen og stille sig overfor denne Bygning; og de ville da se, at den staar sin Prøve.

Naar man taler om Architektur, kan det let komme til at se ud, som om det kun drejede sig om det Ydre; men for Herholdt gik det Indre og det Konstruktive Haand i Haand dermed. Dekorationen indlod han sig ikke paa — muligen skyldes dette, at han i denne Henseende havde fundet en fin og fornem Støtte i Hilker.

For at gaa fra de større Bygninger til et ganske lille beskedent Værk, der i al sin Simpelhed har faaet en fortrinlig kunstnerisk Behandling, skal Portpartierne ved Ørstedsparken nævnes. Trods det mindre heldige Materiale, der her er anvendt, kan man ikke blive ked af at se paa dette lille Bygningsværk; der er noget klassisk over det, og man skal vanskelig

kunne paavise noget i det, som man kunde ønske anderledes — hvad om man levede i en By, hvor blot det væsentligste stod paa Højde med disse Arbejder!

Det var vel nærmest det nye, den skabende Evne hos Architekten, der interesserede Herholdt; men dette maa ikke forstaas saaledes, at Fortidens Monumenter her hjemme ikke havde Betydning for ham. Tværtimod, han har jo selv opført nye Bygninger efter gamle indenlandske Motiver, og han har opmaalt, tegnet og restaureret saadanne Bygninger. Denne Side af hans architektoniske Sans var allerede tidligt fremme, og hvor aabent hans Øje var i denne Henseende, fremgaar blandt andet deraf, at han, som bekendt, opdagede flere af vore mærkeligste Landsbykirker. De, der sammen med ham har betragtet saadanne gamle Monumenter, ville mindes hans hurtige, klare Forstaaelse af dem, hans træffende Bemærkninger om Grunden til eller Hensigten med dette eller hint, som mangfoldige ikke vilde have skænket en Tanke.



Herholdt prætenderede ikke at være nogen fin Tegner, og han beundrede jævnlig de yngres Tegnefærdighed. Han var ikke videre nøjeregnende med Hensyn til, hvorledes Forslagene til hans Bygninger blev fremstillede; dette overlod han til dem, der assisterede ham; selv saa han længere frem og kendte tilfulde Tegningernes Forhold til den Virkelighed, de skulde tjene til at skabe. Og dog var han, vel nærmest som yngre, en udmærket dygtig Tegner. Han havde faaet Akademiets Stipendium som Architekturtegner, og hans Studier fra Italien ere fortrinligt gjorte og udførte med stor Sikkerhed.

Herholdts kunstneriske Virksomhed faldt nøje sammen med hans sjældent helstøbte, harmoniske Personlighed og hans rolige, sikre Dømmekraft; og det er dette Forhold, der gør, at den blev ægte. Den Jævnhed og Sindets Ligevægt, der vandt ham saa mange Venner, gaar igen i hans Kunst, i hvilken han lige saa lidt som i sin Fremtræden søgte at brillere. Hans klare Syn paa Kunsten medførte imidlertid ikke strenge Domme over Andres Arbejder eller Ringeagt for dem; havde det været saa, vilde han ikke, saaledes som Tilfældet var, saa længe hans Kræfter tillod det,

med saa stor Interesse have fulgt alt det nye, der voksede op. Ganske vist fandt han ikke alt godt; men det gode, han saa deri, glædede ham. Han vidste, hvad der giver Livet og Kunsten Værd; til dette holdt han sig, og derfor blev hans Liv og hans Kunst saa rig. Og den Hæder, der omgiver hans Navn, stammer ene derfra. Derfor blev ogsaa hans Alderdom smuk og tilfreds som hans Liv, og derfor gik han rolig bort nu, da Tiden kom. Lad da os, som have forstaaet ham og holdt af ham, vise vor Taknemmelighed for, hvad han har udrettet, ved at holde hans Minde i Ære og bidrage vort til, at hans Værker uforstyrrede kunne gaa over til de kommende Slægter.

Storck.

Johan Daniel Herholdt var en Søn af Regimentskirurg J. F. V. Herholdt og født i Kjøbenhavn 13. Marts 1818. I fire Aar arbejdede han som Tømrer samtidigt med, at han tegnede dels paa Kunstakademiet, dels hos Hetsch og Bindesbøll. 1846 vandt han den store Sølvmedaille og 1849 den lille Guldmedaille for Opgaven »et Invalidehôtel«. Før den Tid havde Herholdt opholdt sig fra 1841—42 i Throndhjem og opført en Del Bygninger i Trækonstruktion, efter at en stor Ildebrand havde hærget Byen, samtidigt med, at han tegnede Partier af Domkirken. I 1843 var han i Hamborg, byggede flere Huse dér og opførte tillige Stationsbygningerne paa Banestrækningen Kiel—Altona. Efter at have faaet den mindre Guldmedaille, tilbragte han et Par Aar paa Rejser i Indlandet, hvor han studerede nogle Landsbykirker og bl. A. tegnede Kronborg, samt i Visby paa Gotland, hvis Ruiner fra Middelalderen han aftegnede. I 1852—54 var han i Udlandet med Akademiets Rejsestipendium.

Herholdts Bygninger i Kjøbenhavn er velbekendte; at give Afbildninger af dem saa vel som af, hvad han ellers har bygget, vil ikke være fornødent, saa meget mere som de vigtigste af hans Arbejder er udgivne i et særligt Værk, der er let tilgængeligt. Som hans Hovedarbejder i Kjøbenhavn kan nævnes følgende: Kittendorffs Villa ved Bülows Vej (1852, senere ombygget); Raffenbergs Villa ved Bülows Vej (1852, senere nedrevet); Universitetsbiblioteket (1857—1861); Herholdts Villa i Ewaldsgade (1858); Studenterforeningsbygningen (1861); Grøns Pakhus paa Gammelholm (1862); Fru Heibergs Villa i Rosenvænget (1862); Banegaarden (1863); Levins Beboelsesbygning paa Gammelholm (1866); Nationalbanken (1866); Pakhuset »Fønix« ved Knippelsbro (1869); Piedestalen for Fr. VII.'s Rytterstatue (1873); Indgangsportene til Ørsteds-Parken (1878); Plantefysiologisk Museum i botanisk Have (1882); »Bikuben« i Silkegade (1884); den polytekniske Læreanstalt (1886); Indgangsporten til botanisk Have (1888). Desuden har han haft med mangfoldige mindre Arbejder at gøre. — I Provinsen har han ledet Restaureringsarbejdet ved talrige Kirker og Profanbygninger, bygget adskillige Herregaarde og offentlige Bygninger samt, tildels i Embedsmedfør som kgl. Bygningsinspektør, givet Tegninger og Udkast, der ikke er komne til Udførelse. Som den største og vigtigste af hans Bygninger ude i Landet maa nævnes Raadhuset i Odense (1880). — I 1894 udstillede han et Udkast til Genopførelsen af Kristiansborg Slot.

Forskellige vigtige Hverv har været Herholdt overdragne; saaledes var han

1861—1886 Medlem af det særlige Syn for Landets Hoved-Kirker, 1860—1875 Lærer i borgerlig Bygningskunst ved den polytekniske Læreanstalt, fra 1861 bygningskyndigt Medlem af Bestyrelsen for Kreditkassen for Husejere, 1864—1876 Borgerrepræsentant, 1881—1892 (konst.) kgl. Bygningsinspektør.

Talrige Udmærkelser og Beviser paa almindelig Anerkendelse er bleven ham til Del. Han var dekoreret med Kommandørkorset af 1ste Grad (1890). I Anledning af Universitetets Jubilæum i 1879 blev han udnævnt til Æresdoktor i det filosofiske Fakultet. Ved hans Fratræden fra Embedet som kgl. Bygningsinspektør (1892) overrakte danske Haandværksmestre ham en Mindetavle af Elfenben, tegnet af V. Koch — en Gave, som han satte særlig Pris paa, fordi den kom som et ægte følt Vidnesbyrd om den store, gavnlige Indflydelse, han har haft paa Haandværkets og Teknikens Udvikling herhjemme, og om den Taknemlighedsgæld, alle staa i til ham herfor. Og endelig udgav hans Elever i Anledning af hans 75aarige Fødselsdag et stort Pragtværk med nøjagtigt gennemførte Tegninger og Opmaalinger af hans vigtigste Arbejder, med hans Portræt, raderet af Fr. Schwartz, og en Karakteristik af ham, skrevet af Hans J. Holm. I Værket er tillige aftrykt den Selvbiografi, Herholdt havde maattet skrive i Anledning af sin Udnævnelse til Dr. phil. At denne Gave fra Venner og Beundrere særligt maatte glæde Herholdt, er selvfølgeligt. Der vistes ham ved den en Ære, som ikke er blevet nogen anden dansk Bygmester til Del, og den vil i vor Litteratur om Bygningskunst blive staaende som et Monument, der vidner om den Beundring og den Forstaaelse, hvormed alt Samtiden betragter en Kunstner som Herholdt.

SYDITALIENSK INDFLYDELSE PAA DOMKIRKEN I PISA?

Efter den officielle Kunsthistorie er det utroligt, alt det der skal være kommet til Verden i Toscana; der skal Cimabue i en Haandevending have skabt en ny Malerkunst, der skal Niccolo Pisano en skønne Dag paa en Spaseretour i Campo Santo have faaet den gode Ide at indføre en ny Sculpturstil, og der skal Domkirken i Pisa være skudt op af Jorden paa en Nat som Aladdins Slot med den toscanske Architektur fuldt udsprungen. Dette hænger sammen med, at vor litterære Hovedkilde for Kunstens Historie i Italien er Vasari, der ikke kjendte synderligt til den udenfor Toscana og naivt overførte, hvad der galdt om Toscana i Renaissancen, paa Middelaldrens Forhold, der var ganske forskjellige derfra. Tilliden til Vasari i Enkeltheder er nutildags stærkt rokket; men forsaavidt Kunsthistorien endnu fastholder hine tre Paastande, staar den ubevidst under Indflydelse af ham. Det kan vel nu siges at være erkjendt, at det, der skete ved Cimabue, kun var en Overgang fra mekanisk og stadigt aandløsere Copiering af daarlige byzantinske Routinearbejder til Efterligning af god byzantinsk Kunst, og at Niccolo Pisano har lært sin Kunst i Syditalien, er gjentagne Gange blevet hævdet, efter mit Skjøn afgjort med Rette, selvom det endnu ikke kan siges at være almindeligt anerkjendt. At ogsaa Domkirken i Pisa og dermed den toscanske Architektur i væsenlige Dele af sit Decorationssystem er afhængig af den normanniske Kunst i Syditalien, skal jeg her søge at gjøre sandsynligt.

Paa en lille Høj ud imod den vidtstrakte apuliske Slette, noget sydvest for

Foggia, ligger i middelalderlig Uberørthed den gamle By *Troja.* Den er anlagt 1017 af den byzantinske Statholder i Syditalien som Forpost mod det oprørske Apulien, der havde kaldt normanniske Krigere til Hjælp, og var et Hovedstøttepunkt for det byzantinske Herredømme, indtil den 1060 blev erobret af Robert Guiscard. Byens Hovedmonument, Domkirken, er grundlagt i April 1093, allerede 1105 var den saa vidt fremskreden, at den kunde modtage nogle Reliquier, som Paven forærede den, og 1119 maa den have været helt færdig, da den i dette Aar fik sine prægtige Broncedøre. Det nederste Stokværk, hvormed Façadens Overdel ikke rigtigt harmonerer, viser i hele sit Decorationssystem den største Lighed med Domkirken i Pisa. Som paa den er det afdelt med smalle Pilastre med Rundbuer over, og i Bueaabningerne er der anbragt afvexlende Cirkler og Quadrater, som staar paa en Vinkelspids, begge Dele i Reglen udfyldte med broget Marmormosaik; Indlægning er desuden paa flere Steder anvendt mellem Buerne og Gesimsen. Andre Lighedspunkter er den dobbelte Bue over Døren, der gjenfindes paa Sidedørene i Pisa, og det, at Rundbuernes ydre Rand ikke er concentrisk med den indre. Overhovedet er Overensstemmelsen saa stor, at man nødvendigt maa antage en directe Sammenhæng.



DOMKIRKEN I TROJA, APSIS.

Den gængse Forklaring, at Domkirken i Troja har laant fra Pisa, synes ved første Øjekast sikret derved, at Domkirken i Pisa er grundlagt allerede 1063; men Sagen er ved nøjere Eftersyn ikke saa simpel. Medens Arbejdet i Troja, som ovenfor sagt, skred raskt frem og synes fuldført uden større Afbrydelser, var Domkirken i Pisa meget længe under Opførelse, formodentlig fordi Grunden, som det skæve Taarn noksom viser, var vanskelig og usikker; 1095 var Arbejdet helt gaaet istaa, og først 1103 blev Kirken (eller en Del deraf) indviet, hvilket gjentoges 1118, dog vel efter større Ændringer i Byggeplanen. Under disse Forhold kan Pisas Forspring af 30 Aar ikke veje særligt tungt i Vægtskaalen; ingen kan afgjøre, hvor meget af den nuværende Kirke der hidrører fra Aarene 1103—1118, da Domkirken i Troja allerede stod saa godt som færdig. Naar det derfor af andre Grunde kan gjøres sandsynligt, at Paavirkningen er gaaet den omvendte Vej, bør det usikre chronologiske Forhold ikke gjøre Udslaget.



DOMKIRKEN I TROJA.

For det første er det nu meget usandsynligt, at man i Troja skulde have givet sig til at efterligne en ufuldendt Kirke, som Domkirken i Pisa jo i ethvert Tilfælde var 1093. At der var pisanske Handelskolonier i Bovino og Trani i Trojas Nærhed, giver en udmærket Forklaring paa, hvorledes en Indvirkning fra Troja kan være naaet til at præge den udvendige Decoration af det ufærdige Pragtværk i Pisa, men gjør aldeles ikke den omvendte Bevægelse forstaaelig; hverken i Bovino eller i Trani findes der Spor af de specielle Ejendommeligheder, der knytter Troja og Pisa sammen.

Dernæst findes der i Pisa og Omegn en Række Smaakirker — som Exem-



BOEMUNDS GRAV, CANOSA.

pler anfører jeg S. Pierino og S. Frediano i Pisa, S. Casciano lidt udenfor Byen og S. Bartolommeo i Pistoja —, der har de for Trojas og Pisas Domkirker fælles Decorationselementer, særligt Pilastrene og de med Mosaik indlagte Cirkler og Quadrater, men mangler de for Domkirken i Pisa særlige Træk som Façadens Søjlegalerier. Man forklarer dem som simplificerede Efterligninger af Domkirken i Pisa. Men det vilde dog være et besynderligt Tilfælde, om en saadan Reduction netop skulde have fjernet alt, hvad Domkirken i Pisa har *udover* den i Troja. Istedenfor at antage, at disse Smaakirkers store Lighed med Kirken i Troja er et Spil af Tilfældet, er det dog adskilligt naturligere at antage, at de er Efterligninger ikke af Domkirken i Pisa men directe af den i Troja, hvilket Forbillede ogsaa ligger til Grund for Domkirken i Pisa, men i denne Pragtbygning har modtaget forskjellige Ændringer og Tilføjelser. De omtalte Smaakirker kan vistnok ligefrem benyttes til Reconstruction af den oprindelige Façade i Troja; dens Overdel, som øjensynlig er lavet om, har vistnok set ud omtrent som paa S. Frediano i Pisa, og Rester deraf tør man maaske se i de to Rundbuer, som nu overskæres af den store Vinduesroses Indfatning.



DOMKIRKEN I BENEVENT, PORTAL.

Af de for Domkirken i Pisa særlige Elementer er Søjlegalerierne paa Façaden sikkert en original Omdannelse og videre Udvikling af de norditalienske Kirkers enkelte Galeri langs Overkanten af den udelte lombardiske Façade. Maaske skyldes dette Motiv Kirkens anden Architekt, der bærer det norditalienske Navn Rainaldus. Med Gjennemførelsen har han ikke været ubetinget heldig; den Maade, hvorpaa Søjlerne i den skraa Gavl aftager ud mod Siderne og tilsidst reduceres til et Capitæl, er ganske uorganisk og tyder paa en Tillempning af et laant Motiv til ny Forhold. Det samme gælder de indadtil sværere Skraabjælker, som afslutter Sideskibenes Tag ovenover Søjlerne. Det andet Punkt, hvori den pisanske Decoration adskiller sig fra Kirkens i Troja, er Anvendelsen af Søjler istedenfor Pilastrene paa Façaden (og Apsiderne). Ogsaa her er det det rimeligste, at den gjennemførte Pilasterdecoration, som ogsaa findes paa de ovenfor anførte mindre Kirker, er det oprindelige, og at den delvise Erstatning med Søjler

skyldes en Bestræbelse for at bringe større Afvexling og Rigdom i Stilen. Paa Apsis i Troja, hvoraf kun den ene Halvdel er bevaret, er der forøvrigt ogsaa anvendt Søjler, i to Rækker over hinanden. Paa Façaden findes de allerede paa den meget gamle Kirke S. Maria del Giudice i Nærheden af Lucca, og antike Forbilleder at arbejde efter var der nok af i Pisa; indvendigt i S. Pierino og i selve Domkirken er der fuldt op af ægte og copierede romerske Søjler med korinthiske Capitæler som de udvendige.



DOMKIRKEN I MONREALE, APSIS.

Endvidere er det af Betydning, at Domkirken i Pisa i hvert Fald er en fremmed Fugl i sin Egn. Dens første Architekt med det besynderlige Navn Busketus var efter Traditionen en Græker fra Epirus, hvilket finder nogen Bekræftelse deri, at Navnet ellers kun forekommer i Venedig, hvor der er saa meget byzantinsk. Og Kuplen i Pisa maa jo i hvert Fald directe eller indirecte stamme fra Byzants; antager man en Paavirkning fra Syditalien, er den let forklarlig; i de store syditalienske Domkirker hører Kuplen hjemme. Domkirken i Troja derimod er ingen Fremmed i syditaliensk Architektur; alle de væsentlige

Elementer i dens Decoration gjenfindes i normanniske Bygninger. Saaledes forekommer de flade Pilastre med deres Rundbuer paa Domkirken i Trani (1099—



S. MARIA DEL GIUDICE.

1142) og paa Boemunds Gravcapel i Canosa (1111), og de ikke concentriske Rundbuer overordentlig almindelige i normannisk Architektur. De decorative Cirkler med broget Indlægning, der i Troja ikke blot (som i den pisanske Architektur) er anbragt i Buernes Aabning, men ogsaa i Zwicklerne imellem dem, er i nærmeste Familie med de runde Skiver i Buenættet paa Apsis af Domkirken i



S. CASCIANO.

Monreale og paa Kirken i Caserta vecchia. At disse Bygninger er yngre end Domkirken i Troja, siger intet, da de umuligt kan nedstamme fra den og altsaa er uafhængige Vidnesbyrd om normannisk Architekturs Tendenser. Med dem falder Kirken i Troja ganske i Traad, saaat der fra den Side ingen Grund er til at antage fremmed Paavirkning paa den.

Afledt af Domkirken i Troja er derimod baade S. Maria maggiore di Siponto (indviet 1117) og Domkirken i Foggia (12. Aarh.). Af denne er kun Façadens nederste Del og den ene Flanke bevaret, decorerede med de samme Rundbuer paa Pilastre og med Quadrater og smukt ornamenterede Cirkler i. Siponto, engang et mægtigt Bispesæde, er nu forsvundet paa Kirken nær, der er Valfartssted med et undergjørende Madonnabillede. Den har baade paa Siden og paa Façaden de ejendommelige Quadrater, der staar paa Spidsen, men de er mærkeligt nok ikke anbragt midt i Rundbuerne, men dels skævt nede ved Pilastercapitælet dels helt nede mellem selve Pilastrene, uden Plan og architektonisk Mening. Endelig findes enkelte Spor af denne Stil paa Façaden af Domkirken i Benevent (1114); paa hver Side af Portalen er der i Rundbuerne anbragt et Quadrat paa Spidsen.



S. CRISTOFORO, LUCCA.

Til Støtte for den her antagne syditalienske Indflydelse paa toscansk Kunst i 11—12. Aarh. skal jeg endnu anføre, at den kraftige, Træskærer-agtige Ornamentik, som er ejendommelig for Normannerne, i stort Omfang gjenfindes i Lucca; en Sammenligning af Portalen i Benevent med f. Ex. S. Cristoforo i Lucca viser, at Sculpturen begge Steder har aldeles samme Charakter, og der kunde fra de normanniske Kirker i Ruvo og Conversano anføres Exempler, der staar Lucca endnu nærmere, ogsaa i Motiverne.

Kjøbenhavn, i Februar 1902.

J. L. HEIBERG.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
No 15

KØBMANDSSKOLEN.

Foreningen til unge Handelsmænds Uddannelse lod Grundstenen til den nye Købmandsskole nedlægge den 27. April 1901. Murermester H. SCHUMACHER har haft den nu opførte Del af Bygningen i Entreprise for en Sum af 220,000 Kr. Varmeværket, der blev indlagt under Ledelse og Tilsyn af Ingeniør JESS JENSEN, har kostet ca. 43,000 Kr., øvrige Ingeniørarbejder ved Gymnastiksalens Badeanstalt, ved Toiletterne m. m. har kostet ca. 15,000 Kr., Inventaret til hele Bygningen ca. 30,000 Kr. Façadens Prydelser ere modellerede af Billedhugger LAMBERG-PETERSEN.

Bygningen rummer, foruden Klasseværelser, en Gymnastiksal, Bogsamling med Læsestue, stor og lille Foredragssal, Bestyrer-, Inspektør- og Lærerværelser, Forstuer til Cycler, Garderober og et Laboratorium.

Indvielsen fandt Sted den 10. Januar 1902.

V. og B. INGEMANN.



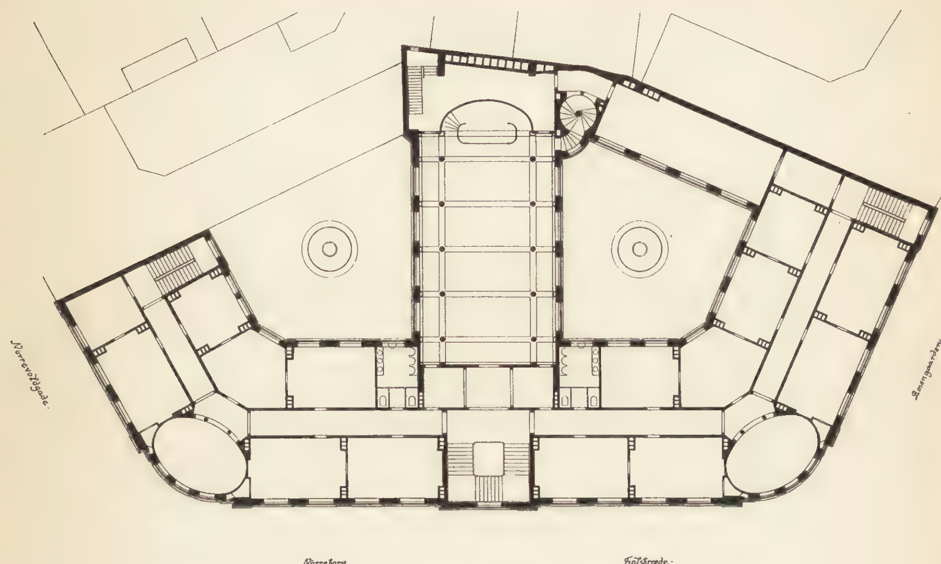
Som Købmandsskolen nu er rejst og taget i Brug, er den kun en Del af Projektet, idet der paa Hjørnegrunden ud mod Boulevarden ad Aare vil blive rejst en Sidefløj, saaledes at hele Bygningskomplekset vil komme til at bestaa af en stor og bred Hovedfløj og to ensdannede Sidefløje, hver indesluttende et lille, architektonisk Gaardsrum.

Der findes ialt 30 Klasseværelser, fordelte over de tre Etager, høje, lyse, velventilerede samt forsynede med Hustelefoner, saaledes at Skolebestyreren fra sit Kontor kan sætte sig i Forbindelse med samtlige Klasseværelser, medens Forbindelse omvendt er udelukket.

I Stueetagen ligger Gymnastiksalen, der fuldtud svarer til Nutidens Fordringer. I Etagen over denne ligger en ganske hyggeligt indrettet Læsesal med talrige større og mindre Borde og i Baggrunden en Skranke, bag hvilken Skolens Bibliothek opbevares. Paa Væggene er ophængt Billeder af Tietgen og andre Handelens Stormænd.

Skolens Festsal ligger ovenover Læsesalen. Den virker godt med sine lette, lyse Farver og den dobbelte Række Søjler langs Længdesiderne. Af økonomiske Hensyn er Søjlerne udførte af kunstigt Marmor fra Murermester S. SCHOUGAARD.

Blandt de Mænd, der har været med til at rejse Bygningen, nævnes Entreprenøren, Murermester SCHUMACHER; Tømmerarbejdet er udført af Tømrermester N. C. C. SMITH, Snedkerarbejdet af HERMANN EBERT, Malerarbejdet af Malermester A. LUNDSTRØM, de elektriske Anlæg af LUDV. LUND, Varmeanlægene af H. THOR-



KØBMANDSSKOLEN.
ETAGEPLAN.

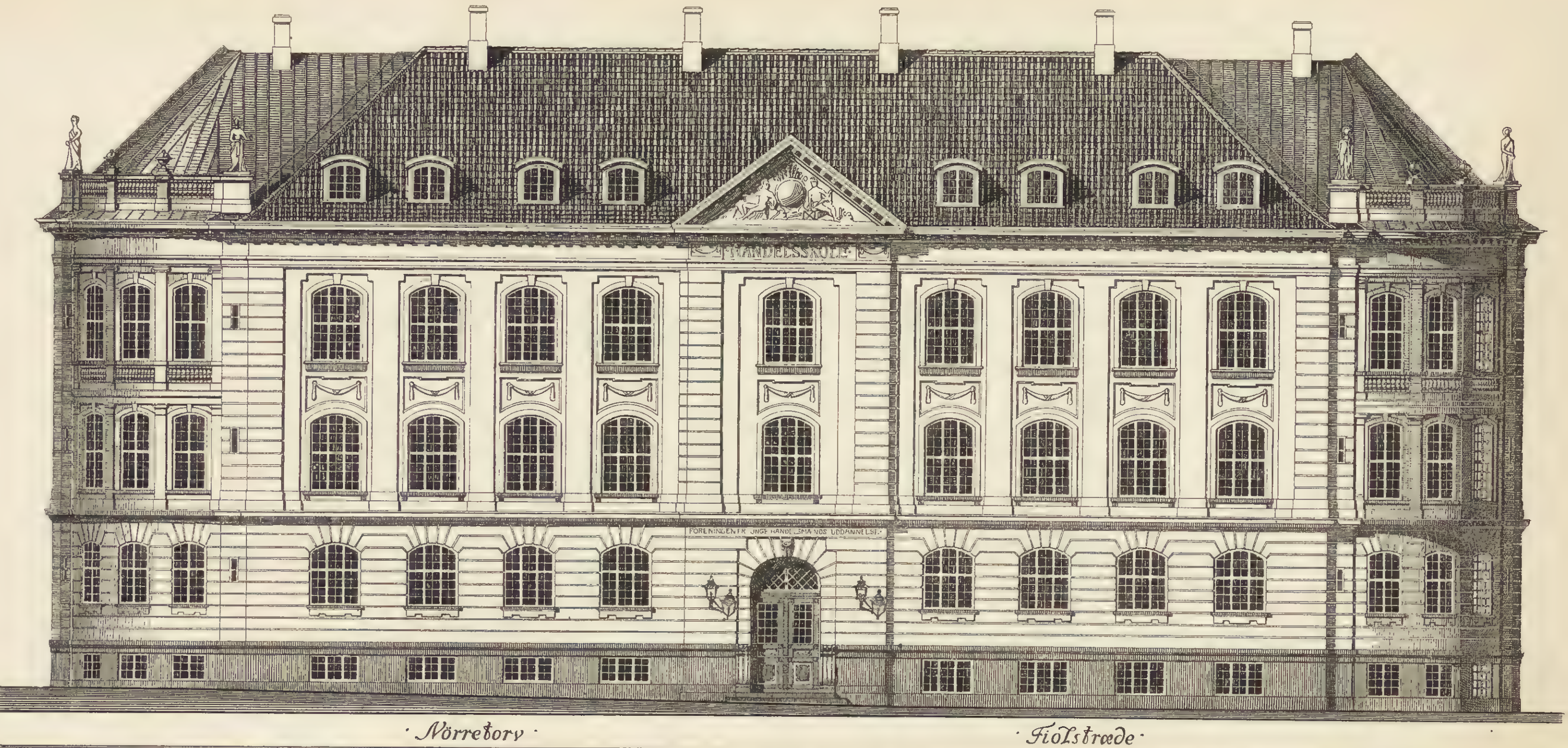
ARCHITEKTERNE
V. & B. INGEMANN.

BRØGGER & Co. under Ingeniør JESS JENSENS Ledelse, Belysningsanlægene af TVERMOES & ABRAHAMSEN og H. V. CHRISTENSEN & Co. (delvis Gave) samt Telefon- og Ringeapparaterne af FERD. SØRENSEN & Co.

Inventaret er leveret af Aktieselskabet OSCAR KØHLER, Stolene af HOLGER HANSENS EFTFL., Odense, og af C. D. H. WILRODTS EFTFL.

J. CHR. PETERSENS PAPIRHANDEL.

Aaret 1845 grundlagdes J. CHR. PETERSENS Papirhandel i et beskedent Lokale i Halmstræde 36. Den 31. Marts 1847 henflyttedes Forretningen til det nye Lokale ligefor de nye Slagterboder (der, hvor nu »den hvide Flip« residerer). 1881 lejede Forretningen Stuebutiken i St. Kirkestræde 1. 1888 overtog Firmaet Hovedforhandlingen af Statens Papir, og 1890 inddroges Kælderlokalet til Forretningens Brug. Og nu 1902 — efter at Hr. LOUIS PETERSEN havde erhvervet sig Ejendommene St. Kirkestræde 1, 3 og 5 samt Admiralgade 8 og Lille Kirkestræde 2 — overdrages det Architekterne PHILIP SMIDTH og LEUNING-BORCH at udarbejde Projekt til



KØBMANDSSKOLEN.

ARCHITEKTERNE
V. & B. INGEMANN.

Ombygning af alle 5 Ejendomme til et Hele, hvor Papirhandelen — inklusive dens betydelige Lagere, der hidtil have haft Plads spredt om i kortere eller længere Afstand fra Forretningen — vil kunne huses.

At Papirhandelen, der i en Aarrække havde haft sin Indgang paa Hjørnet af Store Kirkestræde 1, skulde beholde sin Plads, var Udgangspunktet for Projektet. Det næste Spørgsmaal, som var ulige vanskeligere at besvare, var: Beboelseslejligheder eller Forretningslokaler. Spørgsmaalet



FORRETNINGSBYGNING OVERFOR NIKOLAI TAARN. ARCHITEKTER LEUNING-BORCH OG PHILIP SMIDTH.

besvaredes, som almindeligt ved den Art Bebyggelse, ved et Kompromis: dels Beboelse — 2. og 3. Sal samt Mansard — i den sydøstlige Del, dels Forretningslokaler i hele Stuen, hele første Sal samt den tilbageværende Del af de øvre Etager. Største Delen af Kælderen samt den underbyggede Gaard optages af Papirhandelens store Lagerlokaler.

I Programmet, som med stor Omhyggelighed var lagt tilrette af Ejeren, var anført: »Bygningens Stil, med fornøden Hensyntagen til det tætved liggende Nikolai Taarn, er nærmest tænkt som en stærkt moderniseret,



FORRETNINGSBYGNING
OVERFOR NIKOLAI TAARN.

ARCHITEKTER
LEUNING-BORCH OG PHILIP SMIDTH.

ældre Købmandsgaard, for øvrigt med Anvendelse af alle de Hensigtsmæssigheder, som en moderne Teknik har indført.«

Efter at flere forgæves Forsøg havde vist saa at sige Umuligheden af at bringe en 4de Sals Bygning i blot nogenlunde Harmoni med Omgivelserne, blev man staaende ved 3die Sal og Mansard.

Bygningen bliver opført paa en $1^1/_2$ Al. høj Sokkel af Granit. Stueetagen pudses i Cement, Hjørnet med Indgangen til Papirhandelen sættes dog af Granit. De øvrige Etager af røde, haandstrøgne Mursten, fugede med flade, hvide Fuger. Baand og Overdækninger over Vinduer af kunstig Granit; Karnap mod Lille Kirkestræde af Træ, klædt med Kobber; Taget rødt Tegl. Gaardfaçaderne bliver skurede og hvidtede, med Piller og Buer i Stueetagen af røde, haandstrøgne Sten.

Der anbringes Vareelevator i Gaarden og Personelevator for Forretningslokalerne, Centralvarme, elektrisk Lys og W. C. Etageadskillelsen bliver dels Jærnbjælker, dels Træbjælker (mod Gaarden) med Indskud, Forskaling og Puds.

Følgende Firmaer er engagerede: Tømrermester MERTINS, Murmester CARL KØHLER, Fabriken SILVAN (Snedkerarbejdet), C. M. PETERSEN (Smedearbejdet), ANKER HEEGAARD (Jærnstøberarbejdet), N. J. CLAUSEN (Blikkenslagerarbejdet), Aktieselskabet SOPHUS BERENDSEN (Staalbjælker), JOH. SCHRØDER (Malerarbejdet), C. MORVILLE (Glarmesterarbejdet) og FERDINANDSEN, LUDVIGSEN & FYHN (Stukarbejde). Inventaret til Papirhandelen udføres af C. B. HANSENS ETABLISSEMENT i Mahogni og Yellowpine.

L. B.

PRÆMIERING AF BYGGEFORETAGENDER.

I Kjøbenhavns Borgerrepræsentations Møder den 26. Marts og 7. April er vedtaget følgende Bestemmelser om Præmiering af Byggeforetagender:

1.

Der udsættes i Begyndelsen af hvert Aar — første Gang i Foraaret 1903 — 4 Prisbelønninger à 1000 Kr. for smukke kunstneriske Løsninger af Byggeforetagender, udførte paa Stadens Grund efter Originaltegninger af danske Architekter (Bygmestere) og fuldførte til Indflytning i det foregaaende Aar, nemlig: 1) for en Beboelsesejendom med større Lejligheder, 2) for en Beboelsesejendom med mindre — højst Treværelsers — Lejligheder, 3) for en Forretningsejendom og 4) for en Gruppe af Arbejderboliger.

2.

De Architekter (Bygmestere), der ønske at deltage i Præmieæskningen, maa indsende de paagældende Tegninger — Grundplan, geometrisk Oprids og perspektivisk Tegning i Størrelse af mindst $^1/_{96}$ — inden Aarets 31te Januar til Kjøbenhavns Magistrats 1ste Afdeling.

3.

Bedømmelsen foretages af en Komite, bestaaende af Medlemmer af Udvalget til kunstneriske Formaals Fremme, af tre Architekter, valgte paa den Maade, Kommunalbestyrelsen til enhver Tid maatte bestemme, for Tiden udpegede af »Akademisk Architektforening«, samt af Stadsarchitekten. Afgørelser træffes med almindelig Stemmeflerhed.

4.

Prisbelønningen tilfalder Architekten (Bygmesteren) ved det paagældende Byggearbejde.

5.

Hvis i et Aar for en eller flere af de ovennævnte Grupper ingen Bygning anses prisværdig, uddeles Prisbelønningen ikke.

6.

Udgifter, der foranlediges af nærværende Beslutning, afholdes af Fonden til kunstneriske Formaals Fremme.

7.

Disse Bestemmelser gælde ikke ud over Aar 1908.

Det er glædeligt at se den Interesse for Hovedstadens Udseende, der giver sig et Udslag i ovenstaaende. Byens vise Fædre tænke ikke alene paa de kommunale Bygninger: for disses Ydre og Indre kunne de jo være rolige, thi de ere betroede til den Embedsmand, Stadsarchitekten, der sorterer direkte under Magistraten, og med hvis Virksomhed de altid kunne have Haand i Hanke. For saa vidt maa vel denne meget væsentlige Forøgelse af Bygningsværker i København siges at være i den skønneste Orden. I alt Fald er den ganske sikkert i Overensstemmelse med *Kommunalbestyrelsens* Ønsker. Thi i vel omtrent en Snes Aar er der fra det samme Bureau udgaaet Tegninger til saa godt som Alt, hvad der bygges af kommunale Bygninger; og vor Hovedstad, formener man da altsaa, er betrygget i denne Henseende. En vis kommunal Ensartethed har man i ethvert Tilfælde opnaaet.

Anderledes stiller Forholdet sig med den langt overvejende Del af Byggeriet i Kjøbenhavn, nemlig det private. Det er dette, der til syvende og sidst giver Hovedstaden sit Fysiognomi; som rimeligt er, breder Privathusene sig saa stærkt, at de offentlige Bygninger — hvorved retteligt forstaas de, der opføres af Stat, Kommune og Institutioner, og derfor ifølge deres Bestemmelse har et mere monumentalt Præg — næsten blive borte imellem dem, kun findes spredte som Oaser i en Ørken. Ja, Ørken er netop det rette Udtryk — en Stenørken. Thi det er sørgeligt, men sandt: kun et ringe Procentantal af de private Bygninger, der netop i de sidste Par Decennier er dukkede frem, byder nogen æsthetisk Interesse; det er i Reglen kun en Samling Sten, stablede op efter Byggelovens Fordringer, blottede for Smag og Fantasi — som en Ørken. Det skal ikke benægtes, at der ogsaa mellem Privathusene findes dem, der vise et ideelt Syn; vi er i Nutiden endog tilbøjelige til at mene, at der er en ny »Renaissance« i vor Bygningskunst. Og det skal heller ej miskendes, at der ofte virkelig gøres hæderlige Forsøg paa at faa det bedst mulige ud af en almindelig borgerlig Bygning, til Trods for de mange Hindringer, der lægges i Vejen af en uforstaaende

Byggelov, af Spekulationens prærogative Interesser og af Bygherrernes svigtende Pengepunge. Men med den store Mængde, den, som fylder vore Gader og Torve, er det kun daarligt bevendt; selv i vore fineste og fornemste Kvarterer — ja, maaske mest der — breder der sig en Tomhed og en Hæslighed, som nok kan tage Vejret fra En; og, karakteristisk nok baade for Bygherrerne og »Architekterne«: det er paa disse Steder ikke altid netop, fordi der skal spares paa Materialierne og »Pragten«, at det bliver saa frastødende; det er tvertimod den forlorne Elegance, der her sidder i Højsædet, og som gør det hele saa uendeligt banalt.

Nu mener altsaa Kommunalbestyrelsen at kunne gøre noget til at afhjælpe Ondet ved at uddele 4 Præmier à 1000 Kr. hvert Aar til Architekterne (Bygmestrene). Den gode Villie skal paaskønnes, og Architektstanden, over hvem Guldregnen vel navnlig vil dale, har for sit Vedkommende jo ingen Grund til at være misfornøjet hermed. Den siger da ogsaa pænt Tak herfor. Men mon egentlig Borgerrepræsentationen har været saa heldig at finde det rigtige i dette Tilfælde? Det er vist næppe sandsynligt. Meningen med hele Bestemmelsen er jo dog den at fremme Byens Tarv, ikke Architekternes. Det er sikkert meget mere Bygherrerne, som burde opmuntres. Naar Bygherrer engagerer ordentlige Architekter, kan man nok gaa ud fra, at disse ville gøre deres Bedste, og det selv om ikke en ekstra Vinding af 1000 Kr. fristede dem. Men hvis det var Bygherrerne, der fik Præmien, f. Eks. i Form af et halvt eller helt Aars Skattefrihed, vilde det sikkert gøre en bedre Virkning. Det vilde være noget, der nok kunde friste dem, og hver især af dem vilde stræbe hen imod dette Maal paa den Maade, at de til at begynde med engagerede ordentlige Architekter. Det vilde være i alles Interesse: i Byens, fordi der saa vilde være bedre Udsigt til Forskønnelse, i Bygherrernes, fordi de, om de end ikke vandt Præmie, dog vilde have Fordel af at komme i Forbindelse med de dygtigste Architekter, og i Architekternes, fordi der vilde falde flere Byggeforetagender i deres Hænder, nemlig en hel Del af dem, som nu gaar udenom til Kreti og Pleti.

Det nyligt vedtagne Regulativ skal staa ved Magt indtil 1908. Der vil altsaa være god Tid og Lejlighed til at se de gavnlige Følger af det, og hvilken Virkning det vil have. Sagtens er der ikke Raad til at føje en Tillægsbestemmelse til Regulativet, gaaende ud paa, at foruden Præmie til Architekten vil der blive givet noget til Bygherren? Men siden Borgerrepræsentationen har givet sig til for Alvor at tænke paa det private Byggeri og dets Betydning for Samfundet — kunde den saa ikke gaa et Par Skridt videre og faa sat igennem: for det første, at enhver Tegning, der indgives til Bygningskommissionen, skal være underskreven af en Architekt, og for det andet, at der skal være en skrap, effektiv Censur paa de Façader, der skulle opføres i Kjøbenhavn, baade dem, som ville have Udsigt til en Præmie, og dem, som straks maa stilles hors-de-concours?

De to Tillægsbestemmelser vilde maaske virke nok saa godt for hele Byen som Præmierne til de fire heldige.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5[2]. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 16

OM HERALDIK.

AF PROF. ARCHITEKT H. STORCK.



FIG. 1. 1216.



FIG. 2. 1250.

I Artiklen »Armoiric« (Dictionnaire râisonné de l'architecture) gør Viollet-le-Duc opmærksom paa den Betydning, Heraldiken har for Architekter, der beskæftige sig med Arkæologi, samtidig med at han anbefaler Forsigtighed ved dens Benyttelse. »Faute d'en connaitre les premiers éléments nous avons vu de notre temps commettre des bévues dont le moindre inconvénient est de prêter au ridicule.« Nu da Vaaben mere og mere benyttes som et virkningsfuldt og karakteristisk Dekorationsemne, gælder Bemærkningen ikke alene arkæologisk interesserede Architekter, men Architekter i Almindelighed.

Uheldigvis findes endnu ingen dansk Haandbog i Heraldik, hvorfor et kort Omrids af dens vigtigste Regler maaske turde være paa sin Plads i »Architekten« — til at gaa nærmere ind paa dette ret indviklede Emne føler Meddeleren sig ikke kvalificeret.

Under Korstogene, hvor saa mange forskellige Elementer vare blandede mellem hverandre, blev det nødvendigt at antage visse Tegn, hvorved Førerne let kunde kendes af dem, der fulgte dem. Disse Tegn maledes paa Skjoldene med stærke Farver for at kunne ses i Afstand. Som Erindringer bevaredes de

bagefter i Slægterne, optoges som Mærker af disse og gik saaledes fra at være rent personlige over til at blive Slægtsmærker. Senere kom de til at spille en vigtig Rolle ved Turneringerne, hvor det var Heroldernes Hverv at prøve og undersøge dem; de bestemte tillige Reglerne for Vaabnenes Sammensætning og udviklede efterhaanden dette til en særlig Videnskab, »Heraldiken«, som længe var deres Hemmelighed, men som efterhaanden ogsaa fik andre Dyrkere.

De ældste Vaaben vare yderst simple, hvilket ogsaa gælder for Danmarks



FIG. 3. 1340.



FIG. 4. 1326.



FIG. 5. 1355.

Vedkommende; gamle Slægter som Banner, Bild, Rønnov o. s. v. benyttede saaledes Vaaben, hver paa sin Maade delte ved en ret Linie i to forskelligfarvede Felter. Vaaben fandt hurtigt rig Anvendelse, først og fremmest i Sigiller, dernæst paa Mønter, som Dekoration i Hjemmet og i Kirkerne, paa Klædninger (se Erik Menveds Gravplade i Ringsted Kirke), paa Ligsten o. s. v. Hvad der er bevaret af saadanne Genstande hører nu til de væsentligste Hjælpemidler til Heraldikens Studium.



FIG. 6. 1420.

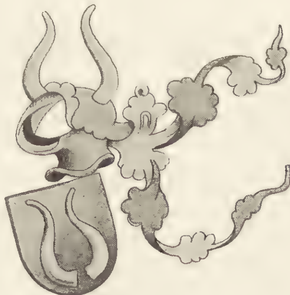


FIG. 7. 1443.



FIG. 8. 1467.

Det ældste kendte, danske Vaabensigil skriver sig fra Tiden kort før 1200 (Knud den 6te), den højeste Udvikling naar Vaabenfremstillingen i det 14. og 15. Aarh., da Skjold og Hjelm falde sammen med dem, der brugtes i Virkeligheden. Fra det 16. Aarh. ophører Brugen af disse, hvorefter Heraldiken forfalder, idet den mere og mere belemres med Tilhæng, der ikke ere begrundede i Sagens Væsen.

Til de Vaaben, der ere saa gamle, at deres Oprindelse ikke kendes, kom senere saadanne, der bleve givne ved Vaabenbreve, af hvilke det ældste, der kendes her i Landet, er fra 1418, det ældste, der er bevaret, fra 1443 (Fig. 7).

Vaabenbilledets væsentligste Bestanddele er Skjoldet og Hjelmen. Kun visse af de i Virkeligheden anvendte Skjold- og Hjelmformer fik Anvendelse i Heraldiken, og de kaldes heraldiske; hvilke disse ere, vise Afbildningerne.

Skjoldet er i Begyndelsen trekantet med afrundede Sider og Hjørner (Fig. 1); ved Midten af det 13. Aarh. bliver den øverste Side lige og de afrundede Hjørner bortfalde. Først var det som oftest langt og smalt, men nærmede sig dog snart Formen af en retvinklet Trekant, hvis to Sider ere mere eller mindre ud-

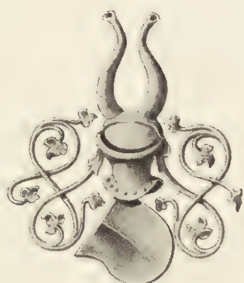


FIG. 9. 1480.

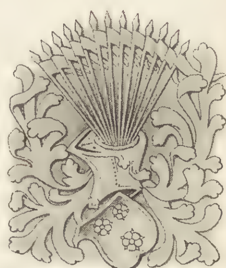


FIG. 10. 1482.

buede (Fig. 2—5). I det 13. Aarh. faar det lige Sider og afrundes forneden (Fig. 6—8). Samtidig forekommer den Skjoldform, som brugtes ved Turneringer, hvor den ene Side er stærkere buet end den anden, og i hvis højre Side findes et Indsnit som Leje for Lansen (Fig. 9—12). Dette Indsnit overføres saa for Symmetriens Skyld til Skjoldets venstre Side. I Renaissancetiden blive Formerne helt vilkaarlige, og i det 17. og 18. Aarh. blive de stedse mere og mere barokke,



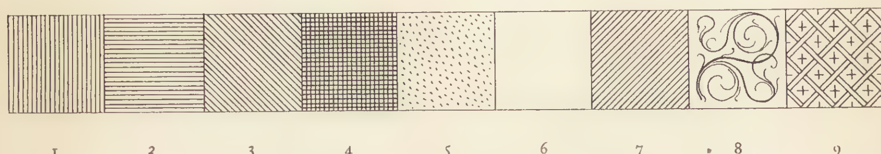
FIG. 11. 1524.

hvorved de helt fjerne sig fra de virkeligt brugte Skjoldformer, hvilke sidste dog ikke helt forsvinde af Heraldiken.

Vaabenbillederne fremstilles enten ved Farve (Tinktur) eller Plastik. Af Farver anvendes den røde, blaa, grønne og sorte, af Metaller Guld og Sølv eller i Stedet for disse gul og hvid Farve. Til disse, de heraldiske Farver, kommer Purpur, der dog først i senere Tid anvendes som Skjoldfarve, og for Vaabenfigurernes Vedkommende de naturlige Farver eller de, Genstandene i Virkeligheden have, f. Eks. en graa Krage. I ældre Tid benyttedes dog mest de heraldiske Farver til Vaabenfigurer, saaledes at den, der kom den naturlige nærmest,

valgtes; dog brugtes ogsaa de andre heraldiske Farver, men nærmest ved udenlandske Dyr, som f. Eks. i det danske Rigsvaaben, hvor Løverne, saa langt tilbage Farvegivningen kan følges, ere blaa. Hvad Sammenstillingen angaar, maa Farve ikke staa paa Farve og Metal ikke paa Metal, men Farve paa Metal og omvendt. I den nyere Heraldik følges denne Regel dog ikke nøje. Tomme Felter i et Vaaben udfyldtes ofte med Arabesker o. l. (Damascering).

I ældre Vaabenbøger og Vaabenafbildninger antydedes Farverne ved Begyndelsesbogstaverne, sort dog oftest ved †, fra det 17. Aarh. benyttes Skravering.



1 betegner Rødt, 2 Blaat, 3 Grønt, 4 Sort, 5 Guld, 6 Sølv, 7 Purpur, 8 og 9 Damascering. Skraveringens Retning følger Skjoldets Stilling. Paa Vaabenfigurerne anvendes sjældnere Skravering.

Billederne, der forekomme paa heraldiske Skjolde, kunne deles i to Klasser: 1) hvor Skjoldet ved Linier er delt i to eller flere Felter, 2) hvor det er udstyret med Fremstillinger efter Naturen, Kunsten eller Fantasien. Til de naturlige henregnes Mennesker, Dyr, Planter, Emner fra Himmel, Jord og Hav; til de kunstige alle ved Kunst og Haandværk frembragte Genstande, til Fantasiverdenen Trolde, Havfruer, Valravn, Grif, Drage, Lindorm, Enhjørning, flakt Ørn o. s. v.



FIG. 12. 1530.



FIG. 13. 1553.

Fremstillingen af saadanne Figurer, der saa meget som muligt fyldte Skjoldet, rettede sig efter den i Øjeblikket raadende Stil. Senere nærmede den sig dog mere de virkelige Former, indtil den i den nyere Tid gaar over til at blive Kopi efter Naturen og Virkeligheden, hvorved den mister det for Vaabenbilledet ejendommelige og karakteristiske Præg.

Skjoldets Stilling er enten lodret eller hældende. Ved Bestemmelsen af højre og venstre gaar man ud fra den Plads, som den, der tænkes at bære Skjoldet, indtager, hvorfor det, der for Beskueren er den venstre Side, altid heraldisk set bliver den højre og omvendt. Er Skjoldet delt i flere Afdelinger, have disse forskellige Benævnelser; de øverste ere de vigtigste, og af disse igen er

den til højre den fornemste. Findes der i Midten et lille Skjold, Hjerteskjoldet, bliver dette dog det væsentligste.

Hjelmen med sin Prydelse, Hjelmtegnet, var af ikke ringe Betydning. I Sigiller forekommer den undertiden alene uden Skjoldet. Den træffes første Gang i et dansk Adelssigil 1251. Af de heraldiske Hjelme er Tøndehjelmen (Fig. 3—5) og Stikhjelmen (Fig. 6—12) de ældste. I det 15. Aarh. kommer derpaa

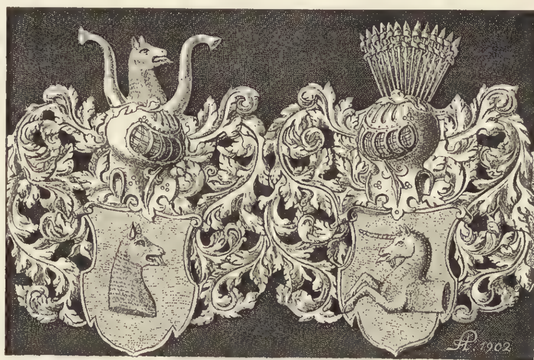


FIG. 14. 1589.

Trallehjelmen (Fig. 13—16, 18—19 og 21—25). Størrelsen er i Almindelighed ikke under to Trediedele af Skjoldets Højde, Materialet oftest blankt Jærn, ikke sjældent forsynet med Forsiringer i Guld og Sølv. Paa Trallehjelmen bruges ofte et Klenodie, hængende i en Kæde eller et Baand om Hjelmens Hals (Fig. 13 og følgende), men dette hører iøvrigt til de uvæsentlige Bestanddele. Med Hensyn til Trallernes Antal er der givet Regler, men disse ere aldrig fulgte, ikke engang i de af Kongerne givne Vaabenbreve.



FIG. 15. 1599.



FIG. 16. 1619.

I den ældre Heraldik var det uden Betydning, om Hjelm og Skjoldmærke vendte til den ene eller den anden Side; dog sørgede man for, naar flere Vaaben stilledes overfor hverandre, f. Eks. Mandens og Hustruens og deres Aners, at Figurerne kom til at vende imod hverandre. Naar Mandens og Hustruens Vaaben sattes Side om Side (Alliancevaaben), markeredes Forbindelsen desuden gerne gennem alle Vaabenets forskellige Dele (Fig. 11, 14 og 17), undertiden samledes begge Vaaben i et Skjold.

Er Skjoldet sammensat af flere Vaaben, kunne de tilsvarende Hjelme an-

bringes over det. Er der to, indtager den fornemste Pladsen til højre, af tre sættes Hovedhjelmen i Midten, den derefter i Rangen følgende til højre og den tredie til venstre. Paa lodret stillede Skjolde er Hjelmen sædvanlig stillet en face, paa hældende en profil, — dog afhænger det af Hjelmtegnets Beskaffenhed —; to Hjelme paa et Skjold vendes imod hinanden; er der flere og Antallet er lige, vender den forreste Halvdel til venstre og den anden til højre; ved ulige Antal er den midterstes Stilling en face og de øvrige vende mod denne



FIG. 17. 1623.

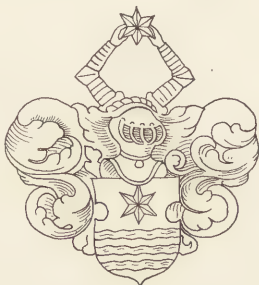


FIG. 18. 1624.

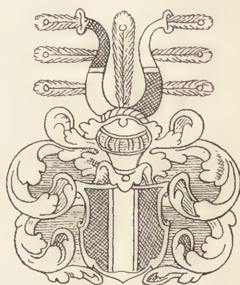


FIG. 19. 1641.

(Fig. 25). Naar flere Hjelme anvendes, er det en Selvfølge, at de ere af samme Type.

Hjelmtegnet, bestaaende af plastiske Figurer, gør Hjelmen til Vaabenhjelm; sandsynligvis er dets Oprindelse i Heraldiken samtidig med Hjelmens. Det gengiver ofte Skjoldets Vaabenbillede eller alluderer dertil; men der gives ogsaa selvstændige Hjelmtegn, som da, hvad Farverne angaar, rette sig efter Skjoldets. Hjelmtegnets Stilling bør rette sig efter Hjelmens; paa ældre Sigiller forekommer dog mange Undtagelser fra denne Regel. De i dansk Heraldik oftest forekom-



FIG. 20. 1666.



FIG. 21. 1699.



FIG. 22. 18. AARH.

mende Hjelmtegn ere Horn, besatte med Paafuglefjer eller uden saadanne, dernæst Vinger, Fjer, Faner, Mennesker og Dyr o. s. v. Ikke sjældent findes endnu en Figur mellem Hornene, Vingerne eller Fjerene, sædvanlig hentet fra Skjoldet.

Overgangen fra Hjelmen til Hjelmtegnet dannes paa forskellig Maade, f. Eks. ved Hjelmdækket, ved en lille Krone eller ved en Hjelmkrans (Hjelmpuden), sammenslynget af Tøjstrimler, der skiftevis have Skjoldets Hovedfarver (f. Eks. Fig. 13). Den gamle danske Slægt Rosenkrantz har en Krans af røde og hvide Roser. I den nyere Heraldik træffes undertiden, men urigtigt, Hjelmtegnet svævende i Rummet.

Ved et Vaabens Bestemmelse er Skjoldet ubetinget det væsentlige, idet Hjelmtegnene ofte varieres, i den samme Slægt endog paa samme Tid.

Hjelmdækket er et over Hjelmen udbredt Klæde, hængende ned enten paa den ene eller paa begge Sider af denne. Ved Indsnit faar det i de forskellige Perioder forskellige Former. Indsnittene blive efterhaanden dybere, hvorved de enkelte Dele gaa over til at ligne Baand og Bladformer, og idet Bevægelsen bliver stærkere og Svingene mere udprægede, forme de sig som krusede, takkede, arabesklignende Snirkler, der i Slyngninger og med omdrejede Flige ofte helt omgive Skjoldet. I Regelen er Dækkets Yder- og Inderside af forskellige Farver, hentede fra de i Skjoldet forekommende.

Hjelmdækket ligger over Hjelmen og bør kun udgaa fra dens øverste Del; det anvendes ikke ved Skjolde, hvor Hjelmen er udeladt og erstattet med en Krone.

Kroner anvendes tidligst over fyrstelige Personers Vaaben, senere blive de mere almindelige. I det 17. Aarhundrede, da Greve- og Friherreværdigheden oprettes, betegnes førstnævntes Rang ved en nitakket, sidstnævntes ved en syv-



FIG. 23. 18. AARH.



FIG. 24. 1781.

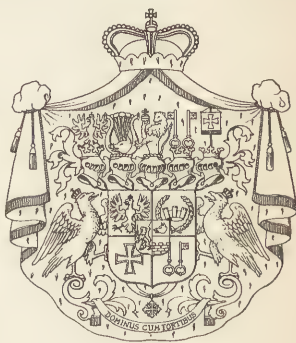


FIG. 25. 1855.

takket Krone. Den lavere Adel bruger i Regelen en femtakket Krone, men dette hidrører dog ikke fra nogen kongelig Forordning.

Ved *Skjoldholdere* forstaas Figurer, som bære eller holde Skjoldet; de forekomme ofte fra det 14. Aarh. i Sigiller og paa Vaabenbilleder. Snart er det Vildmænd med Løvkrans om Hoved og Lænd, bærende Køller, snart Kvinder, Engle, Havfruer, Løver, Hunde, Bjørne, Ulve, Heste, Ørne, Griffe o. s. v. Skjoldholderne kunne være af samme eller forskellig Art, de kunne føres eller udelades, men bør kun anvendes, naar Vaabenet gengives fuldstændigt. Hvis f. Eks. det danske Rigsvaaben reduceres til et Skjold med tre Løver, bør dette Skjold ikke holdes af to Vildmænd. Sædvanlig er der to, Slægten Bille har dog kun en (Fig. 24); ejendommelig er Lindormen, der snor sig om Familien Bryske's Vaaben (Fig. 13).

Vaabentelt kaldes en Kappe eller et Draperi, anbragt bagved hele Vaabenet, foroven samlet i en Krone og ved Siderne opbundet med Snore, der ere forsynede med Kvaster. Ydersiden er i Almindelighed Purpur, Indersiden Hermelin; det fremkommer i det 17. Aarh. (Fig. 25).

Naar Talen er om Vaaben, tænkes nærmest paa de af Fyrster og Adelige anvendte; imidlertid har enhver Ret til at antage og føre et Vaaben. Dette gælder

ikke alene om Nutiden, men det synes altid at have været Tilfældet i Danmark. Arkivar Thiset har saaledes oplyst, at der ved 1400 forekommer en Ridder, to Væbnere og en Bonde, der nøjagtigt føre det samme Vaaben. Bomærker benyttedes meget i det 16. Aarh. af ikke adelige, men derpaa bliver Brugen af Vaabenmærker, der gaa fra Generation til Generation, meget almindelig, hvad noksom fremgaar af Sigiller, Ligsten, Epitafier o. l.

Men Vaaben ere ikke alene knyttede til Personer og Slægter; allerede fra gammel Tid anvendes de for Lande, Landsdele, Byer, Korporationer, Laug o. s. v. Hjelmen er ikke her paa sin Plads, skønt der forekommer Eksempler paa dens Anvendelse; for saadanne Vaaben gælde de samme Regler som allerede omtalt.

I ovenstaaende er der nærmest tænkt paa den i Danmark forekommende Heraldik; men det maa bemærkes, at de væsentligste Regler ere de samme overalt, det er kun Udtryksmaaden og Karakteren, der har formet sig forskelligt i de forskellige Lande. Den danske Heraldik slutter sig nærmest til den tyske, men det maa indrømmes, at den i kunstnerisk Henseende staar tilbage for denne — en naturlig Følge af, at Kunstnere af høj Rang der have bidraget til Udviklingen af Formerne, medens noget tilsvarende ikke har været Tilfældet hos os. Nogle ældre Fyrstesegl f. Eks. Kongerne Hans's og Christian den Andens (afbildede i Danm. Riges Hist. III Pag. 21 og 114) komme vel samtidige fremmede nogenlunde nær, men der haves næppe Sikkerhed for, at Stemplerne ere skaarne her i Landet.

For Nutidens Architekter har dette Forhold dog ingen væsentlig Betydning. Motiverne til det, der bygges, tages jo snart fra et Sted, snart fra et andet, og anvendes Vaaben, bør disse i Stilkarakteren lempes derefter. Ligesom Udlandets bedste architektoniske Motiver staa til vor Raadighed, saaledes gaar det jo ogsaa paa Heraldikens Omraade; det gælder kun om at finde Formerne og bedømme, hvor vidt de passe i det givne Tilfælde eller ej. Thi ligesom Vaabenets enkelte Bestanddele maa være indbyrdes overensstemmende, bør det ogsaa svare til Karakteren af den Bygning eller den Genstand, paa hvilken det anbringes.

Mulig vil en eller anden bemærke, at naar man i Architekturen søger at undgaa en bestemt Stil for derigennem at skabe noget selvstændigt, noget nyt, maa man ogsaa gaa den samme Vej med Hensyn til det Vaaben, man vil anvende. Men dette holder ikke Stik, thi paa Grund af sin Oprindelse og Natur maa Heraldiken betragtes som en afsluttet Kunst, for hvilken det vanskelig kan tænkes, at en moderne Kunstner skulde kunne frembringe nye Udtryksformer og ny Udvikling. Selv om Stilen i en Bygning er nok saa fri, vil den have Berøringspunkter med tidligere Perioder, og fra disse bør Vaabnene da hentes; vil man ikke det, maa man helst undlade deres Anvendelse.

Oplysninger om Afbildningerne.

Fig. 1. Valdemar II. Efter Sigil fra 1216.
— 2. Abel. Efter Sigil fra 1250.
— 3. Valdemar Atterdag. Junkersegl fra 1340.
— 4. Ove Nielsen (Panter). Efter Sigil fra 1326.
— 5. Hartvig Breide. Efter Sigil fra 1355.
— 6. Aage Laxmand. Efter Sigil fra 1420.

Fig. 7. Poul Madssøn (Dyre). Efter et Vaabenbrev fra 1443.
— 8. Johan Oxe. Efter Sigil fra 1467.
— 9. Claus Rønnov. Efter Sigil fra 1480.
— 10. Jens Iversen Lange. Efter Ligstenen i Aarhus Domkirke, 1482.
— 11. Jørgen Marsvin og Anna Passov. Efter Ligstenen i Vor Frue Kirke i Odense, 1524.
— 12. Mogens Gyldenstjerne. Efter Sigil fra 1530.
— 13. Anton Bryske. Efter Sigil fra 1553.
— 14. Anne Hardenbergs fædrene og mødrene Vaaben (Skram) fra hendes Kiste i Ringsted Kirke, 1589.
— 15. Christopher Valkendorf. Efter en Mindetavle fra 1599.
— 16. Axel Urne. Efter Sigil fra 1619.
— 17. Axel Brahe og Kirsten Hardenberg, Gravering, Venge Kirke, fra 1623.
— 18. Peder Juel Eriksen, Gravering, Nationalmuseet, fra 1624.
— 19. Jørgen Brahe, Gravering fra 1641.
— 20. Ulrik Frederik Gyldenløve. Efter Sigil fra 1666.
— 21. Frederik Vind. Efter Sigil fra 1699.
— 22. Rostgaard. Fter en Tegning fra det 18de Aarh.
— 23. Kaas. Efter Sigil fra det 18de Aarh.
— 24. Bendix Lasson Bille. Efter Sigil fra 1781.
— 25. Greve d'Almaforte-Hardenberg Reventlov. 1855.

Værker og Afhandlinger, hvori Afbildninger af danske Vaaben findes.

HENRY PETFRSEN: Danske gejstl. Sigiller fra Middelalderen.
— Danske adelige Sigiller fra det 13. og 14. Aarh.
— Et dansk Flag fra Unionstiden.
A. THISET: Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarh.
— Vaabenafbildninger i Danmarks Adels Aarbog.
— Om danske By- og Herredsvaaben. (Tidsskr. f. Kunstindustri 1893—94).
— Det danske Rigsvaaben. (T. f. Kunstindustri 1895).
— Nogle Bemærkninger om dansk Heraldik i Fortid og Nutid. (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1902).
A. D. JØRGENSEN: Det gamle danske Kongevaaben. (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1879).
C. NYROP: Nogle Kroner og Kroneformer. (T. f. Kunstindustri 1890).
— Kjøbenhavns og Hamburgs Vaaben og Sølvmærker. (T. f. Kunstindustri 1891).
— Danske Haandværkerlavs Segl. (T. f. Kunstindustri 1897).
— Nogle kjøbenhavnske Lavs Segl. (T. f. Kunstindustri 1899).
— Danske Gildesegl. (T. f. Kunstindustri 1899).
— Sct. Knudsgildernes Segl. (T. f. Kunstindustri 1899).
F. BECKETT: Jacob Binck. (T. f. Kunstindustri 1899).
I. B. LØFFLER: Danske Gravstene fra Middelalderen.
Tegninger af ældre nordisk Architektur.
Danmarks Riges Historie.

HERHOLDT OG BINDESBØLL.

AF PROF. ARCHITEKT V. KLEIN.

Det forekommer mig, at Hr. Professor Storck i sin Artikel om Herholdt — vistnok meget mod sin Villie — er kommen til at nedsætte Bindesbølls Betydning for Architekturen lovlig meget. Maa jeg i den Anledning bede Dem

optage det nedenstaaende Brudstykke af et utrykt Manuskript, der er i mine Hænder.

— — — Vil man dømme Bindesbøll efter hans Arbejder, er man let udsat for at gøre ham Uret, idet den nulevende Slægt vanskelig kan forestille sig den Tids Forhold, da alle Tegninger til en Bygning ofte fandtes paa et Blad. Nutildags forlanger man, at Tegningerne skal være udarbejdede i alle Detailler, men det brugte man ikke den Gang; man regnede det for underordnede Pillerier, og Bindesbøll lagde heller ikke stor Vægt derpaa, skønt han ved Thorvaldsens Museum har vist, at han ogsaa kunde arbejde paa den Maade. Det kom ham væsentlig an paa Helheden, den klare Grundtanke og de store Grundformers Rhytmik, der nutildags forsømmes altfor meget. Som Følge deraf maa mange af hans Tegninger kun betragtes som Udkast, og der er ingen Tvivl om, at hvis han havde levet tredive Aar senere, vilde ogsaa hans Detailler være blevne ganske anderledes gennemarbejdede. Men det var ikke hans og hans Tid Opgave; der var ganske andre Klipper, som først skulde sprænges bort.

Man levede den Gang i en salig Tro paa, at man med den Schinckelske Berlinerarchitektur havde naaet Idealets Top, og man bestilte ikke andet end at kopiere dens tre—fire fattige Motiver paa en mere eller mindre aandløs Maade. Men Bindesbøll saa, at det kom an paa at aabne Slægtens Øjne for, at Verden var meget større end baade Hønsegaarden og Præstens Have; i den Henseende er det utroligt, hvad han har udrettet paa alle Punkter. Endog hans Konstruktioner kunde være næsten geniale (den oprindelige Klampenborg Koncertsal), og han var den første, som gjorde os opmærksom paa, at vi kunde lade de røde Mursten staa uden Puds — deres finere Udarbejdelse med Formsten kom først frem i 1851—54 ved Meldahl og Henning Wolff (Graabødrekapel og Kirkegaardsporten i Roeskilde); men navnlig lærte han os at se opmærksomt paa de ældre Tiders Bygningskunst og Dekoration, og for hver ny Bygning, han tegnede, studsede man og opdagede, at »det kan ogsaa gøres paa den Maade«.

Hans Studier var lige saa alsidige som hans komponerende Virksomhed. Han kom til Rom, men nøjedes ikke med, paa gammeldags Vis, at opmaale Marcellustheatret, det saakaldte Mars Ultors Tempel, Pantheons Portal o. s. v., men han fordybede sig i alle Enkeltheder, og næppe har nogen Architekt den Gang været saa grundig som han inde i den antike Dekoration, hvad han senere viste ved Thorvaldsens Museum. Men ogsaa Middelalderens Bygninger vakte hans Interesse; jeg gad vide, hvor mange Architekter der i 1834 har tegnet Domkirkerne i Pisa og Lucca, Loggia dei Lanzi, de normanniske Kirker i Syditalien o. s. v. Den italienske Renaissance kendte han til Bunds saavel i architektonisk som i dekorativ Henseende; han studerede Giulio Romano i Palazzo del Te, Rafael i Farnesina, Caracci i Pal. Farnese, og han sad en hel Maaned i Maria del popolo for at tegne og male Pinturricchios Dekoration i Kuplen. Da han kom hjem, kastede han sig med samme Iver over Kronborg og Frederiksborg, og fik han Øje paa et eller andet nyt Værk om fransk eller engelsk Gotik, studerede han det lige saa grundigt, dog ikke ved at tage zirlige Kopier deraf, men ved at »erindre« det: hans Hukommelse for architektoniske Former var kolossal.

Paa Grund af disse Egenskaber kan det med Sandhed siges, at skønt han kun kom til at opføre faa Bygninger, frembragte han dog en Omvæltning i alle

vore Begreber om Architektur. Jeg gentager det: før hans Tid var alle Architekter mere eller mindre bornerte Tilhængere af Schinckels Berlinerarchitektur; efter hans Tid har man faaet Øjnene aabnede for, at Skønheden kan findes paa alle Omraader. — — —

Ingen kan mindre end jeg tænke paa at nedsætte Etatsraad Herholdts Fortjeneste, men uden Bindesbøll var han aldrig blevet til det, han blev. Det var Bindesbøll, som var Banebryderen, og det var Ingen villigere til at indrømme end Herholdt selv.

PIAZZA DELLE ERBE I VERONA.

Som tidligere omtalt, rejste italienske Kunstnere gennem Kunstbladet »Gazetta degli Artisti« en international Protestbevægelse mod, at der paa Piazza delle Erbe, som er bekendt for sin maleriske Skønhed, opførtes et Variététheater i den for disse Etablissementer mest moderne Stilart. Det lykkedes Kunstnerne at vække almindelig Interesse for Sagen, og fra alle Europas Lande — ogsaa herhjemme fra — strømmede Bunker af Kunstnervisitkort med et protesterende »No«. Dette foranledigede den italienske Regering til at rette en Henstilling til Veronas Kommunalbestyrelse om nøje at overveje Sagen, før den gav Tilladelse til det fremsatte Projekt. Henstillingen fremkom som en Skrivelse fra Generaldirektøren for Statens Kunstanliggender, Fiorilli til Borgmesteren i Verona. Han fremhævede heri Betydningen af at bevare ethvert kunstnerisk Minde om Fortiden og advarede mod at prisgive det interessante Kvarter i Byens centrale Del til Spekulationen.

Borgmesteren, hvis Navn er Guglielmi, gav omgaaende Svar, hvori han udtalte, at før Sagen kunde træde i Kraft, vilde den først blive gjort til Genstand for en omhyggelig Undersøgelse, og tilføjer, at alle de Bygninger, som har historisk Interesse, ved den eventuelle Demolering af Kvarteret vil overgaa i Stadens Besiddelse. Endvidere vil der blive holdt nøje Kontrol med alle Arbejder for at varetage Kunstens Tarv og indføre nødvendige Ændringer i Projektet. I øvrigt var Forholdene af en saadan Art, at en Nedrivning af de til Jødekvarteret hørende Huse var absolut nødvendig saavel af statiske som af rent hygiejniske Grunde.

For at erfare, om disse meget ubestemte Forsikringer havde tilfredsstillet Ministeriet, fremkom den for sin Kunstinteresse bekendte Deputerede P. Molmenti, der er Præsident for Akademiet i Venedig, med en Interpellation i Parlamentet. I en glimrende Tale forklarede han Sagens kunsthistoriske Betydning og beviste, at Borgmesterens Løfter kun var bestemte til at strø Sand i Øjnene paa Regeringen, men slet ikke afgav nogen som helst Garanti. Det Ønske, man nærede om at bevare Helhedsvirkningen af den smukke Torveplads, kunde ikke tilfredsstilles ved, at man lod enkelte af de gamle Bygninger staa, medens Resten erstattedes af moderne Bygninger. De faa Bygninger, der skaanedes, vilde da blot staa som sørgelige Minder om en svunden Kunstperiode, og Pladsen vilde være berøvet ethvert Spor af det ejendommelige Trylleri, som den nu udøvede.

Hans Tale vandt saa stærkt Bifald, at hundrede af de Deputerede straks sluttede sig til hans Protest, og man formulerede sin Misbilligelse i en Resolution,

som straks telegraferedes til Borgmesteren i Verona. Denne gav omgaaende Svar paa Tiltale. I et hidsigt og skarpt affattet Telegram frabad han sig enhver Indblanding og bad de Deputerede skaffe sig lidt mere Kendskab til Sagens Kærnepunkt, før de gav sig til at kritisere hans Virksomhed. Til MOLMENTI sendte han et særligt Svar, som baade havde Næb og Klør.

For at undersøge Sagen blev der nedsat en Kommission, bestaaende af Galeridirektøren i Venedig, CANTALAMESSA, Professor ved Akademiet, Architekt MANFREDI og Maleren, Prof. TITO. De tre Herrer er nu afrejst til Verona for paa selve Aastedet at foretage nøjagtige Undersøgelser og afgive den fornødne Indberetning til Regeringen.

FORSKELLIGT.

Forretningsbygning overfor Nikolai Taarn. Foruden de i forrige Nummer anførte Firmaer, der er engagerede ved denne, skal her nævnes, at Ingeniørarbejderne, der ledes af Ingeniørerne A. MÜHLERTZ og O. K. NOBEL, skal udføres af følgende: Varmeværket af A. B. RECHS Opvarmningskompagni, elektrisk Belysning af LUDVIG LUND, Elevator af TITAN, Afløb af R. BIRD, Spildevandsledninger af LUDVIGSEN & HERMANN, Gas og Vand af H. T. CHRISTENSEN. — Stenhuggerarbejdet leveres af Stenhugger CARL SCHELLER.

Jules Dalou, den bekendte franske Billedhugger, døde i forrige Maaned i Paris. Han var en af dem, der gik i Spidsen for den moderne Skulptur. Han var født i Paris i 1840 og studerede ved Ecole des Beaux Arts. »*C'est là, que mon esprit a été défloré, que l'on m'a détourné de la nature pour m'apprendre à composer selon des formules sous prétexte de me faire faire mes humanités.*« Saaledes klagede Kunstneren sin Nød, indtil han i Billedhuggeren JEAN-BAPTISTE CARPEAUX fandt et Forbillede, som atter gav ham Mod. Under Krigen 1870 flygtede Dalou til London, men vendte atter tilbage til Paris med Udkastet til Monumentet »Republikkens Triumf«, ved hvilket han blev berømt. Monumentet blev først udført i Gips og stod saaledes en Tid lang paa Place de la Nation, indtil det først i 1899 blev støbt i Bronce, opstillet og festligt indviet.

Forinden havde han skabt det egentlige Monument for Republikken, som staar paa *Place de la Rèpublique.* Af mindre betydelige Arbejder har Kunstneren udført en Statue af Lesseps ved Suez-Kanalen, et Gambetta-Monument i Bordeaux, en Statue af Mirabeau i det franske Deputerkammer, et Basrelief, som forestiller Freden, et Par Monumenter paa Père-Lachaise, Lavoisiers Monument i Sorbonnen. det elegante Delacroix Monument i Jardin du Luxembourg i Paris m. fl.

Hans sidste større Arbejde er det Monument, der blev rejst for ALPHAND i Avenue du Bois de Bologne, til hvilket Formigé udførte det architektoniske Udkast. Paa dette vises ALPHAND i sin kommunale Virksomhed, og ved Sokkelen er fremstillet hans Medarbejdere, Maleren ROLL, Architekten BOUVARD, Ingeniøren HUET og Billedhugger DALOU selv.

Den franske Kunst har i Dalou mistet en betydelig og selvstændig Karakter.

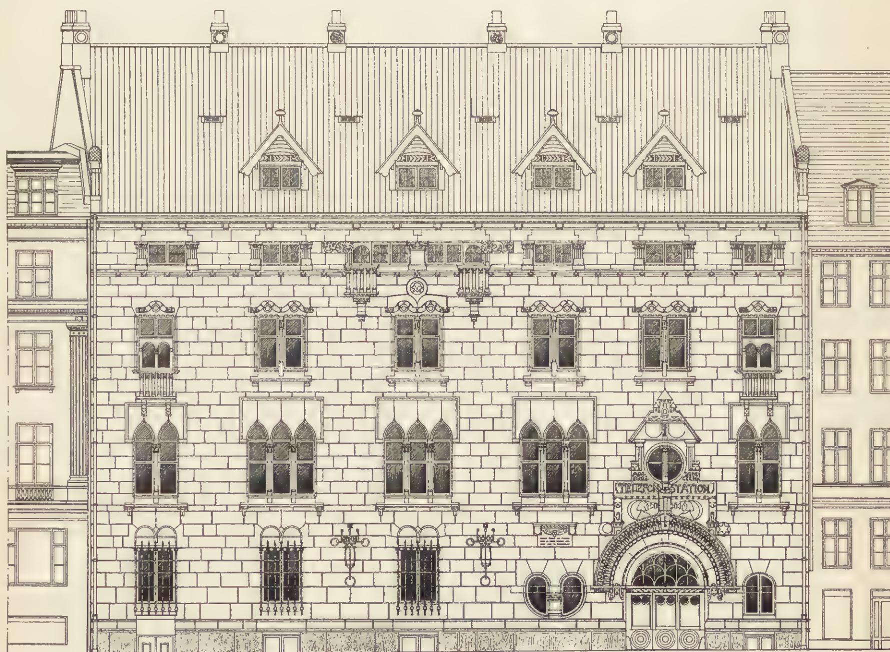
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 17

KJØBENHAVNS TELEFONAKTIESELSKABS NYBYGNING.

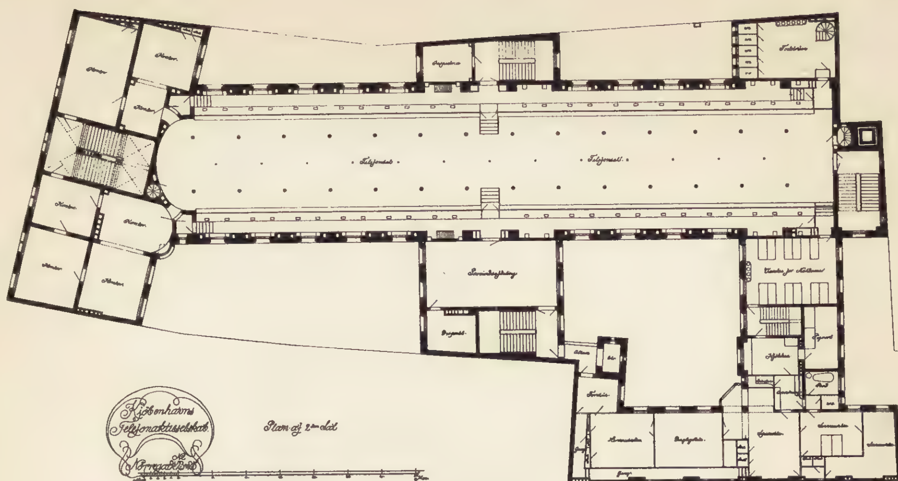
Der synes til Dels at hvile den Skæbne over, god moderne kjøbenhavnsk Architektur, at den skal skjule sig saa meget som muligt i Byens mere afsides Gader eller i Forstædernes vidtstrakte fjerne Egne. Naturligvis vil den Tilrejsende nok faa Øje paa vort store, nye Raadhus, og slaar han ikke Blikket altfor meget ned mod Jorden, vil han mange Steder kunne glædes af Helligaandskirkens dejlige Spir — som han dog tror er gammelt — og af Marmorkirkens skønne Kuppel; men allerede mindre sandsynligt

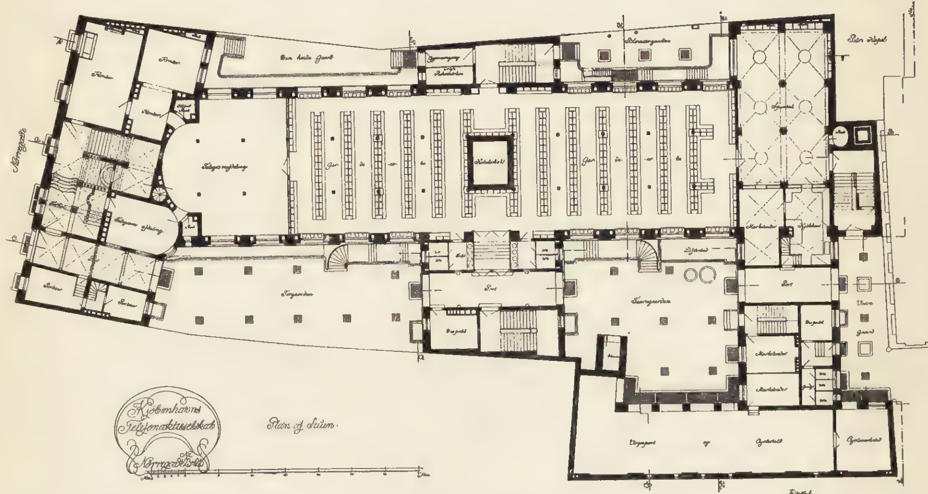


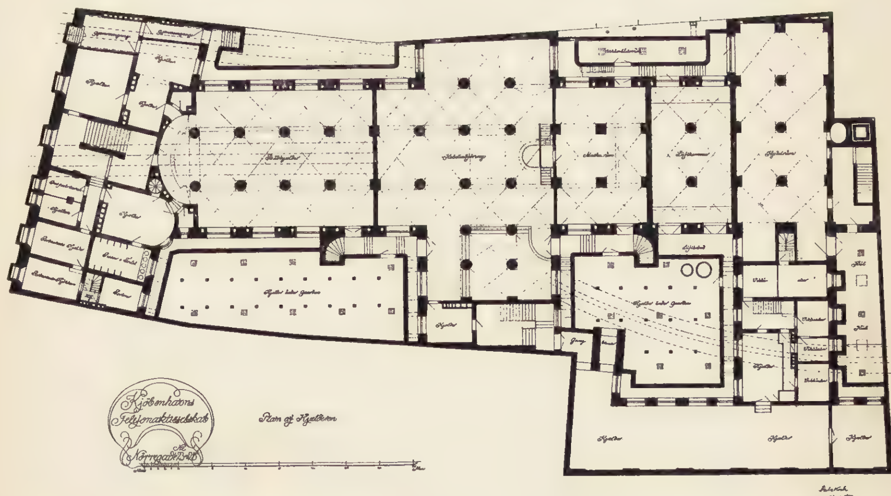
PROJEKTERET FAÇADE MOD NØRREGADE.

ARCHITEKT FRITZ KOCH.

LÆNGDESNIT VINKELRET PAA NØRREGADE.







PLANER AF KÆLDER, STUE OG ANDEN SAL. ARCHITEKT FRITZ KOCH.

falder hans Vej forbi Landmandsbanken ved Holmens Kanal, Overformynderiet, Andreaskirken o. s. v. Det er ikke her som i Stockholm, hvor næsten alt ligger præsenteret om Mälarens og Saltsjöns Strande. Strøget og de øvrige Trafikgader har meget lidt at fortælle ham om flinke Architekter, vel nærmest af den Grund, at den der byggende Forretningsmand kortsynet frygter for, at disse Kunstere ikke ere »praktiske« nok!

Det store, nye Bygningskompleks, som Architekt Frits Koch for Tiden



TVÆRSNIT. ARCHITEKT FRITZ KOCH.

opfører for Kjøbenhavns Telefonselskab paa Nørregade Nr. 23—25, er endnu saa aldeles skjult i Gaardenes Dyb, at de fleste end ikke ane dets Eksistens. Forhaabentlig varer det dog ikke længe, før der tages fat paa det projekterede, elegante Forhus, hvorved det hele Byggeforetagende nok skal gøre sig gældende.

Foretagendets Kærne, den lodret paa Gaden liggende store Telefonsalsbygning med vedliggende Mellem- og Bagfløj, er imidlertid opført næsten færdig i det Ydre, og præsenterer sig — naar man har fundet ind af den rigtige Port — som et Arbejde, der er set ganske stort paa saavel af Bygherrer som Architekt.

Gennem en Forhal i den endnu uopførte Forbygning bliver Adgangen

i Stueetagen til Telegramafdelingens Lokaler. Bagved disse ligger den store Garderobesal, der foruden talrige Vadskeborde rummer intet mindre end Garderobeplads for 940 Damer, og som faar sin Hovedadgang fra Mellemfløjens Port. Til Garderobesalen støder i Bagfløjen en større, hvælvet Spisesal med vedliggende Køkken og Marketenderens Lejlighed.

Mod Nørregade skulle de mange Kontorer anbringes saavel i Stuen som paa 1ste og 2den Sal, og af Hensyn til disse og øverste Etages Lejligheder bliver rimeligvis Forhusets Hovedtrappe flyttet ind mod Gaarden.



TVÆRSNIT. ARCHITEKT FRITZ KOCH.

De vidtløftige Kælderrum strække sig over hele Grunden. Der er høje hvælvede Rum til Budkælder, Maskinrum, Kabelindføringen og til Varmeværkets store Kedler. Telefonkablerne skulle komme ind saavel fra Nørregade som fra Larslejstræde og føres op i en stor Skakt gennem Garderobesalen til det store Kabelopføringsrum, der indtager hele Hovedfløjens 1ste Sal. Telefonsalen, Bygningens vigtigste Rum, strækker sig gennem 2den og 3die Sal og vil fuldført faa en Længde af ca. 100 Alen. Det mægtige Lokale — hvis Hennebique-Konstruktion vil være bekendt fra et Nytaars-

kort — synes at blive baade sindrigt og praktisk indrettet som Central for 36,000 Abonnenter, betjente af 2 à 3 Hold, hvert bestaaende af ca. 450 Damer, som faa Plads dels paa Gulvet, dels paa det lange, omløbende Galleri. Dette Galleri bæres af Søjler med morsomme, gennembrudte Dragere. Salen har et buet Glasloft. I det ovenover liggende elegante, lette Jerntag falder Salens vældige Ovenlys ned gennem Monierglas, anbragte paa Kobbersprosser efter Rendles Patent. Der er desuden Sidelys fra Vinduer. Dekorationerne udføres i en Slags meget moderne Empirestil.

For Enden af Salen fører en Vindeltrappe op til en rummelig Tagaltan, der vender mod Vest med Udsigt langt ud over Tage og Taarne samt ned over Sct. Petri gamle Urtegaard, sikkert et Sted, Telefondamerne ville vide at sætte Pris paa i Sommerdages Hvilepauser. Interessant er Bygningens af Murmester Carl Schiøtz udførte brandfrie Hennebique-Konstruktioner i alle Etageadskillelser, Søjler og Trapper. De ere stærke, dog lette, og der er sparet en betydelig Sum ved Valg af dem i Stedet for almindelige, indkapslede Jærnbjælkelag og Søjler. De brede Trapper skulle forsynes med Trin af Ølands Sten ovenpaa Hennebiquen. I den endnu ikke opførte, nordre Sidefløj indrettes forneden en stor Vognport og Cyclestald, forøvrigt skal den rumme en Del Lagerrum, et Elevator-Taarn og paa 2den Sal en rummelig Lejlighed for Telefoningeniøren. Bygningskomplekset forsynes selvfølgelig med rigelige og moderne Toiletterum.

Er det end noget vanskeligt paa nuværende Stadium at danne sig et klart Begreb om Bygningens Indre, gælder dette ikke om de delvis fuldførte Gaardfaçader.

Indkommen fra Nørregade mødes man straks af Mellembygningens fyldige Port, hvis Buer, saavel mod Forgaarden som mod den indre Gaard (Taarngaarden), ere meget smukt behandlede med brede Stik, hvori et smalt, skulpteret Granitbaand virker nydeligt, ligesom de bløde Profiler i Lysningen. Buernes Tryklejer dannes til begge Sider af kraftige Granit-Relieffer, raabende og lyttende Hoveder etc., udførte af Billedhugger Bundgaard. Taarngaarden fremviser en helt færdig Langside udført af meget smukke Sten fra Hillerød Teglværk (Frederiksholm). Der er en rolig, stor Façadeinddeling. Kabelopføringssalen (1ste Sal) har store Buevinduer, adskilte af kannellerede Granitpilastre, der staa paa lidt mærkeligt trancherende Fodstykker af røde Mursten. Telefonsalens Vinduer i de to øverste Etager ere samlede, saa de udtale det høje Rum, og de brede mellemværende Murflader, kun prydede med nogle Terracotta Hoveder, bære godt den kraftige, murede Gesims.

Smuk lys Granit, der endvidere er anvendt til Vinduesindfatninger og Brystninger med Byvaabner i Relief, vil sikkert gøre en meget heldig,

oplivende Virkning i disse Gaardsrum, som love at blive tiltalende Prøver paa moderne dansk Renaissance.

Bygningskomplekset har gennem Bagfløjen Udgang til Larslejstræde, hvorfra det dog ligger noget tilbagetrukket. Bagsiden her ud imod er meget kønt og enkelt behandlet, og der er med Held tilstræbt en Samklang med de Sct. Petri Urtegaard omgivende Bygninger. Ved Hovedfløjens Gavl ligger her Varmeværkets store, velformede Skorsten.

Forhuset ud mod Nørregade eksisterer som sagt endnu kun paa Papiret, men Tegningen lover et kraftigt Ydre med store Inddelinger, brede Murflader og helt opført af naturlig Sten. Den brede, monumentale Ports lidt urolige Omgivelser ville rimeligvis ved Hovedtrappens ovenfor omtalte Flytning blive omarbejdede. Façaden er paavirket af venetiansk og siciliansk Renaissances gothiske Motiver og minder derved lidt — uden dog i mindste Maade at være Plagiat — om det af Prof. Clason byggede, prægtige Hallwylike Palads i Stockholm.

Telefoneringens forskellige Attributer har saavel her som til Gaardsiderne forsynet Architekt Koch med morsomme Motiver til Ornamentik og Skulptur. Dette, herhjemme usædvanligt forudseende, store Byggeforetagende, hvoraf Telefonselskabet sikkert vil faa megen Glæde og Nytte, paabegyndtes i Slutningen af Juni 1900, og antages at ville koste ca. 1.100.000 Kr. Som Konduktør ved Opførelsen har hidtil Architekt Ingwersen fungeret. Murmesteren er Hr. Carl Schiøtz, allerede nævnt som Udfører af Hennebique-Konstruktionerne. Karlshamn Granitsten er leverede af Kjøbenhavns mekaniske Stenhuggerier. Ølandssten af C. Wienberg. Centralopvarmningen, der skal ske dels med varm Luft, dels med varmt Vand, er planlagt af Ingeniør Ramsing. Bonnesen & Danstrup have udført de mægtige Kedler. Yderligere maa nævnes: Aktieselskabet Vølund (Jerntaget), Blikkenslager Dreyer & Co. Monierglas og Kobberarbejder. Tømrermester Oscar Køhler. Ludvigsen & Hermann W. C. og Spildevandsledninger. Snedkermester Lars Jørgensen. Hans & Jørgen Larsen Kloak og Dræning. Malermester Møllmann. Smedemester H. M. Nielsen og Glarmester Husmann.

Hr. Telefoningeniør Jensen har lovet i en senere Artikel at skrive om Indretning og Montering af den nye Telefonstation.

V. J. Mørk-Hansen.

HERALDIK OG SPHRAGISTIK.

I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie«, 2den Række, 17de Bind, 1ste, Hefte har Hr. Arkivar A. Thiset skrevet en interessant Afhandling under Titlen »Nogle Bemærkninger om dansk Heraldik i Fortid og Nutid« og deri

behandlet det Æmne, som de to Søstervidenskaber: Heraldik, Læren om Vaabenskjoldene, og Sphragistik, Læren om Sigillerne, frembyder. Forf. begynder med at omtale disse to Videnskabers Aldere, der er meget forskellige. Under Henvisning til en for faa Aar siden udkommen »Geschichte der Siegel« af Gustav A. Seyler, hvis første Kapitel har til Overskrift: »Die Völker Vorderasiens (2500—450 vor Christi)«, omtales det, at Sphragistikens Historie til vore Dage omfatter et Tidsrum af ikke mindre end halvfemte Tusinde Aar. Saaledes beretter den hellige Skrift, at Profeten Jeremias, da han købte en Ager af sin Fætter Hanamael, opsatte et Skøde og *beseglede* det; ja endnu tidligere, i 1ste Mosebog, fortælles det, at Thamar som Sikkerhed for visse Forpligtelsers Opfyldelse af Juda udbad sig hans *Signet*, hans Baand og hans Stav. — Heraldiken derimod er man nu saa temmelig enig om har sit Udspring i det 12te Aarhundrede som en af Korstogenes mange Eftervirkninger. Paa det berømte Bayeux-Tapet, der stammer fra en tidligere Tid, finder man ikke mindste Antydning af heraldisk Udstyr hos de mange Krigerskikkelser. Og selv i de Lande, hvor Heraldikens Vugge har staaet, Frankrig og Tydskland, kendes ikke ældre heraldisk udstyrede Sigiller eller blot Sigiller i Skjoldform end omtrent 1170. Det er derfor al Ære værd, at vi Danske kunne føre vort Rigsvaaben tilbage til Kong Knud VI, hvis endnu bevarede Sigil i Arkivet i Schwerin fra Tiden ved 1190 alt viser de tre Løver i et med Hjerter bestrøet Skjold. Under den indgaaende Udvikling af Heraldikens Love, der i Forf.s klare Sprog og med hans store Autoritet paa dette Omraade fortjener den største Opmærksomhed og bør læses af alle, der ikke alene interessere sig specielt for Heraldiken som saadan, men ogsaa for Architektur og Dekoration, der jo saa ofte kommer i nær Berøring med den, finder Forf. gentagende Lejlighed til at omtale de Fejltagelser og Misforstaaelser, hvori Architekter og Kunstnere i det hele taget stadigt gøre sig skyldige, fordi de ikke skænke Æmnet den fornødne Opmærksomhed. Saaledes skriver Forf., efter at have omtalt, hvorledes den heraldiske Skjoldform i det 18de Aarhundrede blev mere og mere fordrejet og forvrænget for at gaa i Spand med Tidens øvrige barokke Kunstværker, saa at alle disse efter de virkelige Skjoldes Afskaffelse opstaaede Former i Virkeligheden kun ere Vidnesbyrd om en Heraldik i Forfald og derfor, hvor dekorative og bestikkende de end i passende Omgivelser kunne være, ene bør anvendes, hvor den i det hele valgte Stilart absolut kræver det:

»Det ligger nemlig i Sagens Natur, at da Heraldikens Skjolde kun vare Gengivelser af de virkelige Forsvarsvaaben, saa burde ogsaa Udviklingen af de første Former ret selvfølgelig være standset fra det Øjeblik af, da det virkelige Skjold gik af Brug, efterdi ingen kan sige, hvilke Former dette sidste vilde have antaget i det 17., 18. og 19. Aarh., om Udviklingen havde gaaet i Retning af Skjoldets vedblivende Anvendelse som Forsvarsvaaben. Denne Betragtnings Rigtighed er saa nærliggende, saa selvindlysende, at kun et meget overfladisk Kendskab til Heraldiken og dens Oprindelse kan falde paa at bestride den. Men Lægfolk, ikke mindst adskillige af vore Dages Architekter, gøre sig stundom skyldige i Misgreb just paa dette Punkt, idet de bruge den Opfindsomhed, som vilde have været bedre anvendt til andre, dem nærmere liggende Opgaver, til at udfinde nye, i tidligere Aarhundreder ganske ukendte Skjoldformer. End ikke en saa

selvfølgelig Regel iagttages, at hvor flere Skjolde ere samlede i eet Vaaben, f. Ex. de tre, der udgjøre vort nuværende Rigsvaaben i sin fuldstændige Skikkelse, der maa disse Skjolde være af een og samme Form, eller ialtfald af en indbyrdes samtidig Form. I et saadant til Opsætning paa en offentlig Bygning bestemt dansk Vaaben viste Tegningen det midterste Skjold med de to Greve-Vaaben, Oldenborg og Delmenhorst, af ren middelalderlig Form, det større Skjold med de fire hertugelige Vaaben Renaissance, medens det store Hovedskjold var en aldeles moderne Tillavning, nærmest en stilfuld Kakkelovnsskærm. Da der blev givet nærværende Forfatter Anledning til at udtale sig derom, gjorde jeg vedkommende Architekt opmærksom paa, at en saadan Sammenstilling af uensartede Skjoldformer i eet Vaaben ikke lod sig forsvare; men jeg blev ganske afvist: naar blot Figurerne i Skjoldene vare rigtige, saa var Skjoldenes Form ganske ligegyldig, thi de vare kun Tallerkener, hvorpaa Maden serveredes, og havde som saadanne ingensomhelst Indflydelse paa Madens Qvalitet. Ja visselig smager Maden lige godt, hvad enten den serveres paa et Sølvfad eller paa en Fajancetallerken, men neppe derimod, om den bydes i et Vaskefad, skønt Maden i og for sig kan være lige god for det, helt modsat de heraldiske Figurer, der kun altfor ofte ganske tabe deres heraldiske Betydning, naar de fjernes fra Skjoldet. Medens et Skjold delt i et rødt og hvidt Felt er Slægten Rantzaus Vaaben, saa er et Plankeværk malet paa samme Maade rødt og hvidt ikke af den Grund Heraldik, men er og bliver et Plankeværk. Følgelig er Skjoldet ganske anderledes knyttet til Figurerne deri end Tallerkenen til Maden. Fjernes nemlig Figurerne fra Skjoldet, ophøre de at være de heraldiske Regler undergivne. Da i sin Tid Danmarks-Monumentet i Kjøbenhavn var under Udarbejdelse, blev der ad Omveje rettet en Forespørgsel til nærv. Forf. om, hvorvidt de tre om Hovedfiguren frit siddende Løver, der naturligvis skulde forestille de danske Løver, skulde have gammeldags aabne Kroner paa Hovedet som dem, de fremstilles med i Skjoldet, eller lukkede Bøjlekroner som den moderne danske Kongekrone. Jeg hævdede da, at naar Løverne skulde sidde frit, saa vare de almindelige og ikke heraldiske Løver, skulde følgelig fremstilles saa naturtro som mulig og altsaa slet ikke have Kroner. Men herpaa vilde vedkommende Forespørger ikke gaa ind; han holdt tvertimod paa, at da Løverne skulde være de danske Løver, saa skulde de ogsaa være kronede. »Skulle de da ogsaa være blaa?« spurgte jeg. Nei, det kunde der fornuftigvis ikke være Tale om. »Ja, saa ere de heller ikke de danske Løver; thi disses specielle Kendetegn er netop deres blaa Farve i Modsætning til andre Landes Løver, f. Ex. de tre engelske, der ere gule.« Da dette, ganske vist noget haltende Argument fra min Side*) ikke hjalp, paaberaabte jeg mig de tre bekendte Sølvløver paa Rosenborg fra Frederik III.s Tid, der antagelig ogsaa skulle forestille de danske Løver, men dog hverken have Kroner eller overhovedet noget heraldisk Præg. Alt forgæves! Vedkommende Forespørger vedblev at holde paa Kronerne, idet han nu rykkede frem med en hel ny Bevæggrund hertil, den nemlig, at kunstneriske Hensyn krævede en slig Afslutning foroven paa Løvernes overfor de spinkle Kroppe uforholdsmæssig store, mankede Hoveder. Saa opgav jeg at tage den hele Forhandling alvorlig, idet jeg henstillede, om disse kunst-

*) Et Vaaben kan selvfølgelig godt afbildes uden Farver, selv om det saa ogsaa lettere giver Anledning til Forvexling.

neriske Hensyn ikke bedre vilde ske Fyldest ved at give hver Løve en høj Silkehat paa, da de smaa Kroner dog let vilde blive borte i den buskede Manke. Om denne Henstilling gjorde Udslaget eller andre kunstneriske Hensyn, vides ikke, men Løverne fik heldigvis *ikke* Kroner paa. Disse Løver have forøvrig faaet et vist slukøret Udseende, og navnlig naar de tegne sig som sorte Silhouetter paa en lys Aftenhimmel, har deres Manke en afgjort Lighed med en Natkappe, men det er ingen Anke mod dem, — tvertimod! Just saadan præsenterer nemlig en virkelig Løve sig og sin Manke, naar den som her paa Monumentet tager sig en lille Hvil, siddende paa sin Hale. Men hvem har nogensinde set de danske Løver sidde paa Halen! Heraldiske Løver kunne i deres Skjolde tillade sig mange Udskejelser, som række Tunge, danse paa Kløerne, staa paa Bagbenene, have Manken friseret i de dristigste Krøller og vifte sig med Halen i de kaadeste Slyngninger, ja, tillade sig den Luxus at have to Haler; de kunne bære Sværd, Øxe, Hellebard, være blaa, røde, sorte, ja spættede som en Harlekin, — altsammen Kunststykker en ærbar Sudanløve nødig skal indlade sig paa; men til Gengæld er der et, den heraldiske Løve ikke kan, — den kan ikke sidde paa Halen!«

Forf. omtaler udførligt de to Hovedstykker, der høre til et Vaaben, nemlig *Skjoldet* og *Hjelmen* (med de forskellige Former: Tøndehjelm, Stikhjelm og Trallehjelm), endvidere de Vedhæng af mindre Betydning, der i Tidens Løb knyttedes hertil, nemlig *Hjelmdækkenet*, *Hjelmpuden* og *Hjelmkronen*, og dernæst, hvad der stundom hørte til et Vaaben, *Skjoldholderne*, oftest to, een paa hver Side, sjeldnere kun en enkelt. Brugen af Skjoldholdere kan i dansk Heraldik føres helt tilbage til det 14de Aarhundrede, men var oprindelig ganske personlig og prisgiven den Enkeltes Forgodtbefindende. Siden gik de af Mode; men Moden blev atter genoptaget og fæstnet som arvelig i Slutningen af det 17de Aarhundrede, særlig for grevelige og friherrelige Slægter.

»Uundværlige Bestanddele af et Vaaben ere Skjoldholderne dog aldrig blevne. Vort Rigsvaaben, der havde fulgt den almindelige Udvikling, — i det 15. Aarhundrede havde havt Skjoldholdere af tilfældig Art, Riddere, Jomfruer, Vildmænd, Løver og Marekatte, men siden atter havde bortkastet dem, til i det 17. Aarhundrede de to Vildmænd fastsloges, — er lige talende, hvad enten det afbildes med de to Vildmænd eller uden dem. Noget Andet er det, at man ikke, hvor bestemte Skjoldholdere ere enten fastslaaede ved et kongeligt Patent eller fæstnede igennem langvarig Brug, nu vilkaarlig kan ombytte dem med andre. At fremstille det danske Rigsvaaben i sin nuværende Skikkelse holdt af to Løver, som i et af Kong Christiern I's Sigiller, eller af en Landsknægt, som i Christiern II's Junkersecret, vilde f. Ex. vække begrundet Anstød. Det vidnede da ogsaa om ringe heraldisk Kendskab saavel hos den grevelige Bygherre som hos hans Architekt, at ved en for en Del Aar siden stedfunden Restauration af det Moltke'ske Palais i Kjøbenhavn Bygherrens Vaaben blev opsat over Indkørselen med to bevingede Mandfolk som Skjoldholdere, da dog det vedkommende Grevepatent foreskriver to Ørne. Men Fremstillingen af dette Vaaben er i det Hele taget alt for uheldig til at kunne regnes for en Pryd for Palaiset.«

Endelig kan der til et heraldisk Vaaben høre et *Vaabentelt*, *Vaabenfaner* og *Vaabendeviser*.

. Men Skjold, Hjelm og dertil hørende Vedhæng var kun en Skabelon, fælles for alle Vaaben; først *Skjoldmærkerne* og *Hjelmtegnene* gav et Vaaben sin særlige Betydning. I Fortiden var der ingen Grænser for, hvad der lod sig anvende i Heraldiken. Saaledes er der: Løver, Bjørne, Ulve, Hjorte, Stenbukke, Vildsvin, Heste, Okser; — Ørne, Haner, Svaner; — Stører; — Ibskaller (ɔ: Muslingeskaller, der benævnedes efter deres Anvendelse som Kendemærke for Pilegrimmene til Apostelen Jakobs Grav i St. Jago de Compostella); — Roser, Lilier, Ege, Linde, Søblade (antagelig en stiliseret Gengivelse af Aakandebladet); — Stjerner, Maaner, Bølger, Sole, Regnbuer; — Forsvars- og Angrebsvaaben af enhver Art, alskens Husgeraad, Bygningsdele, Baade, Ankere osv.; — Vildmænd, Trolde, Jomfruer i Fjederhamme, Valravne, Griffer, Drager, Lindorme, Enhjørninger, ja Løver med Fiskehaler og lignende Uhyrer.

»I vore Dage er Udvalget ikke tilsvarende ubegrændset. God Smag vil betegne alle en nyere Tids Opfindelser som ganske uanvendelige i Heraldiken. Kanoner, Geværer, for ikke at tale om Dampmaskiner, Lokomotiver, Dampskibe, Telegrafer osv. ere til det Brug komne for sent til Verden. Dermed skal ikke være sagt, at disse Ting ikke bruges heraldisk. Byen Esbjerg er for Tiden stærkt opsat paa at faa et Dampskib i sit Vaaben, og hvis det er Opgaven i Byvaabnet at bevare Erindringen om, at Byen er Parvenuen blandt de danske Kjøbstæder, er Valget ikke ilde. I Ordenskapitulets Vaabenbøger vil man finde et Vaabenskjold, der foruden en hel Del andre Ting rummer to moderne Orlogsmænd, der sikkert af deres Ejermand — heldigvis en fremmed Officer — holdes à jour med de nyeste Opfindelser i det maritime Forsvarsvæsen. Drejetaarne, Torpedonæt, elektriske Lyskastere osv. osv. Sligt tager sig ud til Skjold og Tournerhjelm!«

Hr. Arkivar Thisets Afhandling er omtalt saa udførligt i nærværende Tidsskrift og saa mange ordrette Citater efter Forf. anførte, fordi det i Virkeligheden er at haabe, at man i Fremtiden maa agte mere paa denne Videnskab, der i Almindelighed er alt for forsømt af Architekter og mange andre, for hvem det dog maatte være ret nærliggende at gøre sig bekendt med den eller i alt Fald i givet Tilfælde at respektere den. Ved at gennemgaa Hr. Arkivar Thisets Afhandling i »Aarbøgerne« og sammenholde den med Hr. Professor, Architekt Storcks om samme Æmne i »Architekten« (A. Side 181) faar man et ypperligt Indblik i, hvad der maa siges at være Grundtankerne i Heraldiken, og tillige Forstaaelsen af, at Skjolde, Hjelm, Mærker osv. ikke bør benyttes blindt hen som Dekorationsmidler, men at der er ganske bestemte, lovbundne Regler, som bør iagttages, og uden hvis Overholdelse Meningsløsheden kan brede sig for vidt. Til Slut skal kun anføres Forf.s egen Slutning paa Artiklen, bl. a. fordi der i den findes adskillige Bemærkninger, som have en ren aktuel Interesse:

»I Grundloven er vel ikke Adelen selv ophævet, hvad der jo ogsaa kun vilde være et tomt Mundsvejr, men derimod enhver til Adel, Titel og Rang knyttet Forret. Selv om Adelen havde havt en Eneret til Brugen af Skjold og Hjelm, vilde den nu være bortfaldet; men det har Adelen saa langt fra havt, at den end ikke har nogen lovbeskyttet Eneret til den Enkeltes specielle Slægtvaaben. Adelspatenternes Ordlyd forbyder nok Alle og Enhver at hindre den adlede Slægt i at bruge det den forlehnede Vaaben; men noget ligefremt For-

bud mod, at Andre føre samme Skjoldmærke og Hjelmtegn, indeholde Patenterne aldrig. En Adelsmand, der i den Henseende vilde sikre sig, vilde ikke have anden Udvej end at lade sit Vaaben indregistrere som Varemærke, en Udvej man ikke engang havde i Fortiden. Der er altsaa intet til Hinder for, at uadelige Slægter lige saa fuldt som de adelige føre Slægtvaaben, ja de før omtalte Privilegier for de kongelige Betjente af den borgerlige Stand, hvis Retsvirkning i vore Dage vel maa være nøjagtig ligestillet de Grever og Friherrer omtrent samtidig givne Privilegier, indeholde jo endog en Art kongelig Opfordring til Embedsstanden om at føre slige Slægtvaaben. Hvorvidt Hans Majestæt den nu regerende Konge vil føle sig forpligtet ved det Tilsagn, Kong Christian V. gav Embedsstanden, at han vilde give de kongelige Betjente, der bad ham derom, et kongeligt Patent paa deres Vaaben, staaer hen i det Uvisse, eftersom ingen Embedsmand i de sidste 200 Aar vides at have fremsat en saadan allerunderdanigst Anmodning. Nu mere end nogensinde er der dog visselig Anledning til, at ikke adelige Slægter antage og føre Slægtvaaben. Vejviseren for Kjøbenhavn og Omegn oplyser, at der her alene findes henved 4000 skatteydende Borgere af Navnet Hansen; altsaa findes her mindst 800 forskellige Slægter af dette samme Navn. Antog nu hver af disse 800 Slægter sit særegne Vaaben, skulde det nok vise sig, at disse Vaaben i Løbet af de næste 10 Aar vilde døbe saa godt som alle disse Slægter om, med eller mod deres Villie, med helt nye og ganske anderledes fortrinlige og praktiske Slægtnavne end Hansen. Heraldiken har før lagt gode Evner for Dagen i den Retning. Og saa vilde disse Vaaben afgive et ypperligt Element af stor dekorativ Virkning til Pryd for vore Hjem og Omgivelser. I det hele taget vil Heraldiken ogsaa for Fremtiden have mere end blot historisk Betydning, om man da ved dens Anvendelse holder sig de gamle Regler efterrettelig, som fordum affødtes af en ved dens udstrakte Brug i det daglige Liv skolet Smag og Farvesands. Skal der derimod fortsættes med den lidet sagkyndige Bessermachen, hvorpaa det heraldiske Udstyr af Kjøbenhavns nye Raadhus afgiver et ligesaa iøjnefaldende, som i de imponerende Omgivelser dobbelt bedrøveligt Exempel, ja saa maa vi sandelig hellere snarest kaste vort 700 Aar gamle Rigsvaaben med de øvrige By-, Herreds- og Slægtvaaben, gamle og unge, paa Loftet som forældet og overgemt Skrammel og reducere den hele Heraldik til en død Videnskab, der vel i Ny og Næ af historiske Hensyn studeres i Archiver og paa Bibliotheker, men ellers hverken har Forbindelse med eller Betydning for Nutidens rastløse, af ganske andre Interesser optagne Liv.«

FORSKELLIGT.

Præmiering af Bygninger. Til at deltage i Bedømmelsen af kunstnerisk udførte Bygninger har Akademisk Architektforening valgt Architekterne Prof. Hans J. Holm, Mørk-Hansen og Rosen samt som Suppleant Clemmensen.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5 [2]. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 18

GEFION OG GYLFE.

Østerbro er i en forholdsvis kort Række af Aar undergaaet en Forandring, der har forvandlet den før saa idylliske Forstad til en virkelig Bydel. Der hvor tidligere Glacier og Frugthaver bredte sig i solbeskinnet Frodighed, finder man nu brolagte Gader og lange Husrækker, som det dog ikke i nogen særlig Grad er Øjets Lyst at beskue. En stor Del af Østerbros moderne Architektur bør derfor helst forbigaas i Tavshed. Kun nu og da, og vel især paa fremtrædende Byggegrunde, har Bygherrerne følt, at der burde gøres noget særligt og har da givet Architekten Opgaver at løse, der maaske ofte kunde være vanskelige nok, naar alle Krav skulde tages i Betragtning.

Paa Terrænet i Frihavnens umiddelbare Nærhed er store Bygningskomplekser skudt frem, og blandt disse paa en meget iøjnefaldende Plads Tvillingbygningerne »Gefion« og »Gylfe«. Disse Ejendomme ligger i Østbanegade paa begge Sider af Frederikshaldsgade, lige over for den store Jernbro, der fra Langelinie fører over Jernbaneterrænet ved Østbanegaarden. Bygningerne ere forbundne ved et Portparti, der altsaa spænder over Frederikshaldsgade. Dette Portparti er opført efter Magistratens Forlangende, idet der som Godtgørelse for den dermed forbundne Bekostning er givet et Afslag i Grundprisen. Hensigten med denne Sammenbygning har formentlig været, dels at skjule det stærke Fald af Terrænet i Frederikshaldsgade, dels at give den lille Plads foran Broen et roligere Præg, end den maaske vilde faa, naar de mange tilstødende Gader fra alle Sider gennemskar Husrækkerne. Bygningernes Stue- og Kælderetager ere beklædte med ru Granitkvadre, medens Gesimser og Baand dels ere af finhugget Granit, dels af kunstig Granit. Murfladerne ere af røde haandstrøgne Sten. Portpartiet er forneden udført af behugget Granit, medens Balustraden og de øvrige Led foroven ere af Klæberstene. Indvendig ere Portene dækkede af Krydshvælvinger og Kapper af hvide Sten med røde Gratbuer.



GEFION OG GYLFE. ARCHITEKT PHILIP SMIDTH.

Bygningernes Tage ere dækkede med glaserede Tagsten, medens Kvistene, Karnapperne og Portpartiet ere dækkede med Kobberplader.

Som det vil fremgaa af Planerne, indeholde Bygningerne moderne Lejligheder af forskellig Størrelse og med meget rummelige Værelser.

I Portpartiet ligger over hvert Fortov en Loggia, som er forbunden med den tilstødende Lejlighed paa 1ste Sal.

Murerarbejdet er udført af Ejeren, Hr. Murermester MARTIN HANSEN, Tømrerarbejdet af Aktieselskabet OSKAR KØHLER, de øvrige Arbejder henholdsvis af Snedkermester HØILUND, Malermester VALDEMAR SCHMIDT, Blikkenslagermester NIELSEN og Smedemester HUUSFELD. Granitarbejdet er leveret af Firmaet MAAG & MØLLER, Centralvarmeanlæg af Smedemester ANDERSEN paa Christianshavn, Klæberstensarbejdet af den ANKERSKE MARMORFORRETNING og Elevatorerne af Professor JÜRGENSENS MEKANISKE ETABLISSEMENT.

PROF. G. F. HETSCH'S MINDE.



Efter mange Vanskeligheder har man endelig fundet en Plads til Anbringelsen af den i 1864 afdøde Architekt, Professor G. F. Hetsch's Buste; men denne Plads kan ikke kaldes heldig, idet en Mand af Hetschs Betydning nok kunde fortjene et selvstændigt Monument paa et noget mere iøjnefaldende Sted. Den danske Kunstner- og Haandværkerstand har næppe hverken før eller senere haft nogen Lærer, som kan maale sig med Hetsch i Interesse og Udholdenhed, og da han i Aaret 1815 kom til Kjøbenhavn og blev ansat som Dekoratør ved det nybyggede Kristiansborg Slot, fandt han en Haandværkerstand, som, efter hans egne Ord, var aldeles ubrugelig til de Arbejder, som da skulde udføres; hans første Opgave blev da at opdrage Modellerere, Stukkatører, Snedkere, Gørtlere og Malere til brugbare Medhjælpere. Og paa Kunstakademiet var hans Virksomhed med at omdanne hele den elementære Undervisning lige saa betydningsfuld og storartet, idet den omfattede ikke alene en rationel Fremgangsmaade i geometrisk og perspektivisk Tegning, men ogsaa disse Fags Anvendelse i Architekturen, foruden Organisationen af en Dekorationsskole. Hertil kom en privat Virksomhed, som ikke var mindre, nemlig hans egen Tegneskole, hvorfra alle den Tids Architekter og mere fremragende Haandværkere ere udgaaede, ligesom han deltog i Ledelsen af Porcellænsfabriken, Institutet for Metalarbejdere, det tekniske Institut og de Massmannske Søndagsskoler; han udførte endvidere Forbilleder for Lavsprøverne og for alt Haandværksarbejde, som var over det almindelige. Som en af Hetsch's mange private Elever vil jeg gerne i denne Anledning opfriske Erindringen om ham, overbevist om, at hvad jeg her meddeler, vil genkalde smukke Minder fra Ungdomstiden hos en stor Mængde Kunstnere og Haandværkere, der ligesom jeg har hørt til hans taknemmelige Elever. Overalt hvor Hetsch opdagede gode Evner, traadte han hjælpende til; da han saaledes fik mine Tegninger at se, tilbød han mig en Plads mellem sine private Elever, uden anden Betaling end saadanne Smaatjenester, som jeg den Gang var i Stand til at udføre for ham, hvorefter jeg senere avancerede til at blive hans Medhjælper ved Undervisningen og i det hele tilbragte ni Aar i hans Atelier. Han var paa den Tid den, der satte Appel i Undervisningen paa Akademiets Skoler, og der opstod altid stor Bevægelse, naar han kom for at efterse Klasserne; det gik da som en Løbeild fra den ene til den anden: »*Der er Professoren!*« og saa begyndte en Kradsen og Visken af, idet man med Hvedeknopper og Viskelæder søgte at rense Tegningerne, som tit var temmelig malpropre, og som i saa Til-

fælde øjeblikkelig kasseredes, naar Professoren fik dem at se. Han forlangte gerne en Pennekniv og fo'r med den i to Flænger over den dødsdømte Tegning. Men ligesom han revsede de uordentlige, forsømte han aldrig tydeligt at rose dem, han var tilfreds med, og han var i det hele taget en overordentlig opmærksom og kærlig Lærer. I Hetsch's private Tegnestue var der Plads til 12 à 15 Elever, og disse var af meget forskellig Alder; da jeg nu begyndte som den yngste og mindste, følte jeg mig noget trykket ved at finde mig i Selskab med flere Medelever, der allerede havde stort Skæg. Professoren gennemgik sin Skole i det mindste to Gange hver Dag; han havde sit Blyant i Haanden, gik fra den ene til den anden og lod gerne Eleven opstille sin Tegning ved Siden af Forbilledet, hvorefter han forlangte, at vedkommende først selv skulde nævne de



ST. ANSGARII KIRKE I BREDGADE.
OPFØRT 1842.

ARCHITEKT
PROFESSOR G. F. HETSCH.

mulige Fejl og Mangler. Men ofte samlede han alle Eleverne om sig, naar han vilde gøre os opmærksomme paa et eller andet nyt architektonisk Værk, som just var udkommet, eller paa et fremragende Bygningsværk, som en af os tegnede; da kunde Korrektionen blive til en hel Forelæsning, og han skyede ingen Ulejlighed for at vække vor Interesse for Sagen, men hentede Bøger fra Bibliotekerne, Gibsafstøbninger fra Samlingerne eller levende Planter fra den botaniske Have for at tydeliggøre sine Forklaringer. Hetsch var en hastig Mand; man maatte lægge nøje Mærke til hans Ord og se til at opfatte hans Mening hurtig, thi han holdt ikke af at sige en Ting to Gange, og som han selv sagde: han vilde helst have at gøre med Folk, »*som forstod en halvkvædet Vise*«. Og mærkede han, at en Elev havde misforstaaet ham eller viste en trodsig Dvaskhed, kunde han blive meget forbitret; hans Gestikulationer blev da iltre, hans Ord skarpe, han blev hed i Hovedet og maatte løfte Baretten. Men lige saa glad blev han, naar en

Elev havde udført sit Arbejde til hans Tilfredshed eller vist særdeles Flid; han sparede da ikke paa Ros og kaldte ofte de andre Elever sammen for at gøre dem opmærksomme paa det smukke Arbejde. Det samme var Tilfældet, naar en af de mange Haandværkere, der søgte hans Raad, viste ham et vellykket Arbejde; da kom han ud i Tegnestuen med Manden, viste os hans Arbejde og roste dets Fortrinlighed.

Hetsch var en overordentlig bestemt og nøjagtig Mand; han kom aldrig for silde, og alt, hvad han havde med at gøre, maatte udføres punktlig. Orden skulde der være omkring ham, saa at han kunde finde sine Ting i Mørke, og mangen Gang har jeg set ham bukke sig for at opsamle Knappenaale fra Gulvet; »*Orden opretholder Verden*«, sagde han da, eller »*der gaar intet til Spilde i Vorherres Husholdning*« o. lign. Han kaldte Eleverne »*sine Kunsthvalpe*«, og han vedblev at betragte os som saadanne undertiden vel længe; thi han vilde nødig miste Indflydelsen over dem, som han holdt af og som han havde uddannet, ligesom han gerne vilde være den, der havde opdaget saadanne, der, som han sagde: »*var af det Stof, hvoraf man gør Architekter*«. Han har da ogsaa i Aarenes Løb uddannet *én* stor Mængde »*brugbare Folk*«, som han sagde, baade i Architekturen og i andre dermed beslægtede Fag. Vi var efter hans Mening, ligesom andre Hvalpe, blinde i den første Tid, og nu skulde vi først hos ham lære at se, det vil sige: faa Øjnene op paa en ganske anden Maade end tidligere. At holde paa et Blyant og trække Streger, det kunde jo enhver Klodrian; men naar man skulde blive mere end en »*Tegnemaskine*«, kom det fremfor alt an paa at lære at tænke og at se; derfor maatte man i Tide begynde at »*slibe sine Øjne*«. Den bedste »*Slibesten*« for Øjnene var de græske Kunstformer; derfor satte han den græske Architektur over alle andre, og han blev aldrig træt af at fremhæve dens Skønhed og paavise dens kunstneriske og tekniske Finesser. Uagtet Hetsch var opdragen i Paris under Napoleons Architekter PERCIER og FONTAINE, var han dog langtfra nogen ensidig Beundrer af Empirestilen; ogsaa den gotiske Stil og den italienske Renæssancestil satte han Pris paa — Baldassare Peruzzi var en af hans Yndlinge — men Barokarchitekturen var ham en Rædsel; han tillagde Michelangelo Skylden for at have givet Stødet til denne Architekturens Forfald; han kunde komme i Fyr og Flamme ved at omtale alle de Overdrivelser og Abnormiteter, som den anvendte. Af nyere Bygmestre satte han Schinkel højest som den, der var kommen Grækerne nærmest, og Schinkels Værker benyttedes meget i Tegnestuen, men ogsaa for Harsdorffs Arbejder nærede han stor Beundring.

Den gamle Mand var især »*rigtig i sit Es*«, naar han kunde samle om sig en Kreds af opmærksomme Elever for at foredrage et eller andet af Kunstens Historie for dem eller, som han sagde: »*holde en lille Præken*«. Man kunde ved saadanne Lejligheder høre ham med Hensyn til sine egne Arbejder gøre den Bemærkning: »*I skal ikke gøre, som jeg har gjort, men saadan som jeg nu siger Jer, at I skal gøre!*«

Det var ikke blot i Skolen, at Hetsch viste Interesse for sine Elever, ogsaa udenfor tog han hjertelig Del i deres Ve og Vel, ofte besøgte han os i vort tarvelige Hjem, enten i Sygdomstilfælde eller for at se vore Arbejder, og i hans Hus blev de, som han holdt af, altid modtagne paa den venligste Maade. Hans Indflydelse gik dog langt videre end til dem, der kaldte sig hans egentlige Elever;

thi enhver, som vilde spørge ham til Raads, tog han sig beredvillig af, saa snart der var det mindste hos vedkommende, som vakte hans Interesse. Derfor blev den Kres, der i Aarenes Løb paa en eller anden Maade knyttedes til ham, efterhaanden meget stor, og for os alle staar han som en uforlignelig Lærer og som en af Ungdommens utrætteligste og bedste Venner. Hetsch elskede Børn, og ofte naar jeg fulgte ham paa Gaden, kunde han standse for at vise mig et kønt Barn og for at kærtegne det; det var da især Øjnene, han var opmærksom paa, og han sagde gerne: »*Øjnene er Sjælens Spejl, deri kan man se, hvad et Menneske vil blive til*«; selv betragtede han altid med kærlige Øjne de Elever, som han holdt af. Og alle, som har kendt og højagtet Hetsch, har længe ønsket, at et synligt Minde maatte bringe hans Navn og Træk til Efterverdenen; men det har dog været med den Overbevisning, at han maatte fortjene et mere monumentalt Mindesmærke.

CHR. V. NIELSEN.

KLAMPENBORG KONCERTSAL.

AF PROF. ARCHITEKT VILH. KLEIN.

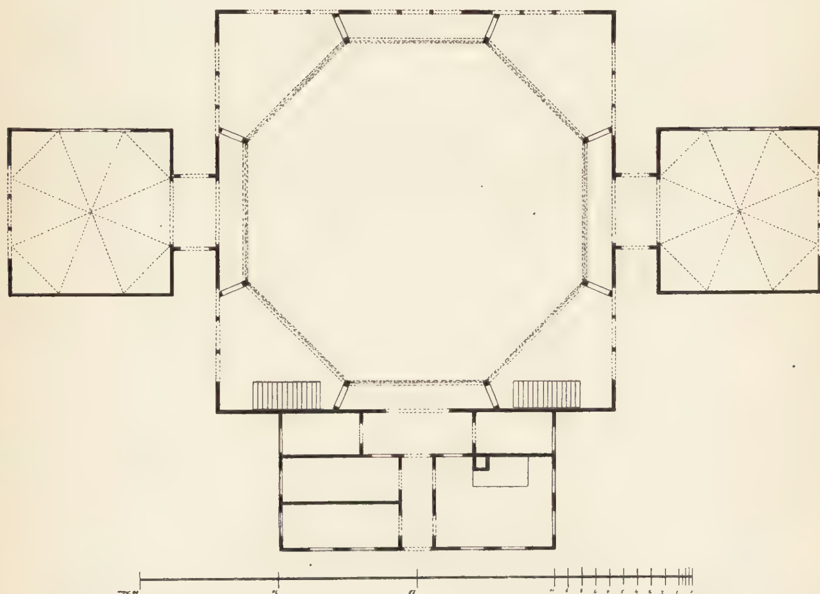
Jeg kan ikke sige meget andet om denne Bygning, end hvad Enhver kan se. Den ligger før min Tid: jeg kom først til Bindesbøll i 1851, men den var vist færdig i 1848. Jeg husker dog, at den slet ikke gjorde Lykke hos Publi-





kum, og at jeg selv ogsaa syntes, at det var en løjerlig Bondehytte. Formodentlig har jeg ved en eller anden Lejlighed ladet Bindesbøll mærke min Betænkelighed; jeg husker ikke, hvorledes det gik til, men hans Svar virkede saa slaaende, at det endnu klinger i mine Øren: »Festsale kan være gode nok om Vinteren, men om Sommeren skal man bo i Telte«. Det er denne Opfattelse han er gaaet ud fra, og det er fra dette Synspunkt, Bygningen skal bedømmes.

Desværre har den lidt en Del ved en højst uheldig »Forbedring«, som en eller anden Malermester har foretaget ved Dekorationen. Denne var oprindelig simplere og mere storslaaet. Hvis jeg husker ret, er ogsaa den smukke Inddeling af Forsiden og de karakteristiske Indfatninger om Døre og Vinduer forsvundne



under senere Tilbygninger, men det er dog muligt, at de endnu kan spores. Jeg anbefaler vore mange yngre Bonde-Villa-Bygmestre at spendere en Billet til Klampenborg og studere baade Koncertsalen og de ældre Villaer lidt nøjere: jeg troer, at de vil faa Udbytte af de tyve Øre.

Med Hensyn til Konstruktionen husker jeg, at Bindesbøll engang har fortalt, at han var bleven tvungen til at anbringe de 8 Stolstolper, da Tømrermesteren var bange. I den oprindelige Skitse fandtes de ikke. Han sagde, at naar de tre ottekantede Rammer var stive nok, vel forbundne i Hjørnerne og boltede til Hovedspærene, kunde de bære det hele. Man studser lidt ved den Dristighed at overbygge 30 Alen i Kvadrat med almindeligt Spærtømmer uden Understøttelser. Men Bindesbøll havde Ret. — Ved de to smaa Sidebygninger fik han Lov til at udelade Stolperne.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5[2]. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 19

GAMMELT OG NYT.

EN ANMELDELSE AF EN TYSK BOG.

Det kan ikke nægtes: I Systematisering er Tyskerne »storartede«. I Almindelighed er en saadan os temmelig vederstyggelig. Der er noget tørt ved denne skematiske, som oftest altfor disciplinerede Kampmaade. Det minder os for meget om de høje Uniformskraver, det velplejede Overskæg, den til Hesten faststøbte Politibetjent o. s. v., som virker saa frastødende paa os Danske. Vi skulle nødig ind paa en lignende Methode her hjemme, men behøver vel ikke — for en Gangs Skyld — at være bange for at stifte Bekendtskab med et Udslag af ægte tysk Aand. Heldigvis stammer det ikke fra Berlin, men fra Bayern (München), som paa saa mange Maader er Preussen en Torn i Øjet.

»Paul Schultze-Naumburg: Kulturarbeiten, Band I: Hausbau« er et Arbejde, der er værd at lægge Mærke til i flere Henseender. Ægte, varm Følelse for og Forstaaelse af det virkeligt Skønne og Sorg over Tidens Uforstand, der altfor længe og — desværre altfor solidt — har ødelagt

EKSEMPEL.



FIG. 1.

MODEKSEMPEL.



FIG. 2.

Resterne af de smukke, simple gamle Bygninger og erstattet dem med mere »tidssvarende«, er det, der aander En i Møde fra den lille Bog, rigt illustreret, som den er, med »Beispiele« og »Gegenbeispiele«.

Det maatte jo netop være en Tysker, der fandt paa saaledes at kæmpe for sin gode Sag, at give Læseren Tingen ind med Skeer, ved at præsen-

EKSEMPEL.



FIG. 3.

MODEKSEMPEL.



FIG. 4.

tere paa *en* Side et Eksempel paa et smukt gammelt Hus fra det 18. Aarhundrede — altsaa rent borgerlige Huse — og paa Siden ligeoverfor en moderne Løsning af lignende Opgaver.

Naturligvis: paa denne Maade reformeres ikke Bygningskunsten med et Slag. Byggerøverne afskaffes eller udryddes ikke saaledes. Selv saa

EKSEMPEL.



FIG. 5.

MODEKSEMPEL.



FIG. 6.

fortræffelige Eksempler, som Forfatteren her møder op med til Vejledning og Advarsel, vil neppe forandre Folks Anskuelser synderligt.

Det er dog højst interessant at se, at der i Tyskland, som vi fornemmelig kender som det Land, hvor überschwänglich tysk-gothisk-moderne Renaissance kæmper med hyper-moderne engelsk-fransk art nouveau, at

her findes Talsmænd for en sund Opfattelse af det centrale i Bygningskunsten: den store Simpelhed.

Forfatteren er aldeles ikke nogen Modstander af nye Ideer og de For-

EKSEMPEL.



FIG. 7.

MODEKSEMPEL.



FIG. 8.

dringer, som Livet fører med. Men for det første viser han ved slaaende Eksempler, at disse Fordringer til Lys, Luft og Plads i Almindelighed er bedre opfyldte i de gode Bygninger fra det 18. Aarhundrede, at de altsaa er mere »moderne«, end det meste af de Godtkøbs-Spekulationsarbejder,

EKSEMPEL.



FIG. 9.

MODEKSEMPEL.



FIG. 10.

som praler med alle mulige moderne Indretninger og i Façaderne *synes* at love saa meget; og dernæst viser han, hvorledes der ofte ødsles betydeligt paa en Parvenupragt, der gør et højst plebejisk Indtryk i Forhold til de med faa, simple Midler opførte Patricierhuse fra forrige Aarhundrede.

Bogen er højst fornøjelig baade at blade i og at læse.

I Forordet siger Forf., at denne Bog er et Led i et stort kulturhistorisk Arbejde, der, paa forskellige Omraader ved saadanne Eksempler for

EKSEMPEL.



FIG. 11.

MODEKSEMPEL.



FIG. 12.

og imod, skal aabne Øjnene for, hvad der er godt og hvad der er slet. Bestræbelsen er fortræffelig; men naar han længere henne siger, at man henvender sig ikke til Fagfolk, ja heller ikke til de dannede, men at det er Udgivernes Ønske at vinde hele Folket: Borgere, Bønder og Arbejdere,

EKSEMPEL.



FIG. 13.

MODEKSEMPEL.



FIG. 14.

saa drager man uvilkaarligt et Smil. Ad »Anvisningernes Vej« vindes ikke et Folk, det vindes gjennem de færdige Arbejder. For at holde os til vort specielle Felt: Folket *vindes for* den gode Architektur, ved at der *skabes* ny god Architektur. Derigennem og kun derigennem omdannes Folkets

Smag og Sans langsomt og sikkert. Om man prædiker for »Folket« om, at de gode, gamle Bygninger i alle Henseender er bedre end de fleste nye — de tror det ikke. Kun ved at fremragende Architekter viser, hvor-

EKSEMPEL.



FIG. 15.

MODEKSEMPEL.



FIG. 16.

ledes den gode Tradition kan føres uskadt gennem de moderne Fordringers Scylla og Charybdis, vindes Sejren.

Men for den dannede, for den, der kan se, og da særlig for Fagfolk, er en saadan Bog interessant og lærerig.

Det er nu aldeles ikke blot rent afskrækkende »Uhyrligheder«, For-



FIG. 17. HOVEDGADEN I LYNGBY.

fatteren opstiller som »Modeksempler«; ofte viser han blot, hvor tørt, meningsløst tørt, den moderne Løsning af Opgaverne er, uden at der er vundet det allerbitterste derved. Heller ikke er der ved Afbildninger eller Gengivelsen gjort noget for at flattere »Eksemplerne« paa Modpartens Bekostning. Hvor han f. Eks. viser et godt, gammelt Hus i en stor Have med et Gitter om, viser han ligeoverfor ligeledes et Hus i en stor Have

og med et Gitter, men det er saa selve Bygningerne, Gitrene og Placéringen, der virker dragende eller frastødende.

Straks ved de første to Afbildninger viser Forf., hvad det er han vil: »Nr. 1 og 2 kan tjene som Modstykke. Det ene et ganske enkelt Havehus (Gartenwohnhaus), visselig ikke noget architektonisk Mesterværk, men kun et simpelt, venligt Hus, saaledes som det faldt af sig selv at gøre det i det 18. Aarhundrede. Men hvilken Ynde, hvilken hjemlig Hygge, og hvilken Ærlighed i Udtrykket, lige fra Døren til Tagryggen! Det er ganske uden Prydelser, Ejeren vil ikke hykle Rigdom, hvor der kun findes jevn Velstand, han nøjes med den levende Dekoration af den vilde Vin, der slynger sig om Huset . . . .«

Forf. siger videre, at Bygningen, trods alt, er en Pryd for Haven og Egnen, han beundrer Silhouetten af Taget med det simple, enkle lille Taarn. Særlig om dette siger han, at det netop er godt, at det rager saa højt op, man forstaar Meningen, at man heroppe fra skal kunne se ud over Fjeld og Dal, at der her er en lille Sal, der virkelig bruges, og han beder lægge Mærke til, at en nyere Tids Bessermachen har paamalet 2det og 5te Vindue paa 1ste Sal!

Og saa Afbildning 2, der netop er en *Type* paa et moderne Hus, som de laves i Dusin-, Hundrede-, ja Tusindvis. Forf. siger, at de enkelte gode, virkelig gode, moderne Huse drukner i den talløse Mængde af »Spekulationshuse, der overalt i Tyskland vokser op af Jorden«. Vi kan nok sige: »ligesaa hos os«.

I Originalens 7 og 8 vises, hvorledes en prægtig gammel Bro, med en gammel Bygning for den ene Ende, er bleven ødelagt ved at denne gamle Bygning, der ligesom syntes at være vokset ud af Broen, er blevet erstattet af et kedeligt, aandløst Hus. I Originalens 9 og 10 ser man, hvorledes en gammel Rønne, som ved Tidernes Ugunst har faaet et Overtræk af Puds, der igen er skallet af, til Trods herfor bogstavelig straaler af Skønhed i Modsætning til den moderne Dejlighed med Schweizertage!

Enkelte Steder synes Forf. mindre overbevisende, som naar han i Originalens Afbildninger 19 og 20 viser, paa den ene Side en herlig gammel Bygning med $2^1/_2$ Etage og paa den anden Side en Bygning i 4 Etager, men han har Ret, naar han bebrejder Architekten, at han ikke, naar han opfører den sidste paa den førstes Plads, har knnnet bevare Mindet om den fortræffelige gamle Bygning bedre end ved at præstere et aandløst Sammensurium af Motiver fra Florenz, Athen og Paris, men han lægger Hovedskylden paa Skolerne (Akademierne), der trykker ham (Architekten) et »Ansichtsalbum fremder Länder« i Haanden. Om 7 og 8 (Originalens 25 og 26) siger Forf. rigtigt, at det første er en henrivende

Form for et lille gammelt Patricierhus, men nutildags ser Husene i Byerne ud som Afb. 26 altsaa Nr. 8, 9 og 10.

I 11 og 12 (Originalens 35 og 36) gøres man bekendt med den »parvenuagtige« Hensynsløshed, hvormed Nybygningerne trænges af, og Forf. bemærker træffende, at det er som om han saa to levende Mennesker, den ene fin og beskeden, den anden fræk og lømmelagtig trængende sig frem, idet han dog ser sig omkring, »ikke rigtig sikker paa sig selv«.

Et andet Sted, Orig. Afb. 48 viser Forf. en moderne Skolebygning, slet ikke afskrækkkende ved andet end ved den Ligegyldighed, Nøgternhed og Kulde, der aander ud af den, og han beklager i høj Grad, at de smaa Barnesjæle skal opdrages under saadanne døde Omgivelser.

I 13 og 14 ser man, hvorledes en gammel forfalden Indgang til en Have kan blive forbedret ved at moderniseres. Kommentar turde være ganske overflødig.

En stor Del af Bogen optages af Indgange, Dørpartier med Trapper, et lille Vindue paa Siden, eller et lille, simpelt Rækværk, prunkløse men henrivende Eksempler fra gode, gamle Bygninger og saa et enkelt Sted, midt imellem disse mange smukke Ting, paa engang en moderne, aandløs Dør, som ikke fortæller om andet end — Kedsommelighed og Aandløshed.

Forf. slutter sin Piece med den Bemærkning, at det gælder om at erkende Værdien af det, man besidder, først da vil Traaden igen knyttes, da, først da maa de gamle Rester falde som alt forgængeligt, thi da, men ogsaa først da, vil der være Betingelser for at noget nyt og skønnere kan træde i Stedet.

* * *

Vi har jo ikke stort at lade Tyskerne høre. Tiltrods for, at vort Akademi sikkert er i første Række af den Art Skoler, tiltrods for det store Arbejde, der er gjort og stadig gøres i Retning af at opmaale og fremstille vore gamle Mindesmærker, ses dog den ene Paddehat skyde op af Jorden efter den anden, oversvømme vore Byer og vort Land.

Kun faa er de anstændige Bygninger i dette Kaos og færre de Perler, der vil vidne til sene Tider om, at der var betydelige Kræfter ogsaa i vor Tid.

Lad os haabe paa Fremtiden.

L. B.

RAADHUSPLADSENS ORDNING.

Det store og for Kjøbenhavn saa vigtige Spørgsmaal om Raadhuspladsens Ordning har nu været underkastet et Par gennemgribende Forhandlinger i Borgerrepræsentationen*). Architekt Nyrops Forslag, hvortil Magistraten havde sluttet sig, er efter den mest indgaaende Kritik, hvortil saa at sige hvert enkelt Medlem af Repræsentationen har givet sit Besyv og knyttet sine egne selvfølgeligt langt bedre Tanker, blevet trevlet op til den sidste Maske, og kun lidet af det, som Raadhusets Bygmester har tænkt og lagt til Rette, har overlevet Massakren. De mindste Enkeltheder er blevne nøje vejede og det allermeste fundet for let; der har næsten været som et Kapløb mellem Byens vise Fædre om, hvem der bedst forstod at hugge løs paa Planen som rigtig gefundenes Fressen. Og under mange uvedkommende Parentheser i Forhandlingernes Gang er man i Sæsonens ellevte Time naaet til et Resultat, der for den store, nærmest Raadhuset liggende Halvdel af Pladsen kun er at betragte som foreløbigt, da den endelige Løsning af denne Side af Sagen atter ad Aare skal frem til fornyet Overvejelse, og for hele Pladsens Vedkommende desværre kun maa kaldes for ret haltende.

Dertil er der fra et parlamentarisk Synspunkt intet at sige; det er jo netop for en Borgerrepræsentation baade en Ret og en Pligt indgaaende at drøfte, hvad der fremkommer fra Magistraten, dens Komplement i Kommunalbestyrelsen. Og alle Røster bør høres — hvad de da ogsaa virkelig er blevne i dette Tilfælde, hvor man har kastet sig over *spolia opima* med en Iver, som — ja, man kan vel ikke just sige var en bedre Sag værdig (Sagen er jo netop meget værdifuld), men vel nok en bedre Forstaaelse værdig. Thi paa en saadan har der været en grundig Mangel. Alt for tydeligt har netop denne Forhandling vist, hvor meget det skorter paa almen kunstnerisk, specielt architektonisk Sans og Blufærdighedsfølelse i denne Forsamling, i hvis Haand saa meget af Hovedstadens æsthetiske Velfærd er lagt, og med hvor ringe virkelig Indsigt og Myndighed paa dette Omraade Borgernes Repræsentanter er udstyrede. En klar og sikker Følelse af det Rette savnes gennemgaaende; og findes der end enkelte Personligheder, som eje en videre Horisont end Flertallet, sidder de dog ikke inde med en saadan Autoritet, at deres Stemmer kan trænge igennem og vise Vejen for de Vaklende.

Om Raadhuspladsen bør betragtes som et Hele eller halveres ved en Trærække, saaledes som det jo nu er bestemt, at den skal, kan der diskuteres med mange vægtige Argumenter for og imod. Det er til ingen Nytte nu at fortabe sig i Betragtninger herover; Resultatet er i saa Henseende jo givet. Den Del af Pladsen, som i Forvejen er prisgivet til et syndigt Roderi af elektriske Sporveje med Tilbehør af Master, Luftledninger o. s. v., er nu for bestandigt henvist til at være en Sporvejs- og Nødtørfts-Central uden organisk Sammenhæng med Resten. At faa et stort, architektonisk Hele ud af den store Plads mellem Raadhuset og Helmershus maatte vel straks stemples som en uløselig Opgave. Desværre — thi netop her har der fra Begyndelsen af været Mulighed tilstede for at skabe det smukkeste Parti i Kjøbenhavn.

*) Møderne 2. og 30. Juni.

Om Ordningen af Forholdene nærmest Raadhuset stod den haardeste Strid og fremvoksede alle mulige Tanker. Hvortil Muslingeskallen skal benyttes, hvor den af Raadhusudstillingens Overskud skænkede Bindesbøll-Skovgaardske Kumme skal have Plads, hvorledes Vester Boulevard skal føres igennem, om der skal være Haveparti langs Raadhuset eller ej, om dette eventuelt skal omgives med Rækværk af Træ, Stakit af Jærn, Hegnsmur eller slet ingenting, om der skal være Pavilloner for Enden af Murene osv. osv., — om alt dette mylrede Ideerne frem, som naar der leges Ordsprogsleg i et Selskab og ingen vil staa tilbage for de andre i Opfindsomhed. Muslingeskallen kan anvendes paa mange gode Maader: til Folkeforsamlinger, til at fodre Duerne i, naar de dog bare vilde være saa gode at ulejlige sig ned fra Taarnet, til at fylde med Vand (maaske ogsaa til nautiske Forestillinger?), til at høre offentlig Musik i, osv. osv. Kort sagt, her er en vid Mark for Folkeforlystelser. I gamle Dage brugte man ved Fester at lade en Okse stege paa Spid for at bespise den store Hob. Tiderne har forandret sig, og Smagen er nu om Stunder mere udviklet. Vilde det nu ikke være til Glæde og Nytte for Folket, om man ved store Højtider lod Fru Nimb servere en dejlig stor Gratin i Skallen? — Den stakkels lille Kobberkumme flytter man rundt med, ganske som om den var en almindelig Spyttebakke, og det uden at tænke paa, at den i Virkeligheden er et Unicum. I dens oprindeligt tænkte Skikkelse var den nemlig forsynet med en Midtergruppe, forestillende en Drage og Tyr i Kamp; for Omkostningernes Skyld er denne falden bort, men kan senere, naar der kommer Tid og Raad, sættes til igen. Hvad der saa sker, er der dog, mærkeligt nok, ifølge Sagkyndiges Mening et afsluttet Hele. Dette bør jo dog paaskønnes, da det er et sjældent Tilfælde, men bliver det ikke efter Fortjeneste. — At Vester Boulevard skal føres igennem, er soleklart. Men derfor synes der dog egentlig ikke at være Grund til at sætte en Triumfbue ud i det Blaa over den, mellem Raadhuset og Industrikaféen, saaledes som der blev foreslaaet. En Triumfbue skal være motiveret; og hvad er det egentlig, som der her skal triumferes over? Nej, langt større Grund er der virkelig til at anlægge det Haveparti langs Raadhusets Længdeside, som Nyrop foreslaar. Den Trafik, som der skal være paa Boulevarden, vil der sandelig blive tilstrækkelig Plads til, om den end bliver nok saa stærk. For Raadhusets Kontorer, der ville have godt af, at Gadens Tummel holdes fjernt fra dens Vinduer, og for Raadhusets Ydre, for hvilket de grønne Træer ville være flatterende, har det sin store Betydning. Thi i en erfaren Kunstners Haand er Haveformationer lige saa betydningsfulde architektoniske Elementer som de, der hugges i Sten.

Nyrops Forslag indbefatter to Mure for Havens Ender, hvortil slutter sig to Pavilloner. Dette er ikke nogen løst henkastet Tanke; det bevises alene af den Omstændighed, at de altid har eksisteret paa Nyrops Tegninger, lige fra den længst forsvundne Tid, hvor han fra først af fremkom med sit Projekt til Raadhuset. Og der ligger en virkelig architektonisk Tanke til Grund derfor. Enhver kender den smukke Virkning af en Hegnsmur ved en Landsbykirke, af en Stadsmur ved et Taarn, af en Længe ved en Hovedbygning, af en Buegang ved et Slot (Christiansborg), — det er ligesom om det monumentale først ret fremhæves ved den lange vandrette og lavtliggende Linie, især naar denne saa afsluttes med en yderligere udviklet, architektonisk Afslutning. Saa smukt og yndefuldt —

og tillige saa praktisk og velberegnet som Værn mod Boulevardens Støvskyer og Slud — som disse Mure paa Nyrops Tegninger slutter sig til Hovedbygningen, er det stor Synd at sløjfe dem; den ringe Bekostning i Forhold til vort i Forvejen ikke for dyre Raadhus spiller dog vel ikke nogen nævneværdig Rolle?

Som fast Baggrund for Muslingeskallen og hele Forpladsen kan Murene ligefrem slet ikke undværes. At Lægfolk nu giver sig til at diskutere, hvorvidt der skal være Stakit eller Plankeværk, men ikke Mur, vidner om et Sneversyn og en Smaalighed, som ikke er paa sin rette Plads. Her har man kun fuldt ud at rette sig efter den Architekt, som forøvrigt har løst sin Opgave paa en saa fortrinlig Maade; thi her er han og kun han Mesteren.

Heldigvis hævede der sig fornuftige Stemmer herfor. Og heldigvis er Raadhuspladsens Ordning ikke definitivt afgjort. Dette Spørgsmaal staar stadig aabent; og om vi endnu i Sommer skal finde os i det Kaos, som hersker, saa har det dog mindre at sige, naar det Hele til syvende og sidst bliver rigtigt godt. Dette vil det blive efter Nyrops Forslag, og dette bør staa alle Vedkommende klart, om de end saa maa resignere paa deres egne gode Ideer. Og Borgerrepræsentationens Værdighed lider intet Skaar ved at underordne sig den Fører, som i dette Tilfælde er den eneste rette.

FORSKELLIGT.

Et Schubert-Monument i Wien er foreslaaet opført paa den saakaldte Sobieskiplads. Paa denne Plads findes for Tiden en Brønd, der er meget forfalden og uden Kunstværd; man har derfor i Kunstnerkredse samlet sig om denne Tanke, at fjerne den gamle Brønd, og i Stedet for den at anbringe et Haveanlæg med en monumental Brønd i Midten, der skal forme sig som et Mindesmærke for Komponisten Schubert. Sobieskipladsen ligger i Nærheden af Nussdorferstrasse, hvor endnu det Hus findes, i hvilket Franz Schubert blev født 1797.

❦

Musée des Arts Decoratifs i Paris, der fra 1896 har haft sine Lokaler i det gamle i 1855 opførte Industripalæ i Champs Elysées, blev ved dette Palæs Nedbrydning i Anledning af Vendensudstillingen 1900 hjemløs. — Museet har nu faaet Plads i Louvre, hvor det er blevet anbragt i »Pavillon de Marsan«.

❦

Den nye Parlamentsbygning i Budapest, som er et Værk af den derværende Architekt, Professor Steindl, skal tages i Brug til Oktober d. A. Bygningen, som dækker en Grundflade af 15000 m², har kostet ca. 18 Millioner Gylden.

❦

Rettelse. Ved en Fejltagelse er Planen af Klampenborg Koncertsal (Pag. 212) bleven stillet »paa Hovedet«, hvilket vi ikke undlader at gøre opmærksom paa, da Forstaaelsen af denne derved er bleven noget vanskeliggjort.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

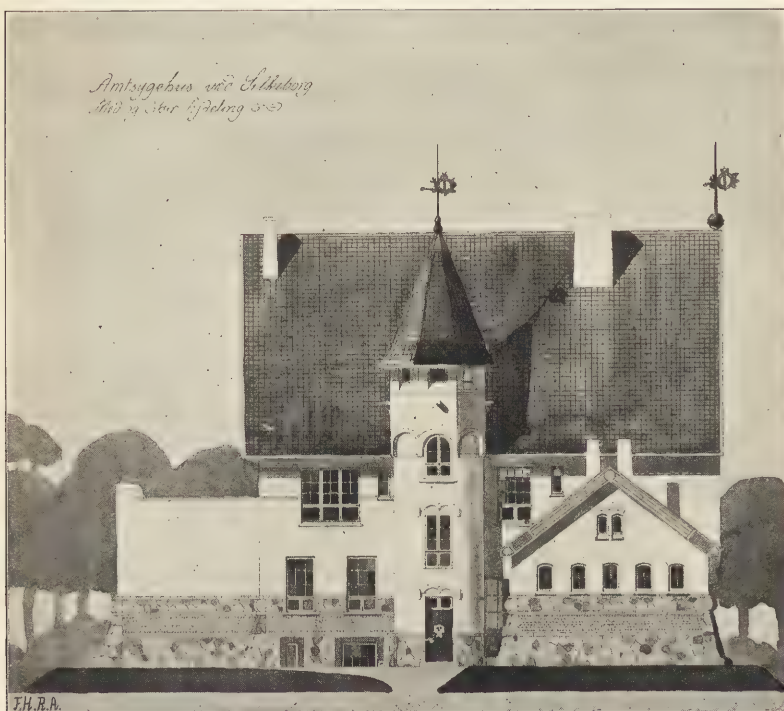
AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 20

AMTSSYGEHUSET VED SILKEBORG.

Det nye Sygehus, som i disse Dage tages i Brug, er opført af Skanderborg Amt i Forening med Silkeborg Kommune. Denne sidste har skænket Grunden, som er beliggende paa »Kildebakken« øst for Byen, højt og frit og i de herligste Omgivelser, med en vid Udsigt over Gudenaaens Løb mod Randers og i umiddelbar Nærhed af Byen, men højt hævet over dens Niveau. Sygehuset er bestemt til at kunne optage 40 Patienter fordelte i to Bygninger, en medicinsk og kirurgisk Afdeling og en Afdeling for epidemiske Sygdomme. Det kan dog let ved at inddrage nogle disponible Rum og Depoter indrettes til at optage ca. 50 Patienter. Epidemiafdelingen, som findes i en særlig Bygning er igen delt i to fuldstændig isolerede Afdelinger, der hver især ligesom forøvrigt Hovedbygningen for medicinske og kirurgiske Sygdomme selvfølgelig har deres særlige Afdeling for Mænd og Kvinder. I Hovedbygningen (den her afbildede Bygning) findes en passende stor Operationsstue, Lægeværelse o. s. v., endvidere paa 1ste Sal en særlig Afdeling for Hudsygdomme. Til Anlæget hører en Vadskeribygning med Tørrestue, Linnedstue o. s. v., samt et Lighus med Obduktionsrum og Desinfektionsanlæg. Sygehusets Køkken, som naturligvis helst burde have været indrettet i en selvstændig Bygning, har man dog af Bekostningshensyn maattet indrette i Hovedbygningens Kælderetage. Sygehusets Anlæg har været foreslaaet af et Byggeudvalg bestaaende af Amtsraadsmedlemmerne Hofjægermester, Baron J. Rosenkrantz til Sofiendal, Formand, Gaardejer Ole Jensen, Nygaarde, samt Byraadsmedlem, Sagfører Hammer, Silkeborg.

Det maa siges, at der af dette Udvalg er gjort alt, hvad der var muligt, for at Sygehuset — for de forhaandenværende Midler — i saa høj Grad som muligt kunde imødekomme alle rimelige Fordringer. Og jeg vil gerne benytte denne Lejlighed til at fremhæve den Liberalitet, hvormed man er imødekommet mig, naar jeg ønskede ved denne Bygning at emancipere mig fra den sædvanlige »Sygehusstil«. Min Opgave var den

at gøre Sygehusets Indre saa godt og brugbart som vel muligt, samt tillige at give Anlægets ydre Fremtræden i de naturskønne Omgivelser en saa venlig og — jeg tør maaske sige indbydende — Karakter, som det lod sig gøre. Et Sygehusanlæg er jo ikke nogen Forlystelsesanstalt, men at det skulde være nødvendigt, at give den Slags Bygninger det tunge, dystre og kedsommelige Præg, de i Reglen har, kan jeg ikke se Nødvendigheden af, thi er der noget Patienterne trænge til, da er det sandelig at blive oplivede. Jeg har da søgt ved Gruppering og Detailbehandling, i



ARCHITEKT
A. ROSEN.

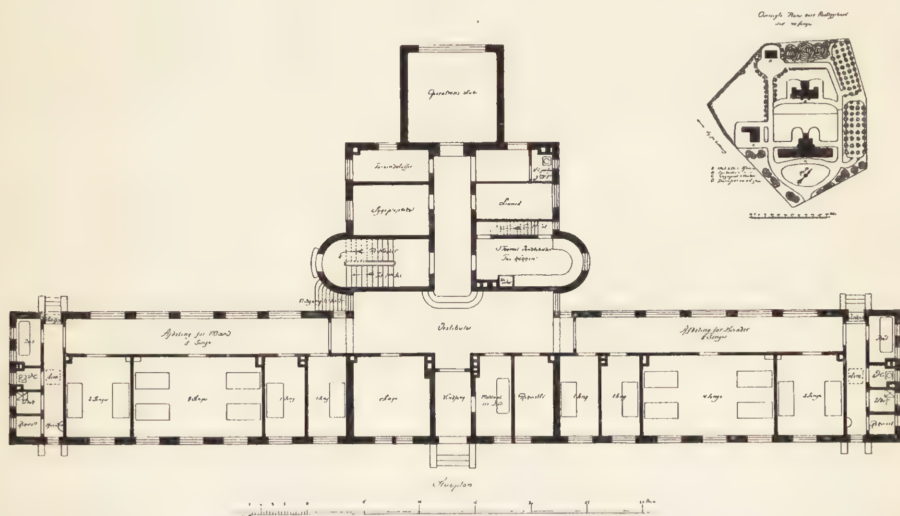
passende Doser at tilføre de Syge saa megen architektonisk Livskraft, som jeg antog, de kunde fordøje. Bygningerne er hvidkalkede og hvile paa en Sokkel af kløvede Marksten i livlige Farver, herover er der i en Frise mellem Vinduerne indmuret i Mønster, som en Bladbort, flade Rullesten fra Stranden ved Vesterhavet; Murstensmønstret er fuget efter Hvidtningen. De udskaarne Felter er af Whitewood og er behandlede med Lazurfarver. De smaa Buefelter over Stueetagens Vinduer, hvilke ogsaa er udskaarne, dog kun i Kontursnit, indeholder Motiver fra Lægeplanter og er alle 34 forskellige. Til de tilsvarende over 1ste Sals Vinduer er derimod benyttet Motiver fra Skovens Træer.



ARCHITEKT
A. ROSEN.

Tagene er dækkede med rødbrune glaserede Falstegl. Den anvendte Udsmykning har været lidet kostbar. Alle Udskæringer, der er udførte af Billedskærer Vald. Jensen, Kjøbenhavn, har saaledes kun kostet 500 Kr., dette er igrunden Alt, hvad der er bekostet ud over det almindelige Haandværksarbejde.

Det er Meningen til Efteraaret at beplante Terrænet saaledes, at der efterhaanden kan skabes et smukt Haveanlæg med Grønnegaard og Køkkenhave, Naaletræer om Lighuset o. s. v. Anlæget oplyses med Gas fra Silkeborg Gasværk og har sin egen Vandforsyning med Trykbeholdere i det ene af Hovedbygningens Taarne. Bygningerne opvarmes ved Lavtryksdamp i to Afdelinger; dette Anlæg er konstrueret og leveret af d'Hrr. Monies & Andersen. Alle Bygningsarbejder er udførte af Silkeborg



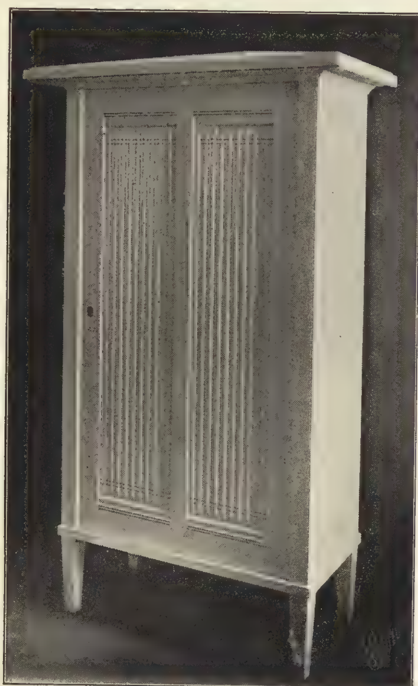
AMTSSYGEHUS
VED SILKEBORG.

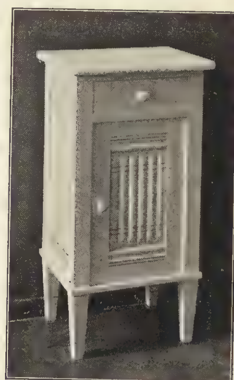
ARCHITEKT
A. ROSEN.

Haandværkere, Murerarbejdet ved Hovedbygningen og Epidemibygningen af Chr. Nielsen, ved Lighus og Vadskeri af P. Nielsen; Tømrerarbejdet ved Epidemibygningen af Riegels Jensen, ved de øvrige Bygninger af C. Kjeldgaard; Snedkerarbejdet af Sophus Jørgensen; Malerarbejdet af Chr. Johansen; Blikkenslagerarbejdet af F. W. Balschmidt; Glarmesterarbejdet af Hostrup-Petersen og Gjerulf. Endvidere er Gas og Vand indlagt af Balschmidt & Skou; Indlægning af Bade og Vandkloset af Balschmidt og Brødrene Tøfner, Kjøbenhavn; Kloaksystemet, der gennem en lang Ledning fører ud i Gudenaaen, langt norden for Byen, er projekteret af Amtsvejinspektør Møller, Skanderborg.

Jeg skal blot i Anledning af de to afbildede Møbler fra Sygehuset gøre et Par Bemærkninger. Møblerne, der er af Fyrretræ og hvidtlake-

rede, er udførte af Sophus Jørgensen i Silkeborg. Jeg vilde nødig i Sygehuset have almindeligt maskinforarbejdede Møbler, og der bør jo desuden til Sygehusmøbler stilles særlige Fordringer med Hensyn til let Renholdelse o. s. v. Paa den anden Side spiller Bekostningen selvfølgelig en stor Rolle — men det er dog lykkedes — til samme Pris som det tarveligste Klædeskab — at fremstille et meget skikkeligt Møbel, som jeg blot vil ønske maa blive kopieret





saa meget som muligt. Prisen var 26 Kr. 50 Øre pr. Stk., det lille Sengeskab kostede 12½ Kr., Marmorpladen indbefattet. Møblerne til Lægens Værelse blev ligeledes udførte efter Tegninger.

Anlæget vil den 16de ds. blive forevist for Amtsraad og Byraad samt en Kreds af Læger og en Del Indbudte.

Anton Rosen.

CAMPANILE DI S. MARCO I VENEDIG.

Som det sikkert vil være Alle bekendt, har et sørgeligt Tab ramt Italiens rige Samling af Kunstskatte, idet Campanilen i Venedig er styrtet sammen. Enhver, der har besøgt denne By, har beundret det prægtige Klokketaarn paa Marcuspladsen og glædet sig ved den udmærkede Virkning, det gjorde blandt de øvrige fremragende, architektoniske Omgivelser. Ikke alene for selve Marcuspladsen, men for hele Staden var dets karakterfulde Silhuet af den største Betydning, og en stor Del af Venedigs male-

riske og ejendommelige Fysiognomi beroede netop paa denne. Savnet af Campanilen vil være føleligt; og det kan tillige med fuld Ret paastaaes, at dette Tab rammer ikke alene Italien, paa hvis Grund det stod, men overhovedet Architekturen som Kunst, idet dette Monument indtog en saa fremragende Plads i den.

Ikke mindst de danske Architekter har meget at takke Italien og dets Kunst for; det er derfra, at de har deres skønneste Minder, og det er fra dette Land, de har medbragt de fleste Berigelser for deres Studium. Naar der nu er Tale om ved offentlig, international Indsamling at søge tilvejebragt de fornødne Midler til Campanilens Genopførelse, synes det, som om den danske Architektstand har en kærkommen Forpligtelse til at gaa i Spidsen for sit eget Lands Vedkommende, idet den derved bidrager sin Del til at afbetale noget af den Taknemlighedsgæld, hvori alle Kunstnere og Kunstelskende staar til Italien og dets Aandsliv.

Men det er dog ikke blot de særligt Kunstinteresserede, der maa føle Sorg ved dette Tab. Alle, i hvis Lod det er faldet at se det skønne Taarn paa denne Plads, der maaske er den ypperste i Verden, bevarer sikkert saa megen Sympathi for den, at det nu maa være dem magtpaaliggende, at den atter saa vidt muligt bliver bragt tilbage i sin oprindelige Skikkelse.

»Akademisk Architektforening«s Bestyrelse opfordrer da ikke alene Architekter og Kunstfæller, men i det Hele taget alle, der som vi har Følelsen af Betydningen af denne ulykkelige Katastrofe og Forstaaelsen af, hvad baade Læg og Lærd skylder Italiens store Kunst, til at vise sin Deltagelse for og yde sin Støtte til Genopførelsen af Venedigs Campanile, en Opgave, der maa betragtes som fælles for alle kultiverede Lande.

Bidrag bedes sendte til Architekt Axel Berg, Privatbankens Tegnestue, Børsgade 59. Regnskabsaflæggelsen vil senere blive offentliggjort i Tidsskriftet »Architekten«.

Kjøbenhavn d. 15. Juli 1902.

Bestyrelsen for »Akademisk Architektforening«.

FORSKELLIGT.

Som Supplement til Prof. V. Kleins Artikel om den af *Bindesbøll* i Aaret 1844 opførte Koncertsal paa Klampenborg Badeanstalt (»Architekten« A, S. 211) kan det muligvis have Interesse at læse følgende Uddrag af *Sebbelow, Klampenborg Badeanstalt ved Kjøbenhavn (1855)*:

Concertpavillonen. Omtrent midt paa Terrainet er opført Badeanstaltens store Concertpavillon. Bygningen udgjør en stor Kvadrat af 30 Alens Diameter, paa

hvis nordlige og sydlige Sider er opført 2 mindre Pavilloner, ligeledes Kvadrater af 12 Alens Diameter, hvoraf den ene er indrettet til Aftrædelses-Værelse for den kongelige Familie, den anden til et Læsecabinet. Hovedpavillonens Mure ere kun 8 Alen, og Sidepavillonerne kun 5 Alen høje; men desuagtet have disse Bygninger, paa Grund af deres pyramideformige Skraatage, en meget anseelig Høide, nemlig respective 24 og 11 Alen fra Grunden til Toppen af Pyramiden, der paa Hovedpavillonen bestaaer af Glasruder, indfattede i Vinduer, der ere dannede efter Pyramidens Form. Paa den vestlige Side er ogsaa opført en Tilbygning, der er indrettet til Conditori og til en Beboelsesleilighed for en Conditor. Selve Hovedpavillonen har aldeles ingen Vinduer paa Siderne, men derimod 21 Glasdørre, 9 mod Øst, 6 mod Nord og 6 mod Syd. Langs Hovedfaçaden, der vender mod Øst, er anbragt en Markise, under hvilken er henstillet Bænke og Borde; og intet Sted kan man nyde sin The, Kaffe eller anden Forfriskning med en skjønnere Udsigt for Øie end som her. — — —

Det Indre af Pavillonen er en eneste fiirkantet Sal, 30 Alen lang og ligesaa bred, der ved sit ottekantede tragtformige Loft og sin Decorering, der bestaaer af brede Striber i Rødt og Hvidt, giver det Udseende af et umaadeligt Telt, hvilket ogsaa har været Bygmesterens Hensigt. Sit Lys erholder Salen deels fra den i Tagets Spidse anbragte Glaskuppel, deels igjennem Glasdørene paa dens 3 Sider. Ligeoverfor Hovedindgangen fra Østsiden er Conditorens Udsalg; tilvenstre er Indgangen til Læsecabinettet, og tilhøire til Kongelogen. Rundt omkring Salen, i en Høide af 5 Alen, løber et Galleri, der ovenover Conditoriet har en Udbygning, hvilende paa 2 Piller, der er indrettet til et Orchester for 30 Musicerende. Salen er forsynet med flere hundrede Stole og en Mængde større og mindre Borde.

Concertsalen belyses om Aftenen ved en midt i Salen hængende Lysekrone med 26 Blus, ved Lamper ophængte paa de Piller, der bære Galleriet, og naar Festligheder, Baller og deslige gives, ved en Lysekrone paa 20 Voxlys i hvert af Salens 4 Hjørner. Læsesalen belyses ved en Lampe med 4 Blus; denne tændes hver Aften, hvorimod Concertsalen kun bliver belyst de Aftener, der er Concert, Bal eller anden Forlystelse.

Ligesom de fleste af de paa Klampenborg opførte Bygninger, saaledes har ogsaa Concertpavillonen — og denne især — med Hensyn til sin Bygningsstiil været udsat for skarp Critik. Deres store Straatag, deres Tømmerforbinding, der ikke er skjult ved nogen ydre Skal, men viser sig, rigtignok forziret ved Udskjæringer, aldeles nøgen, har givet Anledning til høist forskjellige Domme. Nogle have beskyldt Architecten for Smagløshed, Andre have priset ham for hans consekvente Udførelse af en bizar Idee; vist er det imidlertid, at Bygningen ved sit fordringsløse, skjøndt originale Ydre passer fortrinligt til de landlige Omgivelser, og at dens Indre maa gjøre et behageligt og overraskende Indtryk paa Enhver, der første Gang betræder det, ligesom og at dette afgiver et særdeles fortrinligt Locale for Concerter og Baller.

❦

Theophilus Hansens Rejselegat paa 1750 Kroner er tildelt Dekorationsbilledhugger F. Hammeleff.

❦

Campanile di S. Marco i Venedig er den 14de Juli styrtet sammen. Det stolte Klokketaarn, der ved sin Skønhed og sin Historie var en af Venedigs første Seværdigheder er nu forsvunden. Dets Beliggenhed paa den prægtige Marcusplads tilligemed dets kraftige og karakteristiske Form virkede baade malerisk og imponerende og gav det en fremragende Plads i Byen Venedigs Silhuet.

Campanilens Historie føres tilbage til den sidste Del af det niende Aarhundrede. I 1329 blev det genopført efter at have været nedbrændt, og i 1417 blev det forsynet med en Paabygning i Marmor, hvis Top i 1517 blev prydet med en 5 m. høj Englefigur af forgyldt Kobber.

I 1540 opførtes ved Taarnets Fod den smukke *Loggetta di Sansovino*, som først benyttedes af Stadens Nobili, men senere gjorde Tjeneste som Hovedvagt. Denne Bygning, saavelsom en af Buerne i *Prokuratierne* og *Palazzo Reales* Bibliothekssal er ogsaa bleven ødelagt ved Taarnets Sammenstyrtning.

Man kan forstaa, at denne Begivenhed har vakt den største Bestyrtelse, ikke alene i Lagunestaden og Italien, men hele Verden over og da særlig blandt de mange Kunstnere fra alle Lande, som har haft Lejlighed til at beundre det prægtige Bygningsværk, hvis faste Konturer, saa skarpt prægede sig i Erindringen.

Befolkningen i Italien sørger dybt over det Tab, som Landet har lidt ved denne Lejlighed, og der vil efter al Sandsynlighed blive aabnet en Nationalsubskription til Campanilens Genopførelse. Byens Raad har saaledes straks bevilget $^1/_2$ Million Lire og dens Bank har i samme Øjemed tegnet sig for 180,000 Lire.

Blandt Venedigs Befolkning hersker stor Ophidselse og Harmen har særlig vendt sig mod de Fagmænd, som man mener maa bære Ansvaret. Man paastaar at de bestandig kun har lappet paa Campanilen, istedetfor at foretage gennemgribende Reparationer. Imidlertid har en meget anset Mand i Venedig, Ingeniør Lacardi, allerede for længere Tid siden paavist, at enhver større Reparation vilde være unyttig.

Taarnet er ikke væltet, men er sunket sammen, idet den nederste Del er gledet ud for den øverste Dels Vægt. Umuligt er det ikke, at Jordrystelsen i Saloniki har frembragt saa stærke Bevægelser i Campanilen, at de har været afgørende ved Fuldendelsen af dens Ødelæggelse.



I Maximileaneum i München vil de derværende Freskomalerier blive erstattede af Glasmosaik, der udføres i Raueckers Anstalt i München. De 3 af Malerierne er Arbejder af Piloty.

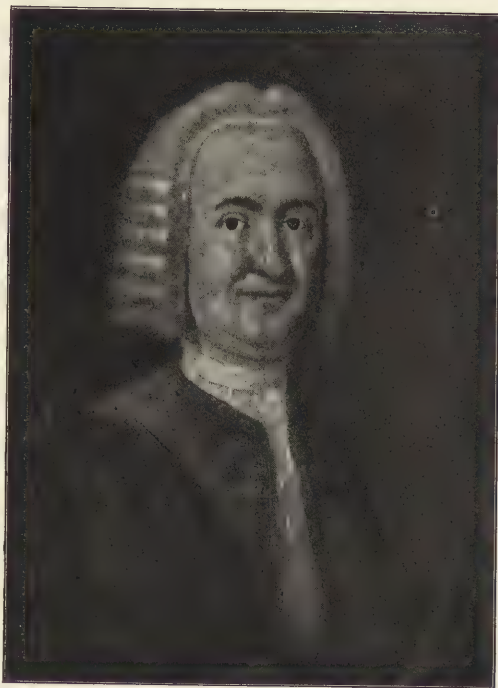


Et Monument for Kong Alfons XII vil blive oprejst i Madrid, og Grundstenen er bleven nedlagt af Sønnen, Alfons XIII. Monumentet bliver af temmelig betydelige Dimensioner. Paa en terrasseformet Opbygning hæver sig en halvrund Søjlehal, i hvis Midtpunkt det høje Fodstykke, som bærer Kongens Rytterstatue er anbragt; selve Fodstykket er rigt smykket med store Figurgrupper.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5 2. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 21



J. G. ROSENBERG. EFTER MALERI, TILHØRENDE BARONESSE SOPHIE WALLEEN, FØDT ROSENBERG.

ARCHITEKTERNE J. G. ROSENBERG OG G. E. ROSENBERG.

Af Fr. Schiøtt.

I.

Af disse Architekter er den første helt ukjendt for vore Kunsthistorikere, medens det, der meddeles om den anden, ikke er helt rigtigt, saaledes naar Weinwich i sit Kunstner-Lexikon, Pag. 152 beretter, at han »har opført adskillige Pallaier i Kjøbenhavn som, omendskiøndt de ikke ere i en ganske reen Smag, dog ere ret smukke«, en Udtalelse, hvortil Weilbach henviser, idet han tilmed tildeler ham Opførelsen af Kokkedal ved Rungsted og muligvis Nr. 17 i

Ny Vestergade. Nogle Oplysninger om disse to Architekters Liv og Arbejder kunne derfor muligvis have nogen Interesse.

Johann Gottfried Rosenberg var født i Waldeck (Mecklenburg-Strelitz) i Slutningen af Aaret 1709 og var Søn af en derværende Mur- eller Bygmester. At han har lært Professionen først hos Faderen, derefter i Greifswalde, kan ses af et i Familiens Eje bevaret, af denne kgl. svenske Universitetsstads Oldermænd og Amtsmestre af Murerprofessionen den 12. Juli 1733 udstedt Lærebrev, hvori de bevidne, »dass vorgenannter Johann Gottfried Rosenberg bey seynem Vater als einem ehrlichen Meister Zwey Jahre lang, nemblich von 24. February Anno 1727 an, und Ein Jahr lang als von 24. February Anno 1730 (skal være 1729) an, bey dem Alter Mann und Meister Martin Ciliaxen nach Handtwergs Ordnung und Gebrauch ausgelernet, und ist besagter Johann Gottfried Rosenberg auch den 24. February 1730 vor offener Laden und in Beysein eines gantzen Ehrl. Ambts, von dem Altermann und Meister Martin Ciliaxen wieder frey und loss gesprochen



MARGAARD PAA FYEN. ARCHITEKT J. G. ROSENBERG.

worden; beym gantzen löbl. Ambts eingeschrieben im Protocollo, in welchen 3 Lehr Jahren denn er sich gegen jedermänniglich so bezeuget, dass männiglich ein sattsames Vergnügen daran gehabt, bissher sowohl von seinem Lehr Meister als auch dem Ehrbähren Handwerck wegen seines Gehorsahmen Fleisses, undt guter Ausführung ein gutes Zeugniss erhalten«.

Dette Testimonium og Lærebrev er udstedt, da Rosenberg efter Tidens Skik og Fordring skulde paa Vandring, og han har vel derefter taget Randslen paa Ryggen. Rejsen er vel gaaet indenfor det hellige romerske Riges Grændser, hvor der var nok at se af mer eller mindre smagfuld Barokkunst; men nærmere vides ej om hans Liv, før han i 1736 nedsætter sig i Kiel, gifter sig med Catharina Dorothea Kühnel og driver Virksomhed som Bygmester, vel baade som Architekt og Entrepreneur. Han maa i denne Egenskab have haft Arbejde for Hertugen af Pløen, selv om det endnu ikke kan oplyses, hvad han har virket i denne lille, senere i Holsten indgaaede Særstat; thi han omtaler 1776 sig selv som »ein von dem Gottseeligen Hertzog von Ploen bestalter Bau-Meister«,



KOKKEDAL
VED RUNGSTED.

ARCHITEKT
J. G. ROSENBERG.

og 1760 nævner Rentekamret ham som »den fürstl. Plønischen Bau-Directorem Gottfried Rosenberg«.

Han har dog faaet en videre Virkekreds; thi 1745 træffe vi ham paa Fyen, hvor han for Generalmajor Gustavus Grüner opfører den nye Hovedbygning paa *Margaard**), en bred Hovedfløj med to Endepavilloner mod Gaarden, høj hvælvet Kjælder, en Etage og et med Tegl lagt Mansardtag, der dog paa Grund af Fløjenes Dybde er temmelig højt og noget trykker Bygningen. Mod Gaarden er der mellem Endepavillonerne en muret Terrasse med Jernrækværk og for Midten af denne et meget pompøst Trappeanlæg, som det ses af Afbildningen (Prospekter af danske Herregaarde 10; Bygningen er ogsaa gjengivet i Trap, 3. Udg. III. Pag. 500).

Kort efter har han i lignende Stil bygget Landstedet *Kokkedal* ved Rungsted for Geheimeraad, Greve C. A. v. Berckentin, der den 4. Marts 1746 havde faaet Skjøde paa denne Ejendom, som oprindelig var en almindelig Bondegaard. Hovedbygningen er nu helt omdannet; men dens oprindelige Udseende fremgaar af hosstaaende Gjengivelse af Kobberstikket »Das gräfliche Berckentinsche Land-Haus Coquedahl, W. A. Müller 1763«, ligesom det er afbildet paa et lignende Blad med samme Paaskrift, men stukket af F. Haas filius. Dette sidste nævner udtrykkelig Rosenberg som Bygmester (»G. Rosenberg archit. bativit«).

Og det er ikke saa unaturligt, at Vejen gik fra Margaard til Kokkedal, thi Grüner og Berckentin havde i Aaret 1742 som Gesandter i Stockholm virket sammen for Kronprindsens Valg til svensk Tronfølger og vare saaledes komne i et nærmere personligt Forhold. Muligvis er det Mecklenborgeren Berckentin, der har skaffet sin Landsmand Virksomhed i Kongeriget.

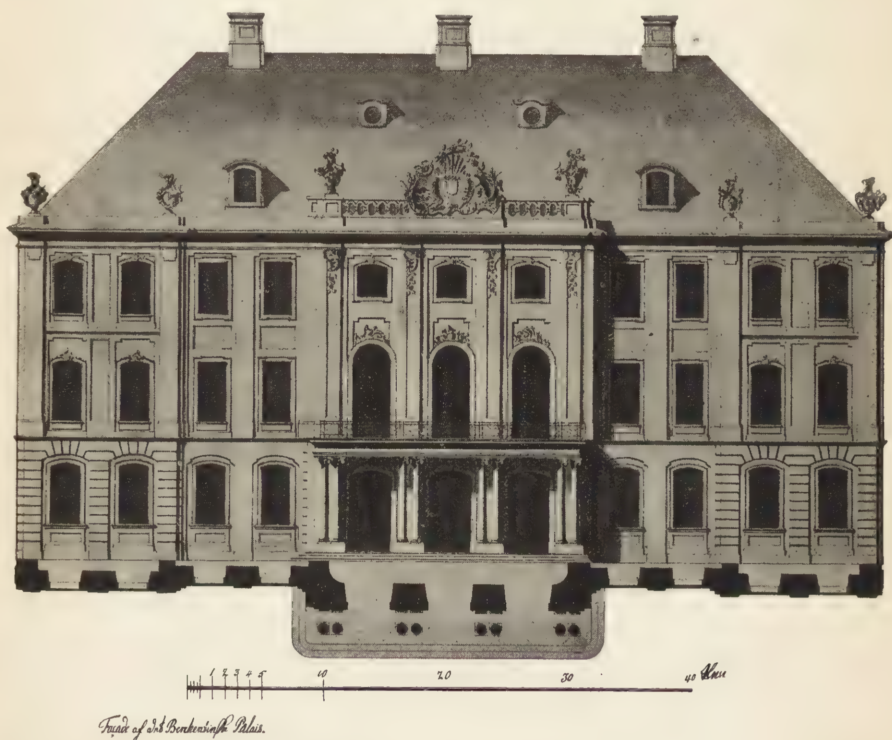
Et tredie Landslot, som opføres paa de Tider, skyldes muligvis ogsaa Rosenberg, nemlig det af Grev Johan Sigismund Schulin opførte *Frederiksdal.* Det ligner de før nævnte i Stil, og at det ikke er opført af Jardin, som det siges i Trap. 3. Udg. II, Pag. 277, er efter Stilen indlysende, saameget mere som Schulins Død i 1750 foraarsagedes af en heftig Forkjølelse, han paadrog sig ved at inspicere Arbejdet paa Frederiksdals Hovedbygning (Pershist. Tidsskr. IV. 3 Pag. 23—24), altsaa flere Aar før Jardins Indkaldelse. (En Afbildning af Slottet findes i »Prospekter af danske Herregaarde«, B. 17).

Ogsaa til Kjøbenhavn strakte Rosenbergs Virksomhed sig, idet det nemlig var ham, som i Frederiksstaden opførte de Palaier, der senere af Kunsthistorikerne tilskreves G. E. Rosenberg. Først er der *det Berckentinske Palais* i Bredgade lige for Dronningens Tværgade (Koncertpalaiet) og dernæst de to Palaier længere ude i Gaden paa Hjørnerne af Frederiksgade, *Geheimeraad, Grev Bernstorffs Palais* (nu Kong Georgs) og *Geheimeraad, Baron Dehns Palais* (nu delt i flere Dele). Disse sidste Palaier har man altid tidligere tilskrevet Eigtved, men Rosenberg siger selv 1776, »dass ich die drey Hotels der Grafen Berckentin, Dehn und Bernstorff, nach meinem Plan, und unter meinem Aufsicht erbauet, auch vorhero verschiedene Gebäude in den Dänischen Landen ausgeführet«. At han har bygget dem, er sikkert nok, da han har udarbejdet Fortegnelserne over

---

*) Efter velvillig Meddelelse af Jægermester Schøller til Margaard, der ligeledes har henledet Forf.s Opmærksomhed paa Rosenbergs her benyttede Ansøgning om Naturalisation.

de nødvendige Materialier, som efter kgl. Anordninger kunde indføres toldfrit til Bygningsarbejdet; han har vel ogsaa lagt Grundplanerne for Etagerne og udarbejdet Detailformerne, der er mere baroke, end Tilfældet er med Eigtveds Bygninger; men med Hensyn til Façadernes Hovedformer stiller Sagen sig noget anderledes. Frederiksstadens Bebyggelse skete jo paa særlig Maade, efter en særligt foreskreven Bygningsmaade, og Façadetegningerne skulde for de almindelige Bygninger approberes af Eigtved, for de vigtigste af Kongen selv, naturligvis efter Indstilling af Eigtved. Denne sætter saaledes sit Præg paa hele Kvarteret, ogsaa paa Rosenbergs Bygninger, selv om det ikke nu specielt kan oplyses, hvor megen Andel han har haft i Kompositionen, om det er ham, der har



DET BERCKENTINSKE PALAIS I BREDGADE.
EFTER DANSKE VITRUV. TOM. II.

ARCHITEKT
J. G. ROSENBERG.

angivet Rosenberg Forbillederne, eller hvilke Ændringer han har krævet inden Approbationens Meddelelse. Af de tre Bygninger er det Berckentinske Palais absolut det bedste og fornemste i Grundrids og Façade, de to andre Palaier lide under, at Façadelængden er for ringe til en fyldig Gjennemførelse af Motivet, Pavillonerne og Mellemleddene fra »det japanske Palais« i Dresden. Façaderne blive derved noget sammentrykkede, saa at Lisenerne blive for smalle og løbe helt hen i Vinduesindramningerne.

Om Rosenbergs Virksomhed her i Byen vides intet mere; der har neppe paa et Sted, hvor der foruden Hofbygmestrene var talrige og dygtige Architekter, været Lejlighed til at skabe sig en indbringende Virksomhed, og han vender derfor tilbage til Holsten. De Forbindelser, hvori han her i Kongeriget var

kommet til danske Stormænd, blev dog ikke uden Betydning, idet han derved opnaaede Ansættelse i den danske Stats Tjeneste.

Den kgl. Bygmester i Hertugdømmerne og Grevskaberne, Ingeniørmajor Müller var nemlig gammel og svagelig, og efter den Tids neppe helt heldige Skik sluttede han en Overenskomst med Rosenberg, hvorefter denne overtog Bygmestertjenesten for Hertugdømmerne (med Herskabet Pinneberg og Grevskabet Rantzau), men ikke for Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, som adjungeret Bygmester med 800 Rdl. C. aarlig Gage og visse Forpligtelser til, naar han blev virkelig Bygmester, at udrede Pension til Müllers Enke etc. Denne Overenskomst approberedes af Kongen den 25. August 1760, Rosenberg fik Bestalling som adjungeret Bygmester *cum spe succedendi,* og han virkede nu i denne Stilling, først som adjungeret, senere som virkelig Bygmester i Hertugdømmerne »mit aller gebührenden Treue und Eifer«.



BARON DEHNS PALAIS I BREDGADE.
EFTER DANSKE VITRUV. TOM. III.

ARCHITEKT
J. G. ROSENBERG.

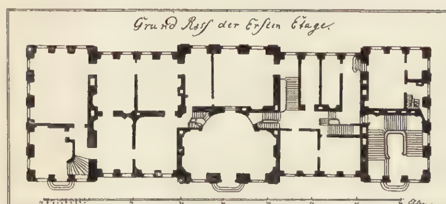
Store Opgaver har der i disse trange Tider neppe foreligget; det var daarligt nok, at man kunde holde de nødvendige Bygninger tarveligt vedlige, og om nye Luxusbygninger var der ej Tale, hvorimod man, om fornødent, nedrev de gamle for at spare Vedligeholdelsesomkostninger.

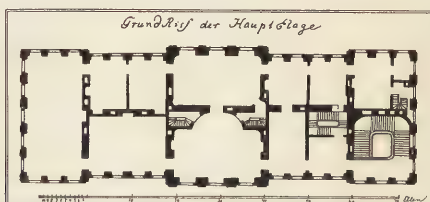
Rosenberg levede nu i Slesvig, og da Indfødsretten blev givet, sendte han fra denne By den 9. Marts 1776 Ansøgning om som kgl. Embedsmand, skjøndt født i Udlandet, at blive naturaliseret. Naturalisationsbrevet blev udfærdiget den 5. Juni s. A., men har ikke været ham til nogen Nytte, da han var død Dagen forud, den 4. Juni, 66 Aar, 7 Maaneder og 12 Dage gammel. 9. Juni blev han begravet i Slesvigs Domkirke.

Rosenberg havde, som før nævnt, i Kiel ægtet Catharina Dorothea Kühnel, der overlevede ham og fik 150 Rdl. C. i aarlig Pension, og med hende havde han efter nævnte Ansøgning »6 noch im Leben sich befindende Kinder, die folglich itzt als Landes-Kinder anzusehen sind, gezeuget, wovon 3 Söhne schon

seit bereits mehr als 12. Jahren in Königl. Diensten stehe«. Den mecklenborgske Slægt var saaledes gaaet over til at blive »Landeskinder«, og den blev det end mere, idet i hvert Fald en Del af Familien var og forblev i Kongeriget, hvor den endnu blomstrer. Af de nævnte tre Sønner virkede de to i Vejvæsenets Tjeneste, nemlig Overvejmester Hans Friderich Rosenberg og Vejmester Johann Friderich Rosenberg; den tredie, der døde ugift, er den i Titlen nævnte G. E. Rosenberg.

Georg Erdmann Rosenberg var født i Kiel 1739, men fik sin kunstneriske Uddannelse her i Byen paa det kgl. Kunstakademi, hvor han 1758 vandt Sølvmedaillerne, 1760 den lille og 1761 den store Guldmedaille. Senere fik han Tjeneste som Informator ved Akademiet, og praktisk Tjeneste gjorde han som Konduktør hos N. H. Jardin ved Frederikskirkens Opførelse. Men i 1765 afbrødes hans Virksomhed her i Byen ved en langvarig Studierejse, hvortil han fra Partikulærkassen modtog en Understøttelse af 400 Rdl. C. i sex Aar. Han har paa denne Rejse besøgt England, vel ogsaa Frankrig og Tydskland og endt den i Italien, hvor han blev Medlem af Akademierne i Florens og Bologna. Opholdet i Italien var vel blevet af længere Varighed, naar ikke særlige Forhold havde kaldt ham hjem.





BELETAGE. STUEETAGE.
GREV BERNSTORFFS PALAIS I BREDGADE. ARCHITEKT
EFTER TEGNING I WINDINGS SAMLING. J. G. ROSENBERG.

Stadsbygmesteren i Kjøbenhavn, Kancelliraad Nicolai Banner Mathiesen, en Søn af den berømte Regnebogsforfatter Søren Mathiesen, var nemlig død af Alderdom den 4. Februar 1771, og om dette Embede, der efter Magistratens Beretning indbragte lidt over 300 Rdl. C. aarlig, søgte nu Architekterne Hans Næss, Joh. C. Conradij, C. Gercken og Ferdinand Lange samt flere Ikke-Architekter; men ved kgl. Resolution af 6. Marts 1771 bestemtes: »Die Academie soll den geschicktesten von der 3 auf Reisen sich befindenden Pensionairs vorschlagen, und der soll es haben«.

De tre Pensionærer, Rosenberg, C. J. Zuber og J. D. Hansen bleve nu hjemkaldte; men Zuber var syg, Hansen manglede Penge til Hjemrejsen, og Rosenberg kom saaledes alene hjem i Slutningen af Aaret. Den 6. December sendte han en Ansøgning om Embedet til Justitsraad C. A. Struensee, Deputeret i Finantskollegiet og Medlem af Overbygningsdirektionen, ligesom han den 30. December 1771 agreeredes som Medlem af Akademiet. Uden videre opnaaede han dog ej Embedet.

Justitsraad Struensee, Statsministerens Broder og en Kapacitet paa det kameralistiske Omraade, har aabenbart ikke fundet Løsningen af Akademiets Guldmedailleopgaver, der — som nu — anlagdes efter den størst mulige ideale Maale-

stok, for fyldestgørende Bevis paa en Mands Kvalifikationer som udøvende Architekt, og, da efter hans Initiativ Overbygningsdirektionen oprettedes den 9. September 1771, bestemtes det i Instruktionens § 8, at den skulde examinere alle dem, der attraaede Ansættelse som Bygmester.

Rosenberg androg da den 23. December 1771 om at blive underkastet en saadan Prøve, og efter Harsdorffs Forslag blev det den 10. Januar 1772 paalagt ham at udarbejde Planer, Overslag etc. til en Gaard med Façade mod en Torveplads, Bagside mod en Kanal, indrettet for en af de største Handlende her i Staden,



G. E. ROSENBERG. EFTER RØDKRIDTSTEGNING AF SERGEL, TILHØRENDE FRU ELISABETH KRAG, FØDT ROSENBERG.

at fremstille Reglerne, hvorefter Mur- og Trækonstruktionernes Profiler og Dimensioner vare bestemte, samt endelig at levere en Afhandling over Emnet: Worinnen die Hauptmängel der Construction, der Austheilung, der gebräuchlichen und nicht gebräuchlichen Materialien, und desselben Gebrauch der allgemeinen Bürger Häuser allhier, überhaupt bestehe. — Wie solches zu verbessern.

Den 28. Februar indsendte Rosenberg Besvarelsen, hvoraf dog hidtil kun er fundet Afhandlingen, der ikke er uden Interesse til Belysning af Datidens Bygningsvæsen og derfor i Oversættelse følger som andet Afsnit af denne Meddelelse. Efter Harsdorffs Anbefaling udstedtes der af Direktionen den 10. Marts 1772 en

Attest om Rosenbergs Kvalifikationer, hvilken slutter saaledes: »saa tilkiendes og bemelte *architecte* Rosenberg herved Vores Vidnesbyrd af en grundig og velbequem Bygmester; ligesom og at hand, om ham et saadant Embede allernaadigst maatte betroes, har saa gode Gaver og Videnskaber som udkræves til dets Forvaltning og Bestyrelse«.

Det ligeledes af N. Banner Mathiesen beklædte, med 200 Rdl. C. aarlig lønnede Embede som Søetatens Husbygmester havde Rosenberg alt opnaaet, da han, udrustet med den nævnte Attest, ansøgte Kancelliet om Stadsbygmester-tjenesten, hvilken han ogsaa opnaaede ved kgl. Resolution af 21. Maj 1772.

At man har ventet sig ikke saa lidt af ham, viser den Omstændighed, at den i 1773 paatænkte Fortsættelse af Byggearbejdet ved Marmorkirken efter Jardins Planer skulde have været ledet af ham under et Slags Overtilsyn af Architekten. Han kom ogsaa til at lede Restaurationen af Jægerspris Slot for Arveprinds Frederik; men forøvrigt gav hans Embeder ham nok at bestille*). Han var jo Bygningsinspektør baade for Søetatens mange Bygninger paa Holmene og i Nyboder og for Byens »*publique*« Bygninger, og han skulde derhos som Stadsbygmester paase Overholdelsen af de kgl. Anordninger om Bygningsvæsenet ved alle private Ny- og Ombygninger, hvoraf der paa den Tid forefaldt mange; hans Hverv i denne Henseende var saa meget vanskeligere, som han ingen Medhjælp havde til Inspektionen og til Kontrollering af, at der ikke uden Anmeldelse foretoges nye Bygningsarbejder. Han havde tilmed det Uheld at staa under flere Autoriteter, Admiralitetet, Magistraten og Overbygningsdirektionen, hvilken sidste skulde virke som raadgivende Organ for alle Sager om Statens, publique og private Bygninger, en Stilling, som den havde megen Møje med at hævde overfor de gamle Kollegier, medens den, endog i usædvanlig Grad, var gennemtrængt af Bevidsthed om sin Betydning.

Det var nu ikke saa let at yppe Kiv med Kollegierne, og saa maatte andre, bl. a. Rosenberg, staa for Skud. I Anledning af, at Nybygninger og Hovedreparation var foretagne uden dens Vidende og delvis, paastodes det, imod de gældende Anordninger, stillede Direktionen den Fordring til Rosenberg: »saa haver hand strax hertil at indberette, efter hvilken Myndighed han saaledes egenraadig understaaer sig, saavel at dispensere i Kongl. Anordninger og tilsidesætte dem, som og hvorefter hand uden dette Collegii Forvidende, som hand i Henseende til Bygnings Væsenet her i Staden i Almindelighed umiddelbar er undergiven, har føyet ermelte Anstalter«. Det viste sig dog, at et specielt fremdraget Tilfælde neppe stred mod Anordningerne, at mulige Overtrædelser i andre Tilfælde skyldtes forsømt Anmeldelse om nye Byggearbejder fra Ejernes eller Haandværkernes Side, og at det i det Hele aldrig var paalagt Stadsbygmesteren direkte at korrespondere med Direktionen, men at det var hans Overordnede, Magistraten (— og som Husbygmester ved Søetaten, Admiralitetet —), der skulde have ind-

---

*) Naar Weilbach tilskriver ham Opførelsen af Nr. 17 i Ny Vestergade, beroer dette paa en Misforstaaelse. Rosenberg ejede en stor Grund mod Filosofgangen og Ny Vestergade; men Nr. 17 og den tilstødende, af Hilker dekorerede Bygning, der har tilhørt Grevinde Danner, ere først opførte mod Slutningen af Aarhundredet paa frasolgte Parceller. Har Rosenberg opført nogen Bygning paa Grunden, maa det være den senere af Højesteretsadvokat Buntzen ejede Gaard mod Voldgaden.

hentet Direktionens Erklæringer om hans Forslag. Sagen er da bleven ordnet saaledes, at hans Forslag om kgl. og publique Bygninger sendtes til hans umiddelbare Foresatte, der derefter indhentede Overbygningsdirektionens Erklæring, medens Sager om Privatbygninger i Kjøbenhavn direkte indsendtes til Direktionen. Der var nu saaledes en fast Regel, som kunde tilfredsstille Rosenbergs Ønske: »Overalt troer ieg, det kan være enhver Embeds Mand liigegyldig, under hvilket Collegio han henhører, naar han ickun veed det«*).

Rosenberg var, som før nævnt, bleven agreeret ved Akademiet; men han naaede aldrig at faa udført Receptionsarbejdet, og i 1777 maatte han frasige sig den Ære at blive Medlem. da hans Embedsforretninger helt optog hans Tid, saa at han ikke kunde overkomme denne, efter andre Mellemstykker at dømme, neppe særlig store Opgave.

Det daglige Arbejde som Søetatens Husbygmester og Stadsarchitekt krævede vel en Del Tid, og end mere udfordredes som Stadsbygmester i moderne Forstand ved Tilsyn — uden Medhjælp — af det private Byggeri; men Stillingen var dog neppe større end, at en enkelt Mand, i sin fulde Arbejdskraft, kunde have bestridt dem og mere til. Ser man imidlertid paa det af Sergel 1768 i Italien tegnede Portræt af Rosenberg, viser det et fint aandfuldt Ansigt med bløde, næsten lidt kvindelige Træk, ikke en Arbejdshest, og det viser paa Kinden et langt Ar, Mærke om Kamp og Mishandling. Weinwich beretter — hvad Weilbach har overset eller oversprunget, — at Rosenberg havde rejst i Italien, hvor han af Røverne var bleven overfaldet og mishandlet saaledes, at han sin hele Levetid følte Men deraf. Han kom hjem som en mærket Mand, vel med flere Ar end Portrætet viser, og rimeligvis ogsaa med, hvad der nu kaldes et »Nervechok«. Derfor naaede han ej ved kunstnerisk Virksomhed at opfylde de Forhaabninger, man nærede om ham, derfor faldt Embederne ham saa besværlige, og derfor oversteg de tilsidst hans svage Kræfter.

I Aaret 1785 havde han alt en Tid lang været »saa svagelig, at han ej selv har kundet forrette det ham i Søe Etaten anfortroede Bygmester Embede«, og Professor Meyn blev da ved Resolution af 18. Marts 1785 ansat i Husbygmestertjenesten, efter eget Tilbud uden Gage, saalænge Rosenberg levede, medens Admiralitetet for Rosenberg »i Betragtning af den Nidkærhed og Duelighed, hvormed han har bestyret samme i hans Helbreds Dage«, udbad sig og udvirkede »den højkongelige Naade, at han til sin Død maa beholde de 200 Rdl. aarlig han for dette Embede allernaadigst er reglementeret«.

Heller ikke Stadsbygmestertjenesten kunde han bestride, som det ses af en Magistratsskrivelse, dateret 8. December 1788, hvori hans Død anmeldes og tilføjes, at Magistraten i Embedet havde konstitueret »den af den afdøde i endeel Aar udi hans svage Tilstand brugte Fuldmægtig Guioni«. Den 7. December 1788 var han nemlig død og nogle Dage efter melder Petri Kirkebog:

»Den 12. December auf dem Stadt Kirchhof begraben Hr. Stadtbaumeister Georg Erdman Rosenberg, in der Printzenstrase Nr. 319, 49 Jahr alt, hatte eine Nervenkrankheit. Hr. Dr. Münter warf Erde auf. Doppelter Gesang«.

---

*) Den Aarhundredet ud varende Brevvexling mellem Bygningsbestyrelsen og Stadsbygmesteren er sammen med Brandtaxationerne en rig Kilde til Kjøbenhavns Privatbygningers Historie.

Dermed skrinlagdes en af Jardins Elever, af hvem man havde ventet sig meget, en af de tre Architekt-Stipendiater, der c. 1765 var sendte ud til fremmede Lande, og over hvilke der kom til at hvile en sørgelig Skæbne. JOHAN DANIEL HANSEN gik helt til Grunde; Gæld og Sygdom hindrede ham i at komme hjem; han skal endog have været »in delirio og næsten ganske fra Forstanden«, og da han naaede hjem, var det som et Vrag. CHRISTIAN JOSEPH ZUBER naaede hjem, fik nogen offentlig og privat Byggevirksomhed (Aarhus Domkirke, Mosgaard, Rosenfeldt) og blev endelig Hofbygmester; han byggede bl. a. Tilbygningen til det store kgl. Bibliothek mod Tøjhuset med den — uretteligt — saakaldte »Harsdorffske Sal«; men han var alt den Gang en ulykkelig, af Næringssorg og Sygdom (Hypokondri) kuet Mand, der, noget vel brutalt, opnaaede den for en kgl. dansk Embedsmand sjældne Udmærkelse, at blive afskediget for Efterladenhed i sit Embede, og GEORG ERDMANN ROSENBERGS Skæbne kende vi. Det er endnu ej oplyst, om det overhovedet er lykkedes ham at sætte sig et varigt Mindesmærke i opførte Bygninger; foreløbig maa vi nøjes med den efterfølgende Afhandling og med at glæde os over de lidt spinkle, men fine Raderinger, han har udført efter sin Læremesters Værker.

FORSKELLIGT.

Foreningen af bildende Kunstneres Udstilling i Wien 1902 (Secession). Denne Forening, der i en Række af Aar har afholdt sine Udstillinger i Wien, vedtog ifjor, at den fremtidig vilde arbejde efter stærkt ændrede Principper. Den besluttede da som Udstilling at skabe et Rum, der dannede en kunstnerisk Helhed, hvor Maleri og Skulptur arbejdede Haand i Haand med Architekturen, dog saaledes at ingen af disse Kunstarter kom til at spille den underordnede Rolle.

Det blev overdraget Architekten, Professor JOSEF HOFFMANN, der er Elev af OTTO WAGNER, at forme dette Rum og som en særlig Opgave blev det ham paalagt i dette Arbejde »*den Schein und die Lüge energisch zu vermeiden*«, og kun at anvende ægte Materialier.

Da Midlerne til Rummets Opførelse ikke var overdrevent store, maatte Architekten derfor gaa frem med Anvendelsen af den største Økonomi. Udstillings hallen dannes egentlig af tre Rum, nemlig en større Midtesal, hvis to Længdevægge er aabne ud mod et Par mindre Siddelokaler, der ligger et Par Trin højere end Midtesalens.

I disse Rums Udsmykning bestaar altsaa nu Udstillingen, og denne Udsmykning er tilvejebragt ved store friselignende Dekorationer, der strækker sig langs Salenes Lofter, samt i mindre Ornamenter, der ligesom Platter er indsat i Væggenes raa Pudsflader. I disse Ornamenter er anvendt alle tænkelige Materialier og al moderne Teknik. Her findes Freskomaleri med Tempera Overtræk; Relieffer af slebet Marmor; udskaaret og delvis farvet Cement, hertil Intarsie af drevet Messing, forgyldt og forsølvet Kobber, Perlemoder og slebet Glas. Mosaik af udskaarne, glaserede Kakler med paalagt Perlemoder; forgyldte og fortinnede Kobberrelieffer; Plader af Mahogni med Indlægninger og andre fine Træsorter, Perlemoder og Stene. Mørtelornamenter med Belægninger af Bladmetal; Male-

rier i Kaseïn og Kalkfarver paa Plader af Kalkmørtel, kort sagt, en Uendelighed af Variationer og fantastiske Forsøg.

Vægmalerierne er for de flestes Vedkommende udført i Kaseïnfarve med Stuk og Forgyldning. De behandle næsten alle meget dybtgaaende Emner, som dog imidlertid kun lader sig tyde ved Udstillingskatalogens Hjælp. Man ser saaledes i den venstre Sidesal Malerier af Gustav Klimt, der bl. A. forestiller: Længslen efter Lykken samt den svage Menneskeslægts Lidelser. Giganten Typhoeus, som selv Guderne forgæves kæmpede imod; hans Døttre, de tre Gorgoner, Sygdom, Vanvid og Død. Vellyst og Ukyskhed sammen med Umaadelighed, o. s. v.

Paa et andet Vægbillede fører denne Kunstner Beskueren ind i det ideale Rige, hvor der kun findes ren Glæde, ren Lykke og ren Kærlighed.

I Midtesalen er et af Malerierne udført af Adolf Bøhm og forestiller »den kommende Dag«; det er fremstillet i udskaaret Mørtel og Stuk med Forgyldning og Maleri i Kaseïnfarver. Et andet af Malerierne er af Alfred Roller og viser »den bortdragende Nat«, det er schabloneret i Limfarver, Mørteludskæring, Metalpaalægning og Perlemodersindlægning. Paa Salens ene Endevæg er fire brede Piller, paa hvilke er anbragt knælende Kvindefigurer med Kranse i Hænderne; disse Figurer, der er stærkt stiliserede, er støbt i Bly og delvis forgyldte.

I Midtrummet staar, stærkt fremhævet ved et kunstnerisk Arrangement, *Max Klingers* Bethoven Monument, et Værk, som Kunstneren i 15 Aar har haft under Arbejde. Om denne Figur, saavel som om *Klimts* Vægmalerier har der i denne Forsommer staaet en heftig Kamp, og saa forskellige har Meningerne været om disse Arbejders Kunstværd, at enkelte af Kombattanterne i den Grad har ladet sig rive med i Stridens Hede, at Justitsen har maattet træde afgørende til.

Figuren er jo kendt gennem talrige Afbildninger. Nøgen, med sammenknugede Hænder og med det tankefulde Blik skuende ud i det Fjerne, sidder Mesteren paa en med Relieffer, Ædelstene og Elfenben pragtfuldt udsmykket Broncetrone. En Kappe af Onyx ligger over hans Knæ, og ved hans Fødder sidder en Ørn og ser op imod ham.

Sammenstillingen af de forskellige Materialier er af udmærket Virkning, men den Storhed, som Kunstneren har tilstræbt, er ikke rigtig opnaaet. Og dog er det et Værk, som man ikke gaar upaavirket forbi; det rummer baade Pragt og Aandfuldhed og er et karakteristisk Eksempel paa moderne Dekadence. Det synes dog ikke imponerende eller overmenneskeligt nok, det er ikke som den niende Symfoni, men maaske snarere som en Adagio, en Maaneskinssonate. Man finder ikke i dette Værk Max Klinger saaledes som i hans uforlignelige Raderinger.

Trods alt ser man imidlertid af denne Wiener Secessions Udstilling, at den har vist Vejen for nye Arbejdsomraader for Maleri og Plastik. Det Forsøg her er gjort, at samle alle kunstneriske Kræfter til Udsmykningen af et idealt Rum og at bringe dem ind under de architektoriske Love, er i højeste Grad interessant og lovende.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 22

KIRKE VED VESTERBROS TORV.

Matrikel-Numrene 67, 68 og 69 i Udenbys Vester Kvarter, som har Façade mod Vesterbros Torv mellem Gasværksvej og Svendsgade, er for Tiden bebyggede med lave og uanselige Bygninger. Disse Ejen-



domme har det kjøbenhavnske Kirkefond købt for paa Grunden at opføre en Kirke til Brug for en Del af den Menighed, som efterhaanden har samlet sig i Marie Kirkesal, og som Sognekirke for det nærmest liggende Kvarter mellem Gamle Kongevej og Vestre Gasværk.

Det vil sikkert være en god Plads for en Kirke, ved den rolige Side af Torvet, ved hvis anden Side hele Vesterbros Færdsel strømmer forbi; og naar man tidt har ærgret sig over, at Vesterbros Bygningskunst, re-



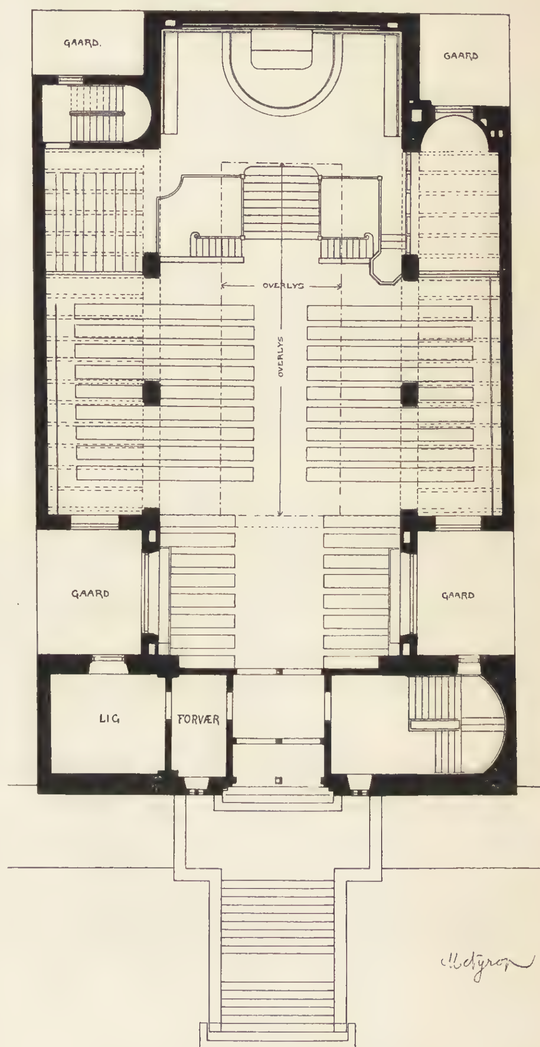
KIRKE VED VESTERBROS TORV.



ARCHITEKT M. NYROP.

præsenteret ved Abel Katrines Stiftelse, Apostel- og Mathæuskirken, Skolerne i Øhlenschlægersgade og ved Mathæuskirken m. m., ved Skæbnens Ugunst er gemte hen til Steder, hvor faa ser dem — samtidigt med, at det eneste Torv ved denne Bydels Hovedaare er saa indholdsløst og kedeligt —, saa har man Lov til ogsaa af denne Grund at være det kjøbenhavnske Kirkefond taknemmelig for, at det giver Lejlighed til ved Opførelsen af en Kirke at bryde Torvets Ensformighed. Der trænges til en Bygning, som kan beherske Torvet; og dette naar en Kirke vel lettere end en borgerlig

Bygning. Lykkes Kirkebygningen, saa vil Kedsommeligheden derved fordrives fra Torvet; det hele bliver taaleligere, paa ingen Maade til Skade for de øvrige Bygninger. Saa vil senere af sig selv melde sig Fordringen om en anden Ordning paa de ganske vilkaarligt spredte, nyttige Smaabygninger paa Torvet.



KIRKE VED VESTERBROS TORV.

ARCHITEKT M. NYROP.

Tegningerne viser et første Udkast, som ikke kunde gennemføres. Den indknebne Beliggenhed mellem to høje Huse, samt Ønsket om at faa en Mødesal foruden Kirken, har gjort, at Kirkens Gulv er lagt i Højde med første Sal; og dette er vedblivende Meningen. Men den store Fortrappe, der fører op til Kirkens Hovedindgang, maatte opgives, skønt det kunde ordnes saaledes, at Fortovsfærdselen uhindret fortsattes under Trappen (se Snittet), og Vognfærdselen paa dette Sted er forsvindende. Trappen stred vistnok mod Frihed, Lighed og Broderskab; den vilde — efter min Mening — have skabt et Sammenhæng mellem Kirke og Torv, som i alle Tilfælde Bygningen nu vil komme til at savne.

Det Forslag, der nu er inde med Andragende til Bygningskommissionen, viser tre ens Indgange forneden, mens Portalen paa 1ste Sal har faaet en Altan under sig og en ny indvendig Trappe er indrettet, hvor der i nærværende Plan er Ligrum og Forværelse.

Grundens Omgivelser og store Udstrækning har gjort det nødvendigt delvis at bruge Ovenlys; selvfølgelig bliver Mødesalen i underste Etage temmelig mørk, men den skal mest bruges til Aftenmøder. Snittet viser,

hvorledes den indskrænkede Plads har tvunget til at lægge den store Skriftestol under Koret med Varmeværket under sig. Koret bliver derved højtliggende og monumentalt, og Skriftestolen ligger — ligesom Krypten i adskillige gamle Kirker — delvis synlig fra Kirken. Denne Indretning, som Forholdene her har givet Anledning til, har jo sine Ulemper for gamle og svage Folk; men der findes en mindre Skriftestol til højre i samme Højde som Koret. Under den mindre Skriftestol indrettes et Præsteværelse og derunder et Værelse for Talere ved Mødesalen.

Kirkens Forside og Taarne tænkes opførte af graarød, bornholmsk Sandsten eller svensk Kalksten, brudte efter de naturlige Lagdelinger i ulige høje Skifter og uden Tilhugning. Granit tænkes brugt til Sokkel og flere andre Steder, og Taarnpyramiderne og det mellemliggende Tag tækkes med Kobber.

Kirkens Indre tænkes ganske simpelt med kalkede Vægge, brunt Bjælkeloft og brune Stolestader. Alterväggen opmures med en Blendingsinddeling og et stort Krucifix, ophængt i den midterste store Blending.

M. Nyrop.

ARCHITEKTERNE J. G. ROSENBERG OG G. E. ROSENBERG.

Af Fr. Schiøtt.

II.

Den i 1ste Afsnit omtalte Afhandling af G. E. Rosenberg er skrevet paa et ikke klassisk Tydsk, hvilket Sprog, dengang Opgaven stilledes, af Hensyn til Justitsraad Struensee var det i Overbygningsdirektionens Forretninger anvendte og tillige Forfatterens Fædrenemaal, selv om han ogsaa kunde skrive lige saa ordentligt Dansk som danskfødte Architekter. Ved Gjengivelsen paa Dansk er der søgt saa nøje som muligt at ramme Forfatterens Tanker, ikke at gjengive Texten Ord for Ord. I denne friere Gjengivelse lyder Afhandlingen saaledes:

Afhandling om Hovedmanglerne ved Konstruktionen og Indretningen af almindelige borgerlige Huse her i Byen, samt ved de almindeligt benyttede og ikke benyttede Materialer og deres Anvendelsesmaade, med Forbedringsforslag.

At skrive en fuldstændig Afhandling om alle disse Genstande er snarere et Arbejde for en ved lang Praxis her i Byen øvet Bygmester end for en Mand, der til Dato mere har maattet lægge sig efter teoretiske Genstande end efter de praktiske, som endnu ikke har haft noget vigtigt Arbejde ihænde her og derfor nærmest staar som en Fremmed overfor Byggemaaden her i Byen. Imidlertid skal jeg bestræbe mig for, saa godt jeg kan, at give en kongelig allernaadigst tilforordnet Overbygningsdirektion Prøve paa mine hidtil erhvervede Kundskaber.

Under mit korte Ophold i Kjøbenhavn har jeg sammenlignet den stedlige Byggemaade med, hvad jeg har set paa mine Rejser i fremmede Lande og med, hvad jeg selv har overvejet, og derved fundet Følgende at bemærke:

Man plejer her, navnlig for offentlige Bygningers Vedkommende, ved *Licitation* at overdrage Byggearbejdet til den mindstbydende. Selv om dette ogsaa kunde gaa ved en Privatbygning, saa er en saadan Ordning efter min Mening højst uheldig for offentlige Bygningers Vedkommende. Den medfører nemlig, at Entreprenøren, som i Almindelighed er en Tømrer- eller Murermester, søger at opføre Bygningen paa den mindst bekostelige Maade.

Selv om han ogsaa ved Anskaffelsen af Materialer viser tilstrækkelig Omhu, bliver der dog af daarlig anvendt Sparsommelighed ved Udførelsen begaaet Fejl, der ikke kunne lægges Bygmesteren til Last, selv naar denne fører Tilsyn, da han jo ikke bestandig kan være til Stede. Derimod er der ikke saa stor Fare for, at Fejl bliver begaaede, naar Murer- og Tømrermestrene ikke kunne faa nogen pekuniær Fordel derved; men, for at disse Haandværkere i saa Fald ikke skulde finde Lejlighed til at trække Arbejdet i Langdrag, burde man benytte unge Architekter til stadigt Opsyn med Haandværkerne*).

Vil man endelig bibeholde (General-)Entrepriserne, saa burde det dog efter min Formening aldrig tillades Haandværkere at overtage saadanne. Hvad Værdi der kan tillægges de Syn, som foretages ved af Retten udmeldte Mænd, lader jeg staa hen; men, da Synsmændene i Almindelighed ere Entreprenørens Kolleger, tror jeg ikke, at Forretningerne foretages med den Grundighed, som er nødvendig ved saadanne vigtige Bygninger. Er Entreprenøren derimod ikke Haandværksmand, behøver man neppe at nære nogen Frygt i saa Henseende.

Efter min Mening vilde det ogsaa være mindre farligt, naar man anvendte den Metode at bortlicitere hvert Haandværksfag for sig, Murarbejdet til en Murmester, Tømmerarbejdet til en Tømmermand, Materialerne til en Tømmerhandler osv. Den ene vilde da se den anden paa Fingrene, og Underslæb vilde ikke saa let kunne finde Sted**).

---

*) I den følgende Tid træffes jævnligt en saadan Anvendelse af yngre Architekter som Konduktører, f. Ex. ved den nye Bankbygning bag Børsen. Jardin havde forøvrigt altid benyttet Konduktører, saaledes ved Frederikskirken netop Rosenberg, men dette var vel nærmest en Følge af hans fine sociale Stilling, den spredte Beliggenhed af de Bygningsarbejder, han ledede, samt særligt grundet i, at han hverken forstod Dansk eller Tydsk og saaledes ej kunde forhandle med Haandværkerne.

**) Disse Udtalelser ere sikkert faldne i god Jord hos Overbygningsdirektionen, der lige fra sin Oprettelse og til den i 1782 blev hævet, bekæmpede Licitationssystemet, »Entreprise paa bedste Beskub«, som Haandværkerne kaldte det, hvorimod Rentekamret holdt paa dette System og tvang det igjennem ej alene ved Nybygninger, men ogsaa ved Vedligeholdelsesarbejder, ved Materialleverancer og ved alt, hvad der falder ind under Kontoen »Almindelige Udgifter«. Det var som bekjendt dette Systems Anvendelse ogsaa paa Skorstensrørenes Rensning, der foranledigede Kristiansborgs Brand 1794. Rentekamrets Holdning skyldes dog neppe alene bureaukratisk Stædighed; det var ogsaa den daarlige Finanstilstand og den derved foranledigede utilstrækkelige Størrelse af det aarlige Bygningsbudget der førte til, at Besparelse skulde søges paa enhver Maade. Som det al Tid gaar, hævnede Kniberiet ved den aarlige Vedligeholdelse sig i Længden ved senere omfattende, uomgængelig nødvendige Hovedreparationer.

Til de anførte uheldige Sider ved Licitationsarbejdet knytter der sig nøje en anden, den nemlig, at Haandværkerne paatager sig *Bygmesterens* Hverv og derved gjør denne helt overflødig. Naar en Borgermand skal til at bygge, krymper han sig ved at raadspørge en Bygmester, idet han tror, at det kun vil være til Udgift for ham, og ikke kan indse, at han — ved at benytte en erfaren Bygmester — baade kan spare meget og kan undgaa mange Fejl, ja endog med ringere Bekostning kan skaffe sig mange smaa Bekvemmeligheder.

Med Hensyn til Bygningernes Konstruktion og Indretning har jeg for det Første lagt Mærke til, at man — for ikke at komme altfor højt over Jorden — her gør sig skyldig i en anden endnu større Fejl, idet man nemlig graver sig ned i Jorden. Paa et Sted, der ligger saa tæt ved Vandet og hvor Klimaet tilmed er fugtigt, kan det umulig være sundt at bo i *Kældere*, og det vilde være meget hensigtsmæssigt helt at afskaffe saadanne. I Stedet for, at man nu tynger Lofterne med Brændselsforraad og derved i ikke ringe Grad beskadiger Husene, hvilke tilmed for største Delen ere af Bindingsværk, skulde man derimod stræbe hen til, at Brænde, Kul og desl. opbevaredes i Kælderne. Huset blev da mindre belastet, og, hvis man derhos overhvælvede Kælderne, opnaaedes større Sikkerhed mod Ildsvaade. Af samme Grund skulde man ogsaa arbejde for, at saavel Ydermurene som Skillerummene helt igjennem blev af Grundmur, og at alt Bindingsværk blev undgaaet. Ganske vist bliver det første Udlæg noget større ved Anvendelsen af Grundmur; men Fordelene i Tidernes Løb ere uvurderlige.

Ved forskellige Bygninger, der staa paa *Pilotage*, har jeg bemærket store Revner i Hovedmurene, saa at man antagelig ikke altid har anvendt tilbørlig Forsigtighed. Dette er en meget vigtig Sag, da Fejl, der en Gang ere begaaede, ikke kunne rettes uden stor Bekostning og endda kun ufuldstændigt, og jeg har derfor ikke kunnet undlade at anføre dette Forhold blandt Hovedfejlene. Men forøvrigt forudsætter denne Materie saa megen Erfaring, at man sikkert vil tilgive mig, naar jeg kun lige berører dette Spørgsmaal, der er mere kjendt for øvede Haandværkere, end det til Dato har kunnet være for mig*).

I *nederste eller første Etage*, som jeg vil lægge lige med Jordfladen, kunde man med Fordel anbringe Forretningslokaler, dels for Købmænd, dels for Haandværkere. Det er altid bekvemmest, naar man kan indrette sig saaledes, at alle Haandværkerne findes i første Etage, og de Haandværkere, hvis Virksomhed medfører store Rystelser og betydelig Støj, som Drejere, Vævere, Snedkere etc., ødelægge da Huset i ringere Grad end, naar de ere anbragte højere oppe. Traf man en saadan Ordning, vilde Haandværkerne ogsaa efterhaanden umærkeligt spredes mere ud over Byen, hvad der navnlig vilde være til stor Fordel for Fremmede.

---

*) Det er en bekjendt Sag, at Pilotagen under Hirschholm Slot var meget uforsvarligt udført, hvad der i særlig Grad bidrog til Slottets Ruin. Noget lignende var Tilfældet ved Komediehuset paa Kongens Nytorv, hvor efter Harsdorffs Erklæring af 7. Septbr. 1772 de udvendige Mure »have sadt sig meget sterckt ved det formodentlig Slingvercket ey ligger dybt nok i Jorden, og ventelig er gandske forraadent.« (Over Bygn. Dir. indk. Sager Nr. 414. 1772). Senere i Tiden viste man større Forsigtighed; saaledes ved den nye Bankbygning bag Børsen, der vel i det Hele opførtes i Entreprise, men hvor Piloteringen »for des større Tilforladeligheds Skyld« ej bortliciteredes, men udførtes i Regie.

Til Brug for Amagerne, som komme til Byen med Mælk og Grønsager, og for de Folk, som paa Gaderne sælge Æbler, Brød og desl., vilde jeg søge at indrette smaa bekvemme *lukkede Nischer i nederste Etage*, (og Fordelene ved at sidde i Læ for Regn og om Vinteren ikke at være saa stærkt udsatte for Kulden, vilde snart lokke Lejere frem), saaledes at Færdselen paa Gaderne ikke blev hæmmet, men at man uhindret kunde gaa sin Gang paa de *trottoirs*, der nu i nogle Kvarterer ere anlagte til stor Zir og Nytte*). De i høj Grad generende Trapper, der fra Husene løbe ud paa Gaderne, faldt ved denne Ordning helt bort ligesom ogsaa Overbygningerne over Kældernedgangene**).

Lejeren af en Butik forneden i Huset har Forpligtelse til at besørge Fejningen af Gaden eller i hvert Fald af Husets Fortog. Er Huset nu saa smalt, at der i nederste Etage kun er Plads til Butikerne, saa kunde man, om det forlangtes, over disse anbringe *lave Værelser til Beboelse for Butiksejerne****).

Det er en meget god Indretning, man er begyndt paa, at *de snævre Gader udvides* ved Tilbagerykning af Huse, som skulle opføres paany†); men det var endnu at ønske, at Rendestenene i deslige smalle Gader lagdes i Midten; herved fik man ej alene mere Plads til at gaa langs Husene uden Gene af Vogne, men Vandet ledes ogsaa bedre bort fra Husene; en betydelig Fordel for Bygningerne.

Trapperne her i Kjøbenhavn ere for største Delen anlagte af Træ, og en af de første Forandringer, som jeg vilde tilraade, var, at de udførtes i Sten. Vi har hertillands den skjønne bornholmske Sten, som næsten er uforgængelig, og jeg tror sikkert, at den kunde komme betydelig ned i Pris, naar man gjorde sig mere Ulejlighed for at faa den afsat. Fordelene ved Stentrapper, saavel under Hensyn til Brandfare som til Varigheden, behøver jeg ikke engang at anføre††).

De øverste Etager vilde jeg alene forbeholde Familier og saadanne Haandværkere, hvis Erhverv ikke var generende eller skadeligt for Huset. Lejerne blev ej forulempede ved Støj ovenfra, og, naar Trapperne kun anlagdes *commode*, havde de heller ikke i denne Henseende noget at klage over.

Jeg forudsætter stedse Skillerummene af Grundmur, hvorved man opnaar større Brandsikkerhed og desuden har langt mindre at frygte for Utøj.

Mine Indvendinger mod *Bindingsværk* gælder ogsaa den her almindelige Byggemaade, hvor Murene opføres af Bindingsværk med en Forblænding af Grundmur. Prisforskjellen er kun ringe, og man risikerer, at Træet bag en saa-

---

*) Anlæg af Trottoirs var begyndt 1765, først ved Holmens Kanal. 1771—72 anlagdes Trottoirs paa Ruten fra Kongens Nytorv til Vesterport samt ud ad Vesterbrogade.

**) Efter Fdn. 27. Febr. 1683 § 5 maatte ved Nybygninger Trappernes Fremspring i Gaden ej være over 15 Tommer, medens Trapper i ældre Huse kunde vedblive, naar Fremspringet ej var over 30 Tommer.

***) Efter Branden 1795 blev enkelte Steder indrettede med en saadan Mezanin over Stueetagen, f. Eks. Løveapoteket og Hjørnestedet mellem Højbroplads og Gammelstrand, men nogen videre Anvendelse har denne Byggemaade aldrig faaet.

†) I Henhold til Reskript af 26. April 1754.

††) Den bornholmske Sandsten fik i Slutningen af det 18. Aarh. en ikke ringe Anvendelse til udvendige Trapper, architektoniske Led og Forsiringer, saasom Baand og Vinduesindramninger, derimod ikke til indvendige Trapper eller som Bygningssten.

dan Grundmur af Mangel paa Luft hurtigt gaar i Forraadnelse og derved ufejlbarligt ogsaa drager den anden Mur med sig i Faldet.

For at Husene kunne blive taxerede saa højt som muligt i Brandkassen, anbringer man her i Kjøbenhavn overordentlig *mange Vinduer* mod Gaden; Husene taxeres nemlig pr. Fag. Dette er et stort og farligt Misbrug, da Pillerne i et saadant Hus blive meget smalle, hvilket strider mod Soliditeten og tilmed er til slet ingen Nytte. Et Værelse med mange Vinduer og smalle Piller er om Sommeren altfor udsat for Solstraalerne, og om Vinteren trænger megen Kulde ind gennem Vinduesaabningerne*). Da man nu i en By som Kjøbenhavn maa være økonomisk med Brændsel, fortjener denne Post vel lidt Eftertanke. Man vil maaske indvende, at saadanne Værelser blive for mørke, naar der anbringes brede Piller, men jeg tror, at denne Indvending vil falde bort, naar Vinduerne gjøres højere end nu brugeligt er, og efter min Mening vil Husets større Soliditet samt den Omstændighed, at den store Kulde om Vinteren og den stærke Varme om Sommeren undgaas, være Grunde nok til Anbringelsen af færre Vinduer**).

I de senere Tider er man begyndt paa at udføre Husenes *Gesimser og Sparrehoveder i Træ*, formodentlig for at kunne forsire et Hus med ringere Bekostning. I vort raa Klima, hvor Taget og en Del af Gesimsværket den meste Tid af Vinteren er dækket med Sne, er dette vel en af de uheldigste Indretninger; Trægesimsen raadner meget hurtigt op, og Fugtigheden, der da kan trænge ind i Huset, ruinerer hele Murværket***). Vi have den bornholmske Sten, der er særligt brugbar til deslige Arbejder, og da alt for mange ydre Sirater hverken gjør et Hus smukt eller solidt, kunde man, naar der ses bort fra

---

*) I Lande, hvor Husene beskattedes efter Vinduers og Døres Antal, f. Eks. i England og — fra Revolutionstiden — i Frankrig, kom det modsatte Forhold frem, idet Bygherrerne søgte at reducere Vinduernes Antal i utilbørlig Grad for saa meget som muligt at undgaa denne «Skat paa Lys og Luft».

**) Ved Plakat af 4. Juli 1795, § 5, bestemtes, at Pillerne i nye Bygninger ikke maatte have mindre end 1 Alens Bredde. Hvorledes Forholdet var i 1777, viser en Sag om Hans Jessens paatænkte Nybygning paa Østergade, Matr. Nr. 19, hvor Bygnings-Direktionen fandt de 13³/₄ Tommer brede Piller for svage og aldeles uforsvarlige. Jessen anfører nemlig i denne Anledning: »Hr. Regiments Quartermester Tersløvs Nr. 10 paa Østergade, hvorefter jeg fornemlig har rettet min Bygning, holder mellem Vinduerne 13 Tommer bred; forrige Remsnider Møllers Gaard Nr. 15 paa Østergade, som er en meget anseelig ny Bygning, holder 12¹/₂ Tommer, Franskbager Kamphöpfners Gaard Nr. 43 dito Gade, bygt forrige Sommer, holder 11 Tommer, forrige Snedker Bradts Gaard Nr. 48 dito Gade, holder 12¹/₂ Tommer; forrige Aar blev bygget et Hus paa Kjøbmagergade Nr. 26, tilhørende Kræmmerne Brun og Thodsen, hvori Pillerne ikkuns holder 10 Tommer. Vinhandlerens Hus dito Gade Nr. 23, for faa Aar siden fra Grunden nyt opbygt, holder 12 Tommer; S. T. Hr. Kammerraad Lihmes anseelige og nye opbygte Bygning paa Kongens Nyetorv holder i Pillerne ikkuns 13 Tommer; et nyt Hus strax derved, Nr. 165, har 11 Tommer; endnu desforuden findes en ganske ny Bygning, forrige Sommer opbygt og en dito ved Siden af, som endnu staar i Bygning, beliggende paa Vand-Konsten, begge tilhørende Spekhøker Kautrop, som er 5 Etagier uden Kjælder, har i Pillerne ikkuns 11 à 12 Tommer«. (Bygn. Dir. indk. Sager).

***) At Hoved-Gesimser og Tagrender af Træ let antændes ved Heden fra omliggende brændende Bygninger og saaledes forplante Ilden, viste sig særlig ved Ildebranden 1795. De bleve da ogsaa forbudte ved Plakat af 4. Juli 1795, § 10 for Nybygningers Vedkommende, og skulde efter § 18 ligeledes borttages af ældre Bygninger, naar de trængte til Reparation.

deslige Prydelser, lettere naa Maalet — at bygge uden for store Bekostninger. Ja, naar det var muligt og Omkostningerne ikke blev uforholdsmæssig højere, vilde jeg tilraade, at Husenes Ydermure — i hvert Fald ved offentlige Bygninger — opførtes af bornholmske Sten. Udgiften løber ganske vist noget højere op; men i Fremtiden faar man ikke saa mange Reparationsomkostninger, og jeg tror, at det ikke vilde være umuligt med Fordel at anvende de bornholmske Brokker (Undermaalssten)*).

Murstenenes forskjellige Størrelse fortjener ogsaa nogen Opmærksomhed. Den varierer næsten hvert evige Aar og, naar man skal foretage Arbejder ved gamle Bygninger, kommer man af den Grund let i Forlegenhed. Det vilde saaledes være til stor Nytte, naar det ved kgl. Anordning kunde bestemmes, at alle Teglværkerne holdt samme Maal paa Stenene eller dog leverede Sten af nogle foreskrevne Dimensioner. Selv om Tiderne forandre sig, er det dog bedre, naar saa ogsaa Prisen forandres, end at det gaar ud over Størrelsen, og at man faar Ulemper deraf**).

I ældre Bygninger finder man ogsaa, at der er benyttet *særligt formede Teglsten til Gesimserne*, og dette er i alle Henseender bedre end Trægesimser og at foretrække, saafremt Gesimser af bornholmske Sten blive for kostbare.

For at *Tagene* kunne blive godt tætte og varige, vilde det efter min uforgribelige Mening ikke være umuligt at faa Teglbrænderierne til at lave Tagstenene dels med venstre, dels med højre Fals. Derved opnaaedes den Fordel, at Hagen altid kunde komme til at ligge mod Vest eller Sydvest, de Vindretninger der hos os bringe mest Regn. Taget bliver saaledes langt tættere, idet Fugerne altid kunne lægges mod Læsiden og Vandet altsaa slet ikke kan trænge ind fra Siden. Jeg har ikke haft Lejlighed til at undersøge, hvorvidt der al Tid anvendes tilstrækkelig Forsigtighed med at lægte saa tæt, at Tagstenene i de forskjellige Rækker dække hinanden tilstrækkeligt, og skal iøvrigt henstille denne Sag til erfarne Mænds Bedømmelse.

Man synes her at tillægge *Mansardtagene* særdeles mange Fortrin, endskjøndt den daglige Erfaring lærer os, at de ere alt andet end fordelagtige. Efter min Formening bliver en Mansardetage næsten lige saa dyr som en Mezaninetage, og det er paa Grund af Kulde og Træk meget ubehageligt at bo under Taget, selv om dette indvendig klædes med Bræder. Det er ogsaa meget vanskeligt at komme til at reparere Taget, og man kan til et saadant Tag ikke benytte saa stærkt Tømmer som til et almindeligt, da det i saa Fald fornødne Tømmerkvantum vilde tynge Huset for meget. Indretningen af en Mezanin er forbundet med færre Ubekvemmeligheder og vil ikke koste stort mere end en Mansard, og skulde dette ikke slaa til, vilde jeg dog foretrække Mezaninen paa Grund af de mange Fordele, den byder.

---

*) Til det Indre af Marmorkirkens Mure er der i stort Omfang benyttet bornholmske Sandsten. Ogsaa ved de af Thurah byggede fire Pavilloner ved Frederiks Hospital var der Tale om Benyttelsen af denne Sten. Et smukt af Bornholmersten opført Værk er Volièren ved Christian VII's Palais paa Amalienborg, som Jardin lod bygge af denne Sten »contre l'avis de tous les maîtres maçons et architectes de Copenhague«. (Se Hennings: Essai hist. sur les arts, p. 70—71).

**) Dette Spørgsmaal om »Normalsten« er først løst mod Slutningen af det 19. Aarhundrede.

Tagkviste ere ikke heldige for Husene; thi de Skotrender, som maa anbringes paa Taget ere, — som daglig Erfaring viser os, — aldrig tætte, og Kobberrender vilde blive saa kostbare, at man for det Beløb, Kvisterne og Kobberskotrenderne kom til at koste, næsten kunde bygge en hel Etage. Derved vilde man ogsaa faa Huset solidere, og istedetfor et enkelt Værelse og mørke Loftsrum fik man en hel Etage, der gjorde bedre Nytte ved Lejlighedernes Indretning.

Istedetfor *Bliknedløbsrørene* paa Husene kunde der efter min Mening med større Fordel anvendes Rør af Kobber, thi Blikrørene, der maa loddes, kunne umuligt modstaa alt Slags Vejr saa godt som Kobberrør. Det første Anlæg koster ganske vist mere; men det vil dog betale sig i Tiden, og naar saa endelig Rørene ere opslidte, har Kobberet altid sin Værdi, medens Blikrørene ere værdiløse.

For at *Skorstenene* kunne blive symetrisk anbragte, blive Skorstensrørene ofte oppe paa Lofterne trukne langs Tømmeret; men efter min Mening gaar man for vidt heri. Man belaster Huset og de nedre Bjælkelag for stærkt; de Rystelser i Taget, som foraarsages ved stærk Blæst, ere meget skadelige for Huset, og man er ogsaa meget udsat for Ildsvaade. Naar man, som det nu er almindeligt, anbringer Brændslet paa Lofterne, stables det ofte uforsigtigt op mod Skorstenen, og denne trykkes da let ud af sin Stilling, som den først kan indtage igjen, naar Brændslet er taget bort, og den slaar da ofte Revner. Ved den Byggemaade, jeg vil anvende, hvor Skorstenene anbringes paa grundmurede Skillerum og de vægtige Brændselsbeholdninger opbevares i Kældere og Gaarde, har man vel ikke noget at frygte; men jeg har fremdraget denne Sag for yderligere at paavise, hvor nødvendigt det er, at Brændslet opbevares nede i Huset.

Her i Kjøbenhavn giver man store *Privilegier og Friheder* til dem, som bygge, og bekymrer sig ikke om, paa hvad Maade de bygge. Maaske vilde det ikke være uhensigtsmæssigt, om Bygherren blev tvunget til at forelægge sin Plan for en Bygningskyndig, og at denne fik visse Regler meddelte til Iagttagelse ved Prøvelsen, samt at Privilegierne og Frihederne gives større eller mindre Udstrækning i Henhold til Udfaldet af en Undersøgelse af Bygningen, foretaget af Hs. kgl. Maj.ts allernaadigst bestaltede Over-Bygnings-Direktion. Dette vilde sikkert skræmme Folk fra at indrette sig uhensigtsmæssigt, og nødsage dem til bedre at iagttage det, som var til deres egen Fordel. Paatænkes der ikke andet forandret ved et Hus end, at en Grundmur anbringes paa Forsiden, var det næsten lige saa godt, om man lod Huset blive staaende uforandret saa længe som muligt, saa at det Hele engang senere hen kunde paa en Gang blive gjort ordentligt.

Byggearbejdets Gang hindres ofte i høj Grad af *Mangel paa Materialer*, og det var meget at ønske, om man som i Paris og andetsteds kunde faa en saadan Ordning, at alle mulige Bygningsmaterialer kunde paa Forlangende leveres til en Bygning; herved vilde det undgaas, at de vigtigste Arbejder — som det saa ofte hænder, — standsedes, eller at Bygherren nødsagedes til at reducere sine Projekter af Mangel paa Materialer. Exempelvis skal anføres, at ordentlig udtørret Egetræ slet ikke kan erholdes, og jeg erindrer, hvorledes der engang inden min Afrejse forlangtes et Kvantum Egetræ til et Værelse, og at man da, fordi

intet havdes paa Lager, blev nødsaget til at tørre Træet i en Bagerovn. Men denne Træsort har man saa megen Brug for til Forarbejdelsen af gode og tætte Vinduer, at det vel var Umagen værd at tænke ret alvorligt over denne Sag. Det samme kan ogsaa siges om Kalken, der før Brugen helst maa have ligget nogle Aar i Jorden, hvorved den som bekjendt bliver stivere og mere fed. Man ser ogsaa ved gamle Bygninger, at Kalken er af en langt bedre Beskaffenhed end i vore, og det er vel ikke usandsynligt, at dette ligger i den nævnte Omstændighed. Naar man ogsaa holdt Oplag af Mursten, vilde der ikke blive saa store Svingninger i disses Pris, og man vilde ikke saa ofte blive opholdt i sit Byggearbejde.

Fremdeles kan nævnes en Sag, der har Betydning for hele Byen Kjøbenhavn. Store, regulære *Torve* vilde være til største Pryd for Byen; men man finder næsten ingen eller dog kun ganske faa. Man maatte ønske, at Byen vilde tage sig af denne Sag, og enten skabe nye Torvepladser eller dog, i det mindste, indrette de bestaaende saaledes, at de der handle med Grønt, Fisk, Fedevarer etc., kunde sidde i Læ, medens dog Færdselen ikke blev hindret, dog at de Handlende til Gengæld maatte betale en vis Lejeafgift*).

Fremdeles var det ønskeligt, om der paa de offentlige Pladser blev anbragt *publique Fontainer*, af hvilke vi omtrent ikke have nogen. Selv om man kan antage, at Hvermand har Vand i sit Hus til almindeligt Brug, bliver det dog en meget slem Omstændighed, at man ved Ildsvaade i Almindelighed maa kjøre ind i Husene for at hente Vand, noget der ikke alene er Husejerne til megen Ulempe, da de altid maa holde Husene aabne, men ogsaa hindrer Vandvognene og Slufferne i at bringe den fornødne Mængde Vand. I saa Henseende er der i Smaabyerne, navnlig i Holsten, vist langt mere Forsorg, idet der ej alene haves mindst en offentlig Brønd i hver Gade, men ogsaa haves Reservebrønde, hvis Aabning ligger i Stenbroens Højde og er dækket med fornaglede Brædder, hvilke Brønde alene er bestemte til Vandforsyning i Ildebrandstilfælde. I England har jeg set en ualmindelig god Indretning med aflaasede Vandrør anbragte i en vis indbyrdes Afstand i hver Gade; ved den mindste Brandallarm aabnes disse Rør af visse Husbeboere, som have faaet Nøglerne dertil, medens de andre Beboere med Møg afdæmme Gadens Ender, saa at denne i kort Tid omdannes til en Sø, og Vand til Slukning findes lige foran Huset.

Gadebelysningen i Kjøbenhavn trænger endnu i høj Grad til Forbedring, og det saa meget mere, som Størsteparten af Byen endnu er saa slet brolagt. I Paris, hvor Brolægningen er god, og hvor Belysningsvæsenet allerede er godt ordnet, arbejder man stadig paa at gjøre den bedre og mere økonomisk og udsætter i denne Anledning Prisopgaver. Det er højst forunderligt, at man herhjemme hidtil har negligeret denne Sag i saa høj Grad**).

---

*) Efter Branden 1795 sammensmeltedes Gammel- og Nytorv og Højbroplads anlagdes; efter 1807 fremkom Hauserplads. Torvehaller naaedes aldrig, da de senere opførte Slagterboder neppe kunne betegnes som saadanne.

**) Endnu 1799 klages der i »Politivennen« Nr. 82 over Manglerne ved Kjøbenhavns Belysning, saasom at Lygterne ere for smaa, have slet Glas, og ere urigtig placerede, at de slet ikke tændes, naar der er Maaneskin i Almanaken, om det end er mørkt paa Gaderne o. s. v. (Nyerup, Kbhvns. Beskrivelse, P. 620).

En Sag, der vedrører hele Byen, skal danne Slutningen paa denne Afhandling. Endnu før jeg kom til Kjøbenhavn, hørte jeg Tale om, at man vilde flytte *Kirkegaardene* udenfor Byen*). Ligesom dette vilde formindske Byens skadelige Uddunstninger og gjøre dens Klima renere og sundere, vilde det ogsaa blive til stor Pryd for Staden, da man af de nu til Kirkegaarde benyttede Arealer kunde skabe herlige Pladser, naar man nemlig nedbrød saavel de Mure, der nu hegne Kirkegaardene, som Stakitindhegningerne, hvilke kræve meget store Reparationer. Endel af Gaderne kunde paa denne Maade faa en anselig Udvidelse, og Kirkerne kom til at præsentere sig bedre. Materialerne fra de nedbrudte Mure kunde igen anvendes ved Anlæget af en fælles Kirkegaard med hvælvede og afdelte Gravsteder under Jorden. Man kunde da bortleje eller sælge disse Hvælvinger og Gravsteder paa samme Maade som Gravstederne i og udenfor de kjøbenhavnske Kirker, og særlige Dele af Kirkegaarden kunde blive de enkelte Kirkers Ejendom. Paa disse Kirkegaarde kunde man bygge et Kapel, hvor Ligprædikener kunde holdes. Nogle af Hvælvingerne kunde holdes tilbage, saa at man i stræng Frosttid kunde nedsætte Ligene deri, til de senere under mildere Vejrforhold kunde nedgraves i Jorden. Jeg tilstaar gerne, at man vilde have mange Fordomme og Vanskeligheder at overvinde, selv om man kunde tilvejebringe det fornødne Pengebeløb, (skjøndt det ej blev saa overmaade stort, og selv i andet Fald ej var at tage i Betragtning, naar der ses hen til den Fortjeneste mange Mennesker vilde faa ved Bygningsarbejderne). Men jeg tror dog, at det, naar man begyndte at indrette denne Kirkegaard godt og sirligt og saaledes, at de Dødes Ben ikke saa snart forstyrredes, som det sker inde i Byen, ikke vilde være umuligt at faa Folk til at gaa med ved Understøttelsen og Udførelsen af dette i alle Henseender saa heldbringende Forslag.

---

*) Holmens og Garnisons Kirker havde fra gammel Tid Assistentskirkegaarde udenfor Byen og 1760 fik de »civile« Kirker en fælles Assistentskirkegaard udenfor Nørreport, der dog hovedsagelig benyttedes som Fattigkirkegaard, idet den finere Portion vilde begraves i Kirkerne eller paa de indenbys Kirkegaarde saa nær Kirkens Mur som muligt. Struensee-Tidens Tanker om Ophævelse af Kirke- og indenbys Kirkegaards-Begravelse bleve først gjennemførte i det 19de Aarhundrede.

FORSKELLIGT.

Guldmedaillen. Som det vil være bekendt, fik Akademisk Architektforening for sin kollektive Udstilling paa Verdensudstillingen i Paris tilkendt Guldmedaille, hvoraf der findes en Afbildning i »Meddelelser fra Akademisk Architektforening«, Aargang III, Side 24. I disse Dage har Foreningen modtaget sit Eksemplar af Medaillen — vel at mærke i Bronce, saaledes som alle de lykkelige Guldmedaillevindere faar. Dersom Foreningen imidlertid vil have den i Guld, koster den 800 Kr.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5 2. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 23

CAMPANILEN I VENEDIG.

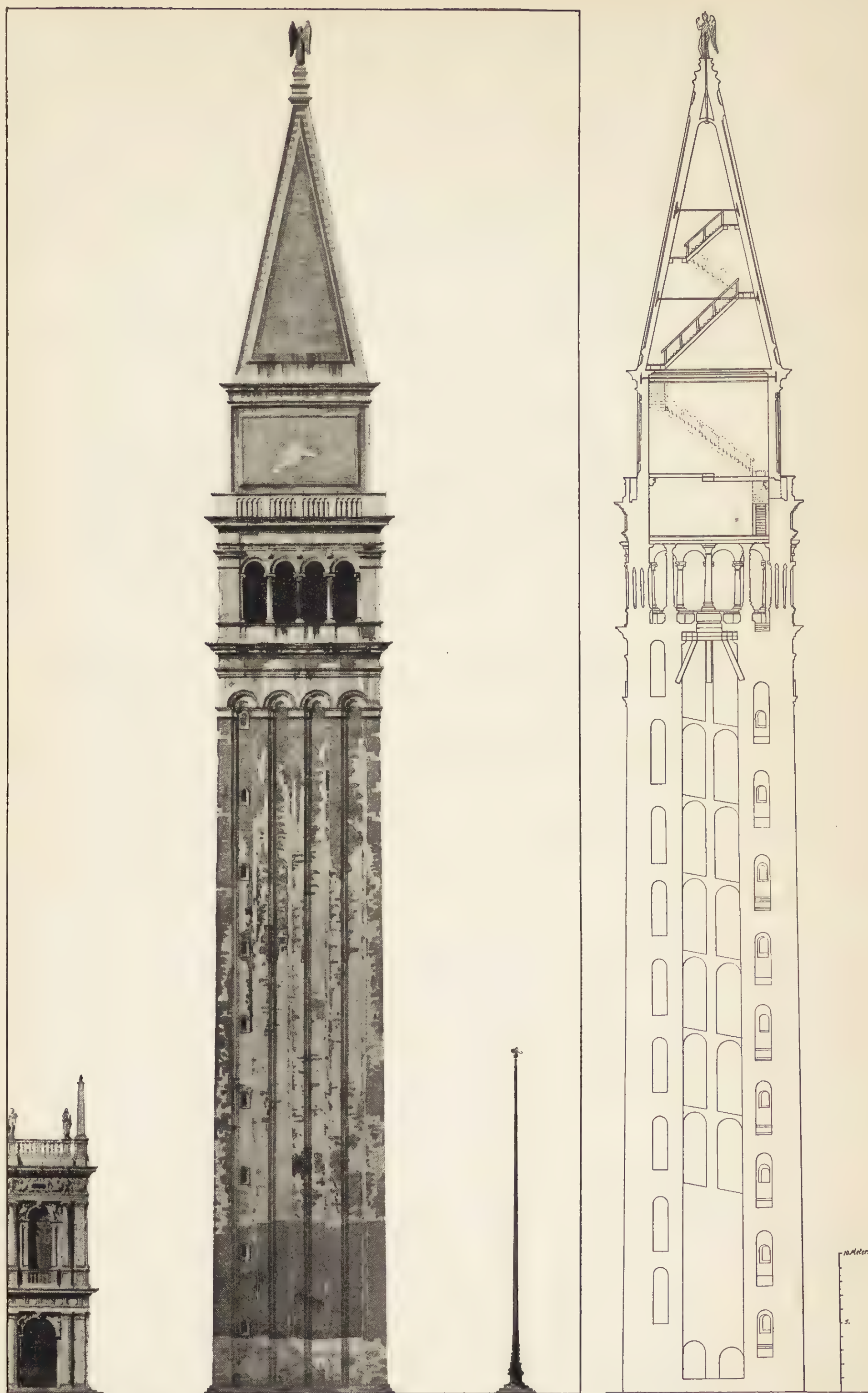
De dristige Fiskere og Søfarende, der i vor Tidsregnings første Aarhundreder havde deres Ophold paa de smaa Øer i Adriaterhavet fra Aquileia til Floden Pos Munding, kunde ikke ane den tilkommende Storhed af denne Plet, som skulde blive en af de mærkeligste i Verden. End ikke, da Lagunerne efterhaanden fra Aquileia, Altinum og Padua blev fyldte med Flygtninge, der vilde unddrage sig Hunnernes og senere Goternes og Longobardernes vilde Rasen, var det til at forudse, hvilken rig Udvikling det Samfund skulde opnaa, som der dannedes. Men da de efterhaanden vare blevne sig deres Kraft bevidste og fra Slutningen af det syvende Aarhundrede havde organiseret sig under et fælles Overhoved med Titel af Hertug eller Doxe, som Insulanerne med deres bløde Dialekt kaldte ham, blev de en Stat, der skulde komme til at spille en Verdensrolle gjennem Aarhundreder. Saaledes opstod Byen Venedig ved Aar 800. Endnu manglede den dog, hvad der i alle kristne Rettroendes Øjne skulde give den sit rette Præg. Men ogsaa dette opnaaede den hurtigt: en venetiansk Flaade, der havde været i Ægypten, medbragte i Aaret 827 den hellige Marcus Lig fra Alexandria; og da blev Rivo Alto, en af de mindste Øer imellem dem alle, hvor den hellige Relikvie skulde opbevares, forlenet med den højeste Værdighed. Byen havde nu en Skytshelgen, som var hjemme der. Og Relikvien besad Underkraft, mer end selv Middelalderens Kristne kunde tiltro den. I Folkets Bevidsthed gjorde den hellige Marcus fælles Sag med Republiken, og Fædrelandskærligheden blev en Troesartikel. Republikens Banner var Helgenens; hvo der beskæmmede det, fornærmede tillige Apostlen. Og Byen voxede sig rig og mægtig og blev smykket med Kunstens mest straalende Frembringelser.

Pragtbygninger skød frem, blandt dem den navnkundigste af alle, Marcuskirken, et Vidunder af Fantasi og Herlighed. Det ene Aarhundrede efter det andet føjede mere og mere dertil. Og samtidigt voxede dens mægtige Genbo op af Jorden, det store Klokketaarn, *Campanile di S. Marco*, efter gængse Bygningsmaade opført frit uden Forbindelse med Kirken, med hvilken det kun havde Navn tilfælles. Fundamenterne dertil lagdes i Aaret 888, i Dogen PIETRO TRIBUNOS første Regeringsaar. Men Opførelsen tog lang Tid og blev ofte afbrudt, naar andre Opgaver lagde Beslag paa det venetianske Folks Handledygtighed. Først i 1131 var det, mens PIETRO POLLANI bar *corno ducale*, Dogehuen, fuldført fra Fundamentet til Klokkekammeret, og i det 15de Aarhundrede fik det sin architektoniske Afslutning ved den glatte Stenoverbygning, som paasattes det af

Architekten Bartolommeo Buon, den samme Billedhugger og Bygmester, som fuldførte Dogepaladset og anbragte Helgener, Engle og Tabernakler med Statuer af den hellige Jomfru og Evangelisterne paa Marcuskirkens Gavle, paabegyndte Uhrtaarnet og de gamle Prokuratier omkring Marcuspladsen, samt sammen med Faderen Giovanni Buon byggede *Porta della carta* mellem Marcuskirken og Dogepaladset og desuden Paladset *Cà doro* ved Canale grande. Den 8 Meter høje, forgyldte Engel, der kroner hele Værket, opsattes i Aaret 1517. Stolt og værdigt hævede Taarnet sig, saa det kunde ses over hele Venedig, og langt ude paa Adriaterhavet viste det Sømanden Vej til den mægtige Søstad.

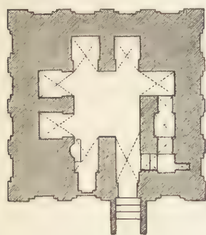
Omtrent ved Aaret 1540 opførtes en mindre Bygning, der støttede sig til den Side af Taarnet, som vendte mod Marcuskirken; den fik Navnet *Loggetta di S. Marco* og skyldtes den navnkundige, florentinske Architekt og Billedhugger Jacopo Sansovino, der var indvandret til Venedig, hvor han desforuden byggede Kirken *San Giorgio dei Greci*, Mønten (*Zecca*), *Palazzo Corner Cà grande*, *Palazzo Manin*, den smukke, rigt og overdaadigt udstyrede Trappe *Scala d'oro* i Dogepaladset, og ikke at forglemme, som sit Hovedværk, det dejlige *Bibliotheca di S. Marco* (nuværende *Palazzo reale*), en af Venedigs allerskønneste Bygninger. Hans Virksomhed som Billedhugger er navnlig kendt af de to store Figurer Mars og Neptun, Giganterne, der troner øverst oppe paa den store, efter dem benævnte, i Dogepaladsets Gaard frit beliggende Trappe *Scala dei giganti*. Mod Forholdene mellem de forskellige Dele i Loggetta'en kunde der fra et architektonisk Synspunkt rejses mange berettigede Anker; navnlig syntes Overdelen, Attikaen, at være alt for tung og svær, og sikkert vilde Indtrykket have været mere majestætisk, om Søjlerne havde været større. Men der var en vis Ynde udbredt over Loggettaen, og denne fremhævedes yderligere ved de smukke Relieffer og Figurer, der prydede den, og som ligeledes skyldtes Sansovinos Kunstnerhaand. Motiverne til dem sigtede til Republikens vise Styrelse og Magtomraade. I de fire Nicher stod Apollo, Pallas, Mercur og Pax. I det midterste Relief var afbildet Venedig som Retfærdighedens Guddom med Sværd og Vægt; Relieffet tilhøjre fremstillede Jupiter og det tilvenstre Venus, hvorved man tænkte paa Venedigs daværende Besiddelser Kreta og Kypern, der var særligt helligede henholdsvis den ene og den anden af disse Guder. — Loggettaen var oprindeligt bygget for at tjene til Opholds- og Mødested for Aristokratiet, *Nobili*, men fra 1569 blev den ene forbeholdt for den af S. Marcos *Procuratorer*, som netop efter Tur havde Tilsyn med Paladsets Vagthold under det store Timands-Raads Møder. — Fra Midten af det 18de Aarhundrede stammer Antonio Gai's pragtfulde, forgyldte Broncegitterport foran Loggettaen.

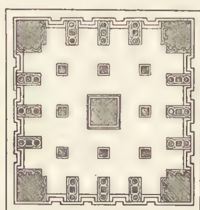
Det ærværdige, gamle Taarn havde da, førend det den 14de Juli 1902 styrtede i Grus, et saa anseligt Tidsrum som godt og vel 1000 Aar at skue tilbage paa. Og meget havde det oplevet, og meget vilde Stenene kunne fortælle, om de kunde tale. De havde set, at Byen hævede sig til at blive Centrum for Verdenshandelen, der indtil ind i Renaissancetiden strakte sig fra det Asovske Hav og Persien i Østen over Afrikas Kyster mod Syd lige til Østersøen. Campanilen skuede vidt ud over Adriaterhavet, hvor de mægtige venetianske Krigs- og Handelsflaader bredte deres Sejl i det blændende Solskin, og de elegante Gondoler bag Nattens Slør dølgede smægtende Elskov og forbryderiske



CAMPANILE DI S. MARCO I VENEDIG. EFTER ARCHITEKT L. CLAUSENS OPMAALING.

Voldshandlinger. Hver Kristi Himmelfartsdag var den Vidne til, at Dogen paa et pragtfuldt smykket Skib, *Bucentoro*, sejlede ud paa Havet og paa Stadens Vegne feirede sin Formæling med *Adria*, idet han kastede en Guldring i dets Bølger — et Symbol paa Venedigs Verdensmagt tilsøs. Den saa ned over sin Genbo, Dogepaladset, hvor svulmende Livsglæde fejrede sine Fester i de vældige Pragtsale Væg om Væg med Jammeren i de skumle, frygtelige Fængsler, hvor en Dødsdom saa tyst og ubemærket kunde exekveres selv paa Dogen, naar han var blevet mistænkeliggjort ved det utaalelige, gennemførte Spioneri, der blot ved en enkelt, navnløs Angivelse, puttet i *bocca di leone*, Løvemunden, styrtede sit Offer i Afgrunden. Om dens Fod bevægede sig de pragtfulde, kirkelige Processioner Piazzaen rundt, førend de under Klokkeklang, Messesang og Røgelseduft trak sig ind i det mystiske Halvmørke under Marcuskirkens med Guldmosaiker smykkede Hvælvinger. Og med Stolthed talte Campanilen i Folkeskaren Navnene paa Renaissancens store Kunstnere: BELLINI'erne, CARPACCIO, GIORGIONE, PALMA'erne, PORDENONE, TINTORETTO, TIZIAN, VEROCCHIO, SANSOVINO, PALLADIO, VERONESE og mange, mange flere. Men den Tid kom ogsaa, da Campanilen saa Venedigs Magt blegne og Byen sygne hen, blive en Skygge af sig selv, en Afglans af fordums Storhed — levende ene og alene ved Mindernes Magt, ved den Romantik, der altid vil omgive den som en Venus Anadyomene, og ved det fantastiske Trylleri, den stadigt udøver. En fattig By, som kun ernæres ved de Tilrejsende, uden Opland, uden Handel, uden Drift, men skøn som Solen i dens Nedgang. Og Campanilen, om hvilken S. Marcus hellige Duer kredsede i vild Flugt, da den faldt, maatte i sine sidste Leveaar nøjes med at maale sit Hjemsteds forrige Storhed ved Mængden af de mer eller mindre interesserede Tilrejsende, der stimede om den, med Skizzebogen eller Bädeker i Haanden, efter deres Tilbøjelighed og Evner.





PLANER AF CAMPANILE DI S. MARCO.

Var nu dette stolte Fald et *memento mori*, et Forvarsel om, at hele Venedig er dødsdømt, som den bekendte Wiener-Secessionist, Architekten OTTO WAGNER, profeterer? Eller var det blot som en alvorlig Formaningstale til de letsindige Italienere om bedre at holde Hævd over deres kostbare Skatte? Vil den skønne Kunst fremdeles kunne haandhæve sin Stilling, eller skal den praktiske Byggemaade fortrænge Alt, den, som repræsenteres ved de amerikanske Architekter, der foreslaa at bygge Taarnet op igen af Jærn som en anden »Skyskraber«? Ingen kan vide det; Fremtiden er en lukket Bog. Maaske vil der komme en Tid, hvor der vil gaa sære Frasagn om denne Vidunderby, som dukkede op af Havet som et Fata Morgana og atter sank ned paa Bunden af det som et Offer til Nemesis, og hvor kun enkelte Ruiner ville vidne højt om dens Kunst, ligesom *Akropolis* fortæller os om en endnu mere glimrende Tid og om en endnu rigere begavet Nation.

Rimeligvis har Campanilen lige fra Fødslen næret den Orm, som skulde gnave dens Rod over. Sandsynligheden taler for, at Ulykken skyldes, at Fun-

damenterne i den side, sumpede Jordbund har været alt for svage, og det maa da snarere anses for et Vidunder, at den ikke er indtruffet langt tidligere. Alt i længst forsvundne Dage har man frygtet, hvad der nu kom. I Slutningen af det 14de Aarhundrede udgav Digteren GIOVANNI FIORENTINO en Novellesamling*) under det mærkelige Navn »Il pecorone« (Det store Kvæg); og i en Novelle, kaldet »Høg over Høg«, skrev han:

»I den meget ædle Stad Venedig levede engang en Doge, som var en højmodig, vis, rig og i enhver Henseende duelig og klog Mand ved Navn MESSER VALERIANO, Søn af MESSER VANOZZO ACCETTANI. Nu var der ved Hovedkirken San Marco et Klokketaarn, som paa den Tid var Venedigs skønneste, rigeste og største Prydelse, men det var faldefærdigt paa Grund af visse Fejl i Fundamenterne. Derfor lod Dogen søge i hele Italien og bekendtgøre, at den Bygmester, som vilde paatage sig at istandsætte dette Taarn, skulde komme til ham og faa saa mange Penge, som han ønskede. Da besluttede en dygtig, florentinsk Bygmester ved Navn BINDO, som dengang var i Florens og hørte, hvorledes det stod med Klokketaarnet, at paatage sig dette Hverv; han begav sig derfor med sin Søn og sin Hustru til Venedig, og da han havde set Taarnet, troede kan nok at kunne istandsætte det. Altsaa gik han til Dogen og sagde: »Herre, jeg er kommen her for at udbedre Eders Klokketaarn.« Herover viste Dogen ham udmærket Ære og sagde efter mange Ord: »Mester, jeg beder Eder at begynde dette Arbejde saa snart som muligt, at jeg kan se Ende paa det.« »Min Herre!« svarede Mesteren, »det skal ske!« Strax satte han Arbejdet i Gang og istandsatte Taarnet med megen Omhu og i kort Tid paa en saadan Maade, at det blev skønnere end forhen.«

AF ET REJSEBREV.

I.

Firenze, Juli 1902.

Kære Ven!

Du beder mig sende dig nogle Udtryk for mine Indtryk paa Rejsen, og du spørger om, hvorledes dette med Campanilen gik til. Ja, hvad kan jeg sige andet, end hvad formodentlig alle danske Aviser alt har fortalt, og jeg selv kom jo først til Venedig, efter at Ulykken var hændt; men lad os begynde med Begyndelsen.

Naar man om Morgenen forlader det i ydre Henseende saa fantasiløse og tysk-brammende München, hvor jeg var standset to Dage for at nyde de to glimrende Samlinger, for efter Turen over Brenner-Passet at havne i Verona, saa er der noget, der bringer ens Hjerte til at banke, naar man træder ind i denne By. Der er noget eget ved at se og føle Italiens Sommersol, den, der bringer Fignerne til at svulme og Mandlerne til at modnes, og selv om man engang imellem

*) »Italienske Noveller«, ved F. C. Hillerup. Kbhvn. 1833.

synes, at den maaske brænder lovligt stærkt, saa glemmer man det snart ved Synet af al den Farvepragt, den kalder frem.

Ja, saa stod jeg da i Verona, i det Hotel, jeg havde valgt paa Grund af dets skønne Beliggenhed; neden for mine Vinduer flød Adige i rask Fart, og i Baggrunden laa de blaanende Bjerge. — Man indvier sin Rejse første Dag med Asti spumante, og den bringer en til at glemme, at Kødet er haardt, og Ærterne nærmest minder om smaa Kanonkugler. Man skynder sig at spise og iler ned til Piazza delle Erbe, hvor man skriger sit »No, no« saa højt indvendigt, at man uvilkaarlig vender sig om for at se, om ikke en forbigaaende skulde have hørt, hvad man har raabt. Endnu sidder Frugtsælgerne hist og her med halvfulde Kurve,



LOGGETTA DI SANSOVINO.

og Limonademanden vandrer rundt med sine Drikkevarer. Avisdrengene farer som Flagermus rundt blandt de spadserende og raaber saa højt, de kan. Saa drejer man ned til Piazza dei Signori, ser paa den skønne Loggia med de gyldne Vægge og sætter sig saa ind i Palazzo della Ragiones Gaard for at glæde sig over den stolte Trappe, der majestætisk ligger der i Tusmørket. — Men Scaligernes Grave drager en; blot man ser dem, er det, som et Pust fra Riddertiden kom en i Møde. Maanen kommer frem og kaster Sølv paa hvert eneste Trin af alle de smaa Stiger, som Gitteret ejer. Man driver videre gennem snævre Gyder og havner saa ved Amfitheatret. Ja, det er ikke faa Indtryk, man faar; men tykke Tordenskyer med pragtfulde Lyn trækker op, man ender sin Gelati di Limone og driver hjem.

Næste Morgen aabner man sit Vindue; Svalerne flyver i vild Fart forbi, hvinende og rastløse, saa man kommer til at tænke paa St. Franciskus, ham, der

prædikede for Fuglene og bad »sine Søstre« Svalerne om ikke at gøre saa megen Støj, naar de fløj forbi Kirkedøren. Min første Vandring er forbi det gamle Kastel med de krenelerede Mure og ud til Sankt Zeno, Basilikaen med den skønne Campanile. Rød- og gul-stribet er den; Portalens Søjler hviler paa to røde Marmorløver, og pragtfuld tager den sig ud mod den blaa Himmel. Ganske ene gaar jeg om derinde, ud i den skønne Klostergang, rundt om Kirkens Apsis og hen til Campanilen. Hundreder af Firben smutter op ad Muren, medens Cikaderne i de omliggende Haver istemmer en Koncert, der formelig bringer Luften til at dirre. Men det er ogsaa den eneste Lyd, man hører; alt er som uddød herude i Forstaden. Kirken rummer en Mantegna, som hænger saa slet, at man



BRONCEDØR PAA LOGGETTA DI SANSOVINO.

ikke faar noget Indtryk af den. Men Kirken selv, den glemmer man ikke; det høje Kor, under hvilket Krypten breder sig med sine mange Søjler med de morsomme Kapitæler, hele det mægtige Rum, det store Vievandskar af Porfyr og de smukke Munkestole, alt virker sammen i stor Harmoni.

Harmoni, det er netop det, der er saa betegnende for Verona. Og hvilken Rigdom paa architektonisk Kunst overalt! Man standser ved hvert andet, tredie Hus bogstaveligt for at beundre her en Dørkarm, der en Altan, her en Søjle og der en Levning fra Oldtiden, der pietetsfuld er bevaret midt i Muren. Arkader findes her jo ogsaa og Brønde og Vandspring; og midt i den snævre Gade har Frugtsælgeren udspændt sit Solsejl over sine Varer, og ned paa Ferskenerne og Fignerne, Blommerne og de højrøde Tomater falder et aldeles mærkeligt, mørkegyldent Lys, som bringer en til at tænke paa Tizians Farvegløb. Malerkunsten er ikke godt repræsenteret i Verona; Palazzo Pompei ejer dog en lille Samling

med en skøn Crivelli (Madonna med Barnet); det lønner sig at tage derhen, for Paladset — vist et af Sammichelis Værker — har en Gaard, der vel er værd at se.

Og Domkirken! Og Sta. Anastasia og S. Bernardino med Klostergangen! Ja, der er nok at tale om, men Tiden løber fra mig .... Og S. Marcos Klokketaarn? Det maa vente til næste Gang ....

* * *

II.

Pisa, Juli 1902.

.... Af de Byer, jeg har set, er der næppe nogen, der som Venedig *straks* fremkalder en Stemning, som den ved at bevare, saa længe man er der. Idet man gaar ud af Jernbanestationen og ned ad Trapperne til Canale Grande og stiger i Gondolen, som skal føre en til Hotellet, straks er Stemningen der, denne forunderlige Følelse af at være kommet til noget, der ikke er Mage til i Europa. Stilheden er jo et af Venedigs Særpræg: ingen Vogne, ingen Heste, ingen Automobiler, ingen Cykler og ingen Spurve; og saa de glidende Gondoler. De er jo rene Mestre i at styre, disse Gondolierer; næsten haarfint kan de beregne, hvor tæt de kan smyge sig op ad hinanden, og hvor knapt de kan dreje om Hjørnerne, idet de udstøder deres langtrukne Raab, der skal vare den, der kommer fra den anden Side. Saa glider man gennem smaa Kanaler og under Broer, et Stykke paa Canale Grande og saa ind igen, til man har naaet sit Bestemmelsessted.

Min første Gang var naturligvis ned til Markuspladsen. Jeg har tidligere set den i dens Pragt og Skønhed — og nu! I Stedet for den stolte Campanile laa der en høj Bunke hvide Murbrokker, Søjlestumper og et Par store, udhugne Stenplader. Den faldt, om jeg saa maa sige, paa en værdig Maade — ikke ravende som en fuld Mand; nej, den »sank i Grus«, lige ned. Et Øjenvidne har fortalt mig, at det lød, som om tusinde Raketter fo'r i Vejret paa een Gang: en underlig, hvislende Lyd, og saa et voldsomt Brag og en Støvsky. Hvad mon Duerne tænkte om det? Saa vild Panik i Byen, som for øvrigt skal have sat sig hurtigt, og nu ligger Grushoben der og spærrer paa Grund af, at der er sat Plankeværk udenom, Færdselen fra Piazza'en til Piazetta'en. Kun om Aftenen *vil* Folk gaa paa de to vante Steder, og ad de snævreste Gyder vandrer man ned til Piazettaen for at se Fuldmaanen staa bag St. Giorgio. Søndag Aften var Trængselen saa stor, at man fik Ordre til at gaa ad bestemte Veje, og Politiet havde nok at gøre med at holde Orden i Sagerne.

Ja, Markuspladsen er som en Torso, og *kan* Campanilen rejses og blive helt, som den var? Og Loggettaen, Sansovinos skønne Bygning? Husker du de fire Figurer, der stod i Nicherne? Den morsomme Merkur og den lidt maniererede, men ret smukke Apollo; mon de er knuste, eller har et naadigt Forsyn begravet dem, saa at de kun venter paa at blive løste ud? Et Hjørne af det kongelige Slot tog Campanilen med i sit Fald, og fra Pladsen ser man ind i store Sale med Lysekroner og Vægrammer, hvori der enten har siddet Malerier eller Spejle. Men selv om Campanilen er faldet, ejer Venezia en Charme, som den vil be-

holde, saa længe Kanalerne er til og de dem omgivende Huse og Paladser. Det skønneste af alle Paladserne synes mig at være det lille Palazzo Contarini-Fasan, der ligger lige over for Maria della Saluta. Det kaldes jo for Desdemonas Palads, og intet kunde vel bedre passe til hendes fine Ynde end denne lille Perle i gotisk Stil med sin store Altan forneden og de to smaa foroven. Ja, hele Paladset er kun 2 Fag bredt, de fine Vinduesindfatninger og Altanernes skønne Udhugninger. Tilsyneladende forladt og dødt ligger det der som de fleste andre Paladser, af hvilke jo kun de færreste *synes* beboede. Hist og her tyder en Altan fuld af hvide og blegrøde Nerier paa, at der endnu er Mennesker inde bag de næsten sorte Marmorsøjler, der engang skinnede med carrarisk Glans. Ellers er vist Paladserne gaaet over paa andre Hænder, og Købmænd, Fabrikanter og Antikvitetshandlere har anbragt sig selv og deres Forretning deri. Det er nu Paladserne ved Canale Grande; men de ved de smaa Kanaler? Ja, de er — i alt Fald mange af dem — beboede af Smaafolk. Da jeg sejlede fra Jernbanen, saa jeg saaledes 3 Børn, som sad paa Trappen, der gik ned til Kanalen fra et gammelt Palads; de skulde i Vandet, og lystigt hoppede de ud. Til Slutning blev deres lille Hund plumpet i Vandet, og nu begyndte først Morskaben — — men saa drejede jeg ind i en ny Kanal.

Som *Kirke* betragtet har Markuskirken aldrig ret kunnet gøre Indtryk paa mig, hvor skøn den saa er; men noget hertil bidrager vel ogsaa den Horde af omvankende Amerikanerinder, der støjende og tradskende altid færdes derinde uden Spor af Sans for, *hvor* de er. Er der i det hele taget noget, der kan tage Duften af et Kunstværk, er det vel disse Barbarsværme, der, anførte af en højtlæsende eller højttalende Person, uden Skaansel træder alt ned, hvad de møder, blot for at kunne sætte en Streg i deres Bädecker som Tegn paa, at *de har været der.* Jeg havde da ogsaa den Glæde en Dag, at en Præst raabte et højt »Hys« til en saadan Horde; men ak, et Minut efter tog de fat igen. — Husker du Frari-Kirken med den skønne Bellini? Madonna med Barnet paa Tronen, omgivet af Helgener, og ved Tronens Fod to Smaaengle med Strengeinstrumenter. Den ene spiller af alle Kræfter, og den anden har lige taget fat og synes, at det lyder overordentligt godt; hans barnlige Glæde over Harmonien er saa aldeles fortryllende gengivet. Og imidlertid vinker Madonna med Haanden til Lyd; alt skal forstumme for denne naive, himmelske Musik. — Naivitet finder man ikke i Canovas Gravmæle sammesteds, men noget skønt er der i de skridende Kvindeskikkelser; som bekendt er Grupperne huggede efter Canovas Udkast til et Mausoleum over Tizian og sat over ham selv.

Og saa St. Giovanni e Paolo, der virker saa mægtigt og gemmer det skønne Gravmæle over Vendramin — og uden for Kirken Colleonis Rytterstatue, som nok kan fortælle en om, hvad Venedig *var.*

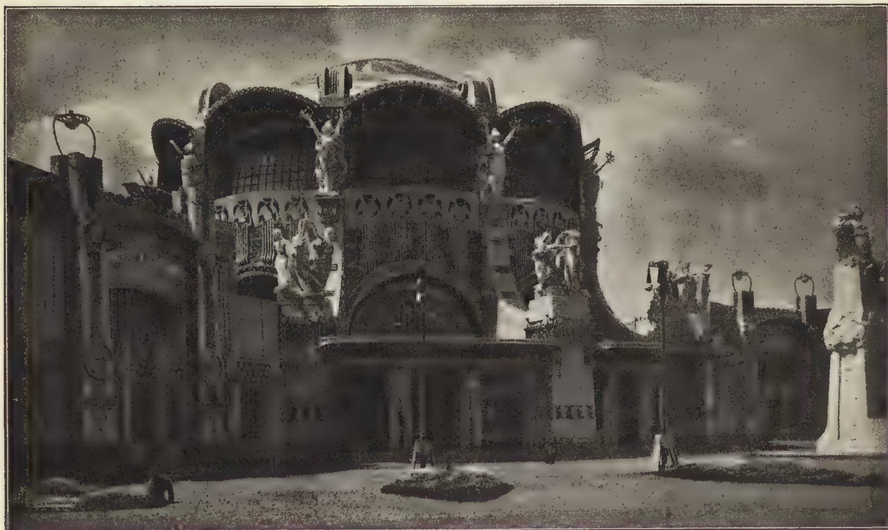
Det samme gør jo Tizian og Veronese, men paa en anden Maade, og rigt er de repræsenterede i Accademias Samling. Her vandrer man fra Pragt til Pragt, men pludselig kommer man ind i en lille Stue, der gemmer et Portræt af Roger van der Weyden og et Par Hoveder af Memling; hvor der bliver underlig stille, og hvor stærkt virker disse Billeder ikke ved deres tro Enkelthed og deres dæmpede Farver. Er det, fordi man selv er Nordbo, at man føler sig saa grebet ved Betragtningen af disse dybe, sjælfulde Billeder? Jeg ved det ikke;

kun saa meget ved jeg, at hver Gang jeg tænker paa Venedigs Akademi, springer disse Billeder allerførst frem for min Erindring.

Jeg saa forleden i en Avis, at Sansovinos Minerva fra Loggettaen er fundet, næsten hel; der er maaske Haab om, at der er levnet mere. Og nu i Dag læser jeg, at der er faldet noget ned af Palazzo vecchios Taarn i Florents. Pisas skæve Taarn staar da endnu; jeg var deroppe i Morges .... (Fortsættes).

UDSTILLINGEN I TURIN.

Den 10de Maj blev den første internationale Udstilling for moderne dekorativ Kunst i Turin aabnet med stor Festlighed i den italienske Konges Overværelse. Udstillingen var for Resten langtfra færdig, men den delte jo saaledes kun Skæbne med næsten alle andre store Udstillinger.



HOVEDHALLEN. ARCHITEKT R. D'ARONCO.

Pladsen, hvorpaa Udstillingsbygningerne er opførte, er den smukke *Valentio Park*, som strækker sig langs Pofloden. Træder man ind gennem Hovedportalen, der vender mod *Corso Massimo d'Azeglio*, har man tilhøjre for sig den store Hovedhal med sit kuppelformede Centralparti, medens de mindre Udstillingsbygninger beskedent skjuler sig mellem Parkens mange Trægrupper.

Det er jo en bekendt Sag, at Opfordringen til Turiner Udstillingen udgik fra Mænd, som ønskede at vise, at den italienske Kunst og Industri formaaede mere og bedre, end hvad den ydede ved Verdensudstillingen i Paris 1900. Det er dog, trods alle Anstrengelser, ej heller dennegang lykkedes helt for den italienske Komite at befri Italiens Afdelinger for det Anstrøg af Middelmaadighed og Godtkøbssmag, som har præget dem ved saa mange tidligere Udstillinger i fremmede Lande.

Aabenbart er Betydningen af Udstillingen i Turin bleven noget undervurderet i de fleste Lande i Europa; idetmindste har mange af dem kun gjort meget lidt ud af deres Udstillinger og har ofret det mindst mulige paa det dekorative Udstyr af de til deres Disposition stillede Rum. England har saaledes slet og ret behængt Væggene i sin Afdeling med Skitser, Basrelieffer o. lign. En af Salene er helt og holdent helliget WALTER CRANE, hvis Arbejder jo nu snart er gode Bekendte for de fleste Udstillingsbesøgende. Skotland udstiller en Del gode dekorative Arbejder. Holland har udmærkede Prøver paa moderne Keramik, og de danske Porcellænsfabrikker vækker her, som alle andre Steder, almindelig Beundring. I øvrigt udstiller Danmark jo, som bekendt, ikke paa denne Udstilling, men er kun repræsenteret ved enkelte private Udstillere.

Tyskland indtager et meget betydeligt Areal, ikke mindre end 44 Rum er optagne af dette Lands dekorative Frembringelser, men det maa dog siges til Nationens Ros, at der i dens Udstilling er gjort alvorlige og til Dels vellykkede Bestræbelser for at skaffe Helhedsvirkninger til Veje, som altid er særdeles velgørende paa de ellers saa brogede og sammenflikkede Udstillinger.

I selve Udstillingsanlæget er det kunstneriske Midtpunkt den store Kuppelbygning, til hvilken de radiale Gallerier slutter sig. Bygningen, som i sine Enkeltheder er meget moderne paavirket, er et Værk af den italienske Architekt RAIMONDO D'ARONCO, som i nogle Aar har været Sultanen af Tyrkiets Hofarchitekt.

Flere af de andre Bygninger i Udstillingsparken er opførte af samme Architekt, saaledes Indgangsporten, Fotografiudstillingen, Vin- og Olieudstillingen, Automobiludstillingen o. fl., og alle disse Bygninger staa i Architektur og Originalitet højt over de andre. *A.*

FORSKELLIGT.

Raadhusets Borgertrappe skal udsmykkes med Billedskærerarbejder, udførte af Fru Slott-Møller. Architekt Nyrop har nemlig faaet den gode Idé at smykke Trappens mørke Egetræsgelænder med Typer af de forskellige Haandværkere, hvis Hjælp er nødvendig til Opførelsen af en stor Bygning. I den sidste Tid er en Række vel udskaarne Figurer anbragte paa Trappens Pilastre. Nederst nede begynder det med en Bygmester, saa kommer en Grundgraver, Betonstøber, Murstensarbejder, Murarbejdsmand, Murersvend, Stenhugger, Tømrer, Smed, Snedker, Billedskærer, Elektriker, Maler, Beslagsmed, Glarmester, Klokkestøber og øverst oppe Skifertækkeren. Som man ser, en nøjagtig systematisk Ordning fra Trappens Fod til dens øverste Afsats.

❦

Vægmalerier i Hornstrup Kirke. Under et Arbejde i Hornstrup Kirke er der paa en af Væggene opdaget Malerier, som i Aarhundreder have været gemte under Overkalkning. De have i sin Tid lidt Skade, da Bjælkerne, der skulde bære Orgelpulpituret, bleve anbragte ind i Muren, og to af Figurerne ere derved til Dels ødelgte; men hvad der er bleven fremdraget uskadt, er særdeles smukt og velbevaret og viser tydeligt nok, hvad det hele forestiller.

I et samlet Billede er der fortalt om Kvindens Skabelse, Syndefaldet og Uddrivelsen af Paradiset. Til venstre ligger Adam udstrakt i dyb Slummer, ud fra hans Side rejser Kvinden sig, medens hun med opadvendt Blik og samlede Hænder bøjer sig tilbedende henimod Gud. Hans Skikkelse er forsvundet ved det Hul, der fremkom, da den ene Bjælke blev rykket ud; men man ser Straalekransen om hans Hoved.

Derefter ses Eva staaende ved Kundskabstræet, hvorom Slangen slynger sig; hun rækker Haanden op i Træets Krone, der hænger fuld af Frugter. Paa den anden Side af Træet har Adam staaet, men hans Skikkelse er ødelagt af den anden Bjælke; dog ser man hans Haand, der rækker sig frem efter Frugten, og det nederste af hans Ben. Atter tilhøjre for ham staar Keruben med det flammende Sværd og med Haanden bydende udstrakt mod Havens Udgang. Af de flygtende Mennesker ses foreløbig kun Fødderne; men det er sandsynligt, at det øvrige ogsaa lader sig afdække.

Alt er udført i kraftige Omrids, hvis Linier og Farver ere ypperligt bevarede; Baggrunden er mærket med Stjerner.

Fundet er meldt til Myndighederne.

❦

Det store Apollotempel i Phigalia vil nu, efter derom tagen Bestemmelse af den græske Regering, blive gjenopført. Templet blev opført 430 f. Chr. af *Iktinos*, og er bedre bevaret end de fleste andre græske Templer. Ledelsen af Arbejderne er overdraget til *Nikolaus Balanos*, men der er ikke afgjort noget om, hvor lang Tid disse vil medtage.

❦

Det berømte lille St. Sebaldus Monument i Nürnberg er nu saa stærkt medtaget af Tidens Tand, at man har anset det for umuligt at faa det istandgjort. Det vil derfor nu blive overført til *Germanischen Museum*, som har faaet det som Gave af Staden Nürnberg. Ved St. Sebaldus Præstegaard vil en nøje Gjengivelse af Monumentet blive opstillet.

❦

Et mykenisk Palads paa Kreta skal være bleven funden og udgravet paa en Høj af en italiensk Ekspedition. Det skal have været et efter meget stor Maalestok anlagt Fyrstesæde, i hvilket talrige gamle Sten med Indskrifter giver interessante Meddelelser om Kretas forhistoriske Kultur.

❦

Bevarelsen af det diocletianske Palads i Spalato er bleven gjort til Gjenstand for et Lovforslag i den østrigske Rigsdag. Det gælder om at forhindre alle skadelige Til- og Paabygninger, saavelsom Indgreb i Paladsets nuværende Bestaaen. Regeringen vil have Ret til at kunne kjøbe eller ekspropriere alle i privat Besiddelse værende Tilbygninger paa Paladset.

❦

En Bygning for en højere Maskin- og Skibsbygnings Skole vil blive opført i Kiel; den vil komme til at koste 600,000 Mark og skal være fuldendt inden 1ste April 1903.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 24

EN VILLA I VALBY.

Medens adskillige af Byens nye Kvarterer synes at være uimodtagelige for architektonisk Paavirkning, findes der i andre den glædeligste Lyst til at bygge smukt og godt, og som en saadan Oase i Ørkenen maa nævnes Kvarteret mellem Carlsbergvej og Jesuskirken, hvor der i de senere Aar har rejst sig en hel Gruppe fortræffelige Villaer. Disses Tal er i det forløbne Aar blevet forøget med den for Ingeniør ALEX. Foss af FRITZ KOCH opførte Villa, hvoraf Bladet i Dag bringer Gengivelser.

Paa fuldstændig fri Maade er der til denne Bygning benyttet Motiver fra 1700-Tallet til at skabe en smuk Helhed, og det er lykkedes Bygmesteren paa en heldig Maade at formæle de gamle Former med Fostrene af sin egen rige Fantasi. Man glæder sig over den omhyggelige Gennem-



VILLA I VALBY. ARCHITEKT FRITZ KOCH.

førelse af alle Enkeltheder baade ude og inde og mærker helt igennem, at man staar over for et Førstehaandsarbejde.

I Façaderne fanges Øjet særlig af de frisk komponerede Vinduespartier og den brede, fede Indgangsportal, medens man i det Indre særlig føler sig tiltalt af den smukke Hal, der gaar igennem 2 Etager, og som med sin Trappe, Paneler og Døre i brune Træfarver, sine hvide Vægge og store Kamin af Klæbersten gør et overmaade hyggeligt og malerisk



VILLA I VALBY. ARCHITEKT FRITZ KOCH.

Indtryk. De store Trappemæglere med Piniekoglerne gøre især en udmærket Virkning. I Hovedværelserne findes nydelige, udskaarne Kaminindfatninger af Teaktræ og et fornemt Maadehold i Anvendelsen af Stuk i Lofterne.

Man kunde have ønsket Architekten en Mursten af varmere rød Farve til Façaderne og Raad til at anvende Savonnièresten til Indgangssiden i samme Udstrækning som i Forsiderne. I Sammenligning med disse synes den lidt stedmoderlig behandlet.

Til Slutning kun en lille kritisk Bemærkning: er det heldigt at bortkaste de traditionelle Piedestaler paa Balustradernes Hjørner, og i Stedet

sætte en Baluster? Paa mig gør denne Konstruktion et noget løsagtigt Indtryk. Men dette er Bagateller, alt i alt er det en Bygning, som kun gør sin Skaber Ære.

MARTIN BORCH.



Ingeniør ALEX. Foss' Hus er opført af røde Maskinsten fra Hedehus-Teglværket, den nederste Del af Sokkelen er bornholmsk Granit, den øvrige Del af Sokkelen paa Sydsiden, en Del af Sokkelen paa Øst- og Vestsiden, Balustraderne og Indfatningen om Hovedindgangen paa Østsiden



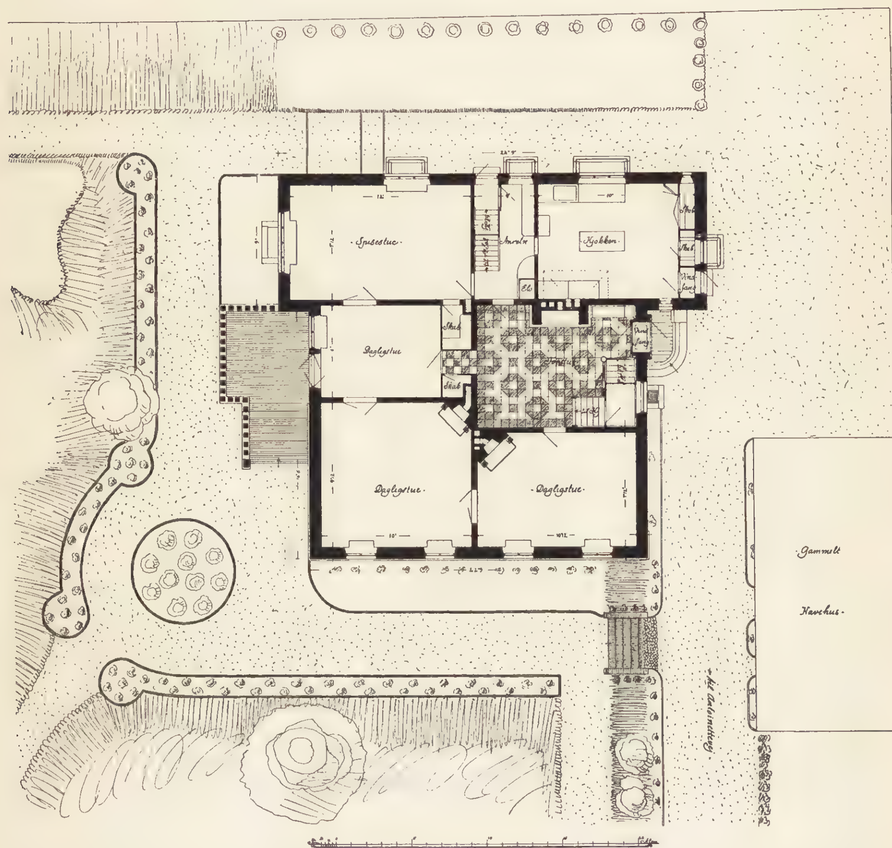


VILLA I VALBY. ARCHITEKT FRITZ KOCH.

er udført af Granitbeton, Indfatningerne om Stue- og 1ste Sals Vinduer paa Syd- og Vestsiden ere udførte af Savonnière- og Euvillesten, Taget er dækket med sorte glaserede Teglsten. — Lejligheden bestaar i Stuen af en større Forstue med Vindfang, Marmorgulv, Kamin og Trappe, 4 Dagligværelser, Køkken og Anretterum med Trappe, paa 1ste Sal af 5 Soveværelser, 2 Pigeværelser, Badeværelse og W. C.; i Tagetagen findes et større Gæsteværelse med en lille Forstue, hvorfra man kommer ud til det flade Tag i det nordvestlige Hjørne; herfra Udsigt over Køge Bugt til Stevns. Endvidere findes i Tagetagen et Pigeværelse, Tørreloft og Pulterkammer. Forstuen i Stuen staar i Forbindelse med et Garderobe- og

Toiletrum med W. C. i Kælderen, hvor der for øvrigt findes Strygestue, Vadskerum, Værkstedsrum, Keglebane, Viktualierum og Varmekammer med Brændselsrum. Huset opvarmes ved et Varmtvandsapparat.

Ingeniørbejderne ere udførte af Ingeniørerne Carl Petersen i Hellerup og Bird.

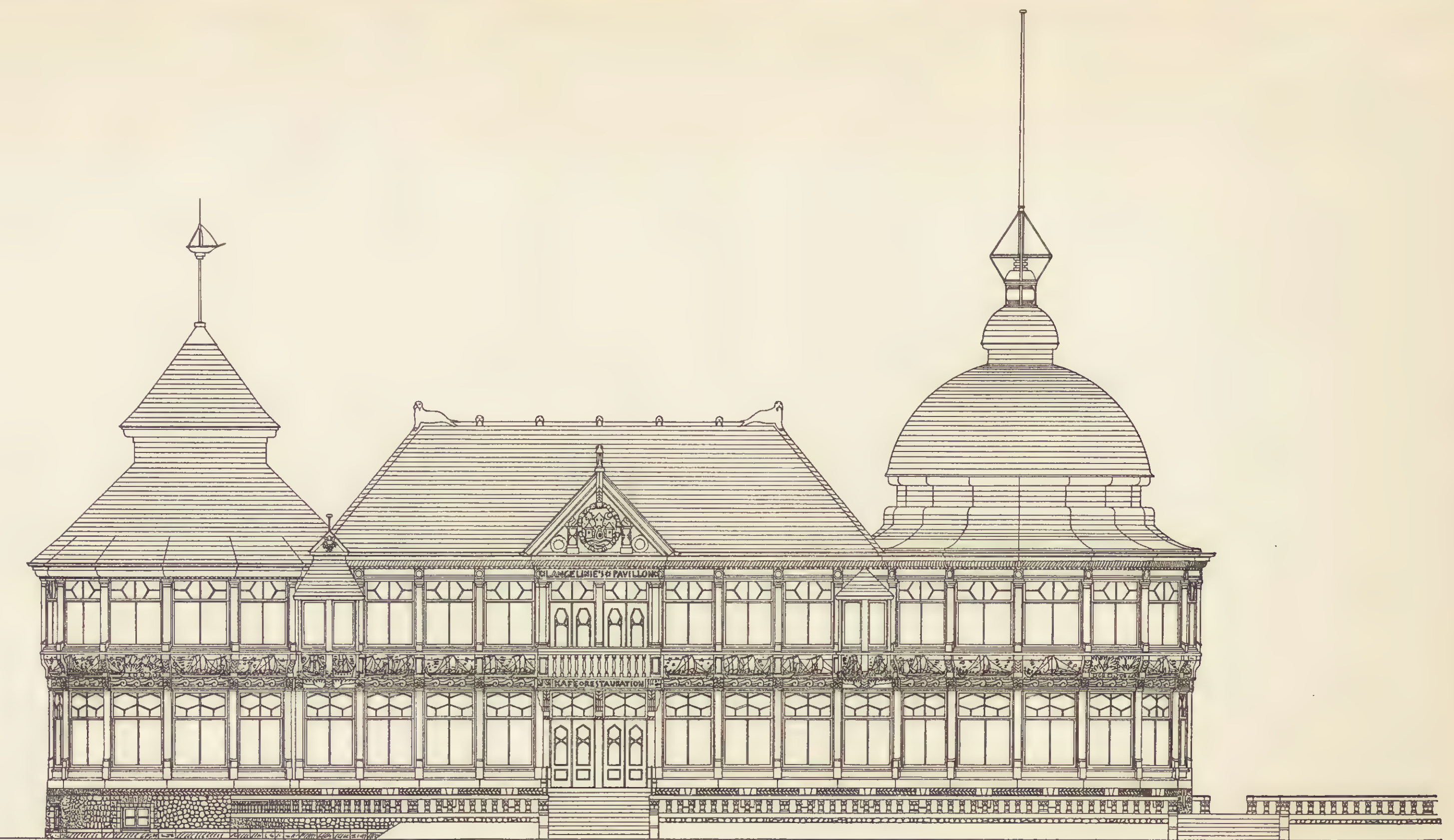


VILLA I VALBY. ARCHITEKT FRITZ KOCH

Haandværksmestrene, som have udført de forskellige Bygnings-Arbejder, ere: Carl Schiøttz (Granitbetonarbejdet), Murermester Thiel, Tømrermester Bruhn, Valby, Snedkermester Oxelberg, Malermester Møllmann & Co., Smedemester Jørgensen, Valby, Blikkenslager Lundbeck, Valby, og Glarmester Husmann.

Af Hensyn til Naboerne maatte man rykke Huset saa langt mod Øst, at den paa Tegningen viste Indgang maatte ofres.

Fritz Koch.



LANGELINIE-PAVILLONEN.

ARCHITEKT FRITZ KOCH.

LANGELINIE-PAVILLONEN.

Langelinies nye Pavillon er for største Delen udført af Jern og Træ, Vestsiden og en Del af Sydsiden er bygget af pudset Mur, nærmest

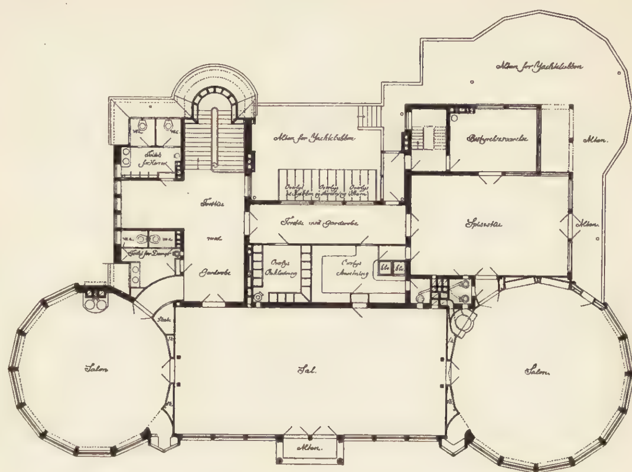


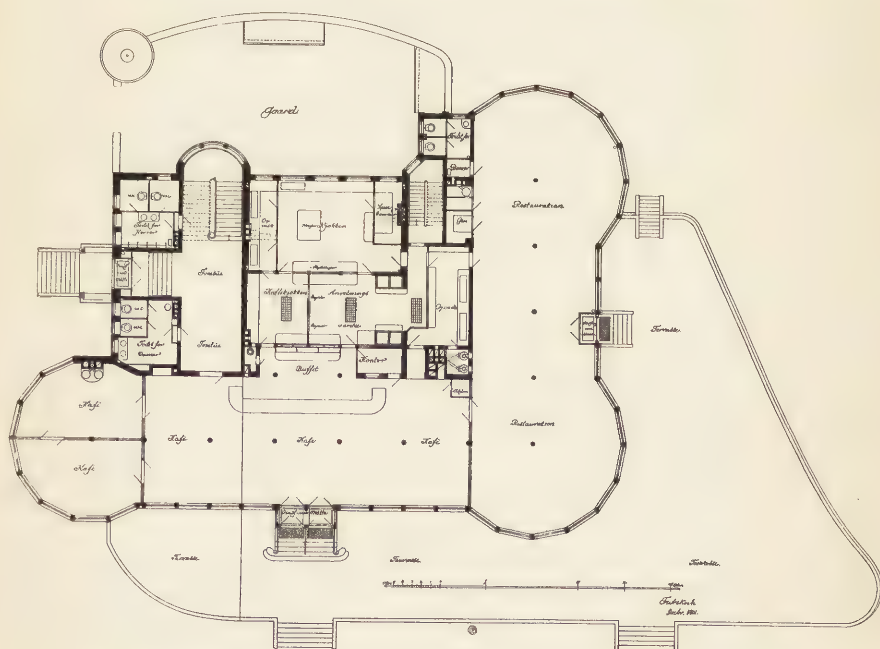


LANGELINIE-PAVILLONEN. ARCHITEKT FRITZ KOCH.

for at komme af med de mange Røg- og Ventilationsskorstene, som Opvarmningen med Cirkulations- og Magasinovne har nødvendiggjort; Sokkel, Ydermure indtil Underkant af Stuegulv, Gaardmuren og Terrassemuren

ere udførte af Granit, Kolmården-Marmor og Sankesten. Terrassemurens Balustrade, Baand i Stuegulvs-Højde og Indfatninger om Vinduer paa Sydsiden ere støbte i Beton af CARL SCHIØTTZ. Taget er dækket med norske og engelske grønne Skifer. Kronen og Stjernen paa den nordlige Kuppel





LANGELINIE-PAVILLONEN. ARCHITEKT FRITZ KOCH.

og Fløjen paa den sydlige Pavillon ere udførte af forgyldt Kobber. Hvalros- og Sælhundehovederne paa Hovedtaget og Kjøbenhavns Vaaben er af Kobber. Drageskibene skæres i Piletræ.

Stuen og Kælderen rummer Kafé, Restauration, Økonomilokaler,

Værtens Lejlighed, Toiletter m. m. Paa første Sal findes Yachtklubbens Lokaler, bestaaende af Forstue med Garderobe og Omklædningsværelse, Spisestue, Bestyrelsesværelse og en Salon under den nordlige Kuppel. Ved Fester benyttes Salen og den sydlige Salon ogsaa af Yachtklubben, hvorimod disse Lokaler til daglig tages i Brug af Værten. Lokalerne paa 1ste Sal blive ret rigt udstyrede med høje Paneler af Teak og Eg med Billedskærerarbejder og Stuk.

Bygningen, som opføres af Kjøbenhavns Kommune, kommer til at koste 210,000 Kroner uden Montering og Grund; hertil kommer dog den rigere Udstyrelse, som bekostes af Yachtklubben.

De forskellige Arbejder ere udførte af følgende: Fundering og Kloak af Hinrichsen & Jørgensen, Murerarbejdet af Murermester Pihl, Stenhuggerarbejdet af Hans & Jørgen Larsen, Tømrerarbejdet af Kastrup Nielsen, Snedkerarbejdet af Lars Jørgensen, Malerarbejdet af Møllmann & Co., Glarmesterarbejdet af Ohland, Smedearbejdet af Jørgensen, Valby, og Nielsen, Lille Kongensgade, Tagdækningsarbejdet af Lundbeck, Valby, Billedskærerarbejdet og Stuk af Lamberg-Petersen, Faldrørsarbejder, W. C. m. m. af Thomsen, Gas- og Vandindlæg af Hein & Møller-Holst, Vejanlæg af Rasmussen, medens Ovnene er leverede af Reck og Lange, Komfurerne m. m. af Løwener.

Endelig er Ingeniørarbejderne projekterede af Ingeniør Mathiesen.

Fritz Koch.

AF ET REJSEBREV.

III.

San Gimignano med de skønne Taarne.

. . . Ja, det er virkeligt, som om man fik Lykkens Galosker paa og pludselig blev hensat i Dantes Aarhundrede, idet man kommer ind i denne skønne, lille By. Højt oppe paa et af Toskanas Bjærge ligger den. Naar man fra den lille Jernbanestation Poggibonsi med Vogn kører op til San Gimignano, ser man den i stor Afstand ligge deroppe i blaanende Dis, tegnende sine slanke Taarne mod Himmelen; og medens man kører mellem de yppige Maismarker, der kantes af Morbær og Chiantivinen, forsvinder den og titter saa atter frem, underligt dragende. I Afstand ser den ud som en mægtig Røverborg; og den har sikkert ogsaa i sin Tid vidst at hævde sine Rettigheder, indtil den under Guelfers og Gibelliners udmarvende Krige endelig blev knækket og blev det, den nu er: en lille Landsby med mægtige Minder.

Da jeg nærmede mig Byens Mure, kom en udmærket Fyr paa 13—14 Aar springende hen til Vognen og tilbød sig som Vejviser til alle Byens Herligheder, og for første Gang i mit Liv tog jeg mod en Guide — og jeg fortrød det ikke.

Saa kom jeg til Porten. En Vogn!! Folk kom ud i Dørene og til Vinduerne, og der blev hvisket og peget: Inghlese! Gaderne er saa stejle. at Kusken maa springe af og føre Hesten ved Bidslet, og af og til giver en af de unge Karle Vognen et godt Stød fremad. Saa kører vi ind paa Piazza Cavour, og Værten i Albergo Centrale tager imod mig. Et godt Værelse? Ja, jeg skal faa det bedste, der er, og saa lodses jeg op i et med Himmelseng, hvælvet Loft og — »Abildgaardske« »Fresker« paa Væggene. Vinduerne vender ud mod Pladsen, i hvis Midte en skøn Brønd med Marmortrin er anbragt. Og da jeg kommer ned igen paa Pladsen, staar min Guide der — Giuseppe Bacci, en indtagende, intelligent Dreng, der med sit stadige: »Forstaar De mig?« er meget morsom. Italiensk er jo ikke ligefrem mit Modersmaal, men det gaar. Naar Ordforraadet slipper op, benytter jeg Gestus eller Tegninger, og saa gaar vi ud — allerførst hen til Palazzo publico, som rummer en Freske af Lippo Memmi, der straaler af Skønhed: Madonna, omgivet af Helgener. Paa hver Side af hende staar en Jomfru med korslagte Arme, iført Guldbrokade, kantet med Hermelin, Skikkelser, jeg regner med blandt det skønneste, jeg har set. Ogsaa andre Kunstværker er der, men alt blegner ved Siden af dette, og saa er der en Udsigt fra et af Vinduerne over hele Byen med dens 13 Taarne! Til højre ligger Podesta'ens Palads med Taarn og en Loggia — alt gothisk, og til venstre Collegiata-Domkirken, som drager mig stærkt; thi her findes Ghirlandajos 2 vidunderlige Fresker: Sta. Finas Vision og hendes Død.

Sankta Fina er San Gimignanos Helgeninde, og min gode Lykke vilde, at det næste Dag, en Søndag, var hendes Fest. Kapellet straalede af Lys og Blomster, og Sta. Finas Relikvier, nogle Klæder og en Rosenkrans, laa der afdækkede for alles Øjne. Ghirlandajos Freske: Helgenindens Død, virkede mægtigt i det flakkende Lys. Paa Baaren ligger den unge Pige med en skøn Profil, og bag hende staar hendes Sygeplejerske, der med et gribende Udtryk af Smerte for sidste Gang trykker den unge Piges Haand. Kirken er stuvende fuld af Byens og Omegnens Folk, Røgelsen dufter, og smuk Sang og brusende Orgelspil fylder Rummet; saa toner der et Miserere, og hele Menigheden knæler. Ja, der er nu noget gribende ved den katholske Gudstjeneste, trods alt det udvortes, den har paa sig. Selv Hundene — for dem er der ikke saa faa af med i Kirken — forholder sig net; det eneste, der virker lidt forstyrrende, er, at en lille Purk paa 5 Aar messer med, saa højt han kan; men da hverken hans Fader eller de omkringstaaende lader sig anfægte heraf, beslutter jeg mig til at tage Sagen med Ro.

Majanos Alter og Gozzolis Freske St. Sebastian lægger ogsaa Beslag paa min Opmærksomhed — men Messen ender, og jeg gaar med Menigheden ud paa Pladsen. Saa fører Giuseppe mig hen til S. Agostino, en af de Ting, der havde lokket mig herop; thi jeg vidste, at dens Kor havde Gozzoli prydet med sine Fresker: S. Augustins Liv og Levned. De fleste er velbevarede og staar med kraftige Farver, yderst interessante og skønne. Hvor gerne vilde man ikke vide, hvem alle disse Portrætter er; thi her, som ellers, har Gozzoli, hvor han har kunnet, anbragt Billeder af sin Samtid, der lyser af slaaende Lighed og ægte Liv. For at komme ind i S. Agostino maatte Giuseppe hente »il sacristano« — og jeg kan ikke nægte, at det morede mig at se denne »sacristano«: en barbenet

Fyr paa 6 Aar, der ikke kunde naa at sætte den vældige Nøgle ind i Kirkedøren, saa vi maatte hjælpe ham! Hvor det lød underligt at høre hans smaa, bare Fodsaaler slaa mod det kolde Marmorgulv. — Tiggeri er der ikke i Byen, men man omringes straks af hele Ungdommen, der med høje Raab forlanger: Francobolli (Frimærker). Heldigvis var jeg i Besiddelse af en Del, og mærkeligt nok var der straks en lille Fyr, der, saa snart han fik Øje paa, hvad jeg havde, sagde: Danimarca. — Ja, saa var strengt taget Byens Mærkværdigheder beset — men det bedste var egentlig igen: dels at se alt dette om igen og saa at vandre rundt i selve Byen.

Her standser man ved en Tærskeplads, hvor 3 Karle og en Kone svinger Plejlene og slaar løs paa den duftende, gyldne Hvede; og her tænker man paa Zahrtmann, idet man ser Pigerne gaa til Brønden med deres skøntformede Kobberspande. Saa møder man et Kornlæs, der trækkes i Mag af to hvide, sværthornede Stude, og her i den aabne Dør barberes en Mand, hvilket i høj Grad interesserer en hvid Kat, der ufravendt stirrer paa ham. Der har en Purk været saa heldig at fange en umaadelig Græshoppe, som han har bundet en Traad om Livet paa, og nu sidder han og prikker ved Dyret for at faa det til at springe. Her kører en Frugthandler rundt med sin flade Vogn og falbyder sine stegte Æbler, sine purpurrøde Vandmeloner og sine vidunderlige Citroner. Og til sidst fører Giuseppe mig hen til en gammel Kirke, næsten helt i Ruiner, for at jeg skal se den smukke Udsigt — og saa afskediger jeg min flinke Fører, for her vil jeg blive.

Gamle, revnede Oliventræer, hvis Løv glitrer som grønt Sølv, danner Forgrunden, og herfra ser jeg ud over — jeg havde Lyst at sige »hele« Toskana. Høje og Marker, Olivenhaver og Vinplantninger, Kornmarker og Figentræer, alt ligger foran en dybt nede i Dalen, og saa bag denne blaa Bjærge, saaledes som kun Perugino har kunnet male dem. Her kunde man slaa sig til Ro i Uger og hver Dag vende tilbage til dette Sted for at se Egnen i de skiftende Belysninger. Men Aftentaagen begynder at sløre Bjærgenes Konturer, og Flagermusene minder en om, at den bestilte Middagsmad venter paa en, og ad en Sti, der slynger sig uden om Byens Mure, driver jeg hjem, fyldt af en velgørende Følelse af Fred og Hvile.

Duftende Mynte og nogle glimrende, gule Tidsler vokser tæt op ad Muren; men i Marts Maaned skal Taarnene være gyldne af Sta. Finas Blomst: Gyldenlakken. Legenden fortæller nemlig, at da man løftede Sta. Finas afsjælede Legeme op fra det Leje, hvortil hun i 5 Aar havde været lænkebundet paa Grund af sin ulægelige Sygdom, da fyldtes Stuen med Vellugt, og Tusinder af Gyldenlakker spirede frem der, hvor hun havde ligget.

Saa naar jeg mit Albergo, hvor Værten har dækket Bord til mig paa en Slags Altan, og i Halvmørke nyder jeg den sprøde Salat og de modne Figner foruden de andre Herligheder, man varter mig op med. Og efter Middagen gaar jeg ud af Byens Port og sætter mig paa en Stendysse og ser paa Taarnene, der som Silhouetter staar mod den rige Stjernehimmel. — — Den By er værd at se! — San Gimignano med de skønne Taarne! *P.*

FORSKELLIGT.

Et Mindekors. I det sidst udkomne Hefte af *Tidsskrift for Industri* findes en Afbildning af et Mindekors af Træ, som er udført efter Tegning af Architekt, Professor Valdemar Koch. Korset, som er rejst tæt ved Levningerne af det Kapel, der blev bygget paa Stedet, hvor Knud Lavard blev myrdet, hører til de Minder, som Statsraad Thor Lange i Moskov har rejst rundt om i Landet paa historiske Steder. Professor C. Nyrop har i samme Tidsskrift meddelt nogle interessante Oplysninger om dette Mindesmærkes Tilblivelse, hvoraf vi skal anføre følgende:

Medens de tidligere af Statsraad Thor Lange rejste Minder er af Sten, er dette Kors som nævnt et Trækors, hvad der har sin Grund. Det gamle Krucifix paa Hvilehøj ved Landevejen mellem Slagelse og Korsør er af Træ, og saaledes har da muligvis ogsaa det oprindelige Kors været, der rejstes der til Minde om Hellig-Anders, der ved Tiden omkring 1200 paa en saa vidunderlig Maade flyttedes fra det hellige Land til Danmark, at han paa samme Dag hørte Messen i Jerusalem og selv sang Aftensang i sin Kirke i Slagelse. Og af Træ har muligvis ogsaa det Krucifix været, som Eskild Snubbe omtrent samtidig rejste ved Landevejen mellem Roskilde og Kjøbenhavn i Sengeløse Sogn til Minde om hans Hustrus lykkelige Forløsning der.

Korsene eller rigtigere Krucifixerne, der i Valdemarernes Tid rejstes ved Landevejene her i Landet, da dets Religion endnu var den katolske, har sikkert ofte været af Træ, og hvad var da naturligere end at rejse et Trækors for Valdemarernes Stamfader, saaledes som det nu efter Statsraad Langes Ønske findes virkeliggjort ved Vejen, der fra Haraldsted fører gennem Skoven til Skjoldnæsholm og videre til Roskilde.

Der skete Henvendelse til nu afdøde Architekt, Professor Valdemar Koch om at forme Korset, og han greb denne ikke sædvanlige og langtfra lette Opgave med den ham egne grundige Iver. Han studerede i den Anledning bl. a. de gamle Træarbejder i vort Nationalmuseum, valgte og vragede, og saa en Dag var hans Tegning til det smukke alvorlige Kors færdig. Nu skulde det udføres. Men saa bankede Døden paa hans Dør, og Andre maatte føre hans Værk fra Papiret over i Virkeligheden.

Korset er ikke mindre end 7 Alen højt. Det er ikke noget Krucifix, Kristus hænger ikke korsfæstet paa det. Paa et Midtskjold i det staar der: »Sursum corda«, der kan oversættes: Vend Hjertet opad i Bøn. Ved Skjoldets Sider staar der paa Korsets to Tværarme: »Hellig Knud Hertug« og »7 Januar MCXXXI«. Over Korsets 3 Arme ligger et Kobbertag.

❦

Danmarks Deltagelse i Verdensudstillingen i Paris 1900. Den officielle Beretning er nu af Komitéen bleven udsendt.

Det er en meget smukt udstyret Bog, der giver en Række detaillerede Oplysninger om alle de Afdelinger, som Danmarks Udstilling omfattede, samt om Udstillingsgenstandenes Transport, Fortoldning m. v., Udstillingens Installation, Kontrol o. s. v.

Af Beretningen fremgaar det saaledes, at der paa Finansloven for 1898—99

blev bevilget et Statstilskud til Danmarks Deltagelse af 300,000 Kroner, deraf 30,000 Kr. til Kunsten, 40,000 Kr. til Landbruget og 230,000 til Industrien. Ved Tillægsbevillinger fik Landbruget yderligere tildelt 48,500 Kr. og Kunsten 5,500 Kr. I Aaret 1898 nedsattes Komitéen af Indenrigsministeriet og kom til at bestaa af tre Afdelinger, henholdsvis for Industri, Kunst og Landbrug. Under Industriafdelingen faldt tillige en Udstilling af Kulturgenstande fra Island, Grønland og Færøerne.

De danske Afdelinger omfattede ialt 276 Udstillere.

I Aaret 1900 afgik Udstillingsgodset fra Kjøbenhavn. Der var ialt 1399 Kolli til en Vægt af 203,434 Kg., fordelt i 40 Vognladninger.

Af Belønninger modtog den danske Afdeling 18 Grand prix, 52 Guldmedailler, 76 Sølvmedailler, 87 Broncemedailler og 67 Mention honorable.

❦

Udstilling i Athen. I Maanederne Oktober—December 1902 vil der i Athen blive afholdt en international Udstilling for Handel, Industri, Undervisning, Kunst og Hygiejne under Protektion af Kronprinsesse Sophie.

Udstillingen aabnes 15. Oktbr.

❦

Centralkirkegaarden i Wien. Til Bygninger og kunstnerisk Udstyrelse af dette Anlæg er der stillet en Sum af 5 Mill. Kr. til Disposition. Der vil blive opført en Kirke med Gravhvælvinger efter Architekt Max Hegele's præmierede Tegninger; endvidere vil der blive bygget en Gaard omgivet af Arkader, to store Lighaller, et Kapel samt en Udvidelse af Administrationsbygningerne.

❦

Et Richard-Wagner Monument vil blive oprejst i Berlin. Det udføres efter Udkast af Professor G. Eberlin og skal afsløres den 1ste Oktober 1903. Der er ligeledes truffen Bestemmelse om at opføre et stort Mindesmærke i Leipzig for den berømte Komponist, og Midlerne hertil tænkes tilvejebragt ved en almindelig Subskription i Tyskland og Østrig.

❦

International Konkurrence. Komiteen for Verdensudstillingen i St. Louis 1904 har udsat en Præmie paa 2000 Dollars for et Mærke for Udstillingen. Bedømmelsesudvalget bestaar af 2 Malere, 2 Billedhuggere, 2 Architekter og 1 Historiker. Indleveringsfristen udløber den 5te November d. A. Nærmere Oplysninger faas i Udstillingens Berliner-Bureau, Hr. Jos. Brückner, Equitable-Gebäude.

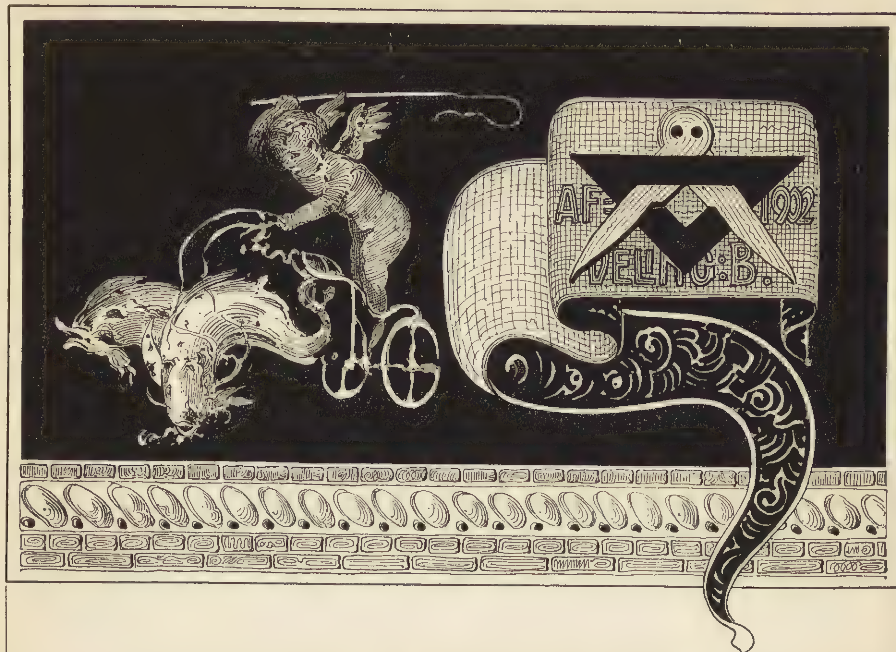
❦

Raadhuset i Kassel. Ved den nys afsluttede Konkurrence om Tegninger til denne Bygning indkom 118 Projekter. 1ste Præmie, der var paa 9000 Mark, tilfaldt Architekt Karl Roth, Assistent ved den tekniske Højskole i Darmstadt. Der uddeltes endvidere 2 anden Præmier hver paa 5000 Mk., 2 tredie Præmier paa 3000 Mk. og 2 fjerde Præmier paa 1000 Mk.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING ❧ BIND IV
1901—1902

AFDELING B



ARCHITEKTEN

MEDDELELSER
FRA AKADEMISK
ARCHITEKTFOR
ENING ❧ BIND IV

AFDELING B
1901—1902

VIGNET TEGNET AF ARCHITEKT A. ROSEN.

REDAKTØR: ARCHITEKT K. ARNE-PETERSEN
REDAKTIONSUDVALG: ARCHITEKTERNE
EUGEN JØRGENSEN OG ALFR. THOMSEN
REDAKTIONSSEKRETÆR: A. THEILLAND-POULSEN



KJØBENHAVN MCMII
UDGIVET AF AKADEMISK ARCHITEKTFORENING
„KRISTELIGT DAGBLAD"S BOGTR.

AFDELING B

INDHOLD.

(De med * mærkede Artikler er illustrerede.)

drivende — efter Rawerts Udsagn særlig for Brændevinsbrænderne — var det imidlertid et Livsspørgsmaal snarest muligt at faa Huset gjenopført og Butiken aabnet, og saa maatte de hjælpe sig paa bedste Maade. Murstenene vare stegne fra 5—6 Rdlr. C. til 14—15 Rdl. C.; men man kunde jo nok hjælpe sig med gamle Sten af de afbrændte Bygninger. Kalkens Pris steg med 8—12 Rdl. C., men saa sparede man ved at anvende Kalk, som var »ført fra Sverrig, Norge og andre Steder i Tønder, som var halv læsked ved Luftens Paavirkning«, og man gjorde Mørtelen saa mager som muligt. »Derfor saae man ogsaa en stor Deel Bygninger opførte af Brokker, Stumper, med lidet Kalk, omrørt med harpet



FIG. 6. ST. NICOLAI KIRKE EFTER BRANDEN 1795. TEGNET EFTER NATUREN AF J. P. RASMUSSEN 1809.

Gruus. Havde man kun faaet Støv og Jordpartikler fraskilte, var Gruset med Asken ikke utienlig.«*)

Byens Gjenopførelse gik ret hurtigt for Borgerhusenes Vedkommende; mindre hurtigt gik det med *Gjenopførelsen af de offentlige Bygninger*, ja med den ældste af disse, *St. Nicolai Kirke*, gik det slet ikke, uagtet der blev forhandlet nok derom. Dens Skæbne blev knyttet til de andre offentlige Bygningers, og denne Sammenfiltring bevirkede kun, at man slet ikke kom til at tage fat paa noget Punkt.

St. Nicolai Kirke var den eneste af Byens middelalderlige Kirker, der var undgaaet Branden i 1728, og dens Indre frembød derfor en Rigdom af Epitaphier, Monumenter etc. Udvendig var Architekturen noget blandet; til det go-

*) Rawert, l. c. Pag. 17.

thiske Skib havde Christian IV. bygget et stort, ikke særlig smukt Korparti, og det imponerende, paa et Taarn fra Renæssancetiden anbragte Spir var fra Frederik III.s Tid*). Kirken laa derhos meget indknebet mellem Husrækkerne med Korpartiet stødende op til Baghusene i Holmensgade, medens Taarnets ene Stræbepille naaede helt hen til Husene i nuværende Admiralgade, saa at der for Passagens Skyld var udsparet en Aabning i Pillen, hvorfor Gadestrækningen fik Navnet »Hvælvingen«. Hvordan saa nu denne Kirke ud efter Branden? Ja, derom giver saavel omstaaende Billede som en den 24. Juni 1795 af Stadsbygmester Meyn sammen med Haandværksmestre optagen Synsforretning Oplysning:

»1) Er alt, hvad som var af Træe baade paa Kirken og Taarnet samt indvendig reent afbrændt, Klokkerne med Uhret samt Orgelværket sammensmeltet og nedfaldet. Kirkens Jernvinduesrammer af Heeden tildeels undveget.

2) Kirkens Muure ere især indvendig meget beskadiget, og Kirkens midderste Hvelving aldeles ubrugbar, saa det er at befrygte, at ingen muurede Gevølfter igien kunde anbringes, eftersom det sees, at Muuren der tiener til Viderlager for disse Gevølfter, ere undvegne foroven, især paa den nordre Side, og kan ey heller Muurenes Styrke uden Stellage vides, der vil i efter hvad som af Muuren indvendig neden i Kirken kan erfares, være maadelige, hvorfore naar denne skulde istandsættes, formodes ey andet kan anbringes end forskallede Gevølfter, og Bielker indlagde med Ankere, der kan holde Muurene sammen, samt alle Tagene belagte med Tagsteen.

3) Hvelvingen over de 2de Omgange i Kirken, samt Choret, er ey saa meget beskadiget og kunde vel istandsættes, om denne Kirke paa dette Sted skulde forblive, hvis Plads til Stadens sikre Inddeeling, vilde giøre megen Nytte, naar et ønskeligt Sted for denne Meenighed kunde findes, dog maatte ovenmeldte Hvelvinger for det første forsees med et Trætag til sammes Conservation, samt hvad som kunde være friestaaende af Muure — —«.

Det vil sees, at der allerede her fremsættes en Tvivl om, hvorvidt Kirken burde gjenopføres, og at denne Tvivl kommer fra Meyn, er ikke saa underligt. Som før nævnt havde han jo sammen med Stadskonduktøren udarbejdet den nye Bebyggelsesplan for Byen, i hvilken de søgte at skaffe Torvepladser og derved tillige Brandlinier tværs over Byen. Derfor foresloges Huskarreen, hvor nu Højbroplads er, nedlagt, derfor skulde det gamle Raadhus, der to Gange havde ført Ilden fra den ene Side af Torvene til den anden, fjernes, og dermed faldt det i Traad, at den indeklemte Nicolai Kirkes Rudera helst maatte sløjfes. Taarnet maatte man dog bevare, da det ligesom Frue Taarn spillede en vigtig Rolle for Byens Brandvæsen som Udkigspost for Vægterne, og det bliver da ogsaa Over-Brand- og Vandkommissionen, der først rejser Spørgsmaalet om Taarnets Istandsættelse.

Men samtidig rørte Menigheden sig og indgav et Andragende om Kirkens Gjenopbyggelse. Magistraten lod da Meyn forfatte Tegninger og Overslag til Kirkens Restauration »dog uden Spir«, og det uagtet Kunstakademiet havde ud-

---

*) Denne Konge skal have haft den Plan i Kirken at indrette et Begravelseskapel for sig og sine Efterkommere, vistnok for saaledes ogsaa paa denne Maade at betegne Forskjellen mellem det nye suveræne Kongehus og de tidligere, i Roskilde begravede Valgkonger. Derfor er det neppe korrekt, naar der tillige tales om til Nicolai Kirke at »føre alle kongelige Lig og Epitaphier fra Roeskilde« (Danske Mag. IV. 6. P. 77—78).

talt, »at man ikke indsaae det var mueligt, efter den gothiske Plan Kirken havde, paa dens Ruiner at opføre en nogenlunde tækkelig moderniseret Bygning.«

Naar Kirken skulde være uden Spir, var det ikke alene i Overensstemmelse med Architekturretningen, men ogsaa med Tidsaanden, der med en vis Ret betragtede de store Tømmerspir som Damoklessværd, der hang over Byens Hoved. Som Repræsentant for Tidsaanden kan man vel tage K. L. Rahbek, der i sine Erindringer omtaler de Ulykker, som Nicolai og Frue Taarnspir bragte over Byen, og dertil føjer:

»Man tilgive mig — siger jeg — om jeg, uden at bøje Knæ for en gothisk Modesmag, om hvis Reenhed der muligt endda turde være adskilligt at sige, hiertelig glæder mig over hver saadan Brandleder jeg seer mindre i Kiøbenhavn, om jeg i denne Henseende ikke korser mig som Korset paa Fruetaarn, men betragter det som et Tegn, at Ild ikke meere skal udgaae herfra at fordærve den saa ofte hjemsøgte Stad.«


FIG. 7. PROJEKT TIL NICOLAI KIRKES GJENOPFØRELSE. TVÆRSNIT. ARCHITEKT P. MEYN.

I August 1796 fremsendte Magistraten til Kancelliet Meyns Gjenopbyggelsesprojekt. Det vilde medføre en Bekostning af 101,114 Rd. 62 Sk. C.; men Kirken ejede kun 20,000 Rdr., og selv om man efter Magistratens Forslag foreløbig kunde undvære Portalen foran Indgangen fra Lille Kirkestræde samt Altertavlen, og derved spare 8276 Rd. C., manglede dog et betydeligt Beløb, som da maatte tilvejebringes ved en Kollekt over hele Riget. Kirken vilde desuden saa meget mindre være i Stand til at udrede Udgifterne ved Gjenopførelsen, selv ved Hjælp af optagne Laan, som det under Sagens Behandling i Kancelliet af Præsidenten udtaltes, at »*conditio sine qua non* bliver vel, at der hverken tilstædes Begravelse i Kirken eller paa dens Kirkegaard«, og den saaledes vilde miste en af sine Hovedindtægter. Magistraten henstillede da ogsaa, at man eventuelt kunde fordele Nicolai Sogn mellem de andre Sogne eller indrette den afbrændte Slotskirke for Nicolai Menighed.

Kancelliet ønskede at høre Kunstakademiets Mening om Meyns Projekt, og i den af Juel, Wiedewelt, Harsdorff, Weidenhaupt og Abildgaard underskrevne, den 12. Oktober 1796 daterede Betænkning henvises der først til den tidligere nævnte, til Magistraten afgivne Betænkning, men tilføjes derhos:

»Ved at referere sig til denne Erklæring maae Academiet imidlertid lade Hr. Professor Meyn vederfares den Ret, at det vilde være vanskeligt, at uddrage noget bedre Partie af Nicolay Kirkes Ruiner, end han i det hermed tilbagefølgende Forslag har gjort. Blot deri kan man ikke være af lige Mening med Hr. Professoren, at Taarnet skulde have en Kuppel; et Gesims og en Plat-form med en Balustrade, eller et Gesims og en lav Fronton, troer man vilde have bedre Effekt. Ogsaa holder man for, at Taarnet vilde tabe i sin Anseelse ved at miste noget af sin Høyde. — Skulde dette Projekt udføres, troer Academiet dog, det bliver

nødvendigt, at forhøye Gulvet betydeligt, thi da Kirkegaarden Tid efter anden, ved de Dødes Begravelse er bleven meget høyere end Kirkegulvet, og saa at sige formerer en Vold eller Terrasse omkring Kirken, er det naturligt, at Vandet maae flyde ind i samme, hvis Gulvet ikke sættes i Nivau med Kirkegaarden og Kirken følgelig i Tiden blive utilgængelig for Menigheden, ligesom og de Begravelser, der ikke ere fortærede af Ilden, uundgaaelig i manglende Fald vil ødelægges ved Vand.«



FIG. 8. PROJEKT TIL NICOLAI KIRKES GJENOPFØRELSE. TAARNFAÇADE. ARCHITEKT P. MEYN.

Meyns Projekt, hvoraf nogle Dele gjengives i Fig. 7—9, er paa et enkelt Blad nær bevaret i Nationalmuseets Arkiv og viser, at der her aldeles ikke er Tale om en Restauration i moderne Forstand, en Gjenoprejsning af den gamle Bygning, ikke i sin oprindelige, men i sin i Tidens Løb fremkomne kunsthistoriske, ædle Form, kun lutret for alle de Slakker, der skyldes Mur- og Tømmermestres ukunstneriske Reparationsarbejder. Men det kan man neppe bebrejde Architekten, og knap nok Tidsaanden. Det er jo kun i de Perioder, i hvilke den herskende Stil er ved at dø hen, at ældre, forlængst skrinlagte Kunstretninger kunne komme frem paany; men den Gang herskede der en udpræget, fortrinligt benyttet Stil, og de middelalderlige Architekturretninger vare tilmed slet ikke udredede historisk og videnskabeligt, — alle Grene af Archæologien

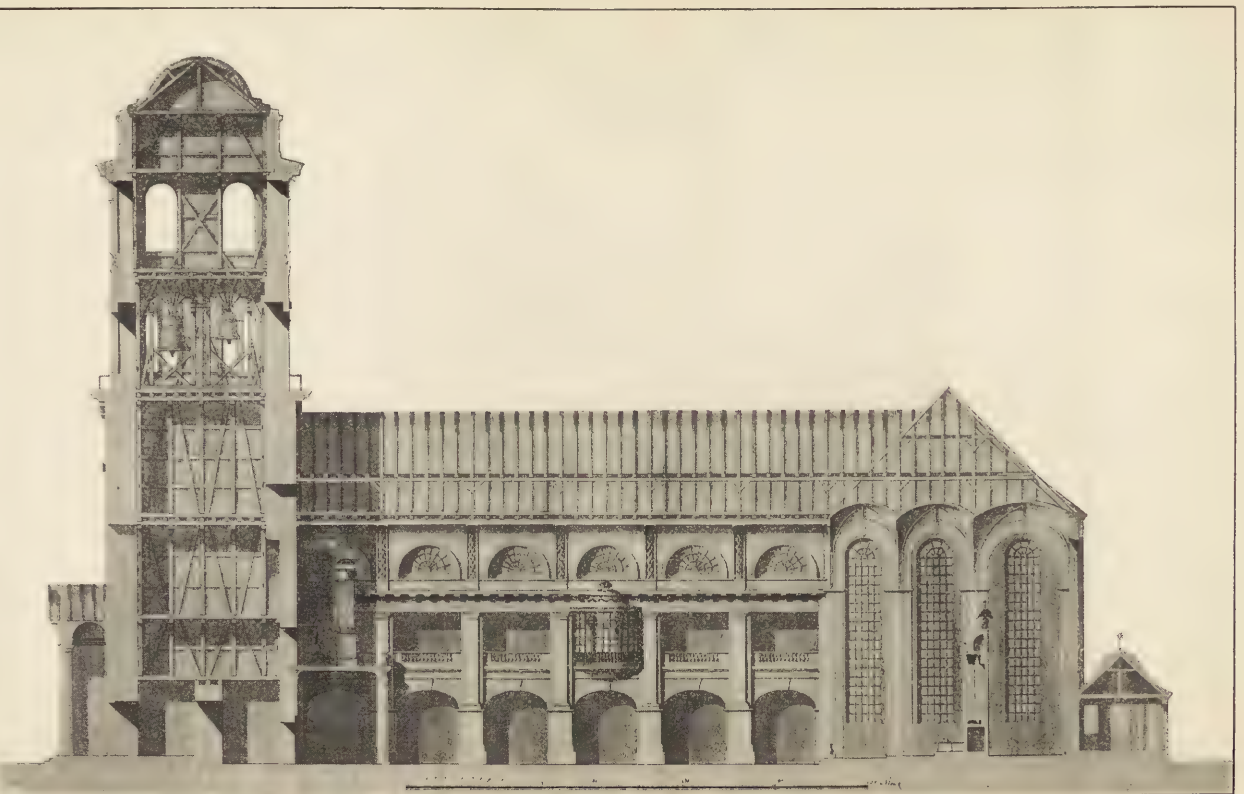


FIG. 9. PROJEKT TIL NICOLAI KIRKES GJENOPFØRELSE. LÆNGDESNIT. ARCHITEKT P. MEYN.

laa endnu i Svøbet.*) Det er da ganske naturligt, at Meyn til Kirken har benyttet neo-klassiske Motiver og — forøvrigt med Bevarelse af Korets og Sideskibenes Hvælvinger — har omformet Kirkens Indre i denne Stil. Det ydre har han — afset fra Taarnafslutningen og nogle Indgangsportaler — næsten ikke rørt ved; han har aabenbart følt, at man ikke turde spænde Buen for højt; men, naar Kirken blev bevaret og det Indre gjort istand, kom vel ogsaa engang Turen til Ydersiden. Han har sikkert slet ikke af nogen kunstnerisk Trang, men paa Embeds Vegne udarbejdet dette Projekt til en Kirke, hvis Plads han helst havde



FIG. 10. PROJEKTERET INDGANG TIL KONGENS HAVE 1786. ARCHITEKT P. MEYN.

set anvendt som Torv, og under Udarbejdelsen har han sikkert mange Gange følt Rigtigheden af, hvad Akademiet senere udtalte: »Overalt er det meget van-

*) Højst betegnende som et *exemplum instar omnium* er følgende Udtalelse af en af det 18. Aarh.s toneangivende Architekter, *L. C Sturm:* »Unterwegens macheten meine Gefährten, welche lauter Frantzosen waren ein gräulich Rühmen von der *Cathedral*-Kirche zu *Amiens*; und sageten ausdrücklich, wer diese nicht gesehen, hätte nichts in Franckreich gesehen. Sonst gestunden sie, dass nichts sehens-würdiges da sey. *In specie* macheten sie Wunder aus der Tischer-Arbeit an den Stühlen im Chor. Als ich aber dahin kam, da wir eben die Nacht blieben, lieff ich schnell nach der Kirche zu, fande aber nichts als ein alt Gothisches Gebäude, dass nicht einmahl der Laurentzer oder *Sebaldi* Kirch zu Nürnberg, viel weniger dem Thum zu Magdeburg, am allerwenigsten aber dem zu Regenspurg zu vergleichen war. Die gerühmten Kirch-Stühle, waren mit Alt-vätterischen übel gezeichneten Schnitz-Werck gantz überschüttet, und also mühesam und kostbahr genug, aber eben desswegen waren sie nur desto verdriesslicher anzusehen Als ich in das *Logiament* voller Verdruss über den Frantzösischen Auffschneidereyen zurücke kam — — « (Architectonische Reise-Anmerckungen. Augsburg. 1719. Pag. 128—129).

skeligt, at modernisere en saadan Bygning; thi der møder uendelige Bryderier i Foreningen af det Nye og det Gamle, som giør det umueligt for Komponisten, at udrette for den gode Smag, hvad han ellers kunde.« Vil man bedømme Meyn som Architekt, maa man se hen til hans Nybygninger, det kirurgiske Akademi, Indgangen og Pavillonerne ved Kongens Have, det i Fig. 10 gjengivne Projekt fra 1786 til en Indgang i Haven fra Dronningens Tværgade*) samt den vistnok ogsaa af ham byggede Graverbolig paa Assistents Kirkegaard.

Meyn havde som før sagt fremsat en Tvivl om, hvorvidt Kirken burde genopføres, Magistraten havde, som vi saa, haft lignende Anslag, og nu kaster Kunstakademiet et nyt Erisæble op i det Kongelige Danske Kancelli ved at henlede Opmærksomheden paa, at Nicolai Kirke laa i Nærheden af fem andre store Kirker, medens der ude i St. Annæ Kvarter laa en anden Ruin, *Frederikskirken*, og saa var det et Spørgsmaal, om man ikke hellere skulde fuldende denne; thi »det er unægteligt, at om den sidste blev fuldført med nogen Afvigelse fra Jardins Projekt, vilde det geraade Kjøbenhavn til megen Ziir, hvilket neppe bliver Tilfældet med den første«.**)

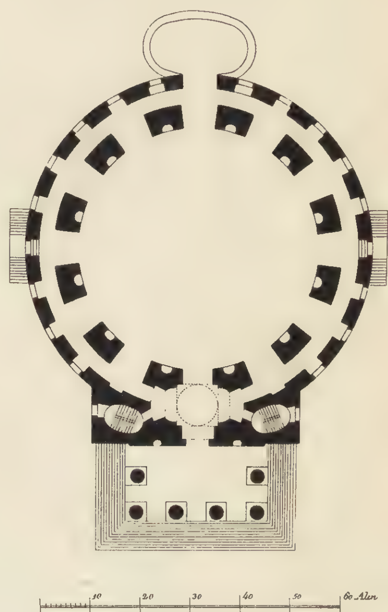


FIG. 11. PROJEKT TIL FREDERIKSKIRKENS FULDENDELSE 1797. GRUNDPLAN. ARCHITEKT C. F. HARSDORFF.

Det er bekjendt nok, at Bygningsarbejdet paa Frederikskirken standsedes af Struensee; mindre bekjendt turde det være, at der efter hans Fald har været Planer oppe om at gjenoptage Arbejdet. Jardins Elev, Stadsbygmester G. E. Rosenberg, skulde saa have ledet Byggearbejdet, medens Jardin selv hvert Aar skulde have foretaget en Rejse herop for at inspicere Arbejdet. Af finansielle Grunde blev det dog ikke til noget; men nu bliver Tanken taget op; Kancelliet og Finanskollegiet henvende sig til Harsdorff, og denne tager da fat paa Opgaven.

Dette Afsnit af Kirkens Historie er alt tidligere udførlig behandlet af Collin (»For Historie og Statistik«, II, Pag. 273—302), af Julius Lange (C. F. Hars-

---

*) Det maa her erindres, at Kronprindsessegade dengang ikke eksisterede, og at Dronningens Tværgade endte som en *cul de sac.* Porten flankeres altsaa af Husrækker.

**) I »Den Danske Tilskuer« Nr. 14, 1797 anbefaler en Indsender ligeledes Fuldendelsen af Frederikskirken i Stedet for Gjenopførelsen af Nicolai Kirke, hvorom han skriver: »Nicolai Kirke bliver, i hvad man end gjør med den, et stygt Andagtsfængsel, upassende for vor Tids Smag og Oplysning. Ingen Bygmester — selv ikke engang, om Kirkens Forstandere i Italiens Herculanum faae en romersk Kunstner levende opgravet — skal nogensinde med de Mure og den Form kunde udrette noget, der vorder Tidsløbet 17 eller 1800 værdigt«.

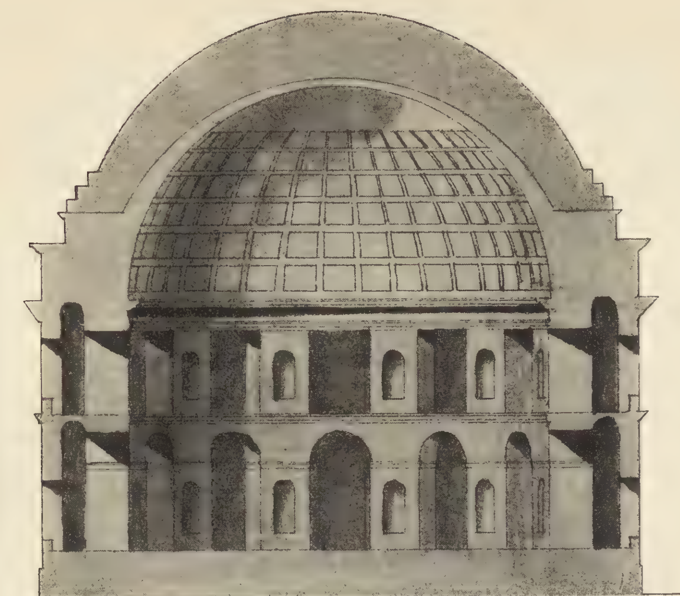


FIG. 12. PROJEKT TIL FREDERIKSKIRKENS FULDENDELSE 1797. TVÆRSNIT.
ARCHITEKT C. F. HARSDORFF.

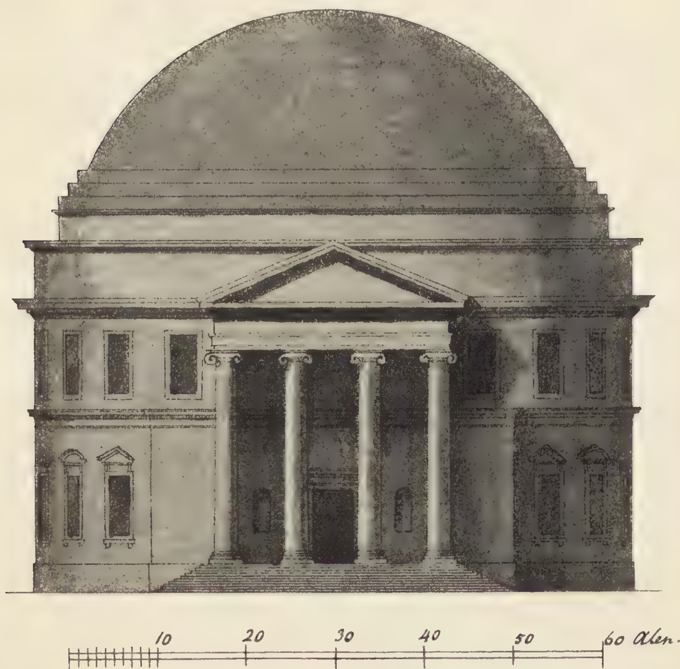


FIG. 13. PROJEKT TIL FREDERIKSKIRKENS FULDENDELSE 1797. FAÇADE.
ARCHITEKT C. F. HARSDORFF.

dorffs Værker) samt i »Fra Arkiv og Museum«, I, Pag. 24—46), og der vil derfor her nærmest være Anledning til at fremdrage, hvad der af nyt kan føjes til de ældre Fremstillinger.

Det er egentlig ret mærkværdigt, at Harsdorff maatte tage Opgaven op fra Bunden af og klare sine Ideer om, hvorledes Sagen skulde tages fat; at han, under hvis Embedstilsyn Bygningen havde ligget siden 1771, aldrig i den forløbne Tid havde overvejet Sagen, og at han nu, da Spørgsmaalet tages op, maa bruge saa lang Tid for at klare sine Tanker og komme til et Resultat. Men han var aabenbart en langsom, kritisk Arbejder, ikke en Mand, der kunde ryste Ideerne ud af Ærmet. Hans Arbejde ved Frederikskirken viser ogsaa dette. Den første fra hans Haand hidrørende, i Fig. 11—13 gengivne Skitse viser Kirken som en Rotunde, indvendig afdelt i to Stokværk, dækket med en Kuppel og mod Bredgade forsynet med en Indgangsportal, baaret af fire joniske Søjler; man har vel Lov at sige, at Bygningen er temmelig tynd i sin Architektur. Saa kommer et nyt i Fig. 14—17 (og fyldigere i »Harsdorffs Værker«) gjengivet Projekt, mere storslaaet i sine Linier; det udføres i Model, dog for det Indres Vedkommende som et alternativt Projekt med en større og en mindre »Elevation«, og endelig seer Kunstneren, at det Ydre ogsaa kan og bør afpasses efter den mindre indvendige Elevation, hvis denne vælges. Først i 1798 er han nogenlunde færdig, og Sagen bliver da forelagt Kongen, som resolverer, at Finanskollegiet kan indlade sig i videre Underhandling med Harsdorff om den mindre Elevation, og at det skal høre Akademiet og Rentekamret om det nærmere i Planen. Akademiets Vota ere kjendte og delvis trykte hos Collin*), lige-

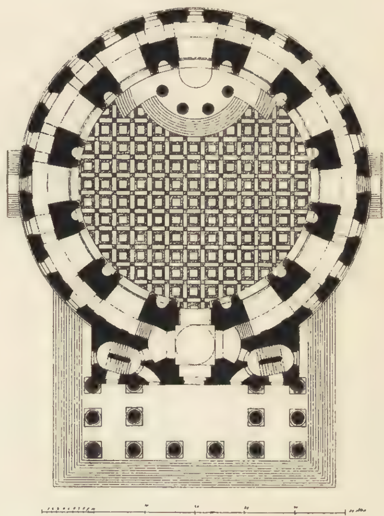


FIG. 14. PROJEKT TIL FREDERIKSKIRKENS FULDENDELSE 1798. GRUNDPLAN. ARCHITEKT C. F. HARSDORFF.

*) Collin har aabenbart benyttet en underordnet Betjent til at gjøre Uddrag og tage Afskrifter af Akterne, og det er da ogsaa blevet derefter. Den senere omtalte, ikke afgaaede Kollegieforestilling af 1. Januar 1799 omtales i en Anmærkning P. 277, men er ikke, som den burde være, gjengivet mellem Aktstykkerne, og af Akademiets Vota er kun de vigtigste aftrykte, uagtet en kort Bemærkning med et anset Kunstnernavn under vejer mere end en svulstig lang tysk Panegyrik. Derved fremkommer ogsaa den Mærkelighed, at man seer Harsdorff udtale sig om Iuels og Brünnichs Vota, medens disse hverken ere aftrykte eller blot nævnte. Til Supplering af Collins Gjengivelse meddeles derfor her en Fortegnelse over samtlige Voterende med Tilføjelse af de ej forhen trykte:

Meyn og Magens (Collin A) — Wiedewelt (Collin B) — Weidenhaupt (Collin C) — Abildgaard (Collin D). Herpaa er tilføjet:

»Jeg er af ovenstaaende Meening. Juel.

Som jeg ikke forstaaer at bedømme. Clemens. Münter.«

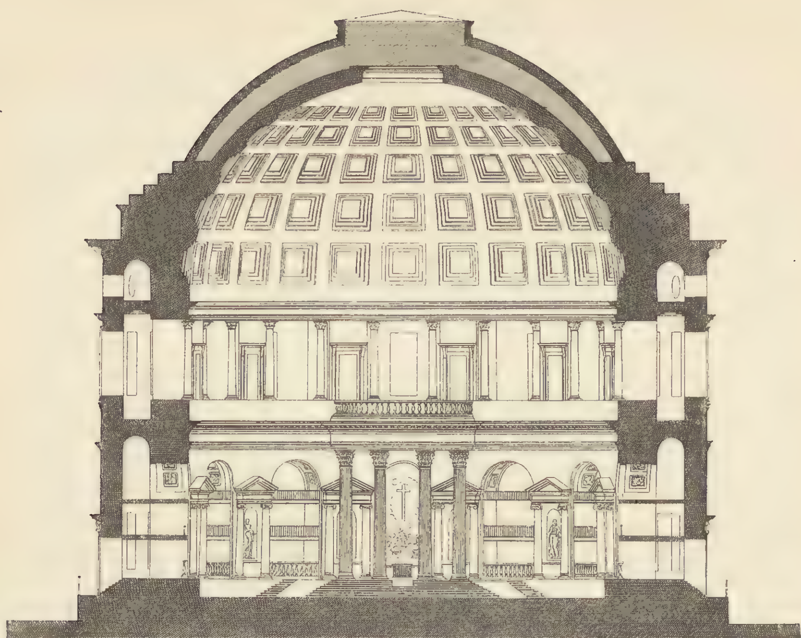


FIG. 15. PROJEKT TIL FREDERIKSKIRKENS FULDENDELSE 1798.
TVÆRSNIT AF DEN STØRRE ELEVATION. ARCHITEKT C. F. HARSDORFF.

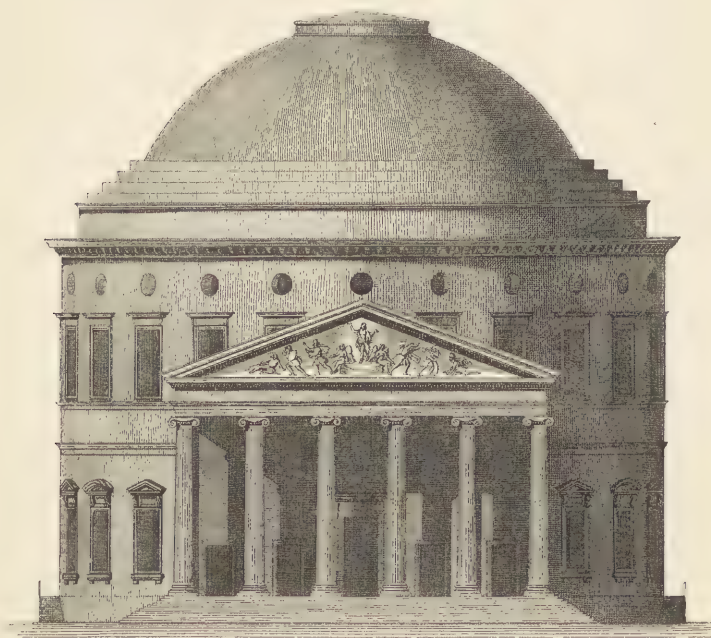


FIG. 16. PROJEKT TIL FREDERIKSKIRKENS FULDENDELSE 1798.
FAÇADE. ARCHITEKT C. F. HARSDORFF.

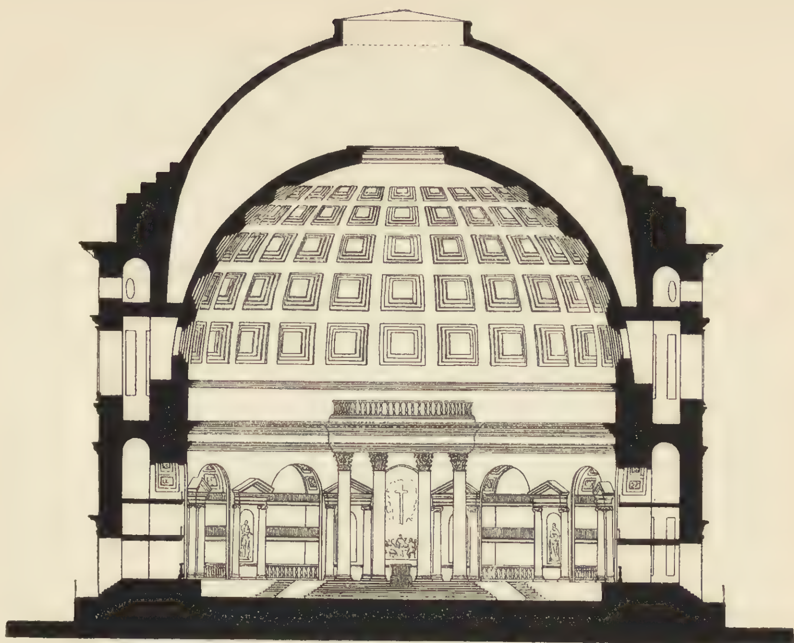


FIG. 17. PROJEKT TIL FREDERIKSKIRKENS FULDENDELSE 1798.
TVÆRSNIT AF DEN MINDRE ELEVATION. ARCHITEKT C. F. HARSDORFF.

som Harsdorffs Svar, og dermed standsede vor Viden om Sagen. Men den kan følges videre. Rentekamret kunde vel ikke afgive nogen bestemt Erklæring, da der endnu ikke forelaa detaillerede Tegninger og Overslag. men Kamret antog det for ikke usandsynligt, at Bygningen kunde udføres for den beregnede Sum af 204,000 Rdl. C., og da de to første Aar vilde gaa hen med Arbejder, der kunde oversees, og de udførligere Beregninger og Overslag i den Tid kunde tilvejebringes, anbefaledes Arbejdets Paabegyndelse. I Finans-Kollegiet bliver der saa opsat og i Januar 1799 underskrevet en allerunderdanigst Forestilling om Kirkens Fuldendelse, i hvilken man, for at være paa den rigtige Side, beregner

---

Høyer (Collin E) — Stanley (Collin) — Müller (Collin) — Gianelli (Collin), paa hvis Votum er tilføjet:

»Jeg er af samme Meening som Hr. Gianelli. Brünnich.«

samt endelig Kall, Haas, Dajon, Lorentzen og Holm, hvis Vota lyde saaledes:

»Jeg henstiller samme aldeles til d'Hrr. Architekter. A. Kall. G. Haas.«

»Jeg foretrækker den mindre Elevation for den større. Dajon.«

»Efter mine Tanker har Hr. Justitsraad Harsdorff ved at formindske Jardins rige Plan meget forskjønnet samme ved at give den i det Heele en bedre Proposition og i en bedre Smag decoreret. C. A. Lorentzen.«

»Efter min Meening har det mindre Model Fortrin for det større; men mine Tanker om det Hele vilde blive for vidtløftig; men skal mundtlig erklære Academiet og alle Vedkommende alt hvad jeg haver herom at melde. I. I. Holm.«

hele Udgiften til 250,000 Rdl. C.*), og saa undersøger, hvor Pengene skulde komme fra. Ved Salg af Byggegrunde rundt om Kirken, beregnede til 2 à 4 Rdl. C. pr. Kvadratalen kunde der indkomme 60—80,000 Rdl.; Nicolai Kirkes Grund og Rudera kunde indbringe andre 60,000 Rdl., og naar man gjorde Frederikskirken til Hofkirke, behøvedes ingen ny Slotskirke, saaledes at den Sum af 50,000 Rdl., der vilde medgaa til den afbrændte Slotskirkes Gjenopførelse, blev disponibel og kunde tages af de til Slotsbygningen indkomne frivillige Bidrag. Kongens Kasse vilde saaledes højst komme til at bidrage 60,000 Rdl. C. til Kirkebygningen, men den maatte staa i Forskud for de øvrige, først efterhaanden indkommende Summer, og der var ingen Penge i Kassen. Kollegiet siger da ogsaa selv om Fuldførelsen: »Der er just nu den belejlige Tidspunkt, da den Mand, som kan udføre det, endnu netop har Kræfter dertil. Naar ikke denne Omstændighed var, maatte Finants-Collegium ogsaa af den foranførte Aarsag have ønsket Sagens Udsættelse til en anden Tid.«

Denne Forestilling er dog næppe afgaaet, man har skudt Sagen lidt ud, for at se Tiden an, og saa døde Harsdorff den 23. Maj 1799, døde bort fra denne Opgave og fra en anden, der i de senere Aar havde beskæftiget ham, at bringe noget ud af *Christiansborg Slots Ruiner.*

Harsdorff havde saa lønligt tænkt paa dets Gjenopførelse, hvortil frivillige Bidrag indsamledes over hele Riget; han havde tænkt over »hvorledes denne Bygning med Hensyn til Comoditet, Sparsommelighed og Smag kunde gjøres beboelig for Kongehuset«, og da projekteret, at den større Karré skulde isoleres og en eller maaskee to Etager aftages, rimeligvis en lignende Disposition med højere og lavere Partier som hans eget Projekt til Amaliegades Bebyggelse**) og som Theophilus Hansens langt yngre Projekt til Christiansborgs Gjenopførelse. Men nu, da Højesteret var hjemløs siden Slotsbranden, Politiet og Magistraten siden Byens Brand, — Højesteret hospiterede i Prindsens Palæ, Politiet paa Charlottenborg og Magistraten paa Postgaarden —, og da man, som før anført, ikke agtede at gjenopføre det gamle Raadhus, fremsattes paa højere Steder den Tanke, at der i en af Slotsfløjene kunde blive »en fuldkommen god Indretning for Høyeste Ret, Hof og Stads Ret, Politie Ret, Forligelses Commission og Raadhuus samt alle under disse Collegier henhørende specielle Indretninger.« Harsdorff kæmpede derimod; han antog det som en afgjort Sag, at Slottet engang igjen skulde indrettes som en Kongebolig, men naar det blev ændret paa den ovenangivne Maade,

»blev der neppe mere Rum end der behøves for Hoffet, Høyeste Ret, Particulair Kammeret og saadanne Indretninger som, naar Omstændighederne tillade det, bør være i Nærheden af Kongens Person. Men endogsaa i ethvert andet Tilfælde og om Slottet igjen skulde opføres efter sin gamle Plan, vilde disse Tribunalers særskilte Indlegning i en af Hovedfløyene være skadelig, da Communicationen derved blev spærret og følgelig Degagementet gjort yderst vanskelig, ja det blev næsten umueligt for Architecten nogensinde at tilvejebringe en god

*) Foruden Beløb til uforudseete Udgifter, Regnskabsførelse og Tilsyn maatte ogsaa regnes med »den Belønning, som vil blive Professor Harsdorff at tilstaae, foruden Skadesløsholdelse for det Tab han vil lide i sin Indkomst, da det med denne Bygning for ham forbundne vidtløftige og besværlige Arbejde vil betage ham al Tid og Lejlighed til privat Fortjeneste.«

**) Se »Medd. fra Akad. Architektforening« I. Pag. 143.

Distribution naar det øvrige af Slottet skulde opbygges. Desuden vilde hertil udfordres betydelige Bekostninger; thi hvorledes man end gjorde Anlæget, seer jeg ikke man vil kunne undgaae at lægge Tag over den hele i Brug tagende Fløy, hvilket forudsætter, at der maatte lægges Bjelker i alle Etager og Gulve i de fleste, hvoraf da tillige fulgte at der ingen betydelig Forbedring i Slottets Indretning siden kunde foretages uden igien at nedbryde, hvad man med store Bekostninger havde opført. Af disse Grunde kan jeg ikke tilraade at gjøre de forlangte Indretninger *særskilt* i den store Quarre, men skulde bemeldte Tribunaler der indlægges, maatte der tillige gjøres Tegning og Forslag til det hele Slots Forandring og Istandsettelse, paa det at alt kunde komme i Orden og Sammenhæng og det ene ikke ligge i Vejen for det andet, og da vilde det endda komme an paa, hvad Plads der bliver tilovers, naar først det Fornødne til Kongehuusets anstændige Logering var fratagen, hvilket naturligvis igjen meget vilde dependere af, hvad Størelse Slottet fik. Men forudsat, at der ogsaa blev fornøden Plads, vilde der atter møde, om ikke architectoniske, saa dog andre Vanskeligheder, som maaskee kunde gjøre det betænkeligt at lægge disse Tribunaler i den samme Bygning som beboedes af Kongen: for Ex.: De mange Contoirer fyldte med Papirer og lige saa mange Kakkelovne, vilde saa meget mere udsætte denne store og kostbare Bygning for Ildsvaade; den Mængde Mennesker, som stedse havde at bestille her, vilde forsaarsage en bestandig Tummel og Urolighed i Gangene og paa Trapperne. Fængsler maatte der ogsaa være, hvorved ofte gives Anledning til Sammenløb, ikke at tale om, at det maaskee kunde synes stridende imod Velanstændighed og give Anledning til Kritiquer, at Forbrydere skulde boe under samme Tag som Kongen.

Naar derimod disse Indretninger maatte anlægges udenfor den store Quarre, troer jeg ikke det skulde blive vanskeligt at tilvejebringe de fornødne Beqvemmeligheder, uden at derangere Slottet. Kirkebygningen skulde i mine Tanker dertil være beqvemmest, og da maatte den aldeles skilles fra Slottet. Efter en Calcul, som jeg saa løselig har gjort formener jeg, at alt det omskrevne kunde placeres i denne Bygning og hvad der uden Vanskelighed kunde tilføyes; men med fuldkommen Vished at sige det, eller forfatte Tegning dertil, kan jeg ikke, førend jeg nøyagtig er underrettet om hvad Lejligheder enhver behøver. Finder denne Hovedidee det Kongelige Rentekammers naadige Bifald, skal jeg underdanigst udbede mig ommeldte Efterretning, hvornest jeg, saasnart det er mig mueligt, skal indkomme med Tegning og Forslag.

Et Kapel til Brug for Hoffet kunde igjen anlægges i Hovedbygningen, naar sammes Istandsættelse foretages.«

Sagen blev nu refereret for Kongen, der 9. September 1795 resolverede:

»I Anledning af indbemeldte Vort danske Cancellies, Os af Vort Rentekammer foredragne Formeening: om een af det afbrændte Christiansborg Slots Fløjes muelige Indretning til Brug for Vores Højeste Ret, Hof og Stadsretten, Politi Retten, Forligelses Commissionen og Raadhuset, samt alle derunder henhørende specielle Indretninger, er det Vores allernaadigste Villie: at Vores Hofbygmester Professor Harsdorff skal paalægges at overtænke og udarbeide den bedste Plan til een af Christiansborgs Slots Fløjes Istandsettelse og Indretning til bemeldte forskiellige Retter, med videre, samt tillige hvorledes Konst Accademiet fra Charlottenborg Slot didhen kunde forelægges alt saaledes, som om Christiansborg Slot ikke til Kongebolig blev at opføre. Dog maa ved denne Plans Udarbeidelse ikke haves Hensyn paa Slots Kirkebygningen, der til andet Brug er bestemt, ligesom ej heller nogen Anvendelse maa giøres af den store søndre Løngangs Bygning, som støder op til Cancelie og Kammerbygningen.«

Denne sidste forbeholdtes nemlig Administrationen, og Slotskirkebygningen havde man jo tænkt paa at indrette som Sognekirke for Nicolai Sogn. Denne

Plan var muligvis opgivet, men saa har man vel nærmest tænkt paa at indrette Kaserner og Stalde i denne Fløj, medens Tanken om Kunstakademiets Flytning til Christiansborg vist stod i Forbindelse med Ønsker om at benytte Charlottenborg som Bolig for Guvernøren eller den højstkommanderende General i Kjøbenhavn.

Saa maa Harsdorff give sig ilag med Arbejdet, men det gaar som altid meget langsomt for ham; han har dog det meste af Planen færdig, men møder da mange Vanskeligheder »især med at indrette Kjelderne til hensigtsmæssige, og med vor Tids Aand passende Arrester«, og saa faar han i Slutningen af 1798 Lejlighed til atter at rejse Sagen om Slottets Gjenopførelse, da Spørgsmaalet om Retableringen af Stadens civile Arresthus kommer for. Han udtaler da:

»Af den tilsendte Plan seer jeg, at Slutteriets Grund er forøget til mere end det Dobbelte, der er altsaa ingen Tvivl om, at der jo paa dette Sted kunde opføres et meget vel indrettet og rummeligt Arresthuus. Ligeoverfor ligger Vajsenhusets Grund, og hvis man kan troe et, paa Sandsynlighed grundet, Rygte, bliver denne Stiftelse ikke mere opført paa dette Sted. Skulde denne Formodning komme til Virkelighed, var der ingen bequemmere Plads i Byen til at opføre et Hotel de Ville eller Domhuus, end denne, hvori kunde indrettes alle fornødne Lejligheder for Magistraten, Hof og Stadsretten, Politieretten og Forliges Commissionen, og saaledes disse Tribunaler, som have saameget Rapport med hinanden, til største Beqvemmelighed, saavel for Publikum, som alle Betjente, blive forenede i een Bygning med det offentlige Fængsel tet ved, hvilket, ifald det ansaaes fornødent, kunde bringes i Forbindelse med hiin ved en underjordisk Gang. For Brandkassen og Oberformynderiet meener jeg og der kunde blive Plads i Domhuset; Borger- og Brandvagterne kunde indrettes, enten i dette eller Aresthuset, hvor man fandt det beqvemmest. Naar disse Bygninger bleve dekorerede med Simplicitet og Værdighed, hver efter sin Bestemmelse, vilde saadant geraade den Deel af Staden til megen Ziir og udentvivl være aldeles overensstemmende med Publikums Ønsker.«

Rentekammeret gik ind paa Planen »saavel i Henseende til Bygningens Beqvemmelighed, som den mindre Bekostning, det formodentlig ville medtage, deri at indrette Værelser for de proponerede Tribunaler, end til samme Hensigt at istandsætte en af Christiansborg Slots Fløie«, men Kancelliet kunde ikke udtale sig om Sagen, saalænge det ikke ved kgl. Resolution var afgjort, om Vaisenhuset skulde gjenopbygges paa den gamle Plads. Og mens Græsset groede over denne Sag, døde Harsdorff bort.

Efter hans Død blev der til Hofbygmester Meyn fra Harsdorffs Bo afleveret en Del Skrivelser samt 30 Stk. Planer vedrørende dette Projekt; men heraf synes intet at være bevaret, og det kan derfor have sin Interesse at betragte et vistnok kort efter Harsdorffs Død fremkommet Projekt til Slotspladsfløjens Indretning til de ovennævnte Institutioner. Dette Projekt, der ejes af Architekt V. Ingemann, og hvoraf nogle Blade gjengives i Fig. 18—21, er ikke signeret, men Skriften paa de enkelte Blade viser, at det skriver sig fra Hofarchitekt A. J. Kirkerup. Muligvis er det fremkommet paa Foranledning af Ingeniørkorpsets Chef, General Huth — Kirkerup synes at have været Korpsets Architekt —, og det er aabenbart bygget paa Grundlag af de for Harsdorff foreliggende Oplysninger om de Rum, der skulde skaffes de forskjellige Institutioner, ligesom det sikkert gjengiver Harsdorfts Tanker om Façadens Behandling, dog med en



FIG. 18. FAÇADE MOD SLOTSPLADSEN.



FIG. 19. DAMEETAGEN.

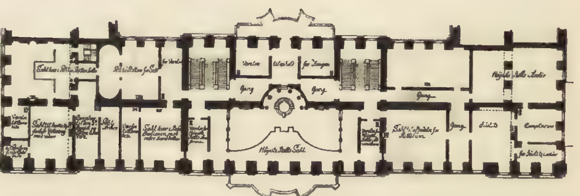


FIG. 20. KONGEETAGEN.

FIG. 18-20. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS BENYTTELSE SOM RAAD- OG DOMHUS ETC. ARCHITEKT A. J. KIRKERUP.

gjennemgaaende Bevarelse af det gamle Slots baroke Detailformer, hvilken Harsdorff neppe var gaaet med til, og som vel ogsaa nærmest er foranlediget ved en Overvurdering af de ildskørnede Sandstens videre Brugbarhed. Kjælderen rummer Arrester, der neppe engang svarede til Datidens spartanske Fordringer, i Dameetagen og 1ste Mezzanin er der Plads til Magistrat og Overret, i Kongeetagen ligger Politiretten og Højesteret, med Højesteretssalen centralt i hele Anlæget; Kronprindsens Etage, der delvis er skaaret ned til Mezzanin, rummer

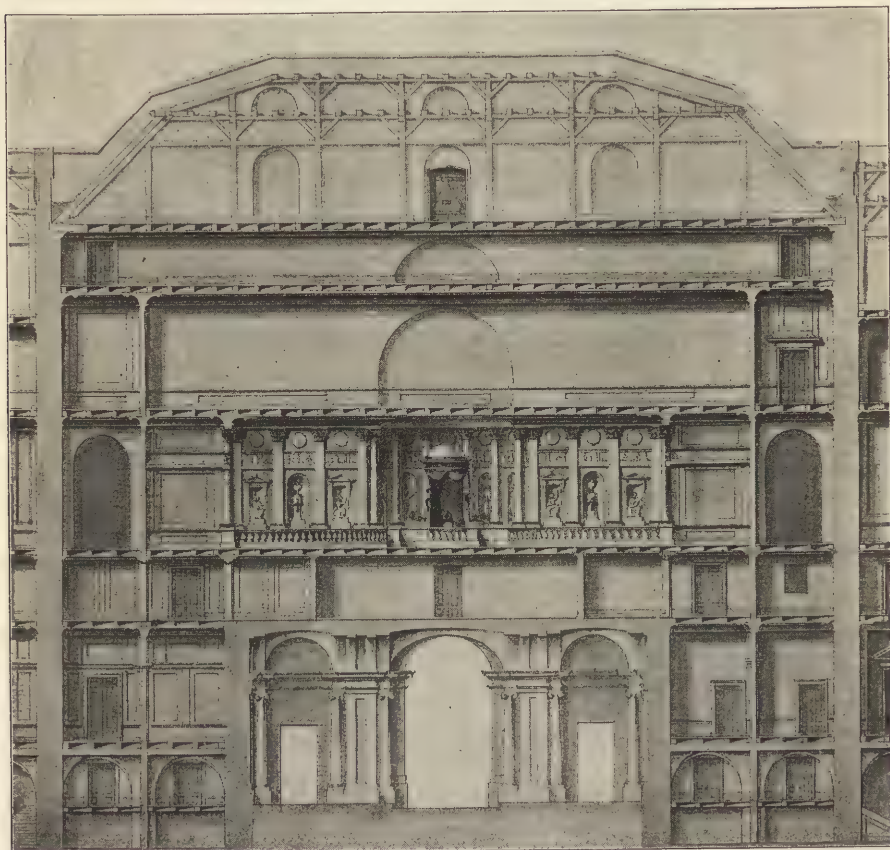


FIG. 21. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS BENYTTELSE SOM RAAD- OG DOMHUS ETC. LÆNGDESNIT MED HØJESTERETSSALEN. ARCHITEKT A. J. KIRKERUP.

Kunstakademiet, og dettes Expositionslokale finder Plads i øverste Mezzanin over Midtefremspringet.

Det, der havde hæmmet Afgjørelsen af det fra Harsdorffs Side rejste Spørgsmaal om et nyt Raad- og Domhus paa Nytorv, var Spørgsmaalet om, hvad der skulde gjøres med det i 1795 afbrændte *Vaisenhus*. At dette maatte bevares som Institution, var der vel ikke Tvivl om; men i de Tider, hvor gamle og nye Ideer brødes, ikke mindst paa Opdragelsesvæsenets Omraade, stod der en stor Strid om Vaisenhusets Reorganisation. Nogle ivrede af sanitære og moralske Hensyn mod denne Kasernering af Børnene i en Anstalt, andre — vistnok særlig

Kammerpræsident, Grev Reventlow — vilde knytte Institutionen til Blaagaards Seminarium som en Prøveskole for Seminariets Elever, medens andre holdt paa Institutionen i dens hævdvundne Form, ja adskillige mente endog, at dens Midler og store Privilegier (Apothek, Boglade og Bibeltrykkeri) efter Fundatsen vare saa nøje knyttede til Frederik IV's Bygning, at man ej kunde flytte bort fra dette Sted. Naar Meningerne staa saa skarpt imod hinanden, er det i mange Tilfælde det hensigtsmæssigste, i hvert Fald det nemmeste, at lade Sagen »bero«, og saa sov denne Sag da ogsaa saa sødelig ind oppe i det kgl. danske Kancelli sammen med alle de andre Sager, hvortil Kjøbenhavns Ildebrand havde givet Anledning.

Kancelliet var dengang aflægs, dets Forretningsgang var forældet, dets Personale for ringe, og dets Præsident, den dygtige Christian Brandt, Enevold Brandts Broder, nu en gammel, svag og tunghør Mand; der trængtes til Reformer, trængtes til nyt Blod. Men saa gaar Brandt af i Oktober 1799 og afløses af FREDERIK MOLTKE, Ewalds Moltke. Han reformerer hele Kancelliets Organisation og Forretningsgang, og han tager saa alle de beroende Sager op til Afgjørelse.

Først Spørgsmaalet om *Nicolai Kirke.* Der var gjentagne Gange indkommet Ansøgninger fra Menigheden om Gjenopførelsen; man bad om Tilladelse til at foranstalte en Kollekt over hele Landet og fandt Meyns Projekt for kostbart, medens et af Tømrermester Hallander udarbejdet Projekt kun vilde koste 58,000 Rdl. Efter dette Projekt skulde Kirken endog udvides til en Korskirke, hvilket ej engang behøvedes, da den ældre Kirke var stor nok, »hvortil og kommer, at da denne Kirke forhen har været en af de vanskeligste for Præsten at høres i, ville den ved saadan Udvidelse endnu blive vanskeligere og det altsaa mere kunde skade end gavne«. Men nu blev der 7. Januar 1800 nedsat en Kommission, bestaaende af Generalauditør Nørregaard, Borgmester Flindt, Provst Block, Banco Direktør L. Larsen og Sognepræst Saxtorff for at foreslaa de fornødne Omlægninger og Omordninger, »da Vi kunde være sindet at overlade Holmens Kirke til Benyttelse for Nicolai Menighed i Stedet for den afbrændte Kirke og igjen at henlægge Holmens Menighed til nye Friderichs Kirke paa Amalienborg, i Fald Vi allernaadigst maatte finde for godt at lade denne Kirkes Bygning fuldføre«, og 27. Juni 1800 falder der da kgl. Resolution om, at Kirken ikke skulde gjenopføres. Sognet vedblev dog at bestaa, saalænge Sognepræsten levede, og efter hans Død rejser Biskop Balle paany Spørgsmaalet om Kirkens Gjenopførelse, i hvilken Henseende han 17. November 1803 fremsatte følgende positive Forslag:

»Da Murene ikke har taget Skade, behøver Kirken allene et nyt Tag, og dersom Hvelvingerne ikke ere sikre, kunne de omskiftes med Gips-Lofter, som i sig selv ere smukkere. Taarnets Spiir bør ikke opføres igien. Den tilbagestaaende Taarn-Muur kan bedækkes med en liden Kuppel (— Taarnet skulde jo forblive som Vagttaarn —). Den indvendige Prydelse i Kirken kan indskrænkes til et Orgel, en Prædikestoel og en Døbe-Fund (ifald man ey heller, ligesom nu i Citadels-Kirken, vilde forrette Daaben midt i Choret ved et med Klæde behængt Bord, hvorpaa Døbe-Fadet kunde sættes, som var maaskee høytideligere). Alter og Alter-Tavle behøvedes ikke. Man sætter et Bord i Choret behængt med et Klæde, bag hvilket Præsten kan staae, og vende Ansigtet til Menigheden, som er det ordentligste, og stemmer overeens med ældste Skik i christelige Bedehuuse. Knæfald til Communicanter kan ligesaavel have Sted ved et Bord som nu ved

Alter. — (Slig Indretning er allerede skeet i Jonshoved Kirke, i Thurebye-Kirke, og skeer efterhaanden ved Kirkerne paa Walløe Stifts Gods, saavelsom paa Bregentved Grævskab, efter forud givet Kgl. Tilladelse.) Stole og Pulpiturer betale sig selv ved den aarlige Leye . . .«*)

Magistraten tilraader nu ogsaa Kirkens Gjenopbyggelse, men Kancelliet turde ikke indlade sig herpaa, før man var sikker paa de fornødne Hjælpekilder. Man vilde først see, hvad Menigheden kunde tilvejebringe, men der sammenskødes kun 16,338 Rdl., og Kancelliet, der fremdeles nærede »det Ønske, at Frederichs Kirken paa Amalienborg engang, naar Omstændighederne det tillader, vil blive opbygt«, udvirkede nu 14. December 1804 en kgl. Resolution, hvorved Sognet nedlagdes. Kirkens Taarn skulde dog bevares som Vagttaarn og Depot for Brandredskaber efter en af Professor C. F. Hansen i 1800 fremsat Plan, der tillige foreslog de øvrige Ruderas Indrettelse til Butiker, Kirkegaardens Udjævning samt Plantning af Lindetræer eller Popler langs Sidegaderne. Dette Projekt kom da ogsaa senere til Udførelse, om end i en saare uskjøn Form, der neppe stemmede med Hansens Ideer**), og saaledes endte den Kirke, i hvilken Reformationens Lære første Gang var forkyndt her i Byen.

»Dit Hoved, før Ideens Moder,
Nu kneiser mellem Slagterboder.
Du staaer paa Realismens Vei,
Sanct Nicolai!«
(I. L. Heiberg.)

Det andet Spørgsmaal, der laa for, var Opførelsen af et *Raad- og Domhus.* 3. December 1799 nedsattes en Kommission med Moltke i Spidsen***), hvilken skulde overveje, hvorledes og paa hvad Sted et Raadhus, der tillige kunde rumme Politiet samt Hof- og Stadsretten, og et Arresthus, kunde opføres, og Kommissionen arbejdede ret hurtigt. Den havde sin Opmærksomhed fæstet paa tre Grunde, de nye Grunde i Kronprindsessegade, som Kongen havde givet til Byens Udvidelse, Nicolai Kirkes Grund samt Vaisenhuset. Den første Plads blev fundet for fjernt beliggende fra Stadens Centrum, der krævedes Pilotage, og de endnu disponible Grunde vare ikke særlig heldige. Derimod var der megen Stemning

*) Fra denne eller en noget senere Tid findes i Nationalmuseets Arkiv et Projekt til Omdannelse af Kirke og Taarn, sikkert hidrørende fra en af C. F. Hansens Elever, men kun af ringe Kunstværdi. Det originaleste er, at Indgangen er lagt der, hvor Koret havde staaet, ligesom paa Bindesbølls Kirke i Hobro.

**) At det ogsaa har været paatænkt at indrette »den afbrændte Nicolai Kirkes 2den Etage« til Lokale for et Museum til nordiske Oldsagers Opbevaring, sees af »Antiq. Annaler« B. 1, P. 121.

***) De øvrige Medlemmer vare: Etatsraad og Borgmester Flindt, Kancelliraad og 1. Expeditionssekretær i Kancelliet Knudsen, Kongens Foged, Assessor Feddersen samt to af de 32 Mænd, nemlig Bankokommissær Kirketerp og Sekretær i Brolægningskommissionen Falck, hvorhos Stadsbygmesteren, Professor Meyn, senere fik Sæde i Kommissionen. Paa Grund af Borgmester Flindts Sygdom og Sekretær Falcks Død blev senere i Marts 1803 Viceborgmester, Dr. med. Bang og Bankokommissær Larsen beordrede til i deres Sted at indtræde i Kommissionen. Det er saaledes ikke rigtigt, naar der i Almindelighed siges, at Kommunalbestyrelsen — specielt de 32 Mand — ikke deltog i Forhandlingerne om Raad- og Domhusets Opførelse.

for Nicolai Kirke, hvor man kunde benytte Levningerne og i Taarnet faa de »skjønneste Arrester« — med Spadseregaard for Fangerne paa Platformen! Der var ogsaa til Kommissionen indleveret Tegninger til en saadan Anvendelse af Kirken, dels af den før nævnte Tømrermester Hallander, dels af Architekt Niels Dam, der havde assisteret Harsdorff ved Projekterne til et Raad- og Domhus' Indretning i Christiansborg Slot. Kommissionens bygningskyndige Medlem, Stadsbygmester Meyn, var dog imod Anvendelsen af Nicolai Kirke, og man opfordrede nu Fontænemester, senere Bygningsinspektør Peder Friis, der har bygget den gamle Frimurerloge i Kronprindsensgade, Hofbygmester Magens, hvem man skylder Søetatens Hospital i Nyboder, og Landbygmester i Holsten, Professor

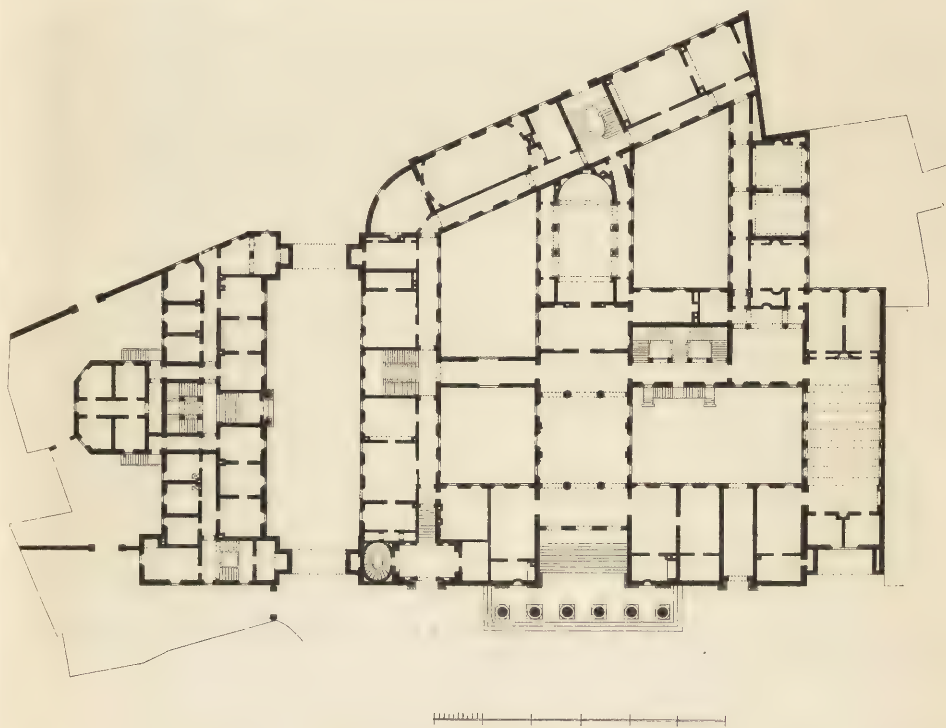


FIG. 22. RAAD- OG DOMHUSET. FØRSTE STOKVÆRK. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

Christian Frederik Hansen til at udarbejde Projekter for en Raad- og Domhus-Bygning. Magens undskyldte sig med Embedsforretninger, Friis var syg, men har dog givet nogle Bidrag til Sagens Behandling, og Hansen svarede, at han maatte kjende de lokale Forhold ved »den heller de Pladse som ere i Forslag ved denne Leylighed«, naar han skulde kunne fremlægge et mere detailleret Forslag; hvis Kommissionen kunde vente til han ved Udgangen af Maj Maaned kom til Rendsborg, kunde han derfra gjøre en 3 Ugers Tur til Kjøbenhavn, besee Forholdene og »i nogle faa Dage ved mundtlig Samtale komme overens om alle Hoved Ting«. Kommissionen svarede herpaa: ». . . saa agter vi og Deres Talenter, højstærede Hr. Professor, for høyt til at vi kunde betænke os paa at modtage det af Dem giorte Tilbud om at foretage en Rejse her til Sta-

den . . .«, og saa kom Hansen herover. Det lykkedes nu ham og Meyn at slaa Nicolai-Projektet ned, idet han paaviste, at Taarnet ikke duede til Arresthus, at det ikke passede til en Bygning i Tidens Smag, at de øvrige Rudera ikke kunde benyttes uden i Forbindelse med Tilbygninger, at det altid var teknisk vanskeligt at forene gamle og nye Fundamenter og Mure, at Bygningen paa den indknebne Plads ikke kunde præsentere sig, og at det vilde gaa ud over Gravfreden, naar man alt nu gravede, byggede og rodede paa Kirkegaarden. Og saa bestemte Kommissionen sig for Vaisenhusets Grund og erhvervede kgl. Tilladelse til at kjøbe denne samt til at lade Hansen udføre Bygningstegningerne. Dette naaede



FIG. 23. PROSPEKT AF SLUTTERIGADEN. EFTER EN TUSCH-TEGNING (AF C. F. HETSCH?). ARCHITEKT C. F. HANSEN.

han dog først 1803; Kommissionen fandt kun nogle faa Indvendinger at gjøre, hvorefter Tegningerne bleve approberede og Arbejdet begyndt. 1815 toges Bygningen i Brug, men fuldendt er den jo egentlig aldrig bleven, da saameget af det kunstneriske Udstyr mangler; Solon og Lykurg, der skulde have staaet i Façadens Nischer, mangle til Dato, og Frontonen, hvortil Thorvaldsen gjorde Udkast, blev vel endelig modelleret af Billedhugger Borup, men det var til Opsættelse paa Christiansborg Slot.

Raad- og Domhuset, der jo fremtidig kun bliver Domhus, har alt i mange Aar været utilstrækkeligt, og det er da naturligt, at man i vor Tid særlig har bemærket Manglerne ved Indretningen og glemt Forholdene i Aar 1800, den Tid, da Programmet blev lagt. Dengang var Hof- og Stadsretten ej tillige Lands-Overret, Kriminal- og Politiretten var kun en Politiret, og Kommunalbestyrelsen

havde helt andre Former end nu, ligesom den kun regerede over en lille By. Men saa kan man ikke bebrejde Architekten, at Byen og Institutionerne voxede og ikke kunde finde Plads i en Bygning, der var udkastet med Datidens Forhold for Øje. For at holde os til Byens Administration, da var Magistraten Regeringen, de 32 Mand et underordnet Led, lig de skattebevilligende Landstænder i et gammelt Arvefyrstendømme, og derfor bliver Magistratssalen — den nuværende Borgerrepræsentationssal — det Centrale i hele Anlæget; fra den store Peristyl, gjennem Forsalen kommer man lige til det Rum, hvor alt til Borgernes Ve og Vel sigtende foretages*). Den store Forsal, der optager en saa betydelig Plads, har man været tilbøjelig til at betragte som et overflødigt Rum, fremkaldt af Bygmesterens Trang til at skabe nogen stor Architektur; men det er den ingenlunde, den er fordret i Programmet, der udtrykkelig nævner »en rummelig Forsal eller Raadstuebørs«. Foruden Magistraten og de 32 Mand var der nemlig endnu en Faktor i Kommunallivet, Borgerskabet, der dog efterhaanden var reduceret til en Tilhørers Rolle. Alt, hvad der vedrørte Byens Anliggender: Love, Anordninger, Raadstueplakater etc., skulde meddeles Borgerne, og der var derfor fra Arilds Tid af i Raadhuset en Forsal, en Raadstuebørs, hvor Borgerne kunde samles og høre, hvad den velvise Magistrat havde at meddele. Denne Raadstuebørs fyldestgjorde ogsaa et andet Øjemed, det at afgive Samlingsplads for Borgervæbningen, naar den under særlige Forhold saasom »under Ind- og Udtoge, under Brande eller Opløb« maatte træde under Gevær. I Raadhuset fordredes da ogsaa for den ikke alene Vagtlokaler, men ogsaa »en stor Forsal eller Børs, som forhen paa det afbrændte Raadhus, til Brug ved stor Samling af 100 Borgere og derover, saa og for at træde under Gevær ved Mønstring eller Visitation eller saadan Tjeneste.«

Fordredes der saaledes stor Plads til Lokaler, der nutildags ikke spille nogen Rolle, vare Kravene i andre Retninger mere spartanske. Der var ingen Afdelinger i Magistraten; alt afgjordes kollegialt, og der forlanges da heller ikke særlige Værelser eller Suiter af Værelser for Borgmestrene og Raadmændene. Mange Sager afgjordes af særlige Kommissioner, der til deres Møder kunde benytte Magistratens eller de 32 Mænds Sale og ellers nøjes med en Skriverstue og et

*) Da den oprindelige Sal for Stadens 32 Mænd senere er afdelt til Værelser, kunne følgende Oplysninger, hentede fra en Brandtaxation af 1836, muligvis have Interesse. Salen og dens Forstue laa i Fløjen mod Kattesundet, i Stueetagen mellem Indgangsporten og Slutterigade, og de beskrives saaledes:

»I det halvrunde Hjørnefag et Værelse med gibset Loft med Gesims. Væggene limfarvede; deri en Nische i en Fordybning, hvori en 2 Etag. Piedestalovn. Om Væggene Fodlister og en fast Skrank.

Dernæst en Sal 3 Fag, som danner sig i hver Ende i en Halvcirkel; i den ene Ende er en Nische og 2 Afdelinger med Døre for, og i den ene Ende en stor dobbelt Dør samt paa Siderne ligeledes 2 Afdelinger med Døre for. Salen er decoreret paa Væggene [med] Fordybninger, derover Buer med et omløbende Kæmpfergesims med smaa Blade, gibset Loft med et Gesims med Sparrehoveder. Limfarvede Vægge; om Døre og Nischen smaa Fordybninger. En 2 Etages Piedestalovn.«

Disse Lokaliteter svare til de Fordringer, de 32 Mænd 2. Januar 1800 havde stillet, nemlig en Sal af saadan Størrelse, at 32 Personer rummelig der kunde sidde ved et rundt Bord, med et Værelse foran til Indgang, og et lidet dito til Arkiv.

Arkivrum i Mezzaninen eller Kjælderen, og de egentlige Magistratskontorer vare derfor lidet omfattende. Det lyder næsten utroligt, naar der hertil kun forlanges: For Raadstueskriver- og Paskontoret 250 □ Alen, for Raadstuearkivet 280—300 □ Alen og for Kæmnerkontoret et 2—3 Fags Værelse med et lille Arkivkammer. Derimod vilde man neppe nu i Raadhuset forlange »et Pakkammer eller en tør Kjælder med anbragte Hylder til om Sommeren i visse Maaneder at hensætte Gadelygterne udi« eller »et Værelse til at tørre, smøre og lapsalve Sprøjteslangerne udi.«

Nu da Raad- og Domhuset optog *Vaisenhusets* Grund, blev ogsaa dets Skæbne afgjort; det forblev som Institution og fik en ny Gaard paa Store Kjøbmagergade.

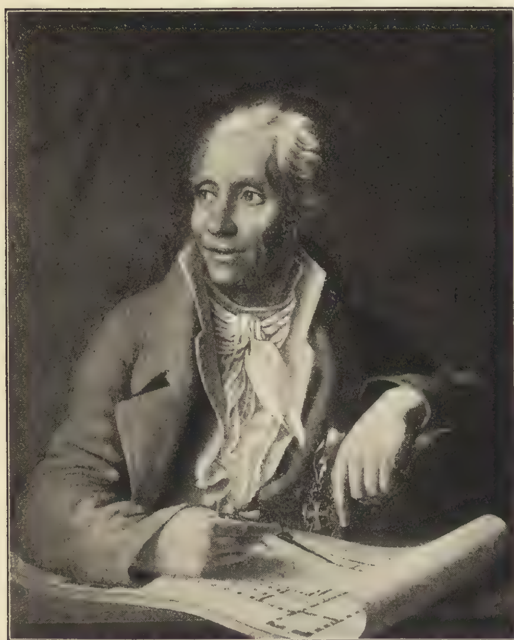


FIG. 24. C. F. HANSEN.
EFTER MALERI AF CHR. BØHNDEL PAA CHARLOTTENBORG.

Tilbage af de store Bygningssager stod endnu Spørgsmaalene om Frederikskirken og om Christiansborg, men ogsaa de bleve tagne op, idet Rentekamret benyttede Hansens Ophold i Kjøbenhavn til at lade dem underkaste en kollegial Drøftelse af de tre Hofbygmestre.

For *Frederikskirkens* Vedkommende tilraadede de nogle mindre Forandringer i Harsdorffs Plan, og det blev nu ved kgl. Resolution overdraget Hansen at udarbejde de specielle Overslag og Tegninger. Hans Konduktør, Peter Malling, har da ogsaa opmaalt Ruinen og Harsdorffs Model, men om der er kommet videre ud af Sagen, vides ej; Tiderne bleve jo heller ikke saadanne, at der kunde tænkes paa Fuldførelsen.*)

*) Fra denne Tidsperiode er vel et Udkast til Kirkens Fuldendelse, hvilket findes i Nationalmuseets Arkiv. Det bevarer Jardins Rotunde i den fulde Højde ligesom hans store korintiske Portal mod Bredgade, medens den mod Store Kongensgade falder bort; over Gesimsen kommer en Aftrapning, der følges af en halvrund Tambur uden Vinduer, hvilken bærer en halvrund Kuppel uden Lanterne. Det Indre begrændses af Arcademuren med sine to Etager; over den findes en omløbende Frise *en basrelief*, og derfra hvælver Kuplen sig med sit kassetterede Loft. Alteret er anbragt i den midterste nederste Arcade, Orgelet i Arcaden derover. Blyantslinier vise dels Bevarelsen af Jardins Sidetaarne i noget ændret Form, dels Anbringelsen af et fladt Telttag over Rotunden i Stedet for Kuplen. Projektet er mere storladent end Harsdorffs, navnlig forbinder Frontonen sig paa en heldigere Maade med Rotunden.

Hvad *Christiansborg Slot* angaar, da bleve Hofbygmestrene anmodede om at overveje, hvorledes Levningerne ved Tags Anbringelse kunde paa bedste og sparsommeligste Maade konserveres, og i deres Erklæring af 6. September 1800, der hidtil kun er fundet i Afskrift, henpegede de paa Fløjenes store Dybde, der vilde medføre kostbare Tagforbindinger, og udtale derpaa:

»At Christianborgs Slot gierne kan miste noget af sin forhen havde Størrelse, haver ingen Tvivl, da ved en bedre og passende Indretning megen Plads kan spares. At tage af Slottets Høyde finde vi af følgende Aarsager ey giørligt: Det vilde betage en Deel af Bygningens nuværende Anseelse, da i dette Tilfælde ey alene øverste Mezanin afdrages, mens tillige Kronprindsens Etage saavidt nedbrydes, at samme igien blev til en Mezanin Etage. Om vi endog vil antage at Slottet i det Heele kunde tabe denne Høyde saa vilde dog deraf flyde, at det Cordon Gesims der nu ligger over underste Mezanin i lige Høyde med de nuværende Porthaler, maatte lægges saa meget dybere ned, at samme kom over Dame Etagen, da helst den underste Deel blev for høy mod den øverste, og herved Proportionen tabes. Men da vi ved Undersøgelsen haver befundet, at Muurene til under dette Cordon-Gesims, have et Forspring af i det mindste 6 Tommer for den øverste Deel af Bygningen, saa vilde det ey være giørligt at flytte forhennævnte Gesims dybere ned. Ligesom man og ved denne Forandring maatte befrygte, at i Kongens Etage, som i saa Fald blev den eneste Hoved Etage, ey vilde findes det fornødne Rum til at indrette alle de Lejligheder som man bør at antage der kunde behøves for en Kongelig Familie og dertil hørende Parade Gemakker m. v.«

De søgte derfor at reducere Slotsmassen ved at nedbryde en Del af Slotsfløjen mod Ridebanen, hvor Taarnet i hvert Fald »i Henseende til sin slette Beskaffenhed« maatte nedbrydes, og hvor da en Kolonnade kunde anbringes.

»Denne Forandring ville ey allene kunde give en meget smuk Façade og Perspektivisk Indsigt i den nu værende Slotsgaard, uden at have nødig at forandre eller antage nye kostbare Fundamenter, men tillige tilvejebringe de væsentlige Fordeele, at undgaae paa denne Fløy (der er den dybeste) det svære kostbare Tag som ellers vilde være fornøden, ligesom og den nu værende skumle Slotsgaard blev munter og lys, ved at bekomme en fri Udsigt til Ridebanen, i lige Linie ud igiennem Jern-Porten til Wigants-Gaden.«

For de resterende tre, mindre dybe Fløje foresloges temmelig flade Kobbertage. Hovedgesimsen kunde vel med nogle Forandringer istandsættes og Portalerne ombygges i en simplere og bedre Smag; men derimod var den udvendige Sandstensbeklædning saa ødelagt, at den ej kunde repareres, endog med de allerbetydeligste Bekostninger. Den maatte derfor nedtages, og i Fremtiden maatte man nøjes med Sandsten til Vindues- og Dørindramninger, Saalbænke, Baand etc., medens Murfladerne afpudsedes med Kalk. Af den nordre Løngangsbygning maatte øverste Etage aftages, saaledes som det alt var skeet ved den søndre Løngang, og af den gamle Kirkefløj kunde saameget bevares, som behøvedes til et Slotskapel. Endelig fremhævede Bygmestrene, at man vilde spare store og kostbare Stillager, naar man inden Tagenes Anbringelse, begyndende nedenfra, indlagde Bjælkeværket i de forskjellige Etager, og at det i det Hele vilde være voveligt at lægge Tag paa uden samtidig at sammenbinde de høje Mure ved Bjælkelag. Skulde altsaa Tag, Bjælkelag og Hovedskillerum anbringes, blev det nødvendigt først at udarbejde en Plan for Fløjenes Anvendelse og Indretning.

Over dette Projekt indhentede nu Kronprindsen en Erklæring fra General Huth, hvilken helt igjennem faldt afvisende, baade med Hensyn til den ene Fløjs Nedrivelse, til Aftagelsen af Sandstensbeklædningen og til Tagformerne*) og konkluderer saaledes:

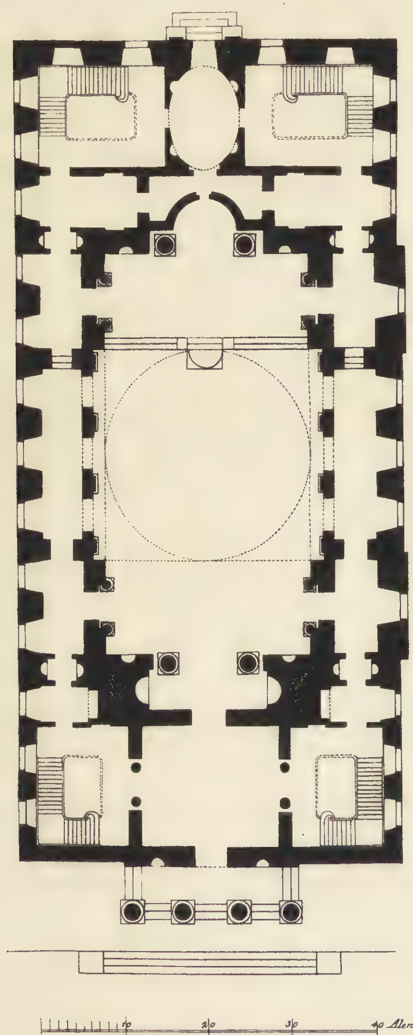


FIG. 25. PLAN AF SLOTSKIRKEN.
ARCHITEKT C. F. HANSEN.

»dass es sowohl das beste als zweckmässigste Verfahren seyn würde, diesen königlichen Wohnsitz, so viel als möglich, so wieder herzustellen, wie er vor diesem gewesen, da er ohnstreitig als eins der prächtigsten Gebäude in Europa in Betracht kam.«

Imidlertid var Statens Pengeforhold dog ikke saaledes, at dette Raad kunde følges, og ved Resolution af 22. Oktober 1800 bifaldtes Hofbygmestrenes Projekt, hvorhos det overdroges Hansen at udarbejde de fornødne Tegninger og Overslag. Da disse vare indkomne, blev Slottets Opførelse bestemt ved Resolution af 22. April 1803, men Arbejdet tog jo lang Tid, og Bygningen var langtfra fuldført, da den 1884 paany afbrændte.

Slottet selv kjende vi godt af Selvsyn og Afbildninger**), og der er ikke her Plads til en længere Redegjørelse for dets Bygningshistorie; kun kan der være Anledning til at fremdrage nogle Akter om *Slotskirken*, der jo nu skulde gjenopføres paa den gamle Plads og med Bevarelse af Fundamenter og Mure fra den gamle, om alt andet end en Kirke mindende Bygning. Tegningerne bleve approberede 15. Januar 1811 og ved deres Forelæggelse bemærker Slotsbygningskommissionen:

»Uagtet den forrige Kirke indvendig var overmaade rig paa Forgyldning og Marmor, havde det Hele med den lige Platfond dog mere Udseende af en decoreret Sal end en Kirke, da den ved overflødig Pragt manglede den Simplicitet der giver Værdighed. Efter det herhos allerunderdanigst vedlagte Project,

*) Herom siges: »Die meisten Architekten, welche sich einige Zeit in Italien aufgehalten haben, schlagen platte Dächer vor, welche gar nicht unserem Klima angemessen sind, um zu beweisen, dass sie Italien gesehen haben.«

**) En detailleret Beskrivelse af Slottet og dets Hovedrum med Dekoration og Møblement findes i: S. Sterm, Beskrivelse over Kjøbenhavn, 1841, I. Pag. 456 ff.

KJØBENHAVNSKE NYBYGNINGER VED NÆSTSIDSTE AARHUNDREDSKIFTE.

Af Fr. Schiøtt.



FIG. 1. HØJBROPLADS NR. 9.

I gamle Dage skete Bebyggelsen i Byerne paa en anden Maade end nuomstunder. Rundt om i Gaderne faldt vel — ligesom i vor Tid — hist og her et gammelt Hus, naar det ej kunde repareres mere; men Nedrivning af hele Bygningsrækker for i deres Sted at opføre nye, pragtfulde Huse forekom sjeldent, og vor Tids ustandsede Bebyggelse i Periferien, hvorved der lidt efter lidt fremstaar nye Kvarterer, var helt ukjendt. Befæstningen, der ofte fulgte den middelalderlige Ringmurs Linie, hindrede nye Bydeles Dannelse, — der skal her blot nævnes *Køln,* som fra 1180 til 1882 indesluttedes af den samme middelalderlige Befæstningsring —, og kun, naar Befæstningen udvidedes, blev der Plads til nye Kvarterer. Men derimod kunde den gamle By ret hurtigt forandre sit Fysionomi, naar de store Ildebrande lagde betydelige Dele af Byen i Aske. De paa en af disse Maader fremstaaede Bydele havde ikke det kaleido-

skopiske Præg, som vore Kvarterer, men de vare helt igjennem prægede af een bestemt Stil, Tidens og Egnens herskende Stil.

Saaledes er det ogsaa gaaet her i Byen. *Under Frederik III.* fik Kjøbenhavn sin store Fæstningsudvidelse, og de derved fremkomne nye Kvarterer, St. Annæ Vester Kvarter og Frederiksholmskvarteret, prægedes af den da herskende *nederlandske Klassicisme*; det blev Huse med faa — i Almindelighed 2 — Etager samt Kjælder, mange Vinduer, temmelig smalle Piller, ingen Leddeling af Façaden og en Hovedgesims, der paa Midten afbrødes af en 3 Fags Kvist med tresidet Afslutning. *1728* kommer *den store Ildebrand*, og Nybygningerne efter denne faar delvis endnu Præg af den nederlandske Stil, men *Baroken* er da ogsaa trængt frem og faaer Overtaget. Bygningerne leddeles nu vandret ved en Gesims over Stueetagen, lodret ved mange Fremspring; foroven findes en ikke-afbrudt Hovedgesims, der dog vandret bugter sig frem og tilbage efter Façadens Leddeling, samt endelig Frontoner over Hovedpartierne; Vinduer og Døre ere altid indfattede af pyntelige Rammer. — Eneraadende bliver Barokstilen ved det 1749 begyndte Anlæg af Frederiksstaden, hvor alle Façadetegninger skulde approberes; den fremtræder her i den særligt af Eigtved indførte fransk-sachsiske Stil med Kjælder, 2 Hovedetager og en Mezzaninetage; Stuen er holdt i en let Rustik, medens 1ste Sal og Mezzaninen danner en Helhed, ofte yderligere markerede ved Lisenindramninger, der omslutte Vinduerne i begge Stokværk; Porten er i ét af de yderste Fag, og de midterste tre Fag ere behandlede som Fremspring med en tresidet Frontespice over.*)

Efter Baroken følger *Neoklassicismen*, som vi fik 1755, ganske faa Aar efter, at den var kommet frem i Frankrig, og da Kjøbenhavns Fysionomi næste Gang skifter ved *Christiansborg Slots Brand 1794* og *Byens Brand 1795*, er man inde i en af denne Stilarts senere Perioder.

Baroken havde benyttet alle de antike Motiver, Søjler, Frontoner, Pilastre etc., men den havde gjort det paa sin egen Maade; den søgte at virke ved stærk Chargering af Effekter; med Brydninger i Murfladerne, Forkrøpning af Gesimser og Frontoner, ved Overlæsselse med Statuer, Vaser, Guirlander og Kartuscher skabte den et malerisk, skjøndt uroligt Billede, alt var i Bevægelse, intet i Ro, og for at naa Effekter brød man med de konstruktive Regler og anvendte ofte de forskjellige Bygningsformer helt imod deres architektoniske Bestemmelse.

Neoklassicismen var nu kommet som en Protest mod Overlæsselsen og Unaturen. Den søgte Sandheden, søgte Naturen og fandt den i Antiken, i den Kunst, hvor Søjlerne ej vare Dekorationsgjenstande, men bærende Led, hvor Gesimser og Frontoner ikke vare Pynt, men udgaaede af Nødvendigheden, og den tog saa det hele Dekorationsmateriale frem til Prøvelse. Den prøvede ikke blot, om det var god Kunst efter Tidens klassiske Smagsretning, men ogsaa, om det var Natur, om det havde nogen Existensberettigelse. Søjlerne vare blevne udpyntede paa Kapitælerne med Guirlander, Blomster etc., saa at disse Kapitæler,

---

*) Ovenstaaende Skitsering af Byggemaaden 1648—1750 er en Gjengivelse af en Del af Texten til »Tegninger af ældre nordisk Architektur« III. 4, i hvilken Text der dog findes flere meningsforstyrrende Trykfejl, da Forfatteren ej fik Lejlighed til at læse de sidste Korrekturer paa den.

der konstruktivt seet ere Forstærkninger af den bærende, lodrette Bjælke, ikke syntes at have fornøden Kraft til at bære den overliggende vandrette Bjælke, hvilket dog er Bestemmelsen; man gaaer nu tilbage til de antike Former. Søjlernes Substituter, Karyatiderne og Perserne, bare i Oldtiden deres Byrde alvorligt, men uden synlig Anstrengelse; i Baroktiden blev det enten Kvindeskikkelser i de yndefuldeste Stillinger, som intet bar, eller Persere, der segnede under Byrden; nu vender man igjen tilbage til Antikens klassiske Ro. Frontoner over Vinduer, Døre og Porte havde man i Baroktiden forkrøppet og skaaret ned i Midten; men deres Bestemmelse var jo dog at danne Tag over Vinduesindramningerne, ikke at være Beholdere for Regnvand og Sne, og derfor anvendte den ny Stil den naturlige Form, en kraftigt fremspringende Bjælke med en tresidet eller buet, ubrudt Afslutning foroven. Var man rigtig konsekvent, benyttede man heller ikke Frontoner over indvendige Dørindramninger, idet man jo dog maatte kunne gaa ud fra, at det ikke regnede ned i Værelserne. Hovedgesimsen var en Bjælke og maatte holdes lige over hver af Bygningens Hovedafsnit, — ved en stor monumental Façade med Midtefremspring og 2 Endefremspring kunde den saaledes højst brydes i 5 Dele, men man maatte ikke som i Baroktiden bryde den frem og tilbage efter hver Pilaster og hvert ubetydeligt Murfremspring. Balustrader ovenpaa Gesimserne vare kun anvendelige ved Bygninger med fladt Tag, hvor de paa en naturlig Maade dannede Rækværk for Platformen; men en Balustrade foran et Saddeltag eller et Mansardtag var en Uting, da man jo ikke spadserede i Tagrenderne, og endnu mere Balustrader, der ej alene fulgte Bygningens vandrette øvre Afslutning, men ogsaa løb op og ned ad Frontonerne. De frit staaende Søjler var jo god Kunst, naar man holdt sig til Antikens Detailformer; men med Hensyn til Pilastrene vare Meningerne delte. Anvendte paa et enkelt Stokværk gik de vel an som bærende, lodrette Led mellem Bjælkelagene; men omsluttede de flere Stokværk, — og det maatte de i Almindelighed, naar der paa dem skulde kunne lægges en tilstrækkeligt kraftig Hovedgesims, — blev det Unatur, en lodret Stenbjælke, i hvilken de mellemfaldende Bjælkelags Ender maatte tænkes tappede ind. De yngre Architekter forkastede derfor i Almindelighed Pilastrene, medens den ældre Skole ikke mente at kunne undvære dette nedarvede Dekorationsmotiv.



FIG. 2. VESTERGADE NR. 5.

Det var denne Stilretning, som efter Byens Brand blev anvendt ved Gjenopførelsen af offentlige og *private Bygninger.* Hvad disse sidste angaaer, kjender vi Typerne saa godt fra Gammel- og Ny-Torv, Vimmelskaftet, Højbroplads, Kvarteret imellem Holmens Kanal og lille Kongensgade, Kronprindsessegade etc., Huse med solide, rolige Forhold og temmelig brede Vinduespiller. Kjælder og Stueetage ere ofte behandlede som en Underbygning, komponeret i Rustik, medens de øvre Stokværk ere samlede til en Enhed, og lodret er Façaden ikke saa stærkt leddelt som ved Baroktidens Bygninger, hvor et Borgerhus kunde være afdelt med 3 Fremspring og 2 tilbageliggende Dele. Oftest er Façaden slet ikke delt, og vil man fremhæve enkelte Partier af Bygningen, nøjes man enten med de tre midterste Fag eller med Yderfagene. Foruden ved gode Forhold søger man at virke ved en kraftigt profileret Hovedgesims, hyppigt med Sparrehoveder;



FIG. 3. PESCHIERS GAARD VED HOLMENS KANAL. ARCHITEKT C. F. HARSDORFF.

men man er sparsom med Udsiringer*). Vinduesindramninger anvendes med Maade, saaledes enten i Midtfagene eller i Yderfagene, — ofte kun i Hovedetagen —, og de store Murflader søger man ikke som i Baroktiden at bryde ved fordybede eller ophøjede Felter med Ornamenter i Sten eller Stuk. En Mæanderfrise over Midtfagene i Hovedetagen, halvrunde Vinduer med radiale Sprosser over Porte og Døre og en Platte baaren af doriske Knægte over Dør- og Kjælder-Indgange vil som Regel være, hvad der kan findes af Prydelser.

*) For at naa gode Forhold anvender man enten gamle, ad empirisk Vej fundne Proportionstal for Etagehøjder, Vinduers Højde og Bredde, Pilletykkelser etc., eller sørger for, at Hoveddelenes og Enkelthedernes Diagonaler, f. Ex. Diagonalerne af Fremspring og Vinduer, blive parallele. Anvendes Pilastre, give Forholdene sig jo af sig selv, men ogsaa uden dem kan man naa de antike Forhold, idet man tegner Façaden op i Blyant med Søjler eller Pilastre, trækker de vandrette Leddelinger, Vinduer og Døre etc. op i Tusch og vidsker Pilastrene bort. Herved faar man gode Forhold, kraftige Gesimser og passende brede Murpiller mellem Vinduesfagene.

Herfra maa dog — som før nævnt — undtages den ældre Skole, Jardins Elever, hvoriblandt Harsdorff, som endnu med Forkærlighed anvendte Pilastren, Halvsøjlen eller den helt fritstaaende Søjle ogsaa paa borgerlige Bygninger. Den yngre Skole, Harsdorffs Elever, foretrak de store, rolige Murflader.



FIG. 4. ST. ANNÆ PLADS NR. 5. ARCHITEKT J. H. RAWERT.

Det er en meget nem Stil at bygge i, da den ikke kræver Aandrighed og Fantasi for at finde paa nye Morsomheder saaledes som Baroken; men paa den anden Side er det en meget svær Stil; alt kommer an paa at træffe de rigtige Proportioner for Bygningsdelene, og man kan ikke skjule Manglen af Harmoni ved Paahæng af Pynt.

Harmoni i Bygningen og i dens enkelte Dele, *Ro*, *Sandhed og Naturlighed* overalt, det var jo — som før sagt — det Løsen, hvorunder Neoklassicismen

brød med Baroken, ingen Stræben efter Effekter, ingen tom Pynt, ingen Uægthed. Vi see da ogsaa, at Gesimser, Baand, Vinduesindramninger, Døroverdækninger og deslige ikke længere udføres i oliemalet Træ, men hyppigt i *Natursten*, den bornholmske Sandsten, der i ca. 40 Aar havde været kjendt og benyttet til



FIG. 5. STADSBYGMESTER, HOFBYGMESTER P. MEYN.
EFTER SILHOUET I DET STORE KGL. BIBLIOTHEK.

offentlige Bygninger, men nu ogsaa fik Anvendelse ved Privatbygninger. Herom beretter Stadskonduktøren, Professor J. H. Rawert:

»Før Ildebranden saae man Steenhugger-Arbeide meget sparsomt anbragt, enhver krømpede sig for Bekostningen, naar ikkun en Kempfer skulle anbringes; nu derimod har man endog ødslet dermed. Gesimser, Cordons, Kempfere etc. seer man for det meste af Sandsteen. Ei at tale om de Bygninger hvorpaa Piller, Kollonner og svære Gesimser ere anbragte.«*)

Kun paa eet Punkt naaede man i Almindelighed ikke Sandheden, det var paa Murfladerne, der som oftest bleve pudsede med Kalkpuds eller malede med

---

*) J. H. Rawert, Udførlig Beretning, Kbhvn. 1800, Pag. 20.

Steenkulør. Men det var vist nærmest en Udyd, som skyldtes Nødvendigheden. At bygge Façaderne med Natursten var bedst stemmende med de antike Forbilleder og strængt taget aldeles nødvendigt for de Bygningsdele, der behandledes som Rustik; men det var for dyrt, og de maatte da gjengives i Puds. Hvad de øvrige Murflader angik, da kunde de vel nok staa med rene Sten; men Teglværksindustrien befandt sig dengang og længe efter paa et temmelig lavt Trin og var særlig ikke beregnet paa en saadan Masseproduktion som den, der behøvedes efter Branden. Det var derfor baade vanskeligt og meget kostbart at faa velbrændte, ensfarvede Façadesten; men, vilde man gribe tilstrækkeligt dybt ned i Pungen, kunde de vel skaffes fra Udlandet, og vi træffe da ogsaa af og til smukke Façader af mørkerøde Sten. Yndere af denne Farve kunde forresten ogsaa hjælpe sig ved at overstryge Façadernes lysere og uensartede Sten med rød Oliefarve.

Denne Periodes Byggevirksomhed faaer derhos ogsaa sit særlige Præg ved *Bygningslovgivningen*, idet Branden gav Anledning til Udarbejdelsen af et nyt Bygningsregulativ for Kjøbenhavn. Der var vel fra ældre Tid Forbud mod Karnapper fremspringende Trapper og Bislag, nogle af Brandpolitihensyn foranledigede Bestemmelser samt efter 1728 Paabud om Anvendelsen af grundmurede Façader i en Del Gader, ligesom man i lang Tid havde søgt at faa Vinduesflugten i Gaderne reguleret ved forefaldende Nybygninger. Men nu gik man langt videre. Kort efter Branden fik Stadsbygmesteren, Professor P. Meyn, og Stadskonduktøren, Professor J. H. Rawert, Ordre til i Løbet af 2 × 24 Timer at indkomme med Forslag til et forbedret Anlæg for den afbrændte Del af Staden, og i deres Betænkning af 17. Juni 1795 foreslog de foruden Udvidelse og Omlægning af Gader følgende Regler for Gaardes og Huses Opbygning paa de afbrændte Pladser, saavelsom for alle Nybygninger:

»1. At det maatte befales, at alle Bygninger for Eftertiden, saavel til Gaden som Gaarden, maatte opføres af forsvarlige Grundmure til alle Sider, uden Undtagelse af Gaderne.

2. At det ey maatte tillades at opføre høyere Bygninger end Kielder og 3 Etager; at Pillerne mellem Vinduerne bleve af en ordentlige Brede, ikke under 1 Alen, som giver ikke allene Bygningerne Styrke, men og forhindrer at Heden ikke saa let angriber slige Bygninger. Ligeledes burde Qviste, hvor de ikke nødvendig til Kiøbmands Brug behøves, aldrig existere.

3. Alt hvad som anbringes uden paa en Bygning maatte være af Steen, og hvor Eyerens Nytte udfordrer, at Skure anbringes over Boutikken, maatte disse og være af hugne Steen.

4. At alle Skorsteens Ankere bleve af Jern, isteden for at de for største Deel ere af Træe.

5. Alle Gesimser paa Bygninger maatte være af Muursteen med overskydende Tage, eller og for dem der ville giøre mere Bekostning paa frie Gesimser med Render, maatte disse være af hugne Steen, saa at ingen Træe Gesimser for Eftertiden fandt Sted, hverken paa Façader eller til Gaarden.

6. Alle Gavle bleve som forbemeldt grundmurede, og føres 1 Alen oven for Spærværket, der meget vil afholde Ilden, naar Naboe Tagene brændte.

7. Hvor det til Eyerens Beqvemmelighed agtes fornødent, at Udlæggere behøves til Ophidsning, maatte disse af Jern anbringes, da det ved sidste Ildebrand er seet, at de af Træe have været meget til Skade.

8. For menneskelig Forsigtigheds Skyld burde, hvor det er mueligt, og Pladsen nogenledes tillader det, intet Huus bygges, uden at i samme 2de Trapper bleve anbragte.

9. At belægge Gulvene paa det første Loft, hvor Spærværket begynder, med Muursteen paa Fladen, vilde og i paakommende Tilfælde af Ildebrand standse Ilden.«

I Anledning af dette Forslag forhandledes nu nærmere mellem Rentekamret, Bygningsadministrationen, Hofbygmestrene, Brandmajoren og Forslagsstillerne, og knapt 1 Maaned efter Branden forelaa de ved kgl. Resolution af 26. Juni fastsatte, ved Raadstueplakat af 4. Juli bekjendtgjorte »Regler, som ved Bygningers Opførelse her i Staden for Eftertiden blive at iagttage«. Hovedindholdet deraf samt af nogle Tillægsbestemmelser fra 1795—96 er følgende:

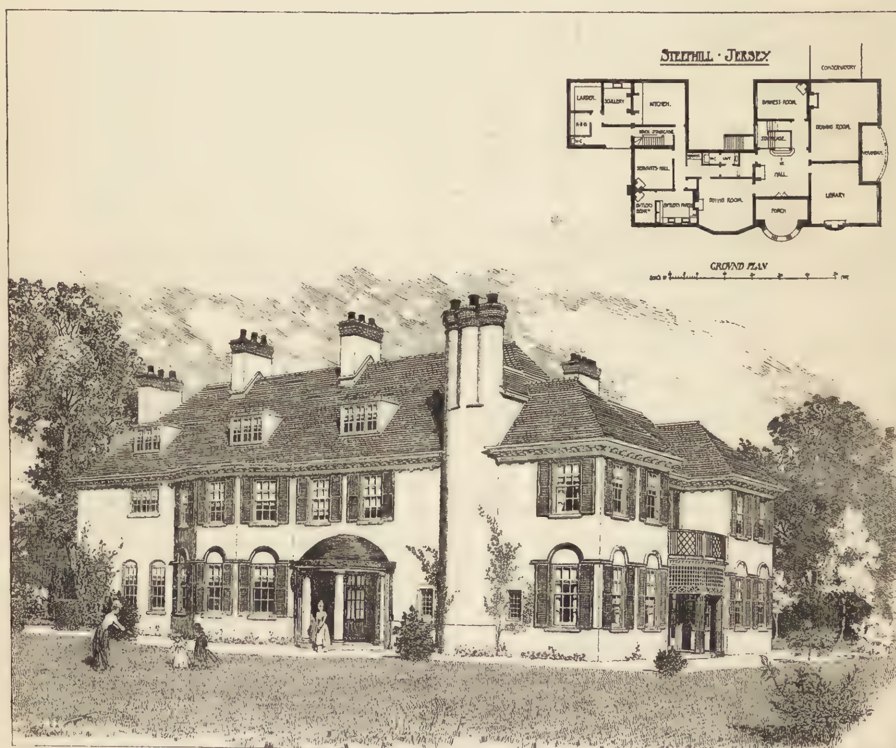
Til Lettelse for Færdselen blev det bestemt, at Hjørnerne paa nye Huse, hvor en Spidsvinkel havdes, skulde brækkes paa 5 Alens Bredde til et Fag Vinduer med Piller, — en Regel, der ved Raadstueplakat af 23. Sept. opretholdtes i de Tilfælde, hvor fire Hjørner stødte sammen, medens man i andet Fald, naar Huset var under 12 Alen bredt og udgjorde en ret eller stump Vinkel, kunde nøjes med en $3^1/_2$ Alen bred Afstumpning. Husenes Højde sattes i Forhold til Gadebredden, 18 Alen i Gader af 18 Alens Bredde, 24 Alen i bredere Gader, i hvilken Højde dog medregnedes Mansarder og Kvistetager; — ved Hjørnebygninger fastsattes Højden ogsaa mod den smallere Gade efter den største Gadebredde. Pillebredden mellem Vinduerne sattes til mindst 1 Alen — for Huse af under 12 Alens Bredde dog event. til 18—21 Tommer mod en Forøgelse af Murtykkelserne —, og alle udvendige Mure til Gade, Gaard og Nabo skulde være af Grundmur. Gavlene til Nabostederne skulde mindst naa $^1/_2$ Alen over Taget, og der fastsættes Minimumstykkelser for Gavl- og Ydermure. Gesimser og Tagrender af Træ forbødes saavel mod Gade som mod Gaard, ligesom det bestemtes, at Skorstensankere skulde være af Jern. Skorstene skulde — som Regel — opføres fra Grunden af, og de skulde være uden Berøring med Bjælker eller Vexler, mindst 1 Sten tykke i Muren ved Etageadskillelserne; de skulde naa mindst $1^1/_4$ Alen over Tagrygningen og maatte vel nok paa Loftet trækkes paa en Stol, naar der mellem denne og Skorstenen anbragtes en tør Mursten paa Fladen, hvorimod det forbødes at lægge dem vandret. Paa Lofterne skulde der lægges Mursten paa Fladen eller anbringes Lerindskud mellem Bjælkerne. Udlæggere skulde enten være af Jern eller, naar de vare af Træ, anbringes saaledes, at de kunde trækkes ind i Bygningen og Hullet lukkes med en Jerndør. I Huse paa 5 Fag og derover skulde der saavidt muligt anbringes 2 Trapper, og overalt skulde der anbringes Gjennemkjørsler eller i det mindste Gjennemgange ind til de bagved liggende Ejendomme. Udbygninger og Karnapper samt Vinduer, der stod udenfor Linien, forbødes, men ej Balkoner af Sten og Jern, der vare anbragte i en saadan Højde, at de ej vare til Hinder for Færdslen.

Det var i en gunstig Forretningsperiode, at Byens Gjenopførelse fandt Sted, og der blev bygget mange store Kjøbmandsgaarde med rigelig Anvendelse af huggen Steen i Façaderne og af indvendig Dekoration; men det var en forceret Byggeperiode, og under Datidens mangelfulde Kommunikationsforhold var det ikke let at afhjælpe Manglen paa Arbejdere og Materialier. For mange Nærings-

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI-
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 3. JANUAR 1902
№ 14

EN ENGELSK SOMMERBOLIG.



PAA den sidste Udstilling i *Royal Academy* i London fandtes Originaltegningen til ovenstaaende Landejendom. Denne er nu opført paa Øen Jersey og har Navnet *Steephill.* Det er ikke nogen lille Bygning, thi Façadelængden maaler ikke mindre end ca. 90 Metre, og Værelserne er meget rummelige. De udvendige Murflader fremtræder i grov Puds, medens hist og her er anvendt graa Granit til Udsmykning, saaledes f. Eks. ved det halvrunde Indgangsparti, hvor Søjlerne er udførte i dette Materiale. Taget er dækket med mørkerøde, haandgjorte Tagsten.

Fra det aabne Indgangsparti med Søjlerne kommer man ind i en stor Hal, der staar i direkte Forbindelse med en rummelig, dekorativ Trappe. Denne Trappe, der som alle engelske *halls* er det mest centrale og bedst dekorerede Rum i Huset, er forsynet med høje Egetræs Paneler, en stor Kamin og et rigt dekoreret Stueloft. Fra Hallen er Adgang til Bibliotheket, Dagligstuen, Arbejdsværelset og Spisestuen. Desuden kan man herfra, gennem en Gang, komme over i den Fløj af Bygningen, som indeholder Køkken, Økonomirum og Tjenerskabets Værelser.

Bygningen, der ligger i en gammel, stilfuld Have, er opført efter Tegninger af Architekten *Ernest Newton*.

RESTAURERING AF PRÆSTØ KIRKE.

Fra Architekt, Professor *Storck* har vi modtaget følgende:

I Præstø Aftenavis fandtes nylig en Artikel af Architekt *Erik Schiødte* om Præstø Kirkes Istandsættelse. Denne Artikel maatte vel nærmest betragtes som Causerie over Emnet Restaurering; men efter at den er bleven optagen i „Architekten“ *, faar den en noget anden Betydning, hvorfor jeg kunde ønske at knytte et Par Bemærkninger til den.

Naar Architekt Schiødte hentyder til den Udvikling, der har fundet Sted i Restaureringsvæsenet, siden Viborg Domkirkes Ombygning paabegyndtes for henved et halvt Aarhundrede siden, og i denne Forbindelse nævner, at man ikke desto mindre træffer fra hinanden saa divergerende Meninger som dem, der fremkom med Hensyn til Bevaringen af Tilbygningerne ved Ribe Domkirke, forekommer dette mig at savne en vis indre Sammenhæng, eftersom det er 23 Aar siden mit Forslag til disse Tilbygningers Fjernelse fremkom. Meningsforskellen kan altsaa ikke siges at tilhøre Nutiden og beviser derfor intet om dennes Opfattelse af saadanne Spørgsmaal. Men desuagtet faar Architekt Schiødtes Artikel Udseende af at betegne mig som Tilhænger af Nedbrydningssystemet, og de, der véd, at Forslaget til Præstø Kirkes Istandsættelse er udarbejdet af mig, men ikke kender det, kan derved ledes til Formodningen om, at dette gaar ud paa Fjernelsen af Kirkens Tilbygninger. Noget saadant har jeg dog hverken foreslaaet eller ønsket.

Men lige saa lidt som den radikale Nedbrydning af alt, hvad der ikke er oprindeligt, kan billiges, lige saa lidt forekommer det mig, at man kan sympatisere med den ængstelige Bevaring af de værdiløse og forstyrrende Tilsætninger og Forandringer ved et architektonisk Monument — blot fordi de skriver sig fra Fortiden. Holdbare Restaureringsprinciper kan imidlertid neppe opstilles; hvert enkelt Tilfælde maa behandles for sig, og Architekten bør gaa til Restaureringsforetagender uden forudfattede Meninger. Han bør

* Afdeling B, Side 97.

saa grundigt som muligt undersøge Bygningen, og Resultatet heraf maa blive det bestemmende med Hensyn til dens Istandsættelse.

Architekt Schiødte anfører andre Eksempler paa manglende Enighed — saaledes om Markeringen af, hvad der er nyt i Modsætning til det gamle. Jeg tror ikke, at nogen nu vil forvandle en gammel Bygning til et historisk Kort eller en archæologisk A-B-C. Denne Fordring hidrører vistnok fra unge Archæologer, der frygter for, at de kun ad denne Vej vil være i Stand til at skelne mellem det oprindelige og det senere tilkomne; den kyndige Bygningsarchæolog behøver ikke at faa Stoffet serveret paa denne Maade. Endvidere tror jeg heller ikke, at det nu kan falde en nogenlunde kultiveret Architekt ind at sløjfe gamle Epitaphier. Ligesaa lidt vil han fjerne Inventariesager, fordi de ikke har hørt til den oprindelige Bygning; fjernes saadanne Inventarier nu, er det sikker af andre Grunde end Mangel paa Respekt for det gamle.

I Modsætning til Architekt Schiødte mener jeg saaledes, at Mangelen paa Enighed i Restaureringsspørgsmaal her i Landet ikke er stor — idetmindste mellem dem, som disse Spørgsmaals Behandling nærmere paahviler, og som overhovedet kan anses berettigede til at tale med derom.

I Anledning af Ytringen om Viborg Domkirke føler jeg mig endnu opfordret til den Bemærkning, at da jeg i sin Tid overtog denne Kirkes Fuldførelse, var ikke alene den gamle Bygning nedbrudt, men den ny opført. Her falder altsaa intet Ansvar paa mig. Under mit Ophold i Viborg gjorde jeg mig Umage for at komme til Klarhed om, hvor vidt den gamle Kirkes Nedbrydning havde været nødvendig eller ej. De Oplysninger, jeg fik i Forbindelse med de Erfaringer, jeg senere har gjort ved Ombygningen af et Par faldefærdige romanske Granitkirker, har ført mig til den Antagelse, at Ombygningen ikke kunde undgaas, ifald Kirken skulde benyttes til Gudstjeneste.

Har nu ikke de, der med Architekt Schiødte siger, at de Mænd, som bærer Ansvaret for den gamle Bygnings Fjernelse, begik en uforstandig Handling, den Pligt at godtgøre, at Bygningen virkelig kunde have været bevaret?

Storck.

RESTAURERINGEN AF HEIDELBERG SLOT.

Arbejdet ved Genopførelsen af det gamle Heidelberg Slot, som efter aarelange Forberedelser paabegyndtes i 1895, er nu næsten afsluttede i den Del af Bygningen, der bærer Navnet „Friedrichsbau", og man agter saa at tage fat paa den tilstødende Fløj samt den saakaldte „Otto Heinrich-Bau". Der har i den Anledning atter hævet sig kraftige Røster mod Restaureringen af den smukke Ruin, og det er særlig Sydtyskland, hvorfra Oppositionen kommer. Professor, Architekt *Cornelius Gurlitt* i Dresden har saaledes i en Rundskrivelse henvendt sig til forskellige af Tysklands fremragende

Videnskabsmænd, Kunstnere og Forfattere, som han ansaa for Sagkyndige paa dette Omraade, og han har herved samlet 180 Protester mod Slottets Genopførelse. Iblandt disse er 45—50 Architekter, hvoraf nogle i ret kraftige Udtryk fastholder deres Mening:

Architekt *H. E. v. Berlepsch*, München, skriver saaledes: „At genopføre Otto Heinrichsbau? for Guds Skyld! Gives der da ikke andre Opgaver for virkelystne Bygningskunstnere?"

Architekt *Martin Dülfer*, München, skriver: „Naar der forøvrigt findes Penge til Byggearbejder, bør man hellere, hvor det er nødvendigt paa andre Steder, bygge noget nyt".

Professor *Joh. M. Olbrich* i Darmstadt underskriver Protesten med den Motivering, „at den Aand, som besjælede hine Tider, som denne Bygning skylder sin Fremkomst, er svunden bort. Vort Hjerte er koldt og vor Følelse fattig, naar det gælder om at forstaa Aanden i disse Ruiner. Det vil kun blive en Karrikatur".

Endelig skriver Professor *Wagner* ved Kunstakademiet i Wien: „Hermed erklærer jeg, at jeg foretrækker Bibeholdelsen af Otto Heinrich-Fløjen paa Hejdelberger Slot som Ruin, og jeg betragter Genopførelsen af denne Bygning som en Vandalisme af værste Slags".

Paa den anden Side hævder Vennerne af Genopførelsen, at det er nødvendigt at bringe Bygningen under Tag, da den ellers fuldstændig vil forfalde, og de gør tillige opmærksom paa, at Ruinen staar som et Minde om tysk Fornedrelse; thi det er ikke Tiden, der har medtaget det prægtige Slot, men derimod franske Bander, som for 200 Aar siden benyttede sig af Tysklands Uenighed og Svækkelse til at skænde og brænde Pfalz. Det genforenede tyske Folk bør derfor ved Opførelsen af Slottet søge at udslette denne bittre Erindring; thi Bygningen tilhører ikke alene Baden, men hele Tyskland.

Overledelsen ved Slottets Genopførelse er lagt i Hænderne paa Professor *C. Schäfer*, der ved sin Side har en Kommission af Sagkyndige. Naar Slottet en Gang bliver færdigt, er det Meningen at benytte det som Museum.

VENTILATION AF ET VANDKLOSET.

(Sluttet.)

Anbringes Piben et Stykke fra Tagryggen, saaledes som Tilfældet jævnlig er, naar Aftræksrøret ligger i en Ydermur, indtræder den Mærkelighed, at Vindtrykket kan give negativ Ventilation, hvad enten Piben ligger i Læsiden eller til Luvart, og det selv om Piben er ført noget op over Tagrygshøjde. Grunden hertil er, at Piben er fjernet fra den nevtrale Zone ved Tagryggen, hvor det luv Overtryk mødes med det læ Undertryk, saa at de udligne hinanden.

Den Drivkraft, Vindtrykket over Bygningen repræsenterer, vil selvfølgelig modvirkes af den negative Drivkraft, som det horizontale Vindtryk paa

Læsiden fremkalder; men da Vindtrykket taber i Styrke nedad mod Jordoverfladen, vil man normalt kunne sikre sig, at det øvre Vindtryk faar Overvægten, saa at dettes Ventilationsevne vel svækkes, men dog ikke helt neutraliseres af det horizontale Vindtryk.

2. *Installation af et Vandkloset.*

Vandklosettets Renlighed er afhængig af dets Installation, saavel i konstruktiv Henseende som ogsaa af den Omsigt og Omhu, hvormed Installationen foretages. Den Del af Installationen, der sker efter officielle Regler og under officielt Tilsyn, forudsætter jeg at være svarende til det hygieiniske Krav, saa at jeg her kun vil komme ind paa et Par Punkter, hvor der er Spillerum for det private Initiativ.

a) Forstoppelse af Faldrøret. En saadan kan forekomme; men den forekommer saa sjeldent i Faldrørets vertikale Del, at det næsten altid bliver det nederste Kloset, det gaar ud over, idet der her finder en Oversvømmelse Sted af stærkt inficeret Vand. Udføres imidlertid det nederste Klosetgulv af vandtæt Materiale, er en effektiv Rensning efter Oversvømmelsen mulig; men har Oversvømmelsen naaet noget Omfang, vil den ogsaa inficere Gulvet udenfor Klosetrummet. Det maa derfor oplyses, om Faren for Oversvømmelse erfaringsmæssig er saa stor, at der er tilstrækkelig Grund til at træffe almene Foranstaltninger mod denne Ulempe.

b) Ventilation af Faldrøret. Da Luften i Faldrøret inficeres af en stedse virkende og paa Grund af Gæringen kraftig Infektionskilde, er det af Vigtighed, at Faldrørets Ventilation altid er positiv, og at den fjernes saa meget som muligt fra Bygningen. Det er derfor en Ulempe, som vist er af nogen Betydning, at Forholdene jævnlig ikke tilstede, at Faldrørets Luftrør føres op til den neutrale Zone over Tagryggen. Hvor dette kan ske, og hvor Luftrøret tillige forsynes med en Sugehætte, har man sikret sig en næsten altid effektiv Ventilation af Faldrøret og opnaaet at bringe en stærkt inficeret Luft ind i det af Vinden stærkest bevægede Luftlag, hvor Udsigten til dens hurtige Fjernelse fra Bygningen er størst.

3. *Belysning af et Vandkloset.*

Et tredie Renlighedsmiddel bestaar i at sørge for en god Belysning af Klosetrummet, idet saavel dettes Benyttelse vil ske under en mere renlig Form, som dets Renligholdelse vil udføres mere effektivt, naar de Paagældende kan bruge deres Øjne.

Direkte Lys lider her af den Ulempe, at det kun er tilstede i en begrændset Del af Døgnet. Desuden formindskes det direkte Lys i ikke ringe Grad ved, at Ruden af Sømmelighedshensyn enten dækkes ved et Gardin eller udføres af mat Glas.

Kunstigt Lys er derimod disponibelt til enhver Tid. Gives det kunstige Lys Form af en elektrisk Lampe eller et Gasblus med Vaageflamme, er Ulejligheden ved dets Betjening saa ringe, at Bekvemmelighedshensynet

alene vil bevirke, at Lyset under nogenlunde normale Forhold virkelig benyttes i et til det hygieiniske Renlighedshensyn svarende Omfang.

Indirekte Lys gennem en Glasvæg af begrænset Størrelse er kun af ringe Styrke og Varighed og derfor neppe effektivt nok. Det æsthetiske Hensyn taler mod dets Anvendelse ind imod Spisestue eller Pigeværelse; derimod forstaar jeg ikke, hvilken væsentlig Indvending der kan rejses mod en saadan Rudes Anbringelse ud imod et Køkken, Spisekammer eller Soveværelse, naar Klosetrummet i det hele taget anbringes op til disse Rum, idet en saadan Rude er mere lufttæt end Væggen; og udføres Ruden af godt Monierglas, staar den heller ikke i Styrke tilbage for et almindeligt Skillerum.

4. Størrelse af et Vandkloset.

Vandklosettets minimale Størrelse er for Højdens Vedkommende bestemt ved Etagehøjden og for Gulvarealets Vedkommende ved den Plads, der udkræves til saavel selve Klosettet med Tilbehør som til dettes Benyttelse. Med de Fordringer, der her stilles til Installationen, kan et Vandkloset anbringes saaledes, at det tilfredsstiller almindelig rimelige Krav, paa et Gulvareal med Dimensionerne 2,5 Fod Brede og 4 Fod Dybde. Et Vandkloset vil dog i Regelen endnu være brugeligt, selv om de nævnte Dimensioner gøres 3 Tommer mindre.

Flere Hensyn taler for, at Klosetrummet ikke gøres større end nødvendigt, saa at dets maksimale og dets minimale Størrelse bliver sammenfaldende. For det første vil nemlig Ventilationens Virkning forøges, jo mindre Klosetrummet er, idet den inficerede Luftmængde da bliver mindre. For det andet vil det — særlig i mindre Lejligheder — næppe i Praksis kunne undgaas, at et for rummeligt Klosetrum benyttes som Pulterkammer, hvilket Renligholdelsen nødvendigvis maa lide under. Endelig vil et stort Klosetrum begunstige Tilbøjeligheden til en Art Selskabelighed, som navnlig den yngre Del af Samfundet har Ord for at ynde. Muligvis kan der dog være vigtigere Hensyn, som taler for at tilstræbe et noget rigeligere Klosetrum end det minimale.

5. Beliggenheden af et Vandkloset.

I teknisk Henseende maa her skelnes mellem det Tilfælde, hvor Klosetrummet ligger op til en Ydervæg og det Tilfælde, hvor det ligger inde i Lejligheden.

I det første Tilfælde er det i Regelen vanskeligt at føre saavel Aftræksrør som Faldrørets Luftrør op i den neutral Zone over Tagryggen. Endvidere kan en negativ Horizontalventilation ind i Lejligheden ikke undgaas, naar Klosetrummet ligger til Luvart. Endelig vil der jevnlig finde en forholdsvis livlig, lokal Cirkulation Sted i Klosetrummet, som forringer dettes effektive Ventilation og forøger Ulempen ved den i dette Tilfælde uundgaaelige Dørcirkulation.

Ligger Klosetrummet derimod inde i Bygningen og navnlig, naar det kan placeres opad et Længdeskillerum, vil i Reglen alle de første i Tilfælde

nævnte Ulemper kunne undgaas. Et saaledes beliggende Kloset vil ved Anvendelse af Sugehætte og Gasbelysning med Vaageflamme eller elektrisk Belysning vistnok i Praksis kunne betragtes som fuldstændig luftisoleret fra Lejligheden, samtidigt med at det ventilerer denne med en Luftmængde paa 500—1500 kbf. pr. Time; dette er et sanitært Gode af nogen Betydning — særlig for mindre Lejligheder —, da de nyere brændselsbesparende Ovne kun fremkalder en ganske ringe Ventilation, og da det ringe Skorstensareal, Byggeloven forlanger pr. Værelse, sædvanlig ikke tilsteder Anvendelsen af en særlig Aftræksventil fra Værelset.

Om Sommeren vil det ganske vist kunne forekomme, at der selv under disse Forhold indtræder en negativ Ventilation; men hertil udkræves samtidig Indtræden af stærkt Solskin og meget stille Vejr. Saadant Vejr forekommer imidlertid kun sjeldent hos os, er af kort Varighed og tvinger i Reglen Beboeren til at holde sine Vinduer aabne; denne Ulempe vil derfor neppe have praktisk Betydning, særlig da Infektionen af Luften i et W. C. er saa kortvarende og egentlig ikke mere ondartet end Infektionen i et uventileret Soveværelse.

* * *

Jeg har nu behandlet Vandklosettets Installering i en almindelig kjøbenhavnsk Bygning fra et Ingeniørstandpunkt. Hvis nu en Architekt og en Læge paa en analog Maade vil udvikle de for deres respektive Standpunkter særlige Momenter, tror jeg, at de nødvendige Forudsætninger vil være bragte tilveje for en Diskussion, som i første Linie kan føre til gensidig Forstaaelse og Belæring, og dernæst til en bedre Løsning af Opgaven i det enkelte Tilfælde. Jeg tror nemlig, at de Ulemper, der fra forskellig Side er anket over, skyldes Mangel paa gensidig Forstaaelse og ingenlunde Mangel paa Evne og Villie eller selviske Hensyn.

Jess Jensen.

FORSKELLIGT.

8. Bygningsdistrikt. I Anledning af Indlemmelsen af Sundby og Nathanael Sogn, bekendtgør Bygningskommissionen, at Bygningsinspektøren for det ny, 8. Bygningsdistrikt, Architekt *Sofus Jørgensen,* har Kontor Dronning Elisabeths Allé Nr. 9.

*

Den Udstilling af nyere Bygningsmaterialier, som Industriforeningen i Forbindelse med „Akademisk Architektforening" afholder i Marts Maaned, tegner allerede til at blive baade omfangsrig og interessant. Flere større Fabrikanter og Forhandlere her og i Provindserne har indsendt deres Anmeldelser, og fra Nabolandene er fremkommet Forespørgsler om Deltagelse.

Anmeldelsesfristen udløber, som bekendt, allerede den 15. Januar, da Udvalget, som forestaar Udstillingen, maa have Tid til Planlæggelsen af Arrangementet og de dermed forbundne Konferencer med de udstillende Firmaer.

Legater. Af K. A. Larsens og Hustru L. M. Larsens, f. Thodbergs Legat er *Rejsestipendier* for Polyteknikere, Mekanici og Haandværksmestre samt Svende ledige, og Ansøgningsblanketter udleveres daglig paa Legatets Kontor, Vester Voldgade 10 (Helmerhus).

Ogsaa Beløb til *Udlaan* er ledige, og Ansøgningsblanketter hertil udleveres daglig. Alle Ansøgninger skal være afleverede inden 4. Febr. d. A.

Rejsestipendieforeningen for Haandværkere og Industridrivende uddeler Portioner paa 200 og 800 Kr. Andragender modtages paa Kontoret, Vestre Boulevard 18, til og med den 15. Januar.

Personalia. Murermester *Düderstadt* i Ringsted fejrede den 2. Januar 40 Aars Mesterjubilæum.

Firmaet *H. V. Christensen & Co.*s Forretning med Belysningsartikler holdt 25 Aars Jubilæum den 1. Januar.

Dødsfald. Tømrermester *Jens Peder Jacobsen*, Kjøbenhavn. Metaldrejer *David Emil Rasmussen.*

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Godthaabsvej 20.	Detailhandler N. P. Olsen.	Jærnstøberiet „Godthaab".	40,000 Kr.
Falkonerallé 52.	Murerm. N. P. & G. Larsen.	Gaardejer Andreas Olsen.	143,500 Kr.
Hotel „Skandinavien", Svendborg.	Enkefru Augusta Lange.	Overkelner Morten Rasmussen.	165,000 Kr.
Jærnbanehotellet i Kjøge.	Tømmermester A. P. Warming.	Camilla Jensen.	50,000 Kr.
Kignæs Badeh. ved Frederikssund.	Grosserer Nøkleby.	Dr. Ussing.	22,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

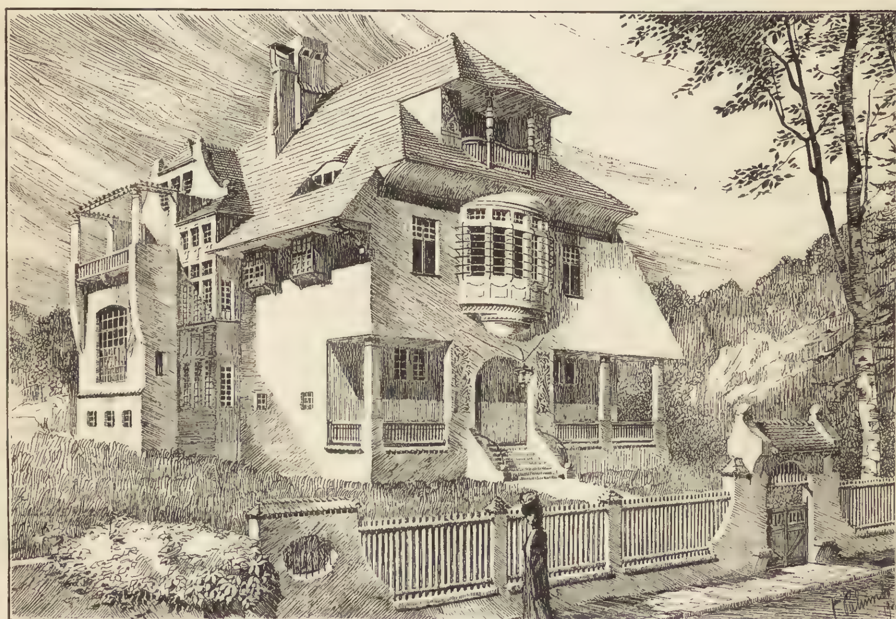
Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl
Kjøbenhavn.	Snedkerarb. ved Funktionærbolig ved Østre Gasværk.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	Januar	6	12
Aarhus.	Vandværkets Vandmesterarbejde for Aaret 1902.	Stadsingeniøren, Aarhus.	Januar	10	12
Kjøbenhavn.	Skiferdækker-Bitumen og Blikkenslagerarb. til østre Elektricitetsværk.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	Januar	13	12
Varde-Nørre-Nebel.	Bygningsarbejde ved Stationer.	Banens Ingeniørkontor, Varde og Statsbaneanlægene Kont. Reventlowsgade 10	Januar	18	2
Varde-Nørre-Nebel.	Levering af 806,000 Mursten.	Samme Steder.	Januar	18	2

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.
Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.
Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI-
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 10. JANUAR 1902
№ 15

EN KUNSTNERVILLA.



I Bayern og da særlig i Kunstnerbyen München florerer Malerkunsten og gør mange af sine Dyrkere til velhavende Folk; disse bliver da i Stand til at realisere alle Maleres Yndlingstanke: at bygge eget Hus, hvor Atelieret kan blive indrettet netop saaledes, som det skal være, efter de specielle Krav, som hver enkelt Kunstner stiller til sit Arbejdsværelse.

Disse Kunstnerboliger er ofte Fostre af vedkommende Maleres egne Fantasier, og med den Lyst, som mange af d'Herrer har til ganske at være noget for sig selv og bryde med al Overlevering, kan man ikke forbauses over, at deres architektoniske Produkter undertiden vækker mere Forundring end Beundring. I Reglen benyttes dog Architektens Bistand; og det er da ikke underligt, at denne søger at

give Kunstnerboligen et Præg, der ligesom afspejler Beboerens Ejendommeligheder og Karakter.

I hosstaaende Billede vises en Gengivelse af en Villa, som Kunstmaler *Knirr* har ladet Architekten *Palumbo* bygge for sig i München. Det er et stort og rummeligt Hus, som ligger i en vild og malerisk Bjærgegn.

Den engelsk-amerikanske Sommervilla har været Architektens Tilknytningspunkt ved Udarbejdelsen af Tegningerne; men han har, for at imødekomme sin Bygherres Krav til Hygge og Hang til Flothed, ladet sin Fantasi spille med saa stor Livlighed, at Villaen har faaet saa mange architektoniske „Hyggeligheder“, at den næsten har nok til tre almindelige Huse af lignende Størrelse. Der er imidlertid over den hele Bygning en vis Friskhed, som virker tiltalende, og det Indre udmærker sig ved en overordentlig smagfuld Gruppering og Udstyrelse. Bygningens Mure er hvide og Taget er rødt.

VANDKLOSETTER I NYBYGNINGER.

I de foregaaende Numre af „Architekten“ har Hr. Ingeniør *Jess Jensen* skrevet nogle Artikler om Vandklosetter i Nybygninger og slutter med Opfordring til Architekter og Læger om at udvikle de for deres respektive Standpunkter særlige Momenter. I denne Anledning tillader jeg mig her at fremsætte to Planer, mærkede *A* og *B*, af Smaalejligheder (2 og 3 Værelser), hvor der er vist en forskellig Anbringelsesmaade af Vandklosetterne. Mit Forslag fremkommer særligt for at bortskaffe de saakaldte fælles Etageklosetter paa Trappegangene, uden at Byggesummen derved forøges med mere end, hvad Anskaffelsen af Klosetbeholderne med Tilbehør andrager, hvortil naturligvis kommer den aarlige Afgift af hvert Kloset.

Af Tegningerne fremgaar, at det bebyggede Areal ikke forøges ved Bebyggelsen af Plan *B* fremfor ved Plan *A*, idet i begge Tilfælde Tilbygningen udenfor Façadelinien andrager c. 22 ☐ Alen. Dette gælder dog kun for Ejendomme udelukkende med 2 Værelsers Lejligheder samt for Ejendomme med 3 Værelses Lejligheder *uden* Pigekammer, hvor den ene Lejlighed ved en Opgang bestaar af 2 Gadeværelser og 1 Gaardværelse, og den anden af 1 Gadeværelse og 2 Gaardværelser. Lidt anderledes stiller det sig for 3 Værelses Lejligheder med Pigekammer (Børneværelse), saaledes som den ene Halvdel af Planerne udviser. Det bebyggede Areal forøges da med c. 4 ☐ Alen, som imidlertid kommer Pigekammeret (Børneværelset) tilgode, idet dettes Dybde forøges med 1° 7½“, et Forhold, som dog giver Lejligheden ikke liden forøget Værdi, navnlig for Familier, hvor bemeldte Værelse benyttes som Børneværelse, eller for Familier, hvor ingen fast Pige holdes. I Plan *B* bliver nemlig derved det paagældende Værelse 19 ☐ Alen stort, medens det i Plan *A* kun er 15 ☐ Alen.

Med en Merudgift af fra 60 til 75 Øre pr. Maaned for hver Lejlighed, alt efter de Fordringer, der stilles til Kloset og Rum, hvilket er Renten af den forøgede Anlægskapital, heri medregnet Afgiften 10 Kr. aarlig pr. Kloset,* vil saaledes 2 Værelses Lejligheder samt 3 Værelses Lejligheder *uden* Pigekammer kunne forsynes med eget Vandkloset. For den dobbelte Lejeforøgelse vil formentlig ogsaa 3 Værelses Lejligheder med Pigekammer (Børneværelse) kunne forsynes med eget Vandkloset inklusive Forøgelsen af Lejlighedens Gulvareal med 4 ☐ Alen.

I Anledning af Hr. Ingeniør Jess Jensens Artikler skal jeg endvidere tillade mig et Øjeblik at beskæftige mig med den praktiske Løsning og dermed klæbende Mangler, refererende sig til den Del af J. J.s Artikel, som omhandler Ventilationen af et Vandkloset, og da egentlig kun det i Afdel. B (Bladet for 20. Decbr.) nævnte, nemlig „Luftaftrækket“.

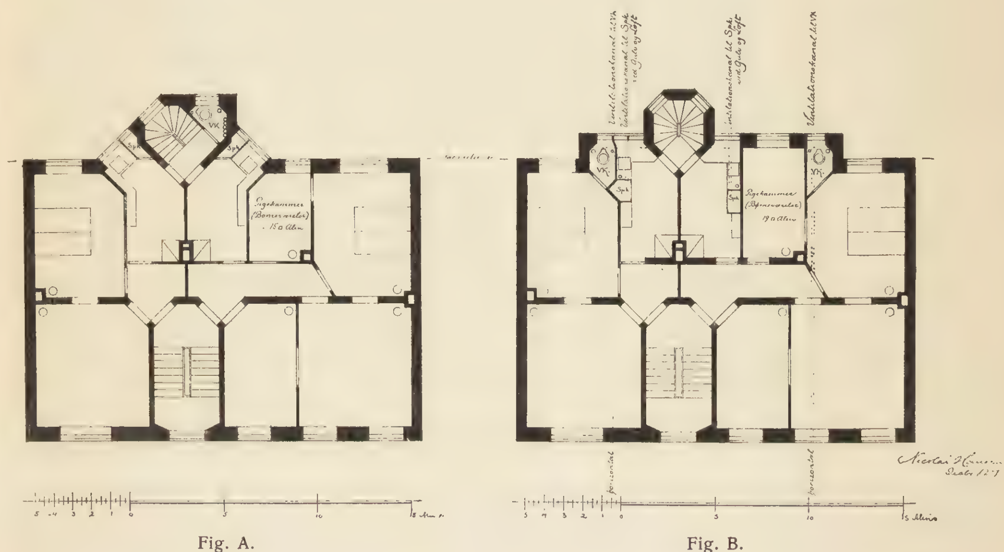


Fig. A. Fig. B.

Det er denne Del af Kloset-Spørgsmaalet, der foruden Rummets Beliggenhed i Planen for Tiden er det mest aktuelle i Nybygninger, og som volder Architekt og Bygherre de allerfleste Kvaler.

Naar Talen er om at ventilere en Kloset-Afdeling til et fælles, større, muret Ventilationsrør, da tillades dette kun, naar der tilvejebringes særlig kraftig Sugning i Røret ved kunstige Midler, for at ikke et underliggende Klosetrum skal kunne inficere et overliggende dito.

Er Faren herfor større ved et fælles større Ventilationsrør end ved sær-

* Ved en Opgang 2 á 3 Værelsers Lejligheder med fælles V. K. (Plan A) forlanger Bygningskommissionen anbragt 1 Gaardlatrin, hvorimod man tør paaregne, at den fritager for Anbringelsen af et saadant, naar hver Lejlighed forsynes med eget V. K. Forskellen bliver da for en Ejendom med 5 Beboelseslag en yderligere Anbringelse af 4 V. K. + 1 Afløbstamme + 40 Kr. i Afgift om Aaret.

Regnes hvert V. K. til 70 Kr., en Stamme til 300 Kr. og Afgiften kapitaliseret til 800 Kr., vil Byggesummen blive forøget med ialt 1380 Kr. Renten heraf, regnet til 5 %, p. a., bliver 69 Kr. 40 Øre fordelt paa 10 Lejligheder, hvilket giver 6 Kr. 94 Øre pr. Lejlighed om Aaret eller en Lejeforøgelse ved Kalkulationen af c. 58 Øre pr. Maaned.

skilte Kanaler for hvert Klosetrum? Jeg mener Nej! og jeg skal forsøge at bevise min Paastand.

Luftaftrækket ved særlige Kanaler med et Gennemsnitsareal af 16 □" udføres i de allerfleste Tilfælde ved Hjælp af vertikalt stillede Aftræksrør af Form som almindelige Tag-Nedløbsrør, c. $4^1/_2$" i Diameter.

Disse Rør, som først opsættes, naar Taget er lagt paa Bygningen og Leret anbragt paa Indskud, ja ofte efter at Loftforskallingen er anbragt, fastgøres som Regel Side om Side til en af Klosetrummets Vægge. Paa denne Maade vil der mellem to og to Rør indbyrdes samt den tilstødende Væg fremkomme et aldeles utilgængeligt, trekantformet Rum med et Gennemsnitsareal af $2^1/_2$ □", som i Etageadskillelserne ingensinde dækkes, hverken med Gulv eller Indskud, Forskalling eller Loftspuds — kort sagt, der er her den yndigste, direkte Forbindelse lige fra Stue til Kvist, for ej at tale om, at dette uhyggelige Rum selvfølgelig bliver Arnested for Udklækning af alskens Insekter, af hvad Art nævnes kan. Et Stød mod disse Rør — forsætlig eller af Vanvare — ved Sammenføjningen sprænger denne, en Bule fremkommer, og den direkte Forbindelse ad denne Vej er ogsaa etableret mellem to og to Etager, rent bortset fra, at en Sammenlodning af Rørene, der jo maa opsættes i flere Længder, ikke kan finde Sted paa den mod Væggen vendende Side af Rørene.

Spørgsmaalet bliver naturligvis dette: „Skaf os noget bedre".

Jeg lader Spørgsmaalet gaa videre, men skal dog fremkomme med et Forslag til Drøftelse.

Enhver ved, hvad det vil sige at aabne 2 Vinduer paa en Gang, et mod Gade og et mod Gaard, og med hvilken Hurtighed Luften i Værelserne fornyes.

Mit Forslag gaar da ud paa følgende:

Læg et horisontalt Rør af Jernblik, 3" i Diameter, mellem Indskud og Forskalling og før det ud gennem Ydermuren, saavel mod Gade som Gaard; forsyn det i Klosetrummet med en tragtformet Aabning og afvent Resultatet. Jeg agter selv, med Sundhedskommissionens forventede Tilladelse, at foretage et saadant Forsøg i en under Opførelse værende Bygning og venter mig for mit Vedkommende et godt Resultat.

Nicolai Hansen.

PIAZZA DELLE ERBE.

Enhver, der har besøgt Verona, vil bevare et uforglemmeligt Indtryk af *Piazza delle erbe,* en af de mærkeligste og mest udprægede Pladser i Italien. I Romertiden var den Byens Forum; nu benyttes den som Grønttorv, og de store, hvide Solskærme, som de Handlende slaar op som Telte over deres Varer, den ene lige tæt op ad den anden, afgiver det muntreste og mest maleriske Skue, man kan tænke sig. Det livlige, ægte italienske Folkeliv, der rører sig, saalænge Torvetiden varer, virker saa meget mere

umiddelbart paa Udlændingen, som det er det første Sted, man rigtigt træffer det, naar man kommer nordfra og har passeret Alperne. For Enden af Pladsen knejser den Søjle, der en Gang bar St. Marcos Løve; midt derpaa er Tribunaen med fire Søjler, som i Middelalderen var Midtpunktet for Retshandlinger; rundt om rejser sig monumentale Bygninger som Pal. Maffei og Casa dei mercanti; imod Himlen tegner det nærliggende Raadhustaarn sin Silhouet.

Det forlyder nu, at Pladsen skal ødelægges ved — Opførelsen af en Varieté, paa Trods af de italienske Kunstneres berettigede Protest. Da denne ikke har nyttet, appellerer de til alle Kunstvenner i Europa og beder om deres Bistand. Enhver, som vil yde Sagen sin Støtte, opfordres til at sende sit Visitkort med det korte Ord: *„No“* til „Gazetta degli artisti“, 61 Procurazie nuove, Venezia.

Red. henstiller til d'Hrr. Architekter for Nemheds Skyld at sende deres Kort til Bladets Kontor, saa at de kan blive afsendt samlede. Ligeledes anmoder den Foreninger som Kunstforeningen, Kunstnerforeningen af 18. November, Selskabet for dekorativ Kunst o. l. om hver især at virke hen til en saa fyldig Tilslutning til Protesten som muligt.

TEKNISKE MEDDELELSER.

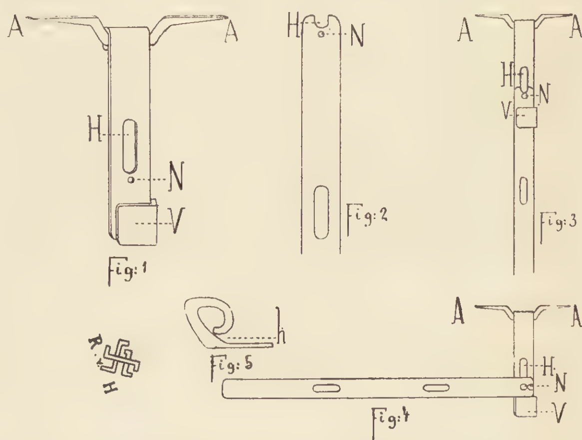
En Fremgangsmaade til Lodning af Støbejærn er opfunden af den tyske Ingeniør *Pich.* Støbegodsets Brudflader renses omhyggeligt med Syre, hvorefter de bestryges med en fugtet Blanding af „Ferrofiks“ — et Loddemiddel, hvis væsentlige Bestanddel er Metalilte, særlig Kobberforilte. De til hinanden befæstede Brudflader bedækkes nu fuldstændig med Boraks eller bedre med „Borfiks“, et Smeltemiddel, som fabrikeres af Opfinderen, bestrøes derpaa rigelig med Slaglod og gøres rødglødende. Processen gaar nu saaledes for sig, at Borfiksets Ilt forbinder sig med Støbejærnets frie Kulstof til Kulsyre eller Kulilte, og det rene Metal bliver frit. Dette overtrækker Brudfladerne indtil de fineste Porer og muliggør derved en direkte, meget inderlig Forbindelse mellem Loddemiddel og Jærn. Fremgangsmaaden har vist sig meget god, og det har ved Forsøg paa den mekanisk-tekniske Forsøgsanstalt i Charlottenburg vist sig, at de loddede Prøvestænger ved Brudforsøgene ikke revnede eller gik itu ved Loddestederne, men udenfor disse. Det gode ved Metoden er, at Jærnets Egenskaber ikke lider ved Processen, men at der snarere optræder større Fasthed af Jærnet i og omkring Loddestederne.

Stormstang efter Falcks Model. Ved de almindelige Tagvinduer sikres Lukningen som bekendt ved en Haspe. Der er herved den Ulæmpe, at Haspen let kommer i Klemme mellem Rammen og Karmen, saa at Vinduet ikke kan trækkes helt til, og det bliver da i Reglen staaende ulukket. I

hvert Fald giver det Ulejlighed. — Desuden stritter Stormstangen generende frem i Værelset.

Denne Stormstang af ny Model har til Hensigt at fjærne disse Ubehageligheder. Den er indrettet som den gamle, men bestaar af to Stykker (Fig. 1 og Fig. 2), samlede ved en enkelt Nitte, der tillader Drejning i en bestemt Plan. (Nitten *N* ses i Fig. 3 og Fig. 4). Naar Vinduet er lukket, drejes det nederste Stykke ud til Siden og er da ikke mere i Vejen.

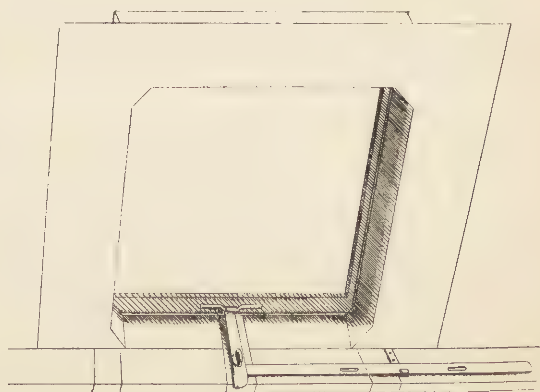
Man har maattet sikre sig, at Stangen holder sig stiv overfor Bøjning, vinkelret paa Drejeplanen, og at der ikke sker Drejning om Nitten, naar Vinduet staar aabent. Og endeligt, at Stangen laaser forsvarligt.



Stormstang efter Falcks Model.

Fig. 1. Det øverste Stykke af Stormstangen. Fig. 2. Det nederste Stykke. Fig. 3. Stormstangen, naar Vinduet er aabent. Fig. 4. Stormstangen, naar Vinduet er lukket. *(Stormstangen er i alle Afbildningerne set fra neden.)* Fig. 5. Øskenen.

Det øverste Stykke af Stormstangen — ɔ: det, der sidder nærmest Vinduet, — er forsynet med en ombøjet Vinge (*V*, Fig. 1), som griber fat om det nederste Stykke, naar de to Dele staar i Forlængelse af hinanden (Fig. 3). Dette giver tilstrækkelig Styrke overfor Bøjning. — Og Forbindelsen med Tagvinduet er ikke en sædvanlig, der tillader Drejning i alle Retninger, men Stangen er i hele sin Bredde bøjet om en Jærntraad som Akse (*A*—*A*, Fig. 1). Denne fastgøres paa Vinduesrammen. Derved er det garanteret, at Stangen ikke kan vige ud til Siden, hvad det øverste Stykke angaar, Nitten altsaa heller ikke, og naar det nederste Stykke tillige fæstnes over Øskenen, er Stangen stiv overfor alle Paavirkninger, naar Vinduet staar aabent.


Tagvindue med Stormstang efter Falcks Model. Lukket.

Til Brug ved Lukningen er der i det øverste Stangstykke et Hul (*H*, Fig. 1 og Fig. 3) for Øskenen, af det andet Stangstykke er den Del borttaget, som — naar Stangen er rettet ud — ligger lige under Hullet

(*H*, Fig. 2 og Fig. 3). — *Det bemærkes, at Stangen i Figuren stadig er set fra neden.* — Idet Stangen drejes til Side, vil en Del af den skyde sig paa og dække den nederste Del af Hullet (Fig. 4), ɔ: gribe ind i det Hak, der i det Øjemed er anbragt i Øskenen (*h*, Fig. 5).

Denne Stormstang, der vil fordyre Vinduet med 50 Øre, er bragt i Handel hos *Emil Mariboe & Søn.*

FORSKELLIGT.

Personalia. Kammerherre, Architekt *F. Meldahl* er ved Udgangen af sidste Aar bleven valgt til Æresmedlem af Akademiet i Venedig.

Architekt *Glahn* i Nykjøbing paa Falster er ved de højstbeskattedes Suppleringsvalg til Byraadet bleven valgt til Medlem af dette.

Jubilæum. Smedemester *J. G. Francis*, Kjøbenhavn, kan den 11. Januar højtideligholde sit 25-aarige Mesterjubilæum.

Udstilling af nyere Bygningsmaterialier. Opmærksomheden henledes paa, at Anmeldelsesfristen til denne Udstilling udløber *den 15. Jannar.* Anmeldelserne skal indsendes til Industriforeningens Forevisningsudvalg, Kjøbenhavn B.

Kunstakademiets Skoler begynder Undervisningen for 2det Semester den 16. Januar, inden hvilken Tid Elever, der tidligere har besøgt Skolen, maa løse Kort for at sikre sig Plads. Ansøgningsfristen udløber den 8. Januar Kl. 8. For de Elever af Architekturskolen og Dekorationsskolen, som er indmeldte inden den 8. Januar Kl. 8, gives Opgaver til Afgangsprøven henholdsvis den 18. og 20. Januar og den 21. og 22. Januar Kl. 9 Formiddag.

Dansk Kunstindustri i Udlandet. Architekt *Th. Bindesbøll* har i disse Dage modtaget en større Bestilling paa Tegninger til Silkevæverierne i Crefeld.

Gratis Byggegrund er af Silkeborg Kommune bleven tilbudt Nationalforeningen til Bekæmpelse af Tuberkulose, hvis denne vil opføre et Sanatorium der i Byen.

Et nyt Teater i Hobro i Forbindelse med Foreningslokaler for Borgerforeningen skal i en nær Fremtid opføres efter Tegninger af Architekt *Jensen-Værum.*

En Beskrivelse af Nysted. Stiftsfysikus, Dr. med. *C. A. Hansen* har udarbejdet en Beskrivelse af Nysted, som han har overrakt Nysted Byraad,

der med Tak har modtaget det værdifulde og interessante Værk. Bogen er haandskreven og indeholder, foruden en Mængde haandtegnede Kort og Illustrationer, tillige Byens Historie.

Til Mindesmærket for Dronning Viktoria i London var der ved Aarets Slutning indkommet en Sum paa 3,390,000 Kr.

Et Sanatorium for Tuberkulose-Patienter agtes opført i England. Kong Edward har hertil af en anonym Velgører modtaget en Sum af omtrent 200,000 Pund Sterling. Kongen har nedsat en Komité af fremragende Læger til at træffe nærmere Bestemmelse i Sagen, og der er udsat tre Præmier paa henholdsvis 500, 200 og 100 Pd. Sterling for de bedste Tegninger til et saadant Sanatorium.

Tegnere og Bygningskonduktører, som søger Ansættelse, bedes opgive deres Adresse og Betingelser til *„Architekten"*s Kontor, hvor man da, uden Udgift for de Paagældende, vil søge at skaffe Forbindelse tilveje mellem Architekterne og de Pladssøgende.

Dødsfald. Fhv. Direktør for Landbygningernes Brandforsikring *Michael August Petersen.*

Fhv. Tømrermester *Peter Hans Petersen,* Frederiksberg.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Dollerupgaard pr. Lunderskov.		Ligkistefabrikant Selmer.	Ubekendt.
Vindbylund ved Gjerløv.	J. Frandsens Enke.	Schultz, Kolding.	55,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

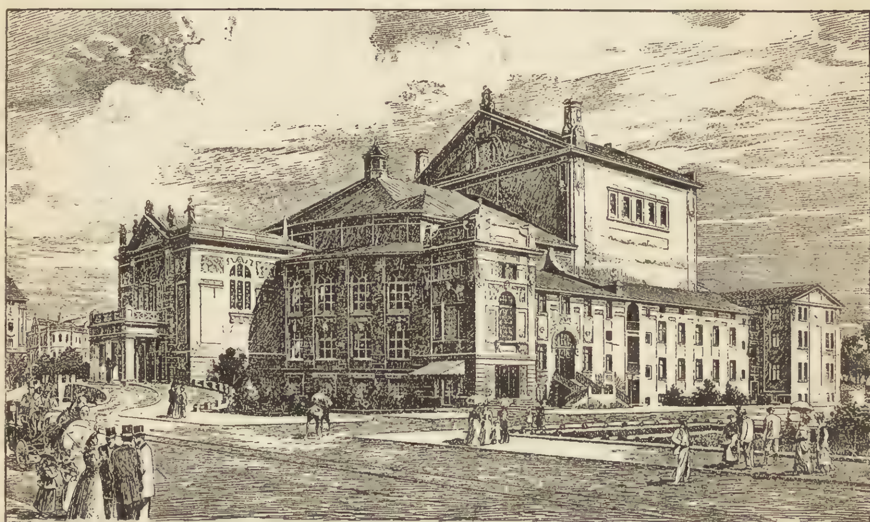
Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl
Aarhus.	Vandværkets Vandmesterarbejde for Aaret 1902.	Stadsingeniøren, Aarhus.	Januar	10	12
Kjøbenhavn.	Stenhuggerarb. ved Tilbygning til Ny Carlsberg Glyptothek.	GlyptotheketsTegnestue,NyVesterg.	Januar	11	11
Kerteminde.	Lev. og Opstill. af Pumpeanlæg til Vandværk.	Ing. Georg Jochimsen, Frydendalsvej 4.	Januar	11	12
Kjøbenhavn.	Skiferdækker-Bitumen og Blikkenslagerarb. til østre Elektricitetsværk.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	Januar	13	12
Rønne.	Opf. af et Arresthusetablissement.	Architekt Bidstrup, Rønne.	Januar	15	12
Varde-Nørre-Nebel.	Bygningsarbejde ved Stationer.	Banens Ingeniørkontor, Varde, og Statsbaneanlægenes Kontor, Reventlowsgade 10.	Januar	18	2
Varde-Nørre-Nebel.	Levering af 806,000 Mursten.	Samme Steder.	Januar	18	2
Esbjerg.	Underbygn. ved Underkørsel under Station.	9. Banesektion, Esbjerg.	Januar	18	$2^1/_2$
Kjøbenhavn.	Levering af Støbejerns Formstykker til Belysningsvæsnet.	Belysningsvæsnets Direktør, Vestre Boulevard 22.	Januar	23	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.
Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.
Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI-
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 17. JANUAR 1902
No. 16

WAGNERTHEATRET I MÜNCHEN.



KONG Ludvig II. af Bayeren var som bekendt en stor Beundrer af Richard Wagners Musik, og med levende Interesse omfattede han den Tanke, i München at kunne opføre et pragtfuldt Theater, hvor Mesterens Værker kunde blive fremførte paa en Maade, som var dem værdig. Den Begejstring, som Borgerne i den gode Stad München dengang nærede for Wagner, var imidlertid ikke paa Højde med deres Konges, og det blev derfor Byen Bayreuth, som kom dem i Forkjøbet og i Aaret 1872—76 byggede det Wagnertheater, hvor Festspillene siden da er blevne opførte. Intendanten *Ernst v. Possart* ved det bayriske Hoftheater opgav imidlertid ikke Tanken om at erobre Wagnerspillene tilbage for München, og med en utrolig Energi og Udholdenhed er det lykkedes ham, med Prinsregent *Luitpolds* særlige Støtte, at naa sit Maal.

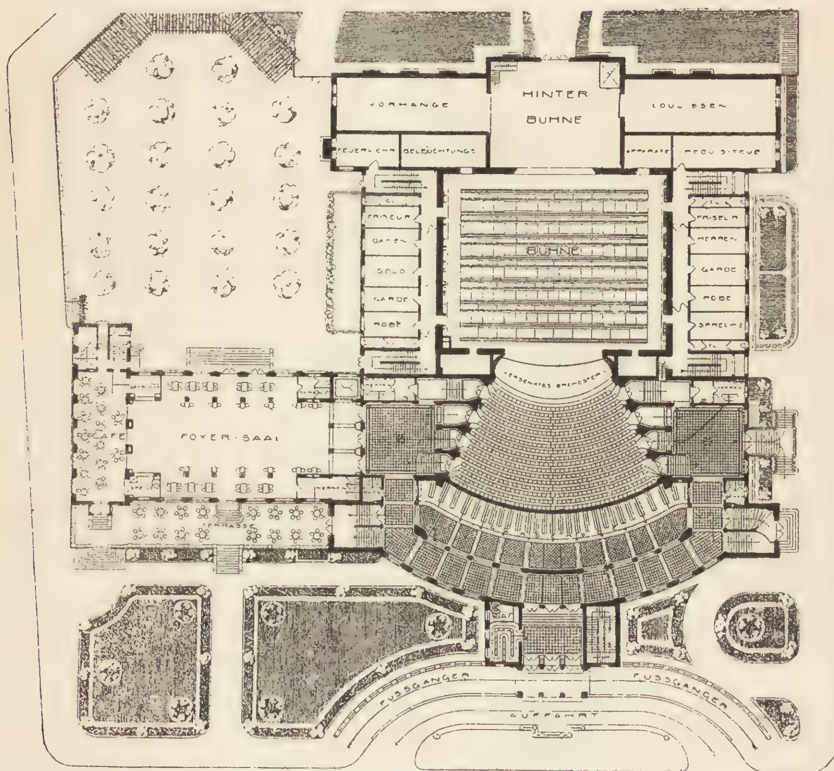
Ikke langt fra det Sted, som Kong Ludvig II. og Wagner i 1865 udpegede som en gunstig Beliggenhed for den paatænkte Scene, har

nu rejst sig en stor Theaterbygning, som bærer Navnet *„Prinsregent-Theatret“*.

Da denne Bygning ifølge hele sit Anlæg adskiller sig ikke saa lidt fra de almindelige kendte Theaterbygninger, skal vi her skænke den lidt udførligere Omtale, end det ellers havde været fornødent.

Planen falder i tre Hovedgrupper, nemlig: Scenebygningen, Tilskuerpladsen og Restaurationsbygningen.

Tilskuerpladsen former sig som et Amphitheater, der nøjagtig har samme Størrelse og Forhold som det ældre Wagnertheater i Bayreuth.

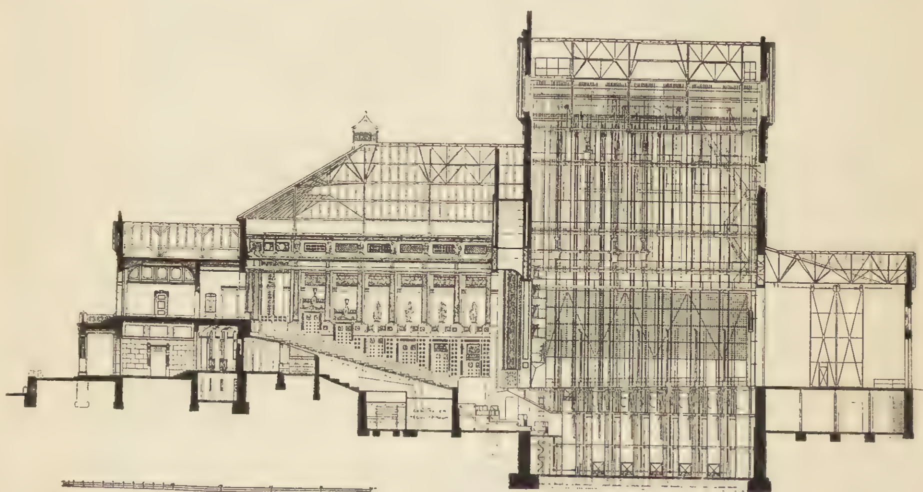


Der findes ikke Etager som i andre Theatre, men kun en Række Loger bag Amphitheatrets sidste Række og hævet noget over dette.

Udenom Tilskuerpladsen gaar en bred Gang, som i hver Ende udmunder i en Foyer og paa Midten har en Udvidelse, der danner en Art Forhal. I umiddelbar Forbindelse med denne Gang staar Theatrets tre Hovedindgange, hvoraf den ene findes paa Midten og de andre i Enderne af den omtalte Gang. Man har foretrukket denne Ordning fremfor Anbringelse af Reserveudgange fra selve Tilskuerpladsen, idet Erfaringen har vist, at Publikum i Tilfælde af Panik ikke var kendt med Reserveudgangene, som derved altsaa ikke kom til at gøre den tilsigtede Nytte. En stor og pragtfuld Forhal findes heller

ikke i dette Theater, idet den lange Gang „Promenaden“ træder i Stedet for en saadan.

Umiddelbart stødende op til denne Gang og koncentrisk med den ligger en Garderobegang, i hvilken de store Garderober, som hører til Amphitheatret har Plads. Disse Garderober er inddelte i 6 Afdelinger, svarende til Amphitheatrets, og Numereringen er saaledes ordnet, at hver Plads i Theatret har det tilsvarende Nummer i den paagældende Afdeling af Garderoben; derved er opnaaet en ensartet Fordeling af Publikums Tøj, og den ubehagelige Trængsel, som ofte kan finde Sted ved Garderoberne, kan undgaas. Garderoberne til Logerne findes i Gangen lige bag disse, men da Logerne tilsammen kun rummer 54 Pladser, har dette Spørgsmaal ikke voldet nogen Vanskelighed paa dette Sted.



I Lighed med Bayreuth-Theatret er Wagners berømte, sænkede Orkester gennemført i dette Anlæg, og Amphitheatrets Stigning 1:3,8 er ligeledes nøje fulgt.

De for Hoffet bestemte Lokaliteter bestaar af 3 Midteloger, en Salon og nogle Toiletrum, og hertil fører selvfølgelig en egen Trappe.

Af Hensyn til særlige Foranstaltninger mod Brandfare har det været nødvendigt at indrette noget færre Siddepladser end i det gamle Theater, saaledes at man med Amphitheatrets 1028 Pladser, Logernes 57 og Hoflogernes 24 ialt kun har 1109 Pladser mod Bayreuth-Theatrets 1345 Pladser.

Naar klassiske Dramaer skal opføres, kan Scenens Gulv udvides ved en Tilbygning, der fører hen over den sænkede Orkesterplads; derved frembringes et meget stort Proscenium, saa at Skuespillerne

— ligesom i det antike Theater — kan træde helt frem mod Publikum.

Selve Scenen har en Bredde af $29_{,20}$ Meter og en Dybde af 23 Meter, medens den bagved værende mindre Scene, der kan sættes i Forbindelse med den første, er 17 Meter bred og 14 Meter dyb.

I Scenebygningens bageste Del er desuden indrettet meget rummelige Kulissemagasiner og Rekvisitrum.

Paa begge Sider af Scenen ligger Skuespillernes Paaklædningsværelser, og i Kælderen findes store og lyse Rum til det 115 Mand stærke Orkester samt til Statister, Korister m. m.

Restaurationsbygningen slutter sig som en lavere Tilbygning til Theatrets østlige Fløj, og i denne ligger en større og mindre Sal i samme Gulvhøjde som Foyeren, af hvilke disse to Sale danner en Art Fortsættelse. Den store Restaurationssal er $363_{,12}$ Kvadratmeter, den mindre $107_{,35}$ Kvadratmeter. Begge Salene benyttes om Dagen som almindelig offentlig Restaurant og kan under Festspillene eller ved de almindelige Theateraftener benyttes samlede eller enkeltvis af Publikum under Pavserne.

Façadernes Architektur er uden Interesse; her findes ikke nogen streng Kopi af en historisk Stilart, og heller ikke har man forsøgt at byde noget Originalt. For at komme igennem med de til Raadighed staaende Midler har man maattet benytte Kalkpuds paa alle Façaderne, og kun paa Steder, hvor Nødvendigheden krævede det, har man anvendt en kunstig Sandsten, f. Eks. ved Solbænke, Gesimser, Søjler o. s. v. Den ydre Udsmykning indskrænker sig til nogle i Kalkmørtel modellerede Masker samt fire, paa Hovedportalen staaende Figurer, forestillende Musik, Sang, Tragedie og Komedie, som er modellerede og hugne i fransk Kalksten af Professor *H. Vaderi.* Desuden findes paa denne Del af Bygningen nogle af Professor *Ernst Pfeifer* modellerede Reliefs, som forestille Sang, Dans, Sandhed og Skønhed.

Ved den indre Udstyrelse har man ogsaa maattet gaa tilværks med stor Sparsommelighed, hvorfor det har været nødvendigt at anvende Imitationer af ægte Materialier. Trapperne er udførte af Granit, og Gulvene i Foyer og Gange er af Terrazzo. Loftet over Tilskuerpladsen er rigt dekoreret.

Tagkonstruktionen over Amphitheatret bestaar af 3 Smedejærns Binderfag med en Spændvidde paa 30 Meter; selve Loftet er Monierværk. Til Understøttelse af Taget, der vejer ca. 60 Tons, er i Ydermurene indlagt svære Jærnstøtter paa $14_{,14}$ Meters Højde. Over Scenen bestaar Taget af 4 Bindertag, der ligeledes har 30 Meters Spændvidde.

Selve Sceneindretningen er for at opnaa den størst mulige Brand-

sikkerhed udført af Jærn, og Drivkraften er Elektricitet. Scenen er inddelt i 7 Kulissefag, og hele Anlæget er med stor Omhu gennemført efter de mest moderne Krav. Der findes 6 Forsænkninger i Gulvet, og disse kan sænkes indtil 8 Metre under Gulvets Plan; de kan bevæges saavel enkeltvis som samtidig.

Paa begge Sider af Scenen findes 4 Arbejdsgallerier, som ved Jærntrapper staar i Forbindelse med Snoreloftet; de øverste Gallerier er endvidere indbyrdes forbundne ved 9 og de nederste ved 2 Løbebroer.

Snoretrækket er indrettet til 64 Bagtæpper og 20 Soffitter. Bagtæppernes Bredde er 19 Meter, deres Højde er 12—13 Meter. Alle Bagtæpper og Soffitter kan efter Behag kobles sammen, saaledes at man f. Eks. kan lade 10 Tæpper og Soffitter gaa ned, medens 10 andre gaar i Vejret. Til Vandretæpper er indrettet særligt Maskineri, som bevæger sig avtomatisk. Snoreloftet staar i direkte Forbindelse med Scenen ved 2 Elevatorer, hver til en Person.

Opvarmnings- og Ventilationsanlæget for Theaterbygningen er uafhængigt af Restaurationsfløjen og bestaar af to Hoveddele, nemlig et Lavtryks-Dampopvarmningsapparat for Tilskuerpladsen og et lignende for den øvrige Del af Bygningen. Disse Varmeværker kan arbejde uafhængigt af hinanden, ligesom ogsaa Ventilationsanlæget kan virke uden Forbindelse med Varmeindretningen. Ved Hjælp af en elektrisk Ventilator kan indføres 40,000 Kub.-Meter frisk Luft i Timen til Tilskuerpladsen, hvilket omtrent svarer til 39 Kub.-Meter for hver Person, naar Huset er fuldt besat. Der er tillige ved Ventilationsanlæget taget Forholdsregler imod, at en Brand, som opstaar paa Scenen, kan sende sine Røgmasser ud over Tilskuerpladsen, hvilket jo er af allerstørste Betydning.

Den elektriske Belysning i Theatret og Restaurationen tilvejebringes fra en Lysstation i Kælderen, som staar i Forbindelse med det kommunale Elektricitetsværk i München. Fra Stationen i Kælderen føres særskilte Hovedledninger til Scenen, til Tilskuerpladsen og til Restauranten. Scenens Belysning bestaar udelukkende af Glødelamper og omfatter 534 hvide Lamper à 50 Lys og 372 à 32 Lys; endvidere 441 røde Lamper og 441 gule Lamper à 32 Lys, samt 546 grønblaa Lamper à 32 Lys, tilsammen altsaa 2334 Glødelamper. Desuden er Scenen forsynet med et meget stort Antal Stikkontakter, hvorfra særlige Belysninger kan foretages.

Den øvrige Del af Theaterbygningen bliver ligesom Scenen belyst ved Glødelys, kun til selve Amphitheatret har man valgt Buelamper, som i et Antal af 14 er ophængte umiddelbart under Loftet og er

prydede med Prismeskærme; i Logernes Bagvæg er anbragt en Række Glødelamper, som, naar alle Buelamperne slukkes, er i Stand til at oplyse Tilskuerpladsen med et svagt Lys.

Som før omtalt har man bestræbt sig for at gøre Bygningen saa brandsikker som mulig i enhver Henseende, og ved Varme- og Elektricitetsanlægene er alle tænkelige Forsigtighedsregler iagttagne. Til Bekæmpelse af en eventuel Brand er indlagt en særlig Vandledning, som strækker sig over hele Bygningen. Over Snoreloftet er endvidere anbragt to Jærnbeholdere, som hver rummer omtrent 60 Kub.-Meter Vand; ved Hjælp af disse kan man i et Øjeblik overbruse hele Scenen.

Den 27. April 1900 paabegyndtes Jordarbejderne. Det var forbundet med store Vanskeligheder at gennemføre dem, idet man ved Udgravningerne traf paa underjordiske Vandløb; der maatte saaledes i Tiden fra 23. Marts til 30. Juni pumpes Nat og Dag med Centrifugepumper, der dreves af to Lokomobiler. I Begyndelsen af August Maaned samme Aar var Betonfundamenterne, der omfattede omtrent 5000 Kub.-Meter, færdige, og Murarbejdet paabegyndtes umiddelbart derefter. Der er ialt til Bygningen medgaaet 2,300,000 Mursten, 24,750 Centner Portlandcement og 6,050 Centner Kalk. Ved Slutningen af December Maaned 1900 var Tagene rejste og dækkede, og den 6. Maj 1901 kunde allerede Malerarbejderne paabegyndes i Bygningens Indre. I Juli Maaned fandt de første Dekorationsprøver Sted paa Scenen.

Architektfirmaet *Heilmann & Littmann* har udført Tegningerne og forestaaet Ledelsen af hele Byggearbejdet, for hvilket de har indhøstet megen Ære og Paaskønnelse.

Selve Theaterbygningen, altsaa Restaurationsfløjen fraregnet, har et Rumfang af 74,458 Kub.-Meter, regnet fra Kældergulv til Overkant af Hovedgesims. Opførelsen har kostet $18,_{42}$ Mark pr. Kub.-Meter eller, beregnet efter 1106 Tilskuere, $1239,_{55}$ Mark pr. Siddeplads.

Den 20. August 1901 holdt Richard Wagners Kunst sit Indtog paa den nye Scene.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Betons Anvendelse i Saltvand. I *„Deutsche Techn.-Zeitung“* har fornylig været optaget en interessant Artikel om dette Emne skreven af Ingeniør *A. Visnovsky,* hvoraf vi skal anføre følgende:

Tidligere blev ved Vandbygningsarbejder i Saltvand kun anvendt Beton i Blokke, som, naar de var tilstrækkelig hærdede, blev sænkede ned paa deres Plads. Denne Fremgangsmaade har som oftest vist sig heldig, dog har Betonens Holdbarhed langtfra været saa god som i Ferskvand.

Foreningen af tyske Cementteknikere har ladet udføre en Række Forsøgsarbejder paa dette Omraade, men nogen afgørende Sikkerhed for, at Portlandcement-Beton er det bedst anvendelige Materiale ved Saltvandsarbejder, har man dog endnu ikke kunnet tilvejebringe.

Allerede i Oldtiden benyttedes jo Beton ved saadanne Arbejder, og Byerne Triest, Venedig og Genua har Bygninger med Beton, som har staaet i flere Aarhundreder; til disse Bygninger er anvendt den saakaldte „Santorinjord“ — fra Santos i Grækenland — blandet med almindelig Læskekalk.

Skøndt dette Materiale altsaa tilsyneladende er udmærket, har det dog den temmelig store Mangel, at Blandingen bruger 4—6 Maaneder for at stivne og 2—3 Aar for at faa fornøden Haardhed.

Det har da været nærliggende at forsøge Anvendelsen af Portlandcement, der bliver haard paa 3 à 4 Dage og efter 27 Dages Forløb kan opvise en Modstand for Træk af 20—30 Kg. pr. Kvadratcentimeter. Disse Forsøg er imidlertid ikke faldne heldigt ud. Naar man blander Portlandcement med Havvand og deraf danner Beton, faar man efter 4 à 5 Dages Forløb en meget haard Masse, som dog en halv Snes Dage efter begynder at vise Porer, som stadig bliver større og tilsidst danner hele Aarer, medens selve Massen bliver ligesom fedtet og løs. En kemisk Undersøgelse har vist, at det er ren Læskekalk (Kalciumhydrat) som udskilles.

De fleste Betonteknikere har antaget, at dette Onde kunde overvindes ved at anvende et bedre Blandingsforhold, men dette har vist sig urigtigt.

Santorinjorden giver, som før omtalt, sammen med Læskekalk (Kalciumhydrat) et udmærket hydraulisk Bindemiddel, Portlandcement derimod udskiller Læskekalk, naar det blandes med Søvand.

Ved nøjere Overvejelse vil man finde, at Løsningen af dette Spørgsmaal ligger ganske nær. I det første Tilfælde skal man i Stedet for noget af Kalken tilsætte Portlandcement for at danne Santorinbetonen, og i det andet Tilfælde skal man blande Portlandcement i Santorinjorden. Det andet Tilfælde — nemlig at finde et Middel, hvorved man hydraulisk kan binde den skadelige Læskekalk, som dannes ved Cementbeton, der er blandet med Havvand, — opnaar man ved at tilsætte Cementen et ringe Kvantum Santorinjord, omtrent 10—25 pCt. af Cementens Volumen; for megen Santorinjord gør ingen Skade, hvorimod ubunden Læskekalk er meget farlig.

Blandingsforholdet kan theoretisk bestemmes, dog maa Saltholdigheden af det Vand, som anvendes, tages i Betragtning. Det adriatiske Hav indeholder 7 Gange saameget Salt, som Nordsøen, og Betonen der udskiller altsaa 7 Gange saa megen Læskekalk, som den, der støbes i Nordsøen. *Visnovsky* har anstillet flere Forsøg med sine Blandinger af Santorinjord i det adriatiske Hav, og denne Beton har vist sig at være fortræffelig. Han anbefaler derfor at blande Cement og Santorin sammen i bestemte Forhold, og at anstille indgaaende Forsøg dermed.

*

Blaafarvning af Jærn. En blaa Farvetone, der bringer blankt Jærn til at se ud, som om det var anløbet, faas ved at anbringe de blanke Jærn-

genstande i en Blanding, sammensat af en Opløsning af 140 Gram undersvovlsurt Natron i 1 Liter Vand og en Opløsning af 35 Gram eddikesurt Blyilte i 1 Liter Vand, hvilken Blanding lidt efter lidt ophedes til Kogepunktet.

FORSKELLIGT.

Personalia. Fabrikejer, cand polyt. *G. A. Hagemann* er udnævnt til Direktør for polyteknisk Læreanstalt.

Murermester *Thorvald Lindhard* fejrer den 28. Januar sit 25 Aars Jubilæum som Mester her i Byen.

Vor Landsmand, Architekt *Ernst Laub,* der i flere Aar har været i de forenede Staters Tjeneste og har haft Bopæl i Washington, er i Slutningen af afvigte Aar bleven udnævnt til Superintendent for de forenede Staters *„Construction of Public Buildings, Tresure Departement“.*

⁂

Kjøbmandsskolen, der efter Tegning af Architekterne *Ingemann & Søn* er rejst paa Hjørnet af Fiolstræde og Rosengaarden, blev indviet Lørdag den 11. Januar i Overværelse af Repræsentanter for Handelsstanden, Regeringen og Rigsdagen.

Bygningen, der indeholder ca. 30 Klasseværelser, fordelt over 3 Etager, bestaar af en Hovedfløj mod Fiolstræde og en Sidefløj mod Rosengaarden. Senere er det Meningen at opføre en tilsvarende Sidefløj mod Boulevarden, hvor den fornødne Grund er erhvervet.

Vi skal i et af de følgende Nr. komme tilbage til denne Bygning.

⁂

Selskabet for dekorativ Kunst, hvis konstituerende Møde er omtalt i dette Blads Afd. *A.*, Side 68, har i Mødet den 11. Januar til Bestyrelsesmedlemmer valgt følgende Kunstnere: *P. V. Jensen-Klint*, Formand, *N. V. Dorph, Carl Mortensen, J. Møller-Jensen, Slott-Møller,* Prof. *Hans Tegner* og *J. F. Willumsen.*

⁂

Banegaarden i Holstebro. Byraadet har vedtaget at andrage Trafikministeriet om, at Statsbanerne maa lade udarbejde Plan over Banegaardsforholdene i Holstebro, saaledes at den nuværende Banegaard ved Anlæg af en Jærnbane fra Holstebro til Herning blev flyttet.

⁂

Ribe gamle Bispegaard som Posthus. Sidste Sommer blev der under Ledelse af Architekten, Prof. *Amberg* foretaget en Undersøgelse af den gamle Bispegaard, hvorved man bl. a. fandt Fundamentet til det sekskantede Taarn, som i sin Tid har været opført sammen med de endnu staaende Dele af Bygningen. Tanken om at søge den gamle Bygning bevaret og ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse, resulterede i et Andragende til Re-

geringen, og i den nu fremlagte Finanslovsbetænkning findes følgende Skrivelse fra Trafikministeriet:

„Postkontoret i Ribe er for Øjeblikket installeret i en Sidebygning til den gamle Bispegaard, Taarnborg, der i Staden. Den paagældende lille Bygning har tidligere været benyttet som Stald og Udbygning og afgiver i sin nuværende Indretning kun meget beskedne Lokaler for Postkontoret. Det maa derfor anses for nødvendigt, at der tænkes paa at søge tilvejebragt et nyt og mere tidssvarende Posthus i Ribe, og der har i dette Øjemed allerede været forhandlet med forskellige om Leje af passende Lokaler, uden at der dog er fremkommet noget Tilbud, som Postbestyrelsen har fundet tilstrækkelig Anledning til at akceptere.

Imidlertid er der herved ogsaa kommet en Plan op om at benytte den gamle Bispegaards Hovedbygning som Posthus, saaledes at Bispegaarden ombyggedes og restaureredes i Overensstemmelse med dens Værdi som architektonisk Fortidsminde og samtidig indrettes til Posthus og Bolig for Postmesteren i Ribe. Angaaende denne Plan, som man for sit Vedkommende fuldtud kan tiltræde, har det været brevvekslet og forhandlet mellem Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og dette Ministerium, idet det har været Tanken, at Ejendommen skulde erhverves for Staten af Postvæsenet, medens Restaureringen og Ombygningen — i al Fald i det væsentlige — skulde foranstaltes og bekostes af fornævnte Ministerium.

Dette har stillet sig velvillig overfor Planen og har oplyst, at Direktøren for Nationalmuseets 2den Afdeling (Mollerup) i en over Sagen afgiven Erklæring har udtalt, at han finder det i høj Grad ønskeligt, at den omtalte Bygning erhverves for Staten.

Derimod anser fornævnte Embedsmand det for rettest, at Restaureringen og Ombygningen udskydes til et Tidspunkt, hvor en saadan kræves med større Nødvendighed end nu, hvorhos Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet har erklæret, at det ikke ser sig i Stand til at søge noget yderligere Beløb til Restaurering af gamle Bygninger optaget paa Finansloven, saalænge der anvendes saa betydelige Beløb til andre lignende Formaal, som det for Tiden er Tilfældet.

En fuldstændig Realisation af den fornævnte Plan kan saaledes indtil videre ikke iværksættes.

Derimod maa Statens Erhvervelse af Ejendommen, der er en Forudsætning for det værdifulde Fortidsmindes Bevarelse og senere Restaurering, ske snarest, idet Ejeren, der har tilbudt at sælge den for et Beløb af 20,000 Kr. og givet den paa Haanden for dette Beløb, der efter Ministeriets Skøn maa anses for særdeles moderat, indtil Udløbet af indeværende Finansaar, maa antages at ville realisere den i andet Øjemed efter Udløbet af nævnte Frist, hvorved Muligheden for en Gang i Fremtiden at se den smukke Plan, den ældgamle Bygnings Tilbageførelse til dens oprindelige Skikkelse i Forbindelse med dens Indretning til praktisk Brug, gennemført, sandsynligvis for stedse vil gaa tabt".

Ministeriet maa derfor anse det for rigtigt, at Ejendommen nu erhver-

ves, og foreslaar derfor at bevilge 20,000 Kr. til Indkøb af Ejendommen, hvilket Udvalget er gaaet ind paa.

Kunstakademiet. I Skoleraadets Forsamling den 15. Januar bestod Eleverne af Architekturskolen: Fritz Heinr. Vilh. Frehse, Hans Henning Vilh. Hansen, Gunnar Laage, Hans Henrik Koch, Emanuel Monberg og Hans Carl Andersen Akademiets Afgangsprøve som Architekter.

Et Kapel løftet i Vejret. Den bekjendte Fabrikejer Arthur Krupp har paa sin Ejendom Berndorf et gammelt Kapel, som stammer fra Aaret 1765. I Anledning af nye Gadereguleringer kom Kapellets Gulv til at ligge omtrent 1 Meter under Gadens Niveau, og for at skaffe den smukke gamle Bygning en værdig Plads, besluttede man sig da til at hæve den ved mekaniske Hjælpemidler. Arbejdet blev overdraget til et Firma i Wien, Brüder Schwadron, der beskæftiger sig med denne Specialitet paa Bygningsomraadet, efter amerikansk System.

Arbejdet gik for sig i Dagene fra 11. til 14. Oktober og forløb uden Uheld; den lille Bygning, hvis Mure bestaar af hugne Sten, blev bragt op paa sin nye Plads uden at nogen Revne eller Sprække blev synlig, som Følge af Arbejdet. For at undgaa Sammenstyrtning af Loftet, der dannes af en flad Kuppelhvælving, spændte man uden paa Bygningen, i Højde med Hvælvingens Vederlag, en meget stærk Tømmerramme.

Forberedelserne ved Arbejdet tog tre Dage, medens den egentlige Hæven af Bygningen tilendebragtes i elleve Timer. For at løfte det 50,000 Kg. tunge Kapel anvendtes 20 amerikanske Skruer, der blev betjent af 10 kraftige Arbejdere. Det er mærkeligt nok det første Arbejde af denne Slags, som er udført i Nederøstrig, medens man i Budapest allerede ifjor foretog saadanne Eksperimenter med Etagehuse, og i Amerika jo allerede for flere Aar siden har givet sig ilag med langt større Opgaver af lignende Art.

Tre velbevarede Pælebygninger og en fjerde noget beskadiget Bygning af lignende Art er fundne ved Udgravning i den nordlige Del af Bosnien ved *Dolina.* Fundet har afgivet et godt Bidrag til Kendskabet til disse Huses Bygningsmaade. Bygningerne hører til to forskellige Tidsperioder i Bronce- og Stenalderen.

Denne Antagelse støttes ved, at man paa en Begravelsesplads ved Bygningerne har udgravet en Mængde Sager af Sten og Bronce, Urner samt Genstande af Guld, Sølv og Rav. Sandsynligvis er Bygningerne gaaede til Grunde ved en Oversvømmelse omtrent ved det tredie Aarhundrede før Kristus.

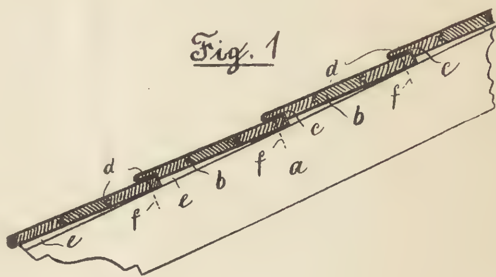
Dødsfald. Direktør for Christianshavns Jærnstøberi *Ludvig Brønnum.* Forhenv. Murermester *Ole Chr. Olsen.*

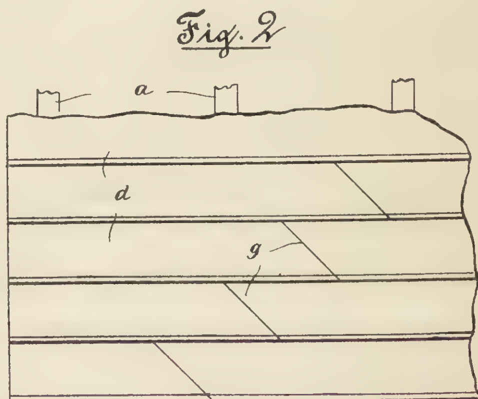
PATENTMEDDELELSER.

Tag af Brædeflager med Tagpapbeklædning. Paa et saadant har Tømrermester *Hans Nielsen Hansen,* Jyderup udtaget dansk Patent Nr. 4413.

Opfinderens Tag bestaar af sammenpløjede Brædeflader, hvis Brede er lidt mindre end den sædvanlige Tagpapbredte, og som lægges tværs over Spærene paa en saadan Maade, at hver Flades øverste Kant dækkes af den næstfølgendes nederste Kant, medens Tagpappet er bøjet saaledes ind i Rummet mellem de sammenlagte Kanter at det kan fastsømmes der, saa at der i Samlingerne dannes et dobbelt Tagpaplag, hvorved Tætheden forøges.

Fig. 1 viser et Brudstykke af Taget i lodret Snit, Fig. 2 et Brudstykke af dette forfra: *a* betegner Spærene, *b* de tværs over disse anbragte Brædeflager, der i Reglen kan dannes af tre sammenpløjede Bræder. I nederste Kant af disse er, som vist i Fig. 1, dannet en Fals *c*, der gaar ind over den nedenfor liggende Flage og dækker dennes Overkant; *d* betegner Tagpappet, der med sin nedre Kant er bøjet ind i nævnte Fals, derpaa lagt over Flagen og fastgjort ved dennes øvre Kant. Under Brædeflagerne er der paa hvert Spær anbragt en Kile *e*, der forhindrer, at Fladerne deformeres ved deres egen Vægt eller ved Temperaturpaavirkninger.





Lægningen af Taget foregaar paa følgende Maade: Efter at den nederste Længde af Flagen er anbragt paa de paagældende Kiler *e*, befæstes den nederste Kant af Tagpapstrimlen under dens nedre Kant, bøjes om denne og befæstes slutteligt med sin øvre Kant til Flagens øverste Kant. Derpaa befæstes den nedre Kant af den næstfølgende Tagpapstrimmel i omvendt Stilling oven paa den forrige Strimmel, og efter at den næste Længde af Brædeflader er anbragt paa den angivne Maade og forsynet med Søm *f*, bøjes den sidst lagte Tagpapstrimmel op om dennes nedre Kant og fastgøres foroven.

Sømmene bliver altsaa skjulte af Tagpapstrimlen, hvilket forhindrer Vandansamling ved dem. Tagpapstrimlerne lægges ved deres Ender et Stykke over hinanden og afskæres nedad i skraat tilbagegaaende Retning, Fig. 2, saaledes at den af Vinden førte Nedbør forhindres i at trænge ind. Hensigtsmæssigt lægges disse Samlinger *g* i ulige Linier, som antydet, for ikke at danne Nedløbskanaler. Dd kan eventuelt yderligere tætte ved indlagt Materiale eller ved et Bindemiddel. Ved den bevirkede Rejsning af Flagernes nedre Kant ophæves det stærke Fald af Tagfladen. De adskilte Brædeflager vil ikke i nogen kendelig Grad paavirkes af den skiftende Temperatur, medens den paastrøgne Tjære i sit eventuelle Afløb standses ved Flagesamlingerne og iøvrigt holdes tilbage ved Tagets mindre Fald. Da den indbyrdes Sammenføjning af Flagerne *b* kan udføres inden Oplægningen, vil disses Anbringelse blive betydeligt billigere end Lægning af en kompakt Brædeflade, der skal sammenføjes paa Stedet.



FORENINGSMEDDELELSER.

Lørdag den 4. Januar 1902 afholdtes Bestyrelsesmøde med følgende Dagsorden:

1. Forslag til Vedtægt vedrørende Architektens Forhold til Bygherre og Kolleger.
2. Næste Foreningsmøde.
3. Forberedelse af en selskabelig Sammenkomst.

Lørdag den 25. Januar 1902 Kl. 8 pr. *Møde i Citykaféen,* Pilestræde Nr. 14.

Smørrebrødsbord.

Foredrag af Professor, Dr. phil. *J. L. Heiberg:* „Syditaliens Betydning for Kunstens Udvikling i Italien.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Østre Elektricitetsværk. Ved Licitationen over Skifer-, Bitumen- og Blikkenslagerarbejdet til Østre Elektricitetsværk indkom ialt 13 Tilbud. hvoraf de laveste var N. V. Nielsen: 10,300 Kr., O. Rosenberg 10,350 Kr. og Anton Preis 10,575 Kr. Højeste Tilbud var 11,982 Kr.

Kjøbenhavn. Østre Gasværk. Ved Licitationen over Snedkerarbejdet til en Funktionærbolig m. m. paa Østre Gasværk var laveste Tilbud: Chr. Rasmussen Kr. 3671,00, Bygningssnedkernes Aktieselskab Kr. 3729,70 og Julius Petersen Kr. 3746,00. Højeste Filbud var Kr. 4657,00.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Lundbjerggaard, Middelfart.	Jeppe Rasmussen.	Landmand Jacobsen.	66,500 Kr.
Sædinge, Rødby.	Proprietær Justesen.	Forvalter Carl Madsen.	53,000 Kr.
Amager, Grunde ved Kastrupvejen	Overretssagf. Staal.	Murerne Broch, Nielsen, Rasmussen og Piesher; Tømrerne Jensen, Petersen, V. Nielsen.	Ubekendt

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl
Varde-Nørre-Nebel.	Bygningsarbejde ved Stationer.	Banens Ingeniørkontor, Varde, og Statsbaneanlægenes Kontor, Reventlowsgade 10.	Januar	18	2
Varde-Nørre-Nebel.	Levering af 806,000 Mursten.	Samme Steder.	Januar	18	2
Esbjerg.	Underbygn. ved Underkørsel under Station.	9. Banesektion, Esbjerg.	Januar	18	2½
Kjøbenhavn.	Opf. af Varehus paa Frbg. Station og af to Bygninger for Baneafd. i Frihavn og Valby.	10. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	Januar	21	12
Kjøbenhavn.	Snedkerarb. ved Brusebadeanstalt i Saxogade.	Stadsarchitektens Kont., Nye Raadhus.	Januar	22	12
Kjøbenhavn.	Levering af Støbejerns Formstykker til Belysningsvæsnet.	Belysningsvæsnets Direktør, Vestre Boulevard 22.	Januar	23	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 50 Kubikfavne Betongrus.	Vej- og Kloakanl., Nye Raadhus.	Januar	23	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 15000 Læs Brosand.	Vej- og Kloakanl., Nye Raadhus.	Januar	23	12
Kjøbenhavn.	Nedbrydningsarb. paa Værkstedsbygning ved Hovedbanegaard.	10. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	Januar	24	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 2000 Kobberlygter til Belysningsvæsnet.	Gasværkernes Ingeniørkont., Vestre Gasværk.	Januar	30	12
Frederiksberg	Udf. af Dampopvarmningsanlæg i Frb. Fattighus.	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	Januar	30	12
Gjedser.	Bygningsarbejder ved Station.	Statsbaneanl. Kontor, Reventlowsgade 10. K.	Februar	1	2

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.
Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.
Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 24. JANUAR 1902
№ 17

FLORENS.

MONUMENTER OG MENNESKER.

AF DR. PHIL. TH. BIERFREUND.

Anmeldt af Professor, Architekt *V. Koch.*

DET er en Bog, hvori Billeder af Florens's Kunst fra den tidligste Middelalder til Højrenaissancens Begyndelse træder frem fra en Baggrund af kultur- og kirkehistoriske Skildringer. Dens Ordning er fortræffeligt lagt tilrette med det Maal at interessere dannede Læsere uden specielle Forkundskaber. Billederne opruller sig det ene efter det andet med Liv og Virkelighedspræg, og man har den velgørende Følelse af, at denne Bog er skreven af en Mand, som elsker Florens og der har fundet en virkelig Berigelse og Uddybning af sin Kunstopfattelse og følt en inderlig Kunstglæde ved at betragte og fordybe sig i dens Skatte.

For saa vidt er alt godt; men Bogen har desværre mange og slemme Pletter: Begejstringen skæmmes af en ensidig, uretfærdig Fordømmelse — der er jo Elskere, som føler Trang til at laste andre Kvinder, for at deres egen Udkaarne kan træde saa meget mere straalende frem paa den mørke Baggrund.

Forfatterens Friskhed og Selvstændighed i Opfattelsen af Kunstværkerne og Kunstperioderne gaar undertiden helt over Grænsen til det paradoksale og umulige, ja det meningsløse, og Urimelighederne afleveres med den mest forbløffende Frejdighed. Der er benyttet gode Kilder, ofte er de benyttede godt, men til Tider er de anførte ukritisk og ikke sjældent skødesløst, saa der er fremkommet vitterlige Fejl. Det er især i Bogens første Parti, særlig under Omtalen af de kristne Basilikaer i Rom og den ældste kristelige Kultur, at man snubler over Fejl paa Fejl, medens en gennemgaaende, tendentiøs Uvillie overfor denne Tid virker frastødende og forstemmende. Derimod har jeg læst

store Partier af den Del af Bogen, som skildrer Florens under Middelalderen og den tidligste Renaissance, med næsten udelt Fornøjelse.

Naar jeg i det følgende, foruden de naive og aabenlyse Fejl, som enhver kan se, skal paapege nogle af de Faldgruber, som en helt usagkyndig Læser let kan falde i, og som kan trænge til Afvisere, da vil jeg paa Forhaand bemærke, at der muligvis findes flere Fejl, som jeg af Mangel paa Sagkundskab ikke har kunnet paavise. Jeg vil væsentlig holde mig til, hvad der angaar Bygningshistorien.

Skildringen af den oldkirkelige Basilika indledes med nogle formentligt karakteriserende Bemærkninger om Kristendommens Væsen. Først den Oplysning, som er udskreven lige efter *Dehio* og *Bezold:* „Die christliche Architektur des Abendlandes", at „et Tempel er i Modstrid med Kristendommens Væsen". Til Bevis anføres en Række Skriftsteder, ligeledes tagne fra Dehio og Bezold. Det kan endda passere, at man, naar man gaar overfladisk til Værks, kan anføre: „Han bor ikke i Templer, der er gjort af Menneskehænder"; men ret ubegribeligt er det, at man som Bevis for, at et Tempel skal være i Modstrid med Kristendommens Væsen, kan anføre følgende Citater af Bibelen: „Hvor to eller tre er forsamlede i mit Navn, der er jeg midt iblandt dem", og „Gud er Aand og de, der tilbede ham, maa tilbede ham i Aand og Sandhed".

Derefter afleveres følgende Oplysning, som sikkert vil blive vurderet efter Fortjeneste af Kirkehistorien. „Den simple Kristentro, fremstammet af en naiv, klog Tømmermand og af fattige, uvidende Fiskere ved Genezareth Sø, kunde ikke erobre Verden; dertil maatte den udformes til Kristendom af en Mand, der havde gaaet i Skole i den græske Filosofi, dens polære Modsætning".

Altsaa det var Paulus, der udformede Kristi stammende Tale til Kristendom; nu ved vi det! Det er iøvrigt karakteristisk for Dr. Bierfreunds blindt subjektive Beundring af dem, han har fattet Kærlighed til, at medens *Kristus* maa nøjes med at være en „naiv, klog Tømmermand", og *Apostlene* kun er „uvidende Fiskere", kaldes *Frans af Assisi* „det herlige Menneske", der „hentede Himlen ned paa Jorden og bragte Menneskene op til Gud".

Det hører med til Bogens Plan, at den oldkristelige Kirke skal danne en mørk Folie, paa hvis Baggrund de senere Tiders store Skikkelser, først og fremmest Frans af Assisi, skal straale des klarere. Derfor skal Oldkirken berøves al Kraft og Storhed: „Hvad der var særligt for Kristendommen, var Forsagthed, Svaghed, Angst — tre Egenskaber, hvormed den erobrede Sindene, fordi Verden da var fuld af dem!!" Ja, noget saadant Nonsens staar der virkeligt. — For det

første er det ret ufatteligt, at Kristendommen skulde kunne erobre Verden ved de daarlige Egenskaber, som Verden iforvejen var fuld af, og for det andet vilde det have været historisk rigtigt, om Forfatteren i Stedet for *Forsagthed, Svaghed, Angst,* havde sat *Frimodighed, Kraft, Mod.* Det var blandt andet ved disse Egenskaber, som var blevne sjældne i Verden, at Kristendommen sejrede, fordi den ejede dem saa fuldt og helt, som ingen anden Livsmagt havde gjort.

Morsomt nok tager Forfatteren sig ikke iagt for et Par Sider længere henne i Bogen at sige om den ældste kristne Kirke: „Menneskelig og mandig er Kunsten og Kirken“.

Denne Kristendommens Forsagthed og Svaghed viser sig nu ogsaa, ifølge Forf., i de kristne Basilikaer. De „tog fra Hedenskabet, men tog med Svaghed, med Forsigtighed fra den stærke“. Thi det hedenske Rom var stærkt, det havde overbygget store Rum med Hvælvinger og Kupler. — „Sligt turde Kristendommen ikke. Forskellen paa en hedensk og en kristelig Basilika er da den, at hin har Hvælvinger, denne ikke“. Dette er ganske forkert. Der eksisterer én hedensk, overhvælvet *Basilika* — naar man ved dette Ord forstaar en offentlig Halle — nemlig *Maxentius's,* ogsaa kaldet *Konstantins* Basilika paa Forum; men der er en stor Mængde, som, ligesom de kirkelige Basilikaer er konstruerede helt uden Hvælvinger.

Iøvrigt er Grunden til, at den romerske, oldkristelige Bygningskunst ikke har Præg af nogen stærk Originalitet og ikke indlod sig paa vanskelige Konstruktioner, at søge deri, at det først og fremmest maatte være den om at gøre uden Anvendelse af store Midler at skaffe sig Tag over Hovedet i tilstrækkeligt store Rum, hvis Type allerede var fastslaaet ved den Kultur, som var bleven sædvanemæssig, medens Gudstjenesten endnu fandt Sted i Privathusenes Atrium og tilstødende Rum, fra hvilke den kristne Basilika i væsentlig Grad har laant sit Plananlæg og sin øvrige Anordning. Men hertil kommer, som den egentlige Grund til, at der ikke er nogen fremadskridende Udvikling i dens Architektur, at den antike Kunst og Kultur, allerede førend Oldkirken begyndte at bygge Templer, var stærkt degenereret, at den havde udtømt sin Energi og var aandelig død. Fra denne Død kunde Kristendommen ikke befri den med et Slag; først med Middelalderen kunde et nyt, aandeligt Liv og en ny Kunst gry. At den oldkristelige Kirke, hvor den lodes i Ro for Barbarernes Indfald, ogsaa kunde skabe originale og dristige Konstruktionsformer, viser sig jo paa en glimrende Maade i det østromerske Rige, særligt i Byzantz (Sophie-Kirken).

Et pudsigt Eksempel paa, hvorvidt Dr. Bierfreunds løsslupne

Fantasi kan føre ham, findes under Omtalen af de ældste Kristnes Forsamlingsrum, hvor der gives den interessante Oplysning, at „de ældste romerske Kristne samledes i Smaakamrene, i Etværelseslejlighederne i de store Lejehuse“.

Som Type paa en oldkristelig Basilika har Forf. valgt *S. Paolo fuori le mura*. Det er et uheldigt Valg. Først, fordi den er helt ny opbygget efter Branden 1823, uden Forstaaelse, „hjerteløst“, som Dr. Bierfrund selv siger, og dernæst fordi den er paavirket af byzantinsk-ravennatisk Kunst og derfor i flere Henseender afviger fra de ægte, romerske Basilikaer. Her har ogsaa da indsneget sig flere Fejl, saaledes naar det anføres som typisk, at Basilikaerne har et Vindue over hvert andet Søjlemellemrum. I S. Paolo er dette ganske vist Tilfældet nu; men den har, ligesom alle de romerske Basilikaer, fra først af haft et Vindue over hvert Søjlemellemrum.

Beskrivelsen af Basilikaens Plan som formentligt Udtryk for en indenfor Menigheden gennemført Rangforordning, som „var lige saa indviklet som Kristian den Femtes“, er ganske tendentiøs og urigtig, saaledes naar det siges, at indenfor Skranken om Sangkoret havde „de ældste, de fineste, de gudsfrygtigste i Menigheden“ Plads, samt at Menighedsmedlemmerne i Skibene „sikkert ogsaa var fordelte efter Værdighed“, og at Pilgrimme og Betlere ikke maatte komme ind i Kirken, men maatte blive i Atrium o. s. v.

Der er et Skær, som de, der uden at være Fagmænd skrive om Bygningskunst, er udsatte for at støde an paa: Misforstaaelse af Konstruktionernes Betydning for Bygningens Stabilitet og statiske Ligevægt. Dr. Bierfrund er med sit hastige, noget overfladiske Væsen prædestineret til at løbe fast paa dette Skær, og hans Bog bærer adskillige Mærker deraf.

Allerede ved Omtalen af Basilikaerne er det misvisende, naar det hedder: „for at støtte disse Mure (Højkirkens) var der lagt et skraanende Halvtag fra dem hen over Sideskibene til disses Ydermure.“ Dette er jo aldeles ikke deres Opgave. Værre er det, naar de i konstruktiv Henseende ganske betydningsløse Buer, som er spændte tværs over Midteskibet i San Miniato o. fl. Kirker, betegnes som værende af „stor konstruktiv Betydning“. Men hvad mener man om følgende — der er Tale om de romanske Kirkers Taarne over Korsskæringen: „At konstruere denne (Underbygningen til Taarnene) var den romanske Kunsts store Opgave. Det galdt at samle Korsets fire Vinkler, der skulde bære Trykket af Taarnet. *Det gjordes ved at opføre en Slags Kuppel* omtrent som den i St. Lorenzo i Milano. *Den stivede Murene af, saa de ikke skred under Taarnets Vægt*“. Ja, her er Konfusionen fuldstændig. Hvis Murene var tilbøjelige til at „skride“

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

AFDELING A
KJØBENHAVN 1902
№ 8



EFTER MALERI AF BERTHA WEGMANN
TIL FREDERIKSBORGMUSEET.

KGL. BYGNINGSINSPEKTØR KAMMERHERRE MELDAHL.

Fra 1ste Januar d. A. er Kammerherre Meldahl fratraadt sin Embedsstilling som Bygningsinspektør for Statens Bygninger i Nordsjælland, og den ærede Redaktion af »Architekten« har ønsket at bringe nogle Data fra denne hans Virksomheds Omfang samt en Oversigt over de øvrige, mangeartede Forhold, hvori han som Bygmester for Staten eller som

dennes Tillidsmand under sin lange Livsgerning har arbejdet i Statens Tjeneste.

Architekt og daværende Professor F. Meldahl tiltraadte sit Embede som kgl. Bygningsinspektør i Aaret 1860, mens hans første, om end ikke helt selvstændige Virksomhed for Staten falder langt tidligere, idet han allerede 1845 som 18-aarig ung Mand ansattes af Generaltolddirektoratet som Bygningskonduktør ved Opførelsen af Fyret paa Vejrø (under Maribo Amt) og 1846 i samme Funktion ved Opførelsen af en Karantæne-Koppetilbygning til Hospitalet i Helsingør.

Efter et Tidsrum af ca. 10 Aar — udfyldt med Tilendebringelsen af Studier og Konkurrencer ved Kunstakademiet, Udenlandsrejser som Akademiets Stipendiat og Architektvirksomhed ved Udførelsen af forskellige Privatarbejder — overdroges ham sukcessivt i Aarene 1857—61 som Bygmester for Justitsministeriet den store Udvidelse af Sindssygeanstalten ved Aarhus og for Kultusministeriet Opførelsen af Blindeinstitutet i Kjøbenhavn samt kort efter Idiotanstalten ved Bakkegaarden. I Aaret 1860 ansattes han som Bygningsinspektør for Frederiksborg Slot og Bygmester for det da afbrændte Slots Genopførelse og 1865 som kgl. Bygningsinspektør for Statens Bygninger i Nordsjælland med daværende Slotte, ca. 40 Kirker og 50 Forstbygninger samt et større Antal forskellige mindre Bygninger*). Under denne Del af hans Tilsyns- og Bygmestervirksomhed indtil den seneste Tid kan nævnes Hovedistandsættelser af Fredensborg, Kronborg, Charlottenlund, Bernstorff, Eremitagen, Sorgenfri, Rosenborg og Charlottenborg samt større Udvidelser og Ombygninger af Latinskolen i Hillerød, Esrom Kloster og 30—40 Forstbygninger.

Jævnsides med forskellige af disse Arbejders Udførelse forestod Meldahl for Finansministeriet Overflytningen af Værftet fra Gammelholm til Nyholm og Udparcelleringen af Gammelholm — endvidere Opførelsen af Livrenteanstalten (Navigationsskolen) og Udarbejdelsen af Forslag til Opførelsen af den kgl. Møntbygning m. m., medens han samtidig virkede som Formand i Taksationskommissionen for Afløsningen af Fæstningsværkernes Grundarealer og Finansministeriets Konsulent i Bygningssager, som Formand for Licitationskommissionen, Kommissionen for Fuldførelsen af det kgl. Theater og Medlem af den samlede Kommission for Opførelsen af Kunstmuseet, et Nationalmuseum, Bibliotheket og Slotsbygningen. Paa et tidligere Stadium end Tidsperioden for en Del af de nævnte Arbejder har han virket som Statens Konsulent ved flere større Byggefore-

---

*) Inspektoratet har nu et noget andet Omfang — forskellige Nybygninger er tilkomne og Omfordelinger foretagne, og af Kirkerne er de fleste bortsolgte.

tagender i Hertugdømmerne (Kiel, Eckernførde, Ratzeburg etc.), desuden som Medlem af den store Kommission for Ordning af Digeforholdene ved Slesvigs Vestkyst og som Medlem af Kommissionen for Afløsning af Fredericias Fæstningsværkers Arealer og endvidere som Delegeret for Staten 1867 i Overleveringskommissionen for Statens Slotte til den kgl. Civilliste, som Medlem af Kommissionen for ordnede Reglementer for Overlevering og Overtagelse af Statens Embedsboliger, samt som Medlem af den første store Jærnbanekommission for Ordningen af Kjøbenhavns Banegaardsforhold.

Fra den senere Tid kendes Kammerherre Meldahls Virksomhed som Formand i den Afdeling af Kommissionen for Frihavnsanlæget, som behandlede Langelinie- og Citadelsvoldsordningen (han gav Ideen til den ophøjede Del af Langelinieanlæget), og i Havneraadet tog han bl. a. Initiativet til, at man undlod at opfylde Citadelsgraven mod Øst.

Udenfor Meldahls betydelige øvrige Bygmestervirksomhed for Private og Kommuner rundt om i Landet, som det ikke er Hensigten her at omtale, samt hans Konsulentforhold til forskellige Regeringsforetagender i Sverrig, Norge og Tyskland, kan som Arbejder i det Offentliges Tjeneste endnu nævnes 44 Aars Virken i Kunstakademiet, hvoraf 38 Aar som Professor ved Architekturskolerne, som Direktør i ca. 20 Aar, Formand i Skoleraadet i 20 Aar og ligeledes mangeaarig Formand i Udstillingskomiteen, endvidere 27 Aars Virksomhed i Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse, ligesom han for de forskellige Ministerier har foretaget Rejser i Udlandet for at studere Forhold ved Hospitaler, Sindssyge- og Blindeanstalter, Fængsler, Frilagre etc.

En saa løst skitseret Fremstilling af en lang og betydningsfuld Livsvirksomhed, paa et enkelt Felt, vil vel i og for sig give et Billede af Kammerherre Meldahl som en sjælden arbejdsom Personlighed; naar det imidlertid har været ham muligt at arbejde i saa mange forskelligartede Sager og Forhold og samtidig at repræsentere sin Stand paa en saa ærefuld og værdig Maade, da skyldes det hans mangesidige Begavelse, klare Hoved, sjældne Energi og utrættelige Flid i Forbindelse med en efterhaanden erhvervet betydelig Kundskabsfylde og indvunden Erfaring paa mange Omraader. Ufortrøden har han været i sin Virken og Færden, i smaat som i stort, og for hans betydelige Arbejde skylder Staten som hans Kolleger den snart 75-aarige Architekt sin Tak.

Kjøbenhavn, 18. Januar 1902.

Alb. Jensen.



KJØBENHAVNS NYE CENTRALBANEGAARD.

Med den stærke Udvikling, som Kjøbenhavn er undergaaet i de sidste Aartier, har Spørgsmaalet om en tilfredsstillende Ordning af Banegaardsforholdene efterhaanden trængt sig frem i forreste Række. Siden de første Jærnbaner anlagdes herhjemme, er Hovedstadens Folkemængde steget fra 150,000 til ca. $^{1}/_{2}$ Mill., og samtidig er Byens Periferi udvidet saa stærkt, at hele Jærnbanetrafiken ikke som hidtil kan samles i en enkelt Centralstation. Det er nødvendigt, at Byens forskellige Punkter faar Berøring med Jærnbanen, saaledes at de bringes i Forbindelse med Tog fra de forskellige Banelinier, dels med de Tog, der besørger Nærtrafiken, og dels — enten direkte eller gennem Omstigning — med Fjærntrafikens Tog.

Der blev i den Anledning nedsat en Kommission til Ordningen af Personbanegaardsforholdene og samtidig udskrevet en international Konkurrence. Konkurrencens Udfald resulterede i en Kommissionsbetænkning, som er lagt til Grund for det af Statsbaneanlægene udarbejdede og til Regeringen indsendte Projekt.

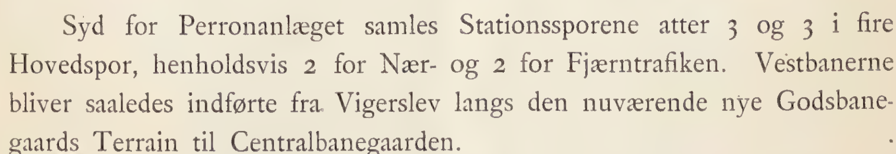
Opgaven er løst paa den Maade, at Godstrafiken foregaar uafhængig af Persontrafiken, og at denne sidstes Nær- og Fjærntrafik er adskilte fra hinanden hver paa sine Spor. Endelig er alle Stationerne, saavel Centralbanegaarden som de øvrige Personstationer, indrettede som Gennemgangsstationer.

Med Hensyn til den Del af Projektet, som omfatter den nye Centralbanegaard, skal jeg i Tilknytning til hosstaaende Tegninger og Planer give følgende Oplysninger:

Den nye Centralbanegaard er projekteret liggende med Hovedfaçaden Syd for Vesterbrogade ud for Frihedsstøtten. Panoptikon og Bygningen ved Siden af denne eksproprieres og nedrives, saaledes at der fremkommer en aaben Plads, hvorfra Reventlowsgade og den nye Tivoligade fører i Banegaardens Længderetning.

Selve Stationen, der er en fuldstændig Gennemgangsstation, har 12 Hovedperroner, 6 for Nærtrafik og 6 for Fjærntrafik, som umiddelbart Nord for Hovedbygningen samles 3 og 3 i 2 Dobbeltspor. Sporene gaa under Vesterbrogade i 2 Tunneller og føres derefter videre op mod Boulevarden i aaben Forsænkning, og derfra gennem Tunnel ad denne videre til Østerbros Station (se Situationsplanen).

Fra Hovedbygningen strækker ca. 900 Fod lange Perroner sig mod Syd et Stykke forbi Ny Vestergade, der føres over Sporene paa en Viadukt. Mellem samtlige Perroner er indskudt Bagageperroner.



Syd for Perronanlæget samles Stationssporene atter 3 og 3 i fire Hovedspor, henholdsvis 2 for Nær- og 2 for Fjærntrafiken. Vestbanerne bliver saaledes indførte fra Vigerslev langs den nuværende nye Godsbanegaards Terrain til Centralbanegaarden.

Hovedbygningens Façade, der er 454 Fod lang, ligger i Højde med Vesterbrogade, idet Sporene til Østerbro, som alt nævnt, fører ind under denne. Forbindelsen mellem Bygningens Lokaler og Perroner tilveje-



KJØBENHAVNS NYE CENTRALBANEGAARD.
FORSIDE.

ARCHITEKT H. E. C. WENCK.



KJØBENHAVNS NYE CENTRALBANEGAARD.
TVÆRSNIT.

ARCHITEKT H. E. C. WENCK.

bringes derfor, som almindeligt ved nyere Stationer, ved Hjælp af Trapper, Elevatorer og Tunneller. Bygningen omfatter et Areal af c. 12.400 □ Al.

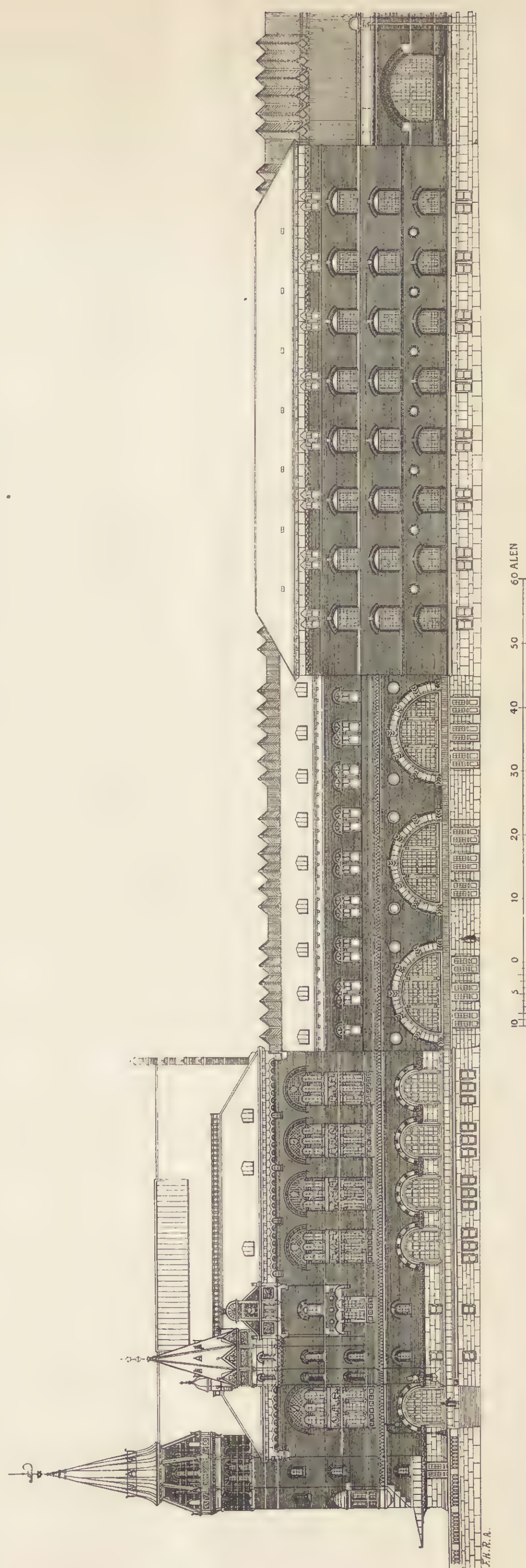
Over Hovedindgangen, der ligger midt i Bygningens Façade, er et Perrontag for Kørende. For Gaaende og Folk, der søger Kontorerne, findes andre Døre, saaledes at man undgaar Konflikt med Køretøjerne.

Hovedindgangen fører ind til en c. 3100 □ Al. stor Afgangsvestibule (den overdækkede Gaard i Raadhuset er til Sammenligning 2700 □ Al.), der gaar gennem hele Bygningens Bredde ud til en 59 Alen bred Hovedplatform, hvorfra Trapper og Tunneller fører ned til Perronerne paa en saadan Maade, at Strømmen af ankommende og afgaaende Rejsende saa lidt som muligt kommer i Berøring med hinanden.

I Vestibulen findes der de fornødne Billetkontorer med ialt 22 Billetluger samt endvidere Aviskiosk, Telegraf- og Telefonekspedition.

Paa hver Side af Vestibulen ligger 2 Ventesale henholdsvis for 1ste og 2den Klasses og for 3die Klasses Rejsende, i Forbindelse med et rummeligt Restaurationslokale.

Endvidere findes der ved Hovedindgangen de fornødne Toiletrum, Barber, Baderum, Garderober, W. C. og Pissoir, samt



KJØBENHAVNS NYE CENTRALBANEGAARD.
FAÇADE MOD REVENTLOWSGADE.

ARCHITEKT H. E. C. WENCK.

Rundrejsebureau og hvad der i øvrigt efter Nutidens Krav fordres til Publikums Bekvemmelighed.

I Kælderetagen findes Varmeapparater, Restaurationskøkkener samt nogle disponible Rum.

Paa Hovedplatformen er indrettet en stor samlet Bagageekspedition med en Indleveringsskranke paa 270 Alen og en Udleveringsskranke paa 350 Alens Længde. I Forbindelse med Ekspeditionen er de fornødne Lokaliteter til Toldbehandling af Rejsegods anbragte. Transporten af Godset til og fra Bagageperronerne sker ved Elevatorer.

Fra Hovedplatformens Ankomstside fører Udgangene ud til saavel Tivoligade som Reventlowsgade. Ved Udgangen til førstnævnte Gade er indrettet Toiletrum for Publikum samt et Ventelokale for Modtagerne af ankomne Rejsende. Ved Reventlowsgade, som ligger betydeligt lavere end Vesterbrogade, er indrettet en Ventesal med rigelige Billetudsalg til Brug for Nærtrafiken paa Søn- og Helligdage og med direkte Trapper til Perronen.

Ved begge Gader er der overdækkede Droske-Holdepladser.

I den østlige Sidefløj findes Lokaler for de kongelige Herskaber, Lægeværelser samt enkelte disponible Rum, hvor blandt andet Droskekuske kunde faa Opholdsrum.

Da det af flere Grunde var naturligt at føre Sidefløjene op til omtrentlig samme Højde som Hovedbygningen, er der derved opnaaet Plads til samtlige Administrationslokaler, som nu findes spredte rundt om i forskellige private Bygninger til stor Ulempe for Forretningsgangen. Saaledes er der skaffet Lokaler til Generaldirektoratet med Ekspeditionskontorer og Revision, endvidere for Baneafdelingen, Statsbaneanlægene, Søfartsforvaltningen, Trafikforvaltningen, statistisk Kontor samt Bogholderi og Kassererkontor med Billettrykkeri og Arkiv. Da Lejesummen for alle disse Lokaler nu er ganske betydelig, viser det sig at være en god økonomisk Foranstaltning at anbringe de nævnte Administrationslokaler som projekteret.

Mellem Sidefløjene er Perronerne overdækkede i en Længde af ca. 450 Fod med 3 store Perronhaller. Hallerne afsluttes for Enden med en Glasvæg, hvis Afstivning finder Sted gennem en Bro med tilhørende Trapper til Perronerne og Udgange gennem 2 Trappetaarne til Gaderne, saaledes at ankommende Rejsende uden Bagage hurtig kan forlade Stationen ad denne Vej.

Den nye Centralbanegaard tænkes opført af røde Mursten med Sokler og Piller af Granit. Ligeledes er de store Vinduer over Hovedindgangene og Søjlerne i Vestibulen af Granit, og i øvrigt gøres en rig Anvendelse af hugne naturlige Sten saavel paa Façader som ud mod Perronhallerne.

Over Udgangen fra Vestibulen til Perronhallerne er Feltet om det runde Vindue tænkt udfyldt med et Maleri af glaserede Lerfliser. Da Ventesalene ikke er overbyggede, faar disse direkte Ovenlys, foruden at der er Vinduer ind til Perronhallen, og man vil paa det flade Tag kunne skaffe Kontorpersonalet Adgang til at trække frisk Luft.

Selve Hovedstationen med Administrationslokaler vil efter Overslaget koste ca. 3.000.000 Kroner, inkl. Varmeapparater, hvortil kommer Perronhallerne med 800.000 Kr. og Platformen med Trapper og Elevatoranlæg med 300.000 Kr., altsaa ialt 4.100.000 Kroner. *W.*



I Forbindelse med Opførelsen af den nye Centralbanegaard staar Planerne om den underjordiske Boulevardbane og Ringbanen med dens forskellige Stationer, samt Nedlæggelsen af det gamle Baneterrains Bygninger, hvorved ca. 24 Tdr. Land af dette store Areal udlægges til Byggegrunde.

Boulevardbanen føres under Vesterbrogade og derefter i aabne Udskæringer hen gennem den sydøstlige Del af det nuværende Jærnbaneterrain, svinger saa gennem Aborreparken Nord for Vandværket og føres videre gennem Tunnel ad Boulevarden til Østerbros Station. Hvor Banen skærer Frederiksborggade, fjærnes Sporene noget fra hinanden, og her indrettes en underjordisk Station med en Midteperron, hvortil Adgangen sker gennem to Kioskbygninger, som opføres paa hver sin Side af Boulevarden.

Ved Østerbros Station forlænges Stationssporene under Østerbrogade ind i den nærmest Stationen liggende Del af Østre Anlæg, hvor der vil blive indrettet Perroner mellem Sporene.

Ringbanen gaar, naar man tager Udgangspunkt fra Hellerup, ad den nuværende Klampenborgbane ned over Nørrebros Station, følger saa det nuværende Godsbanespor forbi Sygehjemmet til Frederiksberg og føres ad det i den sidste Tid anlagte Godsbanespor mellem Roskildevej og Valby videre over Centralbanegaarden, Østerbros Station og Svanemøllen tilbage til Hellerup. Paa Strækningen fra Valby over Centralbanegaarden og Østerbro til Hellerup findes 4 Spor, to for Fjærntrafiken og to for Nærtrafiken.

Langs Ringbanens Spor vil der blive opført en Række nye Stationsbygninger, nemlig en paa Nørrebro, umiddelbart ved Nørrebrogade, en ved Rolighedsvej, skraas for Sygehjemmet, en ved Peter Bangs Vej, tæt ved Diakonissestiftelsen, en i Valby, en ved Enghavevej og den allerede nævnte ved Frederiksborggade. Yderligere bliver der ved Svanemøllen opført en lille 2-Etages Stationsbygning, hvis Førstesal kommer til at ligge i Højde med Strandvejen, medens der ved Hellerup opføres en ny Hovedbygning, Øst for den nuværende Station. Her maa Stationsanlæget ogsaa udvides med flere Perroner, hvortil Adgangen sker gennem en Tunnel med tilhørende Trapper.

Af Stationerne skal de ved Nørrebro, ved Rolighedsvej og ved Peter Bangs Vej indrettes efter samme Principer som Kystbanens Vedbæk-Station, saaledes at man inde i Bygningen gaar op til Perronerne. Med andre Ord er Banelinien

paa disse Steder hævet over Gadens Niveau. Ved Valby og Enghavevej bliver Forholdet omvendt, idet Banelinien her er sænket under Gadens Niveau. Man kommer fra Gaden ind i Bygningens 1ste Etage og kan herfra gaa ad en Luftbro ud over Sporene og ad Trapper ned til disse.

I det hele taget bliver Personbanens Spor, overalt hvor Krydsning med Gader finder Sted, enten løftede eller sænkede i Forhold til Gadens Niveau, saaledes at alle Jærnbaneoverkørsler bortfalder.

Dette er derimod ikke Tilfældet med de nye Godsbanespor, der anlægges til Besørgelsen af Godstrafiken. Disse, hvis nærmere Ordning her ikke skal omtales, lægges paa almindelig Maade i Terrainet, men da Godstogene er færre og kører langsommere, mener man, at de ikke vil blive til videre Gene for Gadefærdselen, og det er af Hensyn til den lette Anbringelse af mulige Sidespor af Betydning, at Godsbanen saa nær som muligt ligger i Højde med det omliggende Terrain.

Som allerede nævnt, vil største Delen af det nuværende Banegaardsterrain blive udlagt til Bebyggelse. Bebyggelsesplanen er ikke endelig fastslaaet, men for at danne sig et Begreb om, hvorledes Pladsen eventuelt vil kunne benyttes, er der af Statsbaneanlægene udarbejdet et skitseret Forslag, der nærmere vil fremgaa af omstaaende Situationsplan. Langs St. Jørgenssø anlægges en bred Søgade og parallel hermed en Gade, som i Fortsættelse af Nansensgade strækker sig til Gl. Kongevej og Vesterbrogade. Arealet mellem Gyldenløvesgade, Vester Farimagsgade og Gl. Kongevej deles ved Tværgader i 10 Byggeblokke, og ved at lade de midterste af disse Tværgader sigte mod Dæmningen over St. Jørgenssø, har man tilvejebragt bekvemme Færdselsveje mellem den indre Bys Kvarterer og Niels Ebbesensvej. Ved at føre Gl. Kongevej igennem til Jærnbanegade fremkommer endnu 3 Byggeblokke med Hovedfaçader dels til Vesterbrogade, dels til den nuværende Vester Farimagsgade. Navnlig dette Parti, der grupperes omkring Baneliniens aabne Udskæringer, vil frembyde de gunstigste Betingelser for en tiltalende architektonisk Behandling, ligesom der ved selve Udskæringernes Balustrader vil kunne indrettes dekorative Siddepladser.

I Projektet er Værdien af de disponible Grundarealer, af hvilke Kommunen har betinget Forkøbsret til en Femtedel for en Pris af kun 83 Øre pr. Kvadratalen, anslaaet til 15 à 20 Mill. Kr. Desuden vil en Del Arealer frigøres ved Nedlæggelsen af Banelinierne til Frederiksberg og Nørrebro; af disse vil nogle medgaa til Gadeanlæg, men en Del vil kunne sælges til Byggegrunde. Herved mener man at kunne indvinde en saa stor Del af de ca. 27 Mill. Kroner plus Ekspropriationsudgifter, som hele Ordningen af Personbanegaardsforholdene efter Beregningen vil koste, at det Tilskud, Staten vil komme til at yde hertil, næppe vil overstige 12 à 15 Mill. Kr.

Det storstilede Projekt, som har været under Udarbejdelse i Statsbaneanlægene siden 1894, venter nu kun paa Rigsdagens Vedtagelse, og man haaber, at Sagen her maa blive fremmet saaledes, at der snarest muligt kan blive taget fat paa Opførelsen af den nye Centralbanegaard.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

under Taarnets Vægt, skulde Kuplen ved sin Vægt og først og fremmest ved sit Sidetryk nok gøre ondt værre. En Kuppel eller en Bue, som udspændes mellem Mure, afstiver ikke disse eller holder dem sammen, men stræber mod at skille dem ad, at vælte dem. Denne samme Misforstaaelse maa formodentlig ogsaa ligge til Grund, naar der siges om Cirkelvinduerne i Tamburen paa Domkirken i Florens's Kuppel, at „disse Cirkelvinduer styrker Murene til at kunne modstaa Hvælvingernes Tryk".

Den middelalderlig Bygningskunst behandles iøvrigt med langt mere Forstaaelse end den oldkristelige; men naar det siges om den kirkelige, romanske Bygningskunst, at den er den mest selvstændige og mandige Kunst, nogen Tid har skabt, da er dette ganske misvisende. Er der noget, den ikke er, da er det *selvbevidst,* langt snarere kan man da kalde den naiv.

Endvidere er det urigtigt, naar det siges, at den romanske Kunst hovedsageligt udviklede sig i Vesttyskland. Frankrig er langt rigere paa selvstændige og nye Plananlæg og Konstruktionsformer end Vesttyskland.

Ordet „Rytterknægt" er ikke heldigt; det hedder *Tagrytter.* Derimod har Dr. Bierfreund været heldig ved at opfinde Ordet *Overværk* som Betegnelse for den Del af en Søjlestilling, som hviler paa Kapitælet (Architraven, Frisen og Gesimsen). Dette Ord fortjener at faa Borgerret i vort Sprog.

Underligt kølig ser Forfatteren paa Markuskirken. Den er „logisk uangribelig, tør og fantasiløs. Den orientalske, overdaadige Pragt, der har dækket Kuppelflader, Vægge og Piller, hver Tomme, med straalende Mosaiker, vækker Undren, taler til Øjet, men ikke til Følelsen".

Heller ikke de græske Templer gaa fri. Hvad mener man om følgende Paradoks: „Et Barn kan bygge Parthenon op med Klodserne i en Byggekasse."

Ja, dele Sol og Vind lige, gør Forfatteren ikke. Hvorfor kan man dog ikke, naar man taler om Kunst, glæde sig over de forskellige Arter hver for sig? Man bebrejder dog ikke en Krokus, at den ikke er en Rose. Kan man dog ikke have et saa rigt Hjærte, at man kan elske den ene, uden at rive ned paa den anden?

Det er godt at være varm om Hjærtet og at forstaa at udtrykke det, saaledes som Dr. Bierfreund kan; men Værdien heraf forringes, saalænge man ikke kan lade være med at helde Malurt i Skaalens Sødme. Lad os kæmpe mod det, som staar Kunsten imod, det, som ikke er Kunst, men gør Fordring paa at være det; men indenfor dens Rige skal man lade Blomsterne i Fred, ogsaa de, som ikke i Øjeblikket

er vore Yndlingsblomster. Dr. Bierfreund har mange Egenskaber for at kunne skrive en god Bog; naar denne ikke helt er bleven det, da skyldes det Pletter, hvoraf Størstedelen kunde og burde være undgaaede.

FORSKELLIGT.

Jubilæum. Bygmester *Chr. Jakobsen,* som har opført en stor Del kjøbenhavnske Ejendomme, af hvilke de mest kendte er Bjørnsdal, Bygningerne i Stockholmsgade og Glaciskarréen, højtideligholdt d. 18. Januar sit 25-aarige Jubilæum.

Murermester *Thorvald Lindhards* 25-aarige Jubilæum var ikke den 28. Januar, som angivet i sidste Nr. af „Architekten," men derimod den 23. Januar.

En Septic-Tank har Gentofte Kommunalraad vedtaget forsøgsvis at indrette ved en af Kommunens offentlige Bygninger, og Kommuneskolen i Skovshoved er udset til dette Brug. Aarsagen til dette Forsøg er, at Raadet i stigende Grad modtager Andragender om Ret til ved private Bygninger at anlægge *Septic-Tanks* og man ønsker derfor at prøve, om et saadant Anlæg har praktisk Betydning.

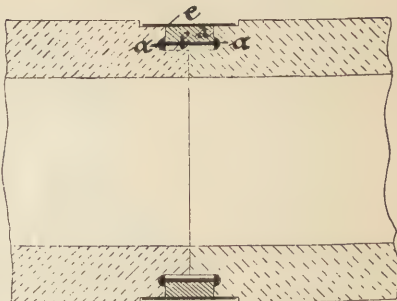
Udstilling af nyere Bygningsmaterialier. Den Udstilling, som Industriforeningen og Akademisk Architektforening foranstalter i Marts Maaned, har kunnet glæde sig ved en overordentlig stor Tilslutning. Da Anmeldelsesfristen var udløben den 15de ds. forelaa et saa stort Antal Anmeldelser, at Udstillingsudvalget begyndte at nære Frygt for, at Industriforeningens samtlige Forevisningslokaler neppe kunde rumme alt. Ved at foretage nogle Reduktioner i en Del af de begærede Pladsarealer nærer man dog nu Haab om, at det vil lykkes at tilfredsstille alle Krav og tillige at skaffe en smuk og interessant Udstilling tilveje. Inden den 15de Februar skal samtlige Udstillere have Meddelelse om den Plads, som er dem tildelt, og det er derfor ikke noget ringe Arbejde, som Udvalget i den Tid maa udføre, da det er nødvendigt at konferere med en stor Del af de udstillende Firmaer, for at formaa dem til at gøre deres Udstillinger saa smukke og instruktive som muligt.

Det er en Selvfølge, at vort Tidsskrift vil behandle denne Udstilling udførligt i kommende Artikler for derved at bidrage til, at de nye og gode Materialier, som den maatte indeholde kan blive bekendt i videst mulige Omfang.

Dødsfald. Smedemester *Henrik Jul. Theodor Christensen,* Kbhvn.
Fhv. Asfaltfabrikant *Villiam Brønnum.*
Snedkermester *F. L. Drewes.*

PATENTMEDDELELSER.

Samling af Rør og Kanaler af Cement, Monier og lignende. Herpaa har Fabrikant *Emanuel Jensen*, Frederiksberg, faaet udstedt Patent Nr. 4438.



Den paagældende Opfindelse gaar ud paa at fremstille en Samling af Cementrør, Kloakledninger og lign., der er tættere end de hidtil anvendte. Fig. 1 viser en Samling, hvori *a* betegner en Not, fyldt med en Kitmasse, *b* en sammensvejset Jærnring, der, idet Rørene samles, trykkes ind i Kitmassen. Derefter lægges Baandet *c* omkring Samlingen, hvorpaa Mellemrummet *d* fyldes med Holzcement eller en anden temmelig letflydende Tjærekomposition.

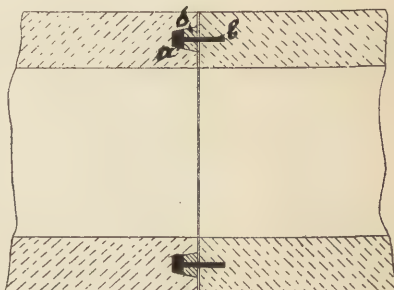


Fig. 2 angiver en anden Ordning af Samlingen efter samme System, idet Jærnringen *b* her er indstøbt i det ene Rør, medens en Del af Noten *a* paa samme Maade som ovenfor beskrevet er fyldt i Bunden med Kit og Resten *d* med Holzcement. Fordelen ved at anvende dels Kit, dels Holzcement er følgende: Hvis man alene anvender en Kitmasse, vil der, naar Ringen trykkes derind, ikke dannes nogen god Forbindelse med denne, saaledes at Vandet kan presses mellem Røret og Kitten. Hvis man alene anvender Holzcement, vil Forbindelsen med Ringen blive god, men Vandet vil kunne trykke Holzcementen ud af Noten, hvorved Samlingen bliver utæt. Ved Forbindelse af Kitmasse og Holzcement opnaar man, at denne gør Forbindelsen aldeles vandtæt, medens Kitmassen forhindrer Holzcementen i at undvige.

Fremstilling af Asbestcementplader. Paa Fremgangsmaaden til en saadan har Fabrikant *Ludwig Hatschek* fra Østrig faaet udstedt dansk Patent Nr. 4455.

Opfindelsen drejer sig om en Fremgangsmaade til af hydrauliske Bindemidler og Trævlestoffer at fremstille Kunststenplader af enhver Tykkelse og samtidig at opnaa en Fasthed, som ikke lader sig opnaa ved Anvendelse af de hidtil benyttede Fremgangsmaader. Den her omhandlede Methode karakteriseres ved, at en stærk fortyndet Blanding af hydrauliske Bindemidler og fint delte Trævlestoffer af animalsk, vegetabilsk eller mineralsk Oprindelse f. Eks. Cellulose, Glas- og Uldslagger samt Asbest, ved Hjælp af et Bælte uden Ende, ligesom i Papfabrikationen, tilføres et eller flere Valsepar for at blive pressede. Bindemidlets Hærdning trækkes noget ud ved Tilsætning f. Eks. af malet, ikke brændt Gips til Portlandcementen, og Blandingen af Bindemiddel og Trævlestoffer fortyndes saa meget, at hver enkelt Trævl fuldstændig omgives af Bindemidlet. Den saaledes tilberedte Blanding føres ved et Bælte uden Ende i tynde Lag hen mellem Valserne, saaledes at Flertallel af de i Blandingen værende Trævler kun kan ligge vandret, ikke lodret, i Forhold til Pladens Plan, hvorved Pladen faar større Fasthed, idet den kun lader sig brække i Stykker, naar samtidig de paa det paagældende Sted liggende Trævler ogsaa rives over. Blandingen kan oprulles paa en Tromle saa længe, indtil den ønskede Tykkelse er naaet.

Ved saaledes at sinke Bindemidlets Hærdning, bliver man i Stand til at rulle og presse flere Lag af Materialet indtil den ønskede Tykkelse, ligesom man kan give den fremstillede Plade en hvilken som helst Form ved at skære, presse og forme den.



FORENINGSMEDDELELSER.

Lørdag den 25. Januar 1902 Kl. 8 pr. afholdes *Møde i Citykaféen,* Pilestræde 14, 1. Sal.

Smørrebrødsbord.

Foredrag af Professor, Dr. phil. *J. L. Heiberg:* „Syditaliens Betydning for Kunstens Udvikling i Italien".

UDFALD AF LICITATIONER.

Statsbanerne. Opførelse af Bygninger paa Varde—Nørre-Nebel Jærnbane. Ved Licitationen d. 18. Jannar over Bygningsarbejder ved Varde—N.-Nebel indkom ialt 25 Tilbud, hvoraf de 16 galdt for samlet Entreprise. De laveste af disse var: Murermester Tranholm, Esbjerg, 117,000 Kr., Murermester H. Nielsen, Fredericia, 117,555 Kr., P. Rasmussen & P. Kirkegaard, Dianalund, 118,162 Kr., H. F. Hansen m. fl., Varde, 118,187 Kr. Højeste Tilbud var paa 153,180 Kr.

Kjøbenhavn. Tilbygningen til „Ny Carlsberg Glyptothek". Ved Licitationen over Stenhuggerarbejdet til Glyptothekets Tilbygning blev 1. Del af Arbejdet til et Beløb af 23,828 Kr. overdraget til D'Herrer C. Wienberg og Hans & Jørgen Larsen i Forening, medens 2., 3. og 4. Del til et Beløb af 135,500 Kr. overdroges James Maag & Thorald Müller.

Esbjerg. Underbygning under Station. Ved Licitationen over Murarbejdet til en Underbygning ved Esbjerg Station, indkom 8 Tilbud, hvoraf det laveste var: Murermester F. Geertsen, Esbjerg, 32.450 Kr. De følgende Tilbud var: Murermester Andersen, Esbjærg, 32,653 Kr„ Entreprenør Hoffmann, Hansen & Ko. 33,800 Kr. Højeste Tilbud: 41,545 Kr. 30 Øre var fra et københavnsk Firma.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
3,470 Kv, Al. Grund ved Brøndsted Allé.	Akts. „Rahbekskvarteret".	Tømrermester Otto Arboe og Malerm. Petersen og Andersen.	34,770 Kr.
Hj. af Søndergade og Vesterbro i Odense.	Fedevarehandl. Rs. Sørensen.	Købmand C. J. Petersen, Odense.	130,000 Kr.
St. Knuds Hvidtølsbryggeri i Odense.	Købmand J. C. Petersen.	Rs. Sørensen	66,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Nedbrydningsarb. paa Værkstedsbygning ved Hovedbanegaard.	10. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	Januar	24	1
Aalborg.	Lev. af 579 Fod 42" Monierrør.	Stads- og Havneingen., Aalborg.	Januar	28	8½
Aarhus.	Lev. af Støbejærnsrør, Fittings og Skydehaner til Vandværk.	Aarhus Stadsingeniør.	Januar	28	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 2000 Kobberlygter til Belysningsvæsnet.	Gasværkernes Ingeniørkont., Vestre Gasværk.	Januar	30	12
Frederiksberg	Udf. af Dampopvarmningsanlæg i Frbg. Fattighus	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	Januar	30	12
Viborg.	Opf. af Stakit samt 3 nye Porte til Kommuneskole,	Skolens Pedel	Januar	31	6
Gjedser.	Bygningsarbejder ved Station.	Statsbaneanl. Kontor, Reventlowsgade 10. K.	Februar	1	2
Kjøbenhavn.	Lev. og Opst. af 2 Røgrørskedler til Østre Gasværk.	Østre Gasværks Tegnestue.	Februar	3	12
Aalborg.	Lev. af Brosten og Kantsten.	Stads- og Havneingen., Aalborg	Februar	15	6
Kjøbenhavn.	Lev. af 8000 løb. Alen Granitkantsten.	Vej- og Kloakanl. Nye Raadhus.	Februar	6	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 31. JANUAR 1902
№ 18

SORTEDAMSLUND.



„SORTEDAMSLUND“ kaldes den Beboelsesbygning, som for Tiden er under Opførelse ved Sortedamssøen.

Den bygges af røde, haandstrøgne Sten paa en høj Granitsokkel, ligesom Baand og Solbænke bliver af sidstnævnte Materiale. Hovedgesimsen, Altanerne og Balustraden støbes af Cement. Taget dækkes med engelsk Skifer, medens Render, Nedløbsrør og andre Afdækninger udføres af Kobber. Foran de tilbagetrukne Partier anbringes, ligesom paa Altanerne, Smedejærnsgitter.

Det, som ved første Øjekast tiltrækker sig Opmærksomheden, er vel den brudte Façade; thi paa denne Maade opnaaes der først to Karnaphjørner i Dagligstuerne og dernæst en ypperlig, lun Altanplads samt forneden en bred Trappe ved Indgangene og paa hver Side af disse Plads til en Beplantning op ad Huset.

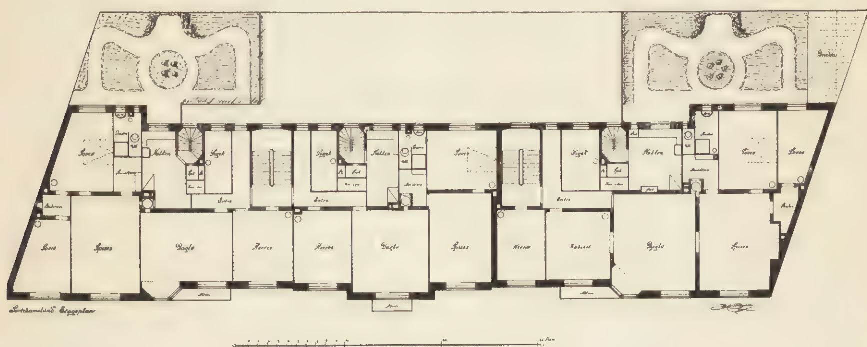
I Planen har jeg særligt søgt at undgaa lange Korridorer mellem Spisestuerne og Køkkenerne, ligesom der ved Anbringelsen af Prismeglas i Væggen over V. K. og Badeværelserne er opnaaet, at Forbindelsen mellem Køkkenet, Spisestuen og Soveværelset bliver lys og derved mere faar Karakteren af et Anretterum.

Apropos! Den lange Korridor mellem Køkkenet og Spisestuen, troer jeg, der i de fleste Tilfælde ikke skænkes megen Tanke ved Udarbejdelsen af Planen, thi denne gaar igen i et Utal af opførte Huse og i mange Tilfælde paa Steder, hvor den med Lethed kunde være undgaaet eller i det mindste betydeligt forkortet.

Er der nogensinde tænkt paa det Spild af Tid, saadan en Lejlighed daglig kræver?

Lad os sætte Regnestykket op.

En almindelig, lang Korridor kan sættes til 15 Alen (der findes endog Eksempler paa 20 Alen og derover); i Køkkenet regnes 5



Alen fra Døren til Bordet eller Spisekamret og ligeledes 5 Alen fra Døren til Spisebordet; dette giver ialt 25 Alen. En Pige gaar 10 Gange ind og ud for at dække et Bord og det samme Antal Gange ved Afdækningen; det bliver 20×25 Alen $\times 2 = 1000$ Alen. Regnes der nu med 4 Maaltider om Dagen, faar vi, at Pigen daglig spadserer en Vejlængde af 4000 Alen; saa er heri endda ikke regnet med, hver Gang Pigen skal ind, naar det ringer, og alle de øvrige Gange i Løbet af en Dag, hun skal passere Korridoren.

Men 4000 Alen om Dagen giver 122 Mil om Aaret; tænk, hvad der kan spares i Tid og Slid for hver Alen, saadan en uhyggelig, lang Korridor forkortes.

Men tilbage til Projektet. I det op til Soveværelserne viste Baderum anbringes koldt og varmt Styrtebad, ligesom der anbringes fast Servante med Afløb. I hver Lejlighed anbringes en Centralovn, der opvarmer Spise- og Dagligsstuerne.

I hver Ende af Gaarden anlægges et lille Haveparti, og hermed er formentlig nævnt, hvad der frembyder Interesse ved det her omhandlede Projekt.

Heinrich Hansen.

* * *

Red. kan ikke undlade at knytte den Bemærkning til de Projekter, som fremkommer til Bebyggelse af Grundene langs vore Søer, at man maa haabe, at Architekterne i højere Grad end tidligere, vil lægge an paa at komponere Façaderne saaledes, at de kan gøre Virkning paa den store Afstand og ikke forsvinde i den Ensformighed og Karakterløshed, der desværre netop er saa fremtrædende for et Parti af vor Hovedstad, der mer end de fleste andre indbyder til gennemført kunstnerisk Udvikling. Hvis Architekterne vilde tænke lidt mere paa den maleriske Virkning, som kan opnaaes ved andre Tagformer end ved de sædvanlige, kedsommelige, københavnske Skifertage, og f. Eks. ved Tagrygninger i forskellige Højder, Fremspring, Taarne o. l. danne en mere interessant *Silhuet* af Bygningsmasserne, vilde der skabes mere Liv, og en Del kan opnaaes for at raade Bod paa den Mangel paa Fremsyn, tidligere Operationer har vist ved ikke at have sikret Søerne virkeligt smukke og architektoniske Omgivelser ved at lægge de fornødne Servituter og Censur paa de omgivende Grunde. — Hvad udmærket Architektur betyder i Forhold til Naturomgivelserne, saa at det enes Skønhed fremhæver det andets, derpaa har man netop ved Sortedamssøen et lysende Eksempel i et Kunstværk af høj Rang: den Soldenfeldske Stiftelse.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Bygningssten af Glas. I de senere Aar har man fremstillet Glassten efter *Falconniers* System til Brug ved Udmuring af Lysaabninger eller til Opførelse af gennemsigtige Mure. Som bekendt er disse Sten ejendommeligt formede, hule og gennemsigtige Glaslegemer, som ved Opmuringen sættes i Cementmørtel.

Noget helt nyt ikke blot med Hensyn til Form, men ogsaa til Masse, er de saakaldte Keramoglassten, som er opfundne af den franske Ingeniør *Garchey.*

Til Fremstilling af disse Sten benyttes smaat Glasaffald, Glasskaar etc., som ophedes netop saa meget, at Glasset mister sin gennemsigtige, ensartede Struktur og gaa over i krystallinsk Tilstand. Medens Glassets Gennemsigtighed herved gaar tabt, beholder det vedblivende sin Modstandskraft overfor Vejrligets Paavirkning samtidig med, at dets Modstandsdygtighed overfor mekanisk Slid og Ødelæggelse tiltager betydeligt. Man har saaledes faaet et nyt Stof, som uden at miste Glassets gode Egenskaber —

med Undtagelse af Gennemsigtigheden — har opnaaet flere nye, gode Egenskaber. Ved Forsøg i Statsprøveanstalten i Paris har det vist sig, at Keramostenens Modstand mod Slid omtrent er som Porphyrs og to—tre Gange saa stor som Marmors. Fastheden mod Tryk er noget over 2000 Kilogram pr. Kcm., medens Granitens kun er ca. 600 Kgr. pr. Kcm. Frost indvirker ikke paa Stenene, fordi de bestaar af Glas, hvorpaa Vand ingen Indvirkning kan have. Adhæsionskraften overfor Cement er meget betydelig, ved glat, poleret Flade 8,5 og ved ru Overflade 15,3 Kgr. pr. Kcm. I Praksis kommer sidstnævnte Tal mest i Betragtning.

Det nye Materiale formes som Sten, Blokke eller Fliser, men ogsaa som Formsten i forskellige Profiler. Ved Anvendelse af passende valgte Farver i Sammensætningen faar Keramostenen et livligt og behageligt Udseende.

FORSKELLIGT.

I Januarheftet af „Arkitektur och dekorativ konst“, Organet for *„Svenska Teknologföreningens Afd. för Husbyggnadskonst“*, har en Indsender under Mærket *Karl Anton* skrevet en sympathetisk Artikel med Titlen: *Intryck och minnen från en cykelfärd i Danmark, sommaren 1901“*. I let causerende Form berører Forf. forskellige architektoniske Emner, som særligt har vakt hans Opmærksomhed. Om vore Villaer anfører han det som et fælles Træk, at de i Almindelighed er meget smaa, og siger i denne Forbindelse: „Allting i Danmark är litet och gemytligt, landet först och främst, men för att det skall låta stort, har man också gjort milen liten, icke mer än $^3/_4$ mil hos oss, och på det sättet får man så många fler“. Mange af Villaerne er efter Forf.s Mening ikke større end „Grindstugor“ (ↄ: Bomhuse) i Sverrig, og de fleste ser ud til kun at rumme fire Værelser og Køkken; men det er maaske derfor, de ser saa „trefliga“ ud. Thi at bygge et lille Hus af den lette Art, som hører ind under Villastil, kan nok gøres net, naar man ikke har Raad eller Plads til alt for mange Balkoner, Verandaer, Taarne eller Gavle; men naar man begynder at bygge den Slags Bygninger med tolv, femten Værelser, „da kommer let den Onde med i Spillet i Form af Udspring og Udsvævelser“. Vore Plankeværker og Stakitter gør [mærkeligt nok!] særligt Indtryk paa Forf.; thi i Sverrig er dette noget, som ofte forsømmes, saa at det ligefrem er blevet til et Ordsprog: ful som ett plank. — Frederiksborg Slot, „Danmarks fornemste, architektoniske Monument og de Danskes Øjesten“, vækker Forf.s Beundring for det Ydres Vedkommende, hvorimod han mangler Sympathi for det Indre.

Om Københavns nye Raadhus hedder det:

„Er nu denne Bygning en Prøve paa moderne Architektur? Ja, vist er den det, det kan man vel ikke nægte. Dermed burde jeg have ladet mig nøje; men saa kommer Lysten til at dissekere. Hvori bestaar da det

nye? Er ikke Taarnet italiensk, er der ikke en Mængde Enkeltheder at søge i den norditalienske Murstensarchitektur og den longobardiske Stil? Og er ikke for en Del Motiverne til andre Enkeltheder tagne fra de gamle, romanske Døbefonder og Gravsten, som findes i Nationalmuseet i Kjøbenhavn? Selve den store, forgyldte, i Kobber drevne Statue af Biskop Absalon, som findes paa Hovedfaçaden, er tagen fra hans Gravsten i Sorø Klosterkirke. Hvad er det da, det nye? Ja, her har jeg ondt ved at udtrykke Tanken i Ord. Grupperingen og hele Bygningens Anordning er jo ny, og maaske det just er heri, man har at søge Grunden til det Indtryk af Nutid, man faar straks ved første Øjekast. Nyt eller rettere sagt fornyet er ogsaa den Omstændighed, som her synes at have virket med, at Kunstneren paa sin Side har haft et forstaaende Publikum og Autoriteter, som har skaffet Pengene tilveje, som det forekommer den uindviede, uden at ville knibe paa Midlerne. Han har derfor kunnet gaa til sit Arbejde med Glæde og er blevet ansporet af den Tanke, at hans Arbejde til alle Tider skal bestaa som et Nationalmonument. Gransker man derpaa de italienske, romanske og hjemlige Enkeltheder nærmere, mærker man snart, at selv her findes Nyheder; thi disse laante Motiver er overalt paa den mest kunstneriske Maade omarbejdede og samarbejdede med hinanden, enten de nu stammer fra Nordens eller Sydens Kunst, eller de er udrundne direkte fra Kunstnerens Fantasi. Jeg mener, at Danmark i mangt og meget har sin nye Stil færdig, og dog kender man den saa meget fra de gamle Kirkers Trappegavlprydelser og Kridtstensornamenter. Og der er vel ikke noget ondt i, at man søger at tillæmpe det, man kan kalde sit eget, paa nyere, moderne Forhold. Men lad os blive enige om at lade de Danske beholde deres nye Stil for sig selv, og lad os her hjemme danne en ny svensk, som bliver vor egen, og lad os tage os i Agt for, at den nye Stil, man stræber efter, bliver kosmopolitisk".

Restaureringen af Vallø Slot opfylder Forf. med Beundring for det samvittighedsfulde og nænsomme Arbejde, som man har sat sig som Maal at gøre saa godt som muligt, saa at man ikke i Hastværket forsømmer noget, som vilde kunne gøres bedre. I de mindste Enkeltheder mærker man den kærlige Haand, som leder og ordner det hele, som prøver og overvejer alt, f. Eks. ikke anser de Tagstole, som bære Taarnspirene, for alt for ringe til kunstnerisk Behandling. Men, som Forf. mener, dette kan lade sig gøre, naar man har god Tid og gode Penge at røre sig med. Dog foretager man dér — som Forfatteren udtrykker sig — en Del Foranstaltninger, som synes mærkelige, især for Svenske. Saaledes bestod Bjælkelagene alene af Bjælker, malet i simple Mønstre, samt der ovenpaa Gulv uden Indskud eller andet, som kunde dæmpe Lyden. [Det vil sikkert forbause Danske at høre dette, og det forholder sig da heller ingenlunde saaledes. Der er lagt „Gulv" over Bjælkerne, og ovenover dette vil der med et Mellemrum af Lersten, som Indskudsmateriale, atter blive lagt det rigtige Gulv paa Lister, — netop en særdeles praktisk og rationel Fremgangsmaade]. Endvidere kan Forf. ikke rigtig finde sig til Rette med at se

Støbejærnsovne inde i Værelserne, „men den Slags Anmærkninger falder bort, naar man betænker, at det er saaledes Skik og Brug i Danmark. Ganske koldt virker det ogsaa at have Vindueskarme og Dørindfatninger af Marmor. Det er tydeligt nok blot os (de Svenske), som forstaar Kunsten at gøre Hjem varme . . . “ [?].

Iøvrigt omtaler Forf. en passant forskellige Provinsbyer med Anerkendelse og slutter Artiklen med en Opfordring til sine Landsmænd — som de Danske vice versa ogsaa kan lægge sig paa Hjerte — til at følge hans Eksempel og gøre en Cycletur, hvorved man altid lærer det fremmede Land intimere at kende end fra Jærnbanetogene, „och hälsa på våra yndiga och hyggliga fränder på andra sidan sundet i deras egna trakter och lära känna dem sådana de te sig i både helg och söcken og deras konst såväl i stort som smått.“

⁂

Personalia. Tømrermester *H. P. R. Hansen,* Brandinspektør i Lyngby, har i Anledning af sit 40-aarige Jubilæum d. 24. Januar modtaget Dannebrogsmændenes Hæderstegn.

⁂

Jubilæum. Tømmerhandler *Corn. Fjord,* hvis store Trælastforretning paa Østerbro for kort Tid siden er overgaaet til „Kjøbenhavns Trælasthandel“, kan den 6. Februar fejre sit 25 Aars Jubilæum.

⁂

Kjøbenhavns Forskønnelsesforening. Paa Generalforsamlingen den 28. Januar valgtes følgende Medlemmer af Foreningen til Bestyrelse: Overretssagfører *F. Hartmann,* Professor, Architekt *Hans J. Holm,* Architekt *Fritz Koch,* Architekt *Magdahl-Nielsen* og Dekorationsmaler *Møller-Jensen.*

Quod felix faustumqve sit!

⁂

Plakatsøjler. I Borgerrepræsentationens Møde Mandag den 27. Januar var til 1ste Behandling Indstillingen fra Udvalget om Plakatsøjler. Ordføreren (Eskild Salomon) motiverede Forslaget om, at der skulde udskrives en offentlig Konkurrence. Udvalget vilde være villigt til at forøge Antallet af Magistratens Medlemmer, Bedømmelseskomiteen, og Ordføreren foreslog, at denne suppleredes med to Medlemmer, valgte af Akademisk Architektforening.

Sagen gik til 2den Behandling.

⁂

Ved Gentofte Jærnbanestation agtes opført et Hotel med Forsamlingssal, Theater og Koncertsal. Tegninger og Planer er udførte af Architekt *Brandstrup.*

⁂

Bebyggelsen af Marsmarken i Paris. Gentagende Gange har Spørgsmaalet om Bebyggelsen af denne saa velkendte Udstillingsplads været

fremme, men ligesaa ofte er den atter bleven henlagt. Paa Pariser Salonen i Fjor vakte Architekt *Hannotins* Plan til en saadan Bebyggelse en ret betydelig Opsigt, dog ser det mere ud, som om Stadsarchitekt *Bouvards* Plan engang skal blive gennemført. Efter denne vil Marsmarken blive omdannet til en stor Park, omgivet med en Ring af Villaer. Af tre Grunde næres der dog endnu Betænkeligheder ved Gennemførelsen af denne Plan; for det første bliver man derved afskaaren fra fremtidig at afholde Verdensudstillinger paa dette Sted; men efter det mindre heldige Udfald, som den sidste Udstilling fik, vil denne Grund dog neppe blive den afgørende.

Den anden Indvending kommer fra militær Side. Marsmarken er jo — som Navnet antyder — fra gammel Tid bleven anvendt som Eksercerplads, og som saadan ønskes den stadig bibeholdt; men siden Verdensudstillingerne har taget denne i Besiddelse har Soldaterne ikke haft megen Anvendelse for den, idet hver Udstilling behøvede tre til fire Aar for at blive bygget, og henimod to Aar for atter at blive fjernet; desuden ligger nu de fleste Pariserkaserner langt fra dette Sted og har hver deres Eksercerplads i Nærheden.

Den tredje Indvending rejser sig fra Venner og Beundrere af den store Maskinhal, som blev opført i Anledningen af Udstillingen 1889. Disse kan imidlertid ikke blive enige om, hvortil Bygningen bedst kan anvendes. Filantroperne foreslaar at indrette Maskinhallen til et kæmpemæssigt Natherberge for Husvilde; da det dog vist nok vil være forbunden med altfor uhyre Omkostninger at opvarme det vældige Rum om Vinteren, maa denne Tanke næsten betragtes som uigennemførlig. Forøvrigt har Ingeniørerne paavist, at Hallen forholdsvis let lader sig nedbryde og atter opføre et Sted, hvor den maaske kan gøre mere Gavn.

Bekostningen ved at realisere Architekt Bouvards Plan frembyder ingen Vanskeligheder, idet Salget af Villagrundene rigeligt dækker Udgiften ved Parkanlæget. I Forbindelse med dette vil da komme Anlæget af en Promenade langs den venstre Seinebred, og her har Udstillingen i 1900 allerede gjort et godt Forarbejde ved Gennemførelsen af Nationernes Gade. Endnu tilbage bliver Spørgsmaalet til Eiffeltaarnet, som kontraktmæssig har Ret til at blive staaende til indtil 1909. Da denne Seværdighed imidlertid ikke har bragt nogen nævneværdig Indtægt i de senere Aar, mener man nok at kunne opnaa at faa det fjernet forinden, om det viser sig nødvendigt.

*

Ekspeditionen af „Architekten“. I Anledning af de vel berettigede Beklagelser over, at nærværende Tidsskrift ikke altid kommer Abonnenterne i Hænde i rette Tid, skal Red. herved oplyse, at Fejlen for det meste ligger hos Postvæsenet, der ikke udviser den nødvendige Energi med Distributionen og undertiden endog lader enkelte Numre ligge ubesørgede to á tre Dage.

DØDSFALD.

Smedemester *Harald W. Høy,* Gladsaxe.
Malermester *Gilbert Constantius Schou,* Kallundborg.
Snedkermester *Fælled*, Aalborg.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Belysningsvæsenet. Ved den d. 23. ds. afholdte Licitation over Støbejærns Formstykker indkom 7 fuldstændige og 4 delvise Tilbnd. Af de fuldstændige Tilbud var de tre laveste: Aktieselskabet Sophus Berendsen Kr. 11,542.32. Brødrene Dahl Kr. 13,619.95. Aktieselskabet Strømmen, Randers, Kr. 13,786.00. Højeste Tilbud var, Kr. 17,780.00.

Kjøbenhavn. Statsbanedriften. Ved den d. 24. ds. afholdte Licitation paa Salg til Nedbrydning af det ældre Tømrerværsted paa Kjøbenhavns Banegaard indkom 9 Tilbud, af hvilke de højeste var: Vognmand Berthelsen, Kr. 760. Murermester Robdrup, Kr. 733. Laveste Tilbud: Gaardejer J. Nielsen, Kr. 200. Det høje Tilbud modtoges.

Varde—N.-Nebel. Murstensleverancen. Resultatet af Licitationen over Murstensleverancen til Varde—N.-Nebel Banen var for de væsentligste Buds Vedkommende: Kolding Teglværk, H. Noelsen, Kr. 23,921.03. H. J. Christensen, Varde, Kr. 25,955.80. Th. Møller & Ko., Esbjerg, Kr. 26,419.80. Overhoved Teglværk pr. Struer, Kr. 26,734.88.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Nylandsvej 30—36.	Snedkermester C. A. Hørlund.	Forretningsfører M. Wm. Petersen.	150,000 Kr.
„Sønder Teglværk" ved Viborg.	Proprítær Justesen.	Landmand P. Poulsen.	31,000 Kr.
„Tanderupgaard".	Grosserer C. Nyrop, Kbhvn.	Forvalter J. Hansen.	99,600 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl
Viborg.	Opf. af Stakit samt 3 nye Porte til Kommuneskole,	Skolens Pedel	Januar	31	6
Gjedser.	Bygningsarbejder ved Station.	Statsbaneanl. Kontor, Reventlowsgade 10. K.	Februar	1	2
Kjøbenhavn.	Lev. og Opst. af 2 Røgrørskedler til Østre Gasværk.	Østre Gasværks Tegnestue.	Februar	3	12
Søllerød.	Lev. af Skærver og Grus.	Sogneraadet.	Februar	4	1
Kjøbenhavn.	Lev. af 8000 løb. Alen Granitkantsten.	Vej- og Kloakanl. Nye Raadhus.	Februar	6	12
København.	Levering af Støbejærnsrør til Belysningsvæsen.	Gasværkernes Ing.-Kontor, Vestre Gasværk.	Februar	8	12
Stege.	Lev. af 188 Kv.-Favne 2. Sort Brosten.	Stege Raadhus.	indtil videre.		
Aalborg.	Lev. af Brosten og Kantsten.	Stads- og Havneingen., Aalborg	Februar	15	6
Aalborg.	Lev. af Granitskærver.	Stads- og Havneing.	Februar	15	6

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 [2]. Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 7. FEBR. 1902
№ 19

FLORENS.

En Bemærkning til Hr. Professor *V. Kochs* Anmeldelse i „Architekten“ 24. Jan. 1902.

EN fuldkommen god Bog er en sjælden Vare; den kan vist kun tænkes skreven af den, der ingen egen Mening har om den Ting, hvorom han skriver. En fuldkommen god Kritik er endnu sjældnere, fordi Kritikeren altid har en egen Mening.

Jeg har ikke ventet, at min Bog om Florens skulde være uden Misforstaaelser og Fejl; men der kan ogsaa være to Meninger om forskellige Ting. Jeg har set med Glæde og Beundring paa Kunstens Værker, har derefter læst om dem, har saa set igen; til Slut skrevet — og saa udgivet. Jeg har følt Trang til at vise andre, hvad jeg har set. Paa mig har Bygningskunsten gjort et stærkere og stærkere Indtryk, især efter at jeg har lært Kontinuiteten i dens Historie. Der klages saa meget fra Architekters Side over Publikums ringe Sans for Architektur. Ingen dansk Architekt har, saa vidt jeg ved, forsøgt gennem Literaturen at aabne det store Publikums Øjne ved at forklare det, hvad Architektur er, hvorledes den gror ud af sin Tid og sit Land. Jeg har forsøgt det i „Florens“; selvfølgelig er Opgaven ikke løst fuldt ud — men Nytte gør en saadan Bog — og Prof. Koch vil forstaa, at Eksperimentet har ikke været ganske billigt. Og jeg vil — med eller uden Architekternes Hjælp — fortsætte med at skrive om og vise Folk Architektur.

Prof. Kochs Kritiks Betydning mindskes lidt for mig ved at se, hvorledes han citerer min Bog. F. Eks.: „Heller ikke de græske Templer gaar fri. Hvad siger man om følgende Paradoks: „Et Barn kan bygge Parthenon op med Klodserne i en Byggekasse“.

Hvis man udriver enkelte Sætninger af min Bog, kan man faa Absurditeter frem. Jeg tillader mig at citere:

„Parthenon imponerer ikke mere ved sin fuldendte, enestaaende Harmoni end ved sin enkle Konstruktion. Det er gjort „med en lykke-

lig Haand", af et Barn og et Geni, der indenfor snævert afstukne Grænser var fuldstændig sikker paa sig selv. Der er en rørende Uskyld samtidig med et kunstnerisk bevidst Raffinement, der forbløffer. Alt i den er Konstruktion, ikke et Led, knapt en Sten overflødig, men heller ikke mangler der noget. Det, der mest slaar en moderne Betragter, der har Sans for sligt, er, hvorledes der slet ingen konstruktive Vanskeligheder har været, hvorledes Grækeren har undgaaet eller undladt at skabe sig Vanskeligheder. Et Barn kan bygge Parthenon op med Klodserne i en Byggekasse („Florens S. 36)".

Jeg ser ikke, hvor det paradoksale er. Mon Prof. Koch kortere og mere træffende og med mere ydmyg Beundring kan karaktisere græsk Bygningskunst? Det morsomste er, at en Mand faa Dage efter Bogens Fremkomst, uden at kende min Yttring, fortalte mig, at han af Klodserne i en stor Byggekasse havde bygget Parthenon op for sine Børn. — Ingen vil forsøge at gøre det med en gotisk Kirke.

Min Bog har selvfølgelig Fejl. Dog tror jeg, at enhver Architekt kan lære noget af den ved at læse den opmærksomt. Maaske det kunde henstilles til Architekter ogsaa at købe den, for at jeg kan sættes i Stand til at belære Folk om, hvad Architektur er.

3. Februar 1902.

Theodor Bierfreund.

* * *

Rettelse. I Professor V. Kochs Anmeldelse af „Florens" i Nr. 17 af Afdel. B. forekommer paa Side 139, Linie 15 fra neden, den meningsforstyrrende Trykfejl „Kultur" i Stedet for „Kultus".

SEPTIC TANKS.

DEN BIOLOGISKE RENSNING AF KLOAKVAND.

Efterhaanden som Landarealerne i Byens Omegn er dragne ind under den almindelige Bebyggelse, er Spørgsmaalet om Afløbsforholdene blevet mere og mere brændende, og Begrebet „Septic Tank" er i de sidste Aar blevet det Løsen, hvorom de betrængte Grundejere har fylket sig i Haab om med ét Slag at kunne bortfjærne alle Kalamiteterne.

Det Ry, som i Almindelighed gaar af denne moderne Methode til Rensning af Kloakvand, berettiger paa en vis Maade de store Forhaabninger, der næres til den. Rent overfladisk betragtet synes dens Resultater fortrinlige, idet de Ulemper, der hidrører fra Forraadnelsen af Kloakvandets organiske Bestanddele, for Størstedelen fjærnes, saaledes at Vandet bliver klart og rent. I æsthetisk Henseende er der saaledes intet at indvende mod Methoden, men noget andet er det, at den i hygieinisk Henseende viser sig mindre gunstig. Ønsker man at skaffe sig nærmere Kendskab til Methodens

forskellige Forhold, vil man med Interesse kunne læse en lille Afhandling om det foreliggende Æmne, som Kredslæge, Prof. *H. A. Nielsen,* paa Grundlag af Erfaringer, indhøstede paa en Studierejse i England, har offentliggjort i „Tidsskrift for Sundhedspleje". Forf. giver her et kort Overblik over de forskellige biologiske Rensningssystemer: den allerede i en Aarække benyttede *naturlige* Rensningsproces, som foregaar ved Overrislingsmethoden, og de nyere, *kunstige* Processer, hvor Rensningen sker ved en forceret Forraadnelse og Dekomposition af Vandets organiske Bestanddele.

Den kunstige, biologiske Proces, som foregaar i Septic Tanken, er nemlig ikke andet end den almindelige Forraadnelse, hvorved i den fri Natur alt livløst organisk Stof mer eller mindre hurtigt omdannes til simple uorganiske Stoffer, hovedsagentlig kulsure og salpetersure Forbindelser. Processen sker ved Indvirkning af Bakterier, dels som en Reduktionsproces, fremkaldt af Bakteriearter, som ikke kan vokse og formeres, hvor der er Ilt til Stede, — de fremkalder den Del af Forraadnelsen, som foregaar langsomt, og hvorved der særligt dannes de ildelugtende, luftformige Produkter — dels ved Bakterier, som kræver rigelig Tilstedeværelse af Ilt. Denne Del af Forraadnelsen forløber langt hurtigere og væsentlig uden Dannelse af stinkende Stoffer og ender i kulsure og salpetersure Forbindelser. Kloakvandet indeholder selv alle de Bakterieformer, som fremkalder disse Processer, og de kunstige, biologiske Rensningssystemer er da baserede paa at give Bakterierne en gunstig Lejlighed til at udfolde deres Virksomhed. De forskellige Systemer former sig som to Grupper:

Dibdins Methoden, der er en blot Iltningsforraadnelse, og

Exeter-Methoden, der bestaar af en Reduktionsforaadnelse med efterfølgende Iltningsforraadnelse.

Ved *Dibdins Methode* anvendes et tæt, betonmuret Bassin paa 5—6 Fods Dybde, forsynet med Afløb fra Bunden, hvori samler sig et System af Drænrør. Det hele er bygget som et Vandfiltreringsbassin, fyldt i hele sin Højde med valnøddestore Stykker Kokes, Slagger eller Murstensbrokker, som efterlader et Porevolumen paa 40—50 % af Bassinets Volum. Dette Kokes- eller Slaggefilter frembyder en stor, samlet Overflade, hvorover Kloakvandet ledes ud, indtil Bassinet staar fyldt til Kokesoverfladen. Efter 1—2 Timers Forløb aftappes Kloakvædsken, der altsaa, efterhaanden som Rummene mellem og i Kokesstykkerne tømmes, erstattes med Luft. Naar Filtret i 2 Timer har staaet til Udluftning, fyldes det atter efter samme Turnus: Fyldning, fyldt i 2 Timer, Tømning, tømt i 2 Timer. Turnus tager 5—6 Timer. Under disse Forhold foregaar der en livlig Formering af iltsøgende (aærobe) Bakterier i Kokesbassinets Kloakvand, og en stor Del af de organiske, dekomponible Stoffer overføres i uorganiske Forbindelser.

Virkningen af Vandets Passage gennem et saadant Kokesfilter er, at alle de opslemmede Stoffer fra Filterafløbet og 50—52 % af de opløste, organiske Stoffer fjærnes, saaledes at Vandet ikke mere indeholder Forraadnelsesstoffer, hvilket bl. a. viser sig ved, at Fisk, som øjeblikkelig dør i raat Kloakvand, i ubegrænset Tid kan leve i Vandet, som har passeret Kokesfilteret

paa den omtalte Maade. Følger der efter den første Filtrering en anden gennem finere Kokesstykker eller Sand, men ellers i samme Turnus, renses Vandet endnu mere, saaledes at i det hele ca. 75—85 % af Forraadnelsesstofferne fjærnes. Efterhaanden slamme Filtrene til, men ved passende Forholdsregler kan man i lang Tid benytte Filtrene, uden at dets Porevolumen formindskes i betydelig Grad.

Ved *Exetermethoden* benyttes den egentlige Septic Tank, idet der foran Kokesfilteret er indskudt en Beholder, hvor iltskyende (anaærobe) Bakterier skal omdanne de Bestanddele, særlig af vegetabilsk Art, som Forraadnelsen i Kokesfilteret alene ikke formaar at magte.

Septic Tanken er en tæt muret og overhvælvet eller aaben Beholder, 7—8 Fod dyb og af et saa stort Rumfang, at den kan optage og magasinere i 24 Timer hele den Spildevandsmængde, som skal renses. Herved sker først en Bundfældning af de opslemmede, uorganiske og organiske Stoffer, der afsætter sig som blækagtig, stinkende Slam paa Tankens Bund. I denne Slam foregaar nu — ligesom i Mudderet i vore Søer og Damme — en livlig Forraadnelse, fremkaldt af iltskyende Bakterier, hvorved de organiske Masser, særlig de vegetabilske, under Udvikling af ildelugtende Luftarter, Sumpgas, Ammoniak, Kulbrinte, Brint og Kvælstof, omdannes til organiske Stoffer, som ved den paafølgende Iltningsforraadnelse i Kokesfilteret næsten fuldstændig mineraliseres.

Den uorganiske Del af Slammen synker, da den er tungest, rolig og upaavirket til Bunds og maa fra Tid til anden fjærnes mekanisk; ofte samles denne Del af Slammen i et Forkammer til Tanken, hvor Udrensningen lettere kan foregaa.

I Manchester har man i 14 Maaneder drevet en aaben 24 Timers Septic Tank, der i Døgnet behandlede 11,250,000 Litre Kloakvand. Efter de 14 Maaneders Forløb blev Tanken renset; i Sandfanget var der 50 Tons Sand og Grus, og fra Tanken fjærnedes der 4000 Tons Slam med 85 % Vand og dertil ca. 200 Tons fra den paa Tankens Overflade dannede faste Skorpe. I de 15 % faste Bestanddele viste Tankslammen sig at bestaa af 56,5 % organisk og 43,5 % uorganisk Stof, medens det, som oprensedes fra Sandfanget, bestod af 78,7 % uorganisk og 21,3 % organisk Stof.

I de 14 Maaneder er der passeret gennem Septic Tanken 425 $\times$ 11,250,000 Litre Kloakvand med 8 ‰ Slam = 425 $\times$ 90,000 Litre Slam = 425 $\times$ 90 Tons = 38,250, af hvilke der kun var lidt over de 4250 Tons tilbage i Tanken. Efter de Erfaringer, man er kommen til, bliver ca. $^1/_3$—$^1/_2$ af den samlede tilførte Slammængde tilbage i Tanken og maa fjærnes derfra med 1—2 Aars Mellemrum.

Naar man oprenser Tanken, lader man med Vilje noget af Slammen tilbage; det viser sig nemlig saavel for Tankens som for Kokesfilterets Vedkommende, at den nye fyldte Tank og det friske Kokesfilter i de første 6—14 Dage ikke fungerer saa godt som senere. Der kræves nemlig en vis Inkubationstid, før den fulde Virkning opnaaes, og derfor benyttes samme Fremgangsmaade som ved Ølbryggeriets Gæringskar og Mejeriets Syrnings-

tønde, man smitter ligefrem de paagældende Apparater for at skaffe arbejdsdygtige Bakterier.

Virkningen af Septic Tanken er da den, at man ved en Forraadnelse uden Ilttilførsel skaffer mellem Halvdelen og Totrediedelen af Slammen over i opløselig eller luftformig Tilstand, og specielt den Del, som Iltningsforraadnelsen i Kokesfilteret ikke kan magte, og som ved at udfylde Filterets Porer nedsætter dets Virksomhed.

Det er en Selvfølge, at Septic Tankens anaærobe Forraadnelse lugter ilde; det gør derimod ikke den aærobe Proces paa Kokesfilteret. I fri Luft er dog Tankens Lugt ikke generende, og det er egentlig kun Tankens Afløb, som stinker, indtil det er blevet optaget i Kokesfilteret.

Efter at have beskæftiget sig med den tekniske Side af Sagen gaar Forf. over til at omtale, hvorledes den kunstige, biologiske Rensningsmethode forholder sig i hygiejnisk Henseende. Det viser sig da, at Driften, saavel efter Dibdins Methode som efter Exetermethoden, naar den ledes med fornøden Indsigt, kan foregaa uden Gêne i Byernes umiddelbare Nærhed, at hverken Septic Tanken med dens stinkende Forraadnelse eller Kokesfilteret med dets ikke stinkende, volder nogen Ubehagelighed, samt at i Hovedsagen alt Kloakvand, hvorledes dets Indhold end er, behandles lige godt. Set fra et hygiejnisk Standpunkt maa den biologiske Rensningsmethode siges paa fuldt tilfredsstillende Maade at fjærne de fra Forraadnelsen af det organiske Indhold hidrørende sanitære Farer og Ulemper fra Kloakafløbet og i æsthetisk Henseende at præstere et upaaklageligt Afløb. Hvis Kloakafløbet ikke medførte anden Fare end den, som hidrører fra de organiske Stoffers Forraadnelse, maatte Hygiejnen altsaa give Methoden sin fulde Tilslutning. Men foruden sit Indhold af Forraadnelsesstoffer medfører Kloakvandet ogsaa en Mængde forskellige Kim, hvoriblandt de fleste af Smittekimene til Mennesket Smitsoter. Her skal mindes om den store Koleraepidemi i Hamborg i 1892, hvor Kloakvandets Indhold af Kollerabaciller, skønt fortyndet ved Udledningen i den store Flod, i faa Dage bragte 8—9000 Mennesker Døden, og om de aarlige Tyfusepidemier, som ad lignende Vej gennem lange Aarrækker paaførtes Paris og Hamborg, og som man for Paris' Vedkommende først er sluppen fri for, efter at alt Kloakvandet er blevet ledet ud til de store Overrislingsanlæg i Byens Omegn.

Man vil kunne paastaa, at Kloakvand, der ledes gennem et Kokesfilter, der jo slet ikke er Filter i den Forstand, at det holder saa smaa Partikler som Bakterier tilbage, og som netop har den biologiske Opgave, at give Forraadnelsesbakterier Lejlighed til livlig Formering og Virksomhed, ikke — eller dog kun tildels — vil blive befriet for sit Indhold af Bakterier. Heri ligger der en farlig Mangel ved Systemet, idet der i Filterafløbene findes Masser af Bakterier — flere Millioner i hver Kubikcentimeter — og heriblandt er der i Følge omhyggelige, engelske Undersøgelser fundet store Masser af Smittekim, som hos Mennesket frembringer farlige Tarmsygdomme (Diarrèer, tyfoide Sygdomme etc.); ogsaa Tuberkelbaciller er paavist i Filtermaterialet og i Filterafløbet. Undersøgelser, foretagne i Berlin af Dr.

Musehold (ref. i „Arbeiten aus d. Kaiserl. Gesundheitsamte“ Bd. 17) har godtgjort, at Tuberkelbacillen, uden at dræbes eller tabe i Virulens, passerer gennem en Septic Tank og paafølgende Kokesfilter; det samme viser sig med andre Bakterier og maa antages ogsaa for Tyfusbacillens og Koleraspirillens Vedkommende.

Dermed falder i hygiejnisk Henseende i meget høj Grad den kunstige, biologiske Rensningsmethodes Betydning, og man vil kunne forstaa, at Afløbet fra saadanne Anlæg ikke uden videre kan tillades udledet i Floder eller Søer, som bliver eller kan blive benyttede til Vandforsyning for Dyr eller Mennesker.

Det er vel værd at lægge Mærke til disse Forhold, navnlig fordi Reklamen overfor et ikke fuldt forstaaende Publikum har fremstillet den kunstige, biologiske Rensningsmethode som noget aldeles vidunderligt, som uden store Udgifter og besværlige Forhandlinger med kommunale Autoriteter kan løse det ofte vanskelige Spørgsmaal om Afløbsforholdene. „Ja, det er endog forekommer herhjemme, at en Byggespekulant for ramme Alvor har troet ved Hjælp af en Septic Tank at kunne gøre Spildevandet med W. C.-Afløbet fra et Kompleks af Huse brugeligt igen til Vadske- og Badevand for de samme Individer“.

Naturligvis betyder Methoden et Fremskridt, der paa mange Steder, hvor Afløbsforholdene er vanskelige, kan bidrage til Løsningen af Spørgsmaalet. Man bør blot altid have in mente, at Methoden, uagtet den i æsthetisk Henseende er fuldt tilfredsstillende, kun yder meget ringe Betryggelse i hygieinisk Retning.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Betons Indhold af Kalkhydrat. I Anledning af Meddelelsen om „Betons Anvendelse i Saltvand“ i nærværende Blads Nr. 16 B. har Direktør *G. A. Hagemann* henledt Red.s Opmærksomhed paa nogle Undersøgelser angaaende Cementens Afbindingsforhold, som er foretagne herhjemme i Anledning af den paatænkte Restaurering af Thorvaldsens Musæum. Da Resultaterne af disse Forsøg næppe er almindelig bekendte, skal de her kortelig omtales:

Hensættes Cement med Vand, vil dette faa alkalisk Reaktion, og den Tid, som medgaar, til Vandets Alkalitet har naaet sit Maksimum, er forskellig for de forskellige Cementer. Alkaliteten hidrører udelukkende fra Kalkhydrat.

I den afbundne Cement er Kalkhydratet til Stede i krystalinsk Form og er dannet ved Sønderdeling med Vand af Kalksilikatet (Le Chatelier) eller Kalkaluminatet (Michaëlis.)

Skal Cementen anvendes til farvet Mørtel, er Indholdet af Kalkhydrat uheldigt, da Kalken kan give Anledning til kemiske Processer, som skader Farverne. Kalken er desuden opløselig i Vand og er derfor Skyld i, at Cementen stadig arbejder og ikke kommer i Ro. En Cementflades Porøsitet

bevirker tillige, at Regnvand med Lethed indsuges. Indenfor Overfladen, hvis Kalkhydrat hurtigt omdannes til kulsur Kalk af Luftens Kulsyre, opløser Vandet da Kalkhydrat, og den dannede Kalkopløsning vandrer ud mod Overfladen og afsætter her ved Vandets Fordampning hvide Pletter af Kalkhydrat, som hurtig bliver til kulsur Kalk.

Man har prøvet flere Methoder til at undgaa Kalkhydratets skadelige Virkninger. Først at neutralisere Kalken med Kulsyre. Methoden er meget langsom og meget kostbar. Pulver, der var skrabet af en Cementflade, som i 6 Timer var behandlet med Kulsyre, viste alkalisk Reaktion.

Indblanding af Trass i Cementen, som Michaëlis anbefaler, viste saa godt som ingen Forskel i det fri Kalkindhold, selv ved en Blanding af 1 Del Trass og 2 Dele Cement.

Vadskning med fortyndet Svovlsyre giver intet godt Resultat overfor Cementflader under aaben Himmel. En større Mængde Svovlsyre sønderdeler Cementen, og selv om dette indskrænkes ved stærk Fortynding, dannes der i Stedet for kulsur Kalk Gips, som er lettere opløselig i Vand og mindre modstandsdygtig over for mekanisk Paavirkning. Tæt under Overfladen vil Cementen bevare sin alkaliske Reaktion.

Heller ikke Vadskning med Borsyreopløsning gav gunstigt Resultat.

Man undersøgte da, om man kunde blive fri for Størstedelen af Kalkhydratet ved at behandle Cement med forholdsvis meget Vand, lade det henstaa, til Kalkudskillelsen var fuldendt, udvadske og dernæst ophede Cementen saa meget, at det kemisk bundne Vand gik bort. Resultatet blev, at de udkomne Produkter ikke kunde binde af med Vand til nogen rigtig fast Masse, og det synes af Forsøgene at fremgaa, at den Proces, hvorved der udskilles Kalkhydrat, er nødvendig for Afbindingen.

Af de Midler til at modvirke baade Alkalitetens og Overfladeporøsitetens skadelige Indflydelse, prøvedes Behandling med Kalksaccharat og Kulsyre, med Testalin og med kesslerske Fluater. Af disse tre Methoder giver Fluateringen det bedste Resultat. Det Fluat, der bedst egner sig for Cement, er Magnesiafluat (Magniumfluorsilicat). Processen, der foregaar, er: den kulsure Kalk og Kalkhydratet omdannes til Fluorkalcium og Magniumsilicat udskilles i Porerne. Der opnaas saaledes baade en Neutralisation at Kalkhydratet og en Tætning af Porerne. Navnlig ved farvede Cementflader synes Fluatering at virke tilfredsstillende.

FORSKELLIGT.

Personalia. Belysningsdirektør *J. C. Windfeldt-Hansen* højtideligholdt den 1. Februar sit 25-aarige Jubilæum i Kommunens Tjeneste. Jubilaren har fra 1. Januar 1879 som teknisk Fuldmægtig ved Københavns Gasværker, fra 1891 som Driftsbestyrer ved den elektriske Station i Gothersgade og fra 1896 som Direktør for Belysningvæsenet, udfoldet en omfattende,

administrerende Virksomhed, og har paa Grund af sin Dygtighed og specielle Fagkundskab erhværvet sig en stor Anseelse.

Ombygning af Hotel d'Angleterre. Efter at et engelsk Aktieselskab har overtaget Hotel d'Angleterre, vil dette til Efteraaret blive underkastet en Ombygning, som antagelig vil koste ca. 800,000 Kr. Foruden en Omlægning af forskellige Lokaliteter vil Ombygningen medføre, at den nuværende store Indgangsport midt paa Bygningens Façade spærres for at give Plads for Udvidelse af Kaféen, medens en ny Indgangsport vil blive anbragt nærmere Hovedvagtsgade. At foretage denne Forandring, uden at Bygningen lider i praktisk eller architektonisk Henseende, vil blive en Opgave, som ikke er helt let at løse.

Dødsfald. Murermester *Carl Olsen,* Kjøbenhavn.
Malermester *Christiansen H. Ancker*, Kjøbenhavn.

FORENINGSMEDDELELSER.



Som det — efter Formandens Udtalelser paa sidste Møde — vil være Medlemmerne af Foreningen bekendt, agter „Akademisk Architektforening" under Medvirkning af „Foreningen af 3. December" at afholde en selskabelig Sammenkomst med Damer paa den kgl. Skydebane, Lørdag den 22. Februar (ikke, som meddelt, den 15. Febr.). Talrigt Møde forventes.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
„Birkholm" ved Slagelse.	Østifternes Kreditforening.	Landmand H. Sørensen.	45,000 Kr.
Ejendom i Volmersgade i Vejle.	Garvermester Lerche.	Smedem. P. M. Svanberg.	22,000 Kr.
„Store Marienhaab", N. Fasanv. 24—30.	Tømrerm. V. F. Christophersen.	Købm. Hans Lund.	212,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
København.	Levering af Støbejærnsrør til Belysningsvæsen.	Gasværkernes Ing.-Kontor, Vestre Gasværk.	Februar	8	12
Stege.	Lev. af 188 Kv.-Favne 2. Sort Brosten.	Stege Raadhus.	Indtil videre.		
Vejle.	Anlæg af Filter ved Vandv. Pumpest.	Raadhuset i Vejle.	Februar	12	12
København.	Blikkenslagerarbejdet ved Stiftelsen, Blegdamsvej 74.	Archit. Emil Jørgensen, Læssøg. 4.	Februar	13	12
Nykøbing F.	Bygning af 10 Stk. Duc d'Alber m. m.	Toldkammeret i Nykøbing.	Februar	15	2
Aalborg.	Lev. af Brosten og Kantsten.	Stads- og Havneingen., Aalborg	Februar	15	6
Aalborg.	Lev. af Granitskærver.	Stads- og Havneing.	Februar	15	6

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 [2]. Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 14. FEBR. 1902
№ 20

EN PRIVATBYGNING I CHRISTIANIA.



ARCHITEKT:
LUDVIG ANDERSEN.

I Løbet af Sommeren vil Ejeren af det bekendte Frydenlund Bryggeri i Christiania, Grosserer *Chr. Langgaard,* paa et af Byens Hovedstrøg, ved Stortorvet, lade hosstaaende Bygning opføre. Paa et Besøg



FAÇADE
MOD MØLLEGADE.

ARCHITEKT:
LUDVIG ANDERSEN.

i Kjøbenhavn havde Bygherren Lejlighed til at se „Pilegaarden“ paa Hjørnet af Pilestræde og Citygade, og han fik da Lyst til at lade Pilegaardens Architekt, *Ludvig Andersen,* udføre Façadetegningerne til hans norske Bygning, hvortil der allerede forelaa Planer, udførte af Architekt *Harald Olsen* i Christiania.



STUEPLAN.

ARCHITEKT:
HARALD OLSEN.

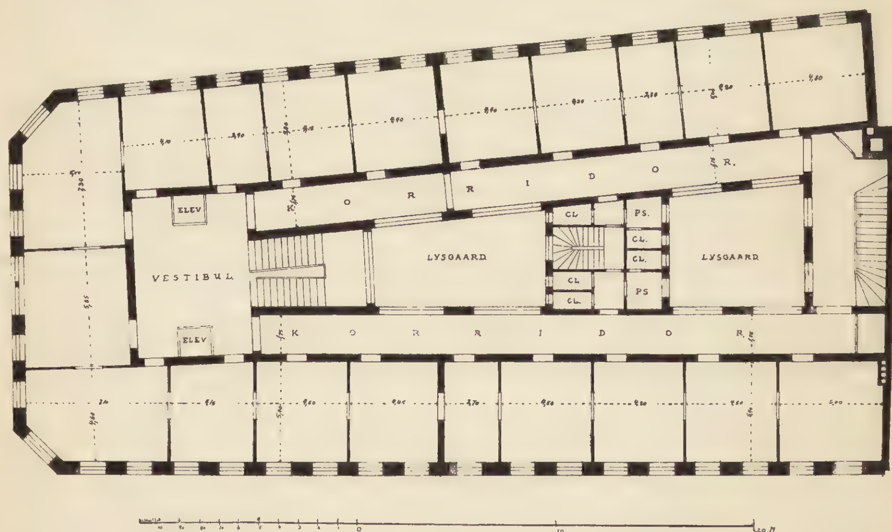
Efter nærmere Aftale blev det vedtaget, at Bygningen skulde holdes i streng historisk, hollandsk Renaissancestil.

Bygningen vil ligesom Pilegaarden faa Façade til tre Gader, idet den begrænses af Møllegade, Grænsen ved Stortorvet og Grubbegade. Den er en høj Fjerdesalsbygning, men Architekten har paa en heldig Maade søgt tilsyneladende at forringe dens noget kaserneagtige Højde ved Anbringelsen af Kviste og Gavle efter de kendte gode, hjemlige Forbilleder. Soklen udføres i huggen norsk Granit og Façaderne i røde, haandstrøgne Sten med Ornamenter og Baand af Klæbersten. Taget dækkes med Skifer, medens Taarnets karakteristiske Spir beklædes med Kobber.

I Stueetagen vil der i den nærmest Grænsen liggende Del blive indrettet store Butikslokaler, medens den modsatte Ende af Bygningen optages af et stort Restaurationsanlæg. Alle de øvrige Lokaler i Bygningen indrettes til Forretningskontorer.

Bygningen, som er kalkuleret til ca. 400,000 Kr., vil blive opført af norske Haandværkere, dog vil Kunstsmedearbejdet, bl. a. den smukke Smedejærnsdør, blive udført her i Byen paa F. W. Doberck & Søns Værksteder.

Det er selvfølgeligt vanskeligt indenfor den givne Stils Grænser at frembringe noget, som bærer absolut Præg af Architektens Personlighed og Originalitet, men vi nærer ikke Tvivl om, at den danske Architekt vil anstrænge sig af yderste Evne for i den fremmede By at skabe et Værk, der gør hans Navn og Stand Ære.



ETAGEPLAN.

ARCHITEKT:
HARALD OLSEN.

ØRESUNDSKYSTENS REGULERING.

I Anledning af Artiklen i „Architekten"s 9. Hefte A om Forholdene ved Emiliekilde paa Strandvejen har Hr. Bagermester *Schulstad,* som ejer Villa „Strandhøj" udfor det i Artiklen omhandlede Strandstykke, fremskaffet nogle Oplysninger, som yderligere belyser Sagen.

I Hr. Schulstads Skøde findes en Passus, som henviser til en Deklaration, udstedt i Aaret 1846 af den daværende Ejer af Christiansholm og thinglæst i Anledning af Salget af den paagældende Villagrund. Ordlyden af denne Deklaration er følgende:

„Jordsmonnet mellem Vejen og Strandvejen langs med den ommeldte, afhændede Jordstrækning til den lille Bæk, som udløber fra Pauli's Have, er Arvefæsteren uvedkommende, og forbinder jeg mig og efterfølgende Ejere af Christiansholm til ikke derfor at bygge eller plante nogetsomhelst, som kunde betage Fæsteren Udsigten fra sin Ejendom".

Villa „Strandhøj" er beliggende udfor den nordlige Halvdel af den Christiansholm tilhørende Strandmark, udfor den sydlige Halvdel ligger Fabrikant Vinkels Villa, men paa denne Del af Strandmarken findes ingen Servitut. En eventuel Udstykning og Bebyggelse kan altsaa kun finde Sted for denne Dels Vedkommende. Sogneraadet har imidlertid i sin Henstilling til Landbrugsministeriet udtalt, at det af Hr. *Clausen Kaas* og Hr. Baron *Lerche* indgivne Andragende om Tilladelse til Opfyldning og Udparcellering kun bør bevilges, hvis hele Kystlinien, som tilhører Christiansholm, reguleres.

Naar kun den sydlige Del af Strandmarken kan benyttes i Spekulationsøjemed, tør man vel nok gaa ud fra, at det paatænkte Projekt ikke vil kunne svare Regning, dertil vil de omfattende Kystsikringsarbejder med Opfyldning og Bolværksarbejde sikkert blive for kostbare. Andragendets Passus om, at „det indvundne Areal tænkes udparcelleret, eventuelt til Bebyggelse med Villaer," lader dog skimte, at Andragerne mulig nærer et stille Haab om en Overenskomst med Villa „Strandhøj"s Ejer, f. Eks. et Køb af denne Ejendom, saaledes at Projektet kan gennemføres.

Man maa da haabe, at Hr. Schulstad vil tage saa meget Hensyn til Publikums Ønsker, at han ikke — selv om et plausibelt Tilbud maatte fremkomme — prisgiver sin Villagrund til den paatænkte Spekulation, men ved en bestemt Optræden paa enhver Maade søger at forhindre den Vandalisme, som agtes begaaet mod den sidste Rest af den gamle, idylliske Strandvej.

TEKNISKE MEDDELELSER.

En ny Sikringsforanstaltning ved Boxanlæg o. lgn. For at beskytte Vægge, Gulve og Lofter mod Indbrud har man hidtil anvendt Bepansring med svære Jærnplader samt Indlæg af flade Jærnskinner i Murværket. Denne Fremgangsmaade, der selvfølgelig er meget kostbar, er dog ikke fuldt betryg-

gende, idet Pladerne og Skinnerne i Reglen lader sig gennembore, og tillige kun vanskeligt sættes i tilstrækkelig holdbar Forbindelse med den omgivende Mur af Beton eller Mursten.

For nylig er nu en Opfindelse dukket frem, der, som det synes, vil faa Betydning, hvor det fremtidig gælder om at holde sig vor Tids veludrustede Indbrudstyve fra Livet. Opfindelsen bestaar i at forsyne de Vægge, Lofter og Gulve, som omgiver det paagældende Rum, med et System af hærdede Jærnskinner af et særligt kors- eller stjerneformet Profil.

Skinnerne indlægges vandret i passende Afstand fra hinanden og bør tillige være vredne efter deres Længderetning, saaledes at Kanterne paa Profilerne danne Skruelinier; der opnaas herved den Fordel, at de intet Sted frembyder gunstige Angrebsflader for Tyveværktøjet.

Ved et Forsøg, der under Kontrol af de stedlige Bygningsautoriteter for nogen Tid siden blev foretaget i Wiesbaden, opnaaedes meget gunstige Resultater for den nye Sikringsmethode. Et Betongulv, hvori var indlagt et System af de omtalte Jærnskinner, skulde gennembrydes, men først efter tre Dages ihærdige og anstrængende Arbejde lykkedes det at danne et Hul af saadan Størrelse, at en Mand kunde krybe igennem.

FORSKELLIGT.

Udstilling af nyere Bygningsmaterialer. Alle Udstillerne har nu modtaget Meddelelse om, hvilke Pladser der er dem tildelte, og Størsteparten af dem har ogsaa tilsendt Forevisningsudvalget Erklæring om, at det trufne Arrangement er i Overensstemmelse med deres Ønsker. Den 3. Marts begynder Opstillingen af Udstillingsgenstandene, som skal være fuldendt den 7. Marts Kl. 12 Middag. Kl. 6 samme Dag aabnes Udstillingen og er derefter daglig aaben indtil Onsdag den 26. Marts.

✕

En international Konkurrence om Udkast til et Brystsygesanatorium i England. I London har man ad veldædig Vej indsamlet en meget stor Sum Penge til Opførelse af Tuberkulosesanatorier. Der er i den Anledning nedsat en Komité, som skal træffe Bestemmelser om disse Sanatoriers nærmere Indretning, og Komitéen har da for at fremskaffe de bedste Tegninger udskrevet en international Konkurrence og fastsat Indleveringsfristen til den 15. April i Aar. Sanatoriet skal indeholde 50 Pladser for mandlige og 50 Pladser for kvindelige Patienter, det skal indrettes med alle de nyeste hygiejniske Fordringer for Øje, afgive bekvemme Lokaliteter til videnskabelig Forskning og skal samtidig med, at det i alle Maader tilfredsstiller den moderne Tuberkulosebehandlings Krav, være saa billigt som muligt. I Konkurrencen kan deltage enten Læger alene, eller Læger og Architekter i Forening. Der er udsat 3 Præmier paa 10,000 Kr., 4,000 Kr. og 2,000 Kr. for de Besvarelser, som Komitéen finder bedst egnede for Formaalet. Dommer-

komitéen bestaar af Sir William *Broadbent*, Sir Richard Douglas *Powell*, Sir Francis *Laking*, Sir Felix *Semon*, Sir Hermann *Weber* og Dr. C. Theodor *Williams*.

De indsendte Tegninger og Planer skal være ledsagede af en Beskrivelse, affattet paa engelsk og skreven paa Skrivemaskine. De indsendes til en af Komitéens Sekretærer, Dr. P. *Hoston-Smith*, 15 Upper Brook Street, London, eller Dr. John *Broadbent*, 35 Seymour Street, London.

Selskabet til Bygningskunstens Fremme i Amsterdam har i Anledning af sit 60 Aars Jubilæum udsat en Æres-Prisopgave, hvis Æmne er Udkast til et kongeligt Slot i Amsterdam, bestemt til midlertidig Ophold for det hollandske Kongepar. Bygningen skal kunne opføres paa en fri Plads bag Rigsmusæet og lige over for Stadens Musæum; iøvrigt indeholder Programmet nærmere Underretning om de Krav, der fordres tilfredsstillede. Da Programmet ikke nævner nogen Byggesum, tør man gaa ud fra, at Bygningen ikke vil blive opført. Første Præmie bestaar i en sølvforgyldt Medaille og 500 fl. = 750 Kroner, anden Præmie i en Sølvmedaille og 250 fl. = 375 Kr., tredie Præmie i en Broncemedaille og 100 fl. = 150 Kr. Fristen for Besvarelsen udløber den 30. Juli i Aar. Selskabets Sekretær er Architekt C. T. J. Luis *Rieber*, Varnix-Straat 402, Amsterdam.

Firmaet Alexander Koch i Darmstadt har for nylig udsendt Indbydelse til en international Konkurrence for Tilvejebringelsen af Tegninger til smagfulde, men billige Møblementer og Indretning af følgende Rum: En Dagligstue, en Spisestue, et Soveværelse og et Køkken. Kun saadanne Tegninger, som er kunstnerisk gennemarbejdede i en original, men dog praktisk Form, vil komme i Betragtning. Indbydelsen indeholder en detailleret Opgivelse af Tegningernes Størrelse og den Maade, paa hvilken de skal være udført, ligesom der ogsaa opgives den Maksimumspris, som de paagældende Møblers Udførelse maa beløbe sig til. Der udsættes 4 Præmier paa 300 Mark, 4 paa 200 Mark og 4 paa 150 Mark. De præmierede Tegninger bliver Firmaets Ejendom, og vil senere blive reproducerede i Tidsskriftet „Innen-Dekoration“. Indleveringsdagen for Tegningerne er den 1. September 1902.

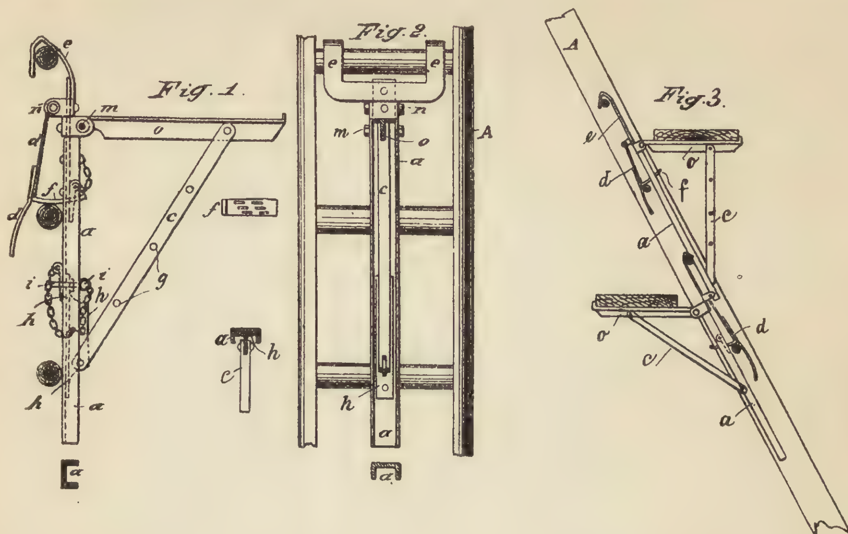
Dødsfald. Architekt *Jens Henrik Mortensen*, Kjøbenhavn.

PATENTMEDDELELSER.

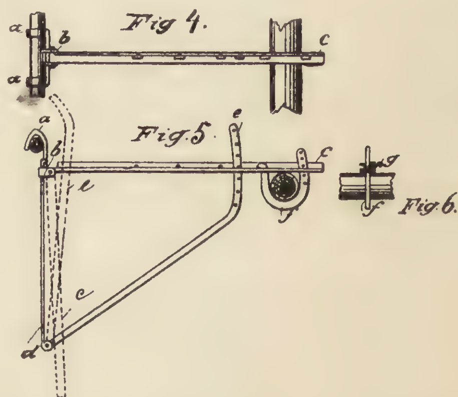
Stilladskonsol til Anbringelse paa en Stige. Paa en saadan har Fabrikant Heinrich Volkenborn i Mülheim an der Ruhr faaet dansk Patent den 24. Januar d. A. Opfindelsen drejer sig om en Stilladskonsol, som med Lethed kan anbringes paa en Stige, og som i Forening med flere lignende tjener til Støtte for et Arbejdsstillads.

Af Figurerne viser Fig. 1 Konsollen set fra Siden, Fig. 2, Konsollen set forfra og

anbragt paa en lodret Stige, Fig. 3 set fra Siden og anbragt paa en skraatstillet Stige, samt Fig. 4—6 en Ændring i Konstruktionen. *A* betegner en almindelig Stige, *a* er Konsollens Bærestang, der hensigtsmæssig kan bestaa af U-Jærn, og som foroven er



forsynet med Kroge *e*, til hvilke der ved Bolten *n* er befæstet en Arm *d*, hvis ombøjede nedre Ende danner en gennem Stangen *a* gaaende Glidebøjle *f*. Denne sidste er forsynet med flere lodrette Huller og tjener til at fastholde Armen *d* paa et af Stigens Trin ved Hjælp af en Bolt, Fig. 1, der indsættes i et af de nævnte Huller. Paa den øvre Ende af Stangen *a* under Krogene *e* er ved en Bolt *m* bevægeligt befæster Arm *o*, der ved en Stiver *c* er forbunden med en i Stangen *a* lodret forskydelig Blok *h*. Denne sidste er forsynet med en Gennemboring, der svarer til Huller *g* i Stiveren *c*, samt en i ret Vinkel til denne første gaaende Udboring, der svarer til Huller i Stangen *a*, saaledes at Blokken *h* og altsaa Stiveren *c* derved kan indstilles og fastholdes i forskellig Stilling efter Stigens Retning. Sker Forbindelsen mellem Blokken *h* og Stiveren *c* ikke ved det nederste af Hullerne *g*, maa der anvendes løse Forbindelsesstykker eller eventuelt en Jærntraad, en Kæde eller et Baand. Blokken *h* holdes i Stilling ved en Bolt *i*, der stikkes gennem den paagældende Udboring i den og Stangen *a*, og som atter fastholdes ved en almindelig Split.



Indretningen anvendes paa følgende Maade. Krogene *e* hæftes over et Trin paa Stigen, medens Armen *d* med sin nedre Del hviler paa det næste Trin og som nævnt fastgøres ved en Bolt, idet de i nævnte Del anordnede Udboringer muliggør, at man anbringer Indretningen paa Trin af forskellig Form og Tykkelse. Armen *o* bliver derpaa anbragt i den ønskede Stilling ved, at man indstiller denne og Blokken *h* og fastgør sidstnævnte ved Bolten *i*. Det vil ses, at Stilladset derefter udelukkende hviler paa Stigetrinene.

Den ændrede Form — Fig. 4—6 — har en Stang *bd*, til hvis øvre Ende *b* Bærestangen *c* for Stilladset er befæstet ved et Hængsel, og til hvis nedre Ende *d* er befæstet en drejelig Stang *e*, der ved at indstilles i skraa Retning mod den med en indstillelig Bøjle *f* forsynede Bærestang, holder denne i den ønskede Stilling.

FORENINGSMEDDELELSE.



Den af Akademisk Architektforening arrangerede festlige Sammenkomst finder Sted Lørdag den 22de Februar paa Skydebanen.

Festudvalget har besluttet sig til at give Festen Karakteren af en Middag. Efter Bordet vil Gæsterne blive underholdt med forskellige Overraskelser, som Festudvalget i denne Tid er travlt beskæftiget med at arrangere.

UDFALD AF LICITATIONER.

Frederiksberg. Stadsingeniøren. Ved Licitationen over Opvarmnings og Ventilationsapparater til Frederiksberg Fattighjem indkom ialt 16 Tilbud. De billigste var: Vølund, 14041 Kr. 20 Øre, Aurora, 15,481 Kr. 10 Øre, Albrectsen & Madsen 16,878 Kr. 05 Øre. Højeste Tilbud var 21,827 Kr. 80 Øre.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Aarhus.	Købmand Berthelsen.	Købmand Braband.	Kr. 130,000
Hornbæk Kro.	Ubekendt.	fhv. Bestyrer Petersen, Roskilde.	Kr. 120,000
Bækmarksbro, Ulfssund.	Proprietær Smith.	Forp. Petersen, Møborg.	Kr. 61,000

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Stege.	Lev. af 188 Kv.-Favne 2. Sort Brosten.	Stege Raadhus.	Indtil videre.		
Nykøbing F.	Bygning af 10 Stk. Duc d'Alber m. m.	Toldkammeret i Nykøbing.	Februar	15	2
Aalborg.	Lev. af Brosten og Kantsten.	Stads- og Havneingen., Aalborg	Februar	15	6
Aalborg.	Lev. af Granitskærver.	Stads- og Havneing.	Februar	15	6
Kjøbenhavn.	Lev. af Kokes-Beholdere af Staal.	Østre Gasværks Tegnestue.	Februar	18	12
Aarhus.	Lev. af Tin, Bly, Antimon-Yellowmetal.	Maskinafdelingens Regnskabskont., Aarhus.	Februar	22	12
Pjedsted.	Opførelsen af en Tjenestebolig ved Pjedsted Holdeplads.	Fredericia og Vejle Stationer samt paa 5te Banesektions Kont., Aarhus.	Februar	24	10
Aalborg.	Lev. og Anbringelse af en Dampkedel.	Stads- og Havneingeniørens Kont.	Februar	25	4
Lemvig.	Lev. af Støbejærns-Rør.	Lemvig Belysningsudvalg.	Februar	26	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Hegnspæle, Hegnstraad, Jærntraad, Telegrafstænger, Planker, Brædder, Lægter etc.	Baneafdelingens Kontor, Colbjørnsensgade 11, 2.	Februar	27	3½
Fredericia.	Lev. af Tømmermaterialier.	4de Banesektions Kont., Fredericia.	Marts	4	12
Kjøbenhavn.	Tømmerarb. til det kgl. Bibliothek.	Byggepladsen ved Christiansgade.	Marts	5	12
Kjøbenhavn.	Udf. af to Sluseporte.	Havneforvaltn. Kont., Toldboden K.	Marts	8	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING ❧ ❧

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 21. FEBR. 1902
№ 21

FORSLAG TIL HOFTHEATRETS OMBYGNING.

LIGE siden Nationaltheatret blev taget i Brug (1875), har der været Misfornøjelse med, at baade Scene og Tilskuerplads er for store til, at det reciterende Skuespil kan faa den rette Betydning for dansk dramatisk Kunst. Naar dertil kommer den Omstændighed, at det er forbundet med store Vanskeligheder paa én Scene at forene Skuespil, Opera og Ballet saaledes, at hver Kunstart fuldstændigt kommer til sin Ret, er det forstaaeligt, at Tanken om at indrette en særlig Talescene for Nationaltheatret gentagende Gange har været oppe.

Den 24. Marts 1893 nedsattes der en Regeringskommission under Forsæde af den daværende Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Professor *Goos,* „til Drøftelse af forskellige det kongelige Theater og Kapel vedrørende Forhold“. Kommissionen kom til at bestaa af: Kammerherre, Theaterchef *Fallesen,* Kammerherre, Greve *Krag-Juel-Vind-Frijs,* Professor, Dr. jur. *Scharling,* Højskoleforstander *Cl. Berntsen,* Nationalbankdirektør *Strøm,* Justitsraad *Berner,* Professor *P. Hansen,* Redaktør *Borchsenius,* Kontorchef *Stemann* og Sceneinstruktør *Pietro Krohn.* Senere tiltraadtes Kommissionen af kgl. Skuespiller *Emil Poulsen* og Etatsraad *Tvermoes.*

Et af de Hovedspørgsmaal, som Kommissionen skulde søge at besvare, var dette: Paa hvilken Maade og for hvilken Sum kan der skaffes et passende mindre Theater? For at komme til en Løsning lod den udarbejde forskellige skitserede Projekter til et nyt Skuespilhus, dels i umiddelbar Forbindelse med det nuværende Nationaltheater, dels i større Afstand fra det. Saaledes fremkom der følgende Projekter, der tænktes at ville kunne realiseres for de vedføjede Summer:

Projekt a. Theatret liggende baade paa den Schelderupske Gaards og Romersk Badeanstalts Grund. Kr. 1,301,000.

Projekt b & c. Theatret liggende baade paa det nuværende kongelige Theaters Magasinbygnings Grund og paa den Schelderupske Gaards samt Romersk Badeanstalts Grund. Kr. 1,550,000.

Projekt d. Theatret liggende paa det nuværende kongelige Theaters Magasinbygnings og Romersk Badeanstalts Grund. Kr. 1,075,000.

Projekt e. Theatret liggende paa Studenterforeningens Plads. Kr. 1,600,000.

Projekt f. Theatret liggende for Enden af Nyhavn paa Bethelskibets Plads. Kr. 943,000.

Projekt g. Theatret anbragt i den Fløj af Kolonnaden ved Kristiansborg Slot, hvori Hoftheatret og Kongens Stalde m. m. findes. Kr. 800,000.

Intet af disse Projekter er som bekendt kommet tll Udførelse, og siden 1875 er der i Virkeligheden ikke foretaget noget væsentligt for at afhjælpe de principielle Mangler.

Spørgsmaalet om en mere skikket Talescene i Forbindelse med Nationaltheatrets er nu atter vaagnet til nyt Liv, idet d'Hrr. Fabrikejer *G. A. Hagemann* og Bankdirektør *A. Heide* har ladet udarbejde et Projekt til en Ombygning af det gamle Hoftheater. Det blev af de nævnte Herrer, der paa eget Initiativ havde taget fat paa Sagen, overdraget Architekt *Carl Thonning* at udføre de fornødne Tegninger og gøre Overslag over Bekostningen.

Til Forstaaelsen af Projektet anføres her Architekt *Thonnings* egen Beskrivelse af samme.

* * *

Under Udarbejdelsen af den Opgave, som man har gjort mig den Ære at overdrage mig, nemlig et Projekt til Indretningen af en Talescene for Nationalteatret i den af Christiansborg Slots Sidebygninger, hvor det forhenværende Hoftheater er beliggende, har jeg anset det for at være af Betydning saa lidt som muligt at forandre saavel Bygningens Udseende, da den jo er en Del af et stort, architektonisk Kompleks, som de kongelige Stalde, der findes i Stueetagen, da disse er enestaaende i deres Art og deres Brugbarhed tillige af økonomiske og praktiske Grunde ikke maa forringes. Men det ligger selvfølgelig i Sagens Natur, at det, den foreliggende Opgave kræver i og for sig, maa træde i Forgrunden, og at der først og fremmest maa tages Hensyn hertil, selv om det sker paa Bekostning af, hvad der er nævnet, for at Resultatet kan blive saa godt og tidssvarende som muligt.

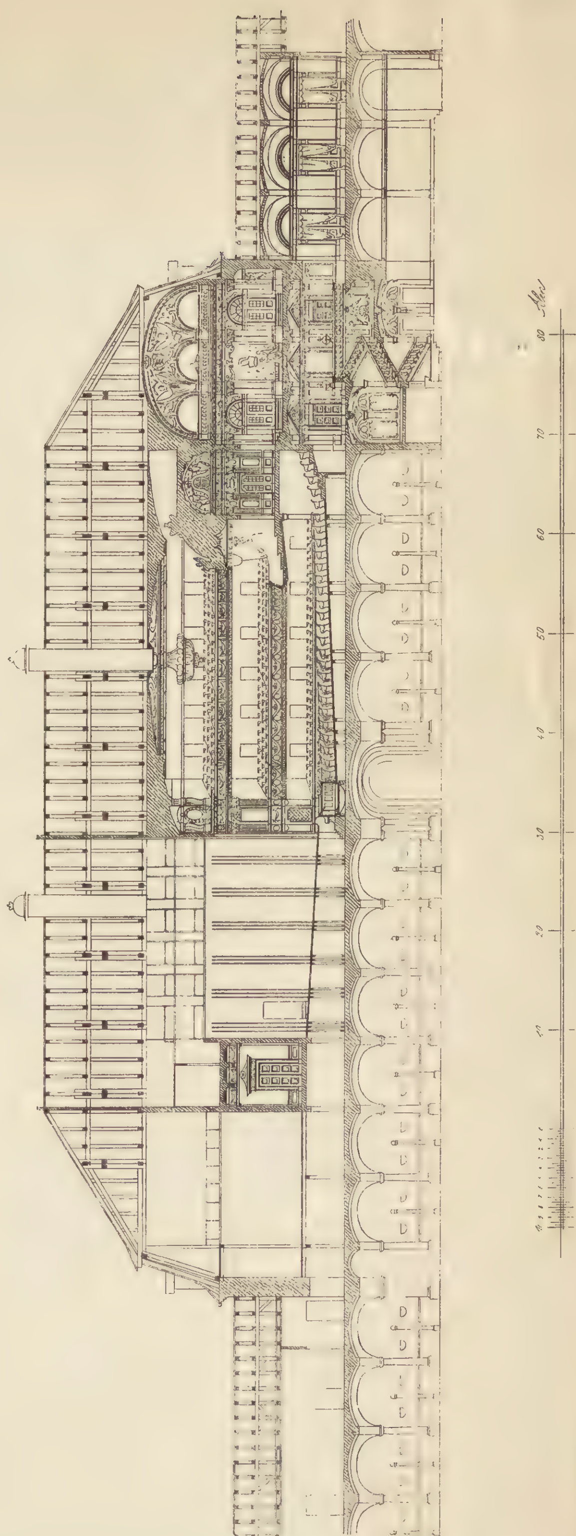
Hvad jeg har maattet foretage af Forandringer paa Bygningens Façader, er kun lidet og vil senere i Beskrivelsen blive omtalt; det er egentlig kun Façaden mod Tøjhuset, det drejer sig om, og ikke den langt betydningsfuldere mod Christiansborg Slots Ridebane; jeg formener derfor ikke Architekturen forringes. De Forandringer, der gøres i Stueetagen, formindsker blot det Areal, hvor nu de kongelige Stalde og Vogne er, med faa Baase.

Jeg skal nu tillade mig at beskrive Projektet i dets Enkeltheder og gaa systematisk frem, idet jeg først under *A* omtaler alt, hvad der ligger paa den ene Side af Prosceniumsmuren og benyttes til Tilskuerplads m. m., dernæst

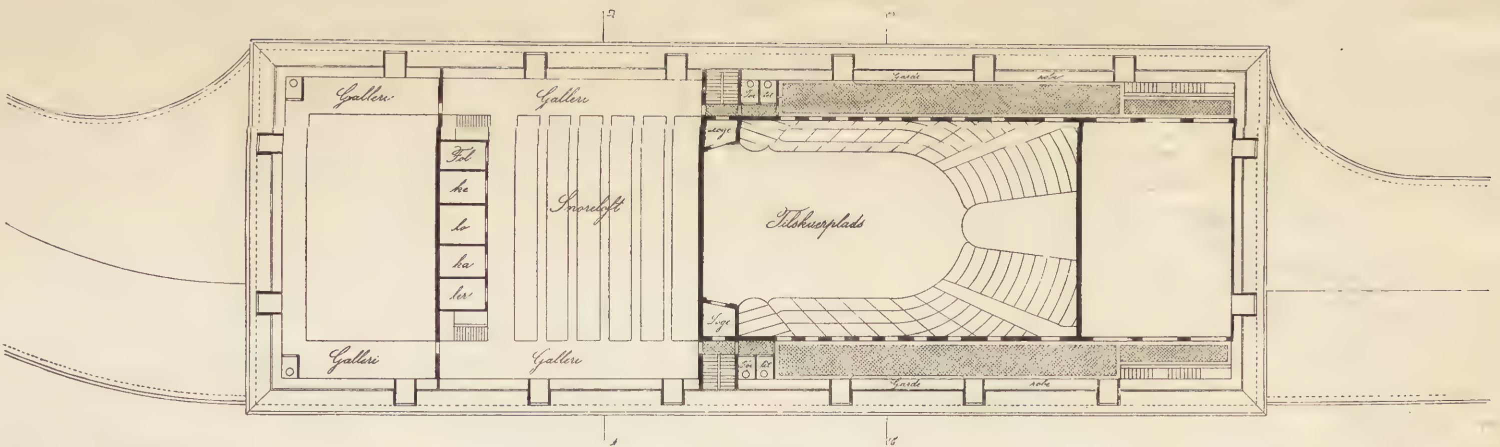
under *B* alt, hvad der ligger paa den anden Side og benyttes til Scenen m. m.

A. TILSKUERPLADS M. M.

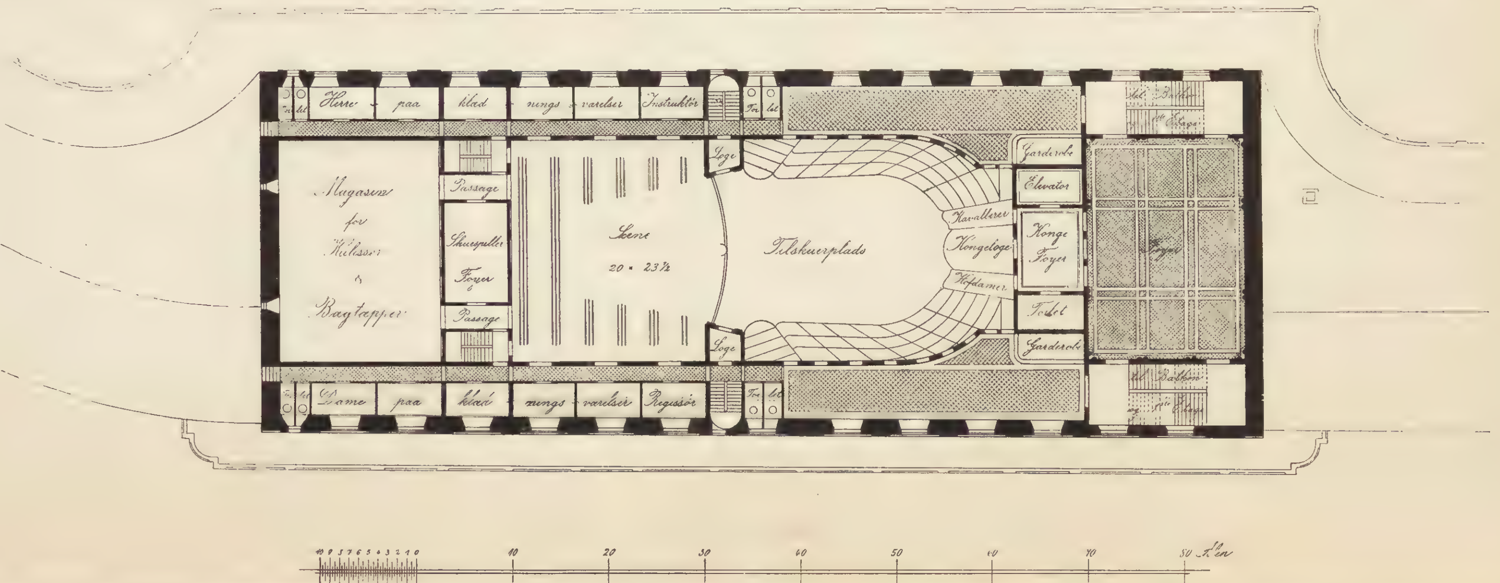
For det theatersøgende Publikum findes en *Gennemkørsel* fra Tøjhusgade til Ridebanen. Fra denne træder man i Underetagen ind i en stor *Vestibule;* de Søjler, mellem hvilke de store Fløjdøre er anbragte, og de, som findes midt i Rummet, er de alt eksisterende Marmorsøjler af samme Slags som dem, der iøvrigt findes i Staldene. Paa denne Plads i Bygningen findes nemlig for Tiden de kongelige Vognremiser og det nuværende Hoftheaters Trappe, der indtager to af dem. Ved Indretningen af det nye Theater vil man altsaa kun behøve at ofre en Remise mere. Fra Vestibulen kommer man ind i det store *Trapperum.* Trappen naar dog i dette Rum ikke længere end til næste Plan, hvor Parket m. v. findes. Mellem de to nederste Trappeløb findes under den første Repos *Billetkontoret;* og det maa her bemærkes, at man foruden gennem Vestibulen kan komme direkte



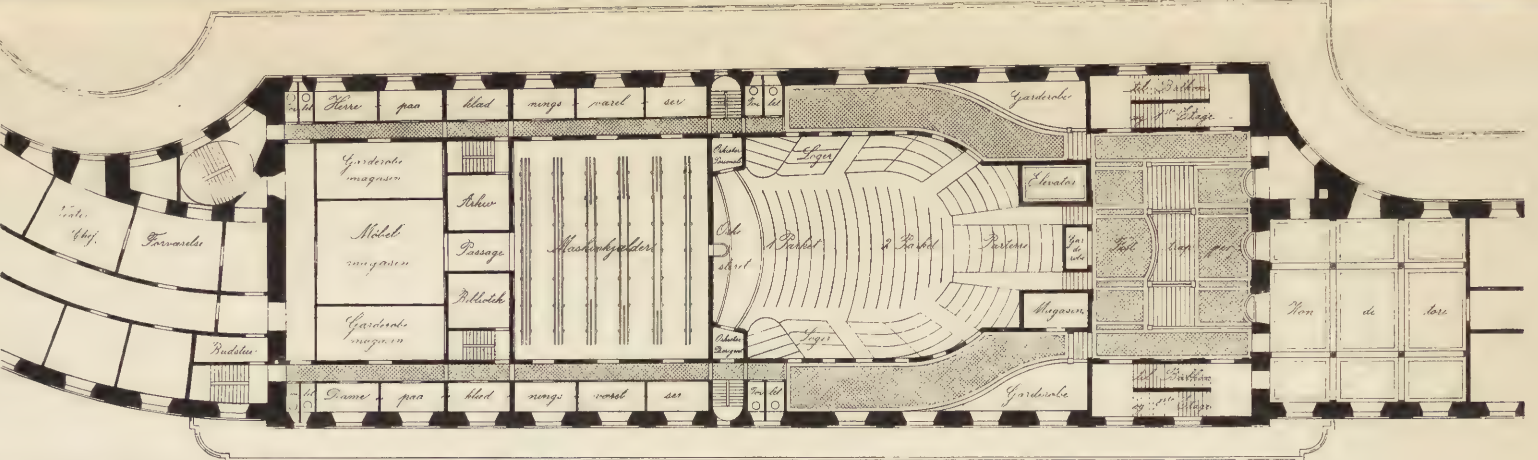
LÆNGDESNIT.



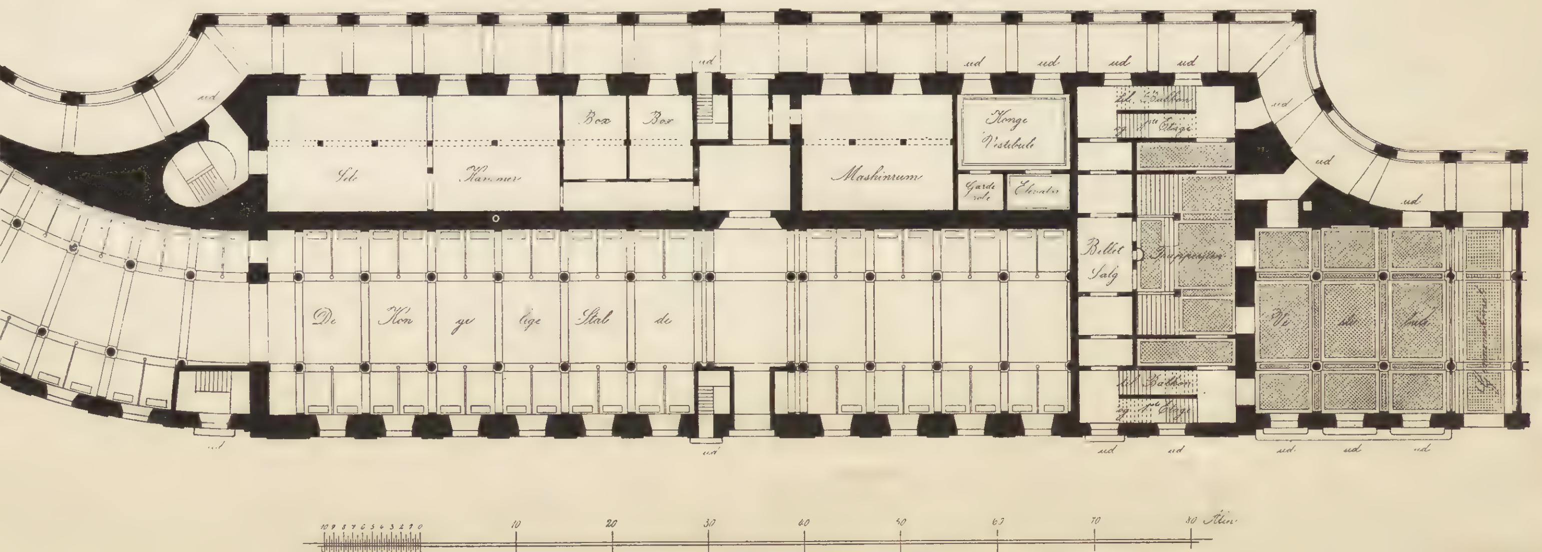
PLAN AF 1ste ETAGE.



PLAN AF BALKONETAGEN.



PLAN AF PARKET M. M.



PLAN AF UNDERETAGEN.

til Billetkontoret og Trapperummet fra Loggiaen. Naar man er naaet til *Parket-Etagen („Gulvet“)*, fører brede Gange langs begge Sider af Tilskuerpladsen, og gennem 6 Indgange træder man ind til 1. og 2. Parket, Parterre og Logerne. *Garderoberne*, der er anbragte dels lige for Trappen (til Brug for Parterret) og dels langs Gangene (til Brug for Parketterne), formenes at være tilpas store. Paa den modsatte Side af Trapperummet findes — ovenover Vestibule og Gennemkørsel — *Konditori*. De dertil nødvendige Køkken- og Økonomirum kan indrettes i direkte Forhindelse hermed i den lavere Sidelænge ved Siden af.

For at komme fra det centrale Trappeanlæg til *Balkon* og *1. Etage*, maa man passere tilhøjre og tilvenstre ad de fire særligt herfor bestemte Trapper. De er indbyrdes uafhængige af hinanden og adskilte ved Hennebiquemure. De udmunder i lange, brede Gange, hvorfra Døre fører ind henholdsvis til Balkon og 1. Etage, medens tillige Garderobe og Aftrædelsesrum ligger lige ved dem.

Fra alle disse Trapper er der tillige Døre ind til *Foyeren*, som ligger i Niveau med Balkonetagen. Den er af Størrelse som Nationaltheatrets Foyer, $16^1/_2$ Al. $\times$ 23 Al. i Gulvflade og, idet den naar op til Bygningens Loftsbjælkelag, har den en Højde af 14 Al. Foyerens Sidevægge aabner sig foroven med store Bue-Aabninger ind til 1. Etages Sidegange; fra disse har man altsaa Udsigt til det Publikum, der promenerer i Foyeren, paa samme Maade som det nu er Tilfælde i Nationaltheatret.

Om selve *Tilskuerpladsen* er at bemærke, at den (som berørt i det tidligere) bestaar af 1. og 2. Parket samt Parterre („Gulvet“), endvidere Loger lige nede herved, Balkon og 1. Etage. Midt for Scenen findes i Balkonen *Kongeloge* med tilhørende *Loger for Kavalerer og Hofdamer*. Mellem 1. Parket og Scenen findes Plads for *Orkestret*, hvis Plan er lidt forsænket under „Gulvets“. Naar Omstændighederne kræver det, kan der indrettes Siddepladser for Publikum i Stedet for Orkestret. Det Materiel, der som Følge heraf maa haves i Nærheden til Ombytning, opbevares i et *Magasin*, som er beliggende mellem Hovedtrappen og Parterret. Paa Siderne af Orkestret findes to mindre, lukkede Loger, *Prosceniumsloge* og *Direktionsloge*. Alle Siddepladserne paa „Gulvet“, i Loger og Balkonetagen er indrettede som magelige Lænestole.

Antallet af Pladser vil herefter fordele sig som følgende:

Orkester (Fauteuil)	30
1. Parket	104
1. — Loger	52
2. —	98
2. — Loger	52
Parterre	70
— Loger	50
Balkon	160
1. Etage	160
Galleri	164
Tilsammen...	940

Kongeloge optager..............	30
Hofdameloge —	10
Kavalerloge —	10
Ialt...	990

Endnu staar tilbage under *A* særligt at omtale *Kongelogen* med alt, hvad dertil hører.

Tilkørselen for de Kongelige sker under Buegangen mod Ridebanen, saa langt fra Indgangen for Publikum, at det ikke kan være til gensidig Gêne. Umiddelbart ved Tilkørselen findes en *Vestibule* med tilliggende *Garderobe* samt en stor *Elevator*, der kan føre de kongelige Theaterbesøgende op til Balkonetagen. Her findes, som tidligere nævnt, *Kongelogen* anbragt centralt; med den dekorative Baldakin, som er anbragt over den, naar den op i 1. Etage, som altsaa paa dette Sted ingen Siddepladser har. Afstanden fra Kongelogen til Scenens forreste Del er ca. 26 Alen. Paa hver Side af Kongelogen findes *Kavalerloge* og *Hofdameloge;* disse skal forøvrigt hver have sin direkte Tilgang. Bag Kongelogen findes en *Kongefoyer* med tilliggende *Toilet.* Kongefoyeren, som ligger umiddelbart ved Siden af Tilskuerfoyeren, har 3 Fløjdøre ud til denne.

B. SCENEN M. M.

Scenen har et Areal af 20 Al. $\times$ $23^1/_2$ Al. med et 15 Al. bredt Proscenium. Formentlig vil dette netop være en passende Størrelse for en Talescene, ligesom Forholdet til Tilskuerpladsen, der har en Størrelse af $23^1/_2$ Al. $\times$ 33 Al., maa siges at være tilpas; i alt Fald er det paa det nøjeste i Overensstemmelse med, hvad der angives som Norm for et godt Skuespilhus i den af Hr. Professor Pietro Krohn som Medlem af Theaterkommissionen af 24. Marts 1893 affattede Del af Betænkningen vedrørende Theaterforholdene (se Betænkningens Side 24—II. Theaterbygningen), hvorefter

en Scene bør være (25 Al.—29 Al.) $\times$ (22 Al.—26 Al.).
„ Proscenium bør være 15 Al.
„ Tilskuerplads bør være 25 Al. $\times$ 29 Al.

Scenens Gulv er svagt skraanende og den nederste Del hævet et Stykke over Parketter og Parterre, fortil omtrent i Niveau med Logernes Publikum. Under Scenen findes en *Maskinkælder,* beliggende umiddelbart over de kongelige Stalde. Over Scenen findes et *Snoreloft* med *Gallerier* og *Folkelokaler.*

I Højde med Scenens Gulv findes umiddelbart bag den en *Foyer* for Skuespillerne, ca $10^1/_2$ Al. $\times$ $6^1/_2$ Al. stor. Hertil er Adgang i begge Endevægge; Skuespillerne har altsaa en let Forbindelse herfra til Scenen, saa vel som med deres Paaklædningsværelser.

Disse Paaklædningsværelser er anbragte i 3 Etager med 17 paa hver Side af Scenen, alle med direkte Lys og Luft fra det Frie og alle med direkte Udgang til Korridorer, der strækker sig langs med de Hennebiquemure, der omgiver Scenen med de umiddelbart dertil hørende Magasinrum

m. m. Herre- og Dame-Paaklædningsværelserne findes adskilte for sig; desuden er der Værelser for Instruktør og Regissør samt Aftrædelsesrum.

Theaterchefen faar et stort Værelse med Forværelse i Etagen ligeover Staldene. Man kommer hertil ad den store, alt eksisterende ovale Trappe (der iøvrigt bliver forbedret), beliggende i den lavere Fløj, hvortil Indgangen er fra Buegangene. Samme Trappe er tillige Hovedtrappe for Skuespillerne og Alle, som skal færdes paa eller ved Scenen.

Alt, hvad der hører med til Iscenesættelsen, bliver opbevaret i størst mulig Nærhed af Scenen. Det er saaledes først og fremmest *Kulisser* og *Bagtæpper*. De opbevares i et *Magasin*, et stort Rum af samme Bredde som Scenen, liggende bagved denne og forbunden med den ved to Passager paa Siden af Skuespillerfoyeren. Da Magasinets Gulv er i Niveau med Scenen, vil Transporten kunne foretages meget bekvemt, og da ingen Trapper skal passeres, vil som Følge deraf det store Slid paa Materialet kunne undgaas.

Dernæst er der *Møbler* og *Kostumer*. De opbevares i særlige, store Magasiner og Garderober, beliggende i Niveau med Maskinkælderen. I samme Plan findes *Bibliothek* og *Arkiv*.

Efter saaledes at have beskrevet Projektet i dets Enkeltheder skal jeg kortelig omtale forskellige almindelige Hensyn, der bliver at iagttage.

1. Brandsikkerheden.

Tilskuerplads m. m. *(A)* er fuldstændig adskilt fra Scene m. m. *(B)* ved en gennemgaaende *Prosceniumsmur*, der strækker sig gennem hele Bygningens Højde og naar op over Taget. Forøvrigt er de enkelte Hovedafdelinger i Komplekset helt isolerede fra hinanden ved Hennebique-Mure, saaledes f. Eks. Trapperummet fra Gangene, disse fra Tilskuerpladsen, og Scenen fra Magasinerne. I saadanne Adskillelsesmure indsættes Jærndøre, ligesom et Jærntæppe anbringes i Prosceniumsaabningen. For *Udgange* er der sørget rigeligt, tiltrods for at Theatret er beliggende 1 Etage over Gaden. I Underetagen findes der i *A* til Afbenyttelse for Theatergængerne 12 saadanne ud til Buegangene, til Gennemkørselen og til Tøjhusgade. Men forøvrigt kan man højere oppe i Bygningen meget let komme ud i det Frie. Buegangene mod Christiansborg Slots Ridebane afsluttes nemlig foroven med en Balkon, og umiddelbart over dennes Gulvdække findes der Vinduer, der omdannes til Døre, hvilke sidder i Gangen langs Parketter og Parterre. Paa den modsatte Side af Bygningen, mod Tøjhusgade, findes ingen saadan Buegang; men det er Meningen her tilsvarende at anbringe en udvendig Balkon, som man i Ildebrandstiltælde let vil kunne komme ud paa og derfra ned paa Gaden. Buegangene mod Ridebanen og den udvendige Balkon mod Tøjhusgade strækker sig helt hen langs *B;* Paaklædningsværelserne vender direkte ud herimod, saa der ogsaa for dem, som færdes paa den Side af Prosceniumsmuren, der vender imod Scenen, er sørget tilstrækkeligt,

ligesom der endvidere findes gode og rigelige Forbindelser mellem alle Bygningens Dele ad Trapper, konstruerede af Sten og Hennebique.

2. *Opvarmning og Ventilation.*

Opvarmningen foregaar ved Damp, muligt varmt Vand. Det foreslaas at lægge Kedelhuset bort fra Theatret. Dette bør ske dels af Hensyn til Brandfaren, dels fordi det er umuligt at anbringe en Dampskorsten i selve Bygningen. En fortrinlig Plads haves hertil, under forventet Tilladelse fra Regering og Rigsdag, i Materialgaarden. Her ligger alt en mindre Bygning, som bl. a. har været anvendt til Atelier; den vilde let og forholdsvis billigt kunne omdannes til Varmeværks-Hus, og Varmeledningerne maatte da, tilstrækkeligt isolerede, føres under Tøjhusgade over til Theatret.

3. *Belysningen.*

Belysningen bliver selvfølgelig ved Elektricitet i videste Udstrækning; kun til Brug for Afdeling A, Tilskuerplads maa der, for Sikring imod Panik, anordnes en fuldstændig Gasbelysning, der tændes i det Øjeblik, det elektriske Lys skulde glippe.

4. *Udstyrelsen.*

Udstyrelsen bliver ny og med al den Komfort, der fordres i Nutiden. Den Dekorations-Stil, der vil egne sig bedst til Øjemedet og være mest i Samklang med de givne Forhold, vil formentlig være Louis XVI's. Særlig Vægt bør der lægges paa Udstyrelsen af Hovedtrapperummet som det, der er det mest centrale, og hvor alle skal passere for at komme til Tilskuerpladsen.

Selve Trapperne og Gulvet bør saaledes være helt af Marmor og Væggene rigt udstyrede med Skulptur. Ogsaa for andre Lokaliteters Vedkommende vil der være Anledning til at anvende rig Dekoration, saasom Foyererne for de Kongelige og for Publikum, Konditori o. s. v. Paa Tilskuerpladsen vil det være at tilstræbe at gøre Indtrykket saa hyggeligt, lyst og venligt som muligt, saaledes som man nu engang er vant til det i vort Nationaltheater. De høje Skillevægge mellem Loger og i Balkon, som man kender fra Udlandets Theatre, bør ikke findes her. Siddepladserne skal være behagelige og rigelige; overalt i Parketter, Balkon og Parterre skal anvendes Lænestole (fauteuils). Samtlige Trapper og Promenoir belægges med Løbere, og samtlige Gulve i Foyer og Tilskuerplads belægges med Tæpper; for Vinduer og Døraabninger i Gange og Foyer tænkes Portierer og Draperier anvendte.

5. *Andre Forhold.*

Belysningen af Ridebanen, Tøjhusgade, og i det hele Adgangene til Theatret, ligesom en absolut nødvendig Omlægning af Tøjhusgaden og Belægning af Kørebanen er Forhold, der maa ordnes, men som i det foreliggende Projekt ikke er tagne i Betragtning.

Kjøbenhavn, Januar 1902.

Carl Thonning,
Architekt.

* * *

Hele Projektet, til hvis Realisation der regnes at ville medgaa en Sum af 600,000 Kr., bliver nu indsendt til Regering og Rigsdag tillige med en Anmodning fra de Herrer, som har ladet det udarbejde, om at indlede en Forhandling med dem, hvis Planen maatte vinde Ministeriets Interesse.

FORSKELLIGT.

I Viborg Domkirke er en Del af Dekorationerne bleven ødelagte paa Grund af en stærk Udsvedning af Salpeter. Paa Grund af dette Uheld, som man mener stammer fra den til Opmuring anvendte Mørtel, vil Kirken blive lukket indtil Lørdag før Paaske, ligesom den i Sommertiden vil blive afspærret, for at de ødelagte Partier kan blive underkastede en ny Dekoration.

I Gentofte Kommune har man, som tidligere omtalt, paatænkt Opførelsen af et nyt Raadhus. I den Aledning har Kommunalbestyrelsen sidste Torsdag afholdt et Ekstramøde, hvor man blandt andet forhandlede om, hvilken Grund man skulde vælge til Bygningen, idet der fra tre forskellige Sider, fra Ejerne af „Øregaard“, „Heslehøj“ og „Maltegaard“, forelaa Tilbud om gratis Byggegrund. Efter at Sagen havde været Genstand for en indgaaende Drøftelse, vedtoges det med 7 Stemmer mod 2 at modtage som Gave det af Grosserer *L. E. Bruun,* „Maltegaard“, tilbudte Areal, der er 12,000 Kvadratalen stort og beliggende udfor Baggers Vej i umiddelbar Nærhed af Charlottenlund Station. Vedtagelsen skete dog paa den formelle Betingelse, at det samlede Raad endnu en Gang faar Lejlighed til at udtale sig om Ordlyden af Overdragelsesdokumentet, naar dette er formuleret. Til at gøre Udkast til dette Dokument valgtes Raadhusudvalgets Formand, Overretssagfører *Andreas Albeck,* der i den Anledning vil træde i Forbindelse med Ejerens Sagfører. Naar Dokumentet er formuleret vil det blive forelagt det samlede Raad paa et nyt ekstraordinært Møde, hvorefter man, naar Gavebrevet er sanktioneret og Amtsraadets Samtykke til Arealets Erhvervelse foreligger, antagelig i April Maaned vil tage fat paa Bygningens Opførelse. Raadhuset vil blive to Etager høj og indrettet med en større Forsamlingssal, Udvalgsværelser og øvrige nødvendige Kontorlokaler samt brandfrie Arkiver. Desuden vil der i Bygningen blive indrettet en Bolig for en kommunal Bestillingsmand.

Selskabet for dekorativ Kunst. Den unge Forening, hvis Stiftelse tidligere er omtalt (se „Architekten“ A, Side 68), holdt den 17. Februar sit første egentlige Møde, som havde sin særlige Interesse derved, at *Lorenz Frølich* optoges som Æresmedlem. Bestyrelsen gav derefter Meddelelse om en af den foretagen Henvendelse til „det særlige Syn for Ribe Domkirke“, i hvilket man har udtalt Ønsket om, at Forarbejderne til en eventuel Dekoration af denne Kirkes Indre maa blive udstillede offentlig, forinden en

Bestemmelse tages. Tillige samtalede man om en Udstilling, som Selskabets Medlemmer agter at afholde næste Vinter, og hvorved Selskabet for første Gang vil fremtræde for Offentligheden og haaber at slaa et stort og afgørende Slag.

Kl. 9 ankom *Lorenz Frølich*, og man samledes nu til et festlig Lag med Æresgæsten, der trods sin høje Alder var glad og ungdommelig som altid. Ved Bordet udtalte Kunstmaler *N. V. Dorph* omtrent følgende:

„Da vor Forening skulde finde et enkelt Træk, et Samlingspunkt, der kunde være som en Daab eller Indvielse til dens fremtidige Liv, faldt det næsten af sig selv, at man tænkte paa *Frølich*. At have *ham* i Spidsen vilde være som en Bekræftelse paa, at vor Sag er god og retfærdig og værd at arbejde for. *Frølichs* Kunst staar jo med en særegen Glorie om sig, og den synes paa en ejendommelig Maade i Pagt med Ungdommen. Først Nutiden, først de Unge har faaet Øjnene op for, hvad vi har ejet og ejer i *Frølich*, først nu ses det, at han i over en Menneskealder, længe før *nogen* i dette Land, havde Indsigt i den Kunst, vi kalder *den dekorative Kunst*, den Kunst, hvis Dyrkere endelig har fundet hinanden i denne Forening. Der fandtes vel før ham og samtidig med ham Kunstnere, der forstod sig paa Dekoration, og som udførte smukke, dekorative Arbejder; men han er den første og i lange Tider var han den eneste, der skabte dekorativ Kunst ud af sin egen Magtfuldkommenhed, som skød Stilregler og hævdvundne Forskrifter til Side og alene stolede paa sin egen Fantasi og sin egen Vilje. Han har for saa vidt foregrebet Tiden; thi *dette* er det jo netop, som kendetegner de Yngstes Bestræbelser, at de søger bort fra Overleveringen til nye Former og nye Udtryk for deres Kunst. Paa en særegen Maade er *Frølichs* Kunst da forenet med Kunsten nu. Vi har alle en Fornemmelse deraf og dette er vistnok Grunden til at alle vi Unge hænger ved *Frølich* og elsker ham. Han er en af vore — den bedste! Der gives intet bedre Navn i dansk Kunst! Lad os da takke den gamle Mester og lad hans Navn være det Fanemærke, hvorunder den unge Forening vil gaa Fremtiden i Møde!"

Det synes, som om Selskabet for dekorativ Kunst gaar en lys Fremtid i Møde under de bedste Auspicier.



Konkurrencen i Vejle. Fristen for Indlevering af Tegninger og Overslag ved Konkurrencen om den projekterede Kirke i Vejle udløb den 15. Februar. Der var da indkommen ialt 13 Arbejder; hvert Arbejde omfattede 5—6 Tegninger. Bedømmelsen foretoges i Mandags og i Tirsdags af Professor *Storch* og Architekt *Martin Nyrop* som Medlemmer af akademisk Architektforening og Borgmester *Madsen*, Distriktslæge *Schleisner*, Fabrikanterne *J. C. Christiansen* og *C. M. Hess*, Direktør *J. Thisted* og Købmand *A. Schjødt* som Medlemmer af den stedlige Komité. De udsatte Præmier var henholdsvis 1000 Kr., 600 Kr. og 400 Kr.

1ste Præmie tilkendtes Prof. *V. Koch*, anden Præmie Architekt *V. Ahlmann*, Aarhus, 3die Præmie Architekt *Rich. Bergmann*, medens to ekstra udsatte Præmier, hver paa 200 Kr., tilkendtes Architekterne *H. C. Andersen*

og *Therkildsen*, Kjøbenhavn, alt under Forudsætning af, at de præmierede Tegninger bliver Komitéens Ejendom. Det er Meningen, at 1ste Præmietager ogsaa skal lede Opførelsen af Kirken, dog har Komitéen forbeholdt sig frie Hænder i saa Henseende. Halvdelen af 1ste Præmie vil i saa Fald være at betragte som Forskud paa det senere Architekthonorar.

Kirken skal opføres paa en af Vejle Byraad skænket Grund; den skal rumme ca. 600 faste Siddepladser, og vil — fuldt monteret — ikke komme til at koste over 90,000 Kr.

*

Dødsfald. Snedkermester *Christian Thomsen,* Kjøbenhavn.

Fhv. Snedkermester *Wilhelm Giessing,* Kjøbenhavn.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	**Sælger.**	**Køber.**	**Pris.**
Hindegade 11.	Urtekræmmerforen. i Kbhvn.	Snedkerm. Hans Madsen.	Kr. 57,000
Villa, Kochsvej 30.	Maskinfabr. Chr. Andersen.	Ritmester Langsted.	Kr. 77,000
Rismøllen paa Christianshavn.	Firma A. N. Hansen & Ko.	Aktieselskab.	Kr. 800,000
Købmandsgaarden, Vestergade 15, Odense.	G. Tychsens Dødsbo.	Frk. Elfride Schmidt, Odense.	Kr. 82,250
Købmandsgaarden paa Esbjerg Kongensgade.	Thorvald Nielsen.	Faarup & Sønderby.	Kr. 60,000
Sofienlund med tilhørende Teglværk.	Murmester Chr. Rasmussen.	Godsejer Klaus Andersen.	ubekendt.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	**Arbejdets Art.**	**Betingelser faas.**	**Tilbud afgives.** M.	D.	Kl.
Aarhus.	Lev. af Tin, Bly, Antimon-Yellowmetal.	Maskinafdelingens Regnskabskont., Aarhus.	Februar	22	12
København.	Stenhuggerarb. ved Politistation i Antoniegade.	Stadsarchitekten, Nye Raadhus.	Februar	22	12
Viborg.	Lev. af Grus, Udf. af Brolægningsarb., Kloakering, Betonfliser m. m.	Viborg Raadhus.	Februar	24	6
Pjedsted.	Opførelsen af en Tjenestebolig ved Pjedsted Holdeplads.	Fredericia og Vejle Stationer samt paa 5te Banesektions Kont., Aarhus.	Februar	24	10
Aalborg.	Lev. og Anbringelse af en Dampkedel.	Stads- og Havneingeniørens Kont.	Februar	25	4
Hellerup.	Istandsættelse af Sofievej i Hellerup.	Sogneraadets Kontor, Jægersborg.	Februar	25	$3^1/_2$
Lemvig.	Lev. af Støbejærns-Rør.	Lemvig Belysningsudvalg.	Februar	26	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Hegnspæle, Hegnstraad, Jærntraad, Telegrafstænger, Planker, Brædder, Lægter etc.	Baneafdelingens Kontor, Colbjørnsensgade 11, 2.	Februar	27	$3^1/_2$
Skive.	Arb. og Lev. ved en Hovedkloakledn.	Købmand F. Kielgast, Skive.	Marts	1	12
Fredericia.	Lev. af Tømmermaterialier.	4de Banesektions Kont., Fredericia.	Marts	4	12
Lemvig.	Lev. af diverse Cementkloakrør.	Borgmesterkont., Stege.	Marts	5	6
Stege.	Jærnarb. v. Gasbeholder for Gasværket.	Lemvig Belysningsudvalg.	Marts	5	12
Kjøbenhavn.	Tømmerarb. til det kgl. Bibliothek.	Byggepladsen ved Christiansgade.	Marts	5	12
Kjøbenhavn.	Lev. af saltglaserede Lerrør.	Vej- og Kloakanl. Kont., Nye Raadhus	Marts	6	12
Thisted-Fjerritslev.	Lev. af Vinkellaskebolte, Møtriker og Spiger.	Statsbaneanl. Kont., Reventlowsg. 10. Kbhvn.	Marts	8	2
Thisted-Fjerritslev.	Lev. af Skinner, Vinkellasker og Fuldtungeskinner.	Statsbaneanl. Kont., Reventlowsg. 10. Kbhvn.	Marts	8	2
Kjøbenhavn.	Udf. af to Sluseporte.	Havneforvaltn. Kont., Toldboden K.	Marts	8	12
Korsør.	Uddybningsarb. ved Havneindløb og Færgeleje.	Havnemesterens Kont., Korsør, og Baneafdel., Colbjørnsensg. 11. Kbh.	Marts	8	3
Kjøbenhavn.	Udf. af 3 Filtre og en Renvandsbeholder v. Vandværket v. Nordvestv.	Vandværkets Kont., Vesterfarimagsgade, Hj. af Studiestræde.	Marts	11	2

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

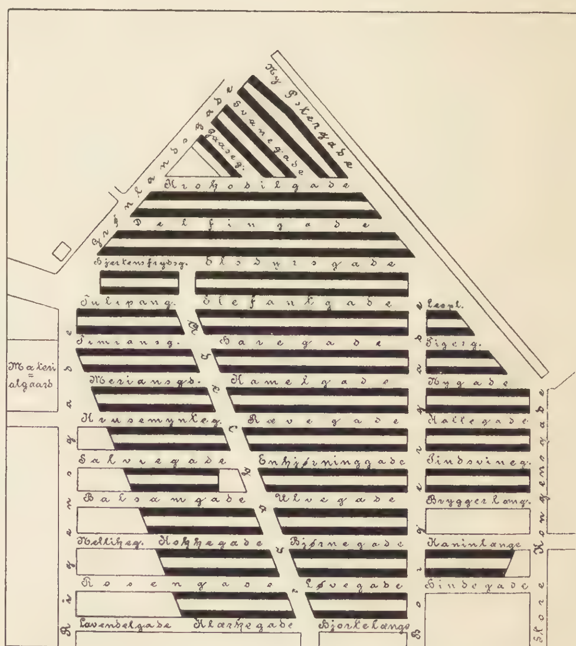
ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 28. FEBR. 1902
№ 22

NYBODER.

Af Architekt *Olaf Schmidth.*

DEN danske Krigsmarine eller „Flaaden“, som den almindeligere benævnes, har gennem Aarhundreder kunnet glæde sig ved hele Nationens Sympathi; og alt, hvad der er knyttet til denne vor „Vej til Ros og Magt“, har lige til vore Dage formaaet at vække Interessen hos alle Befolkningslag. Vore Forfædre har sikkert fulgt de maleriske Vikingeskibes sendrægtige Bevægelser med ligesaa megen Stolthed som den, hvormed vore Øjne følger den pilsnare Torpedobaads rasende Fart gennem Voverne. Og naar man sejler ud og ind gennem Havnen, kan man altid være sikker paa at bemærke Grupper, der er beskæftigede med at drøfte, hvad det kortvarige Syn af Orlogsværftet med sine Skibe, Kraner, Dokker og andre Mærkværdigheder giver Anledning til at mindes af selvoplevede eller læste Begivenheder paa det maritime Omraade. Men det er selvfølgelig ikke alene det døde Materiel, der optager Gemytterne; i lige saa høj Grad kan de raske „blaa Drenge“ og „Holmens faste Stok“ glæde sig over at have Rod i Befolkningen; det findes da rimeligt, at nærværende Tidsskrift ofrer nogle Liniers Omtale paa dens ærværdige, gennem Aarhundreder kendte



NYBODER I 1793.

Koloni „Nyboder“ nu, da Marineministeren har forelagt et Lovforslag, der har til Hensigt delvis at rømme denne gamle Bydel og andet Steds at opføre mere tidssvarende Boliger for Søværnets Personel.

Forinden Fremstillingen af de paatænkte Planer kunde det imidlertid maaske være rigtigt at gøre et Par historiske Bemærkninger om, hvorledes Boligerne til Søværnets Personel i sin Tid er fremkomne.

Allerede under Christian den Tredie fandtes det nødvendigt ved Kjøben-



SITUATIONSPLAN AF
DE PROJEKTEREDE SØVÆRNSBOLIGER.

A Arsenalbygning. B Fyrmagasin. C Proviantmagasin. D Værksted. E Magasin. F Materialgaard. G Laboratorium. H Petroleumslager. K Kanonbaade-Skur. L Vagtbygninger. M Bygning for Inspektør og Læge.

havn at have en Hovedstation, hvor Orlogsskibene kunde bygges og repareres, ekviperes og oplægges. Et Orlogsværft etableredes derfor paa Bremerholm, det senere Gammelholm, og det for et organiseret Søforsvar fornødne Personel blev antaget; da dette fra første Færd kun var lidet talrigt, fandtes paa selve „Holmen“ Plads til Mandskabets Indlogering. Efterhaanden stilledes imdlertid større og større Fordringer til Mandskabets Talrighed, bl. a. fordi det kom til at omfatte ikke alene Søfolk og Søkrigere, men tillige

Skibstømmermænd og andre Haandværkere. Til dette forøgede Mandskab var der ikke mere Husrum paa Bremerholm; men det anvistes Boliger i „Skipperboderne“, som laa i Værftets umiddelbare Nærhed. Et Minde om disse „Skipperboder“ haves endnu i Gadenavnene „Laksegade“, „Hummergade“ m. fl.

Under Christian den Fjerde øgedes Skibenes og Mandskabernes Tal mere og mere, og det kneb med at skaffe Husrum i Skipperboderne, ihvorvel Kongen forøgede deres Mængde. Men da Antallet af faste Søfolk i 1615 voksede med 1500 Mand, blev det rent galt; der havdes ikke flere Boliger til alle disse Mennesker. Man tyede da til den Udvej at indlogere de glade Søfolk hos Byens Borgere; men denne Ordning havde flere Ulemper, thi dels var det vanskeligt i paakommende Tilfælde at samle de over hele Byen indkvarterede Sømænd, og dels var disses gode Humør en stedse flydende







TYPE PAA DE NYE BOLIGER.

Kilde til at berøve Borgerne deres, naar de livsglade, blaa Drenge lavede Nattefester i de ellers saa stille Gader.

Den daadkraftige Konge søgte at raade Bod paa disse Kalamiteter ved i Aaret 1830 at paabegynde Opførelsen af „Nyboder“ paa et Areal, der vel den Gang laa udenfor den egentlige By, men dog ikke særligt langt fra Værftet paa Bremerholm. Skøndt Kongen havde megen Besvær med at tilvejebringe de fornødne Pengemidler, lykkedes det ham dog at opføre 20 dobbelte enetages Huslænger, der som Paralelgader mellem St. Kongensgade og Rigensgade strakte sig fra Klerkegade til Elefantgade, nu Suensonsgade. Den nordligere Del af det nuværende Nyboder er, som toetages Paralelgader, opført under Frederik V. og Christian VII. Kolonien dækkede da, som det fremgaar af hosstaaende Plan i sine Velmagtsdage det betydelige Areal af c. 24 Td. Land.

Denne Udstrækning bevaredes indtil Midten af nys afsluttede Aarhundrede; men fra 1853 afhændedes til Fordel for Statskassen og med for-

skellige Formaal efterhaanden betydelige Arealer saaledes, at Nyboder i 1880 var reduceret til dets nuværende Størrelse, og af Chr. IV.'s Huse tilbagestaa kun endnu nogle faa i St. Paulsgade og de gamle Kommandantskabslokaler ved det lille Stykke skraa Adelgade, som tidligere gennemskar Bydelen i Retning fra Nord til Syd. Resten af de enetages Huse fra Nyboders første Tid er i Tidsrummet fra 1886 til 1896 blevne nedrevet og erstattet af toetages, mere moderne Bygninger, som for Størstedelen afgiver Boliger for Søværnets Arbejdere og Underklasser; og denne Del af Nyboder, som mod Nord begrænses af Haregade, er det Hensigten at bevare. Den nordlige Del af Nyboder omfatter, som nævnt, udelukkende toetages Huse, der oprindeligt har været baade rummeligere og bedre end Chr. IV.'s; men de har dog alle Dage ladet meget tilbage at ønske. For det første foranlediger Længernes uheldige Beliggenhed med Længderetningen i Øst og Vest, at Boligerne, der for Størstedelens Vedkommende kun har Vinduer enten mod Gade eller mod Gaard, enten faar for megen eller for lidt Sol; men flere andre Omstændigheder bevirker tillige, at Boligerne ingenlunde mere kan kaldes tidssvarende. Det skal saaledes nævnes, at Hovedmængden, de saakaldte „enkelte Boliger“ kun bestaar af en Stue og et Kammer med et samlet Gulvareal af 35—50 □ Al., og da Etagehøjden kun er ca. $3^1/_2$ Al., er det tilstedeværende Kubikindhold pr. Individ kun ringe, i Særdeleshed da mange Familier er velsignede med en talrig Børneflok. Noget egentlig Køkken findes som Regel ikke i disse Boliger; men den store gamle Skorsten er i hver Etage udvidet til et for 2 Familier fælles Arnested, hvor Føden tidligere tilberedtes over aaben Ild, men som nu dog er forsynet med Komfurer. Lys og Luft er kun meget mangelfuldt til Stede og Renligheden som Følge heraf vanskelig at gennemføre, ligesom den intime Nærhed mellem de to Familiers Kogerum ikke undlader af og til at medføre mindre heldige Smaabatailler mellem stridslystne Naboer. Naar hertil kommer, at omtalte Kogested ligger paa den for 2 eller oftest 4 Familier fælles Trappegang, der i Stueetagen tillige er den eneste Passage mellem Gade og Gaard, gennem hvilken Transporter af alle Arter, Natrenovationens medindbefattet, foregaar, behøver det næppe at udvikles mere, at Principet „my house is my castle“ ikke kan komme til Anvendelse i Nyboders gamle Huse. I de senere Decennier er der fra Ministeriets Side arbejdet energisk paa i videst mulig Udstrækning at forbedre disse Huse, og navnlig underkastedes en Del af de bedre i Aarene 1891—1898 en saakaldet Grundforbedring, hvorved de værste Ulemper blev afhjulpne. Men Tidens Tand har dog sat ulægelige Spor i de gamle Huse, og navnlig er Fugtigheden med alle dens Følgesvende, foranlediget dels som Følge af manglende Isolationslag i Murene, dels paa Grund af, at der ved Opførelsen er anvendt Saltvand, ikke til at bortjage. Den forøgede Trafik i Havnen har endvidere fra flere Sider hævet Røster om, at Toldbodbommens Lukning Morgen og Aften, naar Mandskabet gaar til og fra Værftet, var til stor Gêne for Skibsfarten, og endelig har flere Projekter om Gadens Forlængelse gennem Nyboder samt dettes Beliggenhed ved Arealer, der kan

udlægges til mere storstadsmæssig Bebyggelse, atter og atter henledet Tanken paa, at Tiden til en delvis Flytning af Nyboder snart kunde være inde, en Tanke, der ogsaa er kommen til Orde i Rigsdagen. Marineministeriet har da ogsaa i en Aarrække syslet med denne Tanke og ladet forskellige Undersøgelser foretage for at finde en passende Byggegrund. Men det siger sig selv, at en saadan, foruden at være sund og hygiejnisk, skulde være økonomisk overkommelig og navnlig være i størst mulig Nærhed af Orlogsværftet. Gennem lange Overvejelser er man nu endelig standset ved den Beslutning, at foreslaa opført nye Boliger for Søværnet paa selve Orlogsværftets Grund, paa den sydligste af Holmene, der bærer Navnet *Arsenaløen,* og om det som Følge heraf udarbejdede Projekt, der nu er forelagt Rigsdagen, skal vi give nedenstaaende, kortfattede Beskrivelse.

Arsenaløen er i Tidens Løb dannet ved Opfyldninger paa den oprindelige Havbund; men uheldigvis er den anvendte Fyld gennemgaaende kun af daarlig Beskaffenhed. En nøjagtig Undersøgelse af Grunden har godtgjort, at der under et øvre Lag af Muld og andre Stoffer, der kan bruges til Opfyldning og Havejord, findes et Lag af Mudder og andre organiske Bestanddele, der som Følge af Grundvandets Tilstedeværelse er i fuld Gæring. Mægtigheden af dette Lag varierer ret betydeligt, og det naar et enkelt Sted til ca. 10 Fod under daglig Vandstand. En Fundering vilde under disse Forhold medføre betydelige Bekostninger til Pæleramning o. a. lign., og man har desforuden næret Betænkelighed ved at opføre Beboelseshuse paa en Grund af denne Beskaffenhed, selv om Anbringelsen af uigennemtrængelige Stoffer i og udenom Bygningerne gennemførtes i fuld Udstrækning. Man har derfor fundet det rigtigt ganske at fjerne det sundhedsfarlige Mudderlag og erstatte det med gode Stoffer. Ved første Øjekast kunde denne Opgave synes vanskelig nok; men Nutidens fortrinlige, mekaniske Materiel ogsaa paa dette Omraade muliggør virkelig at løse den og endda paa saadan Maade, at saavel økonomiske som tekniske og hygiejniske Krav sker fuld Fyldest. Det maa nemlig erindres, at Indførelsen af et sundt og fast Underlag ikke alene gør Byggegrunden sund; men den muliggør desforuden Anvendelsen af en ganske almindelig Funderingsmethode. Ved saaledes at spare saavel Pæleramning med dybtliggende Fundamenter som særlige Isoleringsforanstaltninger opnaas det at formindske Udgifterne til Bygningernes Opførelse saa væsentligt, at Grundens Forbedring i Virkeligheden kun kommer til at spille en mere underordnet Rolle.

Planen til Byggegrundens Forbedring er da følgende: Det øverste Lag brugelige Fyld graves af den paagældende Del af Øen og lægges i Oplag paa de disponible Arealer for senere atter at paaføres. Ved Hjælp af Gravemaskiner, der efter Omstændighederne skal være flydende eller rullende, fjernes Mudderet i Selvlosserpramme, der fører Indholdet til Sundet, hvor det aflosses paa dybt Vand. Afgravningen af Mudder foretages, indtil den oprindelige, faste Søbund er naaet, og paa dette faste Underlag indskylles da ren Sandfyld, der ogsaa opgraves i Sundet. Højden af dette Lag skal være + 3,5‘, og det skal direkte danne Underlaget for de nye

Bygninger. Tillige opfyldes den Del af Graven, som nu begrænser Øen mod Øst og Syd, dels for at hindre Stagnering af ildelugtende og for Sundheden farlige Vandmasser, dels for at skaffe landfast Forbindelse med Christianshavn, hvad der er af Betydning for Nedlægning af Gas-, Vand- og Kloakrør, og endelig med en Mulighed af en fremtidig Udvidelse for Øje. Paa passende Tidspunkt planeres den ovennævnte Fyld atter over det omdannede Areal. Den saaledes tilvejebragte Ø, der nu altsaa er bleven til en Slags Halvø, begrænses mod Vandarealerne efter Omstændighederne ved Kajmure, enten direkte eller paa Pæleværk og Stenglasis, samt mod de tilstødende, landfaste Dele af Værftet ved Plankeværker.

Som det fremgaar af vedføjede Situationsplan, inddrages ikke hele Arsenaløen til Fordel for de nye Bygninger, og navnlig afskæres dens vestlige og nordlige Del, hvorpaa findes forskellige Etablissementer, som det vilde være altfor bekosteligt at flytte. Tillige bevares det paa Øens sydøstlige Hjørne beliggende Laboratorium, der paa de mod Bygningerne vendende tvende Sider vil blive begrænset af en træbeplantet, 20 Fod høj Vold, der forhindrer en mulig Sprængning i at volde Fortræd paa Boligerne; de Beholdninger, som til enhver Tid findes i Laboratoriet, er nemlig saa ubetydelige, at en ved et Uheld indtrædende Eksplosion kun vilde medføre lokal Skade. Det resterende, frie Areal tænkes udlagt til Lege- og Sportspladser, og de muliggør tillige en eventuel Udvidelse. Den Del af Øen, der paa nævnte Maade udskilles fra Orlogsværftet, udgør, inkl. den opfyldte Kanal, ca. 300,000 ☐ Al. eller ca. $21\frac{1}{2}$ Td. Land.

Forinden ovennævnte Grundarbejder bringes til Udførelse er det imidlertid nødvendigt at omlægge Adgangsvejen til Værftet. Denne findes nu ad en Bro, Værftsbroen, for Enden af Prinsessegade, hvorfra en S-bøjet Vej fører til Broen mellem Arsenaløen og Frederiksholm. Disse Færdselslinjer erstattes af en ny Vej, der løber forbi den østre Ende af Trangraven og derfra vest for den nye Bydel til det Sted, hvor Vejen skærer ovennævnte S-Vej. Indgangen til Værftet, som nu findes ved Nordenden af Værftsbroen, flyttes hen til den nye Vejs Hjørne ved Trangraven, hvortil Vagtbygningerne, Mønstrings- samt Gas- og Vandmaalerhusene vil blive flyttede, og hvor Vejen vil blive saa meget udvidet, at der bliver Plads til Holdeplads for Sporvogne og Drosker samt til et Færgeleje. I Vejen vil Værftets Forsyningsledninger for Vand og Gas blive nedlagte.

Det omdannede Areals Forsyning med Spildevandsledninger har voldet adskilligt Besvær, bl. a. fordi forskellige af de Syd for Øen værende Etablissementer, der tilhører Hæren, delvis har Afløb til den Del af Kanalen, som skal fyldes; men det er dog lykkedes at projektere et tilfredsstillende Kloaksystem. Dette er delt i to Grupper, hvoraf den ene omfatter alle Ledninger med Tilbehør for Spildevandet, der ledes til den afskærende Kloak i Baadsmandsstræde, medens den anden skal besørge Fjernelsen af alt Overfladevand. Dette ledes atter enten til Trangraven eller til Farvandet Nord for Arsenaløen.

Ved Projekteringen af selve Bygningerne har det været nødvendigt at

resignere betydeligt, idet økonomiske og andre Grunde har tvunget til at sammenbygge mere, end Kravet til den ideale Arbejderbolig i det lille fritliggende, af Have omgivne Hus stiller. Som Tegningerne viser, er alle Husene sammenbyggede, mest som 5-dobbelte, men alle er lagte frit saaledes, at Façaderne er udsatte rigeligt for Luft og Solpaavirkning. Det ses endvidere, at Bygningerne har 3 Beboelseslag; dette Antal er valgt for efter Omstændighederne at skaffe saa meget ubebygget Areal som muligt, uden dog at hindre Solpaavirkningen i utilbørlig Grad. Den mindste Afstand mellem Façaderne er saaledes 32 Al., nemlig 16 Al. til Vejbredden og 2 Gange 8 Al. til Forhaver.

De enkelte Boliger er indlagte saaledes i Planerne, at Fællesskab undgaas i størst mulig Udstrækning, med andre Ord saaledes, at hver Familiebolig er afsondret fra Naboens, idet kun Trappeanlægene er fælles. En Undtagelse herfra findes dog i de 2 og 3 Værelsers Lejligheder, som man af økonomiske Grunde har ment at kunne tildele kun 1 Vandkloset for hver 2 Boliger. Hver Lejlighed rummer iøvrigt, foruden de egentlige Værelser, Entré, Køkken, Spisekammer med direkte Lys og Luft samt et stort Væggeskab; alle Boliger med 4 Værelser og derover har hver sit Vandkloset med direkte Adgang for Lys og Luft. Foruden disse i de paagældende Etager værende Lokaliteter hører til hver Bolig et Pulterkammer, et Brændselsrum og en lille Viktualiekælder, fordelte efter Omstændighederne i Manzardetagen og i Kælderrummene. Af Fælleslokaliteter findes Vadskerum med Styrtebadsbruse og 2 Tøjsammenlægningsrum i Manzarden samt paa Hanebjælkelaget Tørrerum, saaledes fordelte, at 6 Familier kan skiftes til at benytte samme Rum. Endelig er i Kælderen reserveret Plads til Barnevogne, Cykler o. lign.

Til hver Lejlighed hører endelig et Stykke Have, enten foran Husene eller mellem Bygningerne. Havernes Størrelse vil variere noget efter Beliggenheden, men som Regel bliver de c. 70 □ Al. store. Langs Gaardfaçaderne og mellem Bygningerne bliver der Gaarde samt Tørre- og Legepladser.

Bygningerne tænkes opførte paa Betonfundamenter og Tagene dækkede med røde Teglsten. Façaderne mures af gule, haandstrøgne Sten, der afskures og hvidtes. De sparsomme Led og Fremspring overdækkes med Skifer. Over Kælderrummene, der kun kan blive lave, konstrueres Etageadskillelserne af Monier, tildels med Linoleumsbelægning, og Gulvene i alle Klosetrum udføres af Monier. Iøvrigt giver de paatænkte Konstruktioner ingen Anledning til nærmere Omtale.

Da Hovedformaalet med det hele Projekt er at skaffe Orlogsværftets faste Arbejdere og Underklasserne gode og sunde Boliger i Stedet for de ikke tidssvarende i den Del af Nyboder, der tænkes evakueret, er det en Selvfølge, at Antallet af denne Art Boliger er størst. Planen omfatter da ogsaa 600 2, 3 og 4 Værelsers Lejligheder. Men tillige omfatter den 42 4, 5 og 6 Værelsers Boliger med Pigeværelse, Badeværelse og øvrigt Tilbehør, der er tiltænkte de af Overklasserne, som er særligt knyttede til Værftet. Endelig er projekteret et Børneasyl samt en Bygning med Kontorer og Boliger for en Læge og en Inspektør. Den punkterede Grund straks

ved Koloniens Indgang antyder Muligheden af en fremtidig Forretningsbygning med Butikker af forskellig Art. I den nybyggede Del af Nyboder, som altsaa tænkes bevaret, er det bl. a. Meningen at installere de af de nuværende Beboere, for hvem det ikke er af Betydning at bo i Værftets umiddelbare Nærhed.

I Henhold til detailleret udarbejdede Overslag vil Bekostningen til det hele Anlæg, der tænkes gennemført i en Tidsperiode af 5 Aar, alle Udgifter medindbefattede, andrage 4,435,000 Kr., der fordeler sig saaledes:

A.	Forbedring og Tilvejebringelse af Grunden ..	640,395	Kr.
B.	Omlægning af Orlogsværftets Adgangsvej med Gas- og Vandledninger samt Flytning af Vagtbygninger m. v.	79,664	„
C.	Opførelse af Bygningerne	3,317,126	„
D.	Anlæg af Veje, Gas- og Vandledninger	84,095	„
E.	Anlæg af Spilde- og Regnvandsledninger ...	156,000	„
F.	Bolværker og Indhegninger	54,187	„
G.	Administration og forskellige Udgifter	103,533	„
	ialt..	4,435,000	Kr.

Denne betydelige Sum ventes i alt væsentligt tilvejebragt ved Realisation af den Del af Nyboder, som evakueres, og hvis samlede Areal udgør c. 124,000 □ Al. Og det staar til at tro, at dette vil kunne lykkes, saafremt Salget kan finde Sted i en gunstig Tidsperiode.

DØDSFALD. Architekt, Professor *O. V. Koch.*

UDFALD AF LICITATIONER.

Politistationen i Antonigade. Ved Licitationen over Stenhuggerarbejdet indkom følgende Tilbud: Hans & Jørgen Larsen Kr. 4920. Carl Scheller Kr. 4691. James Maag — Thorald Müller: mørk graa Granit Kr. 4580; flammet Holmstad Granit Kr. 3975. Hinrichsen & Jørgensen Kr. 4797. Jacob Mogensen Kr. 5830. De forenede Granitbrud, Rønne, Kr. 5738. C. Wienbergs Stenhuggerier Kr. 5341.

James Maag — Thorald Müllers Tilbud approberedes.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Fredericia.	Lev. af Tømmermaterialier.	4de Banesektions Kont., Fredericia.	Marts	4	12
Stege.	Lev. af diverse Cementkloakrør.	Borgmesterkont., Stege.	Marts	5	6
Lemvig.	Jærnarb. v. Gasbeholder for Gasværket.	Lemvig Belysningsudvalg.	Marts	5	12
Kjøbenhavn.	Tømmerarb. til det kgl. Bibliothek.	Byggepladsen ved Christiansgade.	Marts	5	12
Kjøbenhavn.	Lev. af saltglaserede Lerrør.	Vej- og Kloakanl. Kont., Nye Raadhus	Marts	6	12
Nakskov.	Lev. af 20,000 Kbf. Tømmer.	Havneingeniøren, Nakskov.	Marts	8	12
Thisted-Fjerritslev.	Lev. af Vinkellaskebolte, Møtriker og Spiger.	Statsbaneanl. Kont., Reventlowsg. 10. Kbhvn.	Marts	8	2
Thisted-Fjerritslev.	Lev. af Skinner, Vinkellasker og Fuldtungeskinner.	Statsbaneanl. Kont., Reventlowsg. 10. Kbhvn.	Marts	8	2
Kjøbenhavn.	Udf. af to Sluseporte.	Havneforvaltn. Kont., Toldboden K.	Marts	8	12
Korsør.	Uddybningsarb. ved Havneindløb og Færgeleje.	Havnemesterens Kont., Korsør, og Baneafdel., Colbjørnsensg. 11. Kbh.	Marts	8	3
Kjøbenhavn.	Udf. af 3 Filtre og en Renvandsbeholder v. Vandværket v. Nordvestv.	Vandværkets Kont., Vesterfarimagsgade, Hj. af Studiestræde.	Marts	11	2

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 21. MARTS 1902
№ 25

UDSTILLINGEN AF NYERE BYGNINGSMATERIALER.

II.

GULVBEKLÆDNING,

DE Fordringer, der nutildags stilles til et godt Gulv, er ikke altid lette at tilfredsstille. Den moderne Hygieine kræver først og fremmest, at et Gulv skal være fuldstændig tæt, saa at ingen Smudspartikler, hverken faste eller flydende, kan trænge ned i Indskudsfyldet og omdanne dette til en gærende eller raadnende Masse. Men Gulvet skal ogsaa i Ordets videste Forstand fuldstændiggøre Etageadskillelsen og forhindre, at den i Bygningen opadstigende Luftstrøm medfører Uddunstninger og Stofskifteprodukter fra de lavere liggende Etager til de ovenfor liggende.

Man vil da forstaa, at det almindeligt brugte Brædegulv med løs Indskudsfyld langt fra kommer Idealet nær. De uundgaaelige Gulvsprækker giver stadig Adgang til Forurening af Indskudsfyldet, og det porøse Træ vil, selv om det af og til ferniseres og Gulvsprækkerne tilkittes, ikke kunne danne nogen virksom Hindring for den opadstigende, urene Luft.

Selv om Træet i og for sig har mange gode Egenskaber som Gulvbelægningsmateriale — let Bearbejdelighed, god Isoleringsævne overfor Temperaturforandring og relativ Prisbillighed — har dog den nyere Bygningskonstruktion med sin udstrakte Anvendelse af Jærn og Beton til Etageadskillelse medført en Trang til en Gulvbelægning, der mere svarer til de specielle Forhold.

Udstillingen af nyere Bygningsmaterialer viser, i hvilke Retninger Bestræbelserne gaar. Hvor Træet endnu anvendes, træffer man særlige Anordninger til Befæstelsen af Beklædningsmaterialet, enten dette er de sædvanlige Gulvbræder eller Træet anvendes under andre Former, til Stavgulve, Parketgulve etc. Firmaet *Emanuel Jensen & Schumacher* viser saaledes et Brædegulv i sømfast Mørtel, som vil kunne finde udstrakt Anvendelse ved alle nyere Etageadskillelser. Et godt Trægulv, som er fuldstændig impermeabelt, er det i Udlandet meget benyttede Stavgulv, henlagt i Asfalt. Det af Firmaet *Schøller & Rothe* udstillede Gulv af denne Art svarer dog ikke fuldstændig til Betegnelsen, idet ikke selve Stavene, men kun de Lister, hvortil disse fastgøres, er nedlagte i Asfaltlaget. Ved denne Anordning kan

man ikke forhindre, at Vandet ved Gulvvask trænger ned under Stavene, saaledes at disse kaster sig. Lægges Asfaltlaget saa tykt, at det berører Stavenes Underside og trænger et Stykke op mellem disses Sammenstødssider, vil et saadant Gulv opfylde alle rimelige Krav til et hensigtsmæssigt Gulv.

Af Stavgulve udstiller Tømrermester *L. Weber*, Roskilde, smukke Prøver, fremstillede af dansk Bøgetræ. Udførelsen er omhyggelig og ulastelig, og disse Stavgulve har allerede fundet Anvendelse i adskillige Nybygninger herhjemme, bl. a. i Kommunens ny Brystsygesanatorium i Boserup Skov. Udstillingen viser ogsaa Prøver paa Patent-Parketgulve, hvor der er anvendt særligt indlagte smaa Staalplader til Fastnaglingen. Den praktiske Anordning skyldes Fabrikant *Hammerstein*, Abentheuer bei Birkenfeldt.

Blandt de øvrige nye Gulvbelægningsmaterialer lægger man særlig Mærke til de forskellige Masser, som er bestemt til i fugtig Tilstand at paaføres Gulvet for saa efter Hærdningen at fremstille en ensartet, fugefri Gulvflade. Om dem alle gælder det, at de er fremstillede som en Art Beton, bestaaende af et Bindemiddel, hvortil er tilsat Træmasse, Papirmasse, Korkmel, Asbest o. lign.

Det er en Selvfølge at disse Masser ikke egner sig synderlig til Anbringelse paa Træunderlag, enten dette er et ældre slidt Gulv eller, som enkelte af Fabrikanterne anbefaler, uhøvlede Bræder. Den ved Anbringelsen anvendte Fugtighed vil nemlig trænge ned i Træet, og vil ikke efter Gulvmassens Hærdning og Boning have Lejlighed til at undslippe. En Del af de udstillede Prøver, som er anbragt paa Træplader, viser tydeligt, at Træet paa Grund af Fugtigheden kaster sig og derved frembringer fine Revner i Gulvmassen. Det vil altid være vanskeligt at udbedre saadanne Revner, og navnlig vil det være saa godt som umuligt ved en eventuel Reparation at fremstille samme Farve som den oprindelige. Paa Betongulve vil disse Materialer derimod i mange Tilfælde kunne anvendes med virkelig Fordel, selv om de næppe vil formaa at fortrænge Linoleum, der bl. a. har den ubetinget gode Egenskab, at det kan aftages og medtages ved Flytning.

De nye Gulvmasser, som paa Grund af deres Frihed for Fuger navnlig er bestemt for Lokaler, der er udsat for stærk Fugtighed, Lagerlokaler, Slagterboutiker, Sygestuer, Operationsrum etc., fordrer sikkert en omhyggelig og vedvarende Pasning med Boning eller Oliering for at modvirke den Porøsitet, som ellers altid vil være til Stede i større eller mindre Grad; men naturligvis er der nogen Forskel paa de forskellige Fabrikater, svarende til de ved Fremstillingen benyttede Raastoffer.

Af Udstillere under denne Gruppe skal nævnes *„Aktieselskabet Dansk Papyrolithfabrik“*, hvis Fabrikater efter Sammensætningen benævnes: „Papyrol“, „Papyrolith“, „Fibrinolith“ og „Fibrinol“, hvilket sidste Materiale er bestemt til Underlag for Linoleum, *Alex W. Mogensen* med „Xylolith“ (Stentræ), *Emanuel Jensen & Schumacher* med „Linolith“, Gros. *C. Riis Bonne* med „Linoment“ og Fabrikant *J. Scheu*, Stockholm med „Svensk Forhydningsmasse“. De forskellige Opstillinger frembyder en ikke ringe Interesse, og man kan ved at anstille Sammenligning mellem de udstillede Prøver

danne sig et nogenlunde Skøn over, hvilken Masse der egner sig bedst til Anvendelse ved et eventuelt Forsøg.

Tilbage af Gulvbeklædningsmaterialer paa Udstillingen er Prøver paa Terrazzogulve, Mosaikgulve og Fliser til Gulvbelægning. Disse Gulve har allerede vundet saa stor Indgang herhjemme, at de ikke længere har Nyhedens Interesse; de afgiver hver for sig udmærket Materiale til forskellige Øjemed, og der er af virkelige Nyheder paa dette Omraade egentlig kun de af Firmaet *Axel Prior* udstillede Keramofliser, fremstillede af sintrede Glaspartikler, som for nylig har været Genstand for Omtale her i Tidsskriftet. Af de forskellige Udstillere og deres Materialer skal her nævnes *Evers & Co.* med de bekendte gode Mettlacher Fliser og Terrazzoarbejde, *Axel Prior* med engelske Fliser og Terrazzo, *Emanuel Jensen & Schumacher* med Marmormosaik, *Hans & Jørgen Larsen* med Mosaik, Terrazzo og Granito, *E. Nielsen* med Terrazzo og Cementfliser samt *James Maag & Thorald Müller* med Mosaikarbejder.

BEHOLDERE TIL RENSNING AF KLOAKVAND.

SEPTIC TANKS, CESSPOOLES, FOSSES MOURAS.

I.

I Tilslutning til Artiklen om Septic Tanks i „Architektens" Hæfte B Side 154 kan det maaske have Interesse for en Del af dette Tidsskrifts Læsere at fremsætte en kort Oversigt over de vigtigste Modifikationer, som er bragte i Anvendelse til den kunstige biologiske Rensning af Kloakvand. For dem alle gælder det, at Rensningen foregaar ved Bakteriers Virksomhed, og man kan her sondre mellem to forskellige Bakterieformer, de *aerobe*, der er virksomme ved Luftens Tilstedeværelse, og de *anaerobe* og deres Mellemled, der er virksomme ved Luftens Udelukkelse.

Til de førstes Virksomked kan henregnes: Urinstofs Omdannelse til Ammoniak og dennes videre Omdannelse til salpetersure Forbindelser, medens de sidstes Virksomhed omfatter Dekomposition af Cellulose og lignende Bestanddele under Udvikling af Sumpgas, Nitraters Reduktion med paafølgende Iltning af organiske Stoffer samt Dekomposition af sammensatte organiske Bestanddele under Udvikling af Ammoniak, Brint og stærktlugtende Substanser.

Foruden denne biologiske Rensningsproces har *L. O. Kinnicutt* i et Foredrag holdt i Januar 1900 for „Boston Society of Civil Engineers" gjort opmærksom paa, at der finder en kemisk Proces Sted, foranlediget ved uorganiserede Fermenter (Enzymer). Disse kemiske Substanser er Produkter af vegetabilske eller dyriske Organismer og karakteriseres ved, at de kan dekomponere store Mængder af visse Stoffer uden at gaa i Forbindelse med disse.

Paa Basis af de ved talrige Undersøgelser opnaaede Resultater, og efter at *Dibden* og *Thudicum* i England særlig havde beskæftiget sig med Kloakvandets Rensning ad aerobisk Vej[1]), forsøgte *Cameron* i Exeter ad anaerobisk

[1]) Journal of the Society of Chemical Industry 1895 pp 915—920.

Vej at understøtte og paaskynde Forraadnelsesprocessen i en Beholder, af ham kaldet „septic tank“, med efterfølgende Oksydationsproces. [1])

Resultatet af disse Forsøg og Undersøgelser kan vi sammenfatte i faa Ord:

Den aabne „septic tank“ opnaar samme Renselsesresultat som den lukkede. Kokesfiltrene opnaar saavel kvantitativt som kvalitativt samme Resultat, hvad enten „septic tanken“ indskydes eller udelades.

For at imødegaa en almindelig Antagelse hos det bredere Publikum, at de mange forskellige patenterede Methoder, som udnyttes ved Renselsesanlæg er af direkte Betydning for Produktets Renhed, skal jeg gøre opmærksom paa, at Processen ved Kloakvandets biologiske Rensning overalt er den samme. De udtagne Patenter angaar kun Apparaterne til Brug ved Anlæget og har ingen Betydning for det rensede Produkts Renhed, men kun for Anlægets Pris og sikre Funktionering.

I Exeter betjenes Apparaterne ved Vand paa følgende Maade: Gennem Mundingen af et i Tankens Væg i en bestemt Højde anbragt Rør føres Vandet, efter at Tanken er fyldt til denne Højde, ned i en paa den ene Ende af en Vægtstang anbragt Spand.

Er Spanden fyldt, tynges den ned, hvorved samtidig en paa den anden Ende af Vægtstangen anbragt Spand føres til Vejrs. Saaledes tilvejebringes automatisk Tømning og Fyldning af de forskellige Beholdere. Andre Patenter beskriver Apparater, der arbejder ved komprimeret Luft.

Hvad „septic tank“ Methoden angaar, har den, uden at man har været sig den biologiske Proces bevidst, været kendt af vore Forfædre under andre Navne.

I England benyttede man allerede i 1858 en saadan underjordisk Beholder „Cesspool“ ved en Kostskole med 300 Drenge. [2])

Her tjente en betoneret, tildækket Beholder med Afløb for oven, til Optagelse af Fækalstoffer og Urin.

I Frankrig og senere i Schweiz kendtes lignende Gruber under Navn af „fosses mouras“. Disse fik hurtig en saa stor Udbredelse navnlig i Frankrig og Dele af Nord-Italien, at de blev gjorte til Genstand for indgaaende Undersøgelse, [3]) og man overvejede. hvorvidt deres Anvendelse i det store kunde tillades, og da under hvilke Omstændigheder.

Disse Undersøgelser og deres Resultater afgiver et glimrende Materiale, og det er fra disse nævnte Skrifter nedenstaaende Oplysninger er hentede.

Særlig i vor Tid, hvor de af *Dibdin*, *Schweder*, *Cameron*, *Degener*, *Dunbar*, *Büsing*, *Koenig*, *Palmgreen* o. a. foretagne Undersøgelser bidrager til at kaste Lys over de Love, efter hvilke den biologiske Rensning af Kloakvand foregaar, gælder det i Glædens Rus ikke at blande Begreberne og gaa 30—50 Aar tilbage i Tiden ved Installation af ovennævnte Gruber

[1]) The septic tank System. Report of Local Government Board Inquiry held at Jeovil March 29. 1900. — A years experience of the septic tank System of Sewage disposal at Exeter. By Donald Cameron 1897. — Om den biologiske Rensning af Kloakvand. Kredslæge, Prof. Dr. H. A. Nielsen. Tidsskrift for Sundhedspleje.

[2]) Dr. Ridal, Cantorlecture Jan. 1899.

[3]) Vallin, Revue d'hygiène 1892—1894. E. Gérard, Le génie sanitaire, année 1re, Nr. 5, 2me 2, 11, 12, 3me 1, 2, 3. Musehold, Arbt. a. d. Kaisl. Ges.-Amt, B. XVII, H. 1. 1900.

eller maaske at nøjes med slet og ret at sætte et Par Keglebrønde ned i Jorden.

Gruber uden Afløb hører til den aller farligste Slags, da de fører Smitstoffer ind i Husene, og man kender absolut ingen Midler til at forhindre det.

Selv hvor Afløb til en tilstedeværende Vandledning ikke er tilladt, anbringes dog ofte saadanne Gruber, og deres Indhold gaar da i Jorden eller i det nærmeste Vandløb, hvilket bl. a. ofte finder Sted ved Hoteller med Gruber og Vandklosetter i større Byers tætbefolkede Dele.

Disse Gruber maatte være betydelig større, dersom Udtømningen, der foregaar med store Mellemrum, skulde være tilstrækkelig til ad denne Vej at fjærne Grubens Indhold.

Dette er dog paa mange Steder ikke Tilfældet, og en Infektion af Jordbunden finder Sted.

Jeg skal dog ikke her gaa ind paa dette vigtige Spørgsmaal om Infektion, men kun henvise, til f. Eks. Büsing Städtereinigung.

Gruber uden Afløb, de saakaldte „døde Gruber" og Skylleklosetter, harmonere nu en Gang ikke sammen.

Paa Landet og i mindre Byer, hvor man indtil for kort Tid siden benyttede disse Afgangsstoffer til Markernes Gødning, stillede Spørgsmaalet sig sanitært fordelagtigere. Men nu gør Forbedringerne ved en gennemført Kanalisation sig gældende, og det med Vand stærkt fortyndede Afgangsprodukt er betydningsløst for Landmanden.

Sluttes derfor ikke alt Spilde- og Kloakvand til Hovedkanalisationen, og indfører man ikke fyldestgørende Apparater til Kloakvandets Rensning, har man Ulemperne, idet det med Forraadnelsen endnu ikke færdige Kloakvand ad Omveje naar ind i Husene, til Grøfter eller Damme. Er Vandmængden, navnlig om Sommeren, ringe, opstaar derved store Ulemper, der kan medføre betydelig Fare for Sundheden.

Den Mulighed, at kunne dræbe pathogene Bakterier fuldtud i Tilfælde af Epidemi, maa altid kunne realiseres. Det er derfor let forstaaeligt, at man har bestræbt sig paa at afskaffe disse døde Gruber og erstatte dem med andre, der opfylder de Betingelser, hine undlader at tage Hensyn til.

Chr. Clauson-Kaas,
cand. polyt.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Glas over Drivhuse. Ved Glasdækket over Drivhuse klæber ofte adskillige Mangler, som hidrører dels fra Em og Regn, dels fra den utaalelige Hede om Sommeren og den dyre Opvarmning om Vinteren, hvortil endyderligere kommer Besværligheder med at holde selve Glasfladen og dens Understrygning i Orden. Bygningsfirmaet *C. H. Ulrich* i Charlottenburg (Tyskland) har indført en Foranstaltning, der skulde raade Bod herpaa. Den bestaar simpelt hen i at anvende to Glaslag, et udvendigt og et indvendigt,

befæstede henholdsvis ovenover og underneden Flangerne af I-Bjælker, saa at der imellem dem dannes et hult Rum. Det udvendige Glaslag anbringes i tykt Kit med det ene Glas springende udover det andet. Efter at dette er gjort, bliver Jærnkonstruktionen malet hvid og lakeret; tilsidst anbringes den indvendige Glasflade, ligeledes gribende over hinanden og paa en saadan Maade, at de let kan tages af for at renses eller for at erstattes af andre. Langfugerne bliver beklædte med høvlede og polerede Trælister og alle Fuger strøgne tæt. Fordelene herved er mange: Glas dækkes paa Glas, hvilket er godt m. H. til Temperaturforandringer, saa at Revner i Fugningen, som ved Forbindelser mellem Jærn og Glas, undgaas; Kitfugen er smal og frembyder derfor ikke nogen stor Angrebsflade for Vejret; Jærnkonstruktionen er fuldstændig indelukket indenfor Glasset og godt beskyttet; Yderfladen er glat, saa at Sne og Smuds ikke kan blive liggende derpaa; Regndraaber opfanges i alt Fald af det underste Glaslag og gaar ikke videre; det isolerende Luftlag mellem Glasfladerne forhindrer Em og er tillige en daarlig Varmeleder i Forhold til Temperaturens Vekslen.

FORSKELLIGT.

Plakatsøjlerne. Ved Borgerrepræsentationens Møde i Mandags fremlagdes den foreløbige Udvalgsbetænkning til 2. Behandling. Ordføreren, *Eskild Salomon,* stillede et Ændringsforslag om, at der udskreves en offentlig Prisæskning med Præmier á 300, 200 og 100 Kr., og at Bedømmelsen skulde foretages af Udvalgets Medlemmer i Forbindelse med Magistraten og Medlemmer af „Akademisk Architektforening“, saaledes at Kommunalbestyrelsen fik den endelige Afgørelse. Borgmester Borup tiltraadte Udvalgets Indstilling, som derpaa vedtoges.

Charlottenborgudstillingen. Paa Foraarsudstillingen vil der i Aar blive udstillet Arbejder af følgende Architekter: *Ludvig Andersen, Carl Brummer, Viggo Dahl, Vilh. Fischer, G. B. Hagen, Thorvald Jørgensen, A. S. Lauritsen, Søren Lemche, Martin Nyrop, Anton Rosen, Carl Thonning* og *K. Varming.*

Konkurrencearbejder til Akademiets Guldmedaille udstilles af *N. C. Christensen, C. Harild, Thorkel Møller* og *Holger Rasmussen.*

Af „Dekorativ Kunst“ udstiller Architekt *Martin Borch* Fresker fra Italien, *R. Harboe,* Model til en Døbefond, *Mads Henrichsen,* dekorative Tegninger, *Alfred Larsen,* Tegninger til Bogbind og Bogdekoration og *Rud. Petersen,* en Kopi efter et antikt Vasemaleri.

Maler og Tapetserer. Malermester *Oluf Nielsen* er under 15de ds. bleven frikendt i en Retssag ved Kriminal- og Politiretten, hvor han paa Foranledning af Tapetsererlauget var tiltalt for Overtrædelse af Næringsloven,

fordi han uden at have Borgerskab som Tapetserer havde ladet en Svend udføre Opsætning af Papirtapet her i Byen. I Dommens Præmisser udtales det, at da det maa antages, at den første Fremstilling af Papirtapet i alt Fald her i Landet skyldes Malere, idet disse først har malet Papir og derefter opklæbet det af dem malede Papir, at det er paa Grundlag heraf, at der efterhaanden er opstaaet en selvstændig Tapetpapirfabrikation, hvilken dog har bevaret en vis Forbindelse med Malerprofessionen derved, at i alt Fald de fleste Tapetfabrikker her i Landet er oprettede af Malermestre og stadig anvender Malersvende ved visse Dele af Fabrikationen, samt at kjøbenhavnske Malermestre i stort Omfang fra Tiden før Næringsloven til de seneste Aar uden at løse Tapetsererborgerskab upaatalt har udført Papirtapet-Opsætning som en Del af deres Næring, fandtes der at maatte tilkomme enhver, der har løst Borgerskab som Maler. sædvansmæssig Beføjelse til Opsættelse af Papirtapet.

⁂

Aarhus Udvidelse. Byraadet har besluttet at faa hele Marselisborg indlemmet under Aarhus Kommune. Hele Arealet, hvoraf en Del allerede er indlemmet, udgør 1300 Tdr. Land, hvoraf 600 Tdr. Land Skov.

⁂

Restaureringen af Heidelberg Slot. Som tidligere meddelt („Architekten" B, Side 3) har der i Tyskland gjort sig en stærk og almindelig Opposition gældende mod, at den skønne, af mange Rejsende kendte Ruin af dette Slot, skulde restaureres. Nu har den storhertugelige badensiske Regering erklæret, at Sagen endnu ikke var moden til Afgørelse, og den vilde derfor ikke forelægge den for den Landdag, som netop er inde. Da Stænderne i Baden kun træder sammen hvert andet Aar, vil Afgørelsen af Spørgsmaalet altsaa blive udsat i alt Fald til 1904, — sikkert ikke til Sorg for nogen.

⁂

Pergamon Musæet i Berlin, der for kort Tid siden er bleven aabnet for Publikum, er i sit Anlæg en ret ejendommelig Bygning. Det er opført ene i den Hensigt, at tilvejebringe passende Lokaliteter for det berømte Pergamon Fund, som Preussen med Rette føler sig meget stolt af at være i Besiddelse af, og Bygningens hele Plan er derfor baseret paa at fremhæve dette paa den mest fordelagtige Maade.

Den kendte Gigantfrise er Musæets vigtigste Stykke, og omkring denne er hele Bygningen opført; Frisen er anbragt paa den udvendige Side af en firkantet Hal, der danner Bygningens Midte, og den er omgiven af en 8,63 Meter bred Gang, hvor de Besøgende kan færdes; denne Gang har højt Sidelys samt Ovenlys, og Vægfarven er graalig. Den midteste Hal former sig som et Atrium, i hvilket de øvrige Architekturdele fra det sjældne Oldtidsfund har faaet Plads; da flere af disse har ret betydelige Dimensioner, har det været nødvendig at give Hallen en Højde paa 11 Meter, og for at denne Højde ikke skulde faa nogen Indflydelse paa den iøvrigt temmelig lave Musæumsbygnings Ydre, har man paa en meget snild Maade anbragt Gulvet her lavere, end det i før nævnte Gang, der omgiver Frisen. Byg-

ningen, der har en regelmæssig, firkantet Form, er ca. 50 Meter lang og ca. 45 Meter bred; den har kostet omtrent 800,000 Mark at opføre, en Sum, hvis Størrelse ingenlunde er imponerende, naar man ser hen til, hvilken uvurderlig Sjældenhed man her har villet rejse et værdigt og varigt Hus.

I en lavere Underetage er anbragt Embedsbolig for Opsynet, et Bibliothek med nogle Læseværelser samt et Magasin. Architekten, Professor *Fritz Wolff* har udført Tegningerne til Musæumsbygningen. Ved Opførelsen har man særlig lagt Vægt paa en solid og omhyggelig Fundering; og selve Opstillingen af den store Frise skal have været forbunden med overordentlig store Vanskeligheder.



Dødsfald. Glarmester *Hans Peter Negithon,* Kbhvn.
Snedkermester *Christen Christensen Lundsmark,* Kbhvn.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Matr. 41 a i Store Magleby.	Gaardejer Isbr. Jansens Bo.	N. O. Christensen.	30.000 Kr,
Fælledved 15.	Smedemester H. V. Olsen.	Fru E. Matell.	210,000 Kr.
Julianehøj i Brøndshøj.	Prop. Kjærbølling.	Akts. „Clarasvej".	Ubekendt.
Villa Frydendalsvej 13.	Gros. David Seidelins Bo.	Justitsraad D. Friis.	47,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl
Kjøbenhavn.	2 Stk. Vandbeholdere til Søbadeanst. ved Kalvebodstrand.	Stadsingen, Kontor, Ny Raadhus.	Marts	21	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 200 Kbf. Søsten.	Ladegaardens Kontor.	Marts	21	6
Kjøbenhavn.	Udf. af Kabeltunnel.	Elektrisk Station, Gothergade.	Marts	22	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 300 Meter Linoleum etc.	Statsbaneanl. Maskinafd., Colbjørnsensgade 6, Kjøbenhavn.	Marts	22	1
Ribe.	Udførelse af Kloakarb.	Kæmnerkontoret, Ribe	Marts	24	12
Horsens-Odder.	Udf. af Under- og Overbygning til Jærnbane.	Statbaneanl. Kontor, Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Marts	24	2
Kallundborg.	Udbedringsarb. ved Havnemole.	Borgmesterkontoret, Kallundborg.	Marts	24	4
Lemvig.	Opf. af Retorthus ved Lemvig.	Belysningsudvalget.	Marts	26	12
Frederiksberg.	Dampopvarmningsapp. i Børnehjem og Syge- og Alderdomshjem.	Stadsing., Frydendalsvej 4.	Marts	26	12
Struer.	Lev. af Pæletømmer, Pitchpine etc.	8. Banesektion, Struer.	Marts	26	$11^1/_2$
Kjøbenhavn.	Opf. af Bygning til Kokesknusning.	Belysningsdirekt., Vester Boulev. 22.	Marts	26	12
Vammen.	Opf. af Brugsforeningsbygning.	Snedker Thougaard, Vammen pr. Viborg	April	1	2
Nyborg.	Brolægningsarb. paa nye Havneplads.	Stadsingeniøren, Nyborg.	April	2	3
Frederikssund.	Opf. af Skoleinspektørbolig.	Branddirekt. Bruhn, Frederikssund.	April	5	12
Aarhus.	Opvarmn. og Ventilationsapparater til nye Kommuneskole.	Stadsing., Aarhus.	April	9	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 28. MARTS 1902
№ 26

UDSTILLINGEN AF NYERE BYGNINGSMATERIALER.

III.

HENNEBIQUE OG CEMENT.

INGEN, der paa Udstillingen har set Murermester Carl Schiøtz' elegante fritstaaende Søjle, som bærer en Platform af Hennebiquekonstruktioner, vil være i Tvivl om, at denne Slags Konstruktioner ogsaa herhjemme vil faa en stor Betydning i Bygningskunsten.

Hennebiquekonstruktionen er en brandsikker Bygningskonstruktion, som bestaar af Cement og Jærn (armeret Beton) uden Benyttelse af Jærnbjælker eller Støbejærnssøjler. Opfindelsen skyldes den franske Ingeniør Hennebique, der for en Del Aar tilbage havde faaet den Opgave at opføre et fuldstændig brandsikkert Pakhus. Dette byggedes da i Overensstemmelse med den Tids Anskuelser om Brandsikkerhed udelukkende af Jærnbjælker, Sten og Beton. Imidlertid opstod der en Dag Ild i Varebeholdningen, og den formentlig brandsikre Bygning var i kort Tid fuldstændig ødelagt af Ildens Paavirkning. Hennebique, der var sig bevidst at have benyttet det bedste Materiale og udført Arbejdet samvittighedsfuldt, besluttede da at anvende hele sin Tid og Kraft paa af konstruere en brandsikker Bygning, og Resultatet blev hans armerede Betonkonstruktion, som nu er ved at vinde Indpas overalt i Verden.

Man har ofte sagt, at denne Konstruktion kun er en Variation paa den sædvanlige Monierkonstruktion. Denne Paastand er dog ikke rigtig, idet Monierkonstruktionen kun benyttes som et bærende Mellemled i en i Forvejen eksisterende Hovedkonstruktion, saasom Mure, Jærndragere og Jærnbjælker, hvorimod Hennebiquekonstruktionen udgør en samlet Konstruktion, hvor saavel de bærende Mure, Jærndragere og Bjælker med Dække ved endt Fremstilling gaar over til at blive et sammenhængende Legeme, bestaaende af Rundjærnstænger og Beton. De Erfaringer, man har gjort ved Brandprøver o. lign., har vist, at Hennebiquekonstruktionen hører til de mest brandsikre, nyere Bygningskonstruktioner.

Som en af Hennebiquekonstruktionens bedste Egenskaber kan nævnes

dens store indbyrdes Sammenhængskraft mellem de enkelte Dele. Det vil sikkert være tilstrækkeligt at bemærke om Konstruktionens Berettigelse, at den er baseret paa, at Cementen og Jærnet gaar i en inderlig Forbindelse med hinanden, at Cementen og Jærnet har samme Udvidelseskoefficient og at Cementen beskytter Jærnet mod Rust, altsammen uomtvistelige Kendsgerninger.

Kraftpaavirkningen paa Hennebiquekonstruktionerne overføres som Tryk paa Betonen og Træk paa Jærnet. Som bekendt tør en Betonbjælke ikke udsættes for Træk, da den mangler de strækkende Fibre. En af Hovedfordelene ved Konstruktionen er, at man ved Hjælp af Rundjærnstænger overalt er i Stand til at indstøbe de strækkende Fibre i Betonbjælken, hvor det efter Bjælkens Paavirkning gøres nødvendigt. Ved Hjælp af et System af Bøjler, anbragte paa rette Maade, forbindes de enkelte Konstruktionsdele yderligere med hinanden, hvorved man opnaaer en stor Stivhed i Konstruktionen og mindre Vibration end ved andre Konstruktioner. Rundjærnsstængernes Form, saavel i Bjælker som i Dække, forhindrer i Forbindelse med Bøjlerne en vandret Forskydning samt Revner i Dækket over Bjælkerne. Hvor Hennebiquesøjler anvendes, støbes disse massive med 4 eller flere Rundjærnstænger, der er indbyrdes forbundne. Jærnstængerne forhindre Udbøjning hvorfor disse Søjler kan taale at udsættes for skæv Paavirkning. Opfinderen har saaledes i stor Udstrækning anvendt Søjler i Fabriksbygninger og anbragt Aksellejer i disse.

De Fordele, som Hennebiquekonstruktioner frembyder, kan i Korthed sammenfattes i: alsidig Anvendelighed, ringe Konstruktionshøjde, Brandsikkerhed og — i Forhold til andre brandsikre Konstruktioner — relativ Prisbillighed. Konstruktionen egner sig særlig til Fabriksbygninger, hvor saavel Fundamenter, Ydermure, Etageadskillelser og Tage kan udføres i Hennebique-Konstruktion. I den franske Fabriksby Roubaix er der for nogle Aar siden opført et Væveri, hvor hele Bygningen er udført i Hennebique; Tagfladen, der er 11000 □ Meter, er fuldstændig vandret med Ovenlys, Cementens Overflade er her bestrøget med en bituminøs Masse (Pixoline), og hele Tagfladen sat under Vand i en Højde af 6—7 Tommer, saaledes at Adgangen til Ovenlysene sker ad Gangbræder. En saadan Vandmasse er en udmærket Beskyttelse for Cementen og isolerer fortrinlig mod Solvarmen.

Hennebiquekonstruktioner kan ogsaa benyttes til Pælefundamenter, hvor der er langt til den faste Bund, og hvor Grundvandet ligger dybt; Pælene rammes som Træpæle og forbindes foroven med Hennebiquebjælker og Dække, hvorpaa saa Ydermure og Skillerum opføres.

Foruden ovennævnte Udstilling foreligger fra Murermester *Carl Schiøtz* ogsaa forskellige Prøver paa Cementstøbning til Façadedele.

Cementstøbning til Façadedele har været anvendt herhjemme i mange Aar, dels som Saalbænke og Indfatninger dels som Gesimsdele, men man opnaaede ikke ved den almindeligt anvendte Fremgangsmaade at blive fri for Cementens kolde, og karakterløse Udseende. Hr. Schiøtz har Æren af at

have indført en Forandring heri, idet han har fremstillet det saakaldte *Granitbeton*. Dette Materiale er bl. a. anvendt ved Opførelsen af Portbygninger paa Hr. Schiøtz' Cementstøberi paa østre Fasanvej. Denne Bygning, der er at betragte som en Slags Prøvebygning, var under Arbejde i henved 2 Aar, idet næsten alle Sten i Bygningen er udført forskellige, dels med Hensyn til Blandingsforhold — Cementmængde, Grus, Forskelligartethed og Fremstillingsmaade i Formkassen — dels med Hensyn til Stenenes Behandling, efter at de er komne ud af Formkassen.

Paa Udstillingen er Hennebiquesøjlen, et Sokkelparti, nogle Kvadre, Trapper og et større Dørparti fremstillet i dette Materiale.

I Lighed hermed har Firmaet *Emanuel Jensen & Schumacher* bl. A. fremstillet nogle særdeles gode Ornamenter samt en Stolpesten. Endvidere har dette Firma smukke Prøver paa Mosaikplader og paa Rør- og Hulsten til Brug for Villaer, Landbygninger, Hegnsmure etc. De Huse, som bygges efter dette System, er hurtigere at opføre og udtørres hurtigere end almindelige Huse af Mursten, og den udstillede Model viser, at en saadan Bygning kan have et ganske tiltalende Udseende.

Murmester *Chr. Christoffersen,* Vejle, har udstillet et lille Façadeparti, hvis hele Udførelse er gjort med Akuratesse og Omhu; den lille Indfatning omkring Vinduet er absolut mest vellykket, hvorimod Fladerne omkring dette har formeget Karakter af Puds. Partiet under Vinduet, Fliser, udførte som Granitpuds, staar meget fuldkantede og livlige og klare i Udseende. Den ene Hjørnesten af Sokkelen nærmer sig mest Karakteren Granitbeton, hvorimod de øvrige Sokkelsten er for mosaikagtige. Han har ikke uden Virkning anvendt Papstrimler som Fuger imellem de enkelte Kvadre, hvilket viser sig ret praktisk til Udstillingsøjemed.

Fra Murmester *A. K. Nielsen,* Horsens, er udstillet et Brudstykke af en Façade, udført af Hulsten. I enkelte Sten er der Ornamenter. Man er noget i Tvivl, om hvorvidt Fladerne skal pudses, da man ikke godt kan tænke sig et tilfredsstillende Udseende, saafremt Fladerne blev fugede, idet Stenenes Karakter hverken er lige eller fuldkantet; eller ogsaa er Materialet maaske kun tænkt anvendt til tarvelige Bygninger, som Værksteder eller lignende. Endvidere er der opstillet et lille Kvaderparti, som nærmest ligner Granitpuds, fremstillet af forskelligfarvet, knust Granit. Den hele Fremstilling synes ikke at have meget at gøre med Materialet Granitbeton. I Modsætning til Hr. Murmester Chr. Christoffersens Papfuger, synes Fugerne ved Hr. Nielsens Façader at fremhæve Uakuratessen i Materialet.

Hr. *Hans Chr. Berg* har fremstillet et Fodstykke og Søjlehoved, hvis hele fine Udførelse, saavel i Farve som ydre Behandling, sikkert vil egne sig til indvendigt Brug. Til udvendigt Brug vil den Fremstillingsmaade, der er anvendt, maaske næppe være at anbefale. *T—*

BEHOLDERE TIL RENSNING AF KLOAKVAND.

SEPTIC TANKS, CESSPOOLS, FOSSES MOURAS.

II.

Abbé *Moigno* beskrev i sit sidste Tidsskrift „Cosmos“ allerede i Aaret 1881 Architekt Mouras nye Opfindelse, som en hermetisk tillukket, altid fyldt Grube, fra hvilken der gennem et Afløbsrør fjernes en ligesaa stor Mængde flydende Stoffer, som de, der i fast og flydende Tilstand tilføres samme.

Kort efter Moignos Publikation, foretog „Commission technique d' Assainissement de Paris“ en Række Undersøgelser vedrørende disse Gruber, uden at de dog førte til noget gunstigt Resultat.[1])

En af Beholderne havde et Rumindhold paa 500 Liter.

Skønt den kun tjente til Optagelse af Fækalstoffer fra 4 Personer og modtog 200 Liter Skyllevand om Dagen eller 50 Liter pro persona, indeholdt en Liter Afløbsvand 4 Gange saa meget Kvælstof, som samme Kvantum Pariser Kanalvand.

Faldt det til Skylning benyttede Kvantum Vand under 25 Liter pro persona og pr. Dag, var Afløbsvandet selv i den kolde Januar Maaned meget ildelugtende. Ganske vist optoges i disse Gruber ogsaa Afløb fra Køkkenet.

I et andet Tilfælde førtes de flydende og faste Stoffer gennem et fra Beholderens Bund udgaaende Rør direkte ind i Kanalen. Den herved udviklede Gas var saa intensiv, at nogle Arbejdere, der var beskæftigede i en tilstødende Kanal, næsten kvaltes. Det var derfor intet Under, at *Vallin* udtalte sig til Ugunst for disse Grubers videre Udbredelse.

Til Trods herfor anlagdes en Mængde Gruber i Bordeaux, under Navn af Fosses automatiques, og da en Beretning af Hr. Dr. *Lande*[2]) 1885 ikke førte til noget afgørende Resultat, anlagdes der fremdeles en Mængde af disse Gruber.

Senere Undersøgelser konstaterede, at Byens Hovedkanal ved Anvendelse af „fosses mouras“, kunde anlægges med betydelig mindre Dimensioner, da de tykke Masser holdtes tilbage i Gruben, og saaledes Forstoppelser ikke var at befrygte.

Dr. *Mauriac* foreslog at opstille Beholdere paa en Sokkel i Kælderne, for at man hurtigt kunde overtyde sig om Utætheder, holde Luften fuldstændig udelukket fra Beholderen og anvende et Kvantum Vand til Skylning af mindst 5 Liter pro persona. Efterhaanden anbragtes en Mængde i offentlige Bygninger og Privathuse. Disse var ofte Resultat af enkelt Menneskers Opfindsomhed og skulde tjene til at bestyrke eller forkaste en af dem udtænkt Idé til Forbedring af Grubespørgsmaalet. Følgen heraf var, at Grubesystemet forsøgtes med en Mangfoldighed af Typer, som paa Grund af deres forskeligartede Karakter en Tid lang unddrog sig Kommunens Kontrol.

[1]) E. Vallin: Sur quelques perfectionnement des vidangeuses automatiques. Revue d'hygiène 1892, S. 28.

[2]) Le gènie sanitaire. 1. Aarg. Nr. 5.

Med de hosstaaende Ulemper saa Stadsingeniøren i Bordeaux sig foranlediget (89) til at træffe effektive Forholdsregler med Hensyn til disse *Grubers* fremtidige Installation. Han forlangte Brugen af en enkelt Beholder. Tilløb og Afløb skulde foregaa gennem Rør, hvis ene Ende var bøjet nedad og som mundede ud under Vandets Overflade i Gruben. Det viste sig dog snart, at heller ikke disse endnu var fyldestgørende.

Den af Fækalstofferne udviklede Gas trykkede Vædsken i Beholderen ned i Højde med Rørenes Munding og foraarsagede Forstoppelser eller førte Papir og faste Stoffer i stor Mængde ud i Kanalerne, hvilket netop skulde have været forhindret. Til Tider er maaske ogsaa en Del af den udviklede Gas gaaet tilbage i Husene. Konstruktionen forandredes altsaa. Beholderen deltes nu i 3 Rum. (Det første 2 Gange saa stort som det andet, og det tredie ganske lille). Og de blev forbundne med bøjede, nedadvendte Jærnrør, hvis ene Ende som før mundede ud i Grubens Indhold, medens den anden Ende sluttede lige af med Beholderens Loft.

Desuden anbragtes der en Forbindelse mellem alle Rum af tynde Rør til Fordeling af den Gas, der udviklede sig i Rum Nr. 2. Der forordnedes 10 Liter pr. Skylning.

1889 anstillede Bordeauxs' Stadsingeniør *E. Gérard* sammen med Stadskemiker Professor *Blarez* en Række Undersøgelser ved disse „fosses automatiques“ for hovedsagelig at afgøre, hvorvidt der burde gives Afløbet fra disse Gruber Adgang til Kanalerne, og den vilde være afhængig af Afvandets kemiske Sammensætning, Farve, Mængden af Bundfald og dets særlige Lugt. Undersøgelserne gav næsten ligesaa mange forskellige Resultater som Antallet af undersøgte Grubers Indhold, og det vil ses af nedenstaaende, at for flere Grubers Vedkommende traadte en Sedimentationsproces i sin Helhed i Stedet for en biologisk Proces, da Vandets Renhed voksede med Mængden af det benyttede Skyllevand. Om Dagen, da Benyttelsen af Vandklosetterne for største Delen fandt Sted, og da en Del Luft tilførtes Beholderen med Skyllevandet, medførtes hovedsagelig en aerobisk, om Natten derimod en anaerobisk Proces. Af de undersøgte Gruber var Resultatet, at 52 % fremstillede et Afvand, der uden Betænkning kunde optages i Kloaken, 24 % et Afvand, der med Nød og næppe kunde optages, og 24 % et Produkt, der paa ingen Maade kunde finde Optagelse i Kloaken. Resultatet af disse Undersøgelser var, at man for at tillade Afløbet fra disse Gruber, maatte kræve et Kvantum Vand til Skylning af mindst 80 Ltr. pr. Person og pr. Dag.

Da dette Kvantum er det 4-dobbelte af det, der behøves ved en gennemført Kanalisation med Skylning, saa forbød saadanne Anlæg sig af sig selv, hvor tout à l'égout Systemet var anvendeligt.

Lignende Forsøg anstilledes i Nord-Italien, og de førte til Betænkeligheder i Retning af Grubernes Utætheder og den dermed forbundne Fare for Sundheden, naar Afløb fra Køkken ogsaa tilførtes Gruberne, da dette Afløb indeholder fuldt ud saa farefulde (og langt talrigere) Bakterier.

Til Trods for disse uheldige Resultater anlagdes der dog i Schweiz og navnlig Egnen omkring Zürich en Mængde af disse Gruber under de forskelligste Former.

Dette foranledigede Prof., Dr. *O. Roth* og Stadskemiker, Dr. *A. Bertschinger* til at foretage nedenstaaende Analyser af Afvand fra forskellige fosses mouras.

	Milligram pr. ltr.				
	Mængde af O. nødvendig til Oxydation.	Ammk.	Alb. Ammk.	Chlorider.	Faste Bestanddele.
1.	322,7	111,2	16,4	128,9	110,7
2.	213,7	56,2	7,6	48,7	93,6
3.	165,2	67,2	6,9	96,7	51,3
4.	272,6	162,6	13,3	153,5	97,2
5.	515,9	227,8	18,7	325,1	88,6

1. fossesmouras 1 m^3. 2. Tønder 2—4 m^3. 3. fosses mouras 3—4 m^3. 4. Hus-Spande 0,3—08 m^3. 5. Latrintønder.

Heraf fremgik, at de organiske Stoffer ikke dekomponeredes tilstrækkeligt, at Forstoppelser i Afløbsrøret ofte fandt Sted, og at flere af Gruberne, dersom de ikke var byggede af Jærn, aldeles ingen Garanti frembød mod Infektion af Jorden og Huset. I enkelte af Beholderne dannede sig en læderagtig Hud i Overfladen af Vandet, der et Sted antog den respektable Tykkelse af omtrent 1 mtr. og var saa fast, at den kunde bære store Sten og knapt kunde gennemstødes med en Stang. Bakteriologiske Undersøgelser konstaterede hovedsageligt anaerobiske Bakterier, der dog i Kultur var lige levedygtige ved rigelig Tilførsel af Ilt, ja endog levede ganske under Forhold som aerobe Bakterier.

Tykkelsen af denne læderagtige Hud stod i direkte Forhold til Beholderens Størrelse men i omvendt til Mængden af Skyllevandet og den Hastighed, med hvilken det tilførtes Beholderen. Analyserne viste endvidere, at der ikke fandtes nogen betydelig Mængde af Nitriter og Nitrater, hvilket tyder paa, at Beholderne har været for smaa i Forhold til Benyttelsen.

Vi maa her huske paa, at Dimensioneringen af en saadan Grube, hvor anaerobiske og aerobe Processer gaa Haand i Haand, er en helt anden end ved Beholdere, hvor en af Processerne fuldføres særskilt.

Afvandet fra Bunden af Beholderen tydede paa en kemisk, medens det fra Overfladen viste hen paa en biologisk Proces.

Anlæg af saadanne Beholdere blev herefter tilladt under Forudsætning af, at de beskrevne Mangler forbedredes ved nye Anlæg i Retning af Beholderens Tæthed, der i Nærheden af Husene udelukkende skulde bygges af Jærn, Garanti mod Forstoppelser og rigtig Dimensionering af Gruberne.

Og da det enkelte Tilfælde, i hvilket Anlæget skulde bygges, er afhængigt af lokale Forhold, krævedes nøje Hensyntagen til disse. Desforuden foreskreves Regler for Anlægets Tilgængelighed ved eventuelle Undersøgelser, Eftersyn og Renselse, samt Afledning af den ofte kun ringe Mængde Gas, der udvikledes i Beholderen.

Man ser heraf at Anvendelsen af „fosses mouras“ i enkelte Tilfælde kan tillades, naar der tages tilbørlig Hensyn til de her paapegede Mangler, men ogsaa kun under disse Betingelser. Fordelene ved saadanne Gruber er store, idet man kan lægge Afløbet fra en saadan Jærnbeholder med ringe Fald.

Cl. Kaas.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl
Idestrup.	Opf. af Skole.	Sogneraadet i Idestrup.	April	1	2
Vammen.	Opf. af Brugsforeningsbygning.	Snedker Thougaard, Vammen pr. Viborg	April	1	2
Nyborg.	Brolægningsarb. paa nye Havneplads.	Stadsingeniøren, Nyborg.	April	2	3
Frederikssund.	Opf. af Skoleinspektørbolig.	Branddirekt. Bruhn, Frederikssund.	April	5	12
Aarhus.	Opvarmn. og Ventilationsapparater til nye Kommuneskole.	Stadsing., Aarhus.	April	9	12
Aarhus.	Lev. af Stangjærn, Vinkeljærn, Jærnplader etc.	Statsbanernes Maskinafd., Aarhus.	April	9	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Elektricitetsmaalere.	Elektricitetsværkernes Ingeniørkontor, Gothersgade 28.	April	14—12	

Fortegnelse

over Firmaer, som i det forløbne Kvartal har annonceret i Tidsskriftet.

Annonceafdelingen redigeres af Hr. Maler *T. E. Lundbye* (Ahornsgade 1), som tillige har udført Tegning til en stor Del af de forskellige Annonceclichéer.

Asfalt og Asfaltarbejder.
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Kjøbenhavns Asfaltkompagni, Kongens Enghave
Larsen, Hans & Jørgen, Griffenfeldtsgade 37
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33
Schøller & Rothe, Aaboulevard 1.
Villadsen, Jens, Herluf Trollesvej 4.

Badeanlæg og Badeapparater, Armatur hertil m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Timm, Brødr. J & O., Vesterbrogade 44
„Vølund“, Aktieselsk., Blegdamsvej 32
Weilbach & Cohn's Fabriker, Akties., Mariendalsv. 57

Bageovne.
Weidemann, J. H., Østersøgade 34.

Beton-, Cement- og Monierarbejder.
Dirchsen, C., St. Torvegade 5
Holbøll, Olaf, & Poul Poulsen, Malmøgade 4
Jensen, Emanuel, & H. Schumacher, Aaboulevard 14
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Portland-Cementfabriken „Danmark“, Aktieselsk., Ny Toldbodgade 15
Rasmussen, H. & O., Læssøesgade 5
Schøller & Rothe, Aaboulevard 1
Schiøtz, Carl, Vesterbrogade 54
Sørensen, F. P., Eftf., Elmegade 12

Bogbind, Bøger m. m.
Baden, Jakob, Østergade 16
Kyster, Anker, Sværtegade 3
Schüth, Ludvig, Nygade 4

Brændsel.
Akts. Christiansholms Fabriker, Nyhavn 4

Bygningsbeslag Værktøj m. m.
Vermehren, Edv., Eftf., Nørrebrogade 18 A.

Bygningsartikler, forskell. Cement, Zink m. m.
Andersen, Eduard, Ny Kongensgade 20
Aktiebolaget Klagstorps Kalkbrott, Ny Kongensg. 20
Dansk Gibsindustri-Kompagni, Akts., Mariendalsvej 23.
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Hoppe, V. & Lutz-Petersen, Nørrebrogade 63
Jensen, & Emanuel, H. Schumacher, Aaboulevard 14
Kjøbenhavns Skiferlager, H. C. Vinter, Nørreg. 2
Lemvigh & Co., Niels Juelsgade 5
Nymølle Skærvefabrik, Aaboulevard 14
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Bygningsbeslag og Værktøj m. m.
Ibsen, Peter, Kronprinsensgade 3
Rom, C. Th., & Co., Axelhus 2 B

Byggegrunde.
Josephsen, N., Dr. Olgasvej 2
Staal, E., Vesterbrogade 3.

Clichéer, Reproduktion, Lyskopiering, Stempler samt Tegninger hertil.
Atelier Friis, Møntergade 12
Hansen, Charles, Nørregade 6
Hanson, John. R., Ny Østergade 2
Lundbye, T. E., Ahornsgade 1

Dampskorstene, runde.
Holbøll, Olaf, & Poul Poulsen, Malmøgade 4
Jensen, Emanuel, & H. Schumacher, Aaboulevard 14
Køhler, V. Sibbern, Ryesgade 25
Meier, F., Valby
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Dørlukkere.
Kjøbenhavns Dørgreb- & Metalvarefbr. Skinderg. 39
Nørholm, N., & Søn, Skindergade 42

Elektriske Anlæg, Elevatorer, Lynafledere, Materiel m. m.
Andersen & Meyer, Løvstræde 8.
Elektrisk Bureau, Boldhusgade 6
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Hellesens Enke & V. Ludvigsen, Blaagaardsgade 17
Lund, Ludvig, Regnegade 26
Otzen, P., & Thorstenson, Vesterbrogade 24
Riedel, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Sørensen, Ferd. E., & Co., Dr. Tværgade 55
Timm, Brødr. J. & O., Versterbrogade 44
„Titan“, Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1.
Tvermoes & Abrahamson, Gotersgade 13
„Vølund“, Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Fajance- og Porcellænsovne.
Kjær, C. V., Købmagergade 42
Kähler, Carl F., Jernbanegade 5

Forsikringsvæsen.
Forsikrings-Aktieselskabet „Skjold“, Raadhusstr. 1

Gade-, Vej- og Kloakanlæg, Havne- og Kystarbejder m. m.
Dirchsen, C., Torvegade 5
Hoppe, V., & Lutz-Petersen, Nørrebrogade 63
Larsen, Hans & Jørgen, Griffenfeldtsgade 37
Rasmussen, Niels, & H. Schiøtz, Hostrups Allé 12
Schøller & Rothe, Aaboulevard 1

Gas- og Vandmestre m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Flyge, H. B., Gothersgade 20
Harboe, Kr. Noe, Nørrebrogade 13
Høst, P. W., Ravnsborggade 12.
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Riedels, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Schæbel, Ferd. Mikkelbryggersgade 5
Strømann, C. & G., Raadmandsgade 15
Thomsen, Carl, Nørre Allé 21
Timm, Brødr. J. & O., Vesterbrogade 44
„Vølund“, Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Glarmestre, Glas, Glasmaleri m. m.
Engstrøm, O., Borgergade 53
Feigh, Ch., Roskilde.
Mandix, H., Nørregade 35
Steenberg, Schach & Ko., Amaliegade 43.

Ingeniører, Jernstøberier m. m.
Bruun & Sørensen, Niels Juelsgade 4 og Aarhus
Christianshavns Jernstøberi, Holmbladsgade 23
Kiehn, Chr. F., Maribo
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Matthissen & Dittmann, Bredgade 20.
Riedels, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Smith, F. L., & Co., Vestergade 29
„Titan", Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1
„Vølund", Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Isolationsfarve, Isolationsstof, Kork-Isolering m. m.
Kjøbenhavns Asfaltkompagni, Akts., Kongens Enghave.
Maag, James, & Thorald Müller, Højbroplads 12
Møller, Theodor, Pilestræde 12.

Kurvevarer.
Wengler, R., Amagertorv 7

Linoleum.
Bonne, C. Riis, Silkegade 1.
Larsen, Ferd., Østergade 16.
Magasin du Nord, Kg. Nytorv
Meyer, E., Passage Jorks

Malerarbejde.
Bendix, Otto, Nørregade 26
Jensen, Severin & Andreas, Kongens Nytorv 21
Mandix, H., Nørregade 35
Schübeler's Sønner, H., Nordre Frihavnsvej 19
Wildhardt, P., Aaboulevard 80.
Øjgaard, M. Chr., Rosenborggade 2

Maskinsnedkeri, Møbler m. m.
Jensen, Henning, Ny Toldbodgade 11
Jensen, Severin & Andreas, Kongens Nytorv 21

Opvarmning og Ventilation, Armatur hertil m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnborggade 20
Bruun & Sørensen, Palægade 8 og Aarhus
Christianshavns Jernstøberi, Holmbladsgade 23
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Møller & Jochumsen, Horsens
Rechs Opvarmnings-Comp., Lyngbygade
Ramsing, Chr. Tordenskjoldsgade 11
Strømann, C. ,& G., Raadmandsgade 15
„Titan", Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1
„Vølund", Akties., Blegdamsvej 32
Weilbach & Cohns Fabriker, Mariendalsvej 57

Patent og Patentsager.
Brammer & Co., Patent-Bureau, Hovedvagtsgade 2

Prisme-Glas.
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Saltsyre, Gibs, Vandglas.
Hansen, Vilh., & Co. Nørrebrogade 30
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Skifer- Kobber- og Zinkdækning.
Timm, Brødr. J. & O., Vesterbrogade 44

Smedearbejde, Sikkerhedsgittere, Havehegn m. m.
Dederding, Emil, St. Kongensgade 102
Doberch, F. W., & Søn, Lille Strandstræde 22
Høst, P. W., Ravnsborggade 12
Jensen-Søe & Beyer, Korsgade 16
Schæbel, Ferd., Mikkelbryggersgade 6

Staal- og Jernbjælker, Plader, Taljer m. m.
Berendsen, Sophus, Aktieselskab, Gl. Torv 24
Jensens, Jørgen, Eftf., Vestergade 16

Møller, J. F. Lemvigh, Kultorvet 11—13
Rahr, Chr. C., & Comp., Vestergade 30
Rønberg, Oluf, Nørrefarimagsgade 41
Sonesson, Wilh., & Co., Frihavnen
Vold, L., Nansensgade 25 B

Stenhuggerier, Marmorarbejder m. m.
Faxe-Limhamn Kalkbrud, St. Annæplads 26
Grønseth, Johs. & Co., Kristiania
Hagen & Co.'s Eftf., Gothersgade 8
Halmstads Stenhuggeri, Aktiebolag, Halmstad
Kbhvn.s mek. Stenhuggeri, Frederiksholms Kanal 28
Larsen, H. & J., Griffenfeldsgade 37
Maag, James, & Thorald Müller, Højbroplads 12
Nielsen, E., mek. Stenhuggeri, Nørrebrogade 44
Neyroud, Jules, Vervey, Schweiz.
Scheller, Carl, Nørrebrogade 52
Sode, A., H. C. Ørstedsvej 32
C. Wienbergs Stenhuggeri, Ny Vestergade 29.

Stukarbejder.
Berg, Hans Chr., Aaboulevard 44
Dansk Gibsindustri-Kompagni, Akts., Mariendalsvej 23.
Klingsey & Levin, Fælledvej 7
Petersen, Hans Lamberg, Lykkesholms Allé 8
Storm-Nielsen & C. Jacobsen, Mariendalsvej 25

Tagpap m. m.
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33
Vinter, H. C., Nørregade 2

Tapeter.
L. Fraenckel, Ny Adelgade 8—10
Krüger, C., Nygade 6
Larsen, Ferd., Østergade 16

Telgværker, Telgværksanlæg m. m.
Dysseværk Teglværk, Gentofte.
De forenede Teglværker } Nørregade 2
Kagstrup Kalkværker, Akties. }
Frederiksholms Tegl- & Ralkværker, Tordenskjoldsgade 3
Smidt, F. L., & Co., Vestergade 29
Vindø Teglværk, Hobro

Tegneartikler.
Knudsen, Kornelius, Købmagergade 15
Petersen, J Chr., St. Kirkestræde 1

Træ og Trævarer.
Krause, M. H., Niels Ebbesensvej 6
Trækompagniet, Frihavnen

Vandklosetter.
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Hoppe, V., & Lutz-Petersen, Nørrebrogade 63
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Thomsen, Carl, Nørre Allé 12
Rasmussen, Niels, & H. Schitz, Hostrups Allé 12
Riedel's, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 r. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 4. APRIL 1902
№ 27

UDSTILLINGEN AF NYERE BYGNINGSMATERIALER.

IV.

BEKLÆDNING AF VÆGGE.

I Industriforenings-Udstillingen findes mange gode Ting, som, for dem, der giver sig af med at bygge Huse, kan være til Lære og Nytte, og man skaffer sig Kundskab om meget, man ellers ret vanskeligt faar Rede paa, navnlig i en Tid, hvor der næsten daglig fremkommer Materialer af nyere Beskaffenhed og undertiden med mærkelige Egenskaber; hvis man havde en permanent Udstilling af nyere Bygningsmaterialer, eller snarere et Museum, vilde særlig Architekter have meget Udbytte deraf.

Ved en Sammenligning af de forskellige udstillede Materialer til Vægbeklædning, kommer man til det Resultat, at der er meget at vælge imellem, naar man er saa heldig at have Raad til at give sine Vægge en Beklædning af andet end Puds med Tapetpapir eller Lister paa Puds, malet som Egetræspanel.

Man kan paa Udstillingen hos *Hans & Jørgen Larsen* gøre et smukt Udvalg i Marmorbeklædning, lige fra hvidt og sort til de skønneste Farver og den fineste Polering i belgisk, fransk, italiensk og ægyptisk Marmor i ægte Varer; og man kan hos *S. Schougaard* se Vægbeklædning i imiteret Marmor. Ligheden med den ægte er for en stor Del ret slaaende — men hvorlænge det marmoragtige Udseende kan holde sig, skal jeg ikke udtale mig om; højst kedeligt vil det være, om Marmoret efter nogen Tids Forløb skulde blive til ret og slet malet Gibs. Fra Grosserer *T. Plesner*, Kristiania, findes fremstillet en smuk Anvendelse af Skiferplader til Vægbeklædning. Skiferen kan skaffes i mange forskellige Farver og Størrelser, og ved at blande Farverne paa rette Maade, kan sikkert opnaas en smuk Beklædning; kun vil jeg ikke tilraade at anvende Skiferbeklædning paa offentlige Steder; det vil være alt for fristende for det skrivelystne Publikum.

Paa Balkonen i Salen er udstillet en Mængde Fliser til Vægbeklædning, og her har *Hakkemose* pr. Taastrup en særdeles smuk Samling af glaserede Vægfliser med og uden Farver. Nogen stor Anvendelse af Flisebeklædning findes ikke herhjemme, saaledes som f. Eks. i England, hvor man i stor

Udstrækning beklæder de underste Etager i Gaardene med glaserede Fliser — eller som i Kensington-Museet, hvor hele Restaurationen er beklædt med Fliser af brændt Ler osv. Hakkemose er næsten den eneste danske Fabrik af Vægfliser, og som en Mærkelighed kan anføres, at dette Firma har leveret de hvide glaserede Sten, som er anvendt i Londons underjordiske Jærnbaner. *Kähler* i Næstved udstiller en dekorativ Frise i brændt Ler med Glasur — af en smuk og god Virkning. — Frisen er tegnet af Hansen Reistrup, og er omtrent den samme, der vakte berettiget Opmærksomhed paa sidste Pariserudstilling. Fra *Evers & Co.* findes en righoldig Udstilling af Vægbeklædningsmateriale og deriblandt en Mængde overordentligt smukke Prøver. En stor Façadedekoration i Wienerbergerfliser er særlig iøjnefaldende, men er dog ikke interessant i Forhold hertil, da den vel neppe egner sig for danske Forhold.

Der findes i denne Udstilling en Del hollandske Fliser med den gammelkendte blaa Dekoration og med forskellige andre Farver, som er særdeles smukke og som beviser, at Hollænderne fremdeles staar højt i Tilvirkning af Fliser.

Aktieselskabet *Axel Prior* har i sin Udstilling, som for Resten ikke er særlig dekorativ ordnet, nogle udmærkede Fliser fra Cantagalli Ferenze, gode i Farve og Tegning. Ligeledes findes her en Del smukke haandmalede Vægfliser, vistnok belgiske.

„Keramo“ er Navnet paa sammensintrede Glasfliser af et ret tiltalende Udseende — og rimeligvis meget stærke. Disse Fliser, der ogsaa fremstilles til Anvendelse som Gulvfliser, har tidligere været omtalt i „Architekten“. Fra *Alexander Mogensen* og fra *Bornholms Maskinfabrik* er udstillet Emailleplader af Jærn med Ornamenter i Farver, og som kan anvendes saavel til indvendig, som til Façadebeklædning.

Efter at have nævnt *Düntze*, Frankfurt, som Udstiller af Glasfliser samt emaillerede Zinkplader fra *Evers & Co.* og lignende Væg- og Loftsbeklædninger fra *Krüger*'s Tapetfabrik, tror jeg at have anført det vigtigste af, hvad Udstillingen har fremvist af Vægbeklædningsmateriale.

M. N.

KUNSTNERNES HUS I MUNCHEN.

Allerede for et halvt Aarhundrede siden opstod hos Kunstnerne i München Tanken om at bygge et eget Hus, hvis smagfulde og kunstnerisk udstyrede Lokaler kunde være et fælles Samlingssted for Byens talrige Kunstnerbefolkning. I 1851 udførte *Bürkelein* de første Udkast til et saadant, men desværre kunde man ikke — saaledes som det oftest gaar i Kunstnerkredse — blive enige om hverken Bygningens Beliggenhed eller Form. Imidlertid gik Aarene, medens den ene ny Plan efter den anden fremsattes og forkastedes. Først da den bekendte Maler *Franz v. Lenbach* i Forening med Architekterne *Gottfried v. Neureuther* og *Gabriel Seidl* i Slutnin-

gen af Halvfjerserne satte sig i Spidsen for Foretagendet, antog Planerne en fastere Form og man enedes om at erhverve et ved Maximilianpladsen beliggende Grundareal, som dels ejedes af Kommunen, dels af den kgl. Civilliste. De Vilkaar, under hvilke Erhvervelsen kom i Stand, var mere end gunstige, idet Kommunen ikke blot afstod sin Part ganske gratis, men oven i Købet bevilgede en Sum af 100,000 Mark til Hjælp ved Byggeomkostningerne. Ogsaa Civillistens Fordringer var saa smaa, at der næsten kunde tales om Foræring. Uagtet dette gunstige Resultat var Sagen dog atter ved at løbe ud i Sandet paa Grund af vedvarende Stridigheder mellem Kunstnerne, men Lenbachs energiske Agitation reddede atter Situationen. Der indsamledes foruden det af Kommunen bevilgede Beløb, ad privat Vej, en Sum paa



KUNSTNERNES HUS
I MÜNCHEN.

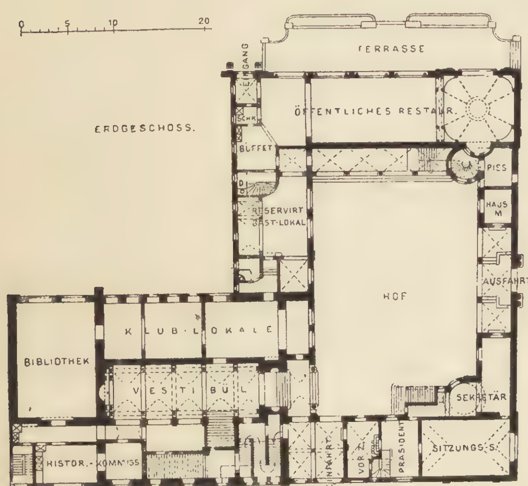
ARCHITEKT
GABRIEL SEIDL.

320,000 Mark, og ved en endelig Konkurrence enedes man om ved Opførelsen at benytte Seidl's Tegninger, der væsentlig var en Ændring af hans tidligere Projekt. Den 3. Juli 1893 nedlagdes Grundstenen, og sidst i Marts 1900 blev Bygningen indviet med store Festligheder.

Med Hensyn til Bygningens Ydre har særlige Forhold gjort sig gældende. For ikke at spærre Udsigten fra Maximilianpladsen til det bag Byggegrunden liggende Parti af Byen, der med sin i Firserne opførte smukke Synagoge og Frue Kirkes ærværdige Taarne i Baggrunden var af stor architektonisk Interesse, bestemte Architekten sig til foran Synagogen at opføre en lav Bygning, der paa en vis Maade fremhævede Synagogens ejendommelige tætsluttede Silhuet, medens Landskabets Helhedsvirkning yderligere fuldendtes ved den højere Kunstnerbygning, der lagdes tilbage i Grundens sydlige Hjørne.

Hele Bygningskomplekset er da anordnet saaledes, at der fremkommer en stor Gaardsplads, omgivet af to lavere Bygninger og en Buegang, medens i den ene Fløj den høje Etagebygning hæver sig.

Det, der giver Kunstnerhuset i München sin store Betydning, er dog ikke alene dets Anlæg og Architektur, men især dets indre kunstneriske Udstyrelse. Det inderligste Samarbejde mellem Architekt, Maler og Billedhugger, har her frembragt et Resultat, hvis fint sammenstemte Enkeltheder frembringer et Hele af betagende Skønhedsvirkning. Navnlig Festsalen, som strækker sig gennem to Etager og er delt i to Dele, en Spisesal med 103 Kvadratmeters Grundflade og den egentlige Festsal med 245 Kvadratmeters Grundflade, roses som Pragtstykker af dekorativ Kunst. Spisesalen ligger noget lavere end den egentlige Festsal og forbundet med denne ved Hjælp af en Buekonstruktion, som paa en behagelig Maade danner et Overgangsled mellem de to Sales vidt forskelligt udformede Lofter. Væggenes Farve er lysende rød med grønt Træværk, medens Salens Loft og Galleri er stemt sammen i bløde graa Toner. Under Galleriet er Væggene behængt med Gobelinsmalerier, hvis svagt rødlige Grundtone er laant fra Gobeliner i Hôtel de Cluny i Paris.



Ved Udsmykningen af de forskellige andre Lokaler har en Stab af Münchens mest bekendte Kunstnere medvirket, men særlig karakteristisk er sikkert Modtagelsesværelset, hvis hele Udstyrelse skyldes Lenbach. Loftet er her udstyret med Relieformamenter og groteske Malerier, medens Væggene er beklædte med rødt Plüsche, hvorpaa rigt indrammede Værker af Kunstneren er ophængt.

ARCHITEKTFORENINGENS BYGNING.

Det har af og til været saa smaat paa Tale, at Architektforeningen burde have sine egne Lokaler i sin egen Bygning, men saavidt jeg ved, er der hidtil ikke gjort noget alvorligt Forsøg paa at realisere Tanken. Tager jeg fejl heri, gør det ikke saameget, thi Faktum er, at vi til Dato maa nøjes med lejede, mer eller mindre uhyggelige Lokaler, og det er slet ikke min Mening, at jeg vil bebrejde nogen, f. Eks. den nuværende eller tidligere

Bestyrelser, at der ikke er sket noget for at forandre det omtalte Forhold, thi det bør ikke paahvile Bestyrelsen alene at tage Initiativ i Foreningens Anliggender. Enhver Bestyrelse trænger til Medlemmernes Støtte i denne saavelsom i alle andre Retninger.

Imidlertid mener jeg, at hvad enten det sker paa Bestyrelsens eller de menige Medlemmers Initiativ, bør Spørgsmaalet om en egen Foreningsbygning for Akademisk Architektforening tages op, og det skulde glæde mig meget, om det kunde lykkes mig at rejse en Diskussion herom, først i „Architekten" og dernæst paa et eventuelt Møde, som bør holdes om denne Sag alene.

Jeg skal ikke her komme ind paa en lang Udvikling af det ønskelige i, at Foreningen faar sine egne Lokaler i sin egen Bygning. Enhver kan se og vil sikkert indrømme, at det kunde være behageligt og nyttigt. Men jeg hører til dem, der mener, at det ikke alene vilde være behageligt og nyttigt, men at det kunde og rimeligvis vilde faa en meget stor Betydning for Architektforeningen at have et saadant fast Samlingspunkt, til hvilket Traditionerne efterhaanden kunde knyttes.

Heller ikke skal jeg her komme nærmere ind paa, hvorledes Spørgsmaalet kan og bør løses, derom kan der jo være mange andre, og maaske bedre begrundede Meninger end min. Men vi kunne maaske foreløbig alle blive enige om, at der kræves Penge, og at vi med en Begyndelsesfond paa f. Eks. 10,000 Kr., vil have et Grundlag at arbejde videre paa.

Nuvel, mon de 10,000 Kr. ikke skulde kunne bringes tilveje derved, at der af de paa et Møde tilstedeværende, f. Eks. 100, Medlemmer tegnedes en eller flere „Andele" eller „Aktier" à 100 Kr. af hver. Disse Aktier kunde jo tegnes under visse fornuftige Betingelser og betales i Løbet af f. Eks. 1. Aar. Skøndt Udsigten til i Tidens Løb at faa Renter af disse Penge maaske vilde være meget tvivlsom, var den dog ikke ganske udelukket. Og at en saadan Fond, naar den først eksisterede, temmelig hurtigt kunde vokse til noget klækkeligt, har man Lov at antage, naar man ser hen til, hvad andre Foreninger har udrettet paa lignende Omraade.

Jeg talte forleden med en Kollega om Sagen; han mente, at det aldeles ikke kunde nytte at begynde paa den her antydede Maade. Man maatte efter hans Mening først have en eller flere Ejendomme paa Haanden, saa at man straks kunde sige til Medlemmerne: „Se her, hvad vi kan tilbyde Eder for Pengene!" Han mente, at det vilde være umuligt uden et bestemt Program at tegne en Grundfond. Maaske har Manden Ret, jeg tror nu, at man skal begynde med at tegne Grundfonden, saa kommer Resten nok.

Foreløbig skulde det interessere mig, og uden Tvivl flere, at høre lidt af Foreningens Stemning i denne Sag udtalt her i Bladet, og jeg haaber, at Redaktionen vil støtte en saadan Diskussion.

Annasvej, Charlottenlund, i Marts 1902.

C. Brandstrup.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Pachytect er et Isoleringsmateriale, som har fundet en Del Udbredelse i Tyskland. Det fremstilles i Plader eller Ruller og bestaar af et meget stærkt, imprægneret Væv, der paa begge Sider er forsynet med et Asfaltovertræk. Det har vist sig særligt anvendeligt ved saadanne Byggearbejder, hvor et beskyttende Tag ikke kan anbringes til at holde Fugtighed ude, som f. Eks. ved Broer, Tunneller o. lign. Steder, eller hvor det gælder om at skærme en Bygnings underste Etager mod indtrængende Vand, hvad enten det er Grundvand eller som ved Broarbejder, Flod- eller Havnevand. Fabrikanterne og Indehaverne af Patentet er C. F. Beer & Söhne i Köln.

En interessant Brandprøve fandt forleden Sted paa den aabne Plads bag Glyptotheket. Det var den kjøbenhavnske Forhandler af Scagliol-Bygningsmaterialer, Hr. *Ludvig R. Poulsen,* som havde ønsket at overbevise Autoriteterne, Brandvæsen og Byggefagfolk om Brandsikkerheden ved de efter Architekt Beines System fremstillede Materialer, hvoraf der fandtes Prøver og et Modelhus paa Udstillingen for nyere Bygningsmaterialer.

I Anledning af denne Prøve var der opført en lille Bygning, hvis Mure bestod af 3 Tommer tykke Scagliolbygningsplader, medens Bygningens flade Tag var fremstillet af Bræder med Tagpap, indvendig beklædt med Scagliolloftsplader af $^3/_4$ Tommes Tykkelse. I Bygningen var opstablet et Baal, bestaaende af Brænde, Spaaner etc., overhældt med Petroleum, der efter Antændelsen udviklede en meget stærk Hede. Da Baalet efter en halv Times Forløb slukkedes, og Bygningens Rum ryddedes, havde man Lejlighed til at se, at Materialet trods Ilden og de ved Slukningen anvendte Vandmasser, havde holdt sig godt. Væggene havde vel hist og her faaet enkelte fine Revner, men disse havde dog ingen væsentlig Indflydelse paa Væggenes Stabilitet. Det vigtigste var dog, at de tynde Loftsplader havde holdt sig fuldstændig tilfredsstillende, samt at den overliggende Tagkonstruktion ikke havde taget mindste Skade af Ilden.

Der er efter den interessante Brandprøve al Grund til at antage, at det paagældende Bygningsmateriale vil kunne anvendes med stor Nytte til mindre Landbygninger, og navnlig vil Loftspladerne afgive god Betryggelse i Stalde og lign., hvor det nu ofte under pludselig opstaaede Ildebrandstilfælde kan være vanskeligt at faa Kreaturerne løse, før Loftet styrter sammen.

At Materialet besidder god Isoleringsevne overfor Varme, fremgik ligeledes af den afholdte Brandprøve, idet Thermometre, ophængt paa de tynde Vægges Yderside, ikke viste højere Temperatur end 25—27 °. — Prøver af Scagliol var fremstillet paa Bygningsudstillingen i Industriforeningen. *T.*

FORSKELLIGT.

De tekniske Skoler i Provinserne. Fra Bestyrelsen for det tekniske Selskab i Vejle er udsendt en Indbydelse til samtlige tekniske Provinsskoler

til ved Delegerede at deltage i et indledende Møde, som foreslaas afholdt i Maj Maaned enten i Aarhus, Vejle eller Odense, for at virke hen til Oprettelsen af en Fællesrepræsentation for de tekniske Skoler i Provinserne, og søge Midler tilvejebragte til nyttigt Samarbejde mellem Skolernes Repræsentation og Haandværkets Fællesrepræsentation. Bestyrelserne for Fællesrepræsentationen for Industri og Haandværk og for teknisk Provinsskoleforening samt Statens Tilsynsførende ved Skolerne opfordres til at overvære Mødet og deltage i Forhandlingerne.

Afsløringen af Mindesmærket for 2. April fandt Sted i Onsdags i Overværelse af en talrig Kreds af indbudte og Tilskuere. Monumentet er som bekendt udført efter Tegning af Architekt *Thorvald Bindesbøll* og har tidligere været afbildet her i Tidsskriftet. Stenhuggerarbejdet er leveret fra *Wienbergs* Stenhuggeri i Ny Vestergade og Metalarbejdet udført hos Metalstøber *Rasmussen.*

Journalisternes Hus, som er opført paa Dronning Olgasvej paa en af Justitsraad N. Josephsen skænket Grund, indviedes d. 28. Marts ved en lille Festlighed. Bygningen er opført i Palaisstil efter Tegning af Architekterne *Erik Schiødte* og *Ditlefsen* og bestaar af 3 Etager samt Mezzanin. Den rummer ialt 11 Lejligheder, hvoraf en enkelt bestaar af 4 og de øvrige af 3 Værelser; desuden findes en Portnerbolig. Til alle Lejlighederne hører Køkken med Gasindlæg, Pigekammer, Spisekammer og Vandkloset, medens der i Stueetagen er indrettet et Badeværelse, der efter Omgang kan benyttes af alle Beboerne. I Midten af den rummelige Gaardsplads findes et lille Springvand, hvis Granitkumme er skænket af Murermester *Carl Køhler,* medens Broncefiguren er en Gave fra Blikkenslager *Tøffner.* Murermester *Carl Køhler* har haft Bygningen i Entreprise og har selv udført Murerarbejdet, Granitarbejdet er leveret af *James Maag & Thorald Müller*, de øvrige Arbejder er udførte af Tømrermester *Dahl*, Snedkermester *Henning Jensen,* Malermester *Vikhe,* Smedemester *Seifert*, Blikkenslagermester *Tøffner* og Glarmester *Lund.*

En Udstilling af Gasbelysningsartikler. I Forbindelse med den Kongres, som afholdes i Düsseldorf af tyske Gas- og Vandmestre i Dagene 25. til 27. Juni 1902, vil der blive afholdt en Udstilling af kunstnerisk udførte Genstande paa Gasbelysningens Omraade. Udstillingen, der bliver arrangeret i Kunstindustrimusæet i Düsseldorf, vil vare i 4 Uger og er forbunden med en Præmiering. I Dommerudvalget har bl. A. følgende Herrer Sæde: Professer *W. Cremer,* Berlin samt Direktør *C. Frauberger* og Professer *Schill* i Düsseldorf.

Architektforeningen i Berlin, der nu har bestaaet i 78 Aar, tæller ikke mindre end 2100 Medlemmer. Hvert Aar den 13. Marts afholder denne Forening en Schinkel-Fest, til Minde om „Altmeisteren"s Fødsel. Paa denne Dag fyldes den store Festsal i „Architekten-Haus" af en meget repræsen-

tativ Forsamling under Forsæde af Ministeren for de offentlige Arbejder. Foreningens Formand aflægger Aarsberetningen, hvorefter Ministeren uddeler Medaillerne til de Sejrende i den aarlige Schinkel-Konkurrence. Sluttelig afholdes et Foredrag over et for Dagen særligt behandlet Emne.

⁂

En Samlemappe for „Architekten“. Fra Krügers Tapetfabrik er udsendt en praktisk Samlemappe, bestemt til Opbevaring for nærværende Tidsskrift. Mappen, som foruden denne Bestemmelse ogsaa skal tjene til at henlede det byggende Publikums Opmærksomhed paa Firmaets bekendte gode Fabrikater, er fikst udstyret i grønt Lærredsbind, hvori er nedlagt Prøver paa Linkrustatapet, en Vægbeklædning med Reliefmønstre, der sikkert vil kunne finde god Anvendelse i mange bedre udstyrede Lejligheder.

Redaktionen bringer herved sin Tak til Firmaet for den smukke lille Opmærksomhed overfor Tidsskriftet.

⁂

Dødsfald. Tømrermester *Nicolaj Krasilnikow.*
Malermester *Hans Chr. Michaelsen.*
Malermester *Ole Christian Svendsen.*
Snedkermester *Niels Borrechmidt.*
Malermester *Jens Vilh. Gotfred Møller.*
Murermester *Hans Chr. Carlsen.*

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Frederikssund.	Opf. af Skoleinspektørbolig.	Branddirekt. Bruhn, Frederikssund.	April	5	12
Kjøbenhavn.	Gas- og Vandledninger ved Brusebadeanst. i Saxogade.	Stadsing, Kontor, Ny Raadhus.	April	5	12
Aarhus.	Brolægningsarb., Smedearb., Kloakarbejde, Murarb. etc.	Aarhus Brolægningsudvalg.	April	5	12
Aarhus.	Opvarmn. og Ventilationsapparater til nye Kommuneskole.	Stadsing., Aarhus.	April	9	12
Aarhus.	Lev. af Stangjærn, Vinkeljærn, Jærnplader etc.	Statsbanernes Maskinafd., Aarhus.	April	9	12
Løgstør.	Anlæg af Dampfærgehavne.	Vandbygningsdirekt., Helenevej 5. Kbhvn.	April	12	1½
Kjøbenhavn.	Lev. af Elektricitetsmaalere.	Elektricitetsværkernes Ingeniørkontor, Gothersgade 28.	April	14	12
Frederiksberg	Lev. af Granitkantsten, Bordursten, Brosten etc.	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	April	14	12
Kjøbenhavn.	Jordudgravning, Fundering og Murarbejde ved Kommuneskolen i Hans Tavsensgade.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	April	14	12
Lemvig.	Lev. af Jærnrenser, Ovnarmatur etc. til Gasværk.	Lemvig Belysningsudv.	April	16	12
Kjøbenhavn.	Maling af Lygtepæle etc.	Gasværkernes Ing. Kontor, Vestre Gasværk.	April	16	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 125,000 Pd. Bly til Belysningsvæsenet.	Gasværkernes Ing. Kontor, Vestre Gasværk.	April	17	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad“s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 11. APRIL 1902
№ 28

UDSTILLINGEN AF NYERE BYGNINGSMATERIALER.

V.

TEGLVÆRKSFREMBRINGELSER M. M.

Det var at forudse, at vore Teglværker ikke vilde have ret meget nyt at udstille, og deres Deltagelse var da ogsaa temmelig begrænset.

I Brugen af brændte Sten til Bygningers Ydre kan den nyeste Bevægelse vel nærmest betegnes som en Tilbagevenden til det gode gamle, en Bestræbelse efter at komme bort fra det i sin Tid fra Tyskland indførte „Verblenderprodukt" med sin kedsommelige, støbejærnsagtige, skarpkantede og ensfarvede Yderflade, og atter give vort gode hjemlige Materiale, Murstenen, sit ærlige Udseende af at være formet af plastisk Ler, og brændt i en Teglovn, hvor Flammernes forskellige Paavirkning giver Stenen den maleriske Uensartethed i Farven.

Man kan forstaa, at Teglværksejerne med nogen Modvillie har mødt denne Fordring hos Architekterne; thi nu var man jo efter mange ihærdige Forsøg med Lerblandinger og store Bekostninger ved Tilvejebringelse af Forme og Maskiner netop naat op til Fuldkommenhed ved Fremstillingen af et Produkt, der i Henseende til Skarphed i Formen, Ensfarvethed og Yderfladens Mangel paa Porøsitet, ikke stod tilbage for det bedste tyske i saa lidt som muligt at ligne „brændt Ler", og saa bliver det paa en Gang Mode at foretrække den haandstrøgne Sten, til hvis Frembringelse der ikke kræves andet end det naturlige sandblandede Ler, en Formkasse og forsvarlig Brænding i en almindelig Teglovn.

At Overgangen var vanskelig, fremgaar bl. a. af den Kendsgerning, at der er forsøgt at fremstille pressede „haandstrøgne Sten" ved at forsyne Formens Sider med smaa Vorter, der skulde gengive de tilfældige Uregelmæssigheder i Stenens Sider. — Man opnaaede derved at se alle Kopperne i et Stykke Murværk optræde med den samme „tilfældige" Lerfold. Det skal indrømmes, at klimatiske eller andre særlige Forhold kan gøre det ønskeligt udvendig at anvende en tættere og mindre vandsugende Sten end den mere porøse haandstrøgne, men der kan ogsaa paavises Eksempler paa, at „Verblendermaterialet"s haarde Yderskal har haft skadelig Indflydelse ved

at standse Murværkets Aspiration og Transpiration, saaledes at Fugtighed og Salte enten har banet sig Vej ud gennem indmurede, mere porøse, naturlige Sten og derved delvis ødelagt disse, eller har formaaet at sprænge Murstenens haarde Yderskal og nødvendiggøre en fuldstændig Overslibning af Murværket for at frembringe en mere porøs Overflade.

Teglværkerne maa imidlertid have anset det haandstrøgne Materiale for saa lidet nyt, at ingen har udstillet det.

J. A. Hansen i Kolding viste derimod en omfangsrig Udstilling af pressede og glaserede Sten, der med Hensyn til Materialets Godhed og omhyggelige Behandling ikke stod tilbage for det bedste, der er frembragt herhjemme. — Den klare Glasur paa rød Skærve samt grøn og hvid Glasur var saaledes fortrinlig, medens en blaa Farve var smagløs. De sorte Tagsten manglede, trods en god Glasur, den tiltalende Lustre og de grønne var grødede i Glasuren og manglede Glans.

Höganäs Stenkolsbolag udstillede „Beklädnadstegel", en stærkt brændt, tilsyneladende ildfast Sten i stort Format, der sikkert egner sig til Anvendelse ved Kobberbeklædning og paa andre udsatte Steder og som med sine Flammer vil gøre en smuk Murflade. Samme Værk havde ligesom Aktieselskabet *Axel Prior* en Sten, hvori Søm og Skruer kan holde, og som burde finde Anvendelse i Stedet for Træklodser til Indmuring i Dør- og Vinduslysninger.

Et andet Spørgsmaal, som er brændende for vore Architekter, er Tagene og Tagdækningsmaterialerne. Tænk om vor Byggelov tillod os at anvende en anden Tagform end den ulyksalige fladtrykte, som Højdebestemmelserne nu tvinger os ned til, og om man saa havde et smukkere Materiale at dække Taget med end det saa praktiske, men kedelige Skifer. Spørgsmaalet har tidligere været behandlet her i Bladet, hvilket vistnok har givet Stødet til forskellige Forsøg. Det er jo saaledes, at ingen samvittighedsfuld Architekt tør raade sin Bygherre til at bruge den almindelige Tagsten, hvor Tagrummene skal bruges til andet end Pulterkamre og Tørreloft, da det ideligt nødvendige Eftersyn med Understrygning vil volde mange Ulemper. Forsøgene gaar da ogsaa som Regel ud paa at fremstille en Falstagsten, der ordentlig oplagt og en Gang understrøget, ikke kræver nogen nævneværdig Reparation, og her er man ogsaa naaet til, delvis efter udenlandske Modeller, at fremstille Tagsten, der hvad Lethed og Tæthed angaar, er ganske tilfredsstillende, men man har ikke samtidig haft Opmærksomheden tilstrækkelig henvendt paa Tagfladens Udseende.

Det gamle Teglstenstag var netop saa tiltalende ved sin enkelte, af kraftige Striber afbrudte Flade, der særlig med Glasur er af udmærket Virkning, medens de moderne Former af Falstagsten, baade i Cement og i brændt Ler, i deres Flade viser et Mylder af Streger, Firkanter og andet Gnidder, der gør, at Tagfladen, set paa Afstand, bliver aldeles uden Virkning.

Frederiksholms Teglværk udstillede en Tagsten, der er et Forsøg paa at forbinde det praktiske ved Falstagstenen med et Udseende, der i Tagfladen vil minde om den gamle Munketagsten. Stenen vil blive anvendt ved Haandværkerstiftelsen paa Blegdamsvej, og det maa haabes, at den vil

vise sig at svare til Forventningerne. Samme Værk viste desuden en Falstagsten af mere almindelig Form, hvor man havde forsøgt at fjerne en Del af den ovenfor paaankede Overflod af Linier, hvilket absolut maatte siges at være en Forbedring.



BEBOELSES- OG FORRETNINGS-BYGNING I WIEN. — ARCHITEKT PROF. OTTO WAGNER

Lerseygaards Teglværk udstillede Falstagsten, godt forarbejdede og brændte, medens Farverne og Glasuren ikke kunde siges at være tiltalende. — Hvad angaar Glasurer kunde vore Teglværksfolk have lært en Del ved at studere de udenlandske Produkter, der var udstillede af Firmaerne *Evers & Co.* og *Axel Prior.* — Særlig i det førstnævnte Firmas Samling af gla-

serede Tagsten var der Stykker af en saadan Skønhed, at man fristedes til at hænge dem paa sin Væg til Pryd, og saa sad den paa et Materiale, der saa ud til at kunne trodse Evigheden. Axel Priors Skromberga Fliser er ikke noget nyt, men et udmærket Materiale.

Hedehus Teglværkets Falstagsten udmærkede sig ved Lethed og fortrinlig Forarbejdelse samt ved et kraftigere Relief end de fleste andre, men i større Flade vil disse Sten dog vist gøre et for mangestreget Indtryk.

For at tage en Imitation af et Teglværksprodukt med, skal omtales *„Dansk Kalksandstens Fabrik's“* Udstilling af Kalksandsten i Murstensformat. — Det skal efter Sigende være et vejrbestandigt og stærkt Materiale og maa have sine Fordele i Egne, hvor Adgangen til Ler eller andet Materiale end Sand er vanskelig. — Er disse særlige Omstændigheder ikke tilstede vil de fleste vistnok foretrække den brændte Sten. De udstillede Prøver var ikke tiltalende hverken i Form, Struktur eller Farve. *Em. J.*

Medens vi herhjemme ikke plejer at benytte Façadedekorationer, udført i brogede Farver, er det i Tyskland og Østrig meget almindeligt at se Façader, udstyrede med dekorative Kalkmalerier eller Mosaikarbejder. I de senere Aar har man i Wien begyndt at fremstille Façader, beklædte med Majolikafliser, hvori der er indbrændt stiliserede Blomsterornamenter. Paa Udstillingen af nyere Bygningsmaterialer havde Firmaet *Evers & Co.* udstillet en samlet Prøve paa en Façadedekoration af Wienerbergerfliser, som af Architekten, Prof. *Otto Wagner* er benyttet til den Beboelses- og Forretningsbygning i Wien, hvoraf vi omstaaende gengiver et Billede. Den ejendommelige, moderne Secessionsdekoration, der er udført i blaagrønne og brune Toner paa hvid Grund, tager sig i sin Helhed godt ud og har den Fordel, at den holder sig godt og er let at rense.

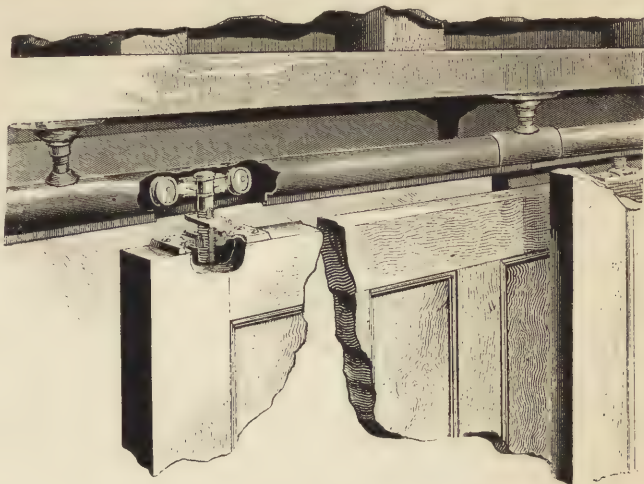
BESLAGDELE.

Blandt de mange Sager, som fandtes paa Industriforeningens Udstilling, var der næppe nogen, der samlede et saa interesseret og videbegærligt Publikum, som de af Isenkræmmer *Edv. Vermehrens* Efterf. udstillede Beslagdele. Ikke alene var denne Udstilling, som indtog hele Balkonens Endevæg ovenover Indgangsdøren, overordentlig smagfuldt arrangeret, men den indeholdt tillige en Mængde nye og praktiske Ting, væsenligst af amerikansk Oprindelse.

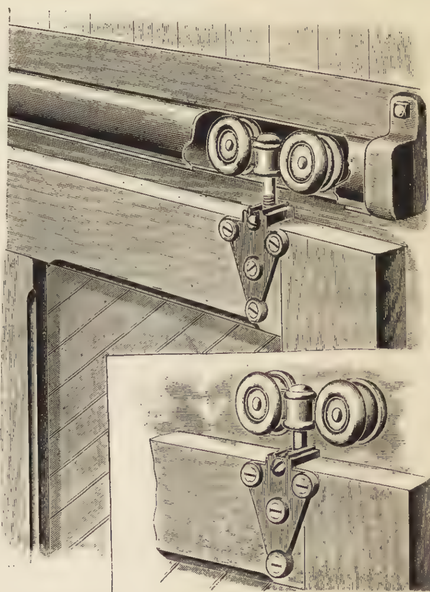
Medens man tidligere med Rette nærede den Anskuelse, at det Beslag, som kunde købes færdigt hos Isenkræmmeren, i Kvalitet og Udførelse stod langt tilbage for det haandgjorte, har Maskinteknikens Udvikling i de senere Aar bevirket, at „Isenbodkram“ — navnlig naar det i Udførelse staar paa Højde med det udstillede — meget vel kan finde Anvendelse i Byggeindustrien.

Af Udstillingens Enkeltheder lagde man særlig Mærke til et nyt Skydedørsbeslag, bestaaende af en rørformet Staalskinne, som anbringes foroven, samt af saakaldte Vogne, af hvilke der anbringes to paa hver Dør. Vognene løber i Kuglelejer og faar derved en let Gang, saa at Døren kan bevæges ved mindste Paavirkning, og Anordningen frembyder tillige den Fordel, at

de ikke kan „ekse“. Den nærmere Indretning ses af hosstaaende Billede. Desuden fandtes Skydedørsruller, anbragte i en flad Jærnbøjle og saaledes konstruerede, at Rullens Akse, naar Døren ophænges, trykkes op imellem 4 polerede Messinghjul, hvorved Gangen bliver let og lydløs; andre Skydedørsruller var indrettede med Kuglelejer og fandtes i forskellig Størrelse til Døre, Skabe etc.



Anbragt paa en Række Vinduesrammer vistes fra samme Firma Prøver paa forskellige Vinduesaabnere, hvoraf en enkelt, bestemt til at aabne højtsiddende Vinduer, sikkert vil kunne finde stor Anvendelse. Det bestaar af en bøjet Kamstang, imod hvilket gaar et lille Tandhjul, som drives af en Skrue uden Ende. Ved Hjælp af en Snor er man med stor Lethed i Stand til at aabne og lukke Vinduet, lidt eller meget efter Behag. Til at aabne Vinduer over Døre var vist flere særdeles praktiske Apparater, baade til lige og buede Vinduer; fælles for dem alle er, at Rammen kan aabnes lidt eller meget og fastgøres i enhver Stilling. I Modsætning hertil synes Beslaget „Frisk Luft“, som aabnes og lukkes ved Snoretræk, men hvor Vinduet springer op ved Fjederkraft, mindre skikket til at benyttes i Blæstvejr. Af andre Vinduesbeslag var der udstillet en Stormstang, som stopper Vinduet af sig selv, uden at man rører ved det, Beslag til indadgaaende Vinduer uden Post, ekcentriske Anwerfer, som trækker Vinduesrammen tæt til, kort sagt, en Mængde praktiske Ting, som man ved mange Lejligheder kan faa god Brug for.



En anden „nem“ Ting er en elektrisk Gadedørslaas, som sætter Beboeren i Stand til oppe fra sin Lejlighed at aabne Gadedøren. Kombineres denne med

et Talerørssystem eller et Telefonsystem, kan den, der ønsker at besøge en Familie i en af Ejendommens Etager, nede fra Gaden faa at vide, om vedkommende er hjemme og i modsat Fald altsaa fritages for at gaa op ad Trapperne. Selv om dette Apparat vel næppe vil finde stor Udbredelse i større kjøbenhavnske Ejendomme, vil det sikkert egne sig fortrinligt til Villaer, som ligger langt tilbage fra en aflaaset Havelaage, og hvor man gærne vil undgaa at sende et Bud eller Pigen ud til Laagen hver Gang, nogen ringer.

Vermehrens Udstilling indeholdt iøvrigt en stor Mængde andre praktiske og smukt forarbejdede Beslagdele; saaledes amerikanske Butikslaase, der foruden af en Gliplaas, bestod af massive Broncehanke, i hvilke der foroven er anbragt en Yalesikkerhedslaas; Gliplaase med dirkefri Afspærring, dobbelte Smæklaase, hvor begge Faller kan bevæges paa en Gang og med samme Greb; Gadedørslaase med Dag- og Natfalle, amerikanske Broncekantrigler, Skydedørslaase, Svingdørsbeslag, amerikanske Dørhængsler med Kuglelejer, og endelig, til Anbringelse paa sunkne Døre, i Stedet for de nu almindelige Dørringe af Jærn eller Messing, nogle praktiske Kuglelejedørringe, bestaaende af to sammenhængende Ringe, mellem hvilke der ligger Staalkugler. De kan benyttes paa almindelige Hængsler og giver Døren en sikker og særdeles let Gang.

Af andre Beslagdele fandtes paa Udstillingen fra *C. Th. Rom & Co.* en smuk Samling af forskellige smukt forarbejdede Dør- og Portbeslag, af Svingdørshængsler og pneumatiske Dørlukkere. Fra Isenkræmmer *Peter Ibsen* var udstillet Aluminiumsnøgler, lette at have i Lommen, men ikke nogen egentlig Nyhed. Dørgreb, som udmærker sig ved god Udførelse og smuk Tegning, udstilledes af Gørtler og Broncestøber *Erstad-Petersen,* Aarhus, og endelig var der forskellige Vinduesbeslag, fra *Søe Jensen & Beyer* den kendte Vinduesaabner „Frisk Luft"; fra *H. Reeh* en meget praktisk ny Vinduesoplukker, fra Smedemester *C. M. Pedersen* en Aabningsmekanisme til Vinduer og fra *Emil Maribo & Søn* Prøver paa en Stormstang efter Falcks Model, som for kort Tid siden har været Genstand for Omtale her i Bladet.

T.

ARCHITEKTERNES BYGNING.

Jeg drømte:

Om et stort og smukt Hus i en moderne Gade, hvor der baade var Asfalt og Elektricitet. Bygningens Stil var fin og tiltalende, men selvstændig. Det var et Mønsterværk med Hensyn til Konstruktion og Nutidskrav, — det var et Hus, der vakte Opmærksomhed.

Over Portalen var indmuret en Medaillon, i hvilken en ganske nøgen Genius med en Passer i Haanden stod som Repræsentant for en Klasse agtede Medborgere og Kolleger.

Bygningens Stueetage var fuldt optaget af elegante Udstillingsrum; paa den ene Side var der en permanent Udstilling af alle saadanne Materialer,

som hører med til Opførelsen af et Nutidshus, og paa den anden Side var en Række stilfulde og hyggelige Interiører, der viste Publikum, hvorledes et moderne Hjem bør være — —

Jeg gik igennem Porten og befandt mig i en rummelig, flisebelagt og glasoverdækket Gaard, imellem hvis dekorative Laurbærtræer og Palmer der daglig afholdtes Børs af Stadens Haandværkere og Bygmestre, men hvor en stor Buffet og travle Opvartere tillige lod En ane, at Livets materielle Nydelser ikke blev tilsidesatte.

Jeg saa mig forundret om i det smukke Rum. En høflig Portier spurgte mig, om jeg ikke havde Lyst til at besé Bygningens Indre. Da jeg var maalløs, samtykkede jeg med et stumt Nik. — Vi røg tilvejrs i en Elevator. — I Tagetagen traadte vi ud i en bred Forhal med Ovenlys. I alle Væggene var Døre, og paa alle Dørene var Dørplader med Navne paa Architekter; nogle af Navnene med Titler, andre med Plads tilovers for saadanne. — Min Cicerone forklarede, at disse Døre førte ind til Tegnestuer og Kontorer, der udlejedes uge- eller maanedsvis til Architekter, som for kortere eller længere Tid havde Brug for mere Kontorplads, end de ellers til daglig raadede over.

I Etagen nedenunder havde Architektforeningens Tidsskrift optaget en Række Lokaler til Redaktions- og Ekspeditionsbrug; Bladet havde sit eget Trykkeri i Kælderen, og i Forbindelse hermed stod en Reproduktionsanstalt samt Etablissement for Lyskopiering og Avtografering af Arbejdstegninger til Byggeforetagender. — I de øvrige Etager var installeret et Banklokale, et Assuranceselskab, et Par store Sagførerfirmaer og nogle Ingeniørforretninger.

Beletagen var et elegant Klublokale efter engelsk Mønster; ved Siden heraf laa et lyst Galleri, hvor vekslende Udstillinger af Bygningstegninger og Fotografier fra hele Verden ansporede Medlemmerne til hyppige Besøg. Dette Galleri benyttedes tillige paa særlige Klubaftener som Spisesal. Selskabslokalerne var store og smukke; paa Væggene hang Billeder af virkelige og titulære Professorer, der havde gjort sig fortjente ved at arbejde for Standens og Foreningens Sag, og over den store Kamin var indmuret en mægtig Marmortavle med en lang Række Navne indhugget. Øverst stod Navnet paa en uegennyttig Velynder af Foreningen, som havde skænket denne Grunden, fordi han ikke havde andet at bruge den til; dernæst kom Navnene paa andre ædle Givere; en havde offret en Stensøjle, en anden havde foræret Grundstenen, en tredje et W. C., en fjerde en Røghætte o. s. v., og nederst stod Navnene paa de mange, der havde tegnet Aktier i Bygningen uden Haab om nogensinde at faa Udbytte. — Marmortavlen var ogsaa en Gave. — Allerunderst stod Bygningens Architekt angivet ved tre Stjerner. Han havde faaet overdraget Opførelsen af denne Bygning ved en anonym Konkurrence, og havde ledet Arbejdet paa Betingelse af, at hans Navn maatte være en Hemmelighed til evig Tid, da han ellers frygtede for at blive sønderrevet af sine uheldige Konkurrenter, som alle mente at have gjort sig fortjent til at tegne denne Bygning, — uden Vederlag.

Ved en fiks lille Bar i Salens ene Ende takkede jeg min elskværdige

Ledsager for hans interessante Oplysninger, og idet jeg hævede mit Glas, bad jeg ham sluttelig — for at være sikker i min Sag — at sige mig Navnet paa den lykkelige Forening, der ejede dette jordiske Gode.

Mit Spørgsmaal forundrede ham øjensynligt, thi han svarede meget kort, at det selvfølgelig var — Architektforeningen!

Det gav et Sæt i mig, — jeg snappede efter Vejret, kom til at sluge mit Likørglas og . . . vaagnede!

Jeg sad paa det bare Gulv. — Ved Siden af mig laa Nr. 27 B af „Architekten“.

Vov!

TEKNISKE MEDDELELSER.

Til Konservering af Træ benytter man i den senere Tid i Tyskland en kemisk Proces, hvorved Træets Fibre bliver meget resistente overfor Fugtighed. Imprægneringsvæsken ved denne saakaldte Hasselmannske Fremgangsmaade bestaar af svovlsure Forbindelser af Lerjord, Jærn og Kobber samt Kainit. Ved Processen synes Træet kun at forandres lidt, det beholder sin oprindelige Lugt og Farve, men bliver noget haardere, dog ikke saa meget, at Bearbejdning vanskeliggøres. Ved Forsøg har man iagttaget, at Træ, der var behandlet efter denne Methode og derefter nedlagt i en fugtig Grube sammen med svampeinficeret Træ, efter et halvt Aars Forløb ikke viste mindste Tegn paa Svampeangreb.

DØDSFALD. Bygmester *Thomsen*, Levring. Architekt *Erik Wrisberg*, Kbhvn. Smedemester *Frederik Jensen*, Kbhvn.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Løgstør.	Anlæg af Dampfærgehavne.	Vandbygningsdirekt., Helenevej 5. Kbhvn.	April	12	1½
Kjøbenhavn.	Lev. af Elektricitetsmaalere.	Elektricitetsværkernes Ingeniørkontor, Gothersgade 28.	April	14	12
Frederiksberg	Lev. af Granitkantsten, Bordursten, Brosten etc.	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	April	14	12
Kjøbenhavn.	Jordudgravning, Fundering og Murarbejde ved Kommuneskolen i Hans Tavsensgade.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	April	14	12
Kjøbenhavn.	Smede- og Malerarb. ved „Haandværkerstiftelsen“.	Architekt Emil Jørgensen, Læssøegade 4.	April	14	12
Lemvig.	Lev. af Jærnrenser, Ovnarmatur etc. til Gasværk.	Lemvig Belysningsudv.	April	16	12
Kjøbenhavn.	Maling af Lygtepæle etc.	Gasværkernes Ing. Kontor, Vestre Gasværk.	April	16	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 125,000 Pd. Bly til Belysningsvæsenet.	Gasværkernes Ing. Kontor, Vestre Gasværk.	April	17	12
Kjøbenhavn.	Lægning af Gasledning i Sølvgade.	Gasv. Ing. Kontor Vestre Gasværk.	April	23	12
Sorø-Vedde.	Bygningsarb. ved Stationerne.	Statsbaneanl. Kont. Reventlowsg. 10.	April	24	2
Lemvig.	Lev. af Gasmaalere til Gasværket.	Belysningsudvalget i Lemvig.	April	30	6

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

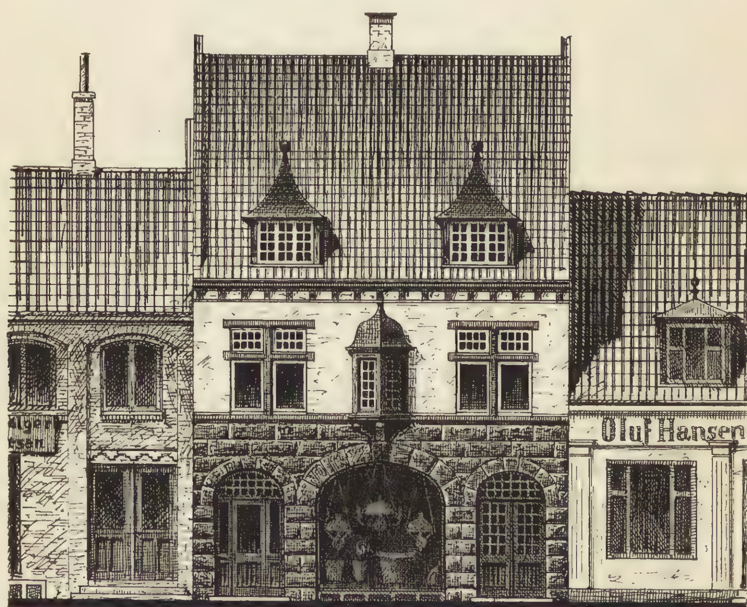
Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

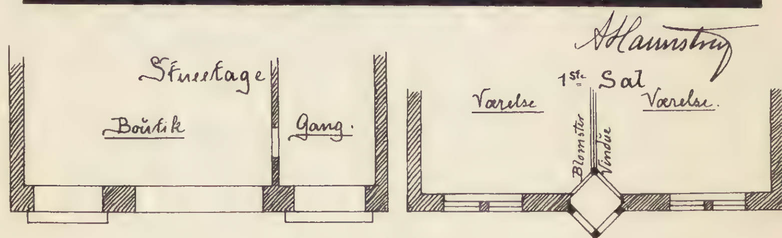
Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad“s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 18. APRIL 1902
No. 29

EN HAANDVÆRKERBOLIG.





PAA Ahlgade i Holbæk er der rejst en lille Bygning, paa hvis Opførelse der er ofret en Del mere Arbejde og Omhu end sædvanligt ved lignende Byggeforetagender. — Det er en Beboelsesbygning for en af Byens Haandværkere, Blikkenslagermester *Chr. Andersen.* I Stueëtagen er der Boutik, Kontor og Værkstedslokaler, og i de ovenliggende Etager findes Mesterens Lejlighed. Der er Badeværelse, W. C. og Centralvarmeapparat i Huset.

Façaden som her er afbildet, er opført dels af ruhugne Granitsten, dels af Murværk, som er berappet og hvidtet; den lille Blomsteraltan er af Træ, afdækket med Kobber.

Entreprenørerne, Brødrene *J. og S. Petersen* har opført Bygningen og leveret Tømrer- og Snedkerarbejderne. Af de øvrige Haandværksmestre skal nævnes Blikkenslagermester *Chr. Andersen* (Husets fremtidige Beboer), Murermester *H. P. Rasmussen* og Smedemester *J. P. Henriksen*, alle bosiddende i Holbæk.

UDSTILLING AF NYERE BYGNINGSMATERIALER.

VI.

NATURLIGE STEN.

Der kan i Anledning af den smukke Udstilling være Grund til i al Almindelighed at udtale sin Glæde over, at naturlige Sten har vundet saa stort Indpas herhjemme, som sket er. Man kan heldigvis næppe mere træffe et eneste moderne Forretnings- eller Beboelseshus, uden at der i det mindste i Sokkel eller Stueetage er anvendt Granit, og dette skyldes vel hovedsagentlig denne Stens Bæreævne i Forbindelse med økonomiske Hensyn, da Graniten næsten ikke fordrer nogen Vedligeholdelse. Man maatte derfor blot ønske, at den paa dette ædle Materiale anvendte Kunst og haandværksmæssige Bearbejdelse altid var af ligesaa ædel Art, som selve Materialet. Vi staar dog endnu ved Udviklingens Begyndelse, men de allerede afsatte Spor tyder jo i en heldig Retning. Navnlig vilde det være glædeligt, om man ved Anvendelsen af naturlige Sten kunde holde sig til de Materialer, som vort eget Land frembyder: Granit, Kalksten og Kridtsten; men naar Bygningskunsten i mange Tilfælde maa stille Fordringer til en saadan Detailbehandling i Profiler og Relief, at de hjemlige Materialer ikke længere egner sig, saa er det jo godt, at vi efterhaanden, dels ved Hjælp af vore dygtige Stenhuggerier dels ved vore Architekters Bistand, har fundet andre Materialer, der kan skaffes til Veje fra Udlandet med ringe Bekostning. Her gælder det blot at være kritisk, hvilket kunde synes at være en Selvfølge. Og dog er det mærkværdigt, at forholdsvis faa Architekter virkelig med Grundighed sætter sig ind i de forskellige Materialers Struktur, Vejrbestandighed og deres Anvendelighed ved hver enkelt speciel Lejlighed. Det var ogsaa heldigt, om Eleverne paa tekniske Skoler fik indprentet de vigtigste Grundtræk — Gudbevare's ikke videnskabeligt — men almindeligt praktisk og ganske jævnt fortalt dem af en dygtig Stenhuggermester. En Prøvesamling, som kunde lægges til Grund for en saadan Undervisning, var aldeles ikke af Vejen, — hvis den da ikke mod Forventning allerede findes, man mærker i alt Fald aldrig Virkningen —; den kunde da tillige indeholde de forskellige Behugningsmaader og -Grader; thi det bliver i Længden

lovligt besværligt, naar man paa sit Kontor skal undervise de unge i den Slags Ting, og først forklare dem, hvad det vil sige, at en Sten skal være „stokhugget“, „riffelhugget“ eller lignende. — — —

Af de mest bekendte Stenhuggerfirmaer udstillede *Hans & Jørgen Larsen* smukke Prøver paa forskellig Behandling af Stenarbejde, og desuden en meget interessant grafisk-skematisk Fremstilling af de fleste anvendelige Stenarters Styrkeforhold; en saadan burde hænge paa enhver Architekts Kontor. At der tillige fandtes Prøver paa forskellige polerede Marmorsorter, der i Prisbillighed ikke staar langt tilbage for den imiterede Marmor, skal blot nævnes.

E. Nielsens mekaniske Stenhuggerier havde en Udstilling, der ligeledes — man kunde næsten sige til Trods for „Mekaniken“ i Firmanavnet — bar Præg af det gode, solide Haandværk. Arbejdets Fortrinlighed gav sig smukt til Kende i nogle nydelige smaa slebne Granitsøjler, der vilde tage sig ud som Brevpressere paa en Architekts Skrivebord.

Af de andre gamle, anerkendte Stenhuggerfirmaer savnede man *C. Wienbergs Stenhuggerier*, hvis Borteblivelse fra Udstillingen væsentlig skyldes en Misforstaaelse. Dette Firma repræsenterer ellers paa den smukkeste Maade vort Lands Stenindustri, idet det i en længere Aarrække har udført Stenarbejderne ved en Mængde store, offentlige Byggeforetagender i selve Stenenes Hjemland, Norge og Sverrig.

Af yngre Firmaer udstillede *Kjøbenhavns mekaniske Stenhuggerier* (T. M. Wienberg & H. E. Jessen) forskellige almindelige Bygningssten, samt en af Firmaet indført engelsk Kalksten og nogle skotske Sandsten. Det er ikke let at udtale sig om disse nye Stens Holdbarhed, da man ikke som ved de skandinaviske Materialer har nogenlunde bekvem Adgang til Undersøgelse, dels i Bruddene, dels af ældre Bygninger, udførte af det paagældende Materiale. Kalkstenens Farve er iøvrigt graablaa og forekommer mig at være noget kold og tung.

Nogle af vore bekendte Grossererfirmaer optraadte paa Udstillingen som Repræsentanter for forskellige udenlandske Stenbrud.

Af disse skal nævnes *Axel Prior* med Yxhult Kalksten, der af og til har fundet Anvendelse herhjemme, men som ikke maa forveksles med de gode Ølandssten, der i Sverig foretrækkes saavel af Architekter som Geologer.

James Maag & Thorald Müller, der er Repræsentanter for Grønseth & Co., Christiania, udstillede bl. a. en grim Søjle af en meget smuk, poleret Sten, medens Bjærgejer *Cederberg*, Filipstad, Sverrig, til Gengæld mødte med Prøver paa Sten, hvis Virkning var vanskelig at bedømme, da Materialet ikke havde været Genstand for nogen Behandling paa Overfladen. Uden særlig Interesse var nogle af Grosserer *T. Plesner*, Christiania, udstillede Stenplader.

De gotlandske Kalksten var af *Westø Kalkbrud* repræsenteret ved et Par mindre Prøver. Hertil knytter sig den særlige Interesse, at det paagældende Brud, som skal være af meget stor Udstrækning, er i dansk Besiddelse, idet det er erhvervet af Sagfører *V. Jenssen*, Hestkøbgaard pr. Birke-

rød. Iøvrigt er Materialet ikke ukendt her hjemme; det er saaledes anvendt paa Østasiatisk Handelskompagnis Bygning i Frihavnen og — saavidt erindres — ogsaa paa den derværende Toldbygning.

Endelig havde Sten- og Billedhugger *Chr. Lerche*, Aarhus, vist Prøver paa sandblæst Natursten til Bygningsdekoration. Tekniken er vist nok bedre end den ofte anvendte Ætsning til at fremstille svagt fremtrædende Ornamenter i polerede Stenflader. Men selvfølgelig egner denne Dekorationsmaade sig kun til indvendig Brug, naar man da ikke arbejder med poleret Granit, hvilken er den eneste Sten, som i fri Luft kan holde Polituren. I saa Tilfælde vil den dog næppe finde Anvendelse uden til Gravstene eller til Skilteplader, hvor man ønsker en diskret Fremtræden af Navn eller anden Inskription.

Det er for Resten glædelig at se, at de fleste af vore Stenhuggere har vænnet sig af med at kalde sig Billedhuggere, for hvilken Betegnelse bliver der saa tilbage til Udøverne af den egentlige Skulpturkunst, hvortil man dog ikke kan henregne Gravstene med foldede Hænder, kurrende Duer og trofaste Hunde. *A. R.*

* * *

I Efteraaret havde jeg Lejlighed til paa en Rejse i Sydsverrig at gøre mig bekendt med en Stenart, nemlig „Stanstorp Sandsten". Stenbruddet er, efter i mange Aar at have ligget uagtet hen, atter aabnet i det sidste Aar. — Ved at se Stenen paa Stedet og se, hvorledes den har holdt sig i lange Tider i Bygninger der paa Egnen, føler jeg Lyst til at henlede mine Kollegers og andres Opmærksomhed paa den. Det er en finkornet lys Sten, varm i Farven og meget tæt i sin Masse. — Stenbruddet ligger $^1/_2$ Mil fra Ringsjøen og c. $^1/_2$ Mil fra Jærnbanestationen, og formentlig vil Stenen kunne bringes frem til Byggeplads saa billig, at den med Lethed maa kunne konkurrere med Bremer Sandsten.

Stenen er brugt f. Eks. til Opførelse af Lunds Domkirke, som vi jo alle kender, og blandt andre Steder saa jeg den anvendt som Sokkelsten og Gavlafdækning paa Bosjø meget gamle Kirke.

Da jeg erfarede, at Geologen Dr. Grönwall havde undersøgt Stenen, henvendte jeg mig til ham for at bede om hans Udtalelser; de foreligger her:

„Denne Sandstensdannelse, som der her er Tale om, kaldes af Geologerne Hørsandsten. Den er omtrent af samme Alder som de stenkulsførende Dannelser i det nordvestlige Skaane og Bornholms ildfaste Lersorter og Kul. Hørsandstenen bestaar af 2 Lag, øverst en finkornet, hvid eller lidt gullig Sandsten (der her er omtalt som Bygningssten) og nederst en meget graa Stenart, der benyttes til Møllesten.

Hørsandstenens geologiske Forhold er bedst beskrevne i „Beskrifning till Kartbladet „Trolleholm" af A. G. Nathorst, Ser. Aa Nr. 87, Sveriges geologiska Undersøkning. Stockholm 1885. Hørsandstenen har sin Hovedforekomst Sydvest fra Hør (Jærnbanestation paa Statens Jærnbane 7 danske Mil Nordøst fra Malmø) ned mod Ringsjøen, men desuden findes den ogsaa

Nordvest for dette Omraade særlig ved Vittserød, der ligger ca. 1 dansk Mil Nordvest fra Stanstorps Stenbrud. I Skoven findes hist og her i denne Egn gamle Stenbrud, saa godt som alle sammen forladte, i nogle af dem, maaske særlig i Egnen nærmest Hør, har man arbejdet for at vinde Møllesten af den nedre grove Stenart. I andre har man udelukkende eller mest brudt Bygningssten af den overliggende, mere finkornede Stenart.

Allerede i meget gammel Tid har denne Stenart været benyttet til Bygningssten. Lunds Domkirke, der vel er 7—800 Aar gammel, er opført af Hørsandsten, dog er det ikke ganske sikkert kendt, hvor denne Sten er brudt. Brunius (Nordens äldsta Metropolitankyrka, Beskrifning öfver Lunds Domkyrka, 2den Udgave, Lund 1854) angiver Hør eller Vittserød uden nærmere at præcisere, hvor Stenen antages at være brudt. Ved Vittserød findes en Række Stenbrud, som kaldes „Lundegrafvar“, hvor man siger, at Sten er bleven brudt til Lunds Domkirke.

For Kirkens Restaurering ved Helgo Zetterwall i Halvfjerserne er en Mængde Sten bleven brudt i Egnen af Hør, særlig i „Kullagrafven“, der ligger i Hør Sogn, lidt Nord for Stenbruddet ved Stanstorp (i Bosjökloster Sogn) og nu for største Delen er overvokset og sammenstyrtet. Ogsaa Stenbruddet ved Stanstorp har leveret en god Del Sten for Ombygningen af Lunds Domkirke. Denne Stenart har saaledes gamle Aner som Bygningssten og en Undersøgelse af gamle Bygninger, Kirker, Klostre og Slotte i denne Egn vil sikkert vise, at Lunds Domkirke ikke var det eneste Sted, hvor den brugtes.

Endvidere har Statsprøveanstalten meddelt nedenstaaende Resultat:

Resultat af Undersøgelse af 8 Stk. Sandstensterninger indsendte d. $^{11}/_{2}$ 1902 af D'Hrr. Hans & Jørgen Larsen, Kbhvn. Prøveterningerne var mærkede: 4 Stk. med S og 4 Stk. med R. Resultatet af Trykprøverne ses i nedenstaaende Tabel.

STANSTORP SANDTEN

Løbe-Nr.	Terningens Mærke	Tværsnits Areal cm.²	Aflæst Brudbelastning		Brudbelastning	
			i Atm.	i Tons	Total i kg.	i kg., paa cm.²
5	S I	41,6	74		29948	719,9
6	S I	41,6	57		23068	554,5
7	S II	42,3	99		40065	947,2
8	S II	41,6	ikke maalt		—	—

$$\frac{2221{,}6}{3} = 740{,}5$$

Gennemsnits Brudbelastning pr. cm.² = 740,5 kg.

Stenen var udstillet ved Bygningsmaterialudstillingen i Hans & Jørgen Larsens Udstilling.

Gotfred Tvede.

PETER THOMMESEN.

Et stort Tab har den danske Haandværkerstand lidt ved Tømrermester *Peter Thommesens* Død, der indtraf d. 2. April 1902. De mange Bygherrer og Architekter, som har staaet i Forbindelse med denne Mand, vil sikkert være enige om, at han baade som Haandværker og Menneske hørte til Undtagelserne. Haandværket var ikke for ham kun et Middel til at tjene Penge; men han ærede det, og han var nøjeregnende med sit Arbejde og utrættelig i at faa det gjort saa omhyggeligt og godt som muligt. Thommesen forstod slet ikke den Kunst, som nogle er sande Mestre i, nemlig at smutte gennem de Huller, som ofte kan findes i Architekternes Konditioner og Beskrivelser. Fandt han i en Beskrivelse et eller andet, som syntes ham for luftigt, gjorde han det ganske simpelt forsvarligere, og var noget glemt, som burde været anført, udførte han ogsaa dette med samme Grundighed, uden derfor at beregne sig en glubsk Godtgørelse. Med den største Dygtighed i sit Fag forenede denne Mand en sand Hjærtets Dannelse, der gjorde, at han med Lethed bevægede sig i alle Forhold og Samfundskredse, og dette var saa meget mere beundringsværdigt, som han var født og opdragen under de aller tarveligste Forhold og ganske uden Hjælp havde maattet bane sig Vej. Hans beskedne, stilfærdige og noble Væsen vandt ham Agtelse og Vendskab, hvor han færdedes, og de store Arbejder, som betroedes ham rundt om i Landet — bl. a. skal nævnes Spiret paa Aarhus Domkirke, Ribe Kirkes Taarne, Skagens Badehotel, Helsingør Banestation og Brattingsborg — viser, hvor stor Anseelse denne Haandværker fra den lille, afsides liggende, jydske Landsby Levring med Rette nød. Denne Anseelse grundede sig ikke paa nogen Slags Reklame, men udelukkende paa hans store Dygtighed og ualmindelig tiltalende Personlighed.

Martin Borch.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Ruberoid stammer fra det engelske Ord *Rubber,* der betyder Viskelæder, og altsaa nærmest maa opfattes som Gummi. Ruberoid er et Isolationsstof, der ligesom Gummi er sejgt og elastisk og ligesom dette trækker sig sammen ved stærk Varme, med udvider sig i Kulde, altsaa modsat Jærn, Sten og Træ. Pap, som er imprægneret med Ruberoid-Komposition angribes hverken af Luften eller af Fugtighed. Da Materialet kan udsættes for en Temperatur af 150 ^{0} C., uden at der viser sig Draaber eller Blærer paa Overfladen, kan det anvendes som Beklædning for Tage med alle Hældninger, selv for lodrette Vægge. Endvidere er Ruberoid lugtfri og er let modtagelig for Behandling med Oliefarve.

Da Ruberoidpap er isolerende mod Temperaturforandringer anbefales det i udenlandske Fagskrifter som et udmærket Tagdækningsmateriale for Barakker, Værkstedsbygninger o. lgn. Farven er skifergraa, men da Pappen let

lader sig behandle med Oliefarve, kan Tagene gives en holdbar Overstrygning hermed, i en hvilken som helst Tone.

Isolationspapir, som er behandlet med Ruberoid, egner sig til Underlag for Tapeter paa fugtige Vægge, som Indlæg i Lofter og som Beklædning af Bjælker for at forhindre disse i at blive gennemtrængt af Fugtighed fra oven.

Ruberoid er oprindelig et amerikansk Fabrikat og var udstillet paa Bygningsudstillingen i Industriforeningen i Marts Maaned.

FORSKELLIGT.

Beretning om Statsprøveanstaltens Virksomhed i 1901 er i disse Dage udsendt. Det fremgaar af denne, at Virksomheden er i stadig Tiltagende; saaledes behandledes i det paagældende Aar 3012 Sager mod 2353 i det foregaaende Aar. I Aarets Løb foretoges 199 Cementundersøgelser. Foruden disse har Anstalten udført nogle faa Undersøgelser for „Kommissionen ved Restaureringen af Thorvaldsens Musæums Façade". De drejede sig om et Par nye Sgrafittoprøver, idet det havde vist sig, at den tidligere af Udvalget udførte Prøve vedblev at smitte noget af. Beretningen om disse Forsøg vil fremkomme i Borgerrepræsentationens Forhandlinger.

Af Metalundersøgelser er der gjort Prøver med 1005 Prøvelegemer; endvidere har det af dansk Ingeniørforening nedsatte Rørudvalg arbejdet med at udfinde Normer for Fordringer til almindelige Gas- og Damprør, men disse Undersøgelser blev ikke fuldendte ved Aarets Udgang.

Statsprøveanstaltens Virksomhed har strakt sig over et stort Omraade, hvilket tilstrækkeligt vil fremgaa ved at nævne nogle af de foretagne Undersøgelser: Bremersandstens Modstand mod Frost, Cementrørs Syrebestandighed, Frostprøver med Marmormosaikfliser, Glasflisers Forhold til Slid og Tryk, Undersøgelser af Tagskifer mod Forvitring, og en Mængde Lerundersøgelser o. s. v.

Statsprøveanstalten har i Aarets Løb skiftet Lokale, idet de tidligere Lokaler i Vestervold 7 blev opsagte paa Grund af Ejendommens Ombygning. Det lykkedes at finde er passende Lokale i Tordenskjoldsgade 7, og efter at Anstalten er kommen i Orden her, og flere ny Maskiner er anskaffede, staar den nu fuldt rustet til at udføre alle de Undersøgelser, som dens tiltagende Virksomhed medfører.

London Bridge, der gaar over Themsen i London, vil blive underkastet en større Udvidelse, hvortil vil medgaa omtrent $1^1/_2$ Aar, uden dog at Trafiken derved standses i dette Tidsrum. Belysningen af Broen vil fremtidig ske fra en Række Standere paa Midten af denne og ikke som tidligere, anbragt paa Siderne. Bekostningen ved Udvidelses- og Ombygningsarbejderne anslaas til omtrent et hundrede tusinde Pund Sterling.

Prof. O. V. Kochs Bogsamling. Af Prof. Kochs efterladte Bøger er en Del Værker af architektonisk Indhold til Salg, og disse vil kunne beses hver Søgnedag fra den 18—30 April fra Kl. 4—6 og Søndag den 20. April Kl. 10—4 i Læssøegade 6, Stuen.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Carit Etlarsvej 7 & 9.	Fhv. Restauratør J. Fabricius.	Tandlæge S. Madsen.	175,000 Kr.
Brøndstræde 6.	Akts. „De danske Dampmøller"	Gas- & Vandm. Ch. Hougaard.	20,000 Kr.
Maglekildevej 16 & 18 samt Dr. Priemesvej 5.	Tømrermester Carl Nielsen.	Restauratør V. J. C. Riise.	220,000 Kr.
„Centralhotellet" i Kolding.	Fhv. Proprietær Muusmann.	Restauratør Chr. Nielsen.	130,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Glarmesterarb. til Østre Elektricitetsv.	Stadsarchitekt. Kontor, Ny Raadhus.	April	21	12
Gentofte.	Nedbrydelse af gammel Kirkegaardsmur og Opf. af Kampestensmur.	Gentofte Sogneraads Kontor.	April	22	$3^1/_2$
Odense.	Lev. af 175,000 Stk. Fortovsklinker.	Stadsingeniøren, Odense.	April	22	5
Aalborg.	Lægning af Vandledning i nye Gader.	Stads- og Havneingeniørens Kontor, Aalborg.	April	23	12
Kjøbenhavn.	Lægning af Gasledning i Sølvgade.	Gasv. Ing. Kontor Vestre Gasværk.	April	23	12
Sorø-Vedde.	Bygningsarb. ved Stationerne.	Statsbaneanl. Kont. Reventlowsg. 10.	April	24	2
Ribe.	Arb. ved Opf. af et Epidemihus med Udhus i Grindsted.	Ribe Stiftsamts Kont.	April	26	12
Kjøbenhavn.	Opf. af Tilbygning til Toldvarehus etc. paa Banegaard.	10. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	April	26	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Stangjærn, Vinkeljærn, Façonjærn, Jærnplader etc.	Statsbanernes Maskinafdeling, Colbjørnsensgade 6.	April	30	1
Lemvig.	Lev. af Gasmaalere til Gasværket.	Belysningsudvalget i Lemvig.	April	30	6
Kjøbenhavn.	Lev. af 22,500 Stk. Glødelamper.	Statsbanernes Maskinafding, Colbjørnsensgade 6.	Maj	1	1
Vaalse.	Opførele af ny Skole.	Vaalse Gæstgivergaard.	Maj	1	6
Kjøbenhavn.	Lev. Materiel og Farvevarer.	Statsbanernes Maskinafdeling, Colbjørnsensgade 6.	Maj	3	1

LICITATION.

Statsbanedriften.

Byggearbejde.

Arbejdet ved Opførelsen af en Tilbygning til det tidligere Toldvarehus og Forandringer i den tidligere Ilgodsexpedition paa Kjøbenhavns Banegaard, udbydes herved til Overtagelse i Henhold til Betingelser og Tegninger, der henligge til Eftersyn paa Hverdage Kl. 9—4 paa 10de Banesektions Kontor, Colbjørnsensgade 11, 1ste Sal, i Kjøbenhavn.

Tilbud modtages sammesteds indtil Lørdag d. 26. ds. Kl. 12 Middag.

Baneafdelingen, d. 16. April 1902.

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 25. APRIL 1902
№ 30

UDSTILLINGEN AF NYERE BYGNINGSMATERIALER.

VII.

KUNSTIG DAGSBELYSNING, MONIERGLAS ETC.

HVOR Storbyens Bygninger er høje og ligger tæt sammen, er det ingen let Sag at tilfredsstille Hygieinens vægtige Krav til *Lys.* Den stigende Erkendelse af Lysets betydningsfulde Rolle for Menneskets Velvære har i de senere Aartier affødt en Mængde Forbedringer paa Belysningsteknikens Omraade, men selv det mest fuldkomme Lys er dog ikke i Stand til at erstatte Dagslyset, hvis sanitære Betydning med Rette kommer for Dagen i det gamle Ord: „Hvor Dagslyset ikke kommer, kommer Lægen“.

Uagtet Optiken forlængst har lært os Lysstraalernes Natur og vist os, hvorledes de med Lethed ved Hjælp af brydende Medier kan tvinges ud af deres rette Vej og bringes til at „dreje om Hjørner“, har man først i de senere Aar begyndt at drage Fordel af denne Omstændighed for ad kunstig Vej at skaffe Dagslys ind i saadanne Lokaler, hvor det direkte Dagslys ikke formaar at skabe mere end dæmrende Halvmørke.

I en almindelig Bygning er det kun de øverste Etager, der faar en nogenlunde tilfredsstillende direkte Dagsbelysning; jo lavere Etagen ligger, des mindre er den Del af Værelset, som belyses direkte. Resten af Værelset oplyses da blot af de Straaler, der tilbagekastes fra den belyste Gulvflade, fra Stenbroen foran Huset og fra den overfor liggende Mur. Disse forskellige Flader resorberer imidlertid ca. 80% af Lyset, saa det kun er en ringe Mængde, der kommer de indre Dele af Værelset til Gode. For at bøde paa disse uheldige Forhold har man benyttet forskellige Fremgangsmaader til at forandre Lysstraalernes Vej saaledes, at de kastedes mere vandret ind i Værelset. Man benyttede først Spejle, der anbragtes foran Vinduet, men dette Princip har den mindre heldige Egenskab, at de udvendigt anbragte Spejle tager sig meget uskønne ud. Bedre er de forskellige Prismesystemer, der er konstruerede i dette Øjemed og indrettede til at anbringes i Vinduer, Lyskasseriste eller i Markisekonstruktioner, der med forholdsvis Lethed kan bringes i Samklang med Bygningens Architektur. Den lysforstærkende Virkning af et saadant — nøje beregnet — Prismesystem

er ganske forbløffende, og Beregningen sker med stor Lethed ved Hjælp af Formler, som findes anført i de større Fabrikanters Kataloger.

Paa Udstillingen var vist Prøver af forskellige Prismelys, som herhjemme forhandles af Firmaerne *H. Reeh,* Jærnbanegade 4, *Fl. Flach,* Nørregade 2 og *J. D. Slomanns Eftflg.,* Hauserplads 10. Det førstnævnte mødte med en smuk Samling Haywards Prismer til Lyskasser, „Phoebus" Lysreflektorer med forskellige Glas og Prismer til Kælderbelysning, medens Flachs Udstilling viste Luxfer Prismerne, som i Udlandet anvendes overordentlig meget, og som ogsaa herhjemme vinder stadig mere Indpas.

De samme Firmaer udstillede Monierglas til Benyttelse i brandfri Bygninger. Det er Glasruder, hvori er indstøbt Net af Jærntraad, hvorved Ruden forhindres i at springe under eventuel opstaaet Ildebrand. Medens Jærn i Forbindelse med Cement holder sig udmærket og navnlig ikke ruster, er dette ikke Tilfældet med Jærn og Glas, og flere af Prøverne viste ogsaa, at Jærnet var underkastet en Isoleringsproces for ikke at fortæres.

Et andet „brandfrit" Glas er Elektroglasset, Ruder med smaa Felter, hvis Indfatning er fremstillet ad galvanisk Vej. De laves paa den Maade, at Glassene tilskæres og lægges i en Ramme, derpaa anbringes mellem de enkelte Glas tynde Kobberstrimler, som loddes ved hvert Sammensstødssted. Tilsidst sænkes hele Rammen i et Bad af svovlsur Kobberilte, hvoraf Kobberet ved den galvaniske Strøm nedfældes paa Kobberstrimlerne, som derved tiltager i Vækst og danner en aldeles tætsluttende Indfatning om Glasset.

Den samme Fremgangsmaade har man iøvrigt foreslaaet at anvende ved Fremstillingen af Mosaikruder i Stedet for den hidtil brugte Blyindfatning. Skønt galvanisk Indfatning rent teknisk set er fortræffelig, vil den dog aldrig formaa at fortrænge Blyindfatningen, som kunstnerisk set er af langt større Virkning, og hvis noget plumpe og uregelmæssige Linier netop fremhæver Glasmosaikens Farvespil. Man kunde iagttage dette paa de af *Ch. Feigh* i Roskilde udstillede Glasmosaiker, der i teknisk Henseende var fortrinlige, og som i Farvesammenstilling og Valg af Motiver viste en betydelig Fremgang fra tidligere udstillede Arbejder.

De udstillede Prøver er dels Mosaiker, fremstillede af forskelligfarvede Stykker af Opalecentglas, hvis tilfældige Farveskattering er benyttet til Fremstilling af Lys og Skygge i Billedet, dels en Blanding af Glasmaleri og Mosaik.

Ogsaa fra Glarmester *J. Feldhusen,* Vesterbrogade, fandtes dygtige Glasmosaikarbejder, hvis Udførelse stod højt i teknisk Henseende.

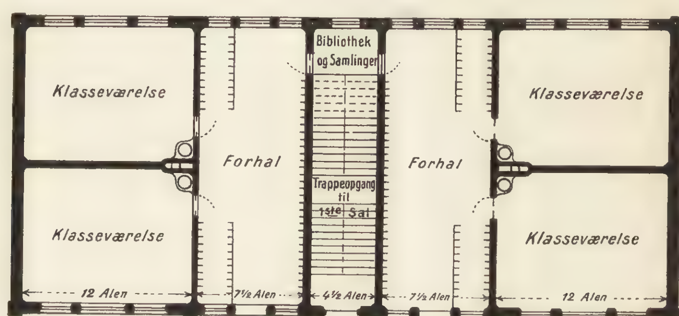
Af andre Materialer paa Glasfabrikationens Omraade skal endelig nævnes Glasfliser med grafisk Udstyr fra *Fl. Flach,* Frankfurter-Vægbeklædningsfliser af Glas fra *Andreas Buch* og de allerede tidligere omtalte Keramoglasfliser fra *Axel Prior.*

SKOLEARCHITEKTUR OG ARCHITEKTURSKOLE.

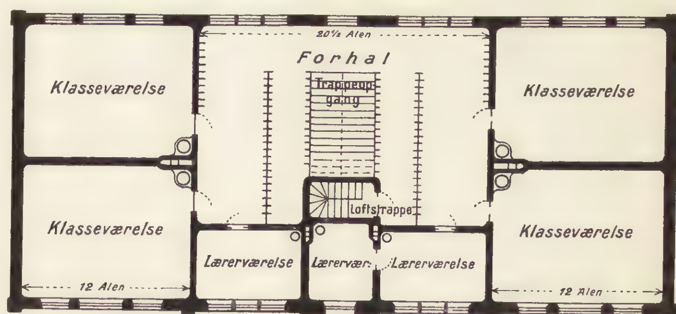
Som omtalt i „Architekten“ (A, Nr. 13) har Hr. Distriktslæge, Dr. med. *Flindt* i Holbæk til April-Heftet af „Bibliothek for Læger“ tegnet et Par



FAÇADE OG PLANER TIL EN TO-ETAGES, OTTEKLASSET SKOLE.



STUEETAGE.

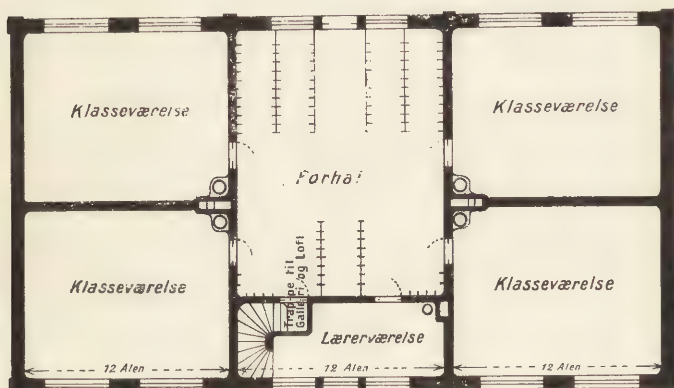


FØRSTE SAL.

Skoler, Planer og Façader. Da det altid er lærerigt for Architekter at faa at vide, hvordan det egentlig skal være, gengives Tegningerne hosstaaende, saa meget mere som det har særlig Interesse at se en Læge danne Skole. Med Hensyn til Tekstforklaringerne henvises til „Architekten“ A, Side 157.



FAÇADE OG GRUNDPLAN TIL EN EN-ETAGES, FIREKLASSET SKOLE.



TEKNISKE MEDDELELSER.

Xylektypom er Navnet paa en ny Behandlingsmaade af Træoverflader, særlig anvendelig i Møbelindustrien. Firmaet J. Buyten & Söhne i Düsseldorf ejer Patentet, der ogsaa udnyttes af Stuttgarter Møbelfabrik, Georg Schöttle. Fremgangsmaaden bestaar deri, at man ved Hjælp af Sandblæsning fjerner de blødere Dele af Træoverfladen, medens de haardere Træspaan, og de Dele, som ikke træffes af Sandstraalen, derved komme til at fremtræde i Relief. Paa denne Maade kan altsaa efter Schabloner fremstilles Kontur-Relief og Mønstre. De fremstaaende Dele af Træfladen bliver nu polerede og tegner sig skarpt og smukt mod den matte, tilbageliggende Bund.

Tjærings og Malings konserverende Betydning. Statsprøveanstalten har sidste Aar foretaget en Række Undersøgelser for at bestemme Tjærings og Malings Betydning for Konservering af Træ og Metaller. Disse er udførte af D'Hrr. Cand. polyt. *H. C. Nielsen* og *C. J. M. Madsen* under Ledelse af Prof. *Steenberg.*

Som Raamateriale til Fremstilling af nogle Paastrygningsmidler anvendtes 3 forskellige Slags Linolie, nemlig russisk Linolie, Calkutta Olie og la Plata Olie, hvis almindelige Konstanter bestemtes.

Af Olierne fremstilledes en Del forskellige Fernisser, nemlig dels Manganfernisser, dels Blyfernisser og dels Fernisser, som baade indeholdt Bly- og Manganilte. Fernisserne fremstilledes dels ved at opløse dertil særligt

præparede Metalsæber, Siccativer, i Linolien ved ca. 160°, dels ved at tilberede stærke Opløsninger af Metalsæberne i en Blanding af Linolie og Terpentinolie og saa tilsætte en passende Mængde af disse Sæbeopløsninger til Linolien uden at opvarme denne.

Det viste sig for Blyfernissernes Vedkommende, at de blev stærkere tørrende med stigende Blyilteindhold, for Manganfernissernes Vedkommende — indenfor visse Grænser —, at de blev mindre stærkt tørrende med stigende Manganilteindhold, og endelig, at Fernisser, som indeholdt baade Bly- og Manganilte, gennemgaaende var langt mere hurtigt tørrende end saadanne, som kun indeholdt et af Metalilterne.

I Anledning af, at man i flere Tilfælde har antaget, at Fernisser har foraarsaget Ildebrandstilfælde ved at gaa i Selvantændelse, forsøgtes at fremstille en meget hurtigt tørrende Fernis, og det viste sig, at en Fernis med 0,7 % Blyilte og en ganske ringe Mængde Manganilte, ca. 0,017 %, iltede sig overordentlig hurtigt; den optog i Løbet af $7\frac{1}{2}$ Time 14 % Ilt. En Tot Bomuld, som blev gennemvædet med denne Fernis og derefter blev henlagt paa et Bord i Laboratoriet, hvor Temperaturen var 17 ° C., gav sig efter ca. $\frac{3}{4}$ Times Forløb til at ulme og ryge stærkt, og der fandt en fuldstændig Forkulning Sted af Bomulden. Under Forhold, der er meget gunstige for Antændelse kan det let tænkes, at en saadan Fernis vil kunne foraarsage Ildebrandstilfælde.

I nogle af de ovenomtalte Fernisser udrørtes forskellige Farvepulvere, saaledes at man fik de sædvanligt anvendte Paastrygningsoliefarver: Blymønnie-, Skælpanserfarve, Blyhvidt- og Zinkhvidtmaling o. s. v., der ligeledes prøvedes paa forskellig Maade, dels for sig indbyrdes, dels i Sammenligning med andre i Handelen gaaende, almindeligt benyttede Paastrygningsmidler. Som Eksempel paa Undersøgelser af Farvers Evne til at beskytte Jærn mod Rust skal her gives Resultaterne af en Række Forsøg, ved hvilke Plader af Jærnblik, paastrøgne med forskellige Farver, blev nedhængte i en 3 % Kogsaltopløsning, hvorigennem blev ledet Kulsyre og atmosfærisk Luft:

Farvens Navn	Noget beskadiget efter Døgn			Helt ødelagt efter Døgn		
	1ste Forsøgsrække	2den Forsøgsrække.	Middeltal	1ste Forsøgsrække.	2den Forsøgsrække.	Middeltal
Ripolin	9	10	9,5	17	19	18,0
Japan Emaille	9	12	10,5	30	34	32,0
Black Varnish	3	4	3,5	7	7	7,0
Blymønnie	21	18	19,5	42	33	37,5
Dr. Graffs Skælpanserfarve	7	7	7,0	11	10	10,5
Engl. paint oré	7	6	6,5	10	9	9,5
Dansk Jærnskælfarve	14	10	12,0	21	20	20,5
Belgisk Jærnmønnie	3	4	3,5	18	16	17,0
Tysk Jærnmønnie	3	4	3,5	16	15	15,0

Hvad Undersøgelser over *Træs* Konservering ved Paastrygningsmidler angaar, da er Tjæreundersøgelserne, som begyndtes det foregaaende Aar, fortsatte. Navnlig er, paa Foranledning af Hedeselskabet, den jydske Træsyre og Trætjære nærmere nndersøgte. Endvidere er der paabegyndt en omfattende Række Forsøg, som gaar ud paa at bestemme den relative Desinfektionsevne — overfor forskellige Mikroorganismer — af saadanne Stoffer, som benyttes til Paastrygning og Imprægnering af Træ for at beskytte dette mod Forraadnelse, f. Eks. Antinnonnin, Karbolineum, Antimerulion, Hedeselskabets Træsyre, Kobbervitriol, Klorzink o. s. v. Metoden er i Hovedsagen følgende:

I flade Glasskaale (Petri Skaale) udstøbes Næringsagar, tilsatte en bekendt Mængde af vedkommende Desinfektionsmidler, og efter at Skaalene er inficerede med vedkommende Mikroorganisme, iagttages de fra Tid til anden. Kommer der Vækst, forsøges med en stærkere Blanding af paagældende Desinfektionsmiddel; kommer der ikke Vækst, forsøges med en svagere Blanding o. s. v., indtil man finder den „voksthæmmende Grænse“ for dette Stof overfor denne Mikrobe.

Disse Undersøgelser, hvoraf man venter sig et godt Udbytte, er dog endnu ikke sluttede.

FORSKELLIGT.

Det danske Kunstindustrimuseum 1901. Af Aarsberetningen skal her gengives følgende: Museet har i Aarets Løb foranstaltet 5 specielle Udstillinger i sit Lokale nemlig: 1) Indkøb paa Verdensudstillingen i Paris, 2) Persiske Tæpper (de guldindvirkede Tæpper paa Rosenberg og Tegninger af Albert Edelfeldt, 3) Billeder fra Kjøbenhavn, 4) Frembringelser af dansk Kunstindustri (kun Arbejder, der var udførte i de sidste 2 Aar) samt 5) Billeder og Bøger for Børn.

Endvidere har Museet paa Foranstaltning af Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk foranstaltet 8 Udstillinger i Provinserne — Randers, Viborg, Silkeborg, Horsens, Kolding, Odense, Nakskov og Vordingborg.

Museet har i 1901 været besøgt af ialt 54,488 Personer. Bibliotheket har været besøgt af 1842 Personer.

I Anledning af Bibliotheket meddeler Beretningen bl. a. følgende, at da dette aabnedes, blev dets store historiske Billedsamling straks benyttet meget stærkt. Der var sædvanligvis 150 Mapper eller flere ude paa en enkelt Aften. Nu er der sjældent mere end 20—30 Mapper ude paa en Gang, hvorimod der altid er Trængsel om Bordet med de sidst udkomne Hæfter af Tidsskrifterne. Det betyder utvivlsomt, hvad man ogsaa paa anden Maade kan forvisse sig om, at der mellem vore Haandværkere er ved at brede sig den Tro, at nu om Stunder, hvor man har den nye Stil — i hvert Fald i Tidsskrifterne — er det ikke længere nødigt at have Kendskab til de ældre Stilarter.

Det er ikke Stedet her — fortsætter Beretningen — at forklare vore Haandværkere nøjere, hvorfor de burde lægge Vejen til Tidsskriftsbordet gennem den historiske Billedsamling, hvis de fra Grunden af vil tilegne sig nogen Forstaaelse af den nye Stils Tilblivelse og lære at skelne imellem Væsen og Uvæsen hos den. Men det kan maaske her være Stedet at minde om, at rent fraset, hvad det gamle er værd for Forstaaelsen af det nye, er det som Middel til Øvelse for uøvede Øjne langt paalideligere end det nye. Det kunde synes, som om *Stilfølelsen*, d. v. s. den sikre Sans for den Konsekvens i videste Forstand, man kalder Stil, i gamle Dage har været næsten som et Instinkt hos Menneskene. Det var vel i Virkeligheden en egen Form for kunstnerisk Dannelse af Øjet, nedarvet, ubevidst og uvilkaarligt virksom. Ingen modtager mere denne Dannelse som Arv. Den blev sat over Styr af de nærmest foregaaende Generationer. De, der har Brug for den, (og det har alle, der befatter sig med dekorativ Kunst), maa tilegne sig den forfra gennem historisk Studium, og just for saadant Studium er der i Bibliothekets Billedsamling Anledning. Denne Samling er i Aarets Løb bleven forøget med ca. 300 Blade, Ornamentstiksamlingen med ca. 100 og Bogsamlingen med 191 Værker.

Den Windingske Samling udlaante til Raadhusudstillingens Architekturafdeling 25 Blade, og til samme Udstillings historisk-topografiske Afdeling ikke færre end 403 Blade, der illustrerede Kjøbenhavns Historie.

Til den teknologiske Afdeling er der indkøbt for 1909 Kr. 16 Øre.

Museets Haandværkerskole begyndte sin Virksomhed den 1ste Oktober i de dertil indrettede Lokaler i Museets øverste Etage. Skolen ledes af Professor *Hans Tegner* med Bistand af Billedhugger *C. Mortensen* (Tegning og Modellering), Billedhugger *Viggo Hansen* (Drivning i Kobber) og Dekupør *A. Otendal* (Dekupørarbejde). Skolen forudsætter som Regel, at Eleven har gennemgaaet de elementære Tegnekursus paa en teknisk Skole. Undervisningen finder Sted Tirsdag, Onsdag, Torsdag og Fredag Kl. 7—9 Aften, samt Søndag Formiddag Kl. 8—12.

✕

Stipendier til Haandværkeres Rejser i Indlandet. Indenrigsministeriet agter, — af den paa Forslag til Finansloven for indeværende Aar opførte Bevilling af 10,000 Kr. til Studierejser for Haandværkere, Industridrivende og andre dermed ligestillede — *at anvende 4500 Kr. til Rejser i Indlandet.*

Ansøgninger om disse Stipendier til Rejser *i Indlandet* skal indgives inden den *1ste Maj d. A.* De maa indeholde Oplysninger om Andragerens Alder, Uddannelse og alle andre i Betragtning kommende Forhold, derunder tydelig Forklaring af Formaalet for de paatænkte Rejser og Oplysning om de Steder, der agtes besøgte.

Andragenderne maa *stiles til Indenrigsministeriet,* men kan sendes til Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk, Vestre Boulevard 18.

FORENINGSMEDDELELSE.



Foreningsmøde Lørdag den 26. April Kl. $8^1/_2$ pr. i Industriforeningen, (det gamle Lokale).

Intet Smørrebrødsbord.

1. Meddelelser fra Formanden.
2. Meddelelse om Oprettelse af et Understøttelsesfond.
3. Forslag til Vedtægter for Akademisk Architektforening.

Bestyrelsen for Statsprøveanstalten indbyder A. A. Forenings Medlemmer til et Møde i Tordenskjoldsgade Nr. 7, Lørdag d. 3. Maj Kl. 7 Aften præcis, for at bese Prøveanstaltens nye Lokaler og Installationer samt overvære Udførelsen af forskellige Materialprøvnings Forsøg.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Ribe.	Arb. ved Opf. af et Epidemihus med Udhus i Grindsted.	Ribe Stiftsamts Kont.	April	26	12
Kjøbenhavn.	Opf. af Tilbygning til Toldvarehus etc. paa Banegaard.	10. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	April	26	12
Nørre Alslev.	Opf. af Skole med Udhus.	Sogneraadet i Nørre-Vedby—Nørre Alslev.	April	26	12
Kjøbenhavn.	Kloakarb. i Nordvestvejs Forlængelse.	Vej- og Kloakanl., Ny Raadhus.	April	26	12
Kjøbenhavn.	Tømrerarb. ved Politistation i Antonig.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	April	28	12
Aalborg.	Lev. af et Parti Bly til Kommunen.	Stads- og Havneing., Aalborg.	April	28	$8^1/_2$
Try.	Opf. af Mejeri og Lev. af Materialier.	Gaardejer N. Chr. Nielsen, Bolle.	April	30	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Stangjærn, Vinkeljærn, Façonjærn, Jærnplader etc.	Statsbanernes Maskinafdeling, Colbjørnsensgade 6.	April	30	1
Lemvig.	Lev. af Gasmaalere til Gasværket.	Belysningsudvalget i Lemvig.	April	30	6
Kjøbenhavn.	Brolægningsarb. i Dannebrogsgade.	Vej- og Kloakanl., Ny Raadhus.	April	30	12
Vinkel-Rind.	Opf. af et Ishus.	Bestyrelsen for Vinkel-Rind Sogner.	Maj	1	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 22,500 Stk. Glødelamper.	Statsbanernes Maskinafding, Colbjørnsensgade 6.	Maj	1	1
Vaalse.	Opførele af ny Skole.	Vaalse Gæstgivergaard.	Maj	1	6
Kjøbenhavn.	Lev. Materiel og Farvevarer.	Statsbanernes Maskinafdeling, Colbjørnsensgade 6.	Maj	3	1
Sorø.	Anlæg af Gas- og Vandværk.	Ing. O. Wolff, Brolæggerstr. 5, Kbh.	Maj	5	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 150,000 Kulspidser til Buelamper.	Statsbanernes Maskinafd., Colbjørnsensg. 6, 2. Sal.	Maj	10	1

Ledigt kommunalt Embede.

Stillingen som **Bygnings- og Brandinspektør i Odense** er ledig fra 1ste Oktober d. A. Begyndelseslønning 2400 Kr., stigende med 200 Kr. hvert andet Aar til 3600 Kr., og Pensionsret. Ansøgninger indgives til Byraadet inden den 1ste Juni d. A.

Odense Byraad, den 22de April 1902.

P. B. V.:

Dithmer.

Paa Grund af et indtruffet Uheld ved Trykningen kan Nr. 14 A ikke medfølge dette Hæfte, men vil blive vedlagt næste Nr. af Bladet. RED.

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 2. MAJ 1902
№ 31

UDSTILLINGEN AF NYERE BYGNINGSMATERIALER.

VII.

BLANDT de forskellige Bygningsmaterialer, som fandtes paa Udstillingen, staar endnu tilbage at nævne nogle enkelte, som ikke er blevne omtalte under de allerede beskrevne Grupper.

Interessante var de af Aktieselskabet *Sophus Berendsen* udstillede Prøver paa Anvendelsen af Strækmetal til armeret Beton, Monier, Etageadskillelser, Skillerum, Fundamenter o. s. v. Strækmetal — eller Pladegitter, som man har foreslaaet at benævne det — er Metalplader af Jærn, Staal el. lign. der paa en særlig konstrueret Maskine er klippet op og strakt, saa at de danner Metalnæt med rhomboidale Masker. Et saadant Pladegitter har den store Fordel, at det bestaar af et sammenhængende Stykke Metal, og man er altsaa fri for de Sammenføjninger, der ellers er nødvendige ved Fremstilling af Jærnskelettet til armerede Betonkonstruktioner. Naar hertil kommer, at Pladegitterets Masker paa Grund af Fremstillingsmethoden er vredne i forskellig Plan og derved afgiver gode Forbindelsesflader for Cementen, vil man forstaa, at det er et Materiale, som med Fordel kan anvendes ved mangfoldige Lejligheder. I en illustreret Katalog, som Firmaet har udsendt, gives der en nem Oversigt over de forskellige Konstruktioner, hvortil Strækmetallet kan benyttes.

Af Genstande paa Jærnfabrikationens Omraade udstillede Forretningen *Stieltjes* (Holger Hassel) et selvoprullende Skod, et sammenskydeligt Gitter og en brandfri Dør; et andet sammenskydeligt Gitter til Forretningsvinduer udstilledes af Smedemester *C. Weitemeyer,* Nørrebrogade. Stor Opmærksomhed vakte en af Smedemester *Ferd. Schæbel* udstillet Jærndør til en brandfri Hvælving. For at sikre mod Indbrud var der i Yderdøren anbragt en elektrisk Ledning til en Alarmklokke, der giver sig til at kime, saasnart en Tyv forsøger at aabne Døren. Skulde Allarmklokken svigte, er der i Inderdøren fastgjort en 6-løbet Revolver, som sender et velrettet Skud i Benene paa enhver, som forsøger at stikke en Dirk i Laasen.

Af Nyheder paa Cementfabrikationens Omraade, viste Murermester *Hans Nielsen,* Holstebro, en praktisk Skorstenspibe. Den er sammensat af Cementformstykker saaledes, at der paa en snild Maade frembringes Undertræk i

Kronen paa samme Maade som ved forskellige Skorstenshætter. Den vejer tillige mindre end en opmuret Skorsten, er let at anbringe paa forskellige Tage og er ved Sokkelen indrettet til en regntæt Samling med Taget.

Endelig skal i Korthed nævnes en smuk Opstilling af forskellige Metalbygningsdekorationer fra *Hermann Jepsen.* Man kan maaske ved enkelte af disse Genstande ønske en noget mere kunstnerisk Form, men hvad Udførelsen angaar, staar de fuldt ud paa Højde med Udlandets Frembringelser paa dette Omraade.

At nævne enhver, som ved sin Deltagelse i Udstillingen har bidraget til dennes store Succes, vilde føre for langt i Detailler, dog kan vi ikke slutte vor Omtale uden at nævne en Række Firmaer, hvis udstillede Genstande omfattede Isolering og Imprægning etc. Mest Interesse knyttedes til Fabrikanterne *P. Rønning & Gjerløffs* Linoleumstjære til Overstrygning af Metal, Cement og Paptage, til de af *H. P. Godt* udstillede „Ruberoid"-isolerstoffer, til *Isolationsstoffabrikens „Solicum"-Maling* og til *Dansk Isoleringsfabriks* Artikler henhørende til Isolering.

SPROGUDRENSNING.

Vi har modtaget følgende fra agtet Haand:

I Deres ærede Blad „Architekten" har jeg af og til med Glæde set Opfordringer fra En og Anden til at erstatte det og det fremmede Ord, som har boret sig alt for fast i vort Sprog, med et andet, som har en mere hjemlig Klang. Jeg kan ikke nægte, at jeg er en Hund efter at komme saadanne Ord tillivs. Der er i Virkeligheden en alt for stor Mængde „internationale" Udtryk, især i den teknologiske og architektoniske Verden, som kan og bør erstattes med tidssvarende, danske Benævnelser, der jo lige saa godt maatte kunne ramme Kærnen i Sagen. Hertil bør enhver give sit Besyv. De Dannede og Oplyste bør gaa i Spidsen; de, som aldrig glemmer at sætte en Cedille under *c* i Façaden, bør her vise Vejen for dem, hvis Ævner kun strækker til til at lave Facader uden Cediller.

For at gøre en alvorlig Begyndelse har Undertegnede udarbejdet en Ordbog, som en Gang i Tiden vil komme frem for Offentligheden, forhaabentlig med Understøttelse af flere Stiftelser og Legater. Men alt nu vil Sagen, skønt den ikke er fuldstændig modnet, maaske have Betydning for Teknikere og Architekter; et lidet, tilfældigt Udvalg gengives derfor her.

Altan: Gigtplads, Snueplads.
Budget: Kassejammer.
Calorifere: Lummerkog.
Chambranle: Rundtenom.
Copi: Bagværk.
Durchsicht: Gennemrutsch.
Entré: Indtræ.
Façade: Forsyn (Forçyn); Bagfaçade: Eftersyn.
Forbandt: Ruskomsnusk.
Fronton: Over-det-hele.
Gage: Svendeløn.
Honorar: Svedeløn, Surerhverv, Surbrød.
Hulkehl: Rundrapper.

Interceptor: En-paa-Tuden.
Karnap: Uting.
Kalfatring: Spalteføde.
Karyatide: Lemmedasker.
Kempfer: Skallesmække r.
Komité: Klump.
Konduktør: Frikadelledreng.
Kuppel: Hattepul.
Lanterne herover: En-paa-Hattepullen.
Licitation: Pressesylte.
Pussering (i Vox): Voxværk.
Moderne: Galimathias.
Motor paa en Bil: Bilæggerovn.
Ornament: Humørsten.
Perspektiv: Hensyn.
Pissoir: Vandkunst.
Profilering: Gennemhøvling.
Repos: Omstigning.
Rhombus: Amager-Grand.
Ventil: Vindtil.
Veranda: Maa-vi-være-her.
W.-C.: Æ-Bæ.

Maaske et og andet Udtryk ikke er fuldt saa træffende, som det kunde ønskes; som sagt, Sagen er jo ikke helt moden endnu. Men da jeg trofast arbejder videre i den og er mig bevidst at høre til dem, der aldrig glemmer at sætte Cedille under c'et og kun undtagelsesvis staver Villa med H—, hvorfor skulde jeg saa ikke kunne overkomme at sætte Prikken over i'et?

Deres ærbødige

Sprogrod.

FORSKELLIGT.

Kunstakademiet. *Alfred Jens Ferdinand Brandt* og *Rolf Schrøder* har modtaget Afgangsbevis som Architekter.

Dødsfald. Kleinsmedemester *J. C. Petersen,* Helsingør.
Fhv. Tømmerhandler *August Mottlau,* Kbhvn.
Snedkermester *Georg Carl Imanuel Bigum,* Kbhvn.

FORENINGSMEDDELELSER.



Lørdag den 26de April afholdtes et talrigt besøgt Møde.

1. Formanden mindedes Architekterne *V. Kochs* og *Herholdts* dødelige Afgang.

2. Formanden gav Meddelelse om Indsamlingen til Oprettelsen af et Understøttelsesfond. Ved frivillige Bidrag fra Foreningens Medlemmer er i Løbet af den Maaneds Tid, der er gaaet, siden Tanken først fremkom, indsamlet dels ved Bidrag at betale straks, dels ved Bidrag at betale i Løbet af 5 Aar, en Sum, der efter dette Tidsrum vil andrage ca. 20,000 Kr. Bidrag modtages fremdeles.

3. Forslag til Vedtægter for Akademisk Architektforening var til 1ste Behandling. Det vedtoges at nedsætte et Udvalg, bestaaende af 3 indenfor Bestyrelsen og 4 udenfor denne valgte Medlemmer. Disse sidste bleve: *Leuning-Borch, Martin Borch, Clemmensen* og *Levy.* Eventuelle Ændringer og Forslag, denne Sag vedrørende, bedes sendte til Architekt *Axel Berg,* Bredgade 34, inden den 15de Maj.

Opmærksomheden henledes paa, at Bestyrelsen for Statsprøveanstalten har indbudt Foreningens Medlemmer til et Møde i Tordenskjoldsgade Nr. 7 Lørdag den 3de Maj Kl. 7 Aften præcis, for at bese Prøveanstaltens nye Lokaler og Installationer samt overvære Udførelsen af forskellige Materialprøvningsforsøg.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Johannevej 1.	Restauratør A. Christensen.	Ekviperingshdl. Nielsen.	ubekendt.
Ejendom i Tølløse.	Hestehandler N. Nielsen.	Mejeriejer Poulsen, Aarhus.	50,000 Kr.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn, Østre Elektricitetsværk. Ved Licitationen over Glarmesterarbejdet indkom ialt 6 Tilbud, hvoraf de laveste var: J. P. Sørensen Kr. 978,30; A. Olsen 1073,07 og A. Hansen 1159,94. Højeste Tilbud var 1429,47.

Kjøbenhavn. Haandværkerstiftelsen i Ryesgade. Ved Licitationen over Smedearbejde indkom 8 Tilbud, hvoraf Tilbud fra Carl Andersen & Blom, Kr. 6825,00 antoges. Højeste Tilbud var 9501,25. Paa Malerarbejdet indkom 10 Tilbud, af hvilke Tilbud fra A. C. Kühl & Victor Madsen 11865,00 antoges. Højeste Tilbud var 16700,00.

Kjøbenhavn. Kommuneskolen i Hans Tavsensgade. Ved Licitationen over Jordudgravning, Fundering og Murerarbejde var de laveste Tilbud: Carl Køhler Kr. 70980,00; Johs. Mynster 73500,00 og J. Jeppesen 73950,00. Højeste Tilbud var 86500,00.

Odense. Stadsingeniøren. Ved Licitationen over Klinker var det antagne Tilbud: Hasleklinker, ikke efterpressede, ved Knud Andersen, Odense, Kr. 47,00 pr. 1000 Stk. De øvrige Tilbud varierede fra 46,25 til 56,00 pr. 1000 Stk., gældende for forskellige Sorter Fortovsklinker fra Hasle, Skromberga og Billesholm.

Ribe. Epidemihuset i Grindsted. Ved Licitationen over Epidemihus med Udhus var de laveste Tilbud: Murerm. S. J. Laursen, Vandel Kr. 17239,00; Murerm. Christensen, Holsted, 17500,00; og Tømrermester Chr. Præstegaard, Grindsted 17632,00. Højeste Tilbud var 23008,00.

Sorø-Vedde Banen. Bygningsarbejder. Ved Licitationen over Bygningsarbejder ved Stationerne var de tre laveste Bud for det samlede Arbejde: Tømrerm. R. Rasmussen og Murerm. Kirkegaard Kr. 68139,00; Murerm. P. F. Olsen, Tølløse, 72187,00 og R. Krabbenhøft & Christensen 73553,00. Højeste Tilbud var 89939,00.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Lev. Materiel og Farvevarer.	Statsbanernes Maskinafdeling, Colbjørnsensgade 6.	Maj	3	1
Sorø.	Anlæg af Gas- og Vandværk.	Ing. O. Wolff, Brolæggerstr. 5, Kbh.	Maj	5	12
Vejle.	Anlæg af Rørbrønde ved Vandværk.	Vejle Stadsingeniør.	Maj	7	12
Roskilde.	Opf. af 2 Arbejderboliger.	Raadhuset i Roskilde.	Maj	9	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 150,000 Kulspidser til Buelamper.	Statsbanernes Maskinafd., Colbjørnsensg. 6, 2. Sal.	Maj	10	1
Lemvig.	Lægning af diverse Gasledninger.	Belysningsudvalget i Lemvig.	Maj	14	12
Bislev.	Opf. af Tilbygning til Hedegaardenes Skole pr. Halkjær.	Bislev Sogneraad.	Maj	15	6
Frederikssund	2 Kaloriferer etc. til Kommuneskolen.	Branddirektør Brnhn, Frederikssund	Maj	16	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 9. MAJ 1902
№ 32

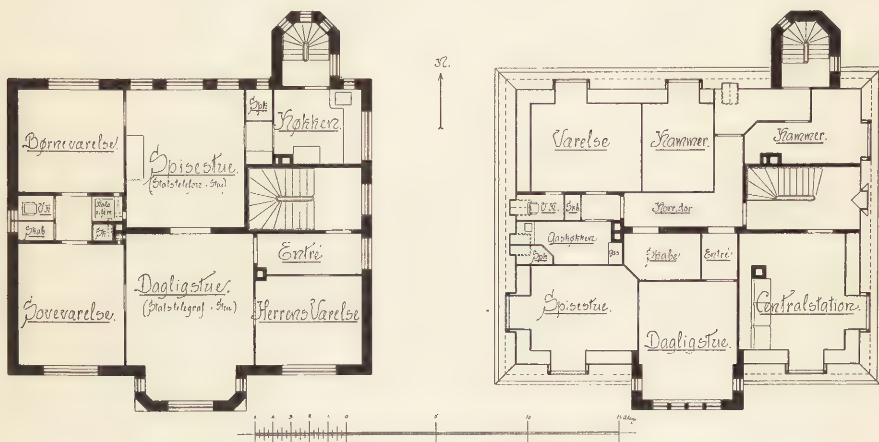
TELEFONSTATION I NAKSKOV.



SKRAAS for Jærnbanestationen i Nakskov er den lille Bygning, som ovenstaaende Billede gengiver, opført. Oprindelig var den tænkt som en almindelig Villa med 5 Værelser, Pigekammer, W. C. m. m. i Stuen og paa 1ste Sal og med Tagetagen indrettet for Laaland-Falsters Stiftstelefonselskabs Filial i Nakskov. Medens Bygningen var under Opførelse, lejede Staten Stue og 1ste Sal til Statstelegraf og Statstelefon, saaledes at Stuen blev til Kontorer og 1ste Sal Bolig for Telegrafbestyreren. Planen blev derfor ændret noget under Udførelsen.

I Stueetagen blev Entrée og Herreværelse saaledes slaaede sammen til et Indleveringskontor; iøvrigt fremgaar den nærmere Anordning af hosføjede Plan.

Der er forøvrig intet ekstraordinært ved denne lille Bygning, naar undtages Stativets taarnagtige Udseende og dette er begrundet i Ejerens Fordring, at Huset skulde være holdt i Villakarakter, fordi



det ligger i et nyt Villakvarter. Jeg forsøgte derfor at komme bort fra de kendte Stativer — om Forsøget er kønt, kan der maaske være delte Meninger. Selve Stativet er af Vinkeljærn og bærer 1000 Klokker, hvoraf ca. 400 foreløbig er i Brug. Det mindre Taarn, der ses paa Billedet, er et Trappetaarn, der er forlænget op til det flade Holzcementtag, for at Reparationsarbejderne ved Telefonledningerne kan foretages uden Gene for Beboerne.

Bygningen er opført af gule Sten fra Frederiksholms Teglværk og har kostet ca. 35,000 Kr. Alt Arbejdet er udført af Haandværkere i Nakskov. *V. Dan.*

ARCHITEKTERNES BYGNING.

Efter at en fantasifuld Indsender i 28. Hefte B er vaagnet af sin Drøm, sidder han „paa det bare Gulv“. Kunde nu ikke de mange udenfor Standen, som i Forretningsverdenen kommer i Berøring med Architekter og høster Nytte af deres Virksomhed paa forskellig Maade, hjælpe ham paa Fode igen og give ham Blyant og Papir i Haanden, for at han kan tegne. Ikke Luftkasteller med „glasoverdækket Gaard“, „Bladtrykkeri“ og „elegant Klublokale efter engelsk Mønster“; heller ikke en „sober“ Tegning af Architekternes Bygning, thi ogsaa det er endnu for tidligt, men — Aktionærer.

Ideen med et pernament Udstillingslokale for Bygningsmaterialer er jo fortrinlig, hvorfor da ikke benytte den fuldt ud? Naar der tilbydes Udstillere, der straks vil tegne sig for Aktier, foruden eventuelt Udbytte, en passende Rabat paa Pladslejen, tror jeg, at de 10,000 Kr., som Hr. Architekt *Brandstrup* i 27. Hefte B saa beskedent opstiller som sit Maal, hurtigt vilde blive sikrede. Jeg gør Begyndelsen med 2 Aktier á 100 Kr., saa er der kun 98 tilbage, og det skulde være mærkeligt, om ikke den danske Foretagsomhed paa et Par Dage kastede sig over dem, naar Forslaget kommer de rette Industri- og Handelsdrivende i Hænde. Men der skal smedes, mens Jernet er varmt, og mangler d'Hrr. Architekter Forretningsaand, hvad den akademiske Dannelse jo ikke tilsigter, saa maa der søges Association med en dygtig Handlings og Idéers Mand, en Mand, der har været paa Bræderne før og som Instruktør forstaar at gøre Indtryk selv paa „Stjerner".

Tænker vi os altsaa første Akt — de 10,000 Kr. — spillet af Udstillerne, bør Architekterne fordele Rollerne imellem sig til den næste Akt, som de er Velhavere til. Til Finalen har Hr. „Vov" i sine Drømmebilleder skrevet Teksten, en glimrende og vittig Satire over dansk Snob-Reklame: den mægtige Marmortavle over Kaminen, hvori med Guldbogstaver er indhugget Navnene paa de „ædle" Givere af Materialer til Bygningen lige fra Grundsten til W. C. Jeg tragter imidlertid efter „højere" Berømmelse, der for forlanger jeg mit Navn indridset i Røghætten som Tak for en Gave, bestaaende af mine Fabrikationsartikler til Værdi 100 Kr. til indvendig Dekoration af „Architekternes Bygning".

Tapetus.

UDSTILLINGSSPØRGSMAALET.

I Industriforeningens Forevisningssal afholdtes den 2. Maj et talrigt besøgt Møde, hvor Spørgsmaalet om en kommende Udstilling i Kjøbenhavn blev drøftet. Et af Industriforeningen nedsat Udvalg, der i nogle Maaneder havde drøftet Muligheden af en Udstillings Afholdelse og udarbejdet Forslag til Placering af en saadan, fremlagde ved denne Lejlighed Resultaterne af sit Arbejde.

Paa Udvalgets Vegne talte Foreningens Formand, Hr. Direktør *Harald Bing.* Han fremhævede Spørgsmaalets særlige Aktualitet ved den Omstændighed, at Marineministeren havde forelagt Rigsdagen et Forslag om Rydning af Bygningerne i Nyboder, hvorved et Areal muligvis kunde frigøres til Udstillingsøjemed, dersom det kunde stilles til Disposition sammen med Kastelsterrænet, om hvis Realisation man jo ogsaa havde hørt Tale. Han forelagde da Spørgsmaalene: Er der Trang til en nordisk Udstilling i Kjøbenhavn, er der Plads til den og er der Raad til den? Fra et Tilskuerstandpunkt vilde Svaret lyde højst forskelligt; hvad Kunst og Landbrug angik, vilde Svaret forhaabentlig falde i Aften og for Industriens Vedkommende gjalt vel det, at de større Etablissementer maaske helst vilde være

fri for Udstillingen, hvorimod de yngre og mindre Virksomheder, der befandt sig i Gennembrud og Fremvækst, snarest vilde være stemte for.

Med Hensyn til Pladsen havde Udvalget kun for Alvor beskæftiget sig med to Muligheder: Benyttelsen af det frigjorte Nyboder i Forbindelse med Kastelsterrænet og Østre Anlæg og som anden Eventualitet: det Areal, som tænkes anvendt til en ny Personbanegaard, i Forbindelse med Tivoli og Grundene omkring Glypoteket.

Kastelsplanen havde med alle sine Fortrin desværre ogsaa skæbnesvangre Mangler, den vilde navnlig blive for kostbar i Anlæg og Drift. Dernæst kunde Ingen i Øjeblikket sige, om Nyboder vilde blive rømmet, og om Kastellet vilde blive disponibelt, og navnlig var det umuligt at sige, om disse Eventualiteter indtraf samtidigt, hvilket jo maatte være en Betingelse for Udstillingens Afholdelse derude.

Selvfølgelig kendte man heller ikke den Skæbne, der vilde times Lovforslaget om Personbanegaardens Flytning, men man maatte dog forudsætte, at dette Lovforslag vilde blive bragt ud i Livet; og her var altsaa fastere Jordbund at bygge paa.

Banegaardterrænet var i landskabelig Henseende ikke saa bestikkende som Kastelsterrænet, men til Gengæld havde det andre gode og solide Egenskaber: Den ulastelige Beliggenhed, Naboskabet med og Tilslutning til Tivoli, en væsentlig Besparelse i Opførelse af Bygninger og i Driften af Udstillingen m. m.

Bekostningen ved en Udstilling vilde ikke blive ringe, thi Gennemførelsen af den tidligste Plan fordrede Tilvejebringelsen af en Gennemsnitssum paa mindst 500,000 Kr. (i 1888 tegnedes der 350,000 Kr.).

Hr. Fabrikejer *Bjørn Stephensen*, som havde ledet Udvalgsarbejdet under Formandens Sygdom, forklarede dernæst to fremlagte Planer, der var udarbejdede af Architekt *Arne-Petersen*, idet han tillige meddelte, at Trafikministeriet havde erklæret, at det, forudsat Banegaardslovens Vedtagelse, vilde stille sig imødekommende med Hensyn til Laanet af den nye Jernbanehal til Udstillingsbrug. Efter en kakulatorisk Beregning vilde Kastels-Udstillingen blive ca. 700,000 Kroner dyrere end Udstillingen paa Banegaardsterrænet.

I den derpaa følgende Diskussion deltog d'Hrr. Hofjægermester *Beck*, Engelsholm, Professor *Axel Helsted*, Kunstmaler *Viggo Pedersen*, Folketingsmand *J. Jensen*, Ingeniør *Foss* og Fru *Berg-Nielsen*.

Direktør Bing hævede derpaa Mødet, idet han udtalte, at Industriforeningen — som dens Pligt var — vilde følge Sagen videre, især Terrænspørgsmaalet, for saa senere, naar Lejligheden var til det, atter at stævne til Møde.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Gulve af Ahorntræ har allerede i flere Aar været anvendte i Tyskland. Det er det saakaldte amerikanske Sukkerahorntræ, som benyttes *(acer sac-*

charinum wangenh). Det forsendes fuldstændig gennemtørret og ganske knastfrit, og det indeholder ikke synlige Porer, ligesom det hverken „trækker“ sig eller slaar Revner.

Ved Forsøg, som er foretagne i den kgl. Prøveanstalt i Charlottenburg ved Berlin, er det godtgjort, at den Modstandsevne, som dette Ahorntræ indeholder, overgaar alle andre Træsorter, endog Egetræ. Bræderne, som leveres, er i Reglen 83 mm. brede og i Længder fra $1,_{2}$ Meter til $4,_{9}$ Meter. De er høvlede paa begge Sider og pløjede baade paa Siderne og Enderne. I Hamborg har Ahorngulve fundet stærk Anvendelse i Statsbygningerne, i Berlin er bl. a. flere store Fabriksbygninger forsynede med Gulve af dette Materiale, og de har modstaaet meget stærkt Slid.

Prisen er omtrent $3,_{50}$ Mark pr. Kvadratmeter af 22 mm. tykke Bræder, for de tyndere bliver det noget billigere.

Naar Gulvene anvendes i Rum, der fordrer megen Rengøring og Overvadskning, kan man give dem en Overstrygning af $^2/_3$ Terpentin og $^1/_3$ Linolie.

Hvor Gulvene er udsatte for mindre Slid kan man nøjes med at give dem et Lakovertræk, hvorved de faar et meget tiltalende Udseende og tillige stiller sig billigere end andre Stavtrægulve.

Firmaet Koefod & Isaakson i Hamborg er Repræsentanter for Tyskland.

FORSKELLIGT.

Præmiering af Façader i Aalborg. Den kjøbenhavnske Borgerrepræsentations Bestemmelser om Præmiering af Byggeforetagender har virket smittende ude i Provinsen. Paa et den 5. Maj afholdt Møde i Aalborg Byraad var der stillet Forslag om at udsætte Præmier paa 500, 300 og 200 Kr. for de smukkeste Façadetegninger til en Række Huse, som skal bygges fra Boulevarden til Stationspladsen overfor den ny Banegaard. Den gode Mening, der ligger bag Forslaget, kan være meget paaskønnelsesværdig, men det synes blot — hvad der fremgaar af de lokale Blades Referat af Byraadets Forhandlinger — som det skorter de gode Byraadsmedlemmer paa Begreb om, hvad det egentlig er, som gør en Præmiering af Façader ønskelig.

Nogle af de Aalborg Mænd var saaledes af den Tro, at det galdt om at fremskaffe en Hustype, en Skablon, hvorefter de enkelte Bygherrer skulde opføre deres Bygninger, andre mente, at der kun kan være Tale om en Stilart, som skal gaa igen i de forskellige Huse, men hvor der dog kan skaffes nogen Afveksling i de enkelte Façader. Nogle holdt paa, at Præmierne skal kunne uddeles til saavel lokale som udenbyes Architekter, andre, at det kun bør være Byens egne Mænd, der løber af med Gevinsten, og det udtaltes saaledes, at Byens „bekendte udmærkede Architekter sikkert vil være taknemmelige for at faa Lejlighed til at vise, at de kan lave noget kønt“, og det til Trods for, at de foreslaaede Præmier ikke er synderlig store.

Efter megen Diskussion enedes man om at udsætte 2 Præmier paa henholdsvis 700 og 300 Kr., om hvilke de indenbyes Architekter kan konkurrere.

Til Bedømmelseskomité kan saa, som Borgmesteren med et fint Smil sagde, de udenbyes Architekter benyttes.

Hvorledes end Resultatet bliver, maa man haabe, at Byraadet maa faa Fornøjelse af disse Penge, som det med ægte, storstadsmæssig Flothed er gaaet med til at bevilge.

✕

I Aalborg er der den 28. f. M. stiftet en Forening under Navn af: „Foreningen af Architekter og Bygningstegnere i Aalborg og Nørre-Sundby". Bestyrelsen bestaar af *S. Hoffmeyer* som Formand samt *O. Nærum* og *J. M. Jørgensen.*

✕

Det nye Stadssygehus i Dresden, som blev taget i Brug i Slutningen af forrige Aar, fremhæves i tyske Fagblade som et fortrinligt Anlæg, hvor alle moderne Krav er blevne imødekomne. Arbejdet er udført efter Tegninger og under Ledelse af Stadtbaurath *Bräter* i Dresden og omfatter 17 Bygninger. Administrations og Økonomibygningerne ligger i Midten af Anlæget, ligeledes en Kirke, der kan rumme henved 300 Personer. Paa den nordlige Side af Midteaksen ligger Pavillonerne for de mandlige, og paa den sydlige Side for de kvindlige Patienter. For kirurgiske Sygdomme og Øjensygdomme er bygget en Dobbeltpavillon. I Pavillonerne for smitsomme Sygdomme findes selvstændige Afdelinger med egne Indgange, ligesom iøvrigt alle Forholdsregler her er tagne til Forebyggelse af Smitte. En paatænkt Udvidelse af Sygehuset vil komme til at omfatte særlige Bygninger for Lungesvindsot, Næse,- Hals- og Øresygdomme.

I Sygestuerne er beregnet et Luftrumfang for hver Patient af 30 Kubikmeter, der fornyes 5 Gange i Timen. Den friske Luft, der indføres, opvarmes dels ved Damp og dels ved varmt Vand og passerer Støvfiltrer forinden den kommer ind i Sygerummene. Reguleringen af Temperaturen sker fra en Centralstation, i hvilke Thermometre angiver Varmegraden i hvert enkelt Sygerum. Belysningen er elektrisk, og til hver enkelt Sygeseng er desuden ført en særskilt Ledning, for at muliggøre Behandling ved Elektricitet, forsaavidt Patientens Sygdom fordrer en saadan.

✕

En Vindtrykmaaler. Det preussiske Ministerium for offentlige Arbejder har udsat en Prisopgave for at opnaa et praktisk Apparat til Maaling af Vindtrykket. Der er udsat Præmier paa 5000, 3000 og 2000 Mark. Desuden erholder den, hvis Maaleapparat efter længere Tids Forsøg viser sig at være bedst egnet for det tilsigtede Øjemed, yderligere en Præmie paa 3000 Mark. Deltagerne i Konkurrencen maa indsende deres Arbejder inden den 1ste April 1903 til *Deutsche Seewarte* i Hamburg. Programmet for Konkurrencen tilsendes paa Forlangende fra det preussiske Ministerium for offentlige Arbejder, Geheime Registratur D.

DØDSFALD.

Fhv. Tømrermester og Entreprenør *Lauritz Olsen.*

FORENINGSMEDDELELSER.



Besøget paa Statsprøveanstalten. Efter Indbydelse fra Statsprøveanstaltens Direktør, Prof. *H. J. Hannover,* havde en interesseret Kres af Akademisk Architektforenings Medlemmer i Lørdags Aftes givet Møde i Statsprøveanstaltens nye Lokaler i Tordenskjoldsgade 7, hvor Direktøren og hans Assistenter med stor Elskværdighed foreviste de forskellige Maskiner og forklarede deres Anvendelse.

Med stor Interesse fulgtes en Strækningsprøve paa den overordentlig sindrigt og nøjagtigt konstruerede Jernprøvemaskine. Det paagældende Prøvestykke, der er afdrejet som en Jernstang paa ca. 1 Tommes Diameter, anbringes i et Klosystem og udsættes for et jævnt stigende Træk, hvis Størrelse til en hver Tid kan følges ved Hjælp af en Vægt, som bevæger sig hen ad en Skruelinie, medens samtidig Trækket noteres ved Hjælp af en Stift, som opskriver en Kurve paa en roterende Tromle. Naar Trækket er blevet saa stort, at Prøvestykket trækkes over, standser Forsøget af sig selv. Den samme Maskine kan ved en anden Anbringelse af Prøvestykket benyttes til Trykprøver, hvis Resultat paa samme Maade opskrives paa Tromlen.

I det næste Lokale besaas Maskiner til Prøvning af Sten, Beton etc. for Slid, Tryk og Træk. Den til Undersøgelse indsendte Cement blandes efter bestemte Regler med Sand til Beton, der stampes i Jernforme ved Hjælp af en mekanisk Hammer, hvorefter de terningeformede Prøvestykker hensættes til Tørring en vis Tid, før de prøves. Til Trækprøven formes smaa, ottetalsformede Cementlegemer, bestemte til at fattes af Jernkløerne i en Slags Vægt, hvor Trækket frembringes ved, at Hagl løber ned i en Skaal. Trykprøven foregaar ved Hjælp af en hydraulisk Presse. Prøveterningen anbringes mellem to Stempelflader og udsættes saaledes for et jævnt voksende Tryk. Interessant er det at iagttage, at Bruddet altid sker ved, at der springer Stykker ud af Terningens Sider. Idet Trykket virker paa den øverste og nederste Flade, bliver Forholdet, som om to brede Kiler pressedes ind i Prøvestykket. Efter Sprængningen bliver da, naar Siderne er bortsprængt, tilbage et timeglasformet Legeme, som repræsenterer de to Kiler, hvis Spidser mødes.

Slidprøverne foregaar ved at paagældende Prøvestykke fastgøres i en Metalfatning saaledes, at dets Slidflade ved Metalfatningens Tyngde presses mod en horisontal roterende Skive af Støbejern. Sliddet frembringes ved Hjælp af fint Klitsand, der stadig fra Smaatragte løber ud paa Jernskiven. Man har tidligere ogsaa benyttet denne Slidprøve for Linoleum, og Resultatet var, at dette Materiale viste sig mere modstandsdygtigt overfor Slid end Granit. Dette Resultat er dog ikke overensstemmende med Virkelig-

heden, men fremkommer ved, at der indlejrer sig Sandkorn i Linoleumsmassen, saaledes at den kommer til at forholde sig som en Slags Sandsten. Til Slidprøve for Linoleum anvendes nu en anden Maskine, hvor en Slæde med Sandpapir føres frem og tilbage over Linoleumsstykket. Herved opnaas en god Prøve paa de forskellige Linoleumsarters Modstandsforhold overfor Slid.

Af de øvrige Undersøgelsesapparater besaas med Opmærksomhed et Mikroskop til Undersøgelse af Metaloverflader, Mikrofotograferingsapparatet, Apparater til Bestemmelse af Malings beskyttende Ævne o. s. v., og overalt var Foreviserne rede til at besvare ethvert til dem rettet Spørgsmaal om Enkelthederne ved Undersøgelserne.

For alle de tilstedeværende stod det ved dette Besøg klart, at man i Statsprøveanstalten har en nyttig Institution, hvor man med Fordel kan søge Raad og Bistand, naar det i det daglige Livs Praksis kan være af Interesse at skaffe sig en nøjagtig Kendskab til det Materiale, som man ønsker at anvende til et eller andet bestemt Øjemed.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Jærnbanehotellet i Horsens.	Konsortium.	Staldforpagter O. Petersen.	242,000 Kr.
4 Grunde ved Hveensvej.	Akts. „Hveensvej".	Murerm. Rørbye og Scheibelein.	40,000 Kr.
Silkegade 13.	Grosserer Fr. Petersen.	Gross. C. Hansen og Gissemann.	240,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Roskilde.	Opf. af 2 Arbejderboliger.	Raadhuset i Roskilde.	Maj	9	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 150,000 Kulspidser til Buelamper.	Statsbanernes Maskinafd., Colbjørnsensg. 6, 2. Sal.	Maj	10	1
Kjøbenhavn.	Opf. af Lagerbygn. for Ammoniaksalt.	Østre Gasværks Kontor.	Maj	10	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 20,000 Centner Cement.	Stadsing. Kont., Ny Raadhus.	Maj	12	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Grus og Skærver.	Stadsing. Kont., Ny Raadhus.	Maj	12	12
Lemvig.	Lægning af diverse Gasledninger.	Belysningsudvalget i Lemvig.	Maj	14	12
Bislev.	Opf. af Tilbygning til Hedegaardenes Skole pr. Halkjær.	Bislev Sogneraad.	Maj	15	6
Frederikssund	2 Kaloriferer etc. til Kommuneskolen.	Branddirektør Bruhn, Frederikssund	Maj	16	12
Aarhus.	Lev. af Glas til Statsbanerne.	Maskinafd. Regnskabskont., Aarhus.	Maj	17	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Kabler.	Elektricitetsværkernes Kontor, Gothersgade 28.	Maj	20	12
Frederiksberg.	Snedkerarb. ved ny Hospital.	Hospitalets Byggekontor, Nordre Fasanvej.	Maj	20	1
Kjøbenhavn.	Murerarb. ved Tilbygning til Ny Carlsbergs Glyptothek.	Glyptothekets Tegnestue, Ny Vestergade.	Maj	21	12
Gjedser.	Overbygning til Lokomotivdrejeskive.	Statsbaneanl., Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Maj	24	1
Gjedser.	2 Stk. Broklapper med Løfteapp. m. m. til Færgeanlæg.	Statsbaneanl., Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Maj	24	2

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

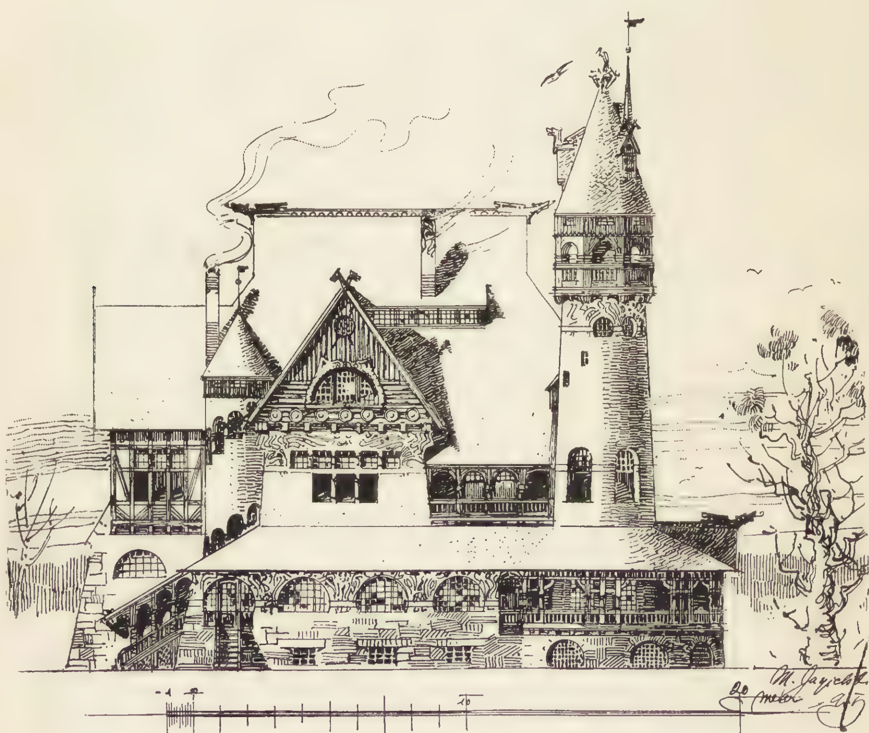
Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

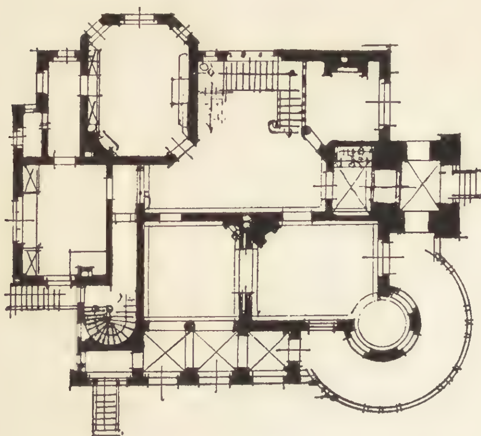
AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 16. MAJ 1902
№ 33

ET MODERNE LANDSTED.



BLANDT de yngre tyske Architekter har *Maximilian Jagielski* i Hannover i den senere Tid vakt en vis Opmærksomhed ved sine Arbejder, der bærer Vidne om en ejendommelig og frodig kunstnerisk Udvikling. Han hører til den Stab af unge Kunstnere, som for enhver Pris søger at komme bort fra Traditionens vante Stier, og som i dette Øjemed benytter sig af alle Midler, der bedst lader Individualiteten komme til sin Ret. Denne moderne Kunstretning tager sine Motiver, hvor den finder dem, men omformer og tillemper dem paa

en saadan Maade, at der ofte opnaaes et Resultat, som er lige saa kunstnerisk ægte, som det er dristigt.



Jagielski har en Tid lang beskæftiget sig med nordisk Bygningskunst, særlig den norske Træarchitektur, og han ynder meget at give sin urolige Fantasi frit Spil i de nordiske kraftige Bygningsformer. Den Bygning, vi hosstaaende gengiver, er netop et Eksempel paa denne hans Forkærlighed. Det store Tag gør med sine kraftige Linier og ejendommelige Silhouet en ganske god Virkning, dog synes Ligevægten mellem den høje Tagflade og den lave Underbygning at være noget forrykket. Bygningen, der er bestemt til Landsted, er tænkt opført paa et højtliggende Sted i en Bjærgegn, hvor den sikkert vil tage sig godt ud paa en Baggrund af fjærne, blaalige Bjærgtinder.

DREJERLAUGETS JUBILÆUM.

For 250 Aar siden, den 9. Maj 1652 stiftedes Drejerlauget i Kjøbenhavn. Det er naturligt, at denne Dag mindedes indenfor Lauget, og for Aar og Dag siden er der da ogsaa sket Forberedelser til Festligholdelse paa forskellig Vis.

En Udstilling af ældre og nyere Drejerarbejder aabnedes saaledes den 9. Maj i Industriforeningens Forevisningssal. Udstillingen er righoldig og rummer mange smukke og dygtigt udførte Arbejder, men man kan dog ikke undlade at bemærke, at det — særlig for de Arbejder, som er udført i de senere Aar — skorter lidt paa kunstnerisk Medvirken. Nogle gamle Laugssager og en Del Mesterstykker bidrager i høj Grad til at gøre Udstillingen interessant.

I Anledning af Jubilæet har Redaktør *L. Just-Nielsen* paa Laugets Foranstaltning forfattet et rigt illustreret Skrift, der indeholder Laugets Historie.

Jubilæumsskriftets første Afsnit indeholder en Oversigt over de mest fremragende Drejerarbejder, med Afbildninger af samme. Blandt disse findes fremragende Arbejder af fyrstelige Personer, der som bekendt en Tid lang med stor Iver dyrkede Drejerkunsten. *Kejser Rudolph II., Peter den Store, Christian IV., Frederik III.* og *Frederik IV., Christian VI.* og *Frederik V.*

har alle efterladt sig Arbejder, som nu opbevares i vore offentlige Samlinger. Dronning *Sophie Magdalenes* Lærer var den bekendte *Lorentz Spengler*, der var født i Schweiz 1720 og oplært som Kunstdrejer i Regensburg. Efter ham opbevares en Række dygtige og originale Kunstdrejerarbejder, særlig udført i Elfenben.

Traditionen fra Spenglers Tid blev bevaret gennem det *Schwartz'ske* Etablissement, hvorfra der i Aarenes Løb udgik en Mængde Arbejder i Elfenben af fremragende Skønhed. Berømte er saaledes de drejede og udskaarne Elfenbens-Rosetter i Bedekammeret paa Frederiksborg Slot og Søjlekapitælerne samme Sted.

Selvfølgelig har Lauget haft sine indre Stridigheder. I den første Halvdel af det 18. Aarhundrede opstod saaledes en stor Strid mellem Drejerne og Stolemagerne, der endte med, at Stolemagerne fik deres eget Laug. I det 19. Aarhundredes første Halvdel kommer Forholdet til Kunstdrejerne til at spille en lignende Rolle, som Spørgsmaalet „Stolemagerne“ hundrede Aar tidligere. Først den nyere Tid har bragt en lykkeligere Forstaaelse og til Dels Samarbejde i Stand imellem de forskellige Grene af Drejerfaget.

Skriftets paafølgende Afsnit behandler dernæst Laugets Love og Udviklingen under disse. Det fremgaar heraf, at i 1652 var Maksimum af Svendelønnen sat til 2 Mark for en Uge og Arbejdstiden i 1688 var for Svendene fra Kl. 5 Morgen til Kl. 9 Aften, medens Drengene endda maatte begynde en Time før.

Skriftet bringer dernæst nogle Oplysninger om egentlige Laugsminder, hvorved bl. a. tænkes paa „Laden“, „Velkomsterne“ og „Bøsserne“.

Bogen, der omfatter 120 Sider, er i enhver Henseende et meget smukt Værk.

HANDELSBERETNINGEN 1901.

Grosserersocietetets for 1901 udarbejdede Handelsberetning indeholder en Del for Bygningsvæsenet interessante Oplysninger, hvoraf vi her skal gengive et lille Uddrag.

Med en sjælden Enstemmighed har man fra alle Sider Evropa over betegnet 1901 som et i økonomisk Henseende „daarligt“ Aar. En industriel Krise har hærget vort sydlige Naboland, og i England har Erhvervslivet lidt under det stadige Tryk at Boerkrigens finansielle Følger: nye Afgifter, højere Skatter, mindre Afsætning — hvorved man iøvrigt samtidig har søgt at medinddrage Udlandet under den nye Beskatning, ved nemlig at paabyrde Eksporten af Kul en Udførselstold.

Om Danmarks *Handelsomsætning med Udlandet* oplyses, at vi i 1901 har forbrugt for $397,_2$ Mill. Kroner udenlandske Varer og paa den anden Side udført danske Produkter tii en samlet Værdi af $292,_0$ Mill. Kr. — hvilket altsaa giver et *Underskud* eller en Saldo i vor Disfavør af $105,_2$

Mill. Kr. Denne Saldo er vel mindre end de tre nærmest foregaaende Aar, men dog langt større end i 1897, da den var $82_{,4}$ Mill. Kr.

Det *hjemlige Pengemarked* har udmærket sig ved en ret høj Diskonto, idet Aaret begyndte med 6 à $6^1/_2$ pCt., en Sats, der dog d. 1. Maj forandredes til 5 à $5^1/_2$ pCt., hvilket derefter bibeholdtes Aaret ud.

Jærnindustrien. Det foregaaende Aars Handelsberetning spaaede yderligere Nedgang i Priserne for Jærn og Staal, og Prisnedgangen kom.

England, Belgien og Frankrig klager over 1901, men intet Land klager højere, og intet har heller saa god Grund dertil, som Tyskland.

Det er ikke saa mange Aar siden, af man her hjemme fik saa at sige alt Jærn- og Staalmateriale fra England, men lidt efter lidt har Forholdene ændret sig, og nu er Tyskland vor Hovedleverandør i Stangjærn samt i Fin- og Kedelplader foruden i trukne Rør.

Ganske vist holder England sig øverst som Leverandør, naar den samlede Indførsels Vægt tælles op, men det er kun, fordi Jærnbaneskinnerne, Skibsmaterialet og Raajærnet sætter England i Stand til at holde de andre Lande Stangen, om det end mere og mere trænges af Tyskland og Amerika. Tyskland ligger jo bekvemt for Importen, en meget stor Del — om ikke Størstedelen — af Tysklands Indførsel sker pr. Banevogn direkte fra Værkerne til Kjøbenhavn og til enhver Provinsby i Danmark. Tyskerne fremstiller en Kvalitet, der ikke giver den engelske noget efter, og i dens Flussjærn (blødt Staal) har de et Materiale, der fortrinligt lader sig anvende til Fabrikation af Stangjærn, Plader, og nu næsten udelukkende anvendes i Tyskland og trænger Puddeljærnet næsten helt bort.

Det bløde Staal fortrænger ogsaa i Danmark mere og mere det puddlede Jærn. Dette kaldes fra gammel Tid „Svejsjærn“ til Adskillelse fra Staalet, der ikke kunde svejses. Men det er netop dets Svejsbarhed, der gør det bløde Staal saa almindelig anvendeligt for det dyrere Svejsjærn; det er et langt smidigere og stærkere Materiale, men det kræver at blive behandlet af en Smed, der kender sit Materiale, thi det skal smedes og svejses, netop naar det har den rigtige Varme.

Tømmerhandelen. Det nærmest foregaaende Aars Efterspørgsel, der ofte oversteg Tilbudet, havde drevet Eksportpriserne og dermed ogsaa Tilvirkningsomkostningerne op til en tidligere ukendt Højde. Kapløbet om at skaffe saa meget som muligt frem til Afskibning foranledigede Stigning baade af Raamaterialet, Skov paa Rod og Arbejdslønnen. — Man havde dels fældet, dels købt megen Skov af mindre Dimensioner, der væsentlig gav Smaastokke, hvis senere Bearbejdning i Forhold til Udbyttet er langt kostbarere end de større Savstokkes. Nu mindskedes Efterspørgslen navnlig efter Smaadimensionerne og alt tydede paa, at Situationen. der hidtil havde særlig været i Sælgernes Favør, vilde forandre sig, saa at ogsaa Køberne vilde faa et Ord med at sige, og maaske det afgørende.

Ved Nytaarstid 1901 var ikke meget solgt, Køberne holdt sig tilbage. Det stod klart, at Smaadimensionerne maatte gaa ned, men Planker og Battens mente man at kunne holde oppe, i alt Fald ved Indskrænkning af Pro-

duktionen. Hugsten af Savstokke i Vinteren 1900—1901 opgjordes til kun $24^1/_2$ Mill. mod $28^1/_2$ Mill. Savstokke den foregaaende Vinter.

Forholdene paa det *danske Marked* har i det hele taget fulgt med Verdensmarkedet. Resultatet viser, at Gennemsnitsprisen paa de ved Aarskiftet forhaandenværende Lagre antagelig vil staa i et passende Forhold til de for den kommende Saison ventede Fob Priser. En Del er købt dyrt, men de paa det laveste Tidspunkt købte Partier vil bøde derpaa.

Kalk. Aaret 1901 har været mindre gunstigt for Forretningen med Kalk, idet Byggeriet har været indskrænket noget og Priserne delvis lavere end i 1900.

Danmarks Forbrug af Kalksten var ca. 15,400 Kbkfv. mod ca. 17,000 Kbkfv. i 1900; heraf produceredes her i Landet ca. 11,500 Kbkfv., medens Resten indførtes fra Sverrig. I Kjøbenhavn og nærmeste Distrikt forbrugtes ca. 87,000 Tdr. Stenkalk mod ca. 95,000 Tdr. i 1900, og hele Landets Forbrug af Stenkalk til Bygningsbrug kan sættes til 450,000 Tdr. mod ca. 500,000 Tdr. i 1900. I Jylland var Nedgangen i Forbruget ca. 12 pCt., paa Fyn ca. 20 pCt., paa Lolland-Falster ca. 10 pCt. — det til Industrien anvendte ikke medregnet.

Vor Udførsel af Kalksten til Tyskland, Rusland, Sverrig, Norge og Skotland var ca. 30 pCt. mindre end i 1900, hvilket nærmest skyldes en enkelt Industris mindre Forbrug og større Anvendelse af vedkommende Lands egne Sten. Værdien af vor Udførsel var ca. 210,000 Kr.

Danmarks Produktion af Kalksten var ca. 17,200 Kbkfv. mod ca. 19,000 Kbkfv. i 1900. Deraf har Faxe Kalkbrud leveret ca. 67 pCt., jydske Kalkbrud ca. 22 pCt. og nogle sjællandske Brud ca. 11 pCt. Priserne har været de samme, som i de foregaaende Aar.

Teglværksprodukter. Aaret 1901, for hvilke Udsigterne ikke var lyse, har desværre svaret til de nedstemte Forventninger, idet den meget lave Pris, som noteredes ved Aarets Begyndelse, saa godt som hele Tiden igennem maatte bibeholdes.

Der var store Murstensbeholdninger til Stede ved Begyndelsen af Aaret paa næsten alle de Teglværker, hvis Produktion ellers ikke er baseret paa Afsætning til Kjøbenhavn og Omegn. Denne Overproduktion *skulde* omsættes, og da Byggeriet i Provindserne kun har været ringe i afvigte Aar, medens Kjøbenhavn og Omegn har haft en Del Byggeri, har disse Teglværker faaet Afsætning for Overproduktionen i Kjøbenhavn, men rigtignok til Priser, der var saa lave, at de ikke har dækket Produktionsomkostningerne.

Ved Slutningen af Aaret er Priserne dog steget noget; der noteredes 18 Kr. pr. mille for flammede Sten, leverede i Kjøbenhavn. Den kommende Foraarsforretning synes ganske lovende, idet Begæret er ret stort.

I Anledning af de daarlige Udsigter for 1901, som manede til Forsigtighed, har Teglværkerne ogsaa indrettet sig derefter og ikke bragt Værkerne op til deres fulde Produktionsevne; de staar derfor ved Aarets Slutning uden nævneværdige Beholdninger, hvorfor Priserne nu er steget noget.

Der indklareredes fra Udlandet i 1901 $45_{,9}$ Mill. Sten mod $59_{,9}$ Mill. Sten i 1900 og $51_{,14}$ Mill. Sten i 1899.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Til Beskyttelse af Cementpuds mod Vejrligets Indflydelse kan benyttes gentagne Overstrygninger med Jærnvitriolopløsning, bestaaende af 1 Del Jærnvitriol og 3 Dele Vand. Ved bagefter at overstryges et Par Gange med 5 % Sæbevand bliver Cementpudsen vandtæt, og kan efter, at den er bleven tør, behandles med en Klud eller en Børste, saa at den bliver glinsende som Oliemaling. Navnlig for Sygeværelser er en saadan Overstrygning med Jærnvitriol at anbefale, da Væggene med Lethed kan afvaskes med Sæbevand og derved stadig bliver mere og mere vandtætte og uigennemtrængelige. Man kan ogsaa benytte denne Behandlingsmaade ved gammel eller ny Kalkfarve, hvorefter denne kan vaskes og bliver vandtæt; kun maa man sørge for, at man i Forvejen har fjærnet Farven overalt, hvor den sidder løs eller truer med at skalle af.

En ny Vægbeklædning, bestaaende af Trætavler med Læderovertræk, benyttes i Amerika til Udstyrelse af elegante Lejligheder. Pladerne fremstilles af Finér af billigt Træ, der sammenlimes saaledes, at Aarerne stadig krydser hinanden. Paa Forsiden fastlimes ved Hjælp af Lim — helst Caseîn, fordi den bedst modstaar Fugtighed — et Lag Læder eller Skind. Efter Limningen udsættes Pladerne for et stærkt Tryk, hvorved man samtidig kan presse plastiske Forsiringer i Læderet. De saaledes fremstillede Vægplader skal være overmaade smukke, men er ikke helt billige. I den sidste Tid har man da søgt i Stedet for Læderet at benytte kunstig Masse — Lincrusta o. lign. — og man opnaar derved et meget praktisk Materiale til Vægbeklædnig.

FORSKELLIGT.

Kunstakademiets Aarsmedaille blev ved Akademiraadets Møde den 12 Maj tildelt Architekt *Gotfred Tvede* for „Alderdomshjemmet paa Nørrebro“.

Dynamomaskinen. En Anskuelighedsmodel til Brug ved Selvstudium og Undervisning i tekniske Skoler. Paa Dansk ved stud. mag. *Vilh. Ludvigsen.* Forlagt af *Karl Køster*, Kjøbenhavn.

Den foreliggende Bog er, hvad der fremgaar af saavel Titelblad som Forord, en Oversættelse af den tyske Ingeniør *Christoph Volkerts* populære Bog: Die Dynamomaschine. Den giver paa en let tilgængelig og klar Maade en kortere Fremstilling af Elektricitetens hele Udvikling gennem

Tiderne, og dvæler navnlig ved det dynamo-elektriske Princip, der nu om Stunder spiller saa uhyre stor en Rolle i det daglige Liv paa utallige Omraader. Bagest i Bogen er anbragt en Model, hvis enkelte Dele kan foldes ud og tages fra hinanden, saa at man faar et klart Indblik i, hvorledes en Dynamomaskine i det hele og store er indrettet og virker. Bogen er beregnet paa det store Publikum, hvis Kendskab til de simpleste elektriske Fænomeners nære Forbindelse med selv de største og mest indviklede Dynamomaskiner som oftest er højst mangelfulde, da Forstaaelsen af de Bøger, som foreligger paa Dansk om det Emne, kræver Forkundskab saavel i Fysik som i Matematik, hvad der slet ikke er Tilfældet med denne Bog.

⁂

Hans Issel: Handlexikon der gebräulichen Baustoffe. Theodor Thomas' Forlag, Leipzig. 1. Hæfte.

At udgive en Haandbog over alle brugelige Bygningsmaterialer er vistnok en god Ide, skønt det i Følge Sagens Natur vil være vanskeligt eller snarere umuligt at gøre den fuldkommen, fordi der næsten daglig opstaar nye Materialer. Naar Forf. imidlertid er gaaet til Udarbejdelsen af det foreliggende Værk, som vil udkomme i 10 Hefter à 1 Mark, er Grunden den, at der ikke hidtil i den tekniske Litteratur findes nogen Haandbog, hvor man paa en nem og hurtig Maade kan søge de Oplysninger, som man i et givet Tilfælde kan have Brug for.

Haandbogen, hvis Stof er ordnet alfabetisk og let overskueligt, er forsynet med en Mængde forklarende Illustrationer og vil bl. a. udførligt behandle Emner som: Naturlige Sten, deres Opstaaelse, Forekomst, Bearbejdning, Kunststen, Bygningstømmer, Metaller, Mørtelmaterialer, Kit, Imprægneringsmidler, Farvestoffer, Gulvbelægning o. s. v. Men den vil tillige omfatte færdige Bygningskonstruktioner, patenterede Etageadskillelser, Gulve etc. At dømme efter det foreliggende første Hæfte vil Haandbogen virkelig være et nyttigt og praktisk Hjælpemiddel, som staar paa Højde med de nyeste Erfaringer og Opfindelser, og Forf. vil i et eventuelt Tillæg kunne medtage, hvad der under Bogens Udgivelse maatte fremkomme af Nyheder, som kan tænkes at faa Betydning for Byggeindustrien. Vi kan paa det bedste anbefale Haandbogen, som vil kunne bestilles i enhver Boghandel.

⁂

Dødsfald. Fhv. Malermester *Edvard Børresen Weilbye.*



FORENINGSMEDDELELSER.

Opmærksomheden henledes paa, at Fristen for Indlevering af Ændringsforslag til Akademisk Architektforenings Vedtægter er udsat til den 21. Maj.

Eventuelle Forslag bedes inden ovennævnte Frist indsendte til Formanden, Architekt *Axel Berg*, Bredgade 34.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Holger Danskes Vej 3.	Murermester Jespersen.	Fabrikant L. Lørgensen.	110,500 Kr.
Fjords Allé 10.	Husejer Th. Michelsen.	Enkefru M. Andersen.	77,000 Kr.
Sindshvilevej 5 & 5 A.	Husejer P. Andersen.	Detailhandler R. Sørensen.	57,500 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Frederikssund	2 Kaloriferer etc. til Kommuneskolen.	Branddirektør Bruhn, Frederikssund	Maj	16	12
Kjøbenhavn.	Opf. af Tilbygning til Smedeværksted paa østre Gasværk.	Østre Gasværks Kontor.	Maj	17	12
Aarhus.	Lev. af Glas til Statsbanerne.	Maskinafd. Regnskabskont., Aarhus.	Maj	17	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Kabler.	Elektricitetsværkernes Kontor, Gothersgade 28.	Maj	20	12
Frederiksberg.	Snedkerarb. ved ny Hospital.	Hospitalets Byggekontor, Nordre Fasanvej.	Maj	20	1
Sparkær.	Opf. af Skole.	Sparkær Kro.	Maj	20	4
Aalborg.	Opf. af Vogterhus ved Hvorupgaard.	7. Banesektion, Aalborg.	Maj	21	12
Kjøbenhavn.	Murerarb. ved Tilbygning til Ny Carlsbergs Glyptothek.	Glyptothekets Tegnestue, Ny Vestergade.	Maj	21	12
Kjøbenhavn.	Tømmerarbejdet ved Badeanstalten „Kjøbenhavn".	Højesteretssagf. Ulf Hansen, Palægade 1.	Maj	22	2
Kjøbenhavn.	Opf. af Skovfogedbolig v. Rundforbi.	Bygningsinspektør, Prof. Alb. Jensen, Frederiksgade 12.	Maj	23	12
Gjedser.	Overbygning til Lokomotivdrejeskive.	Statsbaneanl., Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Maj	24	1
Gjedser.	2 Stk. Broklapper med Løfteapp. m. m. til Færgeanlæg.	Statsbaneanl., Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Maj	24	2
Kjøbenhavn.	Lev. af 50 Kubikf. Betongrus.	Vej- og Kloakanl. Kont., Ny Raadhus.	Maj	24	12
Kjøbenhavn.	Levering af div. Glas.	Statsbanernes Maskinafdeling, Colbjørnsensgade 6.	Maj	31	1

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 23. MAJ 1902
No. 34

DANSKE ARBEJDERBOLIGER.

Af *Cordt Trap* og *Olaf Schmidth.*

I.

I den Afhandling om danske Arbejderboliger, som undertegnede Forfattere i Forening udarbejdede til Arbejderboligkongressen i Paris, og som fortrinsvis tog Sigte paa Forholdene i Kjøbenhavn og omgivende Kommuner, har vi i Korthed skildret de Momenter, der har haft Indflydelse paa Arbejderboligernes Udvikling i Hovedstaden. Aarene 1850—75 er betegnet som de filantropiske Byggeforetagenders Tid. Som betydelige Mærkepæle fra dette Tidsrum kan nævnes Grundlæggelsen af Lægeforeningens Boliger og de Classenske Boliger og Stiftelsen af Arbejdernes Byggeforening, hvilken sidste er i stærk Udvikling og er vokset op til at blive et for vore Forhold mægtigt Foretagende. Der paafulgte nu en Aarrække, der var fattig paa Grundlæggelse af nye Institutioner til Fremme for Arbejderboligsagen, men som desuagtet, som den kjøbenhavnske Boligstatistik udviser, betegner et Fremskridt for denne Sag, vel væsentlig som Følge af det højere Lønningsniveau, der satte Arbejderne i Stand til at betale en højere Husleje og til Gengæld kræver mere Rum og bedre Boliger. Et nyt Stød fremad fik Bevægelsen paa Boligomraadet ved Loven af 26. Februar 1898 om billige Statslaan til Arbejderboliger, og i vor nys nævnte Afhandling er der givet en Fremstilling af de vigtigste Foretagender, hvortil denne Lov har ydet den fornødne Støtte.

Hvad der har fundet Omtale i vor Afhandling til Arbejderboligkongressen i Paris skal ikke gentages her. Derimod skal der gøres Rede for, hvad der i de sidste Aar er udrettet og planlagt af større Betydning for danske Arbejderboliger. Før vi imidlertid gaar over hertil, skal vi kaste et Blik paa, hvorledes Boligforholdene har udviklet sig i Kjøbenhavn i Løbet af de senere Aar og dertil knytte en lille Undersøgelse af, hvilken Rolle Arbejderboliger, tilhørende velgørende Foreninger, Aktieselskaber o. lign., spiller i den samlede Bebyggelse i Hovedstaden.

Det mest udprægede Træk i den kjøbenhavnske Beboelse fra Begyndelsen af Firserne, fra hvilket Tidspunkt man kan kontrollere Bevægelsen gennem en regelmæssig Statistik, og til Midten af Halvfemserne var Toværelseslejlighedernes stadig voksende Procentantal af samtlige Lejligheder. Dette

Tal var fra 1880—95 for Kjøbenhavn indenfor Byens daværende Grænser steget fra 32,9 til 40,2 pCt., og Fremgangen var indvundet dels nedad fra Etværelseslejligheden, dels fra de meget store Lejligheder. Imidlertid gør der sig fra Midten af Halvfemserne en ny Bevægelse gældende, gaaende ud paa Tyngdepunktets Flytning hen imod Tre- og Fireværelserslejlighederne. Betragter vi Forholdet for Kjøbenhavn i Forbindelse med Sundbyerne og Frederiksberg, for hvilke Boligstatistiken yder de nødvendige Data, vil følgende Tal i Hovedsagen belyse Udviklingens Gang, idet vi begynder med Lejlighedernes Fordeling efter Værelseantal i 1895, saaledes som det ses af nedenstaaende Tabel.

KJØBENHAVN, SUNDBYERNE OG FREDERIKSBERG

Lejligheder paa	Udlejede Lejligheder til Beboelse den 1. Februar 1895	
	Antal	pCt.
1 Værelse	11,969	12,0
2 Værelser	39,722	39,9
3—4 —	30,646	30,7
over 4 —	17,330	17,4
Tilsammen:	99,667	100,0

Som man ser, udgør Etværelseslejligheden endnu 12 pCt. af det samlede Antal Lejligheder. Toværelserslejligheden er den fremherskende Boligtype med omtrent 40 pCt. af samtlige Lejligheder, 3—4 Værelserslejligheder udgør noget over 30 pCt. og de store Lejligheder noget over 17 pCt. eller ca. $^1/_6$ af alle de eksisterende Boliger.

Ser vi imidlertid paa de nytilkomne Lejligheder, er Forholdet vidt forskelligt herfra, som det ses af nedenstaaende Tabel:

KJØBENHAVN, SUNDBYERNE OG FREDERIKSBERG

Lejligheder paa	Nyindrettede Lejligheder til Beboelse i Aarene 1895—1900.	
	Antal	pCt.
1 Værelse	329	1,9
2 Værelser	4,687	26,7
3—4 —	9,686	55,3
over 4 —	2,821	16,1
Tilsammen:	17,523	100,0

Etværelseslejligheden er saa at sige helt ude af Sagaen, Toværelserslejligheden, hvoraf Tilvæksten i Firserne og Begyndelsen af Halvfemserne var saa overordentlig betydelig, er ogsaa trængt stærkt tilbage, medens

3—4-Værelserslejlighederne udgør ikke saa lidt over Halvdelen af samtlige nye Lejligheder. Dette vil sige, at den opadgaaende Bevægelse, som i en Række af Aar gjorde sig gældede ved en Forskydning mellem Et- og Toværelserslejlighederne i de sidstnævntes Gunst, nu er gaaet højere op og kommet Tre- og Fireværelserslejlighederne til Gode, om det end maa indrømmes, at denne Bevægelse er bleven i høj Grad paaskyndet ved de særlige Forhold paa Frederiksberg. Paa Grund af den nye Byggelov, der stillede strengere Fordringer i Retning af Arealets Bebyggelse, naar der indrettedes smaa Lejligheder med et Areal af under 120 □ Alen (47,3 □ Meter), tilkommer der nu meget faa nye Toværelserslejligheder paa Frederiksberg, i de 6 Aar, 1895—1900, saaledes kun ca. 10 pCt. af samtlige Lejligheder; for Kjøbenhavn derimod var det tilsvarende Procenttal 35, men ogsaa her gaar Forskydningen i samme Retning, idet de nyindrettede Toværelserslejligheder i det foregaaende Femaar t. Eks. udgjorde ca. 40 pCt. af alle nytilkomne Lejligheder.

Den endelige Boligstatistik pr. 1. Februar 1901 forligger ikke, idet den samme Aar opgjorte Lejestatistik indenfor Beboelseslejlighederne indeholder en Samlingsgruppe, nemlig Lejligheder der delvis anvendes i Erhvervsøjemed, der ikke er delt efter Værelsernes Antal; men paa Grundlag af Boligstatistiken af 1895, Oplysningerne om nytilkomne Lejligheder i de mellemliggende Aar og den foreliggende Lejestatistik, lader der sig dog konstruere en tilnærmelsesvis rigtig Opgørelse og Fordeling efter Værelseantal af samtlige beboede Lejligheder i Kjøbenhavn med de i Staden nyindlemmede Distrikter samt Frederiksberg, saaledes som den stillede sig i Folketællingsøjeblikket den 1. Februar 1901. Denne fremgaar af første Kolonne i nedenstaaende Tabel. Hermed er i de følgende Kolonner sammenstillet de tilsvarende Tal for de tidligere omtalte Arbejderboliger, tilhørende Foreninger m. m., oprettede til Opførelse af billige Arbejderboliger. En særlig Gruppe (I) er tildelt Arbejdernes Byggeforening. Denne Forening har paa Grund af sin Oprindelse og store Betydning Ret til at optages her, skønt Boligerne

Udlejede Lejligheder til Beboelse paa	Det samlede Antal Lejligheder i Kjøbenhavn med de indlemmede Distrikter samt Sundbyerne og Frederiksberg den 1. Februar 1901	Arbejderboliger					
		Gruppe I	Gruppe II	Gruppe III	Gruppe IV	Gruppe V	samtlige Grupper I-V
1 Værelse	12,391	—	749	9	18	—	776
2 Værelser....	45,699	2110	931	92	122	404	3659
3 —	41,699	291	133	330	40	25	819
4 —		2	6	159	16	127	310
Tilsammen:	99,789	2403	1819	590	196	556	5564

for en stor Del beboes af andre end Arbejdere. Under Gruppen II opføres Arbejderboliger, tilhørende alle de ældre Foretagender af velgørende Karakter, under Gruppen III alle de nye gensidige Foreninger, som Loven af 1898

enten direkte har fremhjulpet eller givet Stødet til, under Gruppe IV Arbejderboliger, opførte af Arbejdsgivere for deres Arbejdere; under Gruppen V endelig Statens Nyboders Boliger, dog kun de af Arbejderne paa Orlogsværftet beboede.

For Ensartethedens Skyld har man i Tabellens Tal kun medtaget det beboede Antal Lejligheder den 1. Februar 1901. Det virkelige Antal Lejligheder var noget større, særlig for Gruppen III, der udviste 66 ledige Arbejderboliger, for Aller-Størstedelen saadanne, der var færdige til Benyttelse, men endnu ikke havde modtaget deres Beboere. Ej heller er i Tabellen medtaget de nye Foretagender, hvoraf enkelte vil blive omtalte senere, hvis Boliger ikke var fuldførte i Folketællingsøjeblikket. I Tabellen er ikke optaget Lejligheder over 4 Værelser, da saadanne kun undtagelsesvis beboes af Arbejdere.

Antallet af Arbejderboliger, tilhørende Foreninger m. m., udgjorde med den givne Begrænsning ialt 5565, nemlig 776 Etværelseslejligheder, 3659 Toværelserslejligheder og 819 Treværelserslejligheder. Tilsammen udgør Tallet $5^1/_2$ pCt. af samtlige 1—4-Værelserslejligheder. Størst er Procenttallet for Toværelserslejligheder, nemlig omtrent 8 mod knap $2,_7$ for Tre- og Fireværelserslejlighederne, men erindres maa det jo herved, at Toværelserslejligheden spiller en langt mere dominerende Rolle indenfor Arbejderbeboelsen end Tre- og Fireværelserslejligheder.

Iøjnefaldende er den store Forskel mellem Grupperne II og III, repræsenterende henholdsvis de ældre og de nyere Foreningers Arbejderboliger, som det ses af nedenstaaende lille Tabel, der angiver de tvende Boliggruppers Fordeling efter Værelseantal (*a* og *b*), og hvis tredje Kolonne (*c*) indeholder Procentfordelingen for de gifte, faglærte Arbejderes Boliger i Henhold til en Undersøgelse af Forholdene i 1895, der omfattede nogle, væsentlig af Arbejdere beboede Roder i forskellige Bydele.

Lejligheder paa	*a.* pCt.	*b.* pCt.	*c.* pCt.
1 Værelse.........	$41,_2$	$1,_5$	$15,_1$
2 Værelser........	$51,_2$	$15,_6$	$63,_3$
3 —	$7,_3$	$55,_9$	$17,_5$
4 —	$0,_3$	$27,_0$	$4,_1$

Medens efter Kolonne *c* $15,_1$ pCt. af de gifte Arbejdere boer i Etværelsesligheder, $63,_3$ pCt. i Toværelserslejligheder, altsaa henimod $^4/_5$ i de to laveste Lejlighedsgrupper og kun lidt over $^1/_4$ i Tre- og Fireværelseslejligheder, er Fordelingen i Kolonne *b* langt gunstigere, idet kun omtrent $^1/_6$ af Familierne boer i Et- og Toværelseslejligheder, omtrent $^5/_6$ i Tre- og Fireværelserslejligheder. Mange Forhold har medvirket hertil, t. Eks. de billige Statslaan, der er komne omtrent $^7/_8$ af de under Gruppe *b* faldende Lejligheder til gode, de lavere Grundpriser i de ydre Distrikter, hvor disse Byggeforetagender udelukkende er hjemhørende, og, last but not least, at Be-

boerne vel hører til Arbejderstandens bedre stillede og mest forsynlige Medlemmer.

Af nedenstaaende Tabel faar man Oplysning om Antallet af Beboere i de i den foregaaende Tabel opførte 5564 Lejligheder.

Lejligheder paa	Antal Beboere i Arbejderboligerne under					
	Gruppe I	Gruppe II	Gruppe III	Gruppe IV	Gruppe V	samtlige Grupper I-V
1 Værelse	—	1539	15	34	—	1588
2 Værelser.....		3633	383	562	1201	
3 —	9500	633	1637	200	125	19,530
4 —		33	803	89	731	
Tilsammen:	9500	5838	2838	885	2057	21,118

Det samlede Antal Beboere i de særlig udsondrede Arbejderboliger udgør saaledes omtrent 21000 eller ca. $4,_4$ pCt. af Kommunernes samlede Befolkning. I de indlemmede Brøndshøj- og Valbydistriktet, hvor Størstedelen af de nye Foretagender findes, er Procenttallet betydelig større, nemlig 11 pCt. af den hele Befolkning.

TEKNISKE MEDDELELSER.

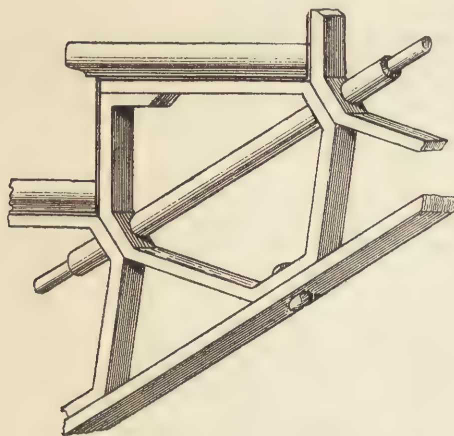
Koptoxyl er et Træprodukt, der fremstilles paa B. Harras Træornamentfabrik i Böhlen i Thüringen. Det forfærdiges af Finérplader, som lægges paa hverandre, med Aarene korsvis, og derpaa ved stærkt hydraulisk Tryk og Varme sammenpresses til Plader af 3 á 4 m. m. Tykkelse.

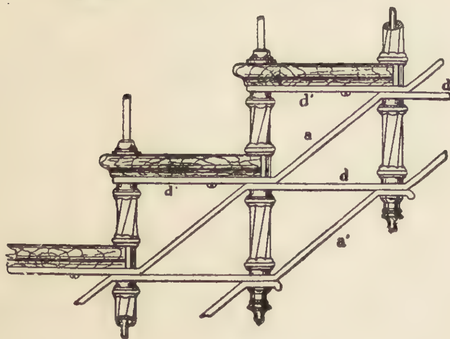
De yderste Plader kan udstyres paa forskellig Maade; enten kan man holde dem som almindelige glatte Finérplader, i hvilken som helst Træsort man ønsker, eller man kan samle dem af flere Stykker, efter Diagonaler, med Friser o. s. v., ligesaa kan man forinden Sammenpresningen udskære i disse Yderplader Figurer, Ornamenter o. l. paa almindelig Intarsiemaner. Koptoxyl-Pladerne fabrikeres i Breder paa 70 Cm. og i Længder paa indtil 2 Meter, men kan efter Forholdene ogsaa udføres i andre Maal. En Plade af den almindelige Tykkelse 3.5 m. m. skal ifølge Forsøg være i Besiddelse af en Modstandskraft, der svarer til Trætykkelse paa 25 m. m. Til Anvendelse ved krumme Flader og til Fastgørelse paa Vægge og Lofter fremstilles særlige Plader af 1,5 m. m. Tykkelse.

Antimerulion. Blandt de Imprægneringsmidler, som i de senere Aar er indført paa Markedet, afgiver Antimerulion, fremstillet af Dr. Zerener, et i mange Henseender udmærket Materiale. Det indeholder Vandglas, en kiselsur Natronforbindelse, i Forening med Chlorid. Vandglasset virker svagt antisep-

tisk og tillukker Træets Porer. Fremfor andre lignende Overstrygningsmidler har det den Fordel at være farveløst, brandfrit og lugtfrit og kan derfor benyttes uden Gene i Beboelsesrum. En eller to Overstrygninger er tilstrækkelig til at give vedkommende Bygningsdel et glasagtigt, ugennemtrængeligt Overtræk, der i Løbet af kort Tid kan males eller tapetseres. To Pund af den flydende Antimerulion dækker ca. 30 Kvadratfod Flade af Træ eller Mur. Man kan ogsaa forhindre Fugtighed fra Grunden i at trænge op i Mure, ved at blande Antimerulion i Mørtelen, som anvendes til nogle faa Skifter umiddelbart over Jordsmonnet; i ældre Bygninger kan man udtage 2—3 Skifter og atter indmure disse med Mørtelblandingen.

Nye Trappekonstruktioner. Hosstaaende Trappekonstruktion skyldes det bekendte Kunstsmedefirma *Ed. Puls* i Berlin Anordningen, der let fremgaar af Figuren, forener Enkelthed i Konstruktionen med stor Bæreevne. De saaledes fremstillede Trapper tager kun ringe Plads op og kan let anbringes i Bygninger, selv af uøvede Arbejdere. De leveres fra Firmaet i forskellige Udstyrelser med Forsiringer af Smedejærn og Bronze og kan forsynes med Trinbelægning af Træ, Linoleum, Marmor, Mosaikplader etc. En Trappe paa $1,_{05}$ Meters Bredde med 72 Trin gennem 3 Etager koster ca. 8000 Kr., hvilket er ca. 11 Kr. pr. Trin.





En anden Konstruktion er *Joly-*Trappen. Vangerne bestaar af parallelle Smedejærnsstykker *a* og *a*, og lignende Diagonaler *d*. De lodrette Forbindelsesstykker *b*. og *b'* samles med Smedejærnsbolte *c*. Ogsaa disse Trapper kan udstyres paa forskellig Maade og forsynes med Slidtrin af forskellig Art. Gelænderet kan udføres i Smedejærn, Kunstsmedearbejde eller Træ, og Trapperne virker ret dekorativt, selv ved enkel Udstyrelse.

FORSKELLIGT.

Brandpolitiet og Bygningsvæsenet paa Landet. I Folketinget har Justitsministeren fremsat et Lovforslag, hvis Hensigt er at træffe Foranstaltninger

for at indskrænke Antallet af og Skaden ved de i voksende Tal stedfindende Ildebrande paa Landet. Blandt de Foranstaltninger, som i saa Henseende er mulige og kan træffes uden uforholdsmæssig Byrde for den enkelte, staar i første Række en grundig Forbedring af Tilsynet saavel med nye Bygningers Opførelse som med den behørige Vedligeholdelse af bestaaende Bygninger, for saa vidt den af Brandsikkerhedshensyn maatte kræves.

Tilsynet med Bygningers Opførelse paahviler nu ifølge Brandpolitiloven „Sognefogederne under Politimesterens og Amtmandens Overtilsyn", men dette Tilsyn kan ifølge Sagens Natur kun være lidet virksomt. Bedre vilde det være, om den byggende var pligtig til førend Opførelsen at gøre Anmeldelse for en Tilsynshavende, der, forinden Arbejdet paabegyndes, forvisser sig om, at Bygningen overhovedet kan opføres paa det paagældende Sted, og som tillige har Tilsyn med Byggeforetagendets Udførelse og godkender det byggede, før det tages i Brug. Dette Hværv foreslaas henlagt under en af Sogneraadet særligt valgt Mand, en Bygningsfoged.

Det foreslaas tillige, at Skorstene altid skal renses af faglærte og autoriserede Skorstensfejere under disses Ansvar, og Udgiften paaregnes at kunne fastsættes til et saa overkommeligt Beløb som ca. 35 Øre pr. Skorsten i 1 Etages Bygninger for hver Rensning. Indføres denne Foranstaltning, vil i Forbindelse hermed Brandsynet kunne henlægges til Skorstensfejerne, og et ganske anderledes grundigt Eftersyn end det nuværende vil kunne opnaas.

✕

Arbejderboliger. Efter Anmodning af den herværende tyske Gesandt har Indenrigsministeriet ønsket bragt til almindeligt Kendskab, at der i Dagene fra den 16de til den 18de Juni d. A. i Düsseldorfs saakaldte „Tonhalle" i Forbindelse med den i nævnte Stad samtidig stedfindende Industriudstilling vil blive afholdt en Kongres til Behandling af Spørgsmaalet om Tilvejebringelse af sunde og billige Arbejderboliger. Anmeldelse om Deltagelse i Kongressen vil være at rette direkte til Kongressens Generalsekretær, Professor, Dr. *H. Albrecht*, Berlin, Gross-Lichterfelde, Schillerstrasse Nr. 11.

✕

Kataloger. Frederiksholms Tegl- og Kalkværkers Aktieselskabs nye Katalog er udkommet. Det er i Format en Del mindre end det kendte Katalog fra 1890, men Profilerne af Formsten saa vel som de gengivne Mønstre og Ornamenter er i Hovedsagen de samme, som fandtes i det tidligere Katalog. Hermed være det dog ikke sagt, at Fabrikken tilsyneladende har været stillestaaende i den forløbne Tid; thi om den betydelige tekniske Udvikling, der indenfor vor Teglværksindustri har fundet Sted i de senere Aar, og i hvilken Fabriken har taget saa væsentlig Del, vidner bl. a. det sidste Billede i Katalogen, som gengiver den smukke og righoldige Opstilling i den danske Afdeling paa Udstillingen i Stockholm 1897. Heraf fandtes ogsaa en Del Prøver paa den i Marts Maaned d. A. afholdte Udstilling af nyere Bygningsmaterialer i Industriforeningen.

Brødr. Tøfner har udsendt et meget fint og smagfuldt udstyret Katalog over sine Artikler paa Vandkloset, Badevæsen samt Gas- og Vandanlæg Omraadet. Blandt Illustrationerne, hvoraf der er en stor Mængde, findes ogsaa Interiører fra Forretningens egne Lokaler paa Aaboulevard. Iøvrigt indeholder det omfangsrige Katalog meget tydelige og klare Gengivelser af Vandklosetter i forskellige Konstruktioner og Udstyrelser med enkelte Dele til samme, Badeovne og Badekar med alt Tilbehør, Vadskeapparater, Haner, Kummer, Kaminer o. s. v. Alt er praktisk og overskueligt ordnet, ligesom ogsaa Dimensioner og Priser er vedføjet.

En Paraply er forbyttet ved Architektforeningens Besøg paa Statsprøveanstalten og bedes atter byttet der.

Dødsfald. Tømrermester *C. P. Jørgensen.* Fhv. Malermester *J. A. T. Rosenberg.*

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Belysningsvæsenet. Ved Licitationen over en Ammoniaklagerbygning paa Østre Gasværk indkom 22 Tilbud, hvoraf de 3 laveste Tilbud var følgende: J. C. Hansen Kr, 10,379; C. A. Tesch Kr. 10,439; L. Th. Krog Kr. 10,597. Det højeste Tilbud var paa Kr. 12,900. J. C. Hansens Tilbud blev antaget.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Kong Georgsvej 22.	Enkefru H. Petersen.	Enkefru C. Beltoft.	19,000 Kr.
Thygeslund pr. Hadsund.	Propr. Hollesen.	F. Svendsen.	70,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Gjedser.	Overbygning til Lokomotivdrejeskive.	Statsbaneanl., Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Maj	24	1
Gjedser.	2 Stk. Broklapper med Løfteapp. m. m. til Færgeanlæg.	Statsbaneanl., Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Maj	24	2
Gjevninge.	Opf. af Forsamlingsbygning.	Gaardejer Petersen, Gjevninge.	Maj	25	12
Bolle.	Lev. af Bygningsmaterialer til Bolle Brugsforening.	Peter Kristensen, Bolle.	Maj	26	6
Bredballe.	Opf. af Forsamlingshus.	J. E. Bertelsen, Bredballe Strand.	Maj	28	6
Hjørring.	Levering af Støbejærnsrør etc til Gasværk.	Borgmesterkont. i Hjørring.	Maj	28	12
Kjøbenhavn.	Levering af div. Glas.	Statsbanernes Maskinafdeling, Colbjørnsensgade 6.	Maj	31	1
Kjøbenhavn.	Lev. af 10,000 Cnt. Portland Cement.	Vej- og Kloakanl., Ny Raadhus.	Maj	31	12
Aalborg.	Lev. af et Parti Tømmer og Planker.	Stads- og Havneing., Aalborg.	Juni	2	8½
Aalborg.	Lev. af Støbejærnsrør.	Stads- og Havneing., Aalborg.	Juni	2	8½
Aarhus.	Lev. af Tømmer, Jærnmateriale etc. til Havn.	Havneing. Kont., Aarhus.	Juni	3	3
Helsingør.	Lev. af Brosten, Tømmer, Tjære etc. til Havn.	Havneing. Bech, Helsingør.	Juni	4	12
Aarhus.	Lev. af Kantsten, Brosten, Skærver og Søsten.	Sagf. J. P. Sørensen, Aarhus.	Juni	7	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Skinner og Forbindelsesdele til Statsbanerne.	Baneafd. Kont., Colbjørnsensg. 11.	Juni	9	2

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 30. MAJ 1902
N° 35

DANSKE ARBEJDERBOLIGER.

Af *Cordt Trap* og *Olaf Schmidth.*

II.

DET Beløb, som ifølge Loven af 1898 skulde ydes under Form af billige Laan til Arbejderboliger, udgjorde ialt 2,000,000 Kroner. Dette Beløb er nu saa godt som fuldstændig opbrugt, idet der er udlaant ialt 1,998,800 Kroner til følgende Foretagender:

1) Byggeforeningen „Godthaab“, Sundbyerne	381,800	Kr.	00	Øre
2) Arbejdernes 100 Mands Byggeforening „Enighed“, Brøndshøj	360,000	„	00	„
3) Foreningen „Venners Hjem“, Valby	160,000	„	00	„
4) Frederiksberg Arbejderes Byggeforening	370,000	„	00	„
5) Arbejdernes Byggeforening, stiftet af Burmeister & Wains Arbejdere	180,000	„	00	„
6) Frederiksberg Arbejderhjem	12,000	„	00	„
7) Arbejdernes Byggeforening i Fredericia	30,000	„	00	„
8) Aktieselskabet til Opførelse af Arbejderboliger ved Rørdal, Aalborg	100,000	„	00	„
9) Valby Arbejderes Byggeforening	300,000	„	00	„
10) Hobro Kommune til Opførelse af Arbejderboliger	25,000	„	00	„
11) Foreningen til Opførelse af Arbejderboliger i Roskilde	17,333	„	33	„
12) Byggeforeningen for Jærnbanepersonalet i Masnedsund	23,000	„	00	„
tilsammen	1,959,133	Kr.	33	Øre
Hertil vil yderligere eventuelt komme for de to sidstnævnte Foreningers Vedkommende .... nemlig henholdsvis 22,666 Kr. 67 Øre og 17,000 Kr., idet der er givet hver af disse Foreninger Tilsagn om et Laan paa indtil 40,000 Kroner.	39,666	„	67	„
ialt	1,998,800	Kr.	00	Øre

Byggeforeningen „Venners Hjem“.

Denne Forening stiftedes d. 22. Maj 1898. Af dens Love skal vi hidsætte følgende:

Foreningens Formaal skal være i Kjøbenhavn eller dens Nærhed at opføre gode og sunde Boliger til Brug for Foreningens Medlemmer; disses Antal skal være mindst 50.

Foreningens Formaal søges naaet gennem Erhvervelsen af et Grundstykke med passende Beliggenhed og Opførelse derpaa af et til Medlemsantallet svarende Antal Huse, hvert for sig indrettet til én Familie.

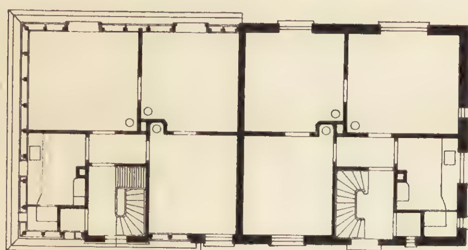
Hvert Medlem maa kun eje et Hus.

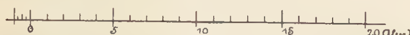
Brugsretten er fra Medlemmernes Side uopsigelig, ligesaa fra Foreningens Side, saa længe Medlemmerne overholder de paatagne Forpligtelser.

Brugsretten til Husene fordeles ved Lodtrækning.

Skulde 2 Medlemmer blive enige om en Ombytning af de dem tilfaldne Huse, vil saadan Ombytning kunne ske med Bestyrelsens Samtykke.



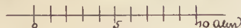


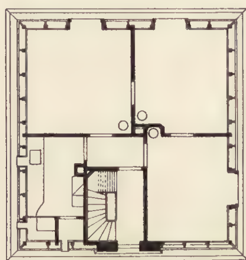


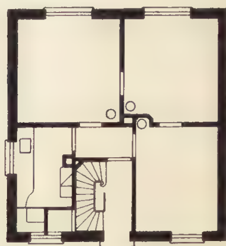
FREDERIKSBERG ARBEJDERES BYGGEFORENING. ARCHITEKTER: G. TVEDE og O. SCHMIDTH.

Afgifter, Skatter, Brandpenge o. lign. samt Renter og Amortisation af Foreningens Gæld fordeles lige paa samtlige Huse.









FREDERIKSBERG ARBEJDERES BYGGEFORENING. ARCHITEKTER: G. TVEDE og O. SCHMIDTH.

Hver Bruger betaler den paa det ham til Brug overladte Hus hvilende Andel i maanedlige, forud forfaldende Rater, samt vedligeholder Huset efter Bestyrelsens Anordning.

Det ethvert Medlem tilfaldne Hus maa kun benyttes af vedkommende

Medlem og de til hans Husstand hørende Personer. Al Fremleje af hele Huset eller af Dele deraf er forbudt.

Undlader en Bruger at betale den stipulerede Ydelse 8 Dage efter Forfaldstid og Paakrav, kan Bestyrelsen lade ham udsætte af Huset, og han har da intet som helst Krav paa det Beløb, som han muligt maatte have betalt i Afdrag, men dette kommer Foreningen til Gode.

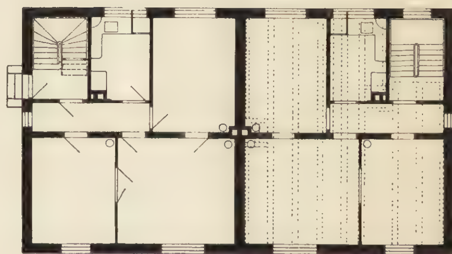
Skulde et Hus, der saaledes er bleven ledigt, ikke straks ønskes overtaget af et nyt Medlem, er Bestyrelsen berettiget til at udnytte det paa bedste Maade for Foreningen, dog saaledes, at det ingen Sinde maa udlejes billigere end den Ydelse, et nyt Medlem vilde have at svare, og ikke med længere Opsigelsesfrist end 1 Maaned.

Enhver Bruger taber sin Ret, naar han, efter derom at være advaret, gentagende overtræder nogen af de Bestemmelser, som Bestyrelsen maatte træffe til god Ordens Overholdelse.

Naar særlige Omstændigheder taler derfor, kan Bestyrelsen dog indrømme en Henstand af indtil 3 Maaneder med den stipulerede Ydelse, dog saaledes at Brugeren senere successivt afvikler Forholdet.

For Foreningens Gæld og Forpligtelser overfor Tredjemand hæfter Medlemmerne med solidarisk Ansvar. Ved Indmeldelser underskrives en Deklaration herom.





VALBY ARBEJDERES BYGGEFORENING. ARCHITEKT: MANDRUP-POULSEN

Efterhaanden som Foreningens Gæld amortiseres, nedsættes hvert 5te Aar Ydelsen med det da ikke nødvendige Rentebeløb. Brugerne har derhos Ret til at gøre ekstraordinære Afdrag paa den paa vedkommende Hus hvilende Andel af Foreningens Gæld og vil da straks erholde en forholdsmæssig Nedsættelse i den aarlige Ydelse.

Naar Foreningens Gæld i sin Helhed er afviklet, er Foreningen pligtig og har Ret til at udstede Skøde til hver enkelt af de daværende Brugere paa vedkommende Hus.

Kan Enighed mellem Arvinger ikke opnaas, fordi flere af saadanne ønsker at indtræde i Forholdet, bliver Afgørelsen at træffe ved Lodtrækning mellem de af Arvingerne, hvis Indtrædelse Bestyrelsen kan bifalde.

Kan Enighed mellem Arvingerne af andre Grunde ikke opnaas, eller Bestyrelsen ikke kan billige nogen Arvings Indtrædelse, vil Huset blive at overlade et nyt Medlem paa de oprindelige Betingelser.

Hvis Forholdene maatte medføre, at Foreningen maa ophæves, da kan dette ske under Sanktion af Finansministeriet, naar mindst $^3/_4$ af Medlemmerne stemmer derfor.

Naar Ejendomsretten til de enkelte Huse er overgaaet til Medlemmerne, ophæves Foreningen, og dennes mulige, øvrige Aktiver fordeles mellem Medlemmerne efter Generalforsamlingens Beslutning.

Enhver, der af Interesse for Sagen ønsker at støtte denne, vil kunne optages som ekstraordinært Medlem med et maanedligt eller aarligt Bidrag eller et Bidrag en Gang for alle af henholdsvis mindst 2 Kr., 24 Kr. og 100 Kr.

Om Foreningens Virksomhed paa Grundlag af dens Love skal nævnes følgende:

Foreningen har i Henhold til ovennævnte Lov af 26. Febr. 1898 erholdt et Laan af Statskassen, stort 160,000 Kr., der forrentes og amortiseres paa den i Loven fastsatte Maade med 3% + 1% pr. Anno. Dens Medlemstal er 52, og den erhvervede i sin Tid ved Trekronersvej i Valbydistriktet et Grundstykke, som har kostet ialt 62,400 Kr. Heraf har Foreningen delvis ved Hjælp af det af hvert Medlem efterhaanden indbetalte Indskud af 100 Kr. pr. Medlem indbetalt 5000 Kr., medens Resten indestaar paa 2. Prioritet efter Statslaanet med 5% Rente pr. Anno og fast aarligt Afdrag af 2000 Kr. Hvert Medlem har modtaget et af Foreningens Huse, som alle er opførte som ganske ens Dobbelthuse. Hvert halve Dobbelthus rummer en selvstændig Bolig bestaaende af 4 Værelser, 2 forneden og 2 foroven, Køkken, Loftsrum og et lille Udhus. Til hvert Hus hører 800 □ Al., hvoraf 120 □ Al. er bebygget, medens Resten er udlagt til Gaardsplads og Have.

Hvert Enkelthus har kostet i et og alt c. 5000 Kr., hvori dog ikke er indbefattet Haveanlæg o. lgn.

Til Forrentning og Amortisation af Prioritetslaanene samt til Opfyldelse af Foreningens øvrige Forpligtelser, herunder Skatter, Afgifter, Administration m. m., betaler hvert Medlem 25 Kr. pr. Maaned, hvoraf c. 7 Kr. maa regnes som Afdrag paa Foreningens Gæld.

Ved Vurderingen sattes Værdien af hvert enkelt Hus til 6,500 Kr. og Lejen for et saadant til 350 Kr. om Aaret.

Foreningens Medlemmer er for den langt overvejende Del Haandværkere, d. e. Svende, medens Resten er Arbejdere, smaa Bestillingsmænd o. lgn.

Af de i vor Afhandling af 1900 nærmere omtalte Foreninger skal vi nedenstaaende gøre Rede for, hvorledes enkelte indtil Dato har udviklet sig.

Nyboder.

I Beretninger om danske Arbejderboliger i Anledning af Kongresserne i Paris 1889 og 1900 er ret udførligt omtalt Danmarks ældste Samling

Boliger af denne Slags, nemlig Søværnets Huse for alle Grader, dog hovedsageligt for Arbejdere og Underklasserne, Nyboder, og i Beretningen af 1900 nævnedes, at Tanken om at flytte Nyboder havde været fremme, fordi Kjøbenhavns stærke Opvækst, ogsaa i Omegnen af denne Bydel, samt tillige andre Forhold tidligere eller senere maatte gøre en saadan Flytning nødvendig. Siden da er denne Tanke udviklet videre, og Sagen er nu saa vidt fremme, at der foreligger et fuldstændig udarbejdet Forslag til Realisation af Størstedelen af det gamle Nyboder samt til Opførelse af nye Boliger for Søværnets faste Mandskab, et Forslag som er forelagt Rigsdagen i Samlingen 1901—1902.

Vi skal ofre det udarbejdede Forslag en kort Omtale.

De foreliggende Beregninger gaar ud paa, at Værdien af den paagældende Del af det gamle Nyboders Grunde er stor nok til i alt væsentlig at dække Udgifterne til Opførelsen af den nye Koloni. Lovgivningsmagten skulde da efterhaanden stille de fornødne Beløb til en fremskridende Ombygning til Raadighed for senere, efterhaanden som de nye Bygninger vare fuldførte, ved Realisation af de gamle med dertil hørende Arealer at søge Udlægene dækkede.

Det har voldet en Del Vanskelighed at udfinde en passende Grund til den nye Koloni; thi den skulde i sanitær Henseende selvfølgelig være tilfredsstillende og med Hensyn til Beliggenheden saa nær som muligt ved Orlogsværftet, hvor Størsteparten af de fremtidige Beboere har deres Virksomhed; men Bekostningen dertil maatte jo ogsaa være overkommelig. Efter lange Overvejelser standsede man da ved at vælge en Del af selve Orlogsværftet til Byggegrund, nemlig den sydligste af de Holme, hvorpaa det ligger, den saakaldte Arsenalø. Dette Valg rummer den ubestridelige Fordel, at Arbejderboligerne vilde komme til at ligge i størst mulig Nærhed af Arbejdsstederne, samt at man ikke nødsagedes til at indkøbe nye Arealer. Men til Gengæld er Boniteten af Arsenaløen af en saadan Beskaffenhed, at der ikke kan opføres Beboelseshuse paa den. Øen er nemlig i sin Tid dannet ved Opfyldning, hvortil er anvendt Mudder og andre Bestanddele, der ifølge Tilstedeværelse af Grundvand er i stærk Gæring, og man har erfaret, at de herved udviklede Luftarter er af dræbende Natur. Forinden der derfor kan være Tale om at benytte Arealet til derpaa at opføre Beboelseshuse, maa Grunden underkastes en gennemgribende Forbedring, hvilket man efter lange Overvejelser har tænkt sig udført saaledes, at hele det sundhedsfarlige Mudderlag fjernes og erstattes af ren, indskyllet Sandfyld. Denne Foranstaltning er naturligvis ganske omstændelig om end meget radikal; men Resultatet bliver i sanitær Henseende fortræffeligt og indeholder desforuden andre Fordele i teknisk Henseende, og endelig er det ikke afskrækkende i økonomisk Henseende, netop fordi Arealets betydelige Udstrækning tillader Arbejdets Gennemførelse i stor Stil. Den paagældende Del af Øen, indbefattet en Kanal, som det er fundet rigtigst at udfylde, maaler nemlig c. 300,000 □ Al. (c. 118,200 □ Mt.), og da Udgiften til Forbedringen er anslaaet til at ville andrage c. 640,000 Kr., vil den forbed-

rede og til Opførelse færdige Grund staa i godt 2 Kr. pr. □ Al., en Pris, der henset til Beliggenheden og til, hvad der er betalt for Grunde i Nærheden, maa betegnes som moderat.

Ved Projekteringen af de nye Bygninger har man gennemført at lægge Boligerne i 3 Beboelseslag i Stedet for i færre, dels for at tilvejebringe saa meget frit Areal om Husene som muligt, dels med Udsigten til en eventuel nødvendig Udvidelse for Øje og endelig af økonomiske Grunde. Tillige har man af ovennævnte Aarsager sammenbygget Husene i Blokke, mest som 5 dobbelte. Men alle disse Blokke ligger frit paa Arealet med rigelig Sol- og Luftpaavirkning paa alle Sider, og med Hensyn til deres Indretning har man fulgt Eksemplerne fra de bedste, kendte Arbejderbolig-Typer.

Da Hovedformaalet med den hele Foranstaltning gaar ud paa at skaffe Arbejdere og lavt lønnede Funktionærer gode og billige Boliger, er det en Selvfølge, at Smaaboligernes Antal er det største. Der er i alt projekteret 258 Lejligheder med 2 Værelser, 258 med 3 Værelser, 84 med 4 Værelser, medens der til Officerer og Embedsmænd er planlagt opført 42 Stk. 4, 5 og 6 Værelsers Boliger med Pige- og Badeværelser. Men foruden de egentlige Værelser hører til hver Bolig Entrè, indmuret Skab, et Kælder-, et Pulter- og et Brændselsrum, hvornæst Fælleslokaliteter som Vadskerum, Tøjsammenlægningsrum og Tørrelofter er indrettede i Tagetagen. Samtlige Boliger forsynes med Vandklosetter, dog saaledes, at 2 Familier i de to- og tre Værelsers Boliger er fælles om 1 Kloset, og til Smaakaarsfolkene er paaregnet indrettet Styrtebadsrum i Vadskerummene.

Paa Arealet henlægges Bygningerne i Karréer med Forhaver og de af Bygningerne dannede Rum udlægges dels til Gaardsplads, dels til Haver, hvoraf hver Familie i hele Kolonien faar et Stykke. At alle Veje vil blive træbeplantede, og at Gas- og Vandforsyning samt Spildevandssystemet vil blive ordnet efter de bedste Principper, er en Selvfølge.

Til Kolonien er endelig tænkt knyttet et Børneasyl og en Bygning indeholdende Udsalg af forskellig Art; derimod har det af økonomiske Grunde ikke kunnet lade sig gennemføre at medtage særlige Bygninger til Ungkarle samt til Enker og Pensionister, hvilket oprindeligt har været Tanken.

Bekostningen til Bygningernes Opførelse med Tilbehør af alle Ordninger af enhver Art er anslaaet til at ville andrage omtrent 3,600,000 Kr.; men hertil kommer forskellige Summer til Erstatningsbygninger, Bolværker o. s. v., saaledes, at det hele Foretagende, inklusive den omtalte Forbedring af Grundarealet, vil løbe op til c. 4,400,000 Kr.

Arbejdet er beregnet at kunne gennemføres paa 5 Aar, af hvilke 2 vil medgaa til Arealets Tilberedelse.

Hvad Skæbne Sagen vil faa er det, ikke let paa Forhaand at danne sig noget paalideligt Begreb om; men under den Behandling, Sagen indtil nu har været underkastet, var der i Folketinget Enighed om, at det gamle Nyboder i en nærmere Tid burde nedlægges, samt om, at det udarbejdede Forslag til den nye Koloni var særdeles tiltalende; men hermed standsede

rigtignok ogsaa Enigheden, dels begrundet paa økonomiske Betragtninger dels paa Uvisheden om, hvorvidt det maatte anses for rigtigt overhovedet at bevare Boliger, som udelukkende skulde være til Gode for Søværnet.

MODERNE PRIVATHUSE.

I udenlandske Fagblade er man begyndt at drage til Felts mod de moderne Spekulationsejendomme, som i de senere Aar er skudt op alle Vegne, og som vi desværre ogsaa kender godt til herhjemme.

Den Overvurdering af Grundværdien, som var fremherskende under sidste store Byggeperiode, har nemlig medført en Udnyttelse af Grundarealet, som fuldstændig har ødelagt og forkvaklet de Beboelseslejligheder, som skriver sig fra de senere Aar. Det sørgelige er, at de Ulemper, som denne Massebebyggelse har medført, i Reglen ikke lader sig rette, og derfor vil være følelige i vide Kredse. Imidlertid synes det, som om Bygmestrene endnu ikke har den rette Forstaaelse af de Mangler, der knytter sig til den af dem anvendte sammentrængte Byggemaade, men stadig betragter det som en Borgmesterdyd — eller rettere en Bygmesterdyd — at indrette mangeværelsers Lejligheder paa det mindst mulige Grundareal, idet de gaar ud fra, at Folk nok skal leje disse Lejligheder, naar der blot kan skiltes med „alle Nutidens Bekvemmeligheder“. En Husejer anvender altid dette Slagord med en Tilforladelighed og Selvbevidsthed, som ikke blot skriver sig fra en naturlig Ulyst til at finde alle Klager uberettigede, men virkelig er dikteret af indre Overbevisning. Hvis en ældre Lejer klager over Lejlighedens Mangler, betragtes det blot som en let gennemskuelig Form for en Nedprutning af Huslejen, og er det et Menneske, der søger en Lejlighed, stilles han enten straks overfor Badevandsbeholderen i Køkkenet, føres ind i Badeværelset, Vandklosetrummet eller ud paa Altanen, og hvis han endnu skulde fastholde sin Mening om Mangler, ledes han ind i et mørkt Rum mellem Køkken og Spisestue — eufemistisk kaldet Anretterværelset — og hermed mener Husværten for alle Tider at have slaaet en Pæl gennem den Paastand, at hans „Bekvemmeligheder“ ikke er tidssvarende. Mange Gange lykkes det virkelig at faa den eventuelle Lejer bragt til Taushed; han imponeres af Bekvemmelighederne og finder sig i, at alle Værelserne er for smaa. Og saa er Værten fornøjet — i alt Fald til næste Opsigelsestermin.

Lad os — med al Anerkendelse af „Bekvemmelighederne“ og Altanen — betragte en saadan Lejlighed. Fra en lang Korridor fører en Mængde Døre ind til forskellige Værelser, hvilket straks bringer Tanken hen paa Hoteller eller Pensionater. Man kommer ind i Dagligstuen, et lille Rum, hvis Ydervæg helt er optaget af Vinduer. Foruden den Fløjdør, man er kommen ind af, fører Fløjdøre til Værelserne paa begge Sider. Det eneste Hjørne, Stuen ejer, er optaget af en Porcellænsovn, der i Forbindelse med de vældige Fløjdøre kun levner diminutive Flader paa de to til-

stødende Vægge. Paa den tredie er der med Nød og næppe saa megen Vægplads, at et Klaver eller en Sofa kan anbringes. Møblering af et saadant Værelse kan kun ske fra Centrum af. Man begynder med at ophænge en Hængelampe eller Lysekrone, under denne anbringes Divanbordet og omkring dette atter Siddemøblerne i saa stort Antal, som der paa nogen Maade er Plads til. Ved Væggene er der, naar Klaveret er anbragt, højst Plads til et Spejl, en Etagere eller lignende — og dermed Punktum. En Plads, hvor man kan sidde lunt og tilbagetrukket, findes ikke, hvis man ikke vil krybe ind mellem Palmerne ved Vinduet, hvad man helst bør lade være med, hvis man ikke vil udsætte sig for Husfruens ængstlige eller vrede Blikke. Man er uhjælpelig henvist til de Forundringsstole, som er anbragt midt paa Gulvet mellem Vinduet og de tre vældige Fløjdøre.

Gennem en af disse træder man ind i Spisestuen. Langs alle Væggene løber her et Brystpanel, hvorover er anbragt en lang Gesimshylde, hvor Lejeren føler sig forpligtet til at udstille en Række af forskelligartede Genstande, men som nærmest er skikket til Opsamling af gammelt Støv, Skønt en Spisestue bør være lys og venlig, gør Bygmesteren den oftest til Lejlighedens mørkeste og tristeste Rum, hvilket er saa meget uheldigere, som Spisestuen oftest i det daglige Liv benyttes som Fruens Arbejdsrum og Børnenes Læseværelse. Væggenes Farve og Dekoration er i Reglen holdt i mørke grumsede Toner, der ikke tjener til at forhøje Værelsets uhyggelige Præg.

I de andre Værelser er Farve og Udsmykning derimod pompøs og udfordrende nok — men samtidig billig. Altid skal der være brede Broncestreger paa de suppefarvede Vægge og paa de tonede Døre. Selv de billige Kehlstødlister skal være broncerede saavel som den meningsløse Gesims over de i Forvejen altfor høje Fløjdøre. Gibsloftet, der ofte er omhyggeligt og pænt udført, gaar heller ikke fri for Aftoning og Broncering paa Lister og Rosetter. Det er en ren Bedrøvelighed at se et Møblement i enkle og rene Former føre en haabløs Kamp mod al denne Udstafering.

Tænker man tilbage paa en mere beskeden Fortid — til Mahognitiden —, hvor der ikke eksisterede Saloner, men Dagligstuer med Afstand fra Hjørne til Vindue, med rummelige Gulvflader og store Vægpladser, hvor den lange Sofa og det ovale Bord befandt sig udenfor Gennemgangstrafiken, og hvor der var en lun Krog for Bedstefaderstolen, og hvor Bornholmeren, Hjørneskabet og Chatollet havde bekvem og naturlig Plads, byttede man maaske nok en Del af de moderne Bekvemmeligheder med de rummelige Stuer og den lune Hygge.

Naturligvis skal man ikke lade haant om de tidssvarende Forbedringer, men lad os ikke glemme, hvad der gjorde de gamle Hjem saa hyggelige og karakterfulde — de gode Forhold i rummelige Værelser uden overflødige Fløjdøre.

W.

POLERINGEN AF 6-RAMMEDE VINDUER.

Ved disse Vinduer, der anvendes meget, er der ved den Maade, hvorpaa de almindeligt beslaas, den Ulempe, at man vanskeligt kan polere alle Ruderne udvendigt uden at løfte den ene Ramme af, hvilket ikke er saa heldigt, hvor der kun er Piger til at udføre dette Arbejde.

For at komme ud over denne Ulempe, er der jo konstrueret forskellige Slags Beslag og truffet andre særlige Anordninger; men da disse dels forekomme mig at være for komplicerede, dels for kostbare, under almindelige Forhold, vil jeg her fremsætte en Tanke, hvorved Opgaven efter min Mening løses paa en simplere Maade.

Paa den midterste Ramme sættes Beslag forneden saaledes, at Rammen lukkes ud efter foroven, saa meget, at Rammen kommer til at staa i en skraa Retning udefter af omtrent 30 á 40 Grader; man vil da let kunne komme til at polere Ruderne udvendigt i Side og Overrammerne.

Rammen holdes i den skraa Retning ved 2 stærke Kæder eller lignende, en paa hver Side i Postene, og lukkes med 2 eller maaske hellere 4 Tilholdere med Kroge i Postene, paa sædvanlig Maade.

Beslaget forneden maa indrettes til, at Rammen let kan tages af. Rammen kan maaske ogsaa hænge foroven og skydes ud forneden.

Denne Maade, at løse Poleringsspørgsmaalet paa, fordyrer ikke Vinduet meget og er simpel, og jeg antager ikke, der fra Autoriteternes Side vil blive gjort Indvendinger herimod.

F. Bøttger.

TEKNISKE MEDDELELSER.

En automatisk Skydedør er opfunden og patenteret af Maskinfabrikant *Merkelbach* i Wiesbaden. Gulvfladen foran og bagved Døren er ved en Vippe- og Vægtstangsindretning sat i Forbindelse med et i Væggen skjult Apparat, hvis Hoveddele er et Par Tandhjul og en Metalbøjle. Naar en Person altsaa betræder den bevægelige Gulvflade foran Døraabningen, glider Døren lydløst ind i Væggen, for atter, naar Vedkommende er passeret, ved Hjælp af en almindelig Kontravægt at føres tilbage til sin tidligere Plads.

FORSKELLIGT.

Den tekniske Forening. I Anledning af, at denne Forening nu har bestaaet i 25 Aar, har Foreningens Sekretær, Artillerikaptejn *C. F. Gjernals* offentliggjort en Beretning om Foreningens Virksomhed i de forløbne Aar.

Den tekniske Forening stiftedes den 24. Marts 1877 paa et Møde, der var indvarslet af daværende Ingeniørkaptejn *O. V. Hoskjær* og en Kreds af andre Mænd, og som dirigeredes af Vandbygningsdirektør, Etatsraad *C. Carl-*

sen. Denne sidste blev valgt til Formand og fungerede i denne Stilling fra 1877—81; han efterfulgtes af Hoskjær, der var Formand indtil sin Død 1895. Efter ham var Professor *Holmberg* Formand i to Aar og afløstes i 1897 af den nuværende Formand, Generalmajor *Wagner.* Foreningen, der nu tæller 462 Medlemmer, har udfoldet en betydelig Virksomhed, som dels har bestaaet i Afholdelse af Møder med Foredrag og Diskussion, dels i Aflæggelse af Fællesbesøg i tekniske Etablissementer. Samtidig har Foreningen udgivet et Tidsskrift, til hvis Udgivelse Staten og flere Velgørenhedsfond har ydet Bidrag, og som siden 1892 er udkommet med 12 maanedlige Hefter aarlig. I 1893 aabnedes en Læsestue, som siden 1899 har haft Læse- og Biblioteks-lokale i Industriforeningens Bygning, Vestre Boulevard 18. Af Smaaskrifter har Foreningen udgivet en Række saavel af teknisk som hygiejnisk Indhold, ligesom den ved Prisopgaver har bidraget væsentlig til Belysning af forskellige tekniske Spørgsmaal. Desuden har den udfoldet en forskelligartet Virksomhed ved særlige Lejligheder, f. Eks. i Anledning af Spørgsmaalet om en Kattegathavn, af Bygningsloven for Staden Kjøbenhavn, af Metersystemets Indførelse i Danmark og af Kystbeskyttelsesarbejder paa Jyllands Vestkyst etc.

Konkurrence. Aarhus Kommunalbestyrelse indbyder til offentlig Konkurrence vedrørende et Ting- og Arresthus i Aarhus. Fristen udløber den 1. September d. A. Program for Konkurrencen faaes udleveret ved Henvendelse til Byraadets Kontor, Rosengade 24, Aarhus.

Verdensudstillingen i St Louis 1903. Paa den Udstilling, som aabnes d. 30. April 1903 i St. Louis til Minde om de Forenede Staters Erhvervelse af Louisiana, vil Kunstafdelingen blive forestaaet af Professor *Halsey C. Ives,* den samme, som der forestod Kunstafdelingen i Chicago 1893.

Kunstafdelingen i St. Louis har antaget en Klassifikation baseret paa en mere udstrakt Plan, end det hidtil har været Tilfælde ved internationale Udstillinger. Ifølge denne nye Plan er det blevet bestemt, at der ikke skal gøres nogen Forskel paa, hvad der i Almindelighed kaldes „de skønne Kunster", og paa det, som kaldes „Kunstindustri". Al Kunst, enten den er fremstillet paa Lærred, i Marmor, Gips, Træ, Metal, Glas, Porcellæn eller Tøj — for saa vidt Kunstneren har udført sit Arbejde med Overbevisning og Kendskab — anses lige værdig til at respekteres i Forhold til dens Værd fra Inspirationens og Teknikens Standpunkt. Ifølge denne nye Klassifikation kan Udstillingsbygningerne med deres Mur — og andre Dekorationer ogsaa antages som Udstillingsgenstande i Kunstafdelingen med Berettigelse til saadanne Præmier, der maatte blive tilkendt dem under et System, som senere vil blive bekendtgjort.

Billedhuggerarbejde, der anvendes i Arkitekturen, vil blive udstillet i særskilte Gallerier for Arkitektur; disse fører ind i den internationale Skulptur-Afdeling. Alt Billedhuggerarbejde, der er anvendt paa Udstillingsbygningerne enten af Udstillingkommiteen eller af Private, kan deltage i Kon-

kurrencen om saadanne Præmier, der maa blive tilkendt det under et System, som senere vil blive bekendtgjort.

Der er paa Udstillingen sørget for særskilte Gallerier for Opstillingen af Modeller til Bygninger, Billedhuggerarbejder, Træskærerarbejde, pyrografiske Arbejder, Mosaik, Glasmosaik, Tegninger og Fotografier af Planer, allerede opførte Bygninger samt af originale dekorative Detaljer. Som Eksempel paa, hvor omfattende Klassifikationen i denne Gruppe er, maa omtales, at Bygninger opførte paa Udstillingsgrunden enten af Udstillingskommiteen eller ved privat Foretagende tillige med disses artistiske Detaljer i Form af Skulptur, Malerier eller andre Dekorationer, kan deltage i Konkurrencen om saadanne Præmier, der maa blive dem tilkendt under et System, som senere vil blive bekendtgjort — alt under Forudsætning af, at saadanne Bygninger og dekorative Detaljer bliver antagne som Udstillingsgenstande af den til Bedømmelse heraf udvalgte Jury.

Udenlandske Kunstnere fra Lande, der ikke er repræsenterede af en Regeringskommission eller en Nationalkomité, maa sende deres Ansøgninger til Chefen for Kunstafdelingen inden 1. Juli 1902. De maa underrette ham om Antallet af de Værker, de ønsker at udstille, Emnerne og Dimensionerne (indbefattet Rammerne). De vil da faa Underretning om, hvor de skal sende deres Værker, for at de kan besigtiges af en særskilt Jury, der har at gøre med at bestemme deres Antagelse. Med Værker, som allerede har passeret Juryerne ved Udstillinger af anerkendt Rang, og som har været udstillede, vil Juryen tage en Bestemmelse saa snart som muligt efter den 1. Juli 1902. Kunstnerne vil øjeblikkelig blive gjort bekendte med Juryens Bestemmelse.



Dødsfald. Fabrikant *Holger Kjølstad,* Kbhvn. Murermester *Henrik Sørensen,* Kallundborg. Smedemester *J. F. V. Jacobsen,* Kbhvn.

UDFALD AF LICITATIONER.

Frederiksberg. Det nye Hospital. Ved Licitationen vedrørende „Snedkerarbejdet ved Frederiksberg nye Hospital“ indkom 7 Tilbud hvoraf 6 modtoges; disse var: Aktieselsk. „Oscar Køhler“ Kr. 39866,67. Snedkerm. Chr. M. Rasmussen Kr. 43557,39. De forenede Bygningsnedkerier Kr. 44988,01. Aktiesk. „Silvan“ Kr. 48805,17. Maskinsnedkeriet „Valhøj“ Kr. 52046,46. Snedkerm. C. A. Højlund Kr. 56670,63.

Kjøbenhavn. Glyptotheket. Ved Licitationen over Murerarbejdet til Ny Carlsberg Glyptoteks Tilbygning indkom ialt 21 Tilbud. De tre laveste Tilbud var fra: Murermestrene Henrik Svendsen, cand. polyt. Ole Svendsen og C. J. Hansen Kr. 243,683. Murermester N. O. Mynster Kr. 257,000. Murermester Rothe Kr. 259,889. Det højeste Tilbud var Kr. 347,300. Arbejdet overdroges til de Lavestbydende.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Matr.-Nr. 4 a af Herløv By og Sogn.	Fhv. Brændevinsbrænder N. Nielsen.	Gros. J. Sørensen-Bøgh.	71,000 Kr.
„Sandholm“ pr. Kolding.	Propr. Bengtson.	Rentier Petersen.	95,200 Kr.
Lampevej 33.	Direkt. C. F. Tiemroth.	Fabrik. Røssell.	25,000 Kr.
Matr.-Nr. 6 a af Emdrup, Brøndshøj Sogn.	Politibetjent Jensen og Gasværksarb. Tang-Christensen.	Nørrebros Isværk.	13,800 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Levering af div. Glas.	Statsbanernes Maskinafdeling, Colbjørnsensgade 6.	Maj	31	1
Kjøbenhavn.	Lev. af 10,000 Cnt. Portland Cement.	Vej- og Kloakanl., Ny Raadhus.	Maj	31	12
Aalborg.	Lev. af et Parti Tømmer og Planker.	Stads- og Havneing., Aalborg.	Juni	2	8½
Aalborg.	Lev. af Støbejærnsrør.	Stads- og Havneing., Aalborg.	Juni	2	8½
Kjøbenhavn.	Brolægningsarb. i Ny Toldbodgade.	Vej- og Kloakanl. Kont., Ny Raadhus.	Juni	2	12
Aarhus.	Lev. af Tømmer, Jærnmateriale etc. til Havn.	Havneing. Kont., Aarhus.	Juni	3	3
Kjøbenhavn.	Brolægningsarb. i Børsgade.	Vej- og Kloakanl., Ny Raadhus.	Juni	3	12
Aarhus.	Udf. af 900 løb. Fod Betonkloak.	Stadsing. Kont., Aarhus.	Juni	4	12
Helsingør.	Lev. af Brosten, Tømmer, Tjære etc. til Havn.	Havneing. Bech, Helsingør.	Juni	4	12
Thisted.	Opf. af Ishus for Thisted Mejeri.	Thisted Mejeri.	Juni	6	3
Aarhus.	Lev. af Kantsten, Brosten, Skærver og Søsten.	Sagf. J. P. Sørensen, Aarhus.	Juni	7	12
Sorø-Vedde.	Bygningsarb. paa Station i Sorø.	Banens Ingeniørkont. Sorø og Statsbaneanl., Reventlowsg. 10.	Juni	7	2
Aarhus.	Lev. af Jærnrør, Damprør og Blyrør.	Gasværkets Kont., Aarhus.	Juni	7	3
Aalborg.	Opf. af 2 Bygninger over Perronnedgang etc.	7. Banesektion, Aalborg, og Baneafd. Colbjørnsensgade 11, Kbhvn.	Juni	7	2
Kjøbenhavn.	Lev. af Skinner og Forbindelsesdele til Statsbanerne.	Baneafd. Kont., Colbjørnsensg. 11.	Juni	9	2
Nibe.	Opf. af Beboelseshus og Ishus.	Andelsmejeriet i Nibe.	Juni	10	6
Frederiksberg	Opf. af Funktionærbolig til Frbg. Forbrændingsanst. paa Fabriksvej.	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	Juni	14	12

LICITATIONER.

Statsbanedriften.

Byggearbejde.

Arbejdet ved Opførelsen af to Bygninger over Nedgangene til Perronundergangen samt af en Retiradebygning og et Udhus m. m. paa Aalborg Station udbydes herved til Overtagelse i Henhold til Betingelser og Tegninger, der henligge til Eftersyn paa

7de Banesektions Kontor i Aalborg og

Baneafdelingens Kontor, Colbjørnsensgade 11, Kjøbenhavn B.,

paa hvilket sidste Kontor Tilbud modtages indtil Lørdag den 7de Juni d. A. Kl. 2 Em.

Baneafdelingen, den 26de Maj 1902.

Sorø-Vedde Jernbane.

Udførelsen af *Bygningsarbejderne paa Sorø-Vedde Banens Station i Sorø* udbydes herved i Entreprise paa Betingelser, der kunne erholdes udleverede ved Henvendelse til Banens Ingeniørkontor i Sorø eller til Statsbaneanlægenes Kontor, Reventlowsgade 10, Kjøbenhavn B., fra hvilke Steder tillige enkelte Sæt af Tegningerne kunne udlaanes imod et Depositum af 10 Kr., der tilbagegives ved Tegningernes Tilbagelevering i uskadt Stand.

Skriftlige Tilbud paa Overtagelse af Arbejderne indsendes til Statsbaneanlægenes Kontor inden den 7. Juni 1902 Kl. 2 Eftrm.

Sorø, den 29. Maj 1902.

Sorø Byraad.

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 6. JUNI 1902
№ 36

DANSKE ARBEJDERBOLIGER.

Af *Cordt Trap* og *Olaf Schmidth.*

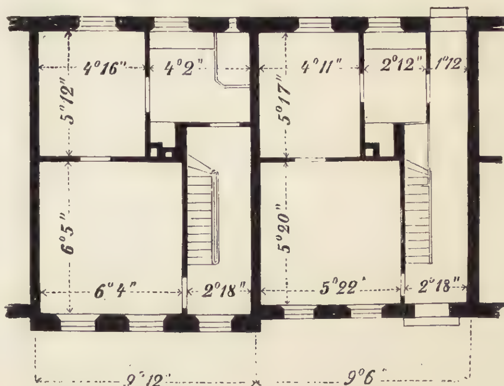
III.

Arbejdernes Byggeforening

indtager jo af kjøbenhavnske Byggeforeninger den første Plads ved sin Virksomheds Omfang. Flere Gange har denne Forenings Organisation med dens ejendommelige Blanding af Sparevirksomhed, Lodtrækning og Afdrag paa Prioriteterne, efter at Erhvervelsen har fundet Sted, fundet Omtale ved Arbejderboligkongresser. Derfor skal der her kun meddeles nogle Tal, der belyser Omfanget af dens Virksomhed til Dato.

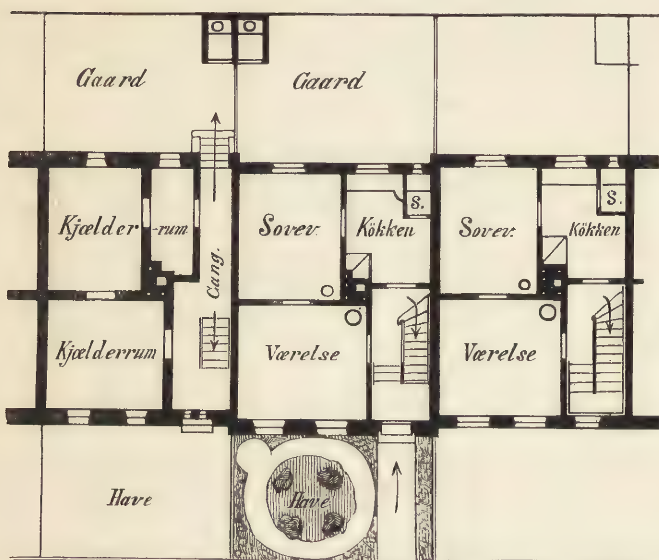
Foreningen erhverver stadig nye større Arealer, der ved Anlæg af Veje eller Gader gøres egnede til Opførelse af den bekendte Type. Saaledes erhvervede Foreningen i 1899 ved Lyngbyvej et Areal af 161,000 □ Al. (63,437 □ Meter) for en Pris af Kr. 2,04 pr. □ Al. (5,18 Kr. pr. □ Meter). Ved senere Køb er Arealet forøget til ca. 169,000 □ Al. (66,589 □ Meter). Medlemsantallet udgjorde i 1867: 222, i 1872: 2824, i 1882: 10,649, i 1892: 16,296, i 1897: 13,461 og i 1902:





Arbejdernes Byggeforening. Architekt: *Bøttger.*





Arbejdernes Byggeforening (Farimagsgadekvarteret).

Architekt: *F. C. Bøttger.*

14,136. Medlemmerne, hvis samlede Kontingent i 1901 udgjorde 214,721 Kr., ejede ved Aarets Slutning en Kapitalformue paa 2,158,819 Kr. I Aarene 1900 og 1901 er der ved Lodtrækning hvert Aar afhændet 26 Huse. Ialt havde Foreningen ved Slutningen af 1901 afhændet 1202 Huse, hver med 2 Lejligheder. Paa 827 af disse Ejendomme var der meddelt Skøde og for 586 Huse var Købesummen helt afdraget. Købesummen udgjorde ialt — ultimo 1901 — 9,456,904 Kr.; herpaa er afdraget 5,751,218 Kr.

Arbejdernes Byggeforening hævder stadig sit gode Ry for sunde Boligforhold. Dødeligheds-Promilletallet udgjorde saaledes 1900 $11_{,4}$ mod $17_{,5}$ for hele Kjøbenhavn.

Arbejderboligkolonien „Rørdal“ ved Aalborg.

Den i vor Fremstilling af 1900 omtalte ovennævnte Koloni har siden da arbejdet stødt og sikkert fremad. Der er i 1901 opført 30 af de beskrevne Smaahuse, hvert med Bolig for 2 Familier, hvornæst et 3 Td. Land stort Areal er forsynet med Parkanlæg, Vej- og Kloakanlæg samt Vandværksanlæg.

De omhandlede Arbejder har ialt kostet ca. 185,000 Kr. De 60 Lejligheder, som alle er aldeles ens, bestaar af 3 Værelser, hvoraf det ene er saavel Køkken som Opholdsrum, samt af Kælder, Opvadskerrum og Spise-

kammer; til hver Lejlighed hører 1000 □ Al. (394 □ Meter) Have samt Gaardsplads.

39 af Lejlighederne er allerede beboede; Resten vil blive det i Løbet af Foraaret; Beboernes Antal er ialt 177, og Lejen er 180 Kr. om Aaret. Da Lejerne ikke i indeværende Aar kan have fuld Nytte af Haven, afkortes for indeværende Aar af Hensyn hertil 12 Kr. af Lejen.

Loven af 1898 maa imidlertid siges at have haft Virkninger ud over de Foretagender, som den direkte har støttet. I forskellige af Landets Byer har der dannet sig Foreninger af Arbejdere med det Formaal at erhverve sig deres eget Hus, og ikke mindre end 25 Foreninger i Kjøbenhavn og Omegn, men navnlig i Provindserne, har indgivet Andragende om at komme i Betragtning ved Uddeling af Laan af omhandlede Art. I Hovedsagen er disse Foreninger byggede efter den ved Loven af 1898 skabte Type med solidarisk Ansvar for deres Medlemmer, og nogle af dem vil i det følgende blive omtalt. Den Mennesket iboende Lyst til at eje sin egen Bolig viser sig her som en stærk Drivkraft til Trods for, at den jo egentlig gaar i modsat Retning af den særlig i Danmark saa stærkt fremherskende socialistiske Livsanskuelse. Særlig i Kjøbenhavn og omgivende Kommuner har denne været livlig. En medvirkende Faktor hertil har været den store Bolignød, der herskede omkring Aarhundredskiftet, og som navnlig bevirkede, at Familier med mange Børn slet ikke kunde finde Husrum. I Kjøbenhavns Omegn, i og udenfor de indlemmede Distrikter, har der derfor, som ovenfor antydet, dannet sig en Række Byggeforetagender, der ikke har kunnet opnaa billige Laan af Statskassen. Af nogle af disse Foreninger skal vi sluttelig fremstille nogle Enkeltheder.

Byggeforeningen „Fremad“.

Allerede i Begyndelsen af 1899 dannedes denne Forening af Personer, tilhørende Arbejderstanden, med det Formaal i Sundbyerne, et af de indlemmede Distrikter, at samle 100 Medlemmer om Opførelsen af et Hus for hvert Medlem. Det første Grundfond dannedes ved Ugebidrag paa 2 Kr. I Januar 1900 var man allerede naaet saa vidt, at man kunde erhverve et Grundstykke paa 92,000 □ Al. (36,249 □ Meter) for 62,000 Kr. De 20,000 Kr. heraf skulde tilvejebringes ved Ugebidrag og afbetales i Løbet 4 Terminer. Paa Arealet, der ligger sundt og kun nogle faa Minutter fra den elektriske Sporvej, skulde opføres 50 Dobbelthuse. Udgiften til disse var anslaaet til ca. 570,000 Kr. ialt, heri indbefattet Opførelsen af et Forretningshus med 2 Butiker. Oprindelig var det projekteret, at hvert Hus kun skulde indeholde 1 Lejlighed, men man kom senere til den Erkendelse, at Medlemmerne i saa Fald vilde komme til at betale for høj Husleje. Man besluttede derfor at forandre den projekterede Loftsetage til en Toværelseslejlighed, der kunde lejes ud, medens Medlemmerne selv kom til at bebo en Stuelejlighed paa 2 Værelser, der var bedre end de sædvanlige Arbejderboliger. Til hvert Hus hører 500 □ Al. (197 □ Meter) Have. Naar Gæl-

den efterhaanden afbetales, og Familien bedre er i Stand til at magte Forholdene, kan hele Huset indrages under Familiens egen Beboelse. Den samlede Udgift pr. Medlem anslaas til 32 Kr. pr. Maaned, hvoraf imidlertid 7 Kr. er Afdrag paa Prioriteter og 1 Kr. 50 Øre Afdrag paa Gas- og Vandarbejder. Paaregnes der af den udlejede Etage en Maanedsleje paa 15 Kr., kommer Ejeren til selv at udrede 17 Kr. maanedlig, hvoraf imidlertid Halvdelen vil gaa til Afdrag, saaledes at den virkelige Leje bliver 8 Kr. 50 Øre pr. Maaned. Som første Prioritet optages et Kreditforeningslaan, paa anden Prioritet staar den ikke udbetalte Del af Købesummen for Grunden, medens Entreprenøren garanterer Restbeløbet, som det er Meningen at dække ved Udbydelsen af et Partialobligationslaan. Medlemmerne hæfter solidarisk, og intet Medlem faar Skøde paa Huset før 2. og 3. Prioritet er afdragne, hvilket vil ske i Løbet af ca. 12 Aar, hvorefter det solidariske Ansvar ophæves og Foreningen eventuelt opløses. Dog lægges der en Servitut paa Husene, der i Løbet af en længere Aarrække sikrer Grundene mod kasernemæssig Bebyggelse.

I Juni 1901 var man naaet saa vidt, at man kunde paabegynde Opførelsen af Husene.

AKADEMISK ARCHITEKTFORENING, BORGERREPRÆSENTATIONEN OG SUNDHEDSKOMMISSIONEN.

I November 1901 indsendte „Akademisk Architektforening" til Justitsministeriet en Skrivelse, i hvilken den under Henvisning til de almindelige Ulemper ved den nuværende Ordning af de Sundhedskommissionen vedrørende Forhold, der staar i Forbindelse med Bygningssager, anmodede om, at det høje Ministerium vilde virke hen til:

1) At Gennemførelsen af alle de nu under Sundhedskommissionen sorterende Sager, der vedrører Bygningsforhold, underlægges Bygningskommissionen som den Myndighed, der ved sin Sammensætning repræsenterer alsidig Sagkundskab og derved bedst egner sig til at skønne om Anvendelsen af de af Sundhedskommissionen udarbejdede Reglementer overfor de forskelligartede stedlige Forhold og til at give eller i alt Fald anbefale de ved disse foranledigede Dispensationer. Da Stadslægen er Medlem af Bygningskommissionen, vil han altid have Lejlighed til at gøre sine mulig afvigende Anskuelser gældende.

2) At Sundhedskommissionens Vedtægter affattes paa en saadan Maade, at der gives lettere Adgang til at faa indført Vandklosetter overalt under lempelige og rimelige Betingelser, samt at disse Vedtægter udarbejdes af Sundhedskommissionen under Samarbejde med Bygningskommissionen eller dog med Stadsbygmesteren.

3) At Indhentning af 3. Politiinspektorats Tilladelse til, at Lokaler af fornævnte Art tages i Brug, bortfalder som overflødig, idet Kontrollen ogsaa med disse Lokalers vedtægtsmæssige Indretning udelukkende overtages af Bygningskommissionen.

Justitsministeren sendte Andragendet til Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse, og efter at Sundhedskommissionen havde udtalt sig for, at intet skulde ændres i de bestaaende Forhold, og Magistraten havde sluttet sig hertil, forelaa Sagen til Behandling i Borgerrepræsentationens Møde Mandag den 2. Juni.

Hr. *Gustav Philipsen* fremhævede m. H. t. den forretningsmæssige Side af Sagen, at Architektforeningen havde henvendt sig paa urette Sted; Ministeriet var ude af Stand til at foretage nogen Ændringer. Dette skulde ikke være nogen Bebrejdelse mod denne Autoritet; men Borgerrepræsentationen staar frit. Øjeblikket for Indsendelsen af dette Andragende er ikke det rette, ej heller er Fremgangsmaaden rigtig. Naar vi en Gang faar en ny Byggelov, vil der være god Grund til at centralisere hele Administrationen og altsaa ogsaa henlægge denne Slags Sager til den. Foreløbigt har Politidirektøren Ret m. H. t. Kommissionens Sammensætning, og hvad de Mænd angaar, som Borgerrepræsentationen har valgt til at sidde i Sundhedskommissionen, da forstaar de sig bedre paa disse Sager end mange af de akademiske Architekter. Men om end den af Architektforeningen valgte Form for Andragendet er uheldig, er der dog gode Tanker i dette, og der kunde nok være Anledning til en Del Misfornøjelse. Taleren endte med at slutte sig til Magistratens Forslag.

Borgmester, Etatsraad *Øllgaard* replicerede kort, og da ingen yderligere begærede Ordet, sluttede Borgerrepræsentationen sig til Magistratens Forslag, og Architektforeningens Forslag blev afvist.

Sagen synes saaledes i første Omgang at være tabt for Akademisk Architektforening — en god og fornuftig Sag, ikke alene „med gode Tanker", som Hr. Phillipsen udtrykte sig, men, hvad der er mere, med de eneste gode Tanker, der overhovedet kan tænkes i denne Sag. Det er vel først og fremmest formedelst en formel Fejl, at der ikke er kommet noget ud af den; og som man ved, det er just paa den Slags Skær, at saa meget, der fortjener en langt bedre Skæbne, er strandet. Thi at Forholdene, som de nu er, er højst uheldige, ja næsten utaalelige, derom kan ingen Borgerrepræsentant være i Uvidenhed, for saa vidt han blot har sat sig lidt ind i Sagen og tænkt en lille Smule selvstændigt over den. Man ved derfor ikke rigtig, hvorledes man helst skal opfatte Hr. Phillipsens Udtalelse om, at de af Borgerrepræsentationen valgte Mænd forstaar sig bedre paa Sagerne end mange af de akademiske Architekter; denne Ytring er for flygtig til, at den skulde have blivende Værd. Og her yderligere at udvikle en Motivering af en modsat Anskuelse, synes ganske overflødig. Mener Hr. Philipsen da ogsaa, at vedkommende Mænd forstaar sig bedre derpaa end Bygningskommissionens Medlemmer, under hvilke Architektforeningen i sin Skrivelse anmoder om, at Sagerne skal henlægges?

Hvad Hr. Philipsen iøvrigt udtalte om en Centralisation af hele Administrationen, naar engang en ny Byggelov kommer til at foreligge, har vist alles Sympati, og der ligger heri et berettiget Haab om, at en Gang den hele Misère vil være et tilbagelagt Standpunkt. Desværre gaar man jo ikke saa hurtigt frem her til Lands, og Udsigterne til en ny Byggelov turde være

lange og triste, som Hr. Philipsen selv fremhævede, idet han ledte efter det nedsatte Udvalg hos Borgmesteren. Under disse Forhold forekommer den varme Interesse, Hr. Philipsen bevidnede Architekternes Erklæringer, temmelig tempereret; at Borgmesteren fandt alt i den skønneste og bedste Orden, er jo kun ganske naturligt for den, der kender de faktiske Forhold. Men den almindelige Utilfredshed med Sundhedskommissionen, dens Vilkaarlighed og uensartede Afgørelser er saa fremtrædende, ikke alene hos de akademiske Architekter, som her har devoveret sig og er gaaede i Spidsen, men hos alle, som kommer i Berøring med den paa en eller anden Maade, at en Forbedring i Forholdene *maa* komme en Gang — forhaabentlig endogsaa før den ny Byggelov, hvis denne skulde lade vente for længe paa sig.

TEKNISKE MEDDELELSER.

En ny „Dybelsten“ er bleven fremstillet i Dampteglværket *Niederndodeleben* ved Magdeburg og er en Opfindelse af Kredsbygningsinspektør *Brth. Ochs* samme Sted. Stenen har, foruden de Egenskaber, som andre kendte „Dübelsteine“ besidder, tillige den, at den er billigere end disse. Den bestaar af brændt Ler, og fastholder med Lethed saavel Søm som Skruer. Massen, hvoraf den er dannet, er foreløbig Opfinderens Hemmelighed. Stenen har allerede faaet en ret udstrakt Anvendelse i de forskellige Nybygninger, som den derværende Jernbane-Direktion har opført.

LITTERATUR.

Moderne Værelser. Møbler og komplette Interiører, samlede og udgivne ved *Em. Fellinger.* Levering 1. Ludvig Schüth, Boghandel for Haandværk og Bygningsvæsen.

Dette Værk, der udkommer i fire Leveringer, hver paa 12 Tavler, bringer en Række flerfarvede, originale Tegninger, samlede og udgivne under Medvirkning af ansete Wienerkunstnere. De forskellige Møbler fremtræder i de moderne Stilformer, som almindelig benyttes i Tyskland, og som man nu kan se ogsaa herhjemme i moderne Møbelmagasiner. Værket indeholder en Del Interiører, der viser, hvorledes Møblerne tager sig ud, naar de er anbragte paa Plads, saaledes at det med Held kan benyttes af de Møbelfabrikanter, som laver Møblerne, til Vejledning for Publikum.

Moderne Bauformen. Eine Samlung von Details, Interieurs und Façaden für Architekten und Bauhandwerker. Udgivet af *M. J. Gradt.* Bind 1. Forlagt af Julius Hoffmann, Stuttgart.

Dette Værk udkommer i 12 Hefter aarlig og vil efterhaanden bringe et Udvalg af Illustrationer efter kendte Wiener-, Pariser- og Londonner-Archi-

tekters Arbejder. Det forliggende Hefte indeholder mange smukke Ting, navnlig for Detaillernes Vedkommende.

Architektonische Hochbau-Muster-Hefte. Udgivet af Architekt *Hans Issel.* Samling XI, 1. Del: Moderne Villaer og Huse for en Familie. (Leipzig, Carl Scholtze). Pris 3,50 Mark.

Ved det forliggende Værk har Udgiveren ønsket at vise typiske Eksempler paa større og mindre Villabygninger i forskellig Stil. Den nylig udkomne 1. Del indeholder 16 lithograferede Tavler med tilhørende kortfattet Tekst, og fremtræder trods den relativt billige Pris i net Udstyrelse. Illustrationerne viser de paagældende Bygninger i Façade, Grundplan og Detailler, og kan ved mange Lejligheder være nyttige og gode at faa Forstand af. *T.*

FORSKELLIGT.

Provindsudstillinger. I Tidsskriftet „*For Industri og Haandværk*" for 22. Maj d. A. er meddelt en Redegørelse for de i 1901 afholdte Provindsudstillinger, hvortil Midler fra Fællesrepræsentationens Statstilskud har været anvendte. Heraf fremgaar følgende: I *Vordingborg* afholdtes i Dagene fra 12.—23. Juli 1901 en Udstilling med ret betydelige Dimensioner. Præsidenten var Stiftsamtmand *Tillisch*, Vicepræsidenten Borgmester *Kampmann* og Formanden i Forretningsudvalget Købmand *Lauritz Jensen.* Til Udstillingen var opført særlige Bygninger efter Tegning af Arkitekt *K. Arne-Petersen.* Statens Tilskud var 5000 Kr. Opførelsen af Bygningerne og Installationen af de forskellige Afdelinger kostede 36,549 Kr. 49 Øre Besøget indbragte 30,368 Kr. 95 Øre. Den samlede Udgift var ialt 58,230 Kr. 93 Øre, og Underskudet, der dækkedes af Borger- og Industriforeningen, var 202 Kr. 52 Øre.

I *Roskilde* afholdtes den 18.—28. Juli 1901 en Udstilling i Borgerskolens Lokaler og Legepladser, hvor der var opført en Udstillingshal til Vogne, Maskiner o. lign. Udstillingen var foranstaltet af Roskilde Haandværkerforening. Udstilingens samlede Udgift var 7,164 Kr. 69 Øre. Entréen indbragte 4,127 Kr. 75 Øre. Underskudet var 125 Kr.

Hattings Herreds Haandværkerforening afholdt Udstilling den 5.—9. Juni 1901 i Anlæget „Frederikslyst" ved Løsning Station. Udgiften var ialt 1,690 Kr. Underskudet var 462 Kr. 39 Øre.

Hobro Borgerforening afholdt Udstilling den 11.—14. Juli 1901 i Skovpavillonen og i en for Øjemedet opført Nybygning. Regnskabet udviser en samlet Udgift paa 5,806 Kr. 07 Øre. Entréen indbragte 1,570 Kr. 60 Øre. Underskudet blev 892 Kr. 04 Øre.

Endvidere har været afholdt saakaldte *Vandreudstillinger* i følgende Byer: Randers 17.—20. Maj, Viborg 25.—28. Maj, Silkeborg 1.—3. Juni, Horsens 8.—11. Juni, Kolding 16.—18. Juni, Odense 23.—26. Juni, Nakskov 4.—6. Juli, samt Ringsted 13.—16. Septbr., Næstved 20.—23. Septbr.

og Neksø 27.—30. Septbr. De første 7 af disse Udstillinger omfattede de af Kunstindustrimuseet i Paris indkøbte Genstande og blev forestaaede af Professor *Pietro Krohn*; de sidstnævnte 3 Udstillinger omfattede elektriske Maskiner og Belysningsapparater og forestodes af Tømrermester *Carl Cortsen.*

Dødsfald. Gas- og Vandmester *Charles James Hougaard.* Fhv. Smedemester *Rasmus Lorentzen.* Fhv. Smedemester *Ludvig Vilhelm Michael Andersen.*

UDFALD AF LICITATIONER.

Aarhus. Havneingeniøren. Ved Licitationen over Egetømmer indkom Tilbud fra Aarhus Trælasthandel, 4 Kr. pr. Kbf., Horsens Damp-Høvle- og Savværk (Peter Mørch), 4 Kr. pr. Kbf., og P. Dueholm, Vejle, Kr. 4,25 pr. Kbf.

Ved Licitationen over svært Jærnarb., Smedejærn og Støbejærn var laveste Bud fra Sven Hansen, Aarhus: Smedejærn 16 Øre pr. Pd., Bolte 26 Øre pr. Pd., Støbejærn 11 Øre pr. Pd. Der indkom ialt 11 Tilbud.

Ved Licitationen over 40 Fod Smedejærnsrækværk indkom 10 Tilbud. Lavest var A. M. Nielsen, Aarhus: Kr. 2,45 pr. Fod eller ca. $17^1/_2$ Øre pr. Pd. Højeste Bud var paa 5 Kr. pr. Fod eller $35^3/_4$ Øre pr. Pd.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Aarhus.	Lev. af Kantsten, Brosten, Skærver og Søsten.	Sagf. J. P. Sørensen, Aarhus.	Juni	7	12
Sorø-Vedde.	Bygningsarb. paa Station i Sorø.	Banens Ingeniørkont. Sorø og Statsbaneanl., Reventlowsg. 10.	Juni	7	2
Aarhus.	Lev. af Jærnrør, Damprør og Blyrør.	Gasværkets Kont., Aarhus.	Juni	7	3
Aalborg.	Opf. af 2 Bygninger over Perronnedgang etc.	7. Banesektion, Aalborg, og Baneafd. Colbjørnsensgade 11, Kbhvn.	Juni	7	2
Kjøbenhavn.	Stenhuggerarb. ved Maskin- og Kedelbygning ved Nordvestvej.	Stadsarchitektens Kontor, Ny Raadhus.	Juni	7	12
Aarhus.	Murarb. ved Opf. af Byskole.	Aarhus Raadhus.	Juni	9	4
Kjøbenhavn.	Lev. af Skinner og Forbindelsesdele til Statsbanerne.	Baneafd. Kont., Colbjørnsensg. 11.	Juni	9	2
Nibe.	Opf. af Beboelseshus og Ishus.	Andelsmejeriet i Nibe.	Juni	10	6
Kjøbenhavn.	Vandledningsarb. til Østre Elektricitetsværk.	Stadsing. Kontor, Ny Raadhus.	Juni	10	12
Hinnerup.	Opf. af Bygning for Brugsforening.	L. P. Jensen, Ølsted pr. Hinnerup.	Juni	11	6
Frederiksberg	Opf af Funktionærbolig til Frbg. Forbrændingsanst. paa Fabriksvej.	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	Juni	14	12
Skibsted.	Tækning med Cementtagsten af Skibsted Skole.	Propr. Bjerregaard, pr. Skørping.	Juni	15	6
Kjøbenhavn.	Lev. af 540 Akkumulatorer.	Statsbanernes Maskinafd., Colbjørnsensgade 6.	Juni	16	1
Hadsten.	Jordarb. ved Udvidelse af Station.	Hadsten Station og Banechefens Kont., Colbjørnsensg. 11, Kbhvn.	Juni	16	11
Bredballe.	Murer-, Tømrer- og Malerarb. ved Bredballe Strandskole.	Bredballe Strandskole.	Juni	20	6
Gjedser.	Uddybning af Sejlløb.	Statsbaneanl. Kont., Reventlowsg. 10.	Juni	21	2
Aalborg.	Lev. af et Parti Tømmer.	Stads- og Havneing., Aalborg.	Juni	24	12
Gentofte.	Lev. af Støbejærnsrør til Vandværk.	Sogneraadskont., Jægersborg pr. Gentofte.	Juni	24	$3^1/_2$

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

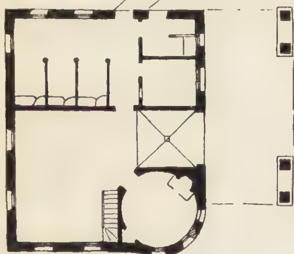
Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING ʃ ʃ

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 13. JUNI 1902
№ 37

STALDBYGNINGER.





OM dette Emne har Architekt *F. Rud. Vogel* skrevet en Afhandling i Tidsskriftet *„Deutsche Bauhütte“*, hvoraf vi fremdrager nedenstaaende.

Den almindelige Staldbygning indeholder forskellige Rum, af hvilke følgende er de vigtigste: 1) den egentlige Stald, 2) Vognremise med Vadskeplads for Vognene, 3) Seletøjskamret, 4) Foderrummet, 5) Høloftet, og 6) en større eller mindre Bolig for Kusk eller Staldkarl samt selvfølgelig en Gødningsgrube.

Paa Landet er hyppigst en Vindmotor sat i Forbindelse med Staldbygningen for at skaffe denne Vand og besørge Hakkelseskæringen.

Da de Rum, der skal indfattes i en Staldbygning, jo er af højst forskellig Beskaffenhed, er Anbringelsen af dem paa rette Maade en saare vigtig Ting. Vognremisen maa saaledes være adskilt fra Stalden, for at Dunsterne fra sidstnævnte ikke skal kunne have Indflydelse paa Vognens Metaldele o. lgn. I Almindelighed sker dette ved en Skillevæg med eller uden

Dør; men bedre og særdeles anbefalelsesværdigt er det at anbringe Foderrum, Trappe o. lgn. mellem Vognremise og Staldrum; derfor kan godt en direkte Forbindelse mellem disse tilvejebringes, men man er bedre sikret mod Staldluften ved Anbringelsen af dobbelte Døre.

Seletøjskamret bør af lignende Grunde ogsaa helst være adskilt fra Stalden ved dobbelte Døre. Dette bør tillige være saa lyst og rummeligt, at det kan anvendes som en Art Værksted, hvor Kusken kan foretage mindre Reparationer, Pudsning o. s. v.

Vadskepladsen for Vognene bør altid have Afløb for Spildevandet, og kan enten anbringes foran Remisen, som et aabent, men overdækket Rum, men kan ogsaa være i selve Remisen, og maa da helst ligge nærmest Stalden, saa at der ved to, ligeoverfor hinanden liggende Døre, kan skaffes en saa stærk Luftstrømning tilveje igennem Vadskerummet, at alle Stalddunster bortskaffes paa denne Maade fra Vognremisen.

Hvor Pladsen er indskrænket, og hvor Slæder og Kaner skal opbevares i Vognremisen, kan disse uden Vanskelighed ophænges under Loftsbjælkerne.

Staldens Indretning og Størrelse afhænger selvfølgelig af Forholdene. Ved mindre Anlæg anvendes kun én eller to Boxer og to à tre Baase.

Boxerne bør have den dobbelte Bredde af Baasene, for at de i givet Fald kan omdannes til saadanne. Staldrummet maa have direkte Udgang til det Frie, og Hestene maa ikke føres gennem Vognremisen.

Tagrummet inddeles i Reglen saaledes, at man lægger Kuskens Værelse over Seletøjskamret, og hvis der fordres en større Kuskebolig, kan denne da strække sig hen over Vognremisen. Iøvrigt vil man i Almindelighed mest praktisk kunne lægge Høloftet over Vognremisen, og de øvrige Foderrum over Stalden, saaledes at Nedkastningen af Foderet kan ske direkte til denne.

Høloftet maa under alle Omstændigheder have rigelig Ventilation, hvilket kan ske ved Luger eller bedre ved en Ventilationshætte eller taarnlignende Opbygning paa Taget; heri kan man ogsaa med Fordel henføre Ventilationen fra Stalden, da man stadig bør have for Øje, at vel ventilerede Rum er af lige saa stor Betydning for Dyr, som for Mennesker.

Som Regel bliver Staldbygningernes Ydre ret stedmoderligt behandlet, hvad enten nu Skylden skal søges hos Bygherren eller Architekten, og dog kan der med faa Midler skabes saadanne Bygninger, der ved Siden af praktisk Indretning tillige besidder maleriske og stilfulde Façader.

Som en lille Prøve herpaa gengives omstaaende en mindre, engelsk Herskabsstald til tre Baase samt en Box. Den større aabne Forhal kan tjene som Vognvadsk og til Anbringelse af ankomne Gæsters Køretøjer; Seletøjskamret ligger i Stueetagen af det runde Hjørne, medens Kuskens Kammer ligger ovenover dette. Den lille Tagrytter er Ventilationshætte for Høloft og Staldrum.

DANSKE ARBEJDERBOLIGER.

Af *Cordt Trap* og *Olaf Schmidth.*

IV.

Byggeselskabet „Gimle“.

Den 8. Oktober 1899 stiftedes ovennævnte Byggeselskab med det Formaal at opføre 100 fritbeliggende Huse samt et Købmandshus og at administrere Foretagendet, indtil Skøder til Medlemmerne kan udstedes.

Af de Foreningen vedkommende, i Septbr. 1900 udtagne Love, skal nedenstaaende enkelte Bestemmelser nævnes.

De enkelte Medlemmers Andele i Foreningens Midler kan ikke være Genstand for Arrest og Beslag og Eksekution for nogen af de enkelte Medlemmer kontraheret, Foreningen uvedkommende Gæld.

De Medlemmer, som har gjort ekstraordinære Indbetalinger, bliver for de indskudte Beløb at betragte som Foreningens Kreditorer, og disse Indbetalinger beregnes forrentede som Foreningens øvrige Laan.

Medlemmerne betaler et ugentlig eller maanedlig Kontingent, hvis Størrelse fastsættes af Generalforsamlingen.

Udtager Styrelsen mere af en Medlemsbog, end hvad der efter det normale Kontingent skal indestaa paa denne, skal Beløbet forrentes med $1^1/_2$ $^0/_0$ mere, end den til Tiden svarende Sparekasserente, og det kan af vedkommende Medlem fordres tilbagebetalt med 3 Maaneders Varsel, naar det skal anvendes til Forbedringer etc. ved Opførelsen af hans Hus.

For at sikre Foreningen mod uforudsete Vanskeligheder, saasom Kontingent- eller Huslejetab, samt til Støtte for den rettidige Betaling af Foreningens Ydelser, oprettes et Reservefond, hvis kontante Beholdning skal være mindst 1000 Kr. Til Vedligeholdelse og Forøgelse af dette Fond opkræves et maanedligt Bidrag af 50 Øre pr. Medlem.

Paa Foreningens Grund hviler en Villaservitut paa 25 Aar.

Ethvert Medlem er pligtig til med 3 Maaneders Varsel at overtage det ham tildelte Hus, saasnart det er færdigt til Beboelse.

Naar samtlige Medlemshuse er opførte, og endelig Prioritering har fundet Sted, fastsætter Styrelsen en aarlig Afgift af hvert Hus til Udredelse af Skatter, Afgifter, Renter, Amortisation og Administration.

Udslettede eller udtraadte Medlemmer kan ikke gøre Fordring paa indbetalte Beløb, førend et nyt Medlem har overtaget alle Forpligtelserne. Styrelsen skal sørge for, at Foreningen ikke lider noget Tab ved Medlemsskiftet.

Gifter et kvindeligt Medlem sig, overtager hendes Mand Medlemsrettighederne, med mindre Styrelsen skønner, at Foreningen ikke kan være tjent dermed. Hustruen vedbliver i saa Fald at være Medlem, hvis Ægtepagt, denne Sag vedrørende, oprettes.

Afgaar et Medlem ved Døden, indtræder eventuelt Enken, et eller flere Børn eller en ved skriftlig Disposition af den Afdøde forud bestemt Person i hans Sted. Dog maa Vedkommende skaffe Sikkerhed for, at der ikke fra andre Arvingers eller fra Skifterettens Side gøres Indsigelse herimod.

Efterlades der ingen Arv eller Optagelse nægtes en saadan af Generalforsamlingen, drager Styrelsen Omsorg for Optagelse af et nyt Medlem.

Foreningen har i Sundbyerne ved Amagerbrogade i Kjøbenhavns umiddelbare Nærhed indkøbt en 168,000 □ Al. (ca. 66,200 □ Meter) stor Grund for en Pris af 109,200 Kr., altsaa Kr. 1,50 pr. □ Al., paa hvilken den agter, foruden Købmandshuset, at opføre 100 smaa Villaer. Hver Villa indrettes til 2 Familier, saaledes at Medlemmet, om han ønsker det, kan udleje den ene Bolig. Hver Lejlighed kommer til at bestaa af 3 Værelser, Køkken og et Loftsværelse samt et Udhus, og hvert Hus vil faa et Grundtilliggende af ca. 1200 □ Al. Den heraf ubebyggede Del vil blive udlagt dels til Gaardsplads, dels til Have.

Der er til Dato opført 12 Huse, der kunde tages i Brug til April 1902, men det er Meningen snarest muligt at forsætte med Bebyggelsen.

Hvert Hus ventes at komme til at staa Foreningen i 10,000 Kr. inkl. Grunden.

Det skal tilføjes, at saa godt som alle Medlemmer har indbetalt fra 100—200 Kr. som ovennævnte ekstraordinære Kontingent, der altsaa forrentes som den øvrige Gæld.

Byggeselskabet „Kløverbladet“.

Selskabet stiftedes d. 30. Marts 1899 med det Formaal at opføre et Hus til hvert af dets 50 Medlemmer samt til at virke for den prompte Opfyldelse af de Medlemmerne paahvilende solidariske Forpligtelser i Anledning af Byggeforetagendet, saaledes at der saa vidt muligt ikke paaføres Medlemmerne noget Tab.

Hvert Medlem skal indbetale et maanedligt Kontingent af 1 Kr., af hvilket Selskabets almindelige Udgifter afholdes, medens det overskydende Beløb benyttes som Reservefond, der administreres af Bestyrelsen.

Det er Tanken, at hvert af de 50 Huse, hvoraf den fremtidige Koloni skal bestaa, og hvoraf allerede 12 Stk. er opførte, skal indeholde 2 Boliger, hvoraf den ene er bestemt til at udlejes. De Lejekontrakter, som benyttes, skal vedtages af samtlige Medlemmer, og intet Medlem maa, uden Bestyrelsens Samtykke, indrømme en Lejer mere end et halvt Aars Opsigelse. Den en Parcel med paastaaende Hus paahvilende Afgift erlægges kvartalsvis og skal svare til samtlige paa Ejendommen hvilende Udgifter, saasom Renter, Afdrag, Skatter m. v.

Saafremt et Medlem staar inde med Restancer og ikke kan stille betryggende Sikkerhed for dens Berigtigelse, er Bestyrelsen berettiget til at overtage Administrationen af Ejendommen paa vedkommende Medlems Vegne, dog saaledes, at der aflægges behørigt Regnskab for det paagældende Medlem.

Saafremt Restancen efter 1 Aars Administration er 200 Kr. eller derover, har vedkommende Medlem tabt sin Medlemsret, og Ejendommen tilfalder Selskabet, der, uden noget Ansvar til vedkommende Medlem, har fri Disposition over den.

Saafremt det efter foretagen Undersøgelse maatte komme til Bestyrelsens Kundskab, at de paa en eller flere Ejendomme indestaaende Beløb ikke strækker til at dække de løbende Terminsudgifter, hvis Ejendommens Lejer ikke paa Anfordring udbetaler det resterende, og hvis Bestyrelsen finder, at der paa Selskabets almindelige Konto ikke indestaar tilstrækkelige Beløb til at tillade midlertidige Laan fra denne Konto til de paagældende Ejendommes Konti, er Bestyrelsen berettiget til straks at afkræve de andre Medlemmer et Ekstrakontingent til Dækning af de manglende Beløb. Saadanne Ekstrakontingenter indbetales paa Selskabets almindelige Konto som Laan til Selskabet og overføres derefter fra denne Konto til de enkelte i Restance værende Ejendommes Konti. Snarest muligt skal disse tilbagebetale den almindelige Konto Beløbene, og disse overføres derefter fra denne til de Ejendommes Konti, hvis Lejere har indbetalt Beløbene.

Saafremt et Hus ødelægges ved Ildsvaade, foretages dets Genopbyggelse eller Istandsættelse af Selskabet, hvis Bestyrelse skal paase at det bringes i samme gode Tilstand som før Branden, saavidt den udbetalte Assurance strækker til.

Med Medlemmernes Samtykke kan et Medlem udtræde, dog kun mod samtidig Indtræden af et nyt af Generalforsamlingen godkendt Medlem.

Ved Ejerskiftet erlægges 5 % af eventuelt Overskud til Selskabet.

Selskabet opløses, naar samtlige de i Anledning af Byggeforetagendet og dets Gennemførelse paadragne Forpligtelser er afviklede.

Paa den Foreningen tilhørende Grund i Valby lagdes Grundstenen til det første Dobbelthus i Maj 1901, og samme Aars Oktober var 6 saadanne færdige og blev tagne i Brug. Hvert halve Hus indeholder 2 treværelsers Boliger med Køkken og Entré samt andre Udenomsbekvemmeligheder, deriblandt Vadskekælder, og til hver Lejlighed hører et rummeligt Loftskammer. Det samlede Areal til hvert halve Hus er 1000 □ Al. (ca. 394 □ Meter) hvoraf Bygningen optager de 192 (ca. 76 □ Meter), medens Resten er udlagt til Gaardsplads og Have.

I de opførte Huse findes endvidere 2 Butikker med tilhørende Bolig.

Den halvaarlige Leje for 3 Værelsersboligerne med Have er 180 Kr., og de ventes alle udlejede fra April Flyttedag.

Prisen for Grunden var Kr. 2,50 pr. □ Al.

Der foreligger endnu intet Regnskab, og Prisen for Husene kan endnu ikke opgives; men den hele Administration har hidindtil været gratis.

RAADHUSMUSEET.

Som vore Læsere bekendt, vedtog Kommunalbestyrelsen ifjor at oprette et Raadhusmuseum i det nye Raadhus. Det skulde bestaa af Genstande, som paa en eller anden Maade knytter sig til Begivenheder eller Institutioner

vedrørende Hovedstadens Historie, kommunale Historie og Topografi. Lokalet for Museet vil blive indrettet i det overhvælvede Rum i Raadhusets Midtfløj, hvori ved den retrospektive Udstilling ifjor den topografiske Billedsamling var ophængt.

Vel er Kjøbenhavn ikke synderlig rig paa saadanne Mindegenstande, der skulle danne Raadhusmuseets Indhold, og en stor Del af, hvad der i denne Retning haves, er i de sidste 20—30 Aar optaget i de allerede bestaaende Museer. Men et Grundfond til Dannelsen af Raadhusmuseet besad dog Kommunen allerede i gamle Lavslader, Lavsfaner og andre Genstande, der opbevaredes i Arkivet, og i en Del Portræter og Prospekter — enkelte malede, de fleste kobberstukne —, der var indkøbte i Aarenes Løb; endelig var adskillige Fotografier af „det Kjøbenhavn, som forsvinder", anskaffede til Raadhusbiblioteket, men overgaar nu til Museets Beholdning.

Med de begrænsede Midler, som staar til Raadighed, er fremdeles Samlingen i det forløbne Aar bleven forøget, hvor Lejlighed har tilbudt sig, særligt med malede Prospekter af det forsvundne Kjøbenhavn, med jordfundne Genstande, forskellige Erindringsmedailler o. dsl. Museet har ogsaa kunnet glæde sig ved megen Imødekommen fra Publikums Side i Retning af Gaver; flere Dødsboer har saaledes skænket værdifulde Malerier, der har historisk Interesse.

Museets Bestyrelse haaber, at denne Publikums Velvilje vil holde sig, saa at det jævnligt vil blive støttet med Gaver fra private. Meddelelser om Genstande, der kan ønskes givne eller testamenterede til Museet, bedes sendte til Fuldmægtig *Købke,* Magistratens 1ste Afdelings Kontor.

BØGER.

Flerfarvede Dekorationsmotiver i moderne Stil. Serie 1. *Ludvig Schüth,* Kjøbenhavn.

Det foreliggende Værk fremtræder i smuk Udstyrelse og omfatter en Række veludførte Tavler med Motiver til Brug for Dekoration, Broderi etc. Motiverne skyldes forskellige, væsentlig tyske Kunstnere, og selv om de ikke alle falder sammen med dansk Smag, er Farverne gennemgaaende fint afstemte og kan give god Vejledning for dem, der agter at give sig af med moderne Dekorationsarbejder.

Vejledning til Benyttelse af Regnestokken Ved Werner Borchsenius. Miloske Boghandels Forlag.

Det lille Hefte er et velment Forsøg paa at forklare Brugen af Regnestokken paa Dansk. En Regnestok er et meget bekvemt og nyttigt Instrument til Hjælp ved alle Beregninger. Buelængder, Arealer og Voluminer udregnes meget let og hurtigt paa den, ligesom den er af uvurderlig Nytte ved alle kalkulatoriske Beregninger. Den fortjener sikkert at blive almindelig

anvendt paa alle større Bygningshaandværkeres Kontorer, da den i høj Grad vil lette dem deres Beregninger af Tilbud. Man kan lære at „spille“ paa Regnestok rent mekanisk uden at forstaa det mathematiske Princip for dens Indretning, og en praktisk „Brugsanvisning“ til Udførelse af Multiplikationer og Divisioner, som ikke forudsatte mathematiske Forkundskaber, vilde uden Tvivl lette Indførelsen af Regnestokken i vide Kredse. Det foreliggende Hefte forudsætter Kendskab til Logarithmeregning og Trigonometri, men de fleste, som har erhvervet den mathematiske Uddannelse, Heftet kræver, har tillige saa meget Kendskab til Sprog, at de uden Ulejlighed kan benytte den tyske Vejledning, som sædvanlig følger med en Regnestok.

Ved Brugen af Heftet maa man vogte sig for Trykfejl, hvoraf der paa dets 30 Tekstsider findes utilladeligt mange — 13, der er korrigerede paa en bag i Heftet opklæbet Trykfejlsliste og adskillige ukorrigerede.

T.

FORSKELLIGT.

Byggeriet i Kjøbenhavn. Af de udstedte Beboelsesattester fremgaar, at Byggeriet i 1901 var i betydelig Fremgang sammenlignet med det foregaaende Aar, for ikke at tale om Lock-out-Aaret. Nedenstaaende Tabel viser de vigtigste Tal.

	1900	1901
Fuldførte nye Bygninger	217	380
Nye Lejligheder	3141	3182
Et Værelses Lejligheder	50	68
To do. do.	1192	1494
Tre do. do.	1569	1282
Fire do. do.	177	190
Fem do. do.	89	37
Seks do. do.	18	46
Syv do. do.	31	24
Otte-fjorten do. do.	15	41

I 1897 opførtes ialt kun 108 nye Bygninger og i 1898 kun 118. I Femaaret 1897—1901 indrettedes 2072 nye Lejligheder.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
10 Tdr. Land af „Christiansholm“, Ordrup Sogn Matr. Nr. 1 a.	Baron Lerche og Direkt. Clauson Kaas.	Aktieselsk. „Christiansholms engelske Villakvarter.	Kr. 2,25 pr. Kv.-Alen.
4 Byggegrunde ved „Hveensvej“.	Akts. „Hveensvej“.	Murermestrene Markussen og Jørgensen.	ubekendt.
Købmandsgaard paa Kirkegade i Randers.	Prok. Langballe.	Tømrermester R. A. Koch og Murerm. R. Nielsen.	Kr. 71,800

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Frederiksberg	Opf af Funktionærbolig til Frbg. Forbrændingsanst. paa Fabriksvej.	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	Juni	14	12
Skibsted.	Tækning med Cementtagsten af Skibsted Skole.	Propr. Bjerregaard, pr. Skørping.	Juni	15	6
Kjøbenhavn.	Lev. af 540 Akkumulatorer.	Statsbanernes Maskinafd., Colbjørnsensgade 6.	Juni	16	1
Hadsten.	Jordarb. ved Udvidelse af Station.	Hadsten Station og Banechefens Kont., Colbjørnsensg. 11, Kbhvn.	Juni	16	11
Aarhus.	Lev. af saltglaserede Lerrør.	Sagf. J.Sørensen, Ankerhus, Aarhus.	Juni	16	12
Aalborg.	Lev. af Mursten til Udvidelse af Ting- og Arresthus.	Aalborg Bygningsinspektør.	Juni	16	12
Hjørring.	Jærnarbejdet ved Gasbeholder.	Hjørring Gas- og Vandværksudvalg.	Juni	18	12
Hjørring.	Jord- og Murarb. ved Gasbeholder.	Hjørring Gas- og Vandværksudvalg.	Juni	18	12
Kjøbenhavn.	Staalkonstruktioner til Sidevægge i 2 Kulhuse paa østre Gasværk.	Østre Gasværks Tegnestue.	Juni	18	12
Hjørring.	Lev. af Cement og Kalk til Gas- og Vandværk.	Hjørring Gas- og Vandværksudvalg.	Juni	18	12
Bredballe.	Murer-, Tømrer- og Malerarb. ved Bredballe Strandskole.	Bredballe Strandskole.	Juni	20	6
Gjedser.	Uddybning af Sejlløb.	Statsbaneanl.Kont., Reventlowsg. 10.	Juni	21	2
Kjøbenhavn.	Tømrerarb. ved 2 Kulhuse paa østre Gasværk.	Østre Gasværks Tegnestue.	Juni	21	12
Kjøbenhavn.	Opf. af Opsynsbolig og Beværtniug m. m. ved Søbadeanstalt ved Kalvebodstrand.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	Juni	21	12
Varde-N.Nebel	Lev. af 750 Telefonpæle.	Statsbaneanl. Reventlowsg. 10. Kbh.	Juni	23	2
He.	Opf. af Hovedbygning paa He Station.	Ringkøbing Station og 9. Banesektion, Esbjerg.	Juni	24	2½
Nakskov.	Opf. af 981 løb. Fod Bolværk.	Havneing., Nakskov.	Juni	24	12
Aalborg.	Lev. af et Parti Tømmer.	Stads- og Havneing., Aalborg.	Juni	24	12
Gentofte.	Lev. af Støbejærnsrør til Vandværk.	Sogneraadskont., Jægersborg pr. Gentofte.	Juni	24	3½

LICITATIONER.

Opførelsen af en Opsynsbolig og Beværtning m. m. i samlet Entreprise til Søbadeanstalten ved Kalvebod Strand udbydes herved i Henhold til Tegninger, Beskrivelse og Betingelser, som ligge til Eftersyn paa Stadsarchitektens Kontor paa det nye Raadhus hver Søgnedag Kl. 12—4.

Skriftlige Tilbud mærkede: Tilbud paa Opsynsboligen ved Søbadeanstalten ved Kalvebod Strand, modtages sammesteds indtil Lørdag den 21. Juni 1902, Middag Kl. 12.

Stadsarchitektens Kontor, den 11. Juni 1902.

Stenhuggerarbejdet til Sokkel og Trappetrin

ved 4 Bygninger paa Øresundshospitalet udbydes herved i Henhold til Tegninger, Beskrivelse og Betingelser, som ligge til Eftersyn paa Stadsarchitektens Kontor, det ny Raadhus, hver Søgnedag Kl. 12—4.

Skriftlige Tilbud mærkede: Tilbud paa Granitarbejde til 4 Bygninger paa Øresundshospitalet modtages paa Stadsarchitektens Kontor indtil den 21. Juni Middag Kl. 12.

Stadsarchitektens Kontor, deu 12. Juni 1902.

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 20. JUNI 1902
№ 38

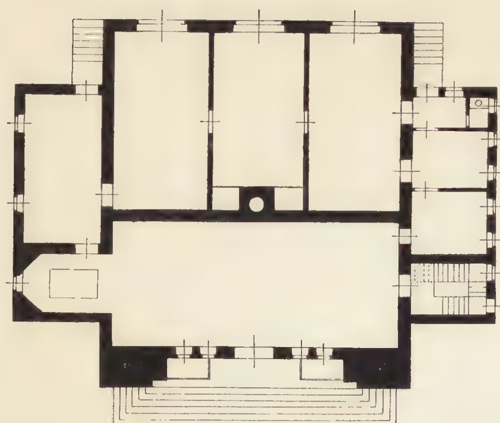
ET KREMATORIUM.



BYGNINGER, hvor Forbrænding af Lig kan foregaa, vokser efterhaanden frem i de fleste evropæiske Byer. Endnu er disse Bygninger kun smaa, og Architekterne er tilsyneladende ikke rigtig paa det Rene med, hvad Karakter de helst bør have, om de skal nærme sig Kirken og Kapellet eller holde sig fjærnt fra disse.

Et Forsøg i sidstnævnte Retning er fornylig præmieret i Wien og gengives i ovenstaaende Afbildning. Det er udført af et Par unge Architekter *Max Kühn* og *Robert Hartinger* og er saavel i Plan som i Façade meget ligefrem og fordringsfri.

Midtpartiet indeholder en Hal, hvor Følget kan opholde sig; til



ET. KREMATORIUM. ARCHITEKTER: MAX KÜHN og R. HARTINGER.

venstre for denne er en dyb Nische, hvor Katafalken med Kisten placeres; Gulvet i denne Nische kan sænkes og Kisten derved bringes ned i Kælderen, hvor Ovnen til Forbrænding findes. Bag Hallen ligger nogle Rum, hvoraf ét er bestemt til Henstilling af ankomne Lig, medens de øvrige er forbeholdt Loge, Arkiv, Opsynsbetjent m. m.

DANSKE ARBEJDERBOLIGER.

Af *Cordt Trap* og *Olaf Schmidth.*

V.

Belysningsfunktionærernes Byggeforening.

Denne Forening bestaar af 26 Medlemmer, hovedsageligt Maalerkontrollører med en aarlig Løn af 1000—1200 Kr. Foreningen har købt et Areal af Søgaards Jorder i Gentofte og udstykket dette i Parceller til Medlemmerne paa ca. 1100 □ Al. (ca. 435 □ Meter). Prisen paa Grunden var 93 Øre pr. □ Al.; men der er intet udbetalt kontant. Det er en Betingelse, at Huse, der kommer til at ligge ved Siden af hinanden, ikke maa være ens, saa at Kolonien derved kan faa en villaagtig Karakter. Prisen paa Husene vil komme til at variere mellem 3,300 Kr. og 6,100 Kr. efter 6—7 forskellige Modeller.

Veje med Gas-, Vand- samt Kloakledninger er anlagte af Sælgerne.

Medlemmerne er solidarisk ansvarlige. Grundstykkerne til de enkelte Parceller matrikuleres ikke særskilt, før Grundene er betalt, hvilket skal ske i Løbet af 12 Aar.

Medlemmerne betaler for Tiden et maanedlig Kontingent af 5 Kr.

Man er nu i Færd med at skulle tage fat paa Opførelsen af Bygningerne, som ventes fuldførte til Efteraaret.

Orlogsværftets Arbejderes Byggeforening.

Foreningens Formaal er at opføre et Hus til hvert af sine Medlemmer, hvis Antal retter sig efter Størrelsen af det Grundareal, som erhverves. Det maa dog ikke overstige 200.

De Midler, hvormed Foreningen agter at virke, er følgende: 1) Med-

lemmernes Indskud og Kontingent, 2) Medlemmernes og Foreningens Kredit samt 3) Udbyttet af Foreningens Administration.

Den Hustype, hvorefter Husene skal opføres, vælges af Medlemmerne, dog efter de af Foreningen anerkendte Tegninger og Overslag og under behørigt Hensyn til de Servitutter, som er paalagte Arealet.

Saasnart Huset er opført, udstedes Skøde til vedkommende Medlem; dog er Medlemmerne indenfor det Byggehold, hvortil de hører, solidarisk forpligtede overfor 3. Prioritet, indtil den er udbetalt overalt indenfor det paagældende Hold.

Skulde det, efter at Foreningen har bebygget de udstykkede Parceller, vise sig ønskeligt at optage flere Medlemmer til de muligt resterende Grunde, kan saadant ske efter Generalforsamlingens Beslutning.

Saasnart Foreningens Grund er udstykket i Parceller, og det er bestemt, i hvilken Orden disses Bebyggelse skal foregaa, fordeles de ved Lodtrækning mellem Foreningens Medlemmer en til hver, dog saaledes, at Lodtrækningen finder Sted i Hold paa 50 Medlemmer efter deres Indbetalings Størrelse; de Medlemmer, som har betalt 100 Kr. eller derover, trækker med 1. Hold; de, der har betalt 65 Kr., i 2. Hold, de øvrige i 3. Hold, dog med Ret til senere at dele 3. Hold i 2 Hold.

Indtil et Medlem har erholdt Skøde paa den tilstillede Ejendom, er det berettiget til personligt at benytte Ejendommen med tilhørende Have mod Betaling af den for samme fastsatte Leje.

Medlemmerne er en for alle og alle for en solidarisk ansvarlige for Foreningens Forpligtelser.

Medlemmerne betaler et ugentlig eller maanedligt Kontingent, hvis Størrelse ikke maa være under 1 Kr. ugentlig.

Hvad der af Renter og Afdrag ikke er betalt til Terminen af et eller flere Medlemmer, fordeles ligeligt paa de øvrige i samme Hold staaende Medlemmer.

Til Sikkerhed mod Tab kan Bestyrelsen efter Generalforsamlingens nærmere Bestemmelse, i Stedet for at opkræve hos Medlemmerne, oprette et Fond og dertil paalægge Medlemmerne et ugentligt eller maanedligt Kontingent.

Ethvert Medlem er pligtigt at staa som Medlem af en statsanerkendt Sygekasse, for saa vidt det kan optages i en saadan.

Naar den solidariske Forpligtelse ophører, udbetales til Medlemmerne den dem tilkommende Andel i ovennævnte Fond.

Ophør af Medlemsstillingen medfører ikke Ophævelse af Medlemmernes Ansvar for de af Foreningen til da stiftede Forpligtelser, for hvilke Medlemmerne hæfter solidarisk; men saadant Ansvar kan paa nærmere fastsatte Bestemmelser bringes til Ophør, naar et nyt, af Bestyrelsen akcepteret Medlem indtræder i den Udtraadtes Sted.

Hvis et Medlem som Følge af uberigtigede Restancer udelukkes af Foreningen, er det pligtigt til straks at fraflytte det af ham beboede Hus.

Naar et Medlem afgaar ved Døden, og hans Enke ikke indtræder i hans Sted, erholder hun udbetalt det Beløb, der indvindes ved en andens Ind-

trædelse i hendes Mands Medlemsstilling. Samme Ret har en Enkemand, som Bestyrelsen efter hans medlemsberettigede Hustrus Død ikke vil optage som Medlem. Efterlader Medlemmet ikke nogen berettiget Ægtefælle, har dets Børn samme Ret, saafremt intet af dem indtræder i Afdødes Sted.

Naar der som Følge af Dødsfald eller af anden Aarsag indtræder nye Medlemmer, indtræder saadanne i et og alt i de Rettigheder og Forpligtelser, saavel til Foreningen, som til udenforstaaende, i hvilke den stod, i hvis Sted det er optaget som Medlem.

Alle Vedligeholdelsesudgifter for Veje med derpaa liggende Kloak med Tilbehør paalignes samtlige Beboere. Generalforsamlingen bestemmer Regler for, at hvert Hus holdes i forsvarlig Stand, saaledes at dets Værdi ikke forringes i den Tid, det solidariske Ansvar paahviler Medlemmerne.

Overskudet af den aarlige Administrationsindtægt henlægges til ovennævnte Fond; mulige Underskud dækkes af dette. Af Fondet tilkommer hver Ejendom lige stor Andel.

Efter ovenstaaende Uddrag af Lovene skal i vi Korthed nævne, hvorledes Foreningen hidtil har virket:

Den har i Taarnby Kommune paa Amager købt et 20 Td. Land (11,000 □ Meter) stort Areal, som er udstykket i 180 Parceller, hver paa 1245 □ Al. (ca. 490 □ Meter) foruden Vejanlægene. Det overskydende Areal er udlagt til Skolebygning, hvorhos Areal er reserveret til en eventuel Forsamlingsbygning.

Hvert Medlem indbetaler 1 Kr. ugentlig i Kontingent indtil 200 Kr. og er da berettiget til at overtage et Hus, naar det er opført. Parcellerne er fordelte ved Lodtrækning. Pengene til Foretagendets Udførelse tilvejebringes ved offentlige Midler, og Haandværkerne indestaar med 25 $^0/_0$.

Husene opføres efter forskellige Typer, hvis Pris varierer mellem 4500 og 6500 Kr. Den maanedlige Udgift, indbefattet Amortisation, vil blive mellem 20 og 30 Kr.

Husene opføres som enetages, nogle af dem sammenbyggede parvis. De indeholder i Stueetagen 3 Værelser foruden Entré, Køkken m. v., og paa Loftet indrettes endnu et Værelse. Til hvert Hus hører desforuden et Vadskehus.

Interessentskabet „Quinto“.

Selskabet, som er stiftet d. 10. Oktober 1899, har til Formaal at hjælpe sine Medlemmer dels til Køb af Parceller i Husum, Brøndshøj Sogn, dels til Anlæg af Veje paa og til Parcellerne.

Af de gældende Bestemmelser vedrørende denne Virksomhed skal nedenstaaende, de væsentligere, nævnes:

Den af et Medlem ønskede Parcel købes saaledes, at Købesummen indbetales til Sælgeren gennem Interessantskabet med de Beløb, som Medlemmet, der staar som direkte Køber uden Ansvar for de andre Interessenter, indbetaler, nemlig fra 1500—2000 □ Al. (ca. 590—790 □ Meter) straks med saa vidt muligt mindst 100 Kr. og maanedlig 8 Kr.; for fra 2000—

3000 □ Al. (ca. 790—1180 □ Meter) straks med saa vidt muligt mindst 200 Kr. og maanedlig 16 Kr.; for fra 3000—4500 □ Al. (ca. 1180—1770 □ Meter) straks med saa vidt muligt mindst 300 Kr. og maanedlig 24 Kr., og saa fremdeles i Forhold til Parcellens Størrelse. Disse Beløb med paaløbende Renter indbetales af Selskabet til Sælgeren hver Ugedag eller i Henhold til Købekontraktens Bestemmelser.

Bekostningen til Købekontrakt og Skøde vil antagelig andrage 4 % af Købesummen, hvilket indbetales med 3 % straks og med 1 %, naar Skøde tages. Desuden betaler Medlemmet alle Omkostningerne ved Udstykningen, naar denne er udført.

Vejene anlægges i Henhold til forud udarbejdede eller senere approberede Planer, dog at de sidste ikke hindrer andre Parcelejere Adgang til Veje. Det til Vej for Parcellen fornødne Areal afgives til Vejanlæg uden Vederlag indtil Vejens Midte.

For at kunne blive Medlem af Selskabet fordres, for saa vidt han ønsker dettes Medvirken til Købets Berigtigelse, at han har valgt en Parcel af ovennævnte Grundstykke, og hvad Vejanlæg angaar, at han har købt Parcellen. Enhver, som har benyttet Selskabets Medvirken til Køb af Parcellen, er at anse som Medlem med Hensyn til Anlæg af Vej.

Til Omkostningerne ved Vejanlæget, derunder indbefattet Kloak, betales fra 2—6 Kr. maanedlig efter Parcellens Størrelse, indtil Anlægssummen med paaløbende Renter er betalt, og skal dette være sket senest 10 Aar efter første Indbetaling.

Ingen Ejendom maa bygges højere end Stue, 1. Sal og Kvist, og der maa ikke anlægges Fabrikker, som frembringer ilde Lugt eller Larm.

Om Foreningens Virksomhed indtil videre er kun dette at sige, at Foreningen kun har udstykket Ejendomme og afstukket Vejene, men endnu ikke anlagt disse, ligesom heller ingen Medlemmer endnu har opført Bygninger.

Indtil videre dyrker Medlemmerne deres Parceller som Haver, og de har anbragt Lysthuse paa dem. Beregningen er, at Købesummerne vil være indbetalt i Løbet af 7 Aar og at Medlemmerne, som væsentlig er Arbejdere, da ejer en Byggegrund kvit og frit til Bebyggelse.

Afdragene er hidtil indgaaet ret godt.

Som et ganske interessant Bevis paa en mindre heldig Praksis, der udviklede sig, da Loven af 26. Februar 1898 gav Udsigt til at opnaa billigt Statslaan til Opførelse af Arbejderboliger, kan anføres følgende:

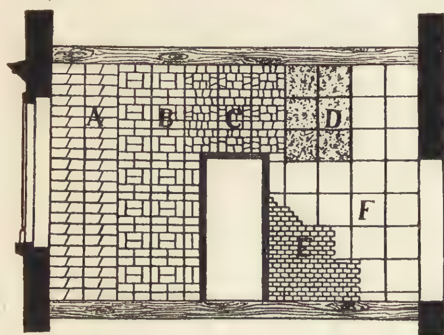
En Mand satte sig i Spidsen for en Arbejderbyggeforening, tog Jord paa Haanden, etablerede et foreløbigt Kontor, solgte de enkelte Grunde, og naar saa en Forening var dannet og Jord købt, dannede han en ny Forening paa samme Maade, men paa et andet Sted, og saaledes kunde én Mand have to eller flere Foreninger paa Samvittigheden.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Patentvægge, System Prüsz. Der fremkommer stadig paa Skillerumskonstruktionens Omraade Nyheder, som søger at naa frem for tidligere Former mod de for Skillerum og Mure saa efterstræbte Fuldkommenheder: mindst mulige Vægt, størst mulige Brandsikkerhed og Stabilitet.

For nogen Tid siden er saaledes i Tyskland traadt i Brug en ny Slags Vægge, efter det saakaldte *System Prüsz;* de bestaar af Sten, Cement og Jærn og kaldes fritbærende. Væggene dannes af et Næt af vandrette og lodrette, ved Siden af hinanden udspændte Baandjærn, hvis Masker udfyldes med Teglsten, Betonplader e. l., fastholdt med Cementmørtel. Disse Vægge kan anvendes baade som almindelige Skillerum og som enkelte eller dobbelte Ydermure, Hegnsmure e. l.

Som Skillerum opføres de bedst af almindelige Mursten og gives $^1/_4$ eller $^1/_2$ Stens Tykkelse og er da, ifølge Prøver, som er afholdt for stedlige Autoriteter, mere modstandsdygtige mod Ild og Sammenstyrtning end de tidligere kendte Vægge af Træ, Gibsplader eller Staaltraadspuds.



Udmuringen af Baandjærnsnettet *F* kan ske med: *A)* trapezformede Sten af særlig Model; *B)* Mursten paa Højkant; *C)* Stuk; *D)* Betonplader; *E)* Verblendsten.

Som enkelte Ydervægge kan de ligeledes opføres i $^1/_4$ eller $^1/_2$ Stens Tykkelse og egner sig som saadanne særlig for Skure samt mindre Lager- og Fabriksbygninger. Væggene bærer sig selv fra det ene Binderfag til det andet, hvorved der kan fremkomme betydelige Besparelser paa Fundamenterne. — Ved afholdte Prøver har disse Vægge tillige udvist en meget stor Modstandsevne mod Sidetryk.

Anvendt som dobbelte Ydervægge egner Konstruktionen sig til mindre Beboelsesbygninger, Sygebarakker, Staldbygninger o. l. De to Vægflader opføres da med en indbyrdes Afstand af 13 til 20 Centimeter, og Mellemrummet kan da enten bibeholdes helt eller fyldes med daarligere Varmeledere som Aske, Tørvesmuld, Kiselgur, Savsmuld e. l.

Som Indhegningsmure for Haver, Kasernegaarde m. m. har Konstruktionen allerede fundet stor Udbredelse i Berlin; Baandjærnsnættet udspændes da mellem Jærnstøtter, der har en indbyrdes Afstand af ca. 3 Meter, og Murens Tykkelse gøres sjældent over $^1/_4$ Sten. — Fundamentet anbringes kun under Jærnstøtterne. — Opfinderen og Fabrikanten, der bor i Berlin, Köthenerstrasse 24, W. G., har erhvervet dansk Patent Nr. 3449 paa sin Konstruktion.

FORSKELLIGT.

Terralit. I et smagfuldt udstyret Udstillingslokale i Kristen Bernikowgade Nr. 3 har et nydannet Aktieselskab, hvis administrerende Direktører er d'Hrr. *Ivar Hjort* og *A. P. Hejberg-Jørgensen,* aabnet en Udstilling af nyere og ældre Billedhuggerarbejder, reproducerede i en ny plastisk Masse: *Terralit.* Denne Masse har forskellige gode Egenskaber, som udmærker den frem for hidtil benyttede Reproduktionsmaterialer. Den gengiver Originalens fineste Detailler, kan ved forskellig Behandling paa skuffende Maade fremstilles som Fajance, Sten, Elfenben, Bronce og andre Metaller, opnaar uden Brænding en udmærket Haardhed, kan afvaskes og renses og er endelig, trods alle Fordelene, ikke stort dyrere end almindeligt Gibs.

Fabriken, hvis kunstneriske Ledelse er overdraget til Hr. *Oscar Willerup,* har erhvervet Eneret til Reproduktion af en stor Del nyere danske Billedhuggerarbejder, ligesom den i den kommende Tid vil søge at knytte de dygtigste af vore yngre Billedhuggere til sig.

Vi henleder vore Læseres Opmærksomhed paa Terralit som et Materiale, der fortrinligt egner sig til Fremstilling af plastiske, dekorative Arbejder, navnlig til indvendig Brug. Om Materialet ogsaa kan anvendes i fri Luft, kan endnu ikke afgøres, men Fabriken har i saa Henseende ladet anstille en Række Forsøg, hvis Resultat vil foreligge hen paa Aaret. — Paa Grund af sin kunstneriske Assistance ser Fabriken sig i Stand til at udføre dekorative Arbejder efter Kunstnerens Udkast, men det er iøvrigt Direktionens Hensigt at lade bekendte Billedhuggere udføre en Række dekorative Friser til Udsmykning af Spisestuer, Trapperum etc.

I Udstillingslokalet, hvis Interiør er udført efter Tegning af Architekt *Erik Schiødte*, findes en udsøgt Samling Reproduktioner, der fortjener mere end almindelig Opmærksomhed. *T. P.*

Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk omfatter efter sin sidste Opgørelse 207 Foreninger, af hvilke 54 er Fagforeninger (22 kjøbenhavnske Lav og 32 Centralforeninger for hele Landet eller en af dets Hoveddele), medens 153 er almindelige Haandværker- og Industriforeninger. Ialt omfatter Fællesrepræsentationen 41,611 Medlemmer. Formanden er Fabrikant Axel Meyer.

Dødsfald. Malermester *Rudolf Lamang Hoffmann.*

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Gammeltoftsgade 4.	Isenkræmmer Vilh. Holstebro.	Frk. Hilma Møller.	93,000 Kr.
Villa, Kochsvej 32.	Maskinfabr. Chr. Andersen.	Gross. V. J. Kaffel.	72,000 Kr.
Tamdrup Kirke.	A. H. F. Holcks Dødsbo.	Postmester N. Thorsen.	30,000 Kr.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Vej- og Kloakanlægene. Ved Licitationen over Levering af 10,000 Centner Cement til Kjøbenhavns Vej- og Kloakanlæg indkom der 5 Tilbud, der stiller sig saaledes: „Dania“: Pris pr. Centner i Tønder Kr. 1,44, i Sække 1,38. „Hunmor“ Kr. 1,50 og 1,40. „Norden“ Kr. 1,47 og 1,41. „Aalborg“ Kr. 1,49 og 1,43. „Danmark“ Kr. 1,53 og 1,47.

Kjøbenhavn. Vandværket ved Nordvestvej. Ved Licitationen over Stenhuggerarbejdet indkom 2 Tilbud: Gr. Maag & Müller Kr. 5,520.00 og Stenhuggermester Scheller Kr. 6,350.00.

Frederiksberg. Forbrændingsanstalten. Ved Licitationen paa Funktionærbygningen indkom i alt 30 Tilbud, hvoraf de 3 laveste var: Oscar Køhler Kr. 18,719. N. Juel-Petersen Kr. 18,989 og Holbøll & Poulsen Kr. 19,470. Højeste Tilbud var Kr. 27,500. Laveste Tilbud er indstillet til Approbation.

Aalborg. Stads- og Havneingeniøren. Ved Licitationen over Levering af Støbejærnsrør indkom følgende Tilbud: Soph. Berendsen, Kjøbenhavn, Kr. 2453,90. De Smithske Støberier, Aalborg (NB. Rørene skraatstøbte), Kr. 2455,99. Hans Larsen, Aalborg, (NB. Rørene skraatstøbte), Kr. 2529,60. Wilh. Sonesson, Kjøbenhavn, Kr. 2596,75 og 2698,95. Unmack & Pedersen, Aalborg, Kr. 2695,25 og 2978,25. Tilbudet fra Aktieselskabet Soph. Berendsen blev antaget.

Ved den samme Dag afholdte Licitation over Levering af et Parti 25 à 40 Fod lange Rundpæle af dansk Gran samt af Tømmer og Planker af sydsvensk Fyr indkom der intet fuldstændigt eller konditionsmæssigt Tilbud paa de runde Pæle. Paa den sidstnævnte Del af Leverancen indkom der to Tilbud, nemlig Brødrene Bendtsen, Aalborg, Kr. 1069,35 og J. Petersen, Aalborg, Kr. 1106,85. Førstnævnte Tilbud blev antaget.

Sorø. Jærnbanestationen. Ved Licitationen over Bygningsarbejdet paa Sorø-Vedde-Banens Station i Sorø indkom ialt 10 Tilbud, hvoraf de laveste var: V. Sick, Sorø, Kr. 34,340.00; S. Langkjær & J. P. Jensen, Sorø, Kr. 35,810.00 og Tømrermestrene H. Jensen & C. Rasmussen, Frederiksberg, Kr. 38,171.00. Højeste Tilbud var Kr. 42,500.00. Sicks Tilbud er antaget.

LISTE OVER LICITATIONER.

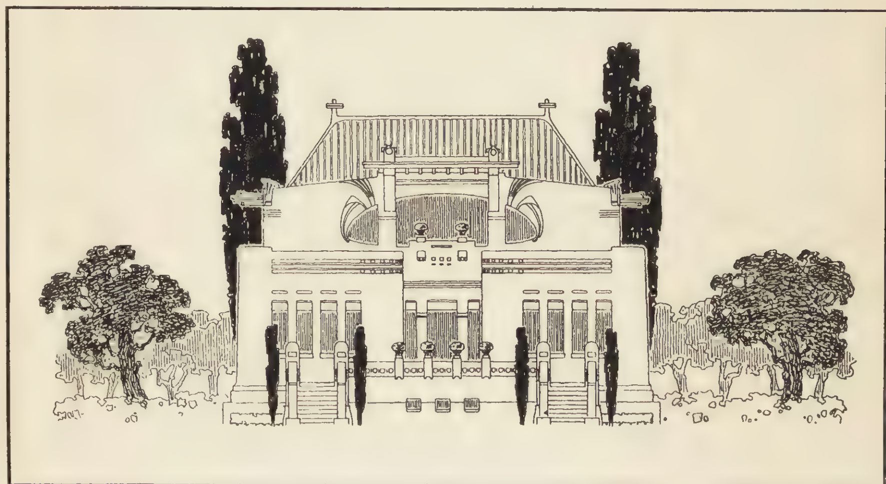
Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Bredballe.	Murer-, Tømrer- og Malerarb. ved Bredballe Strandskole.	Bredballe Strandskole.	Juni	20	6
Gjedser.	Uddybning af Sejlløb.	Statsbaneanl.Kont., Reventlowsg. 10.	Juni	21	2
Kjøbenhavn.	Tømrerarb. ved 2 Kulhuse paa østre Gasværk.	Østre Gasværks Tegnestue.	Juni	21	12
Kjøbenhavn.	Opf. af Opsynsbolig og Beværtning m. m. ved Søbadeanstalt ved Kalvebodstrand.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	Juni	21	12
Varde-N.Nebel	Lev. af 750 Telefonpæle.	Statsbaneanl. Reventlowsg. 10. Kbh.	Juni	23	2
He.	Opf. af Hovedbygning paa He Station.	Ringkøbing Station og 9. Banesektion, Esbjerg.	Juni	24	$2^1/_2$
Nakskov.	Opf. af 981 løb. Fod Bolværk.	Havneing., Nakskov.	Juni	24	12
Aalborg.	Lev. af et Parti Tømmer.	Stads- og Havneing., Aalborg.	Juni	24	12
Gentofte.	Lev. af Støbejærnsrør til Vandværk.	Sogneraadskont., Jægersborg pr. Gentofte.	Juni	24	$3^1/_2$
Aalborg.	Lev. af Beddingvogn, Ophalingsmekanisme etc.	Stads- og Havneingeniøren, Aalborg.	Juni	24	12
Aarhus.	Tømrer-, Skifer- og Blikkenslagerarb. ved Byskole paa Frederiksbjerg.	Raadhuset, Aarhus.	Juni	25	5
Aarhus.	Jordarbejde i Dalgas Avenue.	Stadsing., Aarhus.	Juni	28	12
Aalborg.	Murarb., Fundering, Kloak- samt Blikkenslagerarb. ved Ting- og Arresthus.	Bygningsinsp., Aalborg.	Juni	28	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Smedejærn, Jærnplader etc. til Statsbanerne.	Maskinafd., Colbjørnsensg. 6, 2. S.	Juni	30	1
Aarhus.	Murarb. ved Maskinhus og Hegnsmur til Gasværk.	Gasværkets Tegnekontor, Aarhus.	Juli	1	11
Silkeborg.	Opf. af Sanatorie for „Nationalforeningen“.	Silkeborg Raadhus og Arch. Ingemann & Søn, Nørrebrog. 9, Kbh.	Juli	5	2
Silkeborg.	Diverse Ingeniørarb. ved Sanatorie.	Silkeborg Raadhus og Forchhammersvej 22, 4. Sal, Kbhvn.	Juli	8	2
Hadsund.	Lev. af tilhuggen Granit til Jærnbanebro.	Ing. Monberg, Kigkurven, Kbhvn.	Juli	10	12

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad“s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

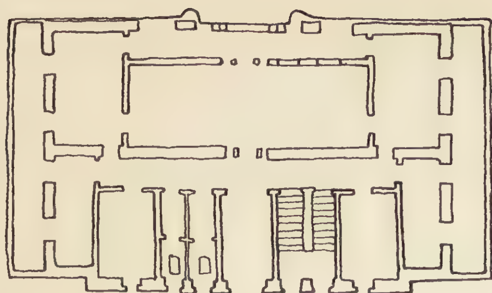
AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 27. JUNI 1902
№ 39

ET KLUBHUS.



HOSSTAAENDE Udkast gengiver et Eksempel paa den moderne Wiener-Architektur af den saakaldte Wagnerske Skole. Bygningen, som er tegnet af Architekt *Alfr. Fenzl,* er et Klubhus, beliggende i en Park.

Planen viser som Hovedlokale den store Spille- eller Klubsal, der gaar gennem to Etager og faar sit meste Lys gennem et ovalt Vindue foroven; den øvrige Del af Bygningen optages af mindre Sidelokaler, Økonomirum o. s. v. — Façaden er med sine glatte Vægflader, sine Inddelinger og sine underlige Buelinier en god Type paa denne Stil, der i Løbet af et Par Aar har erhvervet sig en Mængde Udøvere i Tyskland og Østrig. Stilen synes dog ikke at ville faa nogen lang Levetid; idetmindste hæver der sig nu i adskillige tyske Fagskrifter advarende Røster mod den, og som det synes, er det Røster, der taler med Vægt. Enkelte af disse gaar endog saa vidt, at de frakender



denne „Stil“ alt Slægtskab med virkelig Architektur og henfører de Bygninger, som er paavirkede af den, til Rubrikken: „architektoniske Abnormiteter“.

BESKYTTELSE AF BYGNINGER MOD ILD.

I Anledning af de mange Ildebrande i de senere Aar, hvor Menneskeliv og store Værdier er gaaet tabt til Trods for de paagældende Bygningers brandsikre Konstruktion, beskæftiger den engelske Fagpresse sig med Spørgsmaalet om, hvorledes Bygninger bedst kan beskyttes mod Brandfare.

De store Ildebrande undgaas ikke ved Anvendelsen af brandsikre Materialer eller ved Benyttelsen af de bedste Slukningsapparater; skal man sikre sig mod Brandfare, maa man ogsaa saa vidt mulig forebygge, at Ild opstaar, eller i hvert Fald indrette sin Bygning saaledes, at Ilden kan indskrænkes til det mindst mulige Omraade. Dette sker bedst ved at gøre Mængden af brandbare Sager i Bygningen saa lille som mulig, og ved saa vidt mulig at afskære enhver Luftforsyning og gøre alt for at hindre, at Ilden bryder ud i klar Flamme.

I Almindelighed afgiver en Bygning gode Betingelser for Forplantning af Ild eller af Røg. Oftest er Korridorer og Trappegange indhyllede i Røg, før Ilden giver noget synligt Tegn paa sin Tilstedeværelse, og i Løbet af meget kort Tid kan det være umuligt at bringe Hjælp til de Mennesker, som befinder sig oppe i Bygningen. Hvad nytter det, at selve Bygningen er opført af brandsikkert Materiale, naar de i Bygningens Etager ophobede Varer er anbragte saaledes, at de med Lethed kan antændes og i Løbet af kort Tid kan sprede Ilden, samtidig med at Røgen forhindrer Beboerne i at slippe ud af Bygningen.

Architekten kan ved Planlægningen og Inddelingen af Bygningen gøre meget for at undgaa disse skæbnesvangre Forhold. Først og fremmest maa naturligvis Ind- og Udgange gøres brandsikre og Trapperne anbringes saaledes, at de er lette at finde. Trappegangenes Vægge maa endvidere, ligesom overhovedet alle Skillevægge og Etageadskillelser, udføres af ubrændbare Materialer, ligesom der i Bygninger, hvor Ild let kan opstaa i de ophobede Varebeholdninger, maa anbringes Vandbeholdere, automatisk virkende Brandpumper, Sprinklers etc. I øvrigt burde enhver Bygning være forsynet med gode Slukningsredskaber og Brandalarm. De aller fleste store Kontor- og Lagerbygninger, Forretningsbygninger, Hoteller o. s. v. er opført saaledes, at de ikke yder nogen Garanti overfor Brandfare, med Etageadskillelser, der

bæres af Jærnbjælker og Støbejærnssøjler uden beskyttende Beklædning, med Skillevægge, der, selv om de er opmurede, ikke er byggede særligt med Hensyn til at modstaa Ild.

Bygninger, der benyttes til Opbevaring af brændbare Varebeholdninger, bør altid være indrettede saaledes, at Ilden ikke kan sprede sig, som om hele Bygningen var ét stort Rum, fyldt med brændbare Sager. Rummenes Gruppering maa foretages saaledes, at der dannes lutter mindre Afdelinger, ud over hvilke Ilden ikke kan forplante sig. Dette kan ske enten i vertikal Retning ved Anbringelsen af massive brandsikre Skillevægge, eller i horizontal Retning ved brandfri Gulve. Man kan beherske en Ildebrand, der er indskrænket til et eller flere Rum eller til én Etage, men ikke, hvis Ilden spænder over $^1/_4$ Million Kubikfod. Deler man altsaa Bygningen, kan Ilden saa at sige bekæmpes Tomme for Tomme; men desværre forlanger som oftest baade Ejeren og de Forretningsfolk, som skal benytte Bygningen, store sammenhængende Lokaler med saa faa Adskillelser og bærende Piller som muligt, og intet kan formaa dem til at slaa af paa disse Fordringer til Fordel for Brandsikkerheden. Maaske kan der dog gøres noget her ved en Skærpning af de Fordringer, Brandvæsenet stiller.

Hvad selve Bygningens Brandsikkerhed angaar har forskellige Undersøgelser vist os, hvilken Betydning, Materialer og Konstruktion har. Ved Etageadskillelser er det nødvendigt at gøre selve Gulvmassen ugennemtrængelig for Ild, da den mindste Revne eller Aabning tillader Lufttræk, og følgelig ogsaa Ilden at gaa i gennem og anrette hurtig Ødelæggelse. Naar Ilden kan holdes nede under en uangribelig Overflade, f. Fks. af Asbestmørtel i ca. 1 $^1/_2$ Tommes Tykkelse, eller hvis Gulvet bestaar af solide Tømmerbjælker lagt tæt, og med ethvert Mellemrum udfyldt af ildfast Ler, kan man i meget lang Tid bekæmpe den. Selv om et saadant Gulv i en hel Time udsættes for en stærk Hede, har det vist sig at kunne holde, om end Gulvbræder og Lægter blev forkullede. Et Gulv, hvor der mellem Tværbjælkerne fyldes Kokesaske og Portland Cementmørtel i en Højde af 4—5 Tommer og som holdes i Stilling af Lister, fastsømmede til Tværbjælkerne, giver et godt brandsikkert Gulv, som ved Brandprøve har vist sig at kunne udholde Ildens Paavirkning i mere end en Time. Et almindeligt Gulv med Tværbjælker paa 9×3 Tommer, hvorimellem er fyldt Kokesaske og Cementmørtel, og hvor Tværbjælkerne er samlede med Lister og pudsede, vil modstaa Ilden i lang Tid, og selv om Pudsen hurtig falder af, og de nederste Dele af Bjælkerne gløder eller forkuller, vil dog Mørtelen forhindre at Ilden forplanter sig videre. Falder Mørtellaget paa Grund af sin Vægt, vil derimod Bjælkelaget hurtig brænde. For at forhindre Nedstyrtning af Mørtellaget kan man under Bjælkelaget anbringe Strækmetal, som indstøbes i Mørtelen.

Etageadskillelser af Jærn og Cement har vist sig ikke at være brandsikre, idet Cementen springer ved Jærnbjælkernes Udvidning.

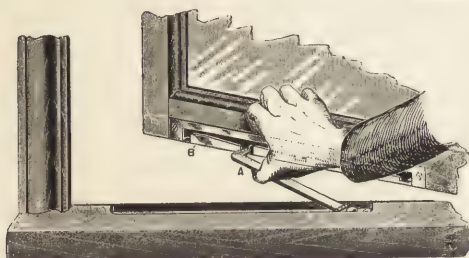
Hvad Døre angaar, har man set, at de, der er lavede i 3 Tykkelser Fyrretræ ofte modstaar Ilden længere end Døre af Egetræ, Nøddetræ eller Mahogni. En Fyrretræsdør (3 Tykkelser) paa 2 $^5/_8$ Tommes Tykkelse kan

modstaa Ild i en Timestid; Teaktræ er endnu bedre. Saadanne Døre er udmærkede til at standse Ildens Fremtrængen. Jærndøre krummer og kaster sig, naar de bliver rødglødende, hvorefter Ilden med Lethed kan forplante sig mellem Døren og Dørkarmen; ogsaa Trædøre beslagne med Jærnplader er tilbøjelige til at krumme sig. Ligeledes maa Dørkarme etc. være absolut sikrede mod Bøjninger.

Ved alle store Ildebrande i brandsikre Bygninger har det vist sig, at Brandens Forplantning skyldtes, at en eller anden lille Forsigtighedsregel var forsømt. Enten har der været Smaarevner mellem Jærnbjælker og Mørtel, eller ogsaa har Talerør eller andre Rør passeret Gulvet, eller hule Skillevægge strakt sig op gennem to Etager i Stedet for at danne en solid Forbindelse med Gulvet. Eller ogsaa har Døre eller Vinduer været aabne, og Ilden ad den Vej forplantet sig.

Brandsikkerheden opnaas kun ved en lang Række af Forholdsregler som maa iagttages med pinlig Nøjagtighed. Ellers kan selv den omhyggeligst opførte brandsikre Bygning ved given Lejlighed blive et Offer for Flammerne.

TEKNISKE MEDDELELSER.



Et automatisk virkende Vindueslukke er det sidste nye paa Vinduesbeslagets Omraade. Som det ses af hosstaaende Tegning, bestaar det af en Metalkrog, som ved Hjælp af et Kugleled er anbragt i et Udsnit i Vindueskarmen. Paa Vinduesrammens nederste Kant er anbragt et Metalstykke med en Slidse, hvori Krogen glider. I Slidsens Underkant findes paa forskellige Steder Hak, bestemte til at optage den af en Fjeder nedtrykkede Krog, og Vinduet kan ved Hjælp af disse Hak aabnes lidt eller meget efter Behag. Naar Vinduet ønskes aabnet eller lukket, løftes Krogen ud af Hakket, saaledes som Tegningen viser, og Indstillingen vil let foregaa, idet Krogen bevæger sig frem i Slidsen. Vindueslukket, der fabrikeres i én Størrelse, kan anbringes paa alle udadgaaende Vinduer. Patentet indehaves af *Tonks,* Moseley Street, Birmingham.

*

Et Apparat til at bestemme en Farvetones Sammensætning er bleven patenteret i Tyskland. Apparatet, der giver Oplysning om de enkelte Grundfarver, hvoraf en Farvetone er sammensat, bestaar af de tre transparente Skiver i Grundfarverne, rødt, gult og blaat. Skiverne er ikke farvede ens over det hele, men er indelt i Felter af stigende Intensitet. De tre Skiver kan forskydes for hinanden, idet de er anbragte om en fælles central Axe.

Naar man skal bestemme Farvetonens Sammensætning, drejes Skiverne saaledes, at de paa et bestemt Sted viser samme Tone, og man kan da ved Hjælp af Visere, der bevæger sig paa en fast Skala, aflæse, hvor meget af hver Grundfarve der findes i Farvetonen.

FORSKELLIGT.

Konkurrence. Kjøbenhavns Begravelsesvæsen har 11. Juni d. A. indbudt Architekterne *M. Borch, L. Clausen, A. Clemmensen* og *Thorv. Jørgensen* til en Skitsekonkurrence, hvis Opgave er: Tegninger til et Begravelseskapel, Graverbolig og Kontor, Opsynsbetjentbolig med Vagtstue og Udhus med Stald, Vognskur m. m., til Bispebjerg Kirkegaard.

Den af Konkurrenterne, hvis Tegninger antages, vil det blive overdraget at udføre det endelige Forslag, medens de andre Konkurrenter faar hver 400 Kr. for deres indleverede Arbejde.

Tegningerne skal indleveres til Begravelsesvæsenet inden 15. August, forsynede med et Motto eller Mærke og ledsagede af en forseglet Billet med samme Mærke og indeholdende Indsenderens Navn

Bedømmelsen af Tegningerne foretages af Formanden for Begravelsesvæsenets Bestyrelseskommission, Direktionen for Begravelsesvæsenet, Stadsarchitekten og tvende af Borgerrepræsentationens Udvalg angaaende Begravelsesforhold delegerede Medlemmer, samt 1 eller 2 Architekter, valgte af de konkurrerende Architekter eller af Architektforeningen.

En norsk Haandværksbygd. Efter hvad „Norsk Tidsskrift for Haandv. og Industri“ skriver, er Havnindalen en rigtig Haandværkernes Bygd. Af dens 1060 Indbyggere er næsten en Trediedel Haandværkere. Der findes saaledes 107, som driver Smedehaandværket i en eller anden Form, 83 Snedkere og Tømrere, 30 Skrædere, 14 Malere, 40 Skomagere, 1 Blikkenslager, 4 Metalstøbere, 20 Murere, 1 Mekaniker, 1 Farver og 1 Glasmager. I Vinter er der i Bygden tilvirket ca. 50,000 Stk. Leer, som sendes næsten over hele Norge.

Katalog. Det er efterhaanden bleven Skik og Brug herhjemme, at de større Firmaer til deres Kundekres udsender omfattende Kataloger, som med Hensyn til Udstyrelse næsten maa regnes for bibliografiske Pragtværker. Nylig har det bekendte Firma *Tvermoes & Abrahamson* udsendt en rigt illustreret Katalog, hvis talrige, fint udførte Illustrationer bærer Vidnesbyrd om den kunstneriske Smag, der er et Særkende for Forretningens Frembringelser.

Kataloget omfatter forskellige Belysningslegemer for elektrisk Lys, Kroner, Lygter, Pendler og Stager, som alt fremtræder i beherskede, kunstneriske Former og tiltalende Udstyrelse.

DØDSFALD.

Blikkenslagermester *P. M. Breingaard,* Kjøbenhavn.

FORENINGSMEDDELELSER.



Foreningsmøde Tirsdag den 1. Juli 1902, Kl. 8 pr., i Lokalet i Industriforeningen.

Smørrebrødsbord.

1. Meddelelser fra Formanden.
2. Forslag til Vedtægter for Akademisk Architektforening.
3. Forelæggelse af Statuter for Understøttelsesfonden og Valg til dennes Bestyrelse.

De til Understøttelsesfonden tegnede Bidrag kan indbetales til Architekt *Axel Berg* paa Kontoret i Børsgade 56. Hverdage mellem 10—4. Bidrag, som ikke er indbetalte inden 1. Juli, vil blive opkrævede i Løbet af de følgende 14 Dage.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Søbadeanstalten ved Kalvebod Strand. Ved Licitationen over en Opsynsbolig og Beværtning m. m. ved Søbadeanstalten ved Kalvebod Strand, indkom ialt 18 Tilbud; det laveste fra Murermester Johannes Mynster, 14150 Kr., derefter Tømrermester S. N. Haarlev, 14469 Kr. og Murermester A. G. Hausen, 14475 Kr.; det højeste var paa 16875 Kr.

Aalborg. Ting- og Arresthuset. Ved Licitationen over Mursten indkom kun 2 Bud fra C. T. Vang, Aalborg: Façadesten 20 Kr., fl. Sten 18 Kr., 6" Sten 30 Kr., blaa Sten 60 Kr., og fra Collerup, Vissegaard: Façadesten 25 Kr., fl. Sten 18 Kr., 6" Sten 27 Kr., blaa Sten 50 Kr.

Skibsted. Skolebygningen. Ved Licitationen over Tækning med Cementtagsten paa Skibsted Skole indkom 5 Tilbud: 1030 Kr., 1030 Kr., 1090 Kr., 1100 Kr. og 1145 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	**Arbejdets Art.**	**Betingelser faas.**	**Tilbud afgives.** M.	D.	Kl.
Aarhus.	Jordarbejde i Dalgas Avenue.	Stadsing., Aarhus.	Juni	28	12
Aalborg.	Murarb., Fundering, Kloak- samt Blikkenslagerarb. ved Ting- og Arresthus.	Bygningsinsp., Aalborg.	Juni	28	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Smedejærn, Jærnplader etc. til Statsbanerne.	Maskinafd., Colbjørnsensg. 6, 2. S.	Juni	30	1
Gentofte.	Nedlægning af Vandrør etc.	Sogneraadets Kontor, Jægerspris.	Juni	30	3½
Aarhus.	Murarb. ved Maskinhus og Hegnsmur til Gasværk.	Gasværkets Tegnekontor, Aarhus.	Juli	1	11
Frederikshavn.	Bolværksarbejde, Tømmerleverance etc.	Havnekonkoret, Frederikshavn.	Juli	3	4
Kjøbenhavn.	Murarbejdet ved Nordvestvejs Vandværk.	Stadsarchitekten, ny Raadhus.	Juli	4	12
Aarhus.	Lægn. af Kloak med spids Bund.	Stadsing., Aarhus.	Juli	5	12
Silkeborg.	Opf. af Sanatorie for „Nationalforeningen".	Silkeborg Raadhus og Arch. Ingemann & Søn, Nørrebrog. 9, Kbh.	Juli	5	2
Varde-N.-Nebel.	Lev. af 750 Telefonpæle.	Statsbaneanl. Reventiowsgade 10.	Juli	7	2
Silkeborg.	Diverse Ingeniørarb. ved Sanatorie.	Silkeborg Raadhus og Forchhammersvej 2, 4. Sal, Kbhvn.	Juli	8	2
Gentofte.	Lev. af 10000 Pd. Bly.	Sogneraadets Kontor, Jægersborg.	Juli	8	3½
Kjøbenhavn.	Lægn. af Gasledn. i Ny Vestergade.	Gasværkets Ingeniørkont. Lavendelstræde 1.	Juli	9	12
Vedbæk.	Opf. af Skolebygning etc.	Archit. M. Larsen & Mandrup-Poulsen, Nygade 4.	Juli	9	12
Hadsund.	Lev. af tilhuggen Granit til Jærnbanebro.	Ing. Monberg, Kigkurven, Kbhvn.	Juli	10	12
Bogø.	Uddybningsarbejder etc.	Sogneraadsform.O.Mathiasen,Bogø.	Juli	15	6

Fortegnelse

over Firmaer, som i det forløbne Kvartal har annonceret i Tidsskriftet.

Annonceafdelingen redigeres af Hr. Maler *T. E. Lundbye* (Ahornsgade 1), som tillige har udført Tegning til en stor Del af de forskellige Annonceclichéer.

Asfalt og Asfaltarbejder.
Bird, Ingeniør, Fjords Allé 1
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Kjøbenhavns Asfaltkompagni, Kongens Enghave
Larsen, Hans & Jørgen, Griffenfeldtsgade 37
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33
Schøller & Rothe, Fælledvej 27

Badeanlæg og Badeapparater, Armatur hertil m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Timm, Brødr. J & O., Vesterbrogade 44
„Vølund", Aktieselsk., Blegdamsvej 32
Weilbach & Cohn's Fabriker, Akties., Mariendalsv. 57

Bageovne.
Weidemann, J. H., Østersøgade 34

Beton-, Cement- og Monierarbejder m. m.
Christoffersen, C., Vejle
Holbøll, Olaf, & Poul Poulsen, Malmøgade 4
Jensen, Emanuel, & H. Schumacher, Aaboulevard 14
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Portland-Cementfabriken „Danmark", Aktieselsk., Ny Toldbodgade 15
Rasmussen, H. & O., Læssøesgade 3
Schøller & Rothe, Fælledvej 27
Schiøtz, Carl, Vesterbrogade 54
Schledermann, Th., & H. Evers, Roskilde
Sørensen, F. P., Eftf., Elmegade 12

Bogbind, Bøger m. m.
Baden, Jakob, Østergade 16
Kyster, Anker, Sværtegade 3
Lehmann & Stage, Løvstræde 8
Schüth, Ludvig, Nygade 4

Broncestøbning.
Rasmussen, Lauritz, Raadmandsgade 16

Brændsel.
Akts. Christiansholms Fabriker, Nyhavn 4

Bygningsartikler, forskell. Cement, Skifer, Zink m. m.
Andersen, Eduard, Ny Kongensgade 20
Dansk Gibsindustri-Kompagni, Akts., Mariendalsvej 23
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Gottlieb, F., Nørrevoldgade 4
Hoppe, V. & Lutz-Petersen, Nørrebrogade 63
Jensen, & Emanuel, H. Schumacher, Aaboulevard 14
Lemvigh & Co., Niels Juelsgade 5
Nymølle Skærvefabrik, Aaboulevard 14
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Bygningsbeslag og Værktøj m. m.
Ibsen, Peter, Kronprinsensgade 3
Rom, C. Th., & Co., Axelhus 2 B
Vermehren, Edv., Eftf., Nørrebrogade 18 A

Byggegrunde.
Josephsen, N., Dr. Olgasvej 2

Clichéer, Reproduktion, Lyskopiering, Stempler samt Tegninger hertil.
Atelier Friis, Møntergade 12
Carstensen, Carl, Johnstrups Allé 1
Hansen, Charles, Nørregade 6
Hanson, John. R., Ny Østergade 2
Lundbye, T. E., Ahornsgade 1

Dampskorstene, runde.
Holbøll, Olaf, & Poul Poulsen, Malmøgade 4
Jensen, Emanuel, & H. Schumacher, Aaboulevard 14
Køhler, V. Sibbern, Ryesgade 25
Meier, F., Valby
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Dørlukkere.
Kjøbenhavns Dørgreb- & Metalvarefbr. Skinderg. 39
Nørholm, N., & Søn, Skindergade 42

Elektriske Anlæg, Elevatorer, Lynafledere, Materiel m. m.
Andersen & Meyer, Løvstræde 8
Elektrisk Bureau, Boldhusgade 6
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Hellesens Enke & V. Ludvigsen, Blaagaardsgade 17
Henrichsen, C., Nørre Farimagsgade 29
Lund, Ludvig, Regnegade 26
Otzen, P., & Thorstenson, Vesterbrogade 24
Riedel, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Sørensen, Ferd. E., & Co., Dr. Tværgade 55
Timm, Brødr. J. & O., Versterbrogade 44
„Titan", Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1
Tvermoes & Abrahamson, Gotersgade 13
„Vølund", Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Fajance- og Porcellænsovne.
Kjær, C. V., Købmagergade 42
Kähler, Carl F., Jernbanegade 5

Forsikringsvæsen.
Forsikrings-Aktieselskabet „Skjold", Raadhusstr. 1

Gade-, Vej- og Kloakanlæg, Havne- og Kystarbejder m. m.
Hoppe, V., & Lutz-Petersen, Nørrebrogade 63
Larsen, Hans & Jørgen, Griffenfeldtsgade 37
Poulsen, H., S. Boulevard 58
Rasmussen, Niels, & H. Schiøtz, Hostrups Allé 12
Schøller & Rothe, Fælledvej 27

Gas- og Vandmestre m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Flyge, H. B., Gothersgade 20
Harboe, Kr. Noe, Nørrebrogade 13
Høst, P. W., Ravnsborggade 12.
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Riedels, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Schieltved, Th., St. Kongensgade 69
Schæbel, Ferd., Mikkelbryggersgade 5
Strømann, C. & G., Raadmandsgade 15
Thomsen, Carl, Nørre Allé 21
Timm, Brødr. J. & O., Vesterbrogade 44
„Vølund", Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Glarmestre, Glas, Glasmaleri m. m.
Engstrøm, O., Borgergade 53
Feigh, Ch., Roskilde.
Mandix, H., Nørregade 35
Steenberg, Schach & Ko., Amaliegade 43

Ingeniører, Jernstøberier m. m.
Bruun & Sørensen, Niels Juelsgade 4 og Aarhus
Christianshavns Jernstøberi, Holmbladsgade 23
Kiehn, Chr. F., Maribo
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Matthissen & Dittmann, Bredgade 20
Quick Meal Stove Co., Pilestræde 14
Riedels, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Smith, F. L., & Co., Vestergade 29
„Titan", Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1
„Vølund", Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Isolationsfarve, Isolationsstof, Kork-Isolering m. m.
Isolationsstof Fabriken, Akts., Enghavevej
Kjøbenhavns Asfaltkompagni, Akts., Kongens Enghave
Maag, James, & Thorald Müller, Højbroplads 12
Møller, Theodor, Pilestræde 12

Kurvevarer.
Wengler, R., Amagertorv 7

Linoleum.
Bonne, C. Riis, Silkegade 1
Larsen, Ferd., Østergade 16
Magasin du Nord, Kg. Nytorv
Meyer, E., Jorks Passage

Malerarbejde.
Bendix, Otto, Nørregade 26
Jensen, Severin & Andreas, Kongens Nytorv 21
Mandix, H., Nørregade 35
Schübeler's Sønner, H., Nordre Frihavnsvej 19
Wildhardt, P., Aaboulevard 80
Øjgaard, M. Chr., Rosenborggade 2

Maskinsnedkeri, Møbler m. m.
Jensen, Henning, Ny Toldbodgade 11
Jensen, Severin & Andreas, Kongens Nytorv 21

Opmarmning og Ventilation, Armatur hertil m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Bruun & Sørensen, Palægade 8 og Aarhus
Christianshavns Jernstøberi, Holmbladsgade 23
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Møller & Jochumsen, Horsens
Rechs Opvarmnings-Comp., Lyngbygade
Ramsing, Chr., Tordenskjoldsgade 11
Strømann, C. & G., Raadmandsgade 15
„Titan", Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1
„Vølund", Akties., Blegdamsvej 32
Weilbach & Cohns Fabriker, Mariendalsvej 57

Paptage m. m.
Hansen, H. N., Tømrermester, Jyderup

Patent og Patentsager.
Brammer & Co., Patent-Bureau, Hovedvagtsgade 2

Prisme-Glas.
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Saltsyre, Gibs, Vandglas.
Hansen, Vilh., & Co., Nørrebrogade 30
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Skifer-, Kobber- og Zinkdækning.
Timm, Brødr. J. & O., Vesterbrogade 44

Smedearbejde, Sikkerhedsgittere, Havehegn m. m.
Dederding, Emil, St. Kongensgade 102
Doberch, F. W., & Søn, Lille Strandstræde 22
Høst, P. W., Ravnsborggade 12
Jensen-Søe & Beyer, Korsgade 16
Poulsen, Ludv. R., Tordenskjoldsgade 29
Schæbel, Ferd., Mikkelbryggersgade 6

Staal- og Jærnbjælker, Plader, Taljer m. m.
Berendsen, Sophus, Aktieselskab, Gl. Torv 24
Jensens, Jørgen, Eftf., Vestergade 16
Møller, J. F. Lemvigh, Kultorvet 11—13
Rahr, Chr. C., & Comp., Vestergade 30
Rønberg, Oluf, Nørrefarimagsgade 41
Sonesson, Wilh., & Co., Frihavnen
Vold, L., Nansensgade 25 B

Stenhuggerier, Marmorarbejder m. m.
Faxe-Limhamn Kalkbrud, St. Annæplads 26
Grønseth, Johs. & Co., Kristiania
Hagen & Co.'s Eftf., Gothersgade 8
Halmstads Stenhuggeri, Aktiebolag, Halmstad
Kbhvn.s mek. Stenhuggeri, Frederiksholms Kanal 28
Larsen, H. & J., Griffenfeldsgade 37
Maag, James, & Thorald Müller, Højbroplads 12
Nielsen, E., mek. Stenhuggeri, Nørrebrogade 44
Neyroud, Jules, Vervey, Schweiz
Scheller, Carl, Nørrebrogade 52
Sode, A., H. C. Ørstedsvej 32
C. Wienbergs Stenhuggeri, Ny Vestergade 29

Stukarbejder.
Berg, Hans Chr., Aaboulevard 44
Dansk Gibsindustri-Kompagni, Akts., Mariendalsvej 23
Klingsey & Levin, Fælledvej 7
Petersen, Hans Lamberg, Lykkesholms Allé 8
Storm-Nielsen & C. Jacobsen, Mariendalsvej 25

Tagpap m. m.
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33
Vinter, H. C., Nørregade 2

Tapeter.
L. Fraenckel, Ny Adelgade 8—10
Krüger, C., Nygade 6
Larsen, Ferd., Østergade 16

Teglværker, Teglværksanlæg m. m.
Dysseværk Teglværk, Gentofte
De forenede Teglværker } Nørregade 2
Kagstrup Kalkværker, Akties. } Nørregade 2
Frederiksholms Tegl- & Kalkværker, Tordenskjoldsgade 3
Smidt, F. L., & Co., Vestergade 29

Tegneartikler.
Knudsen, Kornelius, Købmagergade 15
Petersen, J. Chr., St. Kirkestræde 1

Træ og Trævarer.
Krause, M. H., Niels Ebbesensvej 6
Trækompagniet, Frihavnen

Vandklosetter, Armatur hertil m. m.
Albrechtsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Hoppe, V., & Lutz-Petersen, Nørrebrogade 63
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Møller, L. M., Ny Adelgade 4
Thomsen, Carl, Nørre Allé 12
Rasmussen, Niels, & H. Schiøtz, Hostrups Allé 12
Riedel's, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Schieltved, Th., St. Kongensgade 69
Septic Tanks, Nytorv 17

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 [2]. Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 4. JULI 1902
№ 40

KONSERVERING AF JÆRN I BYGNINGSKONSTRUKTIONER.

OM end Etageadskillelser af Jærn paa Grund af deres Brandsikkerhed og deres store Spændvidder foretrækkes for Trækonstruktioner, frembyder de dog adskillige Ubehageligheder, som man altid bør have sin Opmærksomhed henvendt paa, for saa vidt mulig søge at undgaa dem.

Ingeniørerne, som beskæftiger sig meget med Jærnkonstruktioner, kender af Erfaring de Ulemper, som truer disse fra Nitninger og Sammenføjninger eller fra molekylære Forandringer paa Grund af Vibrationer, men de frygter tillige de Forandringer, som skyldes Luftens Bestanddele, hvoraf navnlig de svovlsure har stærk Indflydelse.

Det synes, som om Architekterne ofte har Grund til at nære ligesaa stor Frygt som Ingeniørerne, idet en kemisk Proces af lignende Art som den, de svovlsure Dampe frembringer, kan opstaa mellem Gulvets Jærnbjælker og det dem omgivende Gibsdække. Skønt Jærnkonstruktioner kun har været benyttet til Etageadskillelser i forholdsvis kort Tid, er der allerede talrige Eksempler fra nedrevne Bygninger, hvor man har fundet Jærnet fuldstændig fortæret af Gibsen, saa at alvorlige Ulykker kunde være indtruffet hvert Øjeblik, hvis ikke Nedrivningen var kommet dem i Forkøbet.

Et meget interessant Eksempel paa denne Vekselvirkning mellem Jærn og Gibs, meddeles i den franske Architektforenings Tidsskrift. I 1ste Etage i et Hus i Palais Royal i Paris, hvor Statsraadet har sine Lokaler, findes et Loft, dannet af Hvælvinger med Ribber, som hviler paa cylindriske Søjler. I 1888 opdagede Palais'ets Architekt en vertikal Revne i en af disse Piller, og besluttede sig da til saa vidt mulig at efterspore Aarsagen. Man understøttede Hvælvingerne og udtog et Skifte i den paagældende Søjle og bemærkede da inde i Søjlens Midte en metallisk Kærne omgiven af Gibs. Ved nøjere Undersøgelse af et løsnet Stykke af denne Kærne, viste det sig at stamme fra det tidligere Jærnskelet. Kærnemassen havde udvendig bevaret et metallisk Udseende og kunde endog ved Gnidning antage en skuffende Metalglans, men dens Modstandsevne overfor Brud var næsten lig Nul, ligesom Maaling af dens Fasthed kun var 3—4, medens Jærnets er 7—8.

Der var altsaa opstaaet en Forbindelse mellem Jærn og Gibs under Dannelse af et Metalilte, der kun bevarede en svag men dog i Øjeblikket

skuffende, ydre Lighed med Jærnet. Denne Omdannelse havde været ledsaget af en Formindskelse i Fasthed med deraf følgende Volumenforøgelse, hvilket havde bevirket Revnen i Søjlen.

Det er vel værd at lægge Mærke til, at denne Proces var foregaaet i selve Murværkets Midte, sandsynligvis under Indflydelse af Fugtighed, som var trængt ind gennem Fugerne.

Spørgsmaalet er nu, om en saadan ødelæggende Proces ogsaa finder Sted mellem Jærn og de øvrige Materialer, der anvendes til Konstruktioner: Kalk og Cement.

Hvad Kalken angaar, vil den — forudsat at den er af god Kvalitet — snarere beskytte end angribe Jærnet.

Da man i 1886 nedlagde Saint-Nicolashavnen, der var anlagt omkring Aaret 1830, lagde man Mærke til, at nogle Jærnbøjler, der var anbragte til Fortøjning af Skibene, men som senere var sat under Vand paa Grund af Vandspejlets Hævning, var rustede lige ind til Murværket; men da de udtoges af dette, viste de sig absolut uskadte overalt, hvor de havde været beskyttede af Kalken.

I en Konstruktion fra det 18. Aarhundrede — Bolværket ved Saint-Louis Øen — var nogle af Stenene forenede med Jærnkramper, fastgjorte ved Hjælp af Kalk. Disse Kramper var i 1886, da Bolværket fjærnedes, fuldstændig uskadte. Ogsaa ved Nedrivningen af Bropillerne ved Ponthienbroen ved l'Huisne havde man Lejlighed til at iagttage en Konstruktion af lignende Alder, hvor Resultatet var ligesaa tilfredsstillende.

Endnu gunstigere stiller Forholdene sig ved Cement, der ikke blot beskytter Jærnet, men næsten gør det nyt igen. Hvis man ved en eller anden armeret Jærnkonstruktion benytter rustnet Jærn, vil det kort Tid efter findes blankt, som om det lige var udgaaet fra Smedien og paa Overfladen vil der ses et tyndt, glasagtigt Lag, som sandsynligvis fremkommer ved Forbindelsen mellem Jærniltet (Rusten) og Cementens Silikat. Dette ses bedst, hvor Armeringen bestaar af Jærndele, der krydser hinanden, idet Rusten kun findes paa de Steder, hvor Jærn berører Jærn og Cementen ingen Indvirkning kan faa.

Rustning foregaar ikke en Gang ved Berøring med Vand. Da man efter et halvt Hundrede Aars Forløb nedrev nogle Kajsætninger af Cementblokke med Jærnarmering, fandt man, at Mærkerne af Hammerslagene var ligesaa tydelige, som om de nylig havde været under Behandling, og det til Trods for, at Jærnet havde været under Vand i mange Aar.

Da man i 1885 skulde restaurere Murene ved det lave Landingssted foran Palais de la Légion d'Honneur, saa man, at Muren i en tidligere Periode havde slaaet sig, og at dens øvre Parti var bleven holdt i Leje af en Jærnbespænding, som var forankret i et solidt Murværk, der laa bag Kajmuren. De i Cement fastgjorte Dele var fuldstændig uskadte, medens hele Spændjærnet vat rustet saaledes, at Diametren var svundet ind til en Trediedel.

Cementen danner altsaa en virksomt Beskyttelse for Jærn, lige meget

hvilken Cement der benytfes; Beskyttelsen ophører, saasnart Jærnet paa en eller anden Maade blottes.

Man ser altsaa, *at* Gibs ruster Jærn, *at* god Kalk bevarer det, men *at* Cement gør det som nyt igen.

ET BØRNEHOSPITAL I PRAG.

For kort Tid siden er det nye Kejser Franz Josef I.s Børnehospital i Prag bleven taget i Brug. Det har Plads til 225 Patienter, hvoraf 105 med smitsomme Sygdomme.

Anlæget er gennemført efter Pavillonsystemet og har en meget sund Beliggenhed i den sydlige Kant af Neustadt. Arealet, hvorpaa Bygningerne er opført, har en næsten regelmæssig rektangulær Form og er 12,910 $m.^2$ stort. Der findes ialt 6 Bygninger, nemlig en Hovedpavillon for ikke smitsomme Sygdomme, to Infektionspavilloner, en Administrationsbygning, en Økonomibygning og en Bygning, der indeholder Kapel, Ligrum, Forsøgsstation m. m.

Hovedpavillonen er opført i tre Etager med et Midtparti paa fire Etager; den har en Længde af $71,_{90}$ m. og en Etagehøjde fra Gulv til Loft paa $4,_{43}$ m. Sidefløjernes Dybde er $11,_{15}$ m.

I Stueetagen ligger 2 store og 6 mindre Sygerum, en Sal til Massage, et Lokale til Uddeling af Mad, to Boliger for Læger, hver paa 2 Værelser, et Par Opholdsrum, Bade m. m. 1. Sal indeholder 6 større Sygesale og 4 mindre Sygerum, desuden Operationsstue med tilhørende Lokaliteter, Badeværelser, Opholdsrum m. m., og 2. Sal har næsten ganske den samme Inddeling.

Alle Etagerne er forbundne med en Elevator, der drives ved Elektricitet og har en Bæreevne af 200 Kg.

I Sygesalene er der regnet $9,_{05}$ $m.^2$ Gulvflade og $40,_{09}$ $m.^3$ Luft for hvert Barn. Ved Ventilationen sker en Luftfornyelse to Gange i Timen, saaledes at der altsaa tilføres hver Seng $80,_{18}$ $m.^3$ Luft i dette Tidsrum. Bortfjernelsen af den forbrugte Luft sker gennem Træledninger, der indvendig er beklædte med Lærred og Papir samt imprægnerede med Fernis; Bunden i disse Ledninger er beklædt med Zink, for at det kondencerede Vand kan ledes bort fra Ledningerne, uden at indsuges i disse. Luften ledes op til Bygningens Tagrum og fjernes derpaa herfra ved Hjælp af elektriske Ventilatorer. Centralopvarmningen er et kombineret Anlæg, bestaaende af Lavtryk-Damp-Luft og Lavtryk-Damp. Den tilførte Luft har en Temperatur af $+ 18^0$ C., som kan bibeholdes, selv om den udvendige Temperatur synker til $\div 20^0$ C.

De to Dampkedler har tilsammen en Varmeflade af 80 m^2.

Infektionspavillonerne er indrettet til: en Observationsafdeling, samt Afdelinger henholdsvis for Difteritis, Mæslinger, Skarlagensfeber og Kighoste. Pavillonerne er begge opført i to Etager; de bestaar hver af en Forbygning

paa 20 m. Længde og $9,_{35}$ m. Brede, en Bagbygning paa $25,_{60}$ m. Længde, $9,_{35}$ m. Brede og en Mellemfløj paa $9,_{70}$ m. Længde og $12,_{15}$ m. Dybde. Etagehøjden er den samme som i Hovedpavillonen.

I Sygeværelserne er til hvert Barn regnet et Fladerum paa $9,_{58}$ $m.^2$ og et Rumindhold paa $42,_{44}$ $m.^3$, med en Luftfornyelse to Gange i Timen.

Samtlige Værelser og Gange samt andre Lokaliteter er emaillerede og alle Hjørner og Kroge er afrundede og glatte.

Varmeradiatorerne er anbragt i Vinduesbrystningerne, derfra sker ogsaa Tilførselen af frisk Luft, som lader sig regulerere efter Ønske. Radiatorerne er hvide emaillerede og er forsynede med Vandfordampere. Bortskaffelsen af den daarlige Luft sker paa samme Maade som i Hovedpavillonen. Temperaturaflæsningen foregaar ved Hjælp af elektriske Termometre, der staar i Forbindelse med Central-Kontrolapparatet i Kedelrummet. Reguleringen af Temperaturen besørges af Sygeplejerskerne.

I Stueetagen er opstillet mindre Jærnovne, saaledes at man, naar kun enkelte Patienter er indlagt, ikke derfor behøver at holde hele Varmeapparatet i Gang. Disse Ovne er af Jærn og forsynede med dobbelte Kapper til Cirkulation og Ventilation.

Administrationsbygningen har tre Etager; den ligger midt i Anlæget og i denne er Hovedindgangen til Hospitalet anbragt. Bygningens Længde er $30,_{15}$ m., dens Brede er $17,_{35}$ m.

I Stueetagen er Portnerloge, Venteværelser med Toilet og Bad for Publikum samt Lægeværelse. Venteværelserne og Lægeværelset er hvidt emaillerede. Tilhøjre findes Taleværelse, et Lokale til foreløbig Undersøgelse af Syge, et Venteværelse med Toilet og Bad samt endnu et Lægeværelse: en Afdeling, der er indrettet med særligt Henblik paa de smitsomme Sygdomme. I denne Ende af Bygningen er en særlig Udgang til Infektionspavillonerne, som er skilt fra de andre Bygninger ved levende Hegn og har en særskilt Have for Rekonvalesenter.

Første Sal i Administrationsbygningen indeholder de fornødne Kontor- og Direktionslokaler, Apothek samt en Portnerbolig m. m. Paa anden Sal er Boliger for Sygeplejerskerne. Bygningen opvarmes ved et Lavtryk-Dampanlæg, hvis Kedler er anbragte i Kælderen.

Økonomibygningen er opført i to Etager. I Stuen findes et rummeligt Køkken med et stort Komfur og fem Damp-Kogekedler med Tilledning af varmt og koldt Vand. Endvidere findes her et Bord, paa hvilket Tallerkener og Fade opvarmes ved Damp, samt et Metaltrug til Opvask. Under Køkkenet er Iskælder samt Opbevaringsrum for Kød, Mælk, Mineralvand og Kartofler.

En Del af Bygningen er indrettet til Desinfektionsanstalt for Linned, Senge o. lgn., hvor Desinfektionen foregaar ved Hjælp af Damp eller varm Luft paa 120° C. I Forbindelse hermed staar Vaskeriet, der er forsynet med de nyeste og bedste Apparater til dette Øjemed. Til Vaskeriet hører en Tørrestue, som ligger paa 1ste Sal, en Rullestue, Linnedmagasin m. m.

Første Sal optages iøvrigt af Boliger for Maskinmester, Vaskeriets Personale m. m.

Bygningen, der omfatter Ligrum, Kapel o. s. v. har i Stueetagen et Dissektionsrum, der med Elevator er i Forbindelse med en Kælder, hvor Ligene henlægges. Ved Siden heraf er Iskælder og Macerationsrum.

Kapellet har Adgang direkte fra Gaden, dets Gulv er belagt med venetiansk Mosaik. Paa første Sal ligger Anstaltens Samlinger, Laboratoriet samt nogle Arbejdsværelser for Læger og Assistenter.

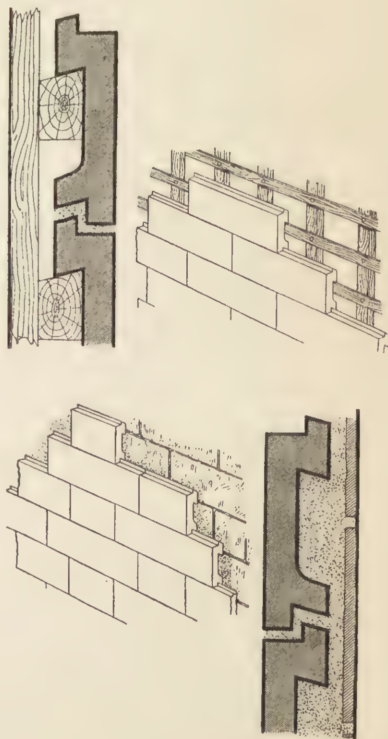
Samtlige Bygninger er oplyste ved Gas, forsynet med Auerske Brændere. De bebyggede Arealers Størrelse er følgende:

Hovedpavillon	1,255,58	m²
Administrationsbygning	535,84	—
Økonomibygning	394,38	—
Infektionspavillon I	512,27	—
— II	512,27	—
Kapel, Ligrum m. m.	402,10	—
	3,612,44	m²

Haveanlægene omfatter omtrent 3,600 m².

TEKNISKE MEDDELELSER.

Vægbeklædningen „Grip“. Med dette Navn betegnes et nyt Vægbeklædningsmateriale, som fremstilles i England. Som vedføjede Tegninger viser, .bestaar det af særligt formede Sten, som kan fastgøres dels paa Træskillevægge ved Ophængning paa Lægter, dels paa Mure ved Hjælp af Mørtel. Fordelen er, at der til deres Anbringelse ikke behøves Søm eller Skruer, at de er lette og hurtige at fastgøre, og at de ikke nemt kan falde ud, naar de en Gang er anbragte. De fremstilles i forskellig Udstyrelse, glaserede, hvide, elfenbensagtige eller i andre Farver og laves ogsaa i Terracotta. De forhandles af Joseph Cliff & Søn, Baltic Wharf, Waterloo Bridge, London.



For at farve Messing sort eller graat benytter man sig bedst af en ammoniakalsk Kobberopløsning, som

fremstilles ved at opløse frisk fældet basisk Kobberkarbonat i den nødvendige Mængde 10 % Ammoniakvand. Ogsaa en Opløsning af 1 Del Kobbernitrat i 2 Dele Ammoniak giver godt Resultat. Messinggenstandene antager i disse Bade ved almindelig Temperatur først en lysere Tone, som efterhaanden gaar over til den dybeste sorte. Farven kan ved at børstes med Voks eller Vaselin antage Glans. En smuk graa Farve faaes ved en Opløsning af 20 Gram Brækvinsten i den mindst mulige Mængde Vand, hvortil der sættes et ligesaa stort Volumen Saltsyre af specifik Vægt $1_{,124}$. Ved Behandling med denne Opløsning antager Messing straks en smuk Farve.

Maling af Baderum. Almindelig Oliefarve holder sig ikke godt til Overstrygning af Vægge i Badeceller, særligt hvor der til Badevandet benyttes en eller anden Tilsætning. Hertil kan man med Fordel bruge en Overstrygning med varm svensk Trætjære med Tilsætning af nogen Terpentinolie. Det er heldigst, at Væggen før Strygningen opvarmes noget. Til anden Overstrygning tilsættes noget Voks, hvorved opnaaes en god Varighed og et tiltalende Udseende.

Anvendelse af Murbrokker. En Tekniker i Speyer har taget Patent paa at fremstille Mursten af Brokker. Opfinderen benytter hertil Støbejærnsforme, der er lidt større, end den færdige Sten skal være. Efter at Murbrokkerne er fyldt i Formen, dyppes denne i Vand, for at Brokkerne kan indsuge saa meget Vand, at de ikke berøver Cementmørtelen den til Afbindingen nødvendige Vandmængde. Derefter tilsættes en letflydende Cementmørtel, bestaaende af 1 Del Portland-Cement og 3—4 Dele skarp Sand. Saasnart Mørtelens Vand er indsuget af Stenene, tages de ud af Formen og sættes til Tørring. Efter Overslag behøves til 1000 Sten 50 Kilogr. Cement og 150—200 Liter Sand, og Fremstlllingen af 1000 Sten koster med Arbejdsløn og Materiale 8—10 Mark.

Mikrosol kaldes et Middel mod Hussvamp, som fremstilles af Rosenzweig og Baumanns Farveværker i Kassel. Ved Undersøgelser, som er foretagne af Prof. Migula i Karlsruhe, har det vist sig som et godt Middel til Ødelæggelse af Svamp. Det opløses let uden Bundfald i Vand og benyttes i 2—3 % Opløsning, hvormed Træet overpensles.

FORSKELLIGT.

En Bygning for den Hirschsprungske Kunstsamling. Tobaksfabrikant *Hirschsprung,* der for Tiden udstiller sin store Samling af Malerier, Tegninger og Skulpturer paa Charlottenborg, har i et ved Aabningshøjtideligheden udstedt Gavebrev til Stat og Kommune tilbudt at lade den enestaaende Samling overgaa til offentlig Eje, mod at der i Østre Anlæg opføres en

særlig Bygning til denne. Prof. *Storck* har i den Anledning udført Tegningerne til en Musæumsbygning, der udstilles sammen med Samlingen paa Charlottenborg.

Kataloger. I Lips kgl. Dordtsche Pengeskabsfabrik har ved sin Repræsentant Hr. E. Jacobsen Ellegaard, Holbergsgade 5, udsendt et Katalog, der viser forskellige Typer paa Pengeskabe, Boksindretninger, Døre til brandsikre Hvælvinger etc. Katalogen, der tillige omfatter Anbefallnger fra forskellige offentlige og private Institutioner, viser i talrige Illustrationer forskellige Interiører fra Fabriken samt en Brand- og Nedstyrtningsprøve som foretoges i Efteraaret 1899 under Kontrol af det nederlandske Krigsministerium.

Kjøbenhavns Maskinforretning, der har Kontor H. C. Ørstedsvej 9, har udsendt en Katalog over Petroleumsmotoren „Meteor". Af de talrige anførte Anbefalinger fremgaar det, at denne Motor er økonomisk i Forbruget af Petroleum, er stærkt bygget, nem at passe og hurtig at sætte i Gang, er holdbar, lugtfri og kun optager lidt Plads, — alt sammen Egenskaber, som gør en Motor anbefalelsesværdig. „Meteor" er dansk Arbejde, der fremstilles af Fabrikant Harald Friis, Kjøbenhavn.

J. A. Hermansens Sønner i Næstved har udsendt sit illustrerede Katalog for 1092 over støbte Vinduer. Det ser heraf ud, som det er en Specialitet af Betydning, Fabrikken ligger inde med; thi det er en uendelig Rigdom af Størrelser og Former paa Vinduer, Katalogen gengiver. Her findes store og smaa, fladbuede og rundbuede, firkantede, runde, ovale o. s. v., og paa alle Gengivelserne er Maalene meget nøjagtigt anført, baade i Tommer og Centimeter, ligesom ogsaa Oplukkets Form og Størrelse er indtegnet. De mindste Vinduer, Katalogen indeholder er ca. 8 Tommer høje, de største noget over 5 Alen, og her imellem ligger ca. 750 forskellige Størrelser og Variationer; som man ser et ganske respektabelt Udvalg.

Dødsfald. Murermester *Emil Alexander Oscar Schrøder,* Kjøbenhavn.

FORENINGSMEDDELELSER.



Tirsdag den 1. Juli Kl. 8 afholdtes Foreningsmøde i Industriforeningen.

Forhandlingerne ledes af *Martin Borch* som Dirigent.

Formanden, *Axel Berg*, gav nogle Meddelelser af forskellig Art.

Udvalget, der var nedsat til Affattelsen af Vedtægter for Akademisk Architektforening, forelagde dernæst ved sin Ordfører, *Fr. Levy*, et Forslag til disse for Forsamlingen. Det var ved et tidligere Møde

i Foreningen vedtaget, at saadanne Vedtægter skulde affattes, og efterat det derom nedsatte Udvalg nu havde endt sit Arbejde, var et Forslag til disse udsendt til alle Foreningens Medlemmer. En ret livlig Diskussion udspandt sig nu om enkelte Punkter i Forslaget, der dog sluttelig blev vedtaget med nogle mindre Ændringer.

Da Klokken imidlertid var bleven mange, maatte det 3dje Punkt paa Dagsordenen udgaa: Forelæggelse af Statuter for Understøttelsesfonden og Valg af dennes Bestyrelse.

UDFALD AF LICITATIONER.

Aarhus. Gaværket. Ved Licitationen over Murarbejdet ved Opførelsen af et Maskinhus og en Hegnsmur indkom 22 Tilbud paa hver af Arbejderne. Laveste Tilbud var: Maskinhuset: R. Nielsen, Brammersgade 2, Kr. 8143.00; Johannes Jensen, Kr. 8947.00; S. P. Rasmussen, Brammersgade 18, Kr. 9240.00. Højeste Tilbud var Kr. 16800.00. Hegnsmuren: P. Sørensen, Vestergade 6, Kr. 3400.00; S. C. & J. E. Johansen, Stenhuggere, Strandvej 8, Kr. 3448.00 (kløvet Granit); R. Skonning, Falstersgade 16, Kr. 3450.00; Højeste Tilbud var: Kr. 4960.00.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Murarbejdet ved Nordvestvejs Vandværk.	Stadsarchitekten, ny Raadhus.	Juli	4	12
Aarhus.	Lægn. af Kloak med spids Bund.	Stadsing., Aarhus.	Juli	5	12
Silkeborg	Opf. af Sanatorie for „Nationalforeningen".	Silkeborg Raadhus og Arch. Ingemann & Søn, Nørrebrog. 9, Kbh.	Juli	5	2
Aaiborg.	Lev. af Forsatsvinduer til Alderdomsasyl.	Bygningsinspektøren, Aalborg.	Juli	5	12
Kjøbenhavn.	Jærnbjælker til 4 Bygninger paa Øresundshospitalet.	Stadsarchitekten, ny Raadhus.	Juli	5	12
Kjøbenhavn.	Murarbejdet ved 4 Bygninger paa Øresundshopitalet	Stadsarchitekten, ny Raadhus.	Juli	7	12
Kjøbenhavn.	Opf. af 6 Vogterhuse m. m. paa Kystbanen.	1. Banesektion, Colbjørnsensg. 11, 1.	Juli	7	2
Varde-N.-Nebel.	Lev. af 750 Telefonpæle.	Statsbaneanl. Reventiowsgade 10.	Juli	7	2
Silkeborg.	Diverse Ingeniørarb. ved Sanatorie.	Silkeborg Raadhus og Forchhammersvej 2, 4. Sal, Kbhvn.	Juli	8	2
Gentofte.	Reparationsarb. ved Kommunens Bygninger.	Sogneraadets Kontor, Jægersborg.	Juli	8	3½
Gentofte.	Lev. af 10000 Pd. Bly.	Sogneraadets Kontor, Jægersborg.	Juli	8	3½
Kjøbenhavn.	Lægn. af Gasledn. i Ny Vestergade.	Gasværkets Ingeniørkont. Lavendelstræde 1.	Juli	9	12
Vedbæk.	Opf. af Skolebygning etc.	Archit. M. Larsen & Mandrup-Poulsen, Nygade 4.	Juli	9	12
Hadsund.	Lev. af tilhuggen Granit til Jærnbanebro.	Ing. Monberg, Kigkurven, Kbhvn.	Juli	10	12
Ribe.	Div. Mur- og Malerarb. ved Raadhus.	Borgmesterkontoret.	Juli	10	6
Hjørring.	Lev. af Skydehaner etc. til Vandværk.	Ing. Georg Jochimsen, Frydendalsvej 4, Kjøbenhavn og Byraadsudvalget, Hjørring.	Juli	11	12
Kjøbenhavn.	Badeanlæg ved Brusbadanst. i Saxog.	Stadsingeniøren, ny Raadhus.	Juli	14	12
Kjøbenhavn.	Lev. og Opstilling af Staaltraadshegn ved Arbejdsanstalt paa Amager.	Stadsingeniøren, ny Raadhus.	Juli	14	12
Aarhus.	Lev. af elektrisk Løbekran.	Gasværket, Aarhus.	Juli	15	12
Bogø.	Uddybningsarbejder etc.	Sogneraadsform.O.Mathiasen,Bogø.	Juli	15	6
Esbjerg.	Opf. af Hovedbygning paa Station.	Baneafd., Colbjørnsensgade 11.	Juli	17	3½

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 11. JULI 1902
№ 41

ET TYSK FOLKESANATORIE
OG ET PAR SANATORIE-BEMÆRKNINGER.

Af Læge *G. E. Permin.*



SANATORIET „EDMUNDSTHAL“. ARCHITEKTER: HALLER OG GEISSLER.

Paa et Tidspunkt, hvor Kampen mod Tuberkulosen i alle Kulturlande er saa livlig i Gang, og hvor man har fastslaaet, at et af Hovedvaabnene mod denne saa lumske og hidtil saa overmægtige Fjende er Sanatoriebehandlingen, har jeg tænkt, at lidt om Sanatoriebygning er paa sin Plads netop i dette Tidsskrift. Det er utvivlsomt af Betydning, at Architekterne bliver dragne med ind i vor hjemlige Sanatoriebevægelse; thi Forstaaelse, Indsigt og Genialitet fra Architektens Side er en betydelig Faktor, naar vi fra Agitationen glider over til Agitationens Resultat, et større eller mindre Antal Sanatorier; for flere saadanne er der jo allerede udsøgt Plads (Ry, Silkeborg, Aalborg, Haslev) og skaffet Midler til Veje ved Nationalforeningens energiske Arbejde; og endnu flere vil maaske komme til, naar Statens Tuberkulosekommission en Gang faar afsluttet sit betydelige Arbejde.

Store Misgreb ved vi i hvert Fald, at vi ikke har Raad til; derfor maa vi i Tide lære saa meget som muligt, først og fremmest ved at studere vore hjemlige 2 Mønstersanatorier (Vejlefjord og Boserup) og saa supplere Kund-

skaberne med nye udefra; som et lille Bidrag i sidstnævnte Henseende er min Artikel tænkt.

Her er ikke Pladsen til at skrive løst og fast om et saa omfattende Spørgsmaal som Sanatoriesagen; man maa stærkt begrænse sit Stof, og jeg har da tænkt at gøre det saadan, at jeg beskriver et større tysk Folkesanatorie, i hvilket jeg selv allerede nogen Tid har virket som Læge, og hvor jeg derfor ganske anderledes grundigt end ved disse almindelige, flygtige, udenlandske Besøg paa Sanatorier har kunnet danne mig en begrundet Mening om, hvad der her er godt og mindre godt.

Naar jeg nu netop har bestemt mig til at skildre nedenfor nævnte Sanatorie, ja saa er det dels, fordi jeg her har fundet flere nye Tanker, som jeg ikke ellers har truffet, dels fordi Terrænforholdene er, som vi ofte finder dem i Danmark paa Steder, hvor vi vil lægge Sanatorier, og endelig ogsaa fordi Sanatoriet her, navnlig den nye Afdeling, er fremkommet ved ideelt Arbejde mellem Architekt og Læge, i saa høj Grad, at de, naar man spørger, er i Tvivl om, hvis de forskellige Ideer er.

Et intimt Arbejde mellem Architekt og Læge er ved Sanatoriebygningen endnu nødvendigere end noget andet Sted; thi Fordringerne her er saa ganske forskellige fra de Fordringer, man stiller til andre Sygehuse, og saa mangeartede, at Architekten umulig paa Forhaand kan have fornøden Kendskab i saa Henseende, ligesaa umuligt som en Læge til enhver Tid kan vide, hvorledes de forskellige Fordringer bedst realiseres.

Naar jeg skildrer et bestemt Sanatorie, er det ikke fordi jeg mener, at netop saadan maa et Sanatorie se ud og ikke anderledes; det er blot mit Haab, at jeg netop her vil kunne paavise en Del gode, og — som jeg tror — nye Ideer.

Jeg vil ogsaa kritisere og omtale nogle utvivlsomme Fejltagelser her, fordi jeg tror, at det ofte gaar Architekten som Lægen, at man lærer mest af sine egne og andres Fejltagelser.

* * *

Det Sanatorie, hvis Omtale og Beskrivelse jeg har tænkt at lægge til Grund for mine Bemærkninger, ligger et Par Mil fra Hamburg ved Elben og hedder „Edmundsthal“ efter sin Stifter, Hamburgerkøbmanden *Edmund Siemers,* der med efterlignelsesværdig Rundhaandethed og en stor personlig Indsats af interesseret Arbejde har oprettet hele Sanatoriet, der aarlig fra Hamburger-Stat faar en Understøttelse paa 100,000 Mark.

Sanatoriet er bygget af de dygtige Hamburger-Architekter *Martin Haller* og *Geissler* og ledes af Dr. med *Ritter,* der selv med stor Iver og Genialitet har deltaget i Bygningsplanernes Tilblivelse. Sanatoriet bestaar hovedsageligt af 2 større Bygninger, en for Mænd og en for Kvinder; disse holdes hver for sig meget strængt adskilte. Mandsafdelingen er bygget 1899, mens Kvindeafdelingen først er blevet færdig i Aar. Netop dette Forhold mener jeg er af Betydning for dette lille Arbejde, idet det frembyder den Fordel, at alt i den ene Bygning allerede har bestaaet en treaarig Prøve og derfor giver Retten til at slutte af de indvundne Erfaringer,

medens den nye Afdeling først nylig er bleven færdig, og derfor giver Anledning til Omtale af de nye Principer paa dette Omraade.

Før Omtalen af Bygningen blot et Par almindelige Bemærkninger.

Hovedfaçaden og Liggehallerne i et Sanatorium bør ligge mod Syd for at faa saa meget af Solens rensende Straaler som muligt; dog kan man forsvare en ringe Afvigelse, naar Terrænet paa denne Maade bedre lader sig udnytte. Alle Sygeværelserne bør ogsaa ligge mod Syd, medens Værelserne for Lægerne, Sygeplejerskerne, Laboratorium, Køkken o. s. v. hensigtsmæssigst anbringes mod Nord og i Sidefløjene.

Hvad Terrænet angaar, maa man navnlig stille følgende Fordringer: Stedet maa ligge vindbeskyttet og dog udsat for fuldt, godt Sollys, det maa ligge fjærnet fra større støvede Landeveje og Fabriker, hvor Røg og Larm generer.



FIG. II. GRUNDRIDS AF MANDSBYGNINGENS STUEETAGE.

a Spisesal og Opholdsrum. *b* Sygerum for 4 Senge. *c* Sygerum for 20 Senge. *d* Opholdsrum. *e* Isolering. *f* Sygeplejerske. *g* Mikroskop. *h* Køkkenpersonale. *k* Bureau. *l* Venteværelse. *m* Undersøgelse. *n* Liggehal. *p* Depot.

Mandsbygningen.

Hovedfaçaden ligger mod Syd, og Bygningen bestaar af 2 paralelle Hovedbygninger, der henholdsvis er 58 og 46 Meter lange og liggende i Retning Øst-Vest; de er forbundne med hinanden ved en 21 Meter lang Bygning. Hele Komplekset ligger paa en Skraaning, og for ogsaa at skaffe Sol i Nordbygningen, er dette Forhold udnyttet meget smukt derved, at denne ligger 4 Meter højere end Sydbygningen; denne og Midtebygningens Tag er yderligere lavet ganske fladt, hvorved Nordbygningens

Liggehaller faar et fuldtud tilfredsstillende Sollys, og der er ydermere vundet en behagelig Opholdsplads for Patienterne oven paa Taget i lune Sommeraftener. — Ogsaa i Danmark maa man af og til vælge skraatliggende Terræn til at bygge Sanatorierne paa.

Nord- og Sydbygningen bestaar af Kælder, Stueetage og første Sal; Midtebygningen kun af Kælder og Stueetage.

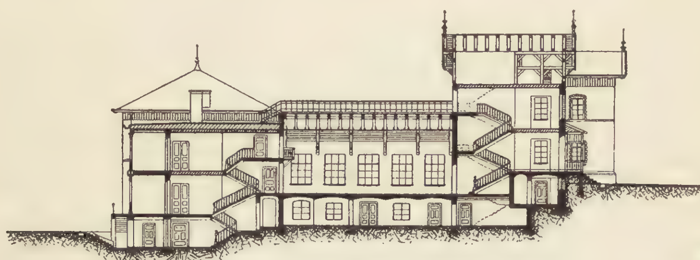


FIG. III. SNIT GENNEM MANDSBYGNINGEN.

Sydbygningen er bestemt for de lette Tilfælde, hvoraf naturligvis Hovedbestanddelen og egentlig alle et Sanatories Patienter ifølge Planen for dets Drift maa bestaa, uden at det blot tilnærmelsesvis lader sig gennemføre; her findes i Stueetagen og første Sal ialt 4 store Sygeværelser hvert med 20 Senge.

En saa stærk Belægning forskrækker sikkert ved første Øjekast, fordi Gênerne paa Forhaand kunde synes betydelige; da Erfaringerne imidlertid her er saa absolut tilfredsstillende, Fordelene i mange Henseender meget store, og det hele noget ganske nyt for hjemlige Forhold, maa jeg give en mere indgaaende Beskrivelse.

Værelserne ligger saaledes, at de har fuldt Lys og Luft fra 3 Sider og har ingen Liggehal foran sig, der kan formørke; ved halvhøje, af dobbelt Linoleum dannede Vægge (af Hensyn til Ventilation bør de ikke være for høje), er hele Rummet delt i 6 Afdelinger saaledes at hver Patient har en bekvem Hjørneplads uden Træk og uden at være generet af sin Sovekammerat; derved er Patienterne ogsaa saa meget fjærnet fra Naboen, at Afstanden mellem dem er mere end $1\frac{1}{2}$ Meter, i hvilken Afstand Forsøg har godtgjort, at tuberkelbaccilholdige Spytpartikler som Følge af Hoste kan træffes.

Det ene Sæt Vinduer gaar helt ned til Gulvet og er til at aabne som Døre, der her næsten altid staar aabne; jeg har personligt overbevist mig om og ogsaa ved Samtale med Patienter, Sygeplejersker og Læger erfaret, at Luften altid, ogsaa om Sommeren, er frisk og god i disse Rum, hvor der for hver Patient er beregnet 35 Kubikmeter Luft, medens man i et Hospital højst regner 22—25 Kubikmeter pr. Individ.

Erfaringerne her viser ogsaa, at Patienterne sover fortræffeligt i disse Rum; i det hele maa det siges, at en saa stærk Belægning, naar Luften til alle Tider virkelig er ulastelig, ganske anderledes passer paa et Sanatorium, hvor

Patienterne sædvanlig sove mindst lige saa godt som normale Mennesker, end paa et Hospital, hvor ofte mange og meget alvorligt syge Patienter ligger i samme Rum. Økonomisk spiller Fællesstuer en betydelig Rolle, idet Anlæg og ogsaa Driften er billigere og bekvemmere, end hvor man har mange og mindre Værelser; og jeg drister mig endog ganske bestemt til den Paastand, at Luften er bedre i de store Rum end i de mindre, hvor man har beregnet det samme Rumfang pr. Individ.

Ved Siden af Sovesalen findes i Bygningens Nordside Vadskerum, Pudserum (Patienterne maa her selv pudse deres Støvler), et ekstra 1-Sengs-Værelse, et Værelse for Sygeplejersken, og Klosetterne, hvilke sidste naturligvis ikke ligger saa godt her, naar man ønsker Korridorer og Liggehaller ventilerede ved Gennemtræk.

Sovesalene er forenede ved Korridorer, der paa Midten breder sig og danner et Slags Opholdsrum, og dette er de eneste egentlige Opholdsrum for Patienter; dette er selvfølgelig en stor Mangel paa et Sted, hvor næsten alle de syge er oppe, og hvor Adgangen til Sovesalene kun bør være tilladt i Sovetiden. Foran i Korridorerne ligger i Stueetagen og 1. Sal de 2 Liggehaller, der er 30 Meter lange og 4 Meter brede, ialt beregnede for ca. 60 Patienter; de Patienter, der, naar Sanatoriet er snebelagt, ikke finder Plads her, ligger i den saakaldte „Skovliggehal“, der er bygget af Træ med Cementgulv i en Afstand af ca. 20 Skridt fra Hovedbygningen. Af Hensyn til Ventilationen er Rygvæggen her ikke ført helt op til Taget, saaledes at der oppe under Loftet findes en ca. én Fod høj aaben Spalte; da Ventilationen sker saa højt oppe, kan Gennemtræk ikke genere Patienterne. For en lignende Ventilation bør man sørge i alle Liggehaller, hvor dette er muligt; thi den tiltrænges absolut, navnlig om Sommeren, naar Luften er ganske stille og Solen hele Dagen har staaet paa.

I Kælderen i Syd- og Nordbygningen findes Baderum, Bopæl for Maskinisten og Tjenestetyendet, endvidere Forraadskamre, Desinfektionskammer, Ligstue, Opbevaringsrum for Patienternes Kufferter, og endelig i Sydbygningens vestlige Fløj — dog kun rent foreløbig — Vadskekælderen; dette sidste er naturligvis uheldigt, idet de ovenforliggende Patientværelser fyldes af den ildelugtende og usunde Damp. Vadskekælderen maa ligge i en lille Bygning for sig eller sammen med Maskinbygningen.

I den Bygning, der forbinder Nord- og Sydbygningen, findes i Stueetagen Spisesalen, der med daarligt Vejr ogsaa maa anvendes som Opholdsrum. Spisesalen faar Lys og Luft fra 2 Sider; dette er meget godt, navnlig om Sommeren, hvor det er vanskeligt, naar mange Mennesker er forsamlede til Maaltiderne, at faa tilstrækkeligt ventileret.

Da der ovenover Spisesalen kun findes en flad Terrasse, kunde man jo her eventuelt ogsaa have haft Ovenlys og Ventilation i Loftet.

I Kælderen her findes Køkkenerne og Opvadskerum. Disse burde dog afgjort ikke have ligget her, hvor Madduften trænger ud og generer Liggehallerne i Nordbygningen, men derimod hellere i denne selv, og kun havende Vinduer, som vender mod Nord, hvor der ingen Patientværelser findes.

I *Nordbygningen* har vi Sanatoriets Hovedindgang; saavel i Stuen som paa 1. Sal findes her 2—4-Sengs Værelser og 2 Værelser for 1 eller 2 Senge, beregnede for de alvorligere Tilfælde. Udenfor Sygestuerne findes, saa at Patienterne fra deres Værelser lige kan spadsere derud eller faa deres Seng flyttet derud — 4 mindre Liggehaller, hver beregnet for 5—6 Patienter. I denne Bygning er desuden 2 Kontorrum, Værelser for Reservelægen, Oversygeplejersken og 1 Sygeplejerske, Skriveværelse for Patienter, Laboratorium, Øre- og Halsklinik, 1 Inhalationsrum, Apothekerrum, Pudserum, og i hver Etage Badeværelser og Klosetter. I Stueetagen findes foruden det fornævnte ogsaa Konsultationsværelset; dette sidste bør altid være rigeligt stort, da Luften ellers under de langvarige og talrige Brystundersøgelser, navnlig om Sommeren, let bliver uudholdelig.

Midt igennem Syd- og Nordbygningen gaar en bred Trappe og ved Siden af denne i Sydbygningen ligger 2 store Skabsværelser, hvor hver Patient har rigelig Plads for sit Tøj.

Oppe under Taget findes et Loft, hvor Vandbeholderne har deres Plads.

Naar man vil spørge, hvilke Fordele der er ved at fordele de Syge over 2 Bygninger i Stedet for over 1, hvilket dog er billigere, saa er det for det første hygieinisk tiltalende, Sygeværelserne ligger mindre kompakt og dog i god Forbindelse med hinanden; desforuden er det bekvemt at have de alvorlige syge Patienter isolerede i en Bygning for sig, hvor de jo har ganske anderledes Ro; og skulde en af dem dø, saa mærkes det ogsaa meget mindre. Dette er noget, Sanatorielægerne sætter Pris paa, da det nemlig virker deprimerende paa de ellers oftest saa livsglade Patienter, naar en af deres Lidelsesfælder saadan dør lige for Øjnene af dem.

En Gêne er der ved denne Spredning af Patienterne, og det er, at det stadige Lægeopsyn besværliggøres.

Selve Bygningen, betragtet udefra, er en net, hvidkalket Bygning med røde Sten omkring Vinduerne; midt paa Hovedfaçaden findes et lille Taarn med Uhr; Sidefløjenes Tage er dækkede med røde Teglsten.

Det hele Kompleks med sine rolige enkle Linier og lyse Farver gør et hyggeligt og egentlig ganske smagfuldt Indtryk.

Dette sidste spiller en Rolle overfor saa psykisk letpaavirkelige Individer som de Brystsyge; det maa ligefrem siges at være et Led i Kuren, at de straks føler sig tiltalte og vel tilmode i de nye Omgivelser.

Paa indre Udsmykning er her ikke gjort noget Forsøg; alle Væggene er naturligvis oliemalede i lyse, klare Farver. (Fortsættes.)

TEKNISKE MEDDELELSER.

Duranametal er en Jærnbronce, som udmærker sig ved en rødagtig gul Farve og en særdeles stor Smidighed i varm Tilstand. Duranametallet forener med disse to Egenskaber betydelig Styrke og stor Modstandsevne overfor

Luftens Indvirkning, samt overfor sure og alkaliske Vædsker. Disse Egenskaber har hurtig skaffet Duranametallerne Indgang paa forskellige Felter indenfor Industrien. Saaledes finder man de fineste Kunstsmedearbejder i Form af Ranker, Blomster og drevne Arbejder, smeddede og varmt valsede Lister til Pryd samt trukne Stænger udførte i Duranametal. Det leveres i Form af Plader og Traad af alle Slags og tillige som formet Støbegods. I støbt Tilstand besidder Duranametallet 75 pCt. større Styrke end den bedste Fosforbronce.

Ved Duranametal maa man ikke forstaa én, men mange Legeringer, sammensatte for de forskellige Øjemed, hvortil de skal anvendes. Den Legering, som bruges til Kunstsmedeindustrien, udmærker sig ved en varm Farvetone, ved stor Smidighed og stor Modtagelighed for Politur. Duranaplader er ogsaa i kold Tilstand meget strækbare. Ogsaa Durananikkelbronce, som ligeledes kan smedes varmt og har stor Fasthed, har faaet megen Anvendelse.

Fremstillingen af Duranametallet er en Opfindelse af Adolph Hupertz, Düren, Tyskland. Produktionsmaaden er Firmaets Hemmelighed. Firmaet Mannstaedt, Køln, har overtaget Produktionen af alle mulige Profiler af Duranametal.

FORSKELLIGT.

Brandprøver. Paa den aabne Plads bag Glyptotheket havde i Mandags indfundet sig en talrig Kreds af Sagkyndige og Pressens Repræsentanter, for efter Indbydelse af Bygningsmateriale-Kompagniet, repræsenteret ved Grosserer *Chas Christensen* og Overretssagfører *A. Salomonsen,* at overvære en Brandprøve med Asbestic-Puds, et Materiale, der er bragt i Handel af vedkommende Firma. Ved Prøven benyttedes to ca. 9 Kvadratalen store Trævægge af 2 Tommers Planker, oprejst i Vinkel over et Baal af Favnebrænde. Den ene af disse Vægge var paa den mod Baalet vendende Side beklædt med almindeligt Puds, den anden med et Lag Asbestic-Puds paa ca. $^1/_2$ Tommes Tykkelse. Medens det almindelige Murpuds kort efter Baalets Antændelse faldt af, og Træet begyndte af brænde, bevarede Asbestic-Pudsen sin glatte Flade uden nævneværdig Forandring. Træet i denne Væg beholdt den første halve Timestid sit naturlige Udseende, men begyndte derpaa at udsende tykke, graagule Dampe. Efter ca. 1 Times Brand rettedes en kraftig Vandstraale mod Pudslaget, hvorved dette øjeblikkelig smuldrede og sprang af, og da Baalet var slukket, viste Trævæggens Inderside sig forkullet i ca. $^3/_8$ Tommes Tykkelse, medens Ydersiden var fuldkommen naturlig, og Væggens Stabilitet ikke synderlig aftagen.

At et Lag Asbestic-Puds er i Stand til en Tid lang at beskytte Træ mod Ildens Paavirkning, maa altsaa betragtes som godtgjort ved denne Prøve. Nogen afgørende Dom over Materialets Brandsikkerhed kan man

dog ikke afsige paa Basis af et Forsøg som dette, da Forholdene her var langt anderledes end i et lukket Rum, hvor der opstaar en heftig Ild. Ved den tagagtige Anbringelse af de to pudsklædte Trævægge, hvis Længderetning var omtrent lodret paa Vindretningen, frembragtes der i den ret stærke Blæst en stadig Luftstrøm forbi Pudsfladerne, saa at Heden ikke blev saa intensiv som i et lukket Rum.

Iøvrigt er der næppe Tvivl om, at Asbestic-Puds ved mangfoldige Lejligheder vil yde en god Betryggelse mod Ilds Forplantning.

Dødsfald. Glarmester *C. Bressendorf,* Kbhvn. Drejermester *D. A. Tullinius,* Kbhvn.

UDFALD AF LICITATIONER.

Aarhus. Byskolen. Ved Licitationen over Tømmerarbejdet ved den nye Byskole i Aarhus var de 3 laveste Tilbud: Storm & Markvardsen, 45,850 Kr. Arnoff Thomsen, 49,120 Kr. S. Nielsen, 49,597 Kr. Det højeste var 77,620 Kr. S. Nielsens blev antaget, da Nr. 1 og Nr. 2 havde taget Forbehold med Hensyn til den rettidige Levering af visse Sorter Tømmer, hvilket Forbehold Byraadet ikke vilde akceptere.

Paa Blikkenslager- og Skiferdækkerarbejdet var de 3 laveste Bud: P. Lund, 13,661 Kr. A. H. Rygaard, 13,735 Kr. P. Hansen, 13,763 Kr. 95 Øre. Højeste Tilbud var 14,139 Kr.

Aalborg. Ting- og Arresthuset. Ved Licitationen over Murerarbejdet med Fundering og Kloak var de laveste Tilbud: J. & B. Rasmussen, 12,200 Kr. A. Holst, 14,441 Kr. A. Jensby, 15,240 Kr.

Over Tømrerarbejdet: J. P. Hansen, 3160 Kr. C. A. Jensen, 3182 Kr. Nielsen Huus, 3390 Kr.

Over Blikkenslagerarbejdet: P. A. Sørensen, 757 Kr. C. Christensen, 935 Kr. N. Andersen, 968 Kr.

Vedbæk Skole. Ved Licitationen over Opførelse af en Skole med Lærerbolig indkom 18 Tilbud. De tre laveste var: Tømrermester H. H. Baaring, Kjøbenhavn, 32,192 Kr. Tømrermester Jacobsen, Helsinge, 36,260 Kr. Murermestrene Fich & Jensen, Taarbæk, 36,796 Kr. De højeste Bud var paa ca. 40,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Badeanlæg ved Brusbadanst. i Saxog.	Stadsingeniøren, ny Raadhus.	Juli	14	12
Kjøbenhavn.	Lev. og Opstilling af Staaltraadshegn ved Arbejdsanstalt paa Amager.	Stadsingeniøren, ny Raadhus.	Juli	14	12
Aarhus.	Lev. af elektrisk Løbekran.	Gasværket, Aarhus.	Juli	15	12
Bogø.	Uddybningsarbejder etc.	Sogneraadsform. O. Mathiasen, Bogø.	Juli	15	6
Kjøbenhavn.	Tømrerarb. ved Maskin- og Kedelbygning v. Nordvestvejs Vandværk.	Stadsarchitekten, ny Raadhus.	Juli	16	12
Sorø-Vedde.	Lev. af Lokomotivdrejeskive.	Statsbaneanl. Kont., Reventlowsg. 10.	Juli	16	2
Gentofte.	Lev. af Støbejærnsrør.	Sogneraadets Kont., Jægersborg.	Juli	16	2
Esbjerg.	Opf. af Hovedbygning paa Station.	Baneafd., Colbjørnsensgade 11.	Juli	17	$3^1/_2$
Kjøbenhavn.	Lev. af Støbejærnsrør til Belysningsv.	Gasværkets Ingeniørkontor, Lavendelstræde 1.	Juli	17	12
Kjøbenhavn.	Lev. af runde Lygteglas.	do. do.	Juli	18	12
Kjøbenhavn.	Asfaltarb. paa Raadhuspladsen.	Vej- og Kloakanl. Kont., ny Raadhus.	Juli	18	12
Kjøbenhavn.	Tømrerarbejdet ved 4 nye Bygninger paa Øresundshospitalet.	Stadsarchitekten, ny Raadhus.	Juli	19	12
Herløv.	Opf. af Vogterhus.	1. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	Juli	21	2
Hjallerup.	Opf. af ny Kirke.	Carl Sterup, Hjallerup Skole.	snarest.		

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING ❦ ❦

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 18. JULI 1902
№ 42

VILHELM KØHLER.



I Murermester og Direktør *Vilhelm Køhler* har den danske Haandværkerstand mistet en af sine bedste Mænd, en af dem, som ved bramfri Optræden og aldrig svigtende Dygtighed skaber Tillid til Standen.

Udgaaet fra et jævnt Haandværkerhjem — hans Fader var Murermester i Hørsholm — kom Vilh. Køhler i Murerlære og nedsatte sig efter Læretiden i ung Alder som Mester i Kjøbenhavn. I Løbet af faa Aar fik han ved Flid og Dygtighed oparbejdet en betydelig Virksomhed og blev snart en betroet Mand ved mange, saavel offentlige som private Byggeforetagender. Et af de første større Arbejder, han overtog, var Opførelsen af det kgl. Theater, et Foretagende, som næsten var for svært at magte for den unge Haandværker, men som han alligevel — takket være hans støtte Energi — kom lykkeligt over.

Foruden som Murermester er Vilh. Køhler kendt i vide Kredse som Leder af Frederiksholms Teglværk, hvilket han oprindeligt ejede i Forening med sin Broder, men som i Begyndelsen af Halvfjerserne gik over til Aktieselskab med ham som administrerende Direktør. Naar denne Virksomhed indenfor Fagkredse har erhvervet sig et enestaaende Ry for sine forskellige Produktioner, skyldes det væsentligt den Afdøde, hvis store Sagkundskab og Kendskab til Byggehaandværkets Tarv har været til uerstattelig Støtte for Driften.

Vilh. Køhler var en arbejdsom Mand, der til Trods for sin omfattende private Virksomhed paa forskellig Maade har bidraget til at hæve sin Stands Anseelse, og talrige er de Tillidshverv, som i Tidernes Løb har været betroede til hans aldrig svigtende Omsorg. I en lang

Række Aar var han Bisidder i Murerlavet, valgtes senere til Lavets Oldermand — en Stilling, han beklædte indtil for faa Aar siden — var samtidigt Formand for „Teglværksforeningen af 1893“, Formand for „Haandværkerbanken“ og ivrigt Bestyrelsesmedlem af „Arbejdsgiverforeningen“, som senere udvidedes til „Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening“. Da for faa Aar siden „Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring“ stiftedes, var Vilh. Køhler som en af de Mænd, der havde kæmpet for denne Institutions Dannelse, selvskreven til at vælges ind i Bestyrelsen.

Man vil forstaa, at der til et saa omfattende Arbejdsomraade maatte kræves et uudtømmeligt Fond af Arbejdskraft. Men det var netop den Afdødes store Kunst aldrig at være overbebyrdet, men altid parat til at lægge sin vægtige Autoritet i Skaalen, naar det galdt at træffe en afgørende Beslutning.

Blandt alle de mange, der i det daglige Liv kom i Berøring med Vilh. Køhler, vil hans Død vække et dybtfølt Savn. Midt i sin travle Virksomhed ramtes den hidtil kraftige Mand af en snigende Sygdom, der i Foraaret tvang ham til at søge Lindring ved en Kur i Karlsbad. Desværre bragte denne Rejse ham ikke det tabte Helbred, og da han i Maj Maaned var vendt tilbage til Kjøbenhavn, maatte han lægge sig til Sengs — et Sygeleje, der den 10. Juli endte med Døden. Han blev 63 Aar gammel.

ET TYSK FOLKESANATORIE OG ET PAR SANATORIE-BEMÆRKNINGER.

Af Læge *G. E. Permin.*

(Sluttet.)

Kvindeafdelingen.

Denne Afdeling, der er beregnet paa 60 Patienter, er som tidligere sagt, først bleven færdig i Aar; den bestaar af en enkelt, høj, smuk Bygning, der ganske som Mandsbygningen er hvidkalket med røde Sten omkring Vinduerne. Alt her er flottere indrettet end i den anden Afdeling, dels fordi man vilde følge de moderne Fordringer, og dels fordi man mente, at Kvinderne ikke saa godt lader sig inkassernere i store Fællesstuer.

Bygningen minder i sit Udseende og Anlæg meget om det smukke Boserup Sanatorium; af denne Grund og fordi meget her ogsaa ligner, hvad jeg allerede har skildret, vil jeg gaa noget raskere til Værks i min Beskrivelse og kun dvæle længere ved Forhold, som jeg mener har særlig Interesse, og som jeg med Vilje tidligere har forbigaaet, fordi det her bedre er sat i Scene og derfor ogsaa mere fortjener Omtale.

Bygningen ligger paa en Skraaning ved Elben; af Hensyn til Terrænet ligger Hovedfaçaden ikke stik mod Syd, men divergerer lidt mod Vest. Der er, da Skraaningen, hvorpaa Sanatoriet ligger, er meget betydelig, kun én Hovedbygning med 2 smaa Fløje ud mod Nord; her er Kælder, Stueetage, 1ste og 2den Sal; paa Grund af Skraaningen ligger Kælderen, set forfra, i Højde med Jorden, og foran denne er Liggehallen anbragt med 2 brede Forlængelser ud til Siderne. Længden af Liggehallen er ialt 50 Meter; man har Adgang til den enten fra Haven eller ad 2 brede Trapper fra Stueetagen; disse deler Liggehallen i 3 Afdelinger. Ved Siden af Trapperne findes store Garderoberum, hvor Patienterne kan opbevare deres Tæpper og Fodposer og skifte Fodtøj; man maa nemlig kun benytte Liggestolene med let Fodtøj. Endvidere findes her ogsaa smukke Vadskerum og Klosetter.

Hovedfaçadens Længde er 40 Meter, Hovedindgangen ligger i den østlige Fløj.

I Kælderen findes rigelige og store Rum for Douche- og Badebehandling, talrige Forraadsrum, Varme-Kedelrum, Sektionsstue o. s. v.

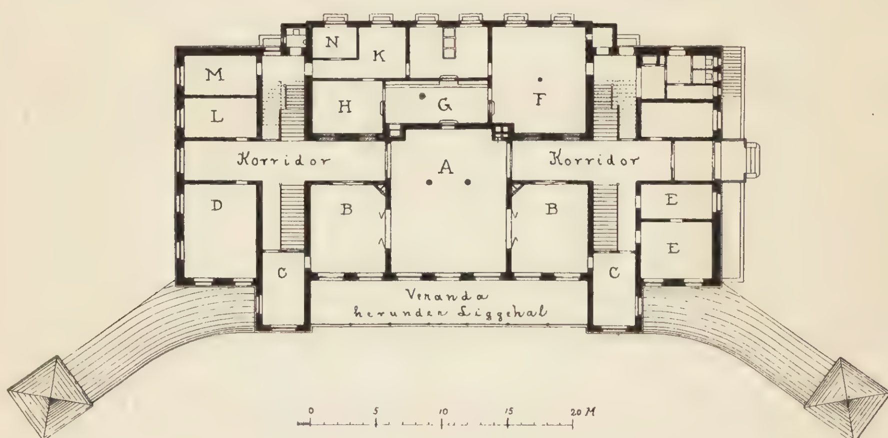


FIG. IV. GRUNDRIDS AF KVINDEAFDELINGENS STUEETAGE.

A Spisesal. *B* Dagligstue. *C* Skriveværelse. *D* Læge. *E* Oversygeplejerske. *F* Køkken. *G* Anretteværelse. *H* Koldt Køkken. *J* Opvadsk. *K* Polering. *L* Indlevering. *M* Køkkenkarl. *N* Spisekammer.

I *Stueetagen* findes en smuk, lys og stilfuld Spisesal, 2 store Dagligstuer og 2 mindre Skriveværelser, et stort lyst og luftigt Konsultationsværelse, 2 Værelser for Oversygeplejersken, et Kontorrum og et Rum for Apothekersager og endelig et Rum for Køkkenkarlen.

Mellem de to Fløje ligger i denne Etage Køkkenrummene, store og lyse, og, da der ikke er bygget ovenover, med fortræffelig Ovenlys og Loftsventilation. Køkkenrummene bestaar af et stort, rummeligt Køkken med Komfur og Kedler, der opvarmes med Damp til Kogning af Mælk o. lign., et Rum, hvor det kolde Køkken tilberedes, et stort Opvadskerum, Spisekammer, Pudserum og endelig et Anretterværelse, der med Skydeklap i Væggen staar i Forbindelse med Spisesalen. Dette er den eneste direkte For-

bindelse mellem Køkkenafdelingen og Patientafdelingen. Hele denne Isolation af Køkkenet, der dog bekvemt er forbundet med Spisesalen, og den fortræffelige Loftventilation lige over Ovnene forekommer mig at være godt gennemtænkt og praktisk.

Foran Spisestuen og de 2 Dagligstuer findes en smuk, bred og lang, overbygget Veranda, hvortil Dørene kan staa aabne, og hvor Patienterne udenfor Liggetiderne kan sidde og arbejde eller spadsere.

Forøvrigt findes overalt i Opholdsrummene og Spisesalen i denne Etage høje, brede Vinduer, der tillader en fortræffelig Ventilation og Indtrængen af en rig Fylde af Luft og Lys.

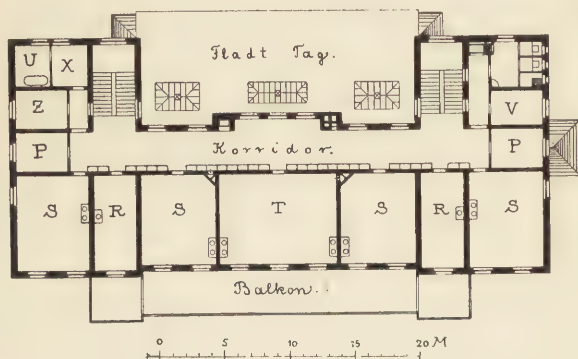


FIG. V. GRUNDRIDS AF KVINDEAFDELINGENS 1ste OG 2den ETAGE.

P Værelse for 1 Seng. *R* Værelse for 2 Senge. *S* Værelse for 4 Senge. *T* Værelse for 6 Senge. *U* Bad. *V* Vadskerum. *X* Rekvisiter. *Z* Sygeplejerske.

I *1ste og 2den Etage* findes Soveværelserne for de Syge, i hver Etage 4 Værelser for 4 Senge, et for 6—8 Senge og to for 2 Senge, alle mod Syd, desforuden 2 ekstra Værelser, henholdsvis mod Vest og Øst, endvidere i Fløjene og mod Nord Værelse for Sygeplejerske, Linnedrum, Pudserum, og Klosetter; bag Sygeværelserne ligger en bred, luftig Korridor med en lang Række rummelige Skabe, saaledes at enhver Patient har god Plads for sit Habengut; Korridorens Vinduer har vi naturligvis mod Nord, og her findes ogsaa en smal Balkon, hvortil Dørene kan staa aabne, og hvor Patienterne kan børste deres Klæder, Skotøj o. s. v.

Foran Soveværelserne i 1ste Etage findes en Balkon, der er overbygget foran de to 2-Sengs Værelser; disse er navnlig beregnede for stærkere angrebne Patienter, der saaledes har meget let Adgang til deres Liggehal.

Der er overalt som Minimum i Soveværelserne beregnet 35 Kubikmeter Rumfang pr. Individ; da Patienterne har Vadskekummer, Klosetter og Garderobe i Rummene bag Liggehallerne, og deres Skabe findes i Korridorerne, behøver de hele Dagen slet ikke at komme i deres Soveværelse, hvilket da ogsaa er forbudt.

Under Taget findes Boligerne for Tjenestefolkene, Rum for Patienternes

Kufferter (i Sanatoriet bruger de Syge nemlig altid deres eget Tøj), Vandbeholdere o. s. v.

Fra Anretteværelset til begge Etager findes en Elevator, der bringer Maden for de sengeliggende; desuden findes en Elevator til Brug for de sværere Genstande, som Kufferter o. lign. Gennem en rørformet Kanal glider det brugte Linned umiddelbart ned i Kælderen.

Gulvene og Loftene er konstruerede af Sten og Jærn, uden Anvendelse af Træ, hvilket foruden at være mere solidt og ildfast, ogsaa er hygieinisk tiltalende.

Som Belægning paa Gulvene bruges i Køkken og Kælder Cement eller flade, firkantede Sten, de saakaldte „Thonplatten"; i Dagligstuer, Spisestue og Lægeværelse er Linoleum overalt, medens Torgament er brugt i alle Korridorer og Sygeværelser.

Torgament er en patenteret Masse, der navnlig er sammensat af Magnesit og Træpulver; den har en køn, rødligbrun Farve og stryges i et tykt Lag over Gulvet og ca. 5—6 Tommer opad Væggen; alle Hjørner og Fuger afrundes med største Lethed, saa man overalt kan komme til med Gulvklud. Det er desværre meget dyrt, 5—6 Mark pr. Kvadratmeter, men meget solidt, let at rense og — hvilket er af stor Betydning — behageligt lunt. Det findes ogsaa i Mandsafdelingen, hvor det med største Tilfredshed er anvendt i 3 Aar.

Torgament forekommer mig at være noget af det bedste, jeg hidtil har set i denne Retning, bedre end det moderne Xylopal (ogsaa en Træforbindelse), der ogsaa er saa lunt og behageligt at gaa paa, men for blødt, saa at man faar dybe Ridser af Fodtøj o. s. v.

Opvarmningen sker ved Damp fra en Lavtrykskedel i Kælderen; herfra kommer ogsaa Dampen til Brug for Kogning i Køkkenet og til Ophedning af Vandet, der gaar til de forskellige Vadskekummer og Badeværelser rundt omkring i Bygningen. En Gêne ved Dampvarmningen er den Larm, Dampen laver i Rørene, hvilket ofte generer lidt nervøse Mennesker i deres Søvn; denne Gêne findes ikke ved Varmtvandsophedningen. Ophedning ved varm Luft gaar selvfølgeligt ikke i et Sanatorium, hvor Vinduerne Sommer og Vinter staar aabne. Varmelegemerne staar frit i Værelset foran Vinduerne, der ikke har Karme, hvorved Varmelegemerne er let tilgængelige for Rensning.

Ventilationen sker naturligvis først og fremmest gennem Vinduerne; er det meget koldt, bruges navnlig de øverste Vinduer, der er til at aabne ventilagtig, desuden gennem Ventiler under Vinduerne og Luftkanaler i Muren, med Aabning nede i Gulvet og oppe i Loftet.

Belysningen er elektrisk. W. C. findes uheldigvis af lokale Forhold ikke.

Overalt findes rigeligt med Varmt- og Koldtvandsledninger; endvidere findes rundt omkring, for at undgaa Stænkning, særligt dybe Porcellænskummer, ogsaa med Varmt- og Koldtsvandstilløb, kun beregnede til at skylle Spytteflaskerne. Afløbet fra disse Kummer sker gennem Rør, som forenes i Kælderen til et eneste Rør, der fører ned i en Metalbeholder; denne er paa Kryds og Tværs gennemtrukket af Damprør, der opheder Indholdet til Kog-

ning, hvorefter det ledes videre ud i Elben; — en smuk Løsning af det vanskelige Spyt-Desinfektionsspørgsmaal.

For Fuldstændigheds Skyld tilføjer jeg blot, at der her til Sanatoriet af andre Bygninger hører en Villa for Overlægen, Forvalterbolig, Hestestald, Maskinhus (for elektrisk Lys og Vandpumpning) og 2 velindrettede Ishuse.

Til Slut blot et Par økonomiske Oplysninger. Mandsbygningen, Inventar, Haveanlæg, Maskinanlæg o. s. v., har ialt kostet 324,175 Mark, hvilket fordelt paa 100 Senge i Kroner bliver ca. 2895 pr. Seng, medens hver Seng i Kvindeafdelingen staar i ca. 3705 Kroner, altsaa en Forskel paa godt 800 Kroner pr. Seng. Besparelsen for Mandsafdelingens Vedkommende skyldes utvivlsomt navnlig de store Fællesstuer.

Meget af det, jeg har skrevet, er jo unægtelig bleven en tør Opramsning, men jeg har med Vilje villet have saa meget med for at give et bestemt Indtryk af de mangeartede Fordringer, der stilles til et Brystsygesanatorium.

Der foreligger i den nærmeste Fremtid i Sanatoriebygningen betydningsfulde Opgaver for danske Architekter; bliver disse intelligent og stilfuldt løste, er det et smukt Bidrag i den store Kamp for lidende Mennesker.

I følgende Værker findes Beskrivelse og Grundplaner af de mere bekendte Brystsygesanatorier:

Pannwitz: Deutsche Industrie und Technik bei Einrichtung und Betrieb von Sanatorien und Krankenhäusern (Berlin). De 3 eksisterende Aargange af Zeitschrift für Tuberculose und Heilstättenwesen. *Martin:* Les sanatories populaires de l'empire d'Allemagne (Brüssel).

FORSKELLIGT.

Brandprøve. Et interessant Brandforsøg fandt Sted forleden Dag paa Aktieselskabet *Sophus Berendsens* Plads paa Kronprinsesse Sophies Vej. Det drejede sig dels om Paavisningen af Isoleringsævnen ved Materialet „Antignit", der forhandles af Aktieselskabet, dels om et mod Ild imprægneret Træmateriale „non flammable wood", en engelsk Opfindelse, der her paa Pladsen repræsenteres af Hr. *A. H. Goudsmit* jun. Forsøget, der overværedes af Brandautoriteter og en talrig Skare Fagfolk, gav et meget interessant Resultat.

Til Brug ved Forsøget var opført en lille Bygning af Mursten med omtrentlig Grundareal af 2 × 3 Alen. Paa tværs af Bygningen var indlagt to I Bjælker, hvis Ender var førte gennem Muren, og som indvendig i Bygningen var isolerede med et ca. $1\frac{1}{2}$ Tomme tykt Lag „Antignit"-Puds. Gulvet i Bygningen bestod af Bræder med Antignit-Beklædning. Husets

Dør var lavet af 2 Lag „non flowmable wood“ og af samme Materiale var Taget. Lufttrækket i Bygningen frembragtes ved, at der paa de tre Sider var udtaget nogle Sten i de nederste Skifter, medens Aftrækket skete gennem tre Skorstene af Jærnblik, fastsømmede paa Trætaget.

I Bygningen var anbragt et Baal bestaaende af Spaaner, Brænderos og 1 Td. Kul, som overhældtes med Petroleum og antændtes. Ilden blussede hurtigt op og udviklede en stærk Hede, men uagtet Flammerne slog langt ud af Skorstenene, modstod Trætaget, der ikke var understrøget, Ilden i 38 Minutter, før det viste Spor af Ildens Paavirkning. Først da begyndte det at forkulle og paa enkelte Steder at brænde med smaa Flammer. Efter 3 Kvarters Forløb begyndte Døren at gløde og langsomt at fortæres. Uagtet det imprægnerede Træ saaledes ikke opfyldte de Egenskaber, der omtaltes i Indbydelsen, at det „ikke, selv ved den heftigste Ild, flammer eller paa nogen Maade skifter Form“, vakte det dog berettiget Opmærksomhed, at det i den anførte lange Tid formaaede at modstaa Ilden, og Materialet vil med Fordel kunne anvendes, selv om Prisen naturligvis er ikke saa lidt højere end almindeligt Træ.

Da Ilden var slukket, konstateredes først, at nogle paa Jærndragerne anbragte Smeltekegler med Smeltepunkt fra 800 °—1510 °, alle var smeltede og at Varmen altsaa har oversteget denne høje Temperatur. Antignitbeklædningen omkring Bjælkerne havde holdt sig godt under Varmen, men modstod ikke den spinkle Straale fra en Haandsprøjte. Hvor den ved Sprøjtningen sprang, havde man Lejlighed til at iagttage, at det til Pudsets Befæstelse anvendte Lærredsvæv samt Træstykker, der var anbragte under Pudset, havde holdt sig absolut uforandret, hvilket viser, at Jærnet under det isolerende Lag ikke har naaet en saa høj Varmegrad, at Udvidelsen vil kunne faa Betydning for Konstruktionen. Et andet Bevis for Materialets isolerende Ævne frembød 4 Smelteprøver af Talg, Svovl, Harpiks og Tin, der i smaa Blikskaale var ophængt under et af Gulvbræderne. Kun Talget var smeltet, medens de øvrige Prøver var uforandrede.

Den afholdte Prøve var altsaa meget lovende i alle Henseender; dog vilde det have frembudt yderligere Interesse, om en af Bjælkerne havde været anbragt paa almindelig Maade i Murværket og ikke været ført igennem dette. Resultatet vilde muligvis have været det samme, men man var i hvert Tilfælde blevet befriet for den Skepsis, hvormed man plejer at væbne sig overfor nye Opfindelser.

DØDSFALD.

Murermester og Direktør *Vilhelm Køhler*, R. af Dbg.

FORENINGSMEDDELELSER.



Udenbys Medlemmer af Akademisk Architektforening anmodes herved om velvilligt at indsende det til Understøttelsesfondet tegnede Bidrag — det engang for alle tegnede Beløb og første Del af det femaarige Bidrag — til Architekt *Axel Berg,* Bredgade 34, Kjøbenhavn K.

UDFALD AF LICITATIONER.

Aalborg. Jærnbanestationen. Ved Licitationen over Bygningsarbejder paa Aalborg Station er følgende antagne: Opførelse af en Retiradebygning og et Udhus m. v.: Tømrermestrene J. P. Hansen & C. A. Jensen, Aalborg, 13,442 Kr. Opførelse af 2de Bygninger over Nedgangene til Perronundergang: Murermester C. Nielsen Egestad, Aalborg, 5,550 Kr.

Kjøbenhavn. Brusebadeanstalten. Ved Licitationen over Badeanlæget til Brusebadeanstalten i Saxogade indkom 10 Tilbud, hvoraf de laveste var: „Aurora" Kr. 6,771.00. Hansen, Jørgensen & Næumann Kr. 6,900.00. Monies & Andersen Kr. 7,790.00. Højeste Tilbud var Kr. 9,516.00. „Aurora"s Tilbud er indstillet til Approbation.

Kjøbenhavn. Vandværket, Nordvestvej. Ved Licitationen over Granitarbejdet til Kedel- og Maskinbygningen blev dette overdraget James Maag & Thorald Müller.

Øresundshospitalet. Ved den afholdte Licitation over Granitarbejdet til 4 nye Bygninger blev de 2 Bygninger overdragne til James Maag & Thorald Müller og de 2 andre Bygninger til Stenhuggermester S. Antonsen.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Stefansgade 2, 4, 6, 8, 10, 12 og Brøndshøjsgade 2 og 4.	Detailhandler Hans Petersen.	Overretssagf. Rubow, Levy & Hjardemaal.	230,000 Kr.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Asfaltarb. paa Raadhuspladsen.	Vej-og Kloakanl. Kont., ny Raadhus.	Juli	18	12
Kjøbenhavn.	Tømrerarbejdet ved 4 nye Bygninger paa Øresundshospitalet.	Stadsarchitekten, ny Raadhus.	Juli	19	12
Kjøbenhavn.	Tømrerarbejdet ved Kommuneskolen i Hans Tavsensgade.	Stadsarchitekten, ny Raadhus.	Juli	19	12
Vejle.	Lev. af Garderobeindretninger, Kathedre etc. til Kommuneskole.	Kæmner Birch, Vejle.	Juli	19	12
Aalborg.	Opf. af 4-Etages Bygning.	Architekt Chr. Jensen, Aalborg.	Juli	19	5
Frederiksberg.	Omlægning af Godthaabsvej.	Frbg, Stadsing., Frydendalsvej 4.	Juli	21	12
Herløv.	Opf. af Vogterhus.	1. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	Juli	21	2
Fjellerad pr. Aalborg.	Opf. af Beboelsesbygning.	Mejeriet „Damgaard", Fjellerad.	Juli	23	6
Fjellerad pr. Aalborg.	Lev. af 20,000 Mursten, Cementtagsten etc.	do. do. do.	Juli	23	6

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 25. JULI 1902
№ 43

DANSK HUSFLIDSSELSKAB

OG DETS KONKURRENCE OM TEGNINGER TIL BOHAVE FOR HUSMANDSHJEM.

HVEM af dette Blads Læsere kender noget videre til Dansk Husflidsselskab og dets Virksomhed ud over det Indtryk, man faar gennem de Udstillinger, der i Ny og Næ afholdes af Selskabet, som Regel i Forbindelse med Landboudstillinger? Alligevel er Selskabet af saa moden Alder og saa anerkendt, at Staten i en Aarrække har fundet Anledning til at støtte dets almennyttige Virksomhed med en aarlig Bevilling paa Finansloven af 30,000 Kr. Dansk Husflidsselskab blev stiftet paa et Møde, som holdtes i Efterslægtens Forsamlingssal den 18. Febr. 1873. Allerede ved det første nordiske Industrimøde i København var der, efter Forslag af daværende Lærer N. C. Rom, ensstemmigt vedtaget en Resolution i følgende Form:

„Mødet udtaler det ønskelige i, at der i hvert af de 3 nordiske Lande grundlægges et Husflidsselskab, som ved Oprettelse af et Museum og en Anstalt til Uddannelse af Lærerkræfter i forskellig Haandsyssel, ved aarlige Husflidsudstillinger, ved at fremkalde vækkende Møder og Foredrag, samt vejledende Skrifter og Tegninger, og om muligt ved at lette eller lede Afsætningsforholdene, støtter den private og de stedlige Foreninger, som virker til Husflidssagens Fremme i de enkelte Kredse“.

Efter at Tanken saaledes havde vunden Tilslutning, samledes i Kjøbenhavn d. 18. Febr. 1873 halvhundrede Husflidsvenner for at tage Bestemmelse om Selskabets Stiftelse. Planen til Virksomheden fremsattes i et Foredrag af N. C. Rom. Det vedtoges at stifte Selskabet og vælge en Bestyrelse paa 9 Medlemmer. Af de den Gang valgte er nu kun én tilbage indenfor Bestyrelsen, nemlig Selskabets nuværende Formand Justitsraad N. C. Rom. Grosserer Th. Wessel, som tiltraadte Bestyrelsen i Selskabets andet Leveaar, kan dog nu se tilbage paa en 28aarig Virksomhed i denne Sag. Den nuværende Bestyrelse bestaar af følgende: Justitsraad N. C. Rom, Formand, Kultusminister I. C. Christensen, Folketingsmændene Harald Holm, N. I. Larsen og A. Jensen, endvidere Grosserer Th. Wessel, Landvæsenskommissær P. Hansen, Ritmester Lund samt undertegnede.

Man vil sikkert forundres over, at der for Tiden indenfor Selskabet findes mere end 300 Kredsforeninger Landet rundt; disse Foreninger har blandt andet den Forbindelse med Selskabet, at deres Formænd er Selskabets Valgmænd og som saadanne vælger $^2/_3$ af Bestyrelsen, hvorimod den sidste Trediedel vælges af Bestyrelsen selv.

Det vil findes ganske naturligt, at den første Paragraf i Selskabets Love lyder: „Formaalet er at fremme den danske Husflid". Naar det dernæst i samme Loves Paragraf 4 hedder: „Selskabet skal endvidere søge at fremkalde Udgivelsen af vækkende og vejledende Husflidsskrifter og Tegninger, for derved at vække Tanken om mangt et lønnende og behageligt Husflidsarbejde og *fremkalde Sans for ædle Former og smukke Arbejder,"* — saa falder navnlig den sidste Sætning i den Grad i Traad med Architektstandens Ønsker og Bestræbelser, at vi sikkert i Selskabet maa se en god Forbundsfælle, saavist som Opdragelsen af Skønhedssansen helst bør tage sin Begyndelse fra Roden af, helt ude i de brede Lag, for at det kan blive muligt en Gang at overvinde helt eller delvis den Uforstand og Modvilie, der hvert Øjeblik, og fra Sider, hvor man mindst skulde vente det, umotiveret lægger sig i Vejen for vor Stands opdragende Bestræbelser.

Jeg skulde ikke her i Bladet saa vidtløftig have udtalt mig om dansk Husflidsselskab, naar ikke den Omstændighed var til Stede, at det gennem denne Institution, saavidt jeg kan se, virkeligt er muligt at bringe god Smag, ja endog god Kunst ud i Tusinder af smaa Hjem. Dette synes mig at være af en saa stor Betydning og Interesse for os Architekter, at vi sikkert bør yde Selskabet den Støtte, vi formaar til en heldig Gennemførelse af Bestræbelser i denne Henseende.

Dansk Husflidsselskab har hidtil i det væsentlige gjort sit Arbejde i Stilhed, og uden at Kunstnerstanden har ydet det synderlig Opmærksomhed; Virksomheden har været grundlæggende og forberedende. Nu staar Selskabet fast organiseret over hele Landet, og det har nu rakt os Haanden med Anmodning om vor Støtte.

Der er vel ingen af os, der venter at finde færdig Kunst eller Kunstflid af større Betydning i de Arbejder, der nu udgaar fra Selskabets Kursus; men Idealet er jo dog, at Husfliden efterhaanden, saavidt det lader sig gøre, udvikles til Kunstflid, saaledes at alle de simple Ting, som forarbejdes til Brug i det daglige Liv, faar det Præg af Skønhed, som de bør og kan have, uden at de fordyres, og uden at deres Brugsværdi forringes.

Naar Selskabet nu, som det vil vides, har udsat en Prisopgave for Tegninger til Møbler for smaa Hjem paa Landet, da er der her givet en god Lejlighed for danske Kunstnere til i Gerning at vise Tilslutning til Selskabets Bestræbelser, ved at tage virksom Del i Konkurrencen, og man bør her for en Gangs Skyld se mindre hen paa den Mulighed at vinde første Pris end paa at støtte den Bevægelse, som mulig ved kraftig Tilslutning kan skabes til Gavn for en Sag, der i Virkeligheden kan bære Sædekornet vidt omkring, for med Tiden at give Frugter af en anden Art, end al den kunstneriske Bedrøvelighed, hvoraf vi nu ser os omgivne.

Jeg tror og haaber derfor, at vor afdøde Foreningsformand Prof. V. Koch havde Ret, da han i en Artikel i „dansk Tidsskrift“ sidste Aar udtalte følgende Sætning: „Bygningskunsten er ingenlunde aristokratisk, den vil føle større Glæde ved at bringe et Skær af Idealet til de smaa Hjem, end om den havde rejst en Kongeborg.

Anton Rosen.

CAMPANILEN I VENEDIG.

Sammenstyrtningen af den berømte Capanile i Venedig har, som enhver let kan forstaa, sat Sindene stærkt i Bevægelse, og utallige er de Gisninger, som indenfor de sagkyndiges Kreds lægges for Dagen med Hensyn til den sørgelige Ulykke.

Det bekendte Blad „Giornale d'Italia“ har saaledes bragt en Række Udtalelser af forskellige Architekter og Bygningskyndige. *Sacconi* mener, at Aarsagen ikke maa søges i, at Grunden eller Fundamenterne var skrøbelige, men snarere i, at den store Pyramide, der afsluttede Taarnet og Klokkerummet med dens Galleri, var en altfor svær Vægt til, at Taarnet i Længden kunde bære den.

Boni antager derimod, at Fundamentet efterhaanden er blevet svækket af Taarnets store Tryk og de Forandringer, som er opstaaede ved Vandets Bevægelser om dets Fod, og at dette har været den egentlige Aarsag til Katastrofen. *Russo,* der er Direktør for Akademiet i Venedig, hælder nærmest til den Anskuelse, at der i Tidernes Løb er sket en Forskydning af Fundamentet, som han iøvrigt anser for altfor svagt til at kunne bære Taarnets store Vægt.

Ingen af disse Udtalelser synes dog at være fyldestgørende, og det vil vel aldrig lykkes med Bestemthed at konstatere, hvad der egentlig har været Aarsagen. Rent naiv synes den Spaadom, som Wienerarchitekten, Prof. *Otto Wagner* har udtalt, og som er refereret i al Verdens Blade, at hele Venedig en skøn Dag vil ramle sammen, fordi Pælene, som bærer Byens Fundamenter, er raadne og fortærede. Hvad Pælefundamenterne angaar, kunde Venedig godt staa i Tusinder af Aar endnu.

For den, der kender Kampanilens Udviklingshistorie, maa det staa klart, at Ulykken en Gang skulde hænde. I sin nutidige Form var Taarnet et Produkt af flere Bygmestres Skaberkraft — et enestaaende architektonisk Værk, som ved sine ejendommelige Liniers paradoksale Rytme havde langt større Værd i kunstnerisk end i historisk Henseende. Men Taarnet stod der som en Kæmpe fra en svunden Tid, og saa med tungt Hoved ud over det blaa Hav. Fejlen var, at Taarnet i konstruktiv Henseende ikke var en enkelts Værk; dristigt og genialt havde man i Aarenes Løb bygget til, og den kolosale Marmoropbygning, som indtog den øverste Trediedel af Kampanilen, hvilede i Virkeligheden med sin hele enorme Vægt paa det gamle Taarns altfor spinkle Ydervægge. Læg dertil, at Taarnet var udsat for svære Rystelser,

fra de mange Klokker, der ringedes paa den gamle Maner, hvor hele Klokkeværket sattes i Svingninger, og at Murværkets Mørtel fra Tid til anden var smuldret hen under Indvirkning af Adriaterhavets saltholdige Luftning, saa ligger Aarsagen til Katastrofen saa snublende nær, at man næsten ikke behøver yderligere at anføre, at hele Venedig hviler paa vulkansk Grund, der meget let kan give Anledning til mindre Jordrystelser.

Man tør vel allerede nu gaa ud fra, at Genopførelsen af Campanilen er



Campanilen i Venedig.

en afgjort Sag, og i den nærmeste Fremtid vil man skride til Bortrydningen af Ruinerne, idet man dog vil sørge for at udskille alt, hvad der kan have Interesse for den nedsatte Undersøgelseskommission.

Man stoler i saa Henseende paa Architekten *Boni*, som i de sidste 3 Aar har ledet Udgravningerne paa *Forum Romanum*, og hvem man har betroet Overledelsen af Arbejdet.

Under Ruinerne har man allerede fundet flere næsten ubeskadigede Dele

af Skulpturer og Bronceornamenter, der vil kunne anvendes ved Genopførelsen af det nye Klokketaarn.

Undersøgelseskomitéen har tillige det Hverv at paasé, i hvilken Tilstand de Bygninger befinder sig, som staar i Nærheden af den ødelagte Campanile, og hertil vil senere slutte sig et omfattende Arbejde til Sikring af Venedigs øvrige Bygninger af Kunstværd.

Bidragene til Opførelsen af den nye Campanile strømmer ind fra alle Lande; der antages at ville medgaa mindst 6 Millioner Lire til dette Værk.



Ruinerne af Campanilen paa Marcuspladsen.

FORSKELLIGT.

Basilica Palladiana i Vicenza. Som man kan tænke sig, har Sammenstyrtningen af Campanilen i Venedig allarmeret de Tilsynshavende ved mange af Italiens faldefærdige Bygninger, og man vil sikkert nu faa travlt med mange Steder at foretage Udbedringer og Undersøgelser, for at undgaa lignende Katatrofer, som den i Venedig. Saaledes meddeles det, at Fundamentet til *Basilica Palladiana* i *Vicenza* er stærkt truet; man har derfor kaldt Vicenzas Stadsingeniør til Venedig og har givet ham Ordre til snarest at indsende Planer osv. til Basilicaen for at der kan blive taget Forholdsregler til dennes Bevaring.

Kommunens nye Søbadeanstalt. Paa det Vandareal, der ligger umiddelbart udenfor Vestre Gasværkshavns Mole ved den nye Godsbanegaard, er Badeanstalten opført. Forslaget om Anstaltens Opførelse fremkom under 14. Maj 1901 paa Grundlag af en af Magistraten nedsat Kommissions Indstilling af 8. Oktober 1900. Forslaget var til Behandling i Borgerrepræsentationens Møde den 20. Maj 1901, hvorpaa der, efter at Sagen havde været i Udvalg, blev bevilget 200,000 Kr. til Arbejdets Udførelse i Mødet den 9. Juli s. A.

Anstalten er bygget af Træ, den har en rektangulær Form og er ved en Tværlænge delt i en Mands- og en Kvindeafdeling. I hver Afdeling er Vandarealet delt i 3 Bassiner med forskjellig Dybde, ca. 3, 6 og 9 Fod. Desuden er hver Afdeling forsynet med Kassebade samt Styrtebadsapparater, hvortil Vandet pumpes op ved en Gasmotor. Langs Anstaltens hele Længde ud mod Amager er indrettet et ydre Bassin for Svømmere.

Anstalten skal tjene som Folkebadeanstalt og tillige benyttes som Svømmeskole for Børnene i Vesterbros og nærmeste Omegns Kommuneskoler. Den er allerede tagen i Brug, men kan dog først blive fuldt færdig til næste Sommer, idet der endnu mangler en Bolig for Opsynsmanden samt en Restauration med et mindre Haveanlæg.

⁂

Belysning i Skoler. Det bayerske Ministerium har gennem indgaaende Undersøgelser opstillet en Række Regler for kunstig Belysning af Skolelokaler, hvoraf nedenstaaende gives et Uddrag.

1) *Auerske Glødelys* som direkte Belysning i Rum, der mindst har en Højde af 3 m. Denne Belysning kan forsynes med kegleformede Skærme af Mælkeglas, som anbringes under Flammen og vender Aabningen opad. Skærmens øverste Diameter maa være 25 cm., den nederste 6 cm. og Højden $12,_{50}$ cm. Man kan ogsaa benytte Metalreflektorer med blanke, polerede eller hvide emaillerede Flader i Rum, der ikke er over 4 m. høje. — Ovennævnte Art af Belysning har vist sig at være den billigste, og er selvfølgelig anbefalelsesværdig, hvor man allerede har Gasledninger. Ved begge Arter af Reflektorer er regnet med fra 6—12 m.^{2} Gulvflade, efter som Belysningen skal anvendes til Tegnesale eller Avditorier. — Endvidere er jo Lampernes Antal afhængig af det tilstedeværende Gastryk. Lamperne skal, efter Rummets Højde, anbringes $2,_5$ à $3,_5$ m. fra Gulvet, og det er af Vigtighed at foretage en nøjagtig Fordeling af Lamperne.

2) *Elektrisk Buelys* som direkte Belysning med store Metalreflektorer eller de saakaldte Schuckert'ske Buelyslaterner. Denne Belysning er det mest intensive og den, som kommer Daglyset nærmest, er derfor anbefalelsesværdig, naar man uden for store Vanskeligheder kan komme i Forbindelse med en kraftig Central. Bekostningen ved Anlæget er ikke større end ved førstnævnte Belysningsart, og Driften har vist sig at være omtrent lige saa billig. I meget høje Rum, fra 5 m. og derover, er det elektriske Buelys absolut at foretrække for det Auerske Glødelys. Der fordres da en 10 Ampères Lampe for hver 43 m.^{2} Gulvflade; to 6 Ampères Lamper for 50 til 60 m.^{2} Guivflade. Buelyset fordrer en meget omhyggelig Pasning.

3) *Auerske Glødelys,* som indirekte Belysning med Øjebeskyttere eller Skærme anbefales i Rum, der kun delvis benyttes, eller hvor et ringe Antal Elever opholde sig; ligesaa kan det anvendes, hvor der arbejdes efter Gibsmodeller.

4) *Elektriske Glødelys* som indirekte Belysning kan finde Anvendelse under lignende Forhold som sidstnævnte, men staar dog noget tilbage for dette, da det ligner Dagslyset mindre, ligesom det ogsaa er en Del dyrere end den Auerske Belysning. — Elektrisk Glødelys er endogsaa dyrere end Buelys. — Derimod har det den Fordel fremfor Gasbelysningen, at det ikke forhøjer Rummets Temperatur og er lettere at passe.

*

Industribanken i Kjøbenhavn er i disse Dage flyttet ind i sit nye Lokale, der er indrettet i den ombyggede Ejendom, Amagertorv 25. Bygningen, der er opført efter Tegninger af Architekt *Blichfeldt,* har en Façade af røde Sten med rigelig Anvendelse af Klæbersten og Labrador. Banklokalet ligger i Stueetagen. Af de Firmaer, som har medvirket ved Opførelsen skal fremhæves: *Den Ankerske Marmorforretning,* Murermester *H. Schumacher,* Tømrermester *Sell,* Hofmalermestrene *Nielsen & Hansen,* Glarmester *Fledelius.* Varme- og Ventilationslæget er udført af Ingeniør *J. Bang,* og de brandfri Hvælvinger, Jernskabene m. m. af *J. Ceimanns Eftf.*

*

Kataloger. Aktieselskabet Emanuel Jensen & H. Schumachers Katalog for 1902 foreligger som en meget smagfuldt udstyret Bog. Den giver en udmærket Oversigt over den store Mængde af forskelligartede Monierarbejder, som Fabrikken udfører. Det saakaldte Moniersystem har jo i den sidste Snes Aar faaet en overordentlig Udbredelse og Anvendelse i Bygningskonstruktioner af alle Arter, og med dette som Grundlag er en Mængde andre Systemer fremstaaet, som hver for sig har sine gode Egenskaber. Af disse er *System Hennebique* det bedst kendte herhjemme, men ogsaa andre, som f. Eks. *System G. A. Wayrs & Ko., System Matrai, System Coignet* o. fl. har Krav paa Opmærksomhed.

Aktieselskabet Emanuel Jensen & H. Schumacher udfører saaledes bl. a. de saakaldte *„Sterillofter“,* der paa Grund af deres brandsikre Konstruktion og andre gode Egenskaber er særlig fordelagtig for Beboelsesbygninger. De udføres af sømfast Mørtel og har en meget ringe Egenvægt; de er uimodtagelige for Svamp o. l., er daarlige Lydledere; de er godt isolerende for Jærnbjælkelaget og derfor brandsikre, og Gasrør og elektriske Ledninger lader sig fastsømme i Loftet. Den sømfaste Mørtel benyttes ligeledes af Firmaet til Fabrikation af Skillerumsplader, der selvfølgelig har Fordele frem for de kendte Gibsplader. Af andre Nyheder, som Katalogen indeholder, skal Opmærksomheden særlig henvendes paa nogle meget praktiske Ventilationsrør til Klosetrum.

Det er en Fornøjelse at gennemblade den rigt illustrerede Bog, der giver Svar paa alle Spørgsmaal vedrørende Monierarbejder, og den er til-

lige et glædeligt Bevis for, hvor godt vi herhjemme kommer med paa de specielle Grene af Bygningsindustrien.

Frimærkekonkurrencen. Ved Konkurrencen om Udkast til nye danske Frimærker tilfaldt 1. Præmie — 500 Kr. — Architekt *I. Therchildsen*, Espergærde, 2. Præmie — 200 Kr. — Litograf *C. Hagen*, Odense.

Endvidere tilkendtes der Kunstmaler *Svend Hammershøj*, Dekorationsmaler *R. Larsen* og Kunstmaler *Harald Slott-Møller* hver 200 Kr. for de af dem udarbejdede Udkast.

Den franske Architektforenings Tidsskrift bringer i sit sidste No. en sympatetisk Nekrolog over Akademisk Architektforenings afdøde Formand, Prof. *O. V. Koch.* Nekrologen ledsages af en Del Billeder efter Prof. Kochs Arbejder.

Dødsfald. Tømrermester *A. T. W. Scheitel*, Kjøbenhavn.

UDFALD AF LICITATIONER.

Hjørring. Vandværket. Ved Licitationen over Skydehaner til Vandværket indkom ialt 14 Tilbud. Lavest var Kaemmerer, Kbhvn., Kr. 1138,00, Bang & Pingel Kr. 1149,50, Brd. Dahl 1162,45. Højeste Tilbud: Kr. 1955,00.

For Brandopstandere var laveste Tilbud Kr. 3217 fra Bang & Pingel. Højeste Tilbud var: Kr. 5845,00.

Kjøbenhavn. Kommuneskolen i Hans Tavsensgade. Ved Licitationen over Tømrerarbejdet indkom 11 Tilbud, hvoraf de laveste var: Oscar Køhler Kr. 20,878,11, C. A. Tesch Kr. 23,787,00, Haarløv Kr. 23,856,00. Højeste Tilbud var: Kr. 28,500,00.

Kjøbenhvvn. Øresundshospitalet. Ved Licitationen over Tømrerarbejdet var de laveste Tilbud: Knud Veng Kr. 43,096,00, Chr. Jensen Kr. 44,710,00, Bolt Kr. 45,083,00. Højeste Tilbud var: Kr. 62,225,00. Knud Vengs er approberet af Magistraten.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Opf. af Bygning til Kontor og Folkestuer i Frihavn.	Østre Gasværks Kont.	Juli	28	12
Kjøbenhavn.	Smedearbejdet ved Nazareth Kirken i Ryesgade.	Archit. V. Nyebølle, Vendersg. 23.	Juli	28	1
Kjøbenhavn.	Murermaterialier til Funktionærbolig ved Nordvestvejs Vandværk.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	Juli	29	12
Kjøbenhavn.	Stenhuggerarb. ved Funktionærbolig ved Nordvestvejs Vandværk.	Stadsarchitekten, Ny Raadhus.	Juli	30	12
Kjøbenhavn.	Brolægning af Gader ved Strandboulevarden.	Vej- og Kloakanl., Ny Raadhus.	Juli	31	12
Frederiksberg	Opf. af Forbrændingsanstalt for Dagrenovation m. m.	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	Aug.	2	12
Esbjerg.	Centralvarme- og Ventilationsanlæg m. m. til Kommuneskolen.	Archit. O. Berg, Esbjerg, og Ing. A. Lunn, Østerbrog. 31, Kbhvn.	Aug.	6	10
Gilleleje.	Ombygning af Bolværk og Levering af Tømmer og Planker.	Vandbygningsdirektoratet, Helenevej 5.	Aug.	12	$1^1/_2$

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 1. AUGUST 1902
№ 44

JÆRN I BYGNINGSKONSTRUKTIONER.

I „Architekten"s Afd. B, Side 325, findes et noget sammentrængt Referat af en Artikel, som den kendte Bygningstekniker *Paul Piketty* har offentliggjort i den franske Architektforenings Tidsskrift. Artiklen, der behandler det vigtige Spørgsmaal om Holdbarheden af Jærn i Bygningskonstruktioner, anfører en Række Eksempler, der konkluderer i, at Gibs ruster Jærn, at god Kalk bevarer det, og at Cement gør det som nyt igen.

Medens man med Hensyn til det svovlsure Kalk, Gibsen, ogsaa herhjemme har gjort lignende Erfaringer, som den franske Forfatter, synes man at være kommen til en nogen anden Opfattelse af Kalkens Forhold til Jærnet, end den, som fremgaar af den paagældende Artikel. Prof. *Hannover* anfører saaledes i sin Teknologi, Side 86, at: „Jærndele, der er lagte i Kalkmørtel, og især smeltelig Jærn, mindre Støbejærn, bliver angrebne i kort Tid, og Virkningen trænger hurtigt ind i Dybden. Med de nærmest liggende Dele af Mørtelen, danner Rusten formelig Skæl, der let løsner sig. Tilmed suger de med Begærlighed Fugtighed fra den omliggende Mørtelmasse til Jærnet, saa at dette, hvis det er tyndt, hurtigt ædes igennem.

At det ikke gennemædte Jærn skulde blive mere krystallisk og skørt — saaledes som det findes anført i en Artikel i Industriforeningens Tidsskrift 1898, Side 216 — maa vistnok betvivles."

At Kalkmørtelen kan frembringe en lignende Omdannelse af Jærnet med Volumenforøgelse, som den, den franske Forfatter har konstateret ved Jærn, der laa i Gibs, har man haft Lejlighed til at iagttage herhjemme ved forskellige Restaureringsarbejder paa Kronborg, Frue Kirke og Frelsers Kirke. Paa den polytekniske Læreanstalts teknologiske Samling findes saaledes et Stykke Jærn, som er stærkt rustet og opsvulmet af at have ligget i Kalkmørtel. Det hidrører fra et Muranker i Frelsers Kirkes Taarn, hvor Jærnets Volumenforøgelse havde udviklet en saa enorm Kraft, at hele den øvre Del af Taarnet var sprængt fra den nedre Del. Lignende Sprængninger, der med Sikkerhed kan føres tilbage til Jærnets Volumenforandringer paa Grund af Kalkmørtelens Indvirkning, har man, som allerede nævnt, iagttaget ved Frue Kirke og Kronborg.

Hvorledes selve Forandringen foregaar, og hvilke kemiske Faktorer, der kommer til at spille en Rolle ved Omdannelsen, er endnu ikke klart belyst. Fra enkelte Sider synes man at have iagttaget, at Jærndelene holder sig uforandrede i den friske Kalkmørtel, og at Forandringerne muligvis først fremkommer, efterhaanden som dennes Hydratindhold ved Indvirkning af Luftens Kulsyre gaar over til kulsure Kalkforbindelser. Dette kan maaske forklare de ovenfor omtalte Sprængninger i vedkommende Bygningers gamle Murværk, men staar ganske vist i Modstrid med, hvad Prof. Hannover anfører i sin Teknologie.

Spørgsmaalet om Jærnets Forhold overfor Mørtelmassen er imidlertid i vore Dage, hvor Jærnkonstruktionerne er de dominerende i Bygningstekniken, af overordenlig stor Vigtighed, og det vil for Spørgsmaalets Løsning have betydelig Interesse at kunne samle de Erfaringer, som eventuelt kan være gjorte herhjemme ved Nedrivningen af ældre eller nyere Bygværker eller ved Restaureringsarbejder.

Redaktionen beder derfor de af dette Tidsskrifts Læsere, som i den daglige Praksis har haft Lejlighed til at gøre Iagttagelser paa dette Omraade, om at bidrage til Spørgsmaalets Løsning ved at meddele de Tilfælde, der kan kaste et Lys over Sagen.

CAMPANILEN I VENEDIG.

Den fra Akademisk Architektforening udgaaede Opfordring om at yde Bidrag til Genopførelsen af den sammenstyrtede Campanile, har faaet Tilslutning i vide Kredse.

Opfordringen, som fandtes i Bladets Afd. A., No. 20, Pag. 227, har fundet Støtte hos nedenstaaende, der udtaler Haabet om, at alle, som har Sympathi for Sagen, vil yde den sin Bistand.

G. C. C. Ambt,
Stadsingeniør,
Formand f. Ingeniørforeningen.

A. Asmussen,
Departementschef i Minist. for
Kirke- og Undervisningsvæs.

Sophus Bauditz,
Prof., Skoledirektør,
Form. f. Foren. f. national Kunst.

Francis Beckett,
Dr. phil., Kunsthistoriker.

Vilh. Bille-Brahe,
Baron.

Chr. Blangstrup,
Kaptajn, Red. af „Berl. Tid.“

Vilh. Bissen,
Prof., Direktør f. Kunstakademiet.

Danneskjold-Samsøe,
Hofjægermester, Greve,
Form. f. Kunstforeningen.

Aug. Duvier,
Olderm. f. Glarmesterlauget.

Kr. Erslev,
Prof. v. Univ., Dr. phil.

J. A. Fredericia,
Prof. v. Univ., Dr. phil.

G. E. C. Gad,
Universitetsboghandler,
Form. f. Boghandlerf.

H. Gram,
Kontorchef i Landbrugsm.

G. A. Hagemann,
Fabrikejer, Direktør f. polytekn.
Læreanstalt.

Emil Hannover,
Bibliotekar, Kunsthistoriker.

Ferd. Hansen,
Olderm. f. Tømrerlauget.

Vilh. Hansen,
Hof-Dekorationsmaler.
Olderm. f. Malerlauget

F. Henriksen,
Xylograf, Form. f. Foreningen
f. Boghaandværk.

P. V. Jensen-Klint,
Form. f. Selsk. f. dekorativ Kunst.

Soya Jensen,
Maler, Form. f. Kunstnerf. af
18. Nov.

N. M. A. Krieger,
Kammerjunker,
Departementchef i Indenrigsm.

P. S. Krøyer,
Maler.

F. Meldahl,
Kammerherre, Professor.

A. W. J. Mollerup,
Dr. phil., Direktør f. Nationalmusæets 2. Afdel.

Sophus Müller,
Dr. phil., Direktør f. Nationalmusæets 1. Afdel.

Kr. Nyrop,
Prof. v. Univ., Dr. phil.

C. V. Nielsen,
fhv. Docent ved Kunstakademiet, Æresmedlem af Akd. i Venedig.

Vilh. Petersen,
Professor, kgl. Bygningsinspekt.

Gustav Philipsen,
cand. jur., Borgerrepræsentant.

Hother Ploug,
Fuldmægtig i Minist. f. Kirke- og Undervisningsvæs.

Kaspar Rostrup,
Form. f. Haandværkerforeningen.

Fr. Schiøtt,
cand. polyt., Red. af „Fra Arkiv og Musæum".

V. Secher,
cand. polit., Red. af „Dannebrog"

L. Zeuthen,
Overretssagfører.

Bidrag modtages af Architektforeningens Bestyrelse, samt desforuden af D'Hrr.:

Universitetsbogh. *Gad.*
Vimmelskaftet.

Boghandler *Hagerup,*
Gothersgade.

Bogh. *Andr. Schous* Eftf.
(*L. Schüth),* Nygade.

Boghandler *Ursins* Eftf.,
Købmagergade.

Kunsthandler *Køster,*
Frederiksberggade.

Kunsthandler
Winkel & Magnussen,
Højbroplads.

hos hvem Lister er fremlagte.

Regnskabsaflæggelsen vil senere blive offentliggjort.

* * *

„Architekten"s Kontor, Lavendelstræde 5. modtager Bidrag. *Red.*

FORSKELLIGT.

Stadsingeniør G. C. C. Ambt fratræder den 1. August sin Stilling under Kjøbenhavns Magistrat for at overtage Posten som Generaldirektør for Statsbanedriften.

Efter Forlydende vil Stadsingeniørembedet foreløbig ikke blive besat. Ingeniør *J. J. Voigt* vil indtil videre blive konstitueret.

I Anledning af Ingeniør *Ambts* Fratræden havde en Kreds af Venner i Lørdags Aftes arrangeret en festlig Sammenkomst paa den kgl. Skydebane, hvor Hædersgæsten blev hyldet paa forskellig Vis.

*

Cementtagstens Forhold til Ild er bleven undersøgt ved den mekanisk tekniske Prøveanstalt i Berlin i Anledning af de Forbehold, som de tyske Brandforsikringsselskaber tager overfor imprægnerede Cementsten. Forsøgsbygningen var udelukkende opført af Sten og Jærn og dækket dels med frisk imprægnerede Cementfalstagsten, dels med Sten, der var imprægnerede Aaret forud. Det antændte Baal bestod af 5 Kubikmeter kløvet Fyrretræ. Under Branden steg Temperaturen i Bygningen til over 1100 Gr. C., uden at der gik Ild i selv de frisktjærede Tagsten. 10 Minuter efter Brandens Begyndelse

steg der fra Stenene gullige Dampe, der dog ikke antændtes, efter 25 Minutters Forløb begyndte Stenene at bøje sig nedad og antage en svag Trugform, medens samtidig Flammerne slog ud gennem Fugerne. Tilsidst antog Stenene atter deres oprindelige graa Farve.

Et lignende Udfald fik en Prøve, som foretoges ved den tekniske Højskole i Dresden. Ved Hedens Indvirkning aftog Materialets Brudfasthed saa meget, at Stenene kunde brækkes itu ved Haandkraft.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
Falkonerallé 86.	Bagermester Schnurre.	Snedkerm. C. Rasmussen.	90,000 Kr.
Matr.-Nr. 15 L i Sundbyvester.	Skibstømrer Chr. Jensen.	C. N. Bech.	11,000 Kr.
Holmbladsgade 55.	Smedemester N. P. Olsen.	Værkfører C. Bistrup.	22,000 Kr.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Kirken i Ryesgade. Ved Licitationen over Smedearbejdet ved Nazaret Kirken i Ryesgade indkom 12 Tilbud, det højeste paa 14,494 Kr. De 3 laveste var: Ferdn. Schæbel Kr. 4646.60, H. P. Madsen Kr. 3829.00, F. Waterstradt Kr. 3355.00, hvilken sidste tilstodes Arbejdet.

Kjøbenhavn. Belysningsvæsenet. Ved Licitationen over Opførelsen af en Bygning til Kontor- og Folkelokaler i Frihavnen var de 3 laveste Tilbud følgende: Henrik & Ole Svendsen, Hellerup, Kr. 3254.00. S. N. Haarlev, Kjøbenhavn, Kr. 3534,00. Carl J. Hansen, Kjøbenhavn, Kr. 3538.00. Det højeste Tilbud var Kr. 4979.61.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Frederiksberg	Opf. af Forbrændingsanstalt for Dagrenovation m. m.	Frbg. Stadsing., Frydendalsvej 4.	Aug.	2	12
Aalborg.	Opførelse af Varehus ved Havn.	Architekt Hastrup, Aalborg.	Aug.	2	6
Aalborg.	Brolægningsarb. paa Toldbod etc.	Stads- og Havneing., Aalborg.	Aug.	4	10
Aalborg.	Lægning af Kloak.	do. do.	Aug.	5	10
Aalborg.	Brolægningsarb. i Aagade.	do. do.	Aug.	5	10
Kjøbenhavn.	Lev. af 25,000 Pd. Bly til Vandværk.	Vandværkets Kont., Studiestræde.	Aug.	6	2
Esbjerg.	Centralvarme- og Ventilationsanlæg m. m. til Kommuneskolen.	Archit. O. Berg, Esbjerg, og Ing. A. Lunn, Østerbrog. 31, Kbhvn.	Aug.	6	10
Gilleleje.	Ombygning af Bolværk og Levering af Tømmer og Planker.	Vandbygningsdirektoratet, Helenevej 5.	Aug.	12	1½
Hjørring.	Lægning af Gas- og Vandledninger.	Hjørring Byraad.	Aug.	13	12
Hjørring.	Lev. af Ovnarmatur, Kondenser etc. til Gasværk.	Hjørring Byraad.	Aug.	13	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Brosten, Skærver, Grus etc.	1ste Ingeniørdirektion, Frederiksholms Kanal 30.	Aug.	13	1
Hjørring.	Pumpeanlæg til Vandværk.	Hjørring Byraad og Ing. Jochimsen, Frydendalsvej 4, Kbhvn.	Aug.	22	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

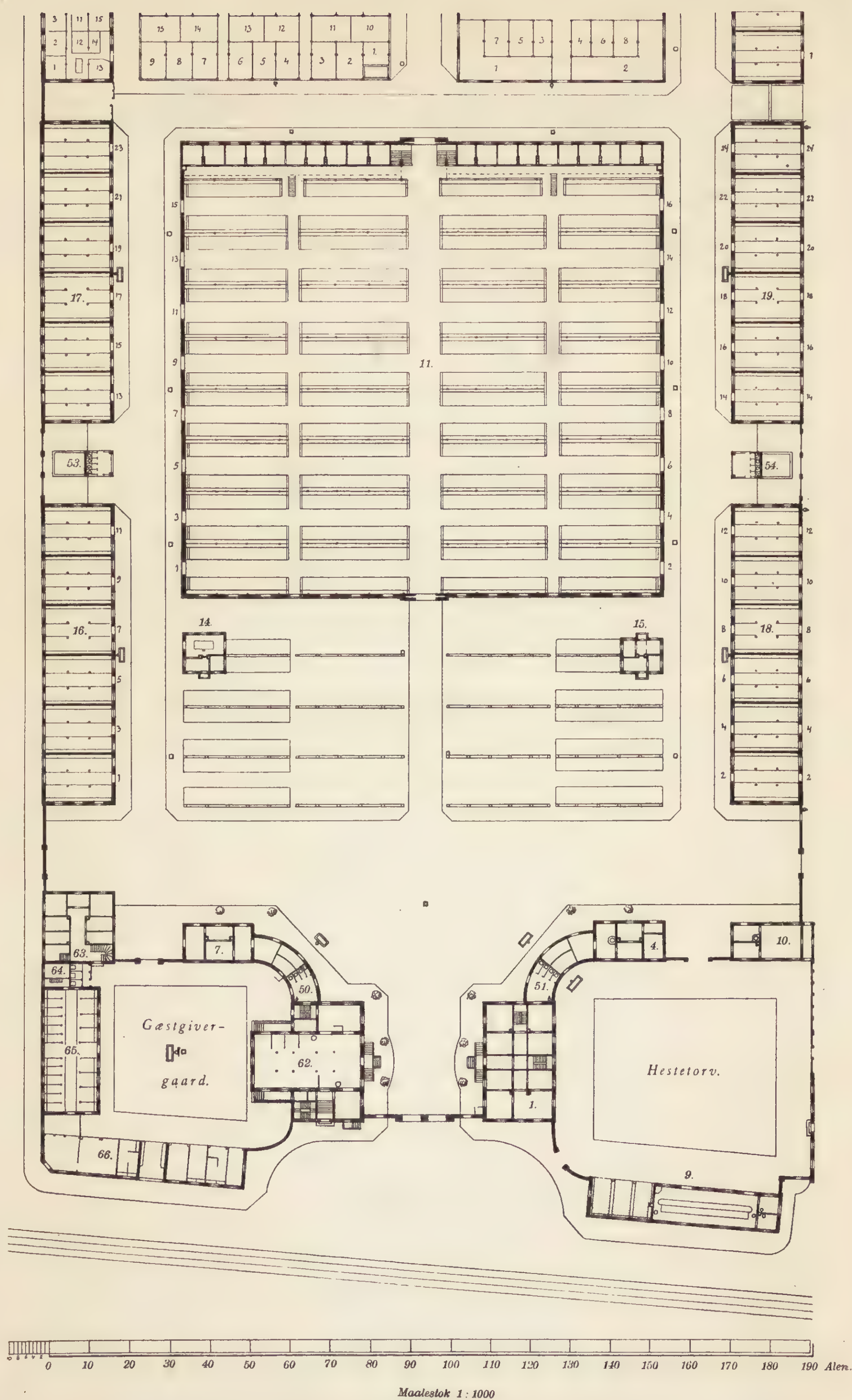
AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 8. AUGUST 1902
№ 45

ØKSNEHALLEN PAA KJØBENHAVNS KVÆGTORV.

DEN nye Øksnehal, som i afvigte Aar blev taget i Brug paa Kjøbenhavns Kvægtorv, er en lukket Hal, som indtager et Fladerum paa ikke mindre end 13,839 □ Alen, altsaa paa det nærmeste én Tønde Land.

Efter at Spørgsmaalet om overdækkede Stadepladser paa Kvægtorvet var bleven gjort til Genstand for Drøftelse i Borgerrepræsentationen fra Midten af Halvfemserne, blev der i Juni Maaned 1899 fra Magistraten fremsat et Forslag om Bevilling af 149,552 Kr. 90 Øre til Flytning og Sammenbygning af en Del paa den nordlige Del af Kvægtorvet staaende Faarefolde og Kalvestalde for at give Plads for den ønskede Øksnehal. Sagen blev henvist til et Udvalg, som kom til at bestaa af D'Hrr Hage, Ingemann, Knudsen, Møller og Nielsen, og paa dette Udvalgs Indstilling blev Forslaget vedtaget den 3. Juli 1899.

Det var nødvendigt at rasere de fire nordligste Karréer for at skaffe en Hal paa 111 Alens Bredde. Hallen skulde være tilstrækkelig lys til, at der kunde handles i den, og samtidig maatte den ikke være for høj, for at den kunde være lun om Vinteren. Allerede om Foraaret samme Aar havde Stadsarchitekten, Prof. *L. Fenger* sammen med Inspektør *A. Hansen* gjort en Rundrejse til de forskellige tyske Kvægtorve for at undersøge, om der noget Steds fandtes noget, der var anvendeligt under vore hjemlige Forhold, og deres Opmærksomhed var da særligt blevet henledt paa den Slagterlavet i Dresden tilhørende Salgshal for Hornkvæg. Denne bestod af et næsten kvadratisk Rum, overdækket af tre sammenbyggede, lave Basilikatage, hvis Jærnkonstruktioner var lette og smagfulde. Efter Hjemkomsten udarbejdede Prof. Fenger et Forslag, væsentlig i Overensstemmelse med Dresdenerhallen, og dette blev af Magistraten tilstillet Borgerrepræsentationen tillige med tilhørende Overslag til et Beløb af 693,158 Kr. 33 Øre. Forslaget henvistes til et Udvalg, bestaaende af D'Hrr. Hage, Ingemann, Klausen, Knudsen, H. Møller, I. Nielsen og Ørum, og disse kom til det Resultat, at den foreslaaede Jærnkonstruktion var for kostbar. Der blev da af Stadsarchitekten udarbejdet et andet Forslag, efter hvilket hele Grunden med Undtagelse af Midtegangen



PLAN AF ØKSNEHALLEN MED NÆRMESTE OMGIVELSER.

1 Administrationsbygning. *4* Funktionærbygning. *7* Politivagt. *9* Kødkontrolbygning. *10* Sanitetsslagteri. *11* Salgshal for Øksne. *14* Vægtbygning. *15* Disponibel Kontorbygning. *16-17-18-19* Staldbygninger for Øksne. *62* Restaurationsbygning. *63* Gæsteværelser. *65* Hestestald. *66* Udhus.



ØKSNEHALLEN PAA KJØBENHAVNS KVÆGTORV.

overdækkedes med de saakaldte Shedtage. Herved blev Overslaget bragt ned paa 524,530 Kr. Men da Udvalget ved sine Overvejelser mente, at man for Tiden kunde nøjes med en Hal, der var to Trediedele af den paatænkte Størrelse, foreslog man at indskrænke Bevillingens Størrelse til 387,811 Kr. 33 Øre, og dette Forslag blev saa vedtaget i Mødet den 12. Marts 1900.

For den gradvise Udvikling af Kvægtorvet fra de første Anlæg til den nuværende Tilstand har Prof. Fenger gjort rede i et Foredrag, afholdt i den tekniske Forening og senere offentliggjort i denne Forenings Tidsskrift. Vi skal derfor ikke her komme nærmere ind paa denne Udviklingshistorie, men blot nøjes med nogle faa Ord om selve Øksnehallen.

Til Trods for at Bygningen, som Følge af den indskrænkede Bevilling, er opført med den største Økonomi, virker dens Indre helt storslaaet. Skønt den udstrakte Bygning ligger lige for Hovedindgangen til Kvægtorvet, trukket noget tilbage bag den store Plads, hvor der findes aabne Stadepladser og to Smaabygninger, henholdsvis for Vægt og for Kontorer, forstyrrer den dog ikke Indtrykket af Kvægtorvets oprindelige smukke Anlæg. Selve Øksnehallen adskiller sig en Del fra de tyske Haller, idet den i hele sin Udstrækning er indrettet saaledes, at der kan fodres i den, og den er altsaa samtidig en saa stor Stald, at Klagerne over manglende Staldplads paa Kjøbenhavns Kvægtorv for lange Tider synes afhjulpne. Den ved Kvægtorvets Anlæg forfægtede Tanke, at Kommissionærerne skulde kunne færdes midt imellem deres Dyr paa Øksne-, Faare- og Kalvemarkedet, er fastholdt, og den Maade, Kommissionærernes Kontorer er anbragte langs den ene Endegavl, er uden Sidestykke i Tyskland.

Oprindelig havde man paatænkt, at Hallen, naar den om Vinteren skulde benyttes til Stald, skulde deles i flere mindre Afdelinger ved Hjælp af Rulleskodder eller lignende, for derved at gøre Pladsen lunere. Det blev dog opgivet, for en Del af økonomiske Grunde. Hallen har iøvrigt i Vinterens Løb vist sig tilstrækkelig lun, og de Foranstaltninger, som er trufne til dens Udluftning, synes at svare til deres Hensigt. Selv paa hede Sommerdage vil den paa Grund af sit dobbelte Brædetag, og fordi saa godt som intet Sollys kan trænge ind i den, vise sig tilpas kølig. Den kan uden Ulempe for dens Brug, og uden at Kommissionærerne forstyrres i deres Kontorer, udvides mod Nord med ca. 50 % af dens Grundflade, og desuden findes der paa Kvægtorvets Grund et nu udlejet Areal af 20,580 □ Alen, paa hvilket der kan bygges Stalde eller en Reservehal, om en saadan maatte tiltrænges. Selv om Kjøbenhavn skulde vokse i samme Forhold, som det er sket siden Kvægtorvets Anlæg, synes dette at maatte blive stort nok til Byens Behov i en uoverskuelig Fremtid, og hele Landets Eksportslagtning vil jo ikke, om den end vokser, være eller blive koncentreret i Kjøbenhavns Slagtehuse.

Øksnehallen er opført efter Tegning af Stadsarchitekt *L. Fenger* med Architekt *W. Jørgensen* som Konduktør. Af Haandværkere, som har været beskæftigede ved Opførelsen, skal nævnes: Murermester *H. O. Rasmussen*,

Tømrermester *F. Hinrichsen*, Snedkermester *Jul. Petersen*, Blikkenslagermester *O. Rosenberg*, Malermestrene *Petersen & Andersen* samt Stenhuggermester *Carl Scheller*.

TEKNISKE MEDDELELSER.

En Sammenligning mellem Kalk- og Cementmørtel. Det er en Kendsgerning, at Cementmørtel i mange Henseende frembyder visse Fordele, og navnlig gør dens store Modstand overfor Træk den særlig anvendelig ved Bygninger med krumme eller bøjede Flader.

Anstiller man Sammenligninger mellem forskellig Slags Mørtels Brudfasthed til forskellige Tider, forbavses man over Cementmørtelens enorme Overlegenhed overfor Kalkmørtel. I Løbet af en Maaned er den Modstandskraft, som den første har naaet, ligesaa stor som den, Kalkmørtelen opnaar i 3—4 Gange saa lang Tid, og i Løbet af $^1/_2$—2 Aar bliver den mindst dobbelt saa stor som den sidstnævntes. Den besidder derfor ikke blot en langt hurtigere Afbindingstid men ogsaa en betydelig højere Slutningshaardhed.

I en for kort Tid siden udkommen Bog af den franske Ingeniør *M. Souleyre* „Expériences sur les matériaux des maçonneries," kommer Forfatteren til følgende Resultater:

Normal Sten (pressede) af 440 kg. Kalk pr. cbm. Sand har en Modstand paa 42—66 kg. pr. qcm. I fri Luft naaede Stenene ikke den Fasthed, som naar de neddykkedes i Vand.

Cement. Haardheden af Portlandcementmørtel med 550 kg. Cement pr. 1 cbm. Sand er næsten 50 % højere end den bedste Kalkmørtels. Navnlig viser den sin Overlegenhed ved den korte Tid, den bruger til Afbindingen. I Løbet af 3 Uger naaede den sit Maksimum, en Højde, som den bedste Kalkmørtel næppe havde naaet efter et Aars Forløb. Cementen kan bruges indtil 330 kg. pr. cbm. Sand og giver alligevel en bedre Mørtel end med 440—495 kg. Kalk.

Beton af hydraulisk Kalk. Fastheden af Beton hærdnet i Vand (440 kg. Kalk pr. cbm. Sand) andrager 24—25 kg. pr. qcm. Den absolute Modstand af en saadan Beton svinger mellem 30 og 31 kg. pr. qcm.

Murmørtel af hydraulisk Kalk. Den bedste Kalkmørtel for raa Murværk i 440 kg.s Blanding under Vand giver en Fasthed af 14—16 kg. pr. qcm. Murmørtel, som tilberedes i fri Luft giver en Fasthed af fra 0—12—14 kg. pr. qcm.

Beton og Cementmurmørtel. Modstanden af Beton af 550 kg. Cement pr. cbm. god Sand naaede til 53 kg. pr. qcm.

Ligesom for Træk har Beton af Portland-Cement (550 kg.s Blanding) ogsaa en større Modstand mod Tryk. Efter 35 Dages Forløb viste Blokke paa $0,_{15}$ m. en Modstand af 355 kg. pr. qcm. i Luft, medens hydraulisk Kalk (440 kg.s Blanding) kun viste 90 kg. pr. qcm. Efter 3 Maaneders

Forløb var den sammenlignede Fasthed ens, men efter $3^1/_2$ Aars Forløb var Cementen oppe paa 427 kg. eller næsten det dobbelte af hydraulisk Kalk. Cementblandinger forholder sig ens i Vand og i Luft og egner sig derfor for tørre Egne. Den største Trykfasthed for hydraulisk Kalk var efter 3 Maaneders Forløb 30 kg. pr. qcm. paa den oprindelige Overflade og 93 kg. efter at det yderste Lag var fjærnet. Ved Cementbeton beløb disse Tal sig til 118 og 355 kg. pr. qcm.

Skal man af ovennævnte Resultater udlede en almindelig Regel for Byggefolk, vil den omtrentlig være: Fastheden af Cementbeton og Cementmørtel er næsten 4 Gange saa stor som Fastheden af hydraulisk Kalk og de af den fremstillede Bindemidler. Ved mange moderne Bygninger er Opførelsen endt, før Kalkmørtelen har naaet den beregnede Fasthed, saa at man her absolut bør bruge en Mørtel, der meget hurtigt opnaar sin Maksimalfasthed.

✕

Malerfarvers desinficerende Betydning er undersøgt ved det hygieiniske Institut ved Universitetet i Halle. Ved Undersøgelsen benyttedes 4 Porcelænsemaillefarver, 2 Oliefarver, Zoncafarve, Limfarve, Amphibolinfarve og Hyperolinfarve. Forsøget anstilledes saaledes, at Farven blev strøget paa Plader af Træ, Cement og Jærn. Efter Indtørringen pensledes de malede Flader over med Renkulturer af pathogene Bakterier, og man undersøgte da ved Hjælp af Podninger, paa hvilke Farver Bakterierne længst holdt sig levende og spiredygtige. Resultatet var, at begge Oliefarver og to af Emaillefarverne i meget kort Tid dræbte Bakterierne, derefter kom Zoncafarven, medens Bakterierne i lang Tid holdt sig levende paa de øvrige Farver. Det viste sig, at de førstnævnte Farver var tilberedt med ren uforfalsket Linoliefernis, medens der til de to af Emaillefarverne, som holdt Bakterierne i Live, var benyttet en ret betydelig Mængde Terpentinolie. Gentagne Forsøg viste, at kogt Linolie har kraftigere desinficerende Virkning end Terpentinen, hvis Ozonforbindelser man tidligere har anset for bakteriedræbende.

Linoliens desinficerende Ævne vedvarer saalænge Paastrygningsfarven endnu opsuger Ilt fra Luften.

I hygieinisk Henseende spiller de nævnte Forsøg en vis Rolle, og man bør af de anførte Grunde kun benytte Oliefarver til Sygeværelser, aldrig Limfarve, som nu saa hyppigt anvendes.

✕

Forholdsregler mod Fugtighed i Vægge kan som oftest kun bestaa i, at man enten beskytter Væggen udvendig mod at blive vaad, eller i at man ved et dertil egnet Middel isolerer den indvendige Pudsflade fra Fugtigheden i selve Murværket. Andre Fremgangsmaader vil næsten aldrig føre til noget gunstigt Resultat. Hvis Muren udvendig er beklædt med et Lag Cementpuds, vil dette paa Grund af sin ringere Porøsitet holde Muren mere tør, men til Gengæld vil ogsaa den Fugtighed, som allerede er i Murværket, fordampe meget langsommere. Anbringelsen af Paneler og lignende paa Murens Inderside skjuler vel Fugtigheden men fjærner den ikke. Den natur-

ligste Maade til at udtørre Muren er at give den en Beklædning udvendig, bedst saaledes, at der mellem Mur og Beklædning bliver et Luftlag som Isolering mod Væde, Varme og Kulde. Hertil egner sig særlig Blikplader, slaaede paa Lægter og strøgne med Oliefarve. Ogsaa Skiferplader eller Cementdobbelfalssten fastgjort til Lægter ved Hjælp af Jærntraad kan benyttes.

I mange Tilfælde kan man dog ikke komme til at anvende udvendige Forholdsregler og maa derfor forsøge indvendig fra at holde Fugtigheden ude. Hertil kan benyttes det saakaldte Weissangske Forbindelseskit mellem Sten og Mørtel. Det forhindrer Murværkets Fugtighed i at trænge ind til Pudsen. Man benytter sig af følgende Fremgangsmaade: de fugtige Murflader befries for Pudsen, Fugerne udkradses til en Dybde af 2 Centimeter og udbørstes, hvorefter hele Murfladen renses omhyggeligt. Derefter stryges den Weissangske Kit (25 Dele Kit kogt sammen med 25 Dele Linolie) paa Muren, saaledes at den fylder de opkradsede Fuger fuldstændigt og dækker Stenene. Umiddelbart herpaa kastes Kalkmørtel ud over Vægfladen, og efter at dette Lag er fuldstændigt tørt, forsynes det med et Lag glat Puds. Det Weissangske Kit faas hos Emil Lichtenauer, Durlach i Baden. Det er pakket i smaa Kasser, hvoraf 6 Stk. vejer 25 Kg., et Kvantum, der er tilstrækkeligt til 50 Kvadratmeter Vægflade. Prisen er ca. 1,80 Mark pr. Kg.

FORSKELLIGT.

I Transvaal vil der nu efter Krigens Ophør begynde en storstilet Byggevirksomhed. Man har ifølge fremmede Blade beregnet, at der foruden Byggeriet i Byerne og i Minedistrikterne vil blive opført ca. 12,000 Bøndergaarde. Den Kommission, der er nedsat for at træffe Afgørelse om Regeringens Tilskud til Byggeforetagender, er ved at ende sit Arbejde, og der vil i den kommende Tid blive god Brug for Teknikere og Bygningshaandværkere. England vil ikke kunne præstere saa mange Haandværkere, som der er Brug for, og der synes saaledes at maatte være en Arbejdsmark for unge dygtige Bygningshaandværkere, der har Lyst og Mod til at udvandre. Der er al Udsigt til, at Englænderne vil stille sig venligt overfor indvandrende Haandværkere og gøre alt, hvad der staar i deres Magt for hurtigst muligt at skaffe Landet tilbage til nogenlunde civiliserede Forhold.

FORENINGSMEDDELELSER.



Campanilen i Venedig. 1ste Fortegnelse over indkomne Bidrag:

1. Billedhugger Aksel Hansen Kr. 10,00. 2. Architekt L. Borch 5,00. 3. Frøken Ida Suhr 20,00. 4. H. G. 1,00. 5. R. 1,00. 6. Ingeniør H. E. Jessen 9,00. 7. Fuldmægtig P. Købke 3,00. 8. Gartner Th. Bartholdy 5,00. 9. Architekt Wright 10,00. 10. Architekt G. T. Tvede

10,00. 11. Architekt M. Borch 10,00. 12. Architekt Fred. Christensen 5,00. 13. Architekt H. Kampmann 10,00. 14. Tømrermester C. A. Tesch 20,00. 15. Fru Tesch 5,00. 16. Beregner A. C. V. Petersen 5,00. 17. Billedhugger Hammeleff 10,00. 18. Maler Erik Henningsen 5,00. 19. Dr. phil. Soph. Müller 5,00. 20. Ingeniør A. C. Karsten 6,00. 21. Ingeniør J. Petersen 3,00. 22. Kontorchef Chr. Sæbye 3,00. 23. Fabrikant C. V. Berg 5,00. 24. Murermester Schiøtz 20,00. 25. Inspektør J. Paulli 5,00. 26. A. H. 20,00. 27. X. 10,00. 28. Smedemester Sejfert 15,00. 29. Overlærer J. M. Secher 10,00. 30. Architekt Vilh. Fischer 10,00. 31. Architekt Vald. Thisted 5,00. 32. Architekt Ph. Schmidth 10,00. 33. Architekt K. Varming 10,00. 34. Baron Vilh. Bille-Brahe 10,00. 35. Architekt Axel Berg 40,00. 36. Architekt Bernhard Ingemann 10,00. 37. Architekt Martin Nyrop 10,00. 38. Architekt Alfred Thomsen 10,00. 39. Malermester Møllmann 20,00. 40. Architekt Erik Schiødte 2,00. 41. Tømrermester Oscar Køhler 20,00. 42. Tømrermester Bruun Kornerup 10,00. 43. Karen Brockdorff-Thomsen 2,00. 44. C. P. 2,00. 45. Architekt K. Arne Petersen 10,00. 46. Architekt Chr. Jensen 1,00. 47. Architekt Oscar Krarup 5,00.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Vandværket ved Nordvestvej. Ved Licitationen over Leverancen af Murmaterialer til Funktionærboligen ved Nordvestvejs Vandværk indkom følgende Tilbud: De forenede Teglværker Kr. 4885.20 Fakse Kalkværker Kr. 4897.66. Frederiksholms Teglværk Kr. 4919.05. Sten- og Gruskompagniet Kr. 4968.32. Grosserer A. R. Petersen Kr. 5103.05.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	**Arbejdets Art.**	**Betingelser faas.**	**Tilbud afgives.** M.	D.	Kl.
Gilleleje.	Ombygning af Bolværk og Levering af Tømmer og Planker.	Vandbygningsdirektoratet, Helenevej 5.	Aug.	12	1½
Aarhus.	Ombrolægning af Ryesgade.	Stadsing., Raadhuset.	Aug.	12	12
Silkeborg.	Lev. af støbte Mufferør.	Stadsingeniøren, Silkeborg.	Aug.	12	5
Hjørring.	Lægning af Gas- og Vandledninger.	Hjørring Byraad.	Aug.	13	12
Hjørring.	Lev. af Ovnarmatur, Kondenser etc. til Gasværk.	Hjørring Byraad.	Aug.	13	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Brosten, Skærver, Grus etc.	1ste Ingeniørdirektion, Frederiksholms Kanal 30.	Aug.	13	1
Kjøbenhavn.	Lev. af Tømrermaterialer til Vandværket ved Nordvestvej.	Stadsarchitektens Kont., ny Raadh.	Aug.	14	12
Kjøbenhavn.	Lægning af Gasledning i Raadhusstr.	Gasværkets Ingeniørkontor, Lavendelstræde 1.	Aug.	16	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 255 Kubikfod raa Sten.	Vej- og Kloakanl., ny Raadhus.	Aug.	16	12
Aarhus.	Opf. af et Rensehus ved Gasværket.	Gasværkets Tegnestue, Grønland, Aarhus.	Aug.	18	12
Hinnerup.	Opf. af Gymnastikhus ved Realskolen.	Hinnerup Gæstgivergaard.	Aug.	18	4
Holbæk.	Bolværksarbejde ved Ourø.	Ingeniør Bech, Helsingør.	Aug.	21	3
Hjørring.	Pumpeanlæg til Vandværk.	Hjørring Byraad og Ing. Jochimsen, Frydendalsvej 4, Kbhvn.	Aug.	22	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

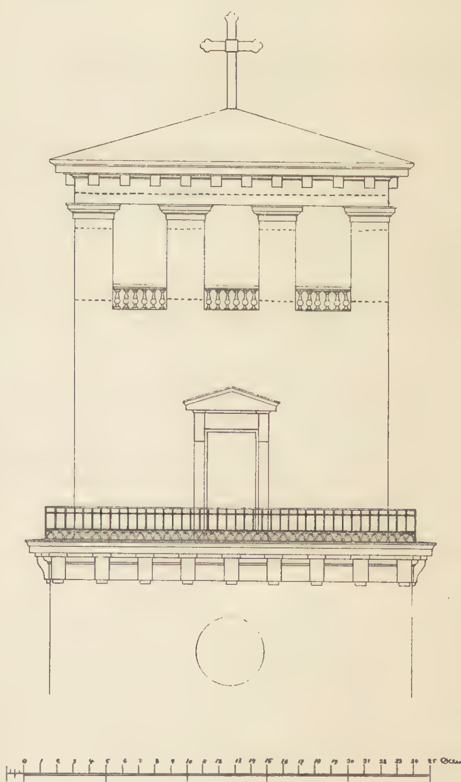
Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad“s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING ʃ ʃ

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 15. AUGUST 1902
No. 46

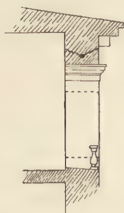
JÆRNANKRENE I FRUE KIRKES TAARN.

ARTIKLEN i „Architekten"s Afd. B, Hæfte 44, om Jærnets Forhold i Bygningskonstruktioner, hvor i Korthed omtales Forandringer ved Frue og Frelsers Kirkes Taarne, giver mig Anledning til at fremkomme med en noget udførligere Omtale af de Iagttagelser, som jeg havde Lejlighed til at gøre, da jeg i sin Tid under kgl. Bygningsinspektør, Prof. *Vilh. Petersen* deltog i Restaureringsarbejderne ved Frue Kirke.



Da i 1888 en Restaurering gjordes nødvendig paa Grund af omfattende Beskadigelser og Sprængning af Murværket, som havde vist sig i Taarnets øverste Del, saa man, da Stilladserne var blevne opførte, at de synlige Sprængninger havde Karakter af at være foraarsagede af indlagte Jærnankere. Efter foreløbig Undersøgelse af de tilstedeværende Revner, der viste sig saavel udvendigt som indvendigt i den ca. 2 Alen tykke Mur, blev der forskellige Steder foretaget Boringer i den horisontale Fuge gennem Muren i dennes hele Tykkelse, uden at det ved disse lykkedes at træffe paa det formodede Jærn; derimod traf man paa Jærn i de lodrette Sprængninger, der fra den horisontale Revne gik ned i de yderste Piller. Jærnet laa her omtrent svarende til den halve Murtykkelse. Da det utvivlsomt maatte være Jærnankeret, der havde sprængt Murværket og løftet Taarnets Overdel med

Gesimsen i en Højde af $^3/_4$—1 Tomme, blev det vedtaget at nedbryde hele Gesimsen for at komme til fuldstændig Klarhed over, hvorfra Skaden stammede. Fjærnelsen af Gesimsen var tillige nødvendig paa Grund af Sprængninger i dennes store Konsolsten.



Da man kom til Revnen i Murværket, opdagede man Grunden til, at man ikke havde fundet Jærn ved de første Boringer, idet Sprængningen viste sig at være ikke horisontal, men nedad aftrappet gennem 3—4 Skifter, saaledes at den synlige Revne i Murværket, saavel udvendigt som indvendigt, laa ca. 12 Tommer højere oppe end selve Jærnankeret (se det vedføjede Snit af Taarnets Overdel). De horisontale Dele af Ankeret var forbundne med Forskud, der gik ned i Pillerne i en Dybde af 4 Fod under Hovedankeret og opadtil ca. 2 Fod over dette. Disse Forskud var ydermere forbundne med den horisontale Del af Ankeret ved skraatliggende Trækstænger, der udgik fra Ankerets nederste Ende. Overalt, hvor der laa Jærn, fandtes i Murværket tilsvarende Revner, der strakte sig gennem hele Murtykkelsen.

Undersøgelsen af Jærnankeret viste, at dette paa alle fire Sider var dækket af et Rustlag af ca. 18 Millimeters Tykkelse. Dette Lag, der med Lethed kunde løses fra Jærnet i sammenhængende Masse, dannede en Skorpe af sortbrune, bladede Skæl med svag, metallisk Glans. Udadtil var Skorpen i fast Forbindelse med Kalken, saaledes at denne blev siddende i en Tykkelse af et Par Millimeter paa de udtagne Stykker af Skorpen.

Saavidt man kunde dømme, havde Jærnankeret oprindeligt haft en Tykkelse af 3" × 4", staaende paa Højkant. I Tidens Løb var det under Rustskorpen svundet ca. $^3/_4$" paa hver Led, men i et hvert Fald var dette Svind mindre end Rustskorpens Tykkelse, og Volumenforøgelsen havde virket med en saa stor Kraft, at den ikke blot havde frembragt Sprængning, men ogsaa ligefrem Knusning af det over og under Jærnet liggende Murværk. Da Jærnankerets Anbringelse var ens i alle Taarnets fire Mure, var Resultatet af Sprængningen, at hele Taarnets Overdel var løsnet fra Underdelen.

Lignende Sprængninger som de her omtalte viste sig i Taarnets øverste Piller, idet Lugerne imellem disse i sin Tid havde haft Trælemme, der var anbragte paa indmurede Smedejærnsstabler. Svarende til disse Stablers Plads var der foroven og forneden i Pillerne horisontale Sprængninger af anselig Størrelse, dog ikke saa betydelige, som ved det helt indmurede Anker; men Sprængningerne havde dog svækket Pillernes Bæreevne saaledes, at det var nødvendigt at bryde dem helt ned og opmure den paa ny.

Ogsaa ved Balustrene, der var forbundne med Dækstenene ved Hjælp af Jærntappe, var der opstaaet Sprængninger. Disse var dog kun tilstede i Balustrene, medens selve Dækstenen havde holdt sig.

Konsollerne under Hovedgesimsen viste sig, da Stilladserne var førte op i denne Højde, at være saa stærkt medtagne, at der hurtigst muligt maatte træffes Foranstaltninger for at forhindre Ulykker. Selve Konsolstenene var af Sandsten og havde tidligere været benyttet i andre Bygninger,

idet de tydelig viste Spor af Behugning, der angav dem som Dele af Søjlefødder, Kapitæler og lignende. Det var store Sten med et Fritliggende af ca. 16" × 14" × 16" og forankrede til Bagmuren ved Jærnankere, der laa fordybede i Stenene som Klammer. Omkring disse Klammer var Sprængningerne opstaaede, og Ødelæggelsen var saa betydelig, at det afsprængte Stykke Sten sad saa løst, at det kunde nedtages med Hænderne. Det var absolut nødvendigt, før man tog fat paa Nedrivningen, at fjærne disse store, løstsiddende Stenblokke, idet den mindste Rystelse eller det letteste Stød vilde have foraarsaget, at Stenene var styrtede ned fra den betydelige Højde.

At Jærnets Volumenforøgelse, der havde haft alle de forskellige Sprængninger i Murværket til Følge, absolut maa skyldes Kalkens Indvirkning, synes tilstrækkeligt at fremgaa af, at alle Jærndele fandtes omgivne af Kalk, der — som omtalt — var indgaaet i nøje Forbindelse med Rustskorpen. En yderligere Bekræftning af dette fik man ved, at Jærnet i det store Anker, hvor dette var forbundet med Forskudene og Trækstængerne, og hvor Kalken ikke havde kunnet indvirke paa alle Sider, viste sig langt bedre bevaret, og at Forandringerne kun var opstaaede paa de Sider, hvor Jærnet laa op til Kalken. Intet Steds sporedes ved Jærnklammer eller andre Jærndele Tegn paa Blyindstemning eller andre Forholdsregler til Jærnets Beskyttelse, overalt var der anvendt Kalk.

Belært af Erfaringen søgte man ved Restaureringen at undgaa lignende Ulemper. I den nye Gesims blev der saaledes udelukkende anvendt Granit, og alle Sten samledes med Svalehalelaase og Dübler af Granit.

J. W. Unmack.

ARBEJDERBRUSEBADE.

Den moderne Hygiejnes Krav til billige Bade for Arbejderklassen har i de senere Aar medført Oprettelsen af en Mængde Brusebadeanstalter, saavel offentlige, hvor Folk for en meget ringe Betaling kan faa et rensende Bad, som private, knyttede til Fabriksanlæg eller lignende større Virksomheder. Det spiller med Hensyn til saadanne Badeanstalter en Rolle, at Opførelsen og Driften bliver saa billig som mulig, og det kan derfor have Interesse at se, hvorledes man i Udlandet indretter et Brusebad med størst Fordel. I Tyskland anbefales saaledes følgende Type.

Selve Bygningen opføres af Mursten med udvendig Udfugning. Tæt over Jorden indskydes et Asfaltlag for at hindre Fugtigheden fra Grunden i at stige op i Muren.

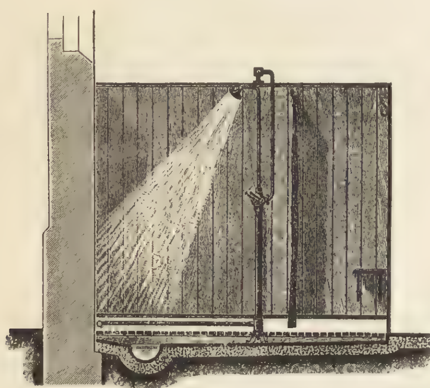
Taget udføres bedst i Trækonstruktion, da Jærn let vil ødelægges af Rust. Det dækkes med Tagpap, Holzcement eller Skifer. Indvendig bør Taget forskalles med Træ, helst Pitch pine.

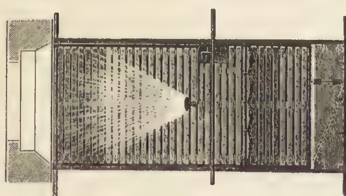
Indvendig forsynes Murene med et Lag glittet Cementpuds i en Højde af 2 Meter. For at beskytte Murene mod Fugtighed, bestryges Murværket

først med et Lag Asfalt; dettes bestrøes kort før Tørringen med skarpt Sand, for at Cementpudsen bedre kan hænge fast.

Vinduerne anbringes i størst muligt Antal ca. 2 Meter over Gulvet. De indrettes til at aabne ved Drejning eller Opklapning og bør for Ventilationens Skyld helst falde indad.

Brusecellerne indrettes med en Dybde paa $2-2,_{50}$ Meter og en Bredde af $1,_{10}-1,_{30}$ Meter; Celler til Karbade faa samme Dybde, men gøres ca. 2 Meter brede. Til Skillevægge mellem Cellerne er Fyrretræ eller Pitch pine billigst. Væggene er ca. 2 Meter høje, og er hævede ca. 10 Ctm. over Gulvet til Lettelse for Luftcirkulationen og for at Gulvet bedre kan renses. Alle horisontale Flader, der kan give Anledning til Aflejring af Støv eller Smuds, maa undgaas. Efter Opstillingen drænkes Trævæggene gentagne Gange med hed Linolie, hvilket fra Tid til anden maa gentages for at beskytte Træet. Overstrygning med Oliefarve er ikke praktisk.





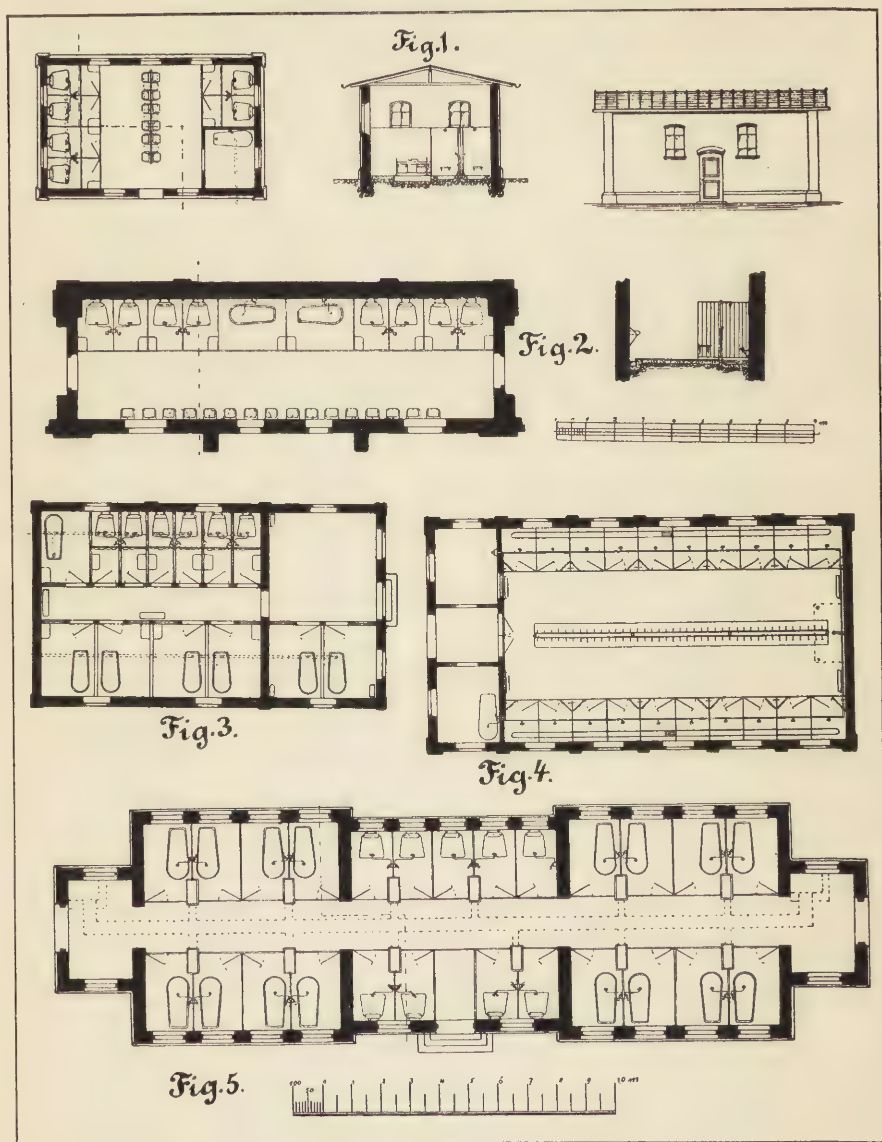
SNIT AF BRUSEBADCELLE.

Et bedre og næppe dyrere Vægmateriale er ganske tynde Vægge af Cement paa Strækmetal eller af galvaniseret Bølgejærnblik; de sidste er dog temmelig kolde og gør et svært Spektakel, naar man kommer til at støde til dem.

Cellernes Udstyr bestaar i et Sæde af olieret Ege- eller Fyrretræ, 2—3 Knager og en Sæbeskaal. Paa Tværs i Cellen hænger en Jærnstang med et Trækgardin af stærkt vandtæt Drejl til Beskyttelse af den badendes Klæder og Afklædningsrummet mod Stænk fra Brusen. En fast Skillevæg af Træ eller Monier mellem Afklædnings- og Baderummet er ikke nødvendig, men kan være ganske bekvem. Dog indskrænkes Pladsen noget ved en saadan, ligesom den vanskeliggør den frie Bevægelse ved Rengøring. Hovedgenstanden i Badecellen er Bruseapparatet, enten et saakaldt Modstrømsapparat med Tilslutning til en Damp- eller Vandledning, eller hvor intet Dampanlæg er for Haanden, en Butzkes Blandingshane, som muliggør en nøjagtig Indstilling af Temperaturen og udelukker enhver Fare for Skoldning.

Gulvet laves af Asfalt eller Cementbeton. Asfalten er grim af Farve, hvorfor Cementen i Reglen foretrækkes. Paa Gangene og overalt udenfor Badecellen ligger Gulvet med et let Fald ca. 5 Ctm. over Cellens Gulv. Det sidste gives stærkt Fald hen mod en aaben Rende, som bortfører det brugte Vand. Renden maa ikke ligge for nær ved Muren, for at ikke denne

skal blive fugtig. Over Gulvet lægges en Tremmerist af Træ, der for Rengøringens Skyld med Lethed maa kunne optages. Træristen kan ogsaa erstattes af et glat Cementgulv eller Flisegulv med en trugformet Fordybning, som kan bruges til Fodvask, og hvoi den badende staar under Bruse-



PLANER AF BRUSEBADE-ANSTALTER.

badet. I Væggen kan ogsaa anbringes et lille Klapsæde, hvorpaa den badende kan sidde. I offentlige Badeanstalter, eller hvor Kvinder eller Børn skal bade, bør anbringes Badekar i enkelte af Cellerne, ligesom det ogsaa her er heldigt, at nogle af Bruserne er ombyttede med de bekendte Bade-

ringe, ved Hjælp af hvilke Kroppen kan overrisles, uden at Haaret bliver vaadt. I offentlige Anstalter maa det anbefales at spænde et Metaltraadsnet over Cellerne for at hindre, at der fra Nabocellerne kastes Genstande over i Cellerne eller gøres andre Indgreb.

I bedre Anstalter bør ogsaa hver Celle forsynes med en Vaskeindretning, helst med en Svingskaal, saa at det brugte Vand kan heldes direkte i Afløbet.

Med endnu større Sparsommelighed kan man i Fabriker, Kaserner og lignende Steder indrette Brusebadene som Massebade, med en Række Bruser i passende Højde langs den ene Længdevæg. Her sparer man Skillevæggene i Badecellerne, ligesom den ene Cellelængdevæg bortfalder.

Vedføjede Planer viser forskellige Anlæg. Fig. *1* er en lille Brusebadeanstalt med 6 Celler og et Karbad samt 12 kombinerede Vaskeindretninger, den er opført for Aktieselskabet „Phønix" i Kupferdreh. Fig. *2* viser et Anlæg med 8 Brusebade og 2 Karbadeceller og 16 Vaskeindretninger for Gasværket Ehrenfeld, Køln. Fig. *3* er et Anlæg med 6 Bruse- og 7 Karbadeceller for Main-Neckar-Banen i Darmstadt. Fig. *4* et enkelt Brusebadeanlæg med 20 Celler og et Kar med gennemgaaende Afløbsrende og fælles Afklædningsrum med Midtebænke og Klædestativer. Det er opført for Firmaet Zypen & Charlier, Køln-Deutz. Fig. *5* er et middelstort, rummeligt Anlæg med 9 Bruse- og 8 Karbadeceller i langstrakt Anordning. De forskellige Planer viser de almindeligt benyttede Former for Bade i Kaserner og Fabriker. *T.*

TEKNISKE MEDDELELSER.

Antigermin er et nyt Middel mod Svamp. Det er fremstillet i Frederik Bayer & Co.s Farvefabriker i Elberfeldt og bliver for Tiden stærkt opreklameret i tyske Fagblade. Det skal i 2 % Opløsning ved gentagne Overstrygninger virke absolut dræbende paa Svampene og deres Sporer og skal selv i $^1/_2$ % Opløsning virke stærkt beskyttende paa Træ. Som en heldig Egenskab ved Midlet omtales, at det kun vanskeligt efter Paastrygningen lader sig opløse, og derfor ikke kan udvaskes af Træ, der hyppigt udsættes for Fugtighed.

FORSKELLIGT.

I Frue Sogn ved Roskilde paatænker man at opføre en ny Kirke paa Toppen af en Bakke ved Hovedlandevejen til Køge. Kirken, der vil blive bekostet af Sjællands Stifts Landsbykirker, vil blive tegnet af Prof. *Hans J. Holm* eller af en af ham udpeget yngre Architekt. — Om den fremtidige

Anvendelse af den gamle Vor Frue Kirke har Ministeriet endnu ikke taget Bestemmelse. Som Danmarks ældste af brændte Sten opførte Kirke har den betydelig Interesse. Oprindelig bygget som Sognekirke for Roskilde By blev den senere knyttet til det 1158 oprettede og af Biskop Absalon rigt doterede Vor Frue Nonnekloster, i hvilket Dronning Margrethe hyppig opholdt sig. I den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede blev Kirkens anselige Taarn underkastet en gennemgribende Restauration, og det nedbrudte søndre Sideskib genopført saa vidt muligt i sin oprindelige Skikkelse, men man naaede desværre ikke at genopføre det ligeledes nedbrudte store Kor. Som Kirken nu er, staar den dog som et smukt Eksempel paa den ældre romanske Bygningskunst i Danmark. Der kan derfor ikke være nogen Tvivl om, at man fra alle Sider vil søge at bevare og frede om Kirken. Maaske vil den senere blive indrettet til et kirkeligt Forsamlingshus, hvortil der nok kunde være Trang i Roskilde, da Domkirken ved enkelte Lejligheder er for rummelig.

Ministeriet har bestemt, at Vor Frue Kirke skal beholde sin Altertavle, Prædikestolen og Stolestaderne, der alle er særdeles smukt udskaarne Træarbejder fra Christian IV.s Tid.

Kirkernes Udgange. Paa given Foranledning har Kultusministeriet erklæret, at Kirkesynsloven formentlig ikke hjemler Provstesynet Ret til at stille Fordring om to Udgange i Kirkerne. Derimod tilkommer der Amtmændene Bemyndigelse til af Brandpolitihensyn at paabyde Sikkerhedsforanstaltninger af den ovennævnte Art ved Kirkebygninger, og først naar et saadant Paabud foreligger, vil det være Synets Sag at afgøre, paa hvilken Maade den paabudte Foranstaltning skal gennemføres.

Genopførelsen af Campanilen i Venedig. Man har i den sidste Tid med stor Kraft skyndet paa Oprydningsarbejderne, og samtidig har man taget fat paa at understøtte Bibliotheket for at undgaa nye Ødelæggelser. Saa vidt man kan skønne, vil der hengaa et Tidsrum af 5 Aar, før Taarnet atter kan staa fuldt færdig, og Omkostningerne herved anslaas nu til 3 Millioner Lire. Det er allerede sikret, at Campanilen vil blive genopført paa samme Sted og nøjagtig i samme Form, som det gamle Taarn.

Ved Oprydningsarbejderne i Ruinerne har man fundet to af Broncestatuerne fra Sansovinos Loggia; de er delvis beskadigede, men kan dog reddes ved omhyggelig Restaurering. Attikaen er iøvrigt bleven slemt beskadiget, derimod er Loggiettaens Broncedør ubeskadiget, ligesom ogsaa den store Klokke er i Behold.

Kataloger. „Sanitas“ har udsendt et nyt Katalog over Badeovne. Den smukke og rigt illustrerede Bog indeholder en stor Mængde Variationer af de saakaldte „Lightning“-Gejsere, og „Califont“, der fabrikeres af *Ewart & Son, Limited* i London. Disse Ovne eller Kedler er indrettede til Forsyning med varmt Vand under Tryk, saaledes at man paa ethvert Sted i Huset kan

have Varmtvandshaner anbragte, medens selve „Gejseren“ kan opstilles paa en Gang eller andet passende Sted, og Dampene derfra føres til nærmeste Skorsten. Ovnene er i Reglen beregnede paa Opvarmning ved Gas, men ogsaa Konstruktioner for Petroleum, Kul eller Brænde forefindes. Katalogen giver en meget tydelig og indgaaende Forklaring af de forskellige Ovnes Opstilling og Anvendelse, kun mangler desværre flere Steder paa Tegningerne de til den forklarende Tekst hørende Bogstaver, hvorved Forstaaelsen noget vanskeliggøres.

EJENDOMSSALG.

Ejendom.	Sælger.	Køber.	Pris.
„Toftegaarden“ i Valby.	Pølsefabrik. Claus Hansen.	Tømrerm. E. Therkelsen og Garverm. Bendix.	Kr. 106,000.
Matr.-Nr. 5 k og 6 b, Hellerup.	De forenede Bryggerier.	Det danske Gaskompagni.	Kr. 212,809.50.
Vestergade 18 i Odense.	Fhv. Købmand Møller.	Konsul Mogensen.	Kr. 51,000.

UDFALD AF LICITATIONER.

Esbjerg. Den nye Kommuneskole. Ved Licitationen over Varme- og Ventilationsanlæg i Esbjerg ny Kommuneskole var de billigste Tilbud: M. Hertz Kr. 17,323.25. Jensen & Olsen, Esbjerg, Kr. 18,263.00. Det højeste Tilbud var paa Kr. 24,990.00. For Badeanlægets Vedkommende var de billigste Tilbud: Hein & Møller-Holst Kr. 2780.00. Jensen & Olsen Kr. 3240.00. Højeste Tilbud var Kr. 5779.00.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Lægning af Gasledning i Raadhusstr.	Gasværkets Ingeniørkontor, Lavendelstræde 1.	Aug.	16	12
Kjøbenhavn.	Lev. af 255 Kubikfod raa Sten.	Vej- og Kloakanl., ny Raadhus.	Aug.	16	12
Aarhus.	Opf. af et Rensehus ved Gasværket.	Gasværkets Tegnestue, Grønland, Aarhus.	Aug.	18	12
Hinnerup.	Opf. af Gymnastikhus ved Realskolen.	Hinnerup Gæstgivergaard.	Aug.	18	4
Aalborg.	Lev. af 50 Stk. Lygtestativer.	Stads- og Havneing.	Aug.	18	$8^1/_2$
Frederiksberg.	Lev. og Opstill. af Jærnbjælkelag til Frederiksberg Forbrændingsanst.	Stadsing. Kont., Frydendalsvej 4.	Aug.	18	12
Kjøbenhavn.	Jærnarbejdet ved Retorthus paa Østre Gasværk.	Østre Gasværks Tegnestue.	Aug.	18	12
Kjøbenhavn.	Indv. Spildevandsledn., Gas- og Vandledn. til Antonigades Politistation.	Stadsing. Kont., ny Raadhus.	Aug.	19	12
Aalborg.	Opf. af Hovedbygning og Udhus paa Hvorupgaard Holdeplads.	7. Banesektion, Aalborg.	Aug.	13	12
Kjøbenhavn.	Opf. af Plankeværk om Oplagsplads.	Gasv. Ingeniørkont., Lavendelstr. 1.	Aug.	21	12
Holbæk.	Bolværksarbejde ved Ourø.	Ingeniør Bech, Helsingør.	Aug.	21	3
Hjørring.	Pumpeanlæg til Vandværk.	Hjørring Byraad og Ing. Jochimsen, Frydendalsvej 4, Kbhvn.	Aug.	22	12
Bælum.	Lev. af 24,000 Stk. Mursten til Mejeriet „Marienborg“.	Mejeriets Kontor.	Aug.	24	6
Gentofte.	Opf. af „Kommunal Administrationsbygning“.	Archit. Thejll, Nørregade 2.	Aug.	25	4

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad“s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 22. AUGUST 1902
No. 47

EN MINDRE ENGELSK KIRKE.



I vore Dage, hvor Spørgsmaalet om smaa Kirker staar paa Dagsordenen, kan det maaske interessere dette Blads Læsere at se, hvorledes man andetsteds løser lignende Opgaver, og vi gengiver derfor hosstaaende en moderne, engelsk Kirke, bestemt til at rumme 800 Personer.

Ved Opførelsen af denne Kirke, St. Luke's Kirken i Enfield, har det været Bygmestrene, Architekterne *James Brooks & Son,* magtpaaliggende at spare saa meget som muligt. Alligevel er det lykkedes de to Architekter at give Bygningen et tiltalende og stilfuldt Præg. Kirken er saavel indvendigt som udvendigt opført af Mursten; ved Piller, Buer og Vinduer er der anvendt hugne Sten, og Taget er dækket af Teglsten. Taarnet, som ligger paa Bygningens nordvestlige Side, er

endnu ikke opført, men vil blive bygget, saasnart den fornødne Sum dertil er bleven indsamlet.

Kirkens Indre gør et roligt og behageligt Indtryk. Koret er meget rummeligt, idet der er indrettet Plads for et større Damekor.

Omkostningerne ved Kirkens Opførelse, inklusive Opvarmningsanlæg, Ledninger, Architekthonorar etc. er ca. 8000 Lstr.

CAMPANILEN I VENEDIG.

Vi har modtaget følgende:

Den Opfordring til Indsamling af Bidrag til Genopførelse af den sammenstyrtede Campanile i Venedig, der for nogen Tid siden udgik fra Bestyrelsen for „Akademisk Architektforening", er, som det var at vente forud, blevet modtaget med blandede Følelser ude blandt det store Publikum. Paa Forhaand kunde man formode, at den ikke vilde vinde nogen særlig Tilslutning. Den Slags rent ideelle Formaal, hvor der ikke vil kunne opnaaes noget positivt, materielt Udbytte, har aldrig store Chancer for at gøre almindelig Lykke; og særligt, naar det er noget for de allerfleste saa abstrakt som et gammelt, ærværdigt Mindesmærke i *fremmede* Lande, vil kun de færreste kunne bekvemme sig til at ofre en rød Øre derpaa. Det store Flertal naar sjeldent videre end til „at se sine egne Vinduer"; naar vi blot sørger for at holde dem hele og nogenlunde pænt polerede, hvad behøver vi saa egentlig at kigge ud ad dem — ud i den vide, vide Verden?

Det siger sig selv, naar man ser lidt nøjere paa Tingene, at dette er en helt fejlagtig og filistrøs Betragtning, som der virkeligt er al god Grund til at imødegaa, saa meget mere, som enkelte gnavne Stemmer endog har hævet sig i Dagspressen, pyntende sig med et uægte Skær af „Patriotisme": hvorfor skal vi gøre noget for de andre? skal vi ikke hellere tænke paa Kristiansborg Slot, paa Raadhuset, paa Nikolai Taarn? En Indsender har under Mærket *B. F.* i „Nationaltidende" særligt kastet sin Kærlighed paa dette og gaar i en Artikel med den søgte Titel: „Kong Salomon og Jørgen Hattemager" til den Overdrivelse at lægge den danske Architektstand det til Last, at der i vor egen „Jørgen Hattemager" (thi i denne Forbindelse spiller vel Nikolai Taarn denne Rolle?) findes „Adam", Nødtørftsanstalt etc. Den Slags Fædrelandskærlighed er virkeligt alt for kleinstädtisch; den minder om den bekendte, danske Ravnekrogspatriotisme, der særligt giver sig Udslag i Misundelse og Forargelse over, at den ene Smaastad af og til erhverver sig en Fordel, som den anden ikke kan opnaa. Naar Hr. B. F. taler om „den sørgelige Fornedrelsestilstand, hvori kommunal Sparsommelighed og vore Architekters Ligegyldighed har hensat det" („Nationaltidende" 12. August), er dette en saa drastisk Udgydelse, at der kun kan svares derpaa med et Skuldertræk. Tror Hr. B. F. virkeligt, at et Opraab fra Architektstanden til Fordel for „vor egen Campanile" vilde møde den mindste Smule

mindre Ligegyldighed end den, der nu kan ventes til Ære for „Kong Salomon?“ De fleste Kjøbenhavnere, den fine Portion, tout-le-monde, ser til daglig kun paa Nikolai Taarn mellem Klokken fem Minutter i Et og hel Et — dette Tidsrum, der hengaar i Spænding om, *naar* Kuglen falder, og *om* den overhovedet vil falde. Thi medens man vilde betragte sig selv aandelig talt som hors-de-concours, hvis man ikke var paa Højde med, hvad der netop diskuteres i Dagspressen, ligegyldigt om det er en vigtig politisk Begivenhed, en Hundekrig eller et Cycle-Væddeløb, og fuldstændigt vilde savne Begreb om det passende, hvis man ikke tog Parti for eller imod, naar et Par Skuespillere med stor Brask og Bram kommer op at nappes, savnes der hos det store Publikum ganske og aldeles en *Opinion* paa det architektoniske Omraade. Intet forekommer en Mand af Verden saa ligegyldigt som netop dette.

At de Indsamlinger, der er eller har været i Gang til Raadhuset eller Kristiansborg Slot, skulde lide mindste Skaar ved en Indsamling til Campanilen, er neppe troligt. Den ringe Sum Penge, man lige fra Begyndelsen har været belavet paa at kunne skrabe sammen, tages dog ikke fra de andre Fond; den kommer ind uafhængigt af dem og ikke den mindste Smule paa tværs af dem. Og de, som vil yde Bidrag til Campanilen, kan have følgende gode Grunde dertil:

For det første *kunstneriske* Grunde. For enhver, der elsker Kunsten for dens egen Skyld, ligemeget om den er vokset op i Italien eller i Danmark, har det været en virkelig Sorg, at den dejlige, gamle Campanile sank i Grus. Nu er det ganske sandt, at det nye aldrig vil blive saa godt som det gamle. Selv om det udføres i saa nøje Gengivelse, som det er muligt, efter hvad der stod, vil det aldrig kunne faa den Nimbus, der omstraalede den gamle Campanile; og den skønne Patina, Alderen havde lagt over den, vil den jo først langt om længe kunne erhverve. Men ikke desto mindre skal og maa Campanilen genopføres. For den uforligneligt skønne Markusplads, for hele Venedigs Fysiognomi er dette Taarn saa uundværligt, at ingen, der har besøgt Stedet, vil kunne tænke sig det uden det. Den Betragtning, at det maa man lade Italienerne selv om, de har Skammen ved den slette Vedligeholdelse, og det er dem, der ejer det, holder ikke Stik. Alle Nationer skylder den italienske Kunst saa meget, at det kun er en simpel Pietetsfølelse at kunne afbetale lidt paa sin Taknemmelighedsgæld til den. Virkelige Kunstelskere føler dette og vil sikkert bidrage deres Skærv. Men hvorfor kommer dog ikke ogsaa alle de mange Italiens-Rejsende, der i deres Hjemmeklæder giver Skønhed og Aand en god Dag, men er fulde af Bädekersk Begejstring og Lyrik de første fjorten Dage efter, at de har gjort en Rejse til Syden? Hvorfor tøver alle de mange, der ynder at føre „Kunst“ i Munden, saa ofte de lukker den op, og derved slaar sig op til en Position og en Agtelse, som dog for de flestes Vedkommende kun er grundet paa Mundsvejr? Her maatte jo netop være en kærkommen Lejlighed for dem til med en ringe Bekostning at aflægge haandgribeligt Vidnesbyrd om deres brændende Kærlighed.

For det andet *patriotiske* Hensyn. Patriotismen vilde her netop kunne fejre nok saa smuk en Sejr, som hvis den skillingede sammen for St. Nikolai. Jo mindre et Land er, desto større Kraft maa det sætte ind paa ikke at blive glemt i den store Verden. Naar alle Kulturstater træder sammen i et fælles Øjemed, klæder det ilde, at ene Danmark holder sig tilbage og derved giver sig selv Karakteren af at være fattigt i Pengene og fattigt i Aanden. Vi har i Kjøbenhavn et Mindesmærke for den afdøde, berømte Ørelæge Dr. Meier; det er rejst ved Sammenskud af mange Nationer, og disse Navne ere indhuggede paa Monumentet. Man læser deriblandt flere Stater, som man ellers ikke vilde finde paa at „regne med"; men dette ene Ord staar netop paa sin rette Plads og gavner sikkert det paagældende Land mere, end om det havde anvendt sine Penge f. Eks. til et dem selv tilhørende Børneasyl, opkaldt efter en eller anden hjemlig Nikolai. Det vil jo være ret naturligt at tænke sig, at der ogsaa paa den genopstandne Campanile vil blive anbragt en Mindetavle med Nationernes Navne. Vort Bidrag vil maaske ikke strække længere end blot til Anskaffelsen af denne. Men hvis Danmark slet ikke skulde findes nævnt derpaa, vilde det være med en underlig mat og flau Følelse, enhver Dansk maatte betragte den og efter Hjemkomsten fra Rejsen ved Repititionskursus'et i Bädeker se Syn for Sagn om, at vi er saa uendelige smaa og slet ikke saa forfærdeligt kloge, som vi selv tror.

Naar derfor den danske Architektstand stiller sig i Spidsen for en Indsamling til Campanilen, gør den vel deri og viser netop, at den er vaagen og forstaar at tænke lidt ud over det rent dagligdags. Og derfor fortjener dens Opfordring Opmærksomhed. *X.*

KALK- OG CEMENTMØRTEL.

I „Architekten" af 8. August d. A. findes en Artikel, betitlet: „En Sammenligning mellem Kalk- og Cementmørtel", hvori der findes omend ikke Urigtigheder, saa dog formelle Ting, som kan bibringe Læsere, der ikke forud er fuldstændigt inde i disse Forhold, et fejlagtigt Syn paa Sagen.

Allerede i Titlen er der noget misvisende. Kalkmørtel er en Luftmørtel, medens Cementmørtel er en hydraulisk Mørtel, d. v. s. Kalkmørtelen hærdner under Indvirkning af Luften, spec. af den i Luften værende Kulsyre, medens Cementmørtelen hærdner ved Optagelsen af Vand.

Kalk og Cement anvendes jo ogsaa under saa forskellige Forhold, at det maa siges at være ukorrekt at opstille en direkte Sammenligning mellem dem.

Ligeledes er det ukorrekt i denne Sammenhæng at omtale Kalksandstenen; der er ved dennes Hærdning andre Forhold, der kommer i Betragtning, end ved Mørtelernes Hærdning.

Forskellen mellem Cement- og Kalkmørtel er især iøjnefaldende, naar man, som i Artiklen, forsøger paa at sammenligne Styrken mod Træk; Kalk-

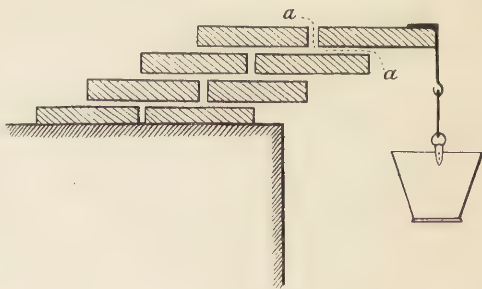
mørtelen opnaar jo saa at sige slet ingen Styrke mod Træk før efter en urimelig lang Tids Forløb, medens Cementmørtelen allerede efter faa Dage har opnaaet en ganske betydelig Styrke. Man vil vist ikke finde nogen Bygningskonstruktion, hvor der paa Punkter, der er underkastede Trækkræfters Virkning, findes Kalkmørtel anvendt; det vilde da ogsaa være aldeles utilbørligt.

Vil man opstille en Sammenligning mellem Mørtler, da maa man vælge saadanne, som der kan være Tale om at anvende under lige Forhold, f. Eks. Bastard- og Sandcementmørtel, sammenlignede med Kalkmørtel. Jeg skal her meddele nogle Træk til Belysning af dette Spørgsmaal og vil da beskrive et Forsøg, som i sin Tid er foretaget af d'Hrr. Ingeniør Alex. Foss og Ingeniør G. Kähler. Der anvendtes 5 forskellige Mørtler, nemlig:

I. Almindelig Kalkmørtel.
II. Bastardmørtel (1 Cement : 5 Kalkmørtel).
III. Sandcementmørtel (1 : 8) : $2^1/_4$.
IV. Sandcementmørtel (1 : 8) : 3.
V. Sandcementmørtel (1 : 12) : 2.

Ovenstaaende Betegnelser for Sandcementmørtel forstaas paa følgende Maade: Sandcementen er fremstillet f. Eks. for Nr. III af 1 Del Cement og 8 Dele Sand, og er der ved Mørtelens Tilberedning anvendt yderligere $2^1/_4$ Del Sand til 1 Del Sandcement, saaledes at der i Mørtelen findes $28^1/_4$ Del Sand til 1 Del Cement o. s. v.

Prøverne formuredes af en Murer paa almindelig Murervis, dog selvfølgelig saaledes, at alle Fugerne var omhyggeligt fyldte. Prøverne saa ud som vist paa hosstaaende Skitse; Stenene var almindelige Mursten. Den yderste, udkragede Sten belastedes med en Spand, i hvilken der hældtes Sand og Jærnkugler. Stenen hindredes altsaa i at vippe af Mørtelen i Liggefugen, som er $^1/_2$ Sten stor, og af Mørtelen i Stødfugen, der har Størrelse som Stenens Kopende. Prøverne foretoges efter 10 Dages Forløb. Bruddet skete selvfølgelig efter den punkterede Linie *a—a*. Brudbelastningen var følgende:



Nr. I = $16^1/_2$ Kg.
Nr. II = $50^1/_2$ Kg.
Nr. III = $53^1/_2$ Kg.
Nr. IV = 45 Kg.
Nr. V = $30^1/_2$ Kg.

Det maa her bemærkes, at Bastardmørtelen var tilberedt en Del omhyggeligere, end Reglen er og kan være paa en almindelig Byggeplads.

Tallene viser tilstrækkeligt tydeligt Kalkmørtelens Underlegenhed.

Et Forsøg til Sammenligning af Kalkmørtelens og Sandcementmørtelens Styrke mod Tryk i almindelig Fuge gav følgende Resultat (Fugen var 10 mm. tyk):

Efter 3 Maaneders Forløb.

Sandcement	(1 : 3) : 2 — (altsaa 1 Cement : 11 Sand)	247	Kg.	pr. □ Ctm.
—	(1 : 24) : 2 — („ 1 do. : 74 do.)	177	—	„ □ —
Kalkmørtel med 8 pCt. Kalkhydrat		129	—	„ □ —

Selv den sidste Sandcementmørtel, der altsaa kun indeholder $1^1/_3$ pCt. Cement, er stærkere end Kalkmørtelen.

En Omstændighed, der spiller en betydelig Rolle, og som burde være berørt i Artiklen, er den, at de Mørtler, der indeholder Cement, hærdner hurtigere og binder det Vand, der er anvendt ved Mørtelens Tilberedning, af hvilken Grund Muren bliver hurtigere tør, og Huset tidligere beboeligt, i Modsætning til Kalkmørtel, der tværtimod udskiller Vand ved sin Hærdning og ofte kræver kunstig Udtørring.

Nogle Tal, der paa en iøjnefaldende Maade viser Portland Cementens enorme Overlegenhed over den hydrauliske Kalk, til Supplering af de i Artiklen nævnte er følgende:

	Styrke mod Træk			Styrke mod Tryk		
	7 Dage	1 Maaned	3 Maaneder	7 Dage	1 Maaned	3 Maaneder
Hydraulisk Kalk fra „le teil" (fransk). 1 Kalk til 3 Sand	pr. Kv.-ctm. 4,2 Kg.	8,2 Kg.	16,2 Kg.	30,3 Kg.	43,7 Kg.	90,3 Kg.
En god dansk Portland Cement. 1 Cement til 3 Sand	21,0 Kg.	27,8 Kg.	33,7 Kg.	205,0 Kg.	269,9 Kg.	343,4 Kg.

I Tilslutning til ovenstaaende vil jeg tilføje et Par Ord om Kalkmørtelens Hærdning, som muligvis kan interessere „Architekten"s Læsere:

Som bekendt bestaar den effektive Del af Mørtelen af Kalkhydrat, som under Indvirkning af Luftens Kulsyre omdannes til kulsur Kalk under Udskilning af Vand. Dette først dannede Kalkkarbonat er amorft og omdannes senere, i Løbet af Aarhundreder, til krystallinsk Kalkkarbonat. Hertil kommer saa endnu senere en anden Forandring i Mørtelens Sammensætning, nemlig den, at den kulsure Kalk atter omdannes til kiselsur Kalk (sandsynligvis omdannes først noget af Sandet til opløselig Kiselsyre, og dette omsættes saa med den kulsure Kalk til kiselsur Kalk, jvf. Analyserne).

Alle disse forskellige kemiske Forandringer har samme Virkning, nemlig Dannelsen af et stadigt tættere og tættere Konglomerat af Sandskorn, og herfra hidrører den forholdsvis store Styrke af Mørtelen i gamle, f. Eks. romerske Bygningsværker; det er ikke, fordi Mørtelen har været bedre, saa-

ledes som man ofte ser fremsat, Sammensætningen har været omtrent den samme.

Som det vil ses af nedenstaaende Tabel, der indeholder Analyser af Mørtler af forskellige Aldre, foregaar disse Omdannelser ganske overordentlig langsomt:

Bestanddele	Frisk Mørtel	1 Aar	30 Aar	100 Aar	300 Aar	600 Aar	1330 Aar	1800 Aar	2000 Aar
Kulsur Kalk	1,5	9	13	13,4	14	13,6	10	7	5
Kalkhydrat	11,3	4	2	1,4	0,7	0,4			
Kiselsur Kalk			0,15	0,3	2,0	2,7	9,0	16	20
Opløselig Kiselsyre .			0,35	0,5	3,5	3,3	2,5	1,5	
Ler samt Jærntveilte.	ca. 2	ca. 2	1,65	1,3	1,2	1,0	2	2	4
Sand, Magnesia m. m.	85,5	82	82,83	81,8	78,5	79	75,5	75	70

Kjøbenhavn, d. 14. August 1902.

H. P. Bonde,
cand. polyt.
Adrs.: F. L. Smidth & Co., Vestergade 29. K.

FORENINGSMEDDELELSER.



Campanilen i Venedig. 2. Fortegnelse over indkomne Bidrag:

Kontorchef H. Gram Kr. 10.00, L. G. 2.00, Th. G. 1.00, Murermester Carl Køhler 20.00, Bibliotekar Emil Hannover 10.00, Frøken Carla Barfred 4.00, Murermester C. Licht 10.00, Ingeniør Chr. Ramsing 5.00, Murerlærling K. V. E. 0.50, Overretssagfører Conrad Holm 2.00, G. P. 10.00, Restauratør Bech Olsen 10.00, Architekt Th. Sørensen 3.00, Grosserer C. A. Jørgensen 3.00, Fotograf, Frøken Julie Laurberg 10.00, E. J. 5.00, A. A. 2.00, I. 1.00, K. 1.00, E. 1.00, Architekt Fritz Koch 40.00, M. H. 3.00, C. H. 5.00, Erik 2.00, Professor Vilh. Petersen 20.00, Architekt Martin Larsen 10.00, Architekt Mandrup-Poulsen 10.00, Architekt Chr. E. Sylow 10.00, Architekt Louis Jeppesen 5.00, Architekt G. Steenberg 20.00, Architekt Julius Smith 5.00, Architekt Egil Fischer 2.00, Architekt Eugen Jørgensen 5.00, Ingeniør Borring 2.00, Fabrikant Emanuel Jensen 10.00, Tømrermester Hans Nielsen 10.00, J. B. 10.00, Uden Mærke 10.00, Kontorehef G. Nielsen 4.00, Murermester I. F. Hansen 2.00, Murermester Philip Hansen 2.00, Bogtrykker J. V. Møller 2.00, Architekt Chr. V. Nielsen 10.00, Tømrermester Chr. F. Fjeldsøe 10.00, Ritmester J. Sehested 5.00, Fru N. Gallavresi (født Sehested) 5.00, Fuldmægtig H. Koefoed 3.00.

I sidst offentliggjorte Liste stod fejlagtig anført Oscar Krarup Kr. 5.00, skal være Oscar Kramp.

UDFALD AF LICITATIONER.

Aarhus. Gas- og Elektricitetsværket. Ved Licitationen over forskellige Bygningsarbejder ved Opførelsen af et Rensehus, indkom ialt 102 Tilbud, hvoraf her anføres de 3 laveste og det højeste Tilbud paa hvert Arbejde.

Murerarbejdet: N. M. Bak Kr. 7870.00, C. N. Christensen 8140.00, Joh. Jørgensen 8253.00, N. C. Borggreen 9935.00.

Glarmesterarbejdet: J. L. Hassing Kr. 200.00, J. N. Bech 224.25, J. Chr. Witten 228.00, N. Thomsen & Co. 248.85.

Snedkerarbejdet: Fr. Bagger Kr. 999.50, N. P. Jensen 1048.00, L. Jørgensen 1063.00, L. Rasmussen 1420.00.

Blikkenslagerarbejdet: M. Petersen Kr. 2068.80, P. Møller 2216.90, Jens Grouleff 2286.00, H. Zornig 2475.00.

Tømrerarbejdet: Arnoff Thomsen Kr. 2595.00, M. Markvardsen 2900.00, P. J. Storm 2980.00, M. C. Andersen Kr. 4180.00.

Malerarbejdet: N. Larsen Kr. 897,00, R. Rasmussen 945.00, Wind & Malling 975.59, Fr. Larsen 986.00.

Smedearbejdet: N. M. Lund Kr. 698.00, Sørensen & Larsen 800.00, C. Bischhoff 930.00, M. Mikkelsen 1709.15.

Jærnarbejdet: Chr. Christensens Enke Kr. 2690,00, L. Lange, H. P. Jensen & Ko. 2690.00, M. H. Jæger 2802.00, Edw. Nielsen 3828.00.

Jærn- og Smedearbejdet samlet: P. Nielsen Kr. 4250.00, L. C. Mikkelsen 4411.00.

Esbjerg. Banestationen. Ved Licitationen vedrørende Opførelsen af en Hovedbygning paa Esbjerg Station var de 3 laveste Tilbud og det højeste Tilbud: Murermester P. Thranholm og H. F. Hansen, Esbjerg, Kr. 88,000.00, Entreprenør Poulsen, Randers, 94,000.00, Tømrermester Niels Møller, Esbjerg, 97292.00, M. Jeppesen, Kolding, 145,000.00. Tilbudet fra Murermester P. Thranholm og Tømrermester H. F. Hansen, Esbjerg, er antaget.

Frederiksberg. Forbrændingsanstalten. Ved Licitationen over Jærnkonstruktionen i Aflæsningsloftet paa Forbrændingsanstalten indkom følgende Tilbud: E. M. Eriksen Kr. 12,938.63, Rasmussens Sønner 12,200, Smith, Mygind & Hyttemeier 11,897, Holm & Jensen 11,830, Andersen & Jensen 11,800, Ludvigsen & Hermann 11,200, Anker Heegaard 11,184, E. Svendsen 11,140, „Aurora" 10,984, Ferd. Wienberg 11,000, Borch & Henriksen 9,985.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Hjørring.	Pumpeanlæg til Vandværk.	Hjørring Byraad og Ing. Jochimsen, Frydendalsvej 4, Kbhvn.	Aug.	22	12
Bælum.	Lev. af 24,000 Stk. Mursten til Mejeriet „Marienborg".	Mejeriets Kontor.	Aug.	24	6
Gentofte.	Opf. af „Kommunal Administrationsbygning".	Archit. Thejll, Nørregade 2.	Aug.	25	4
Aalborg.	Malerarb. i Arbejderforen. Festsal.	Skrædder N. P. Nielsen, Niels Ebbesensvej 2, Aalborg.	Aug.	25	5
Kjøbenhavn.	Brolægning i 2 nye Gader ved Sønder Boulevard.	Vej- og Kloakanl., ny Raadhus.	Aug.	27	12
Kjøbenhavn.	Gas-, Vand- og Spildevandsledninger til Sygehus i Baldersgade.	Stadsingeniøren, ny Raadhus.	Aug.	30	12
Kjøbenhavn.	2 Stk. Vandrørs-Dampkedler til Øresundshospitalet.	Stadsingeniøren, ny Raadhus.	Sept.	1	12
Holstebro-Herning.	Lev. af Laskebolte, Spiger etc.	Statsbaneanl., Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Sept.	3	2
Fredericia.	Lev. af 26,000 Kubikfod Tømmer etc. til Færgested.	4. Banesektion, Fredericia, og Baneafdelingen, Colbjørnsensgade 11.	Sept.	3	3½
Sparkær.	Lev. af 20 2-Mands Skoleborde.	Sparkær Kro.	Sept.	3	6½
Aarhus.	Lev. af Planker, Bræder etc. i Pitchpine, Fyr, Ask og Poppel til Statsbanerne.	Maskinafd. Kontor, Aarhus.	Sept.	26	12

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 29. AUGUST 1902
№ 48

ET FOLKESANATORIE.



ET PROJEKTERET FOLKESANATORIE VED ADORF.

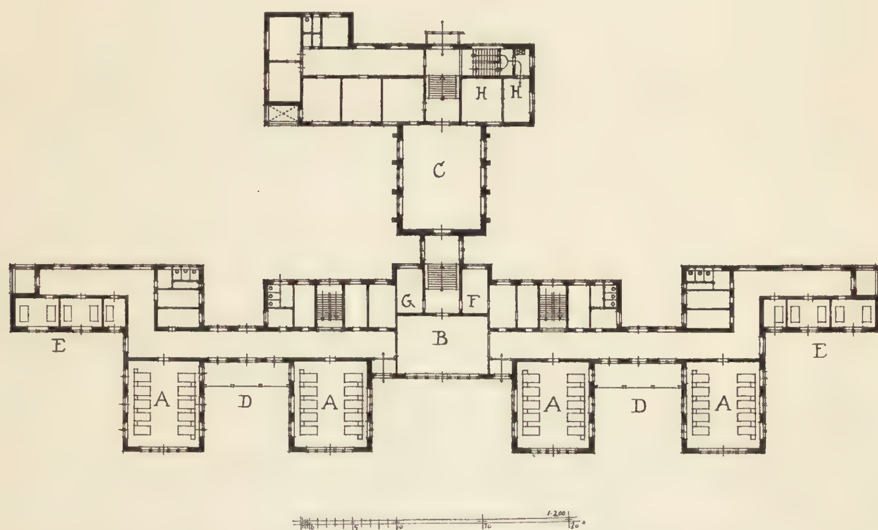
ARCHITEKT PAUL BURGHARDT.

SANATORIEBEHANDLINGEN, den moderne Behandling af Lungetuberkulosen, har i de senere Aar frembragt en Bygningstype, som i væsentlig Grad adskiller sig fra den almindelige Hospitalstype. Da man først var kommen til Erkendelse af den betydelige Rolle, Friluftskuren spiller for Sygdommens Helbredelse, indrettede man Sanatoriebygningerne saaledes, at den friske Luft og Sollyset i videst muligt Omfang fik Adgang til Sygeværelserne, og i Stedet for, som før, at gøre Sovesalene saa lune som muligt og undgaa enhver Gennemtræk, lader man nu den friske Luft strømme livligt ind gennem aabne Vinduer og Døre.

Sanatoriesagens raske Udvikling har medført, at der rundt om i

Europa i de senere Aar er opført en Mængde Sanatorier, og det er ikke uden Interesse at se, hvilke Veje man er gaaet for at opnaa den bedst mulige Løsning paa den ingenlunde lette Opgave, at skabe et Sanatorie, der kommer Idealet nær.

I nærværende Tidsskrifts Afd. B, Hæfte 41—42 har Læge *G. E. Permin* givet en kort Beskrivelse af et tysk Folkesanatorie, „Edmundsthal" ved Elben, og har tillige antydet nogle af de vigtigste Principer, som maa lægges til Grund ved Opførelsen af Sanatoriebygninger. Da Sanatoriesagen ogsaa herhjemme — væsentligt gennem Nationalforeningens Virksomhed — er bleven et af Dagens brændende Spørgsmaal, kan det muligvis interessere en Del af „Architekten"s Læsere at se et



A Sovestuer. *B* Fælles Dagligstue. *C* Spisesal. *D* Liggehaller. *E* Enkeltværelser. *F* Lægeværelse. *G* Venteværelse. *H.* Anretningsværelser.

andet Folkesanatorie, og jeg skal da i Tilslutning til Hr. Permins Beskrivelse henlede Opmærksomheden paa en Sanatorieplan, udarbejdet til en Konkurrence, som Kommunalbestyrelsen i Leipzig har udskrevet i Anledning af et paatænkt Sanatorie ved den lille By Adorf, tæt ved den bøhmiske Grænse.

Det smukke Projekt, som hører til de i Konkurrencen præmierede Udkast, udmærker sig ved en heldig Anordning af de forskellige Lokaler og maa fra et sanitært Standpunkt betragtes som særdeles tilfredsstillende. Det skyldes Leipziger-Architekten *Paul Burghardt,* der har haft den gode Ide at udforme Grundplanen saaledes, at Bygningen, til Trods for at den danner et sammenhængende Kompleks, dog nyder godt af alle det moderne Pavillonsystems Fordele. Alle de store

Sovesale er nemlig anbragte i fire fremspringende Udbygninger paa den sydlige Façade, adskilte fra Bygningens øvrige Lokaler ved en bred, direkte belyst Korridor, som strækker sig gennem hele Bygningens Længde, kun afbrudt af det store, daglige Opholdsrum, som indtager den midterste Del af Façaden. Ved denne Ordning har Architekten opnaaet, at Sygestuerne den største Del af Dagen kan være direkte belyste af Solen, idet der gennem de store Vinduer fra tre Sider er rigelig Adgang for Lys og Luft. Paa Façadens Midtparti findes paa hver Side af den fælles Dagligstue en Indgangsdør, medens der i Mellemrummet mellem de andre Udbygninger er anbragt Liggehaller. Disses Anbringelse er Projektets svageste Punkt, for det første, fordi Liggepladsernes Antal er altfor ringe i Forhold til Sanatoriets Patientantal, for det andet, fordi de kun er solbeskinnede midt paa Dagen, naar Solen staar lige i Syd, medens de den øvrige Del af Dagen gøres mindre brugbare paa Grund af de stærke Slagskygger, som Udbygningerne kaster. I hvert Fald bør disse Liggehaller suppleres med andre, anbragte paa sædvanlig Maade i Forlængelse af Fløjene.

Den brede Korridor danner en fuldstændig Adskillelse mellem Sovestuerne og de andre til Sanatoriets Drift nødvendige Lokaler. I Bygningens Yderfløje er Korridoren trukket helt tilbage til Nordfaçaden for at give Plads for nogle mindre Sygerum med en og to Senge. Nord for Korridoren ligger Værelserne for Sygeplejersker, Skyllerum, Klosetter etc. Bag den fælles Dagligstue ligger et Trappeparti, der danner Forbindelse mellem Økonomibygning og Patientbygning; her findes paa den ene Side af Trappen Værelse for Lægen, Undersøgelsesstue og Laboratorie, paa den anden Side Ventesal for Patienterne og Værelser for Forvalter og Portner.

En heldig Ordning er det, at den store Spisesal tilligemed de forskellige Økonomirum er lagte tilbage i en særlig Fløj, som kun staar i Forbindelse med Patientbygningen ved den ovenfor omtalte Gang; herved forhindres det, at nogen Mados trænger ind i Patientbygningen. Som Planen viser, ligger Spisesalen centralt i hele Bygningskomplekset, med store Vinduer mod Øst og Vest. Da hele Anlæget ligger paa en jævnt stigende Skraaning, kan Spisesalens flade Tag bekvemt indrettes til et behageligt Opholdssted for Patienterne. I den bagest liggende Del af Økonomibygningen findes mod Øst de nødvendige Anretterum og Elevator til Befordring af Maden fra Køkkenerne, der ligger i Kælderetagen. Mod Vest findes den fornødne Beboelseslejlighed for Økonomiforvalteren, medens Lægens Bolig er henlagt til en lille Villabygning i Parkanlæget.

Der er i hele Planen noget tiltalende og hensigtsmæssigt, som

fortjener fuld Anerkendelse. Hvad det Ydre angaar, er Formerne holdte i enkle Linier uden overflødig Pragt. Façaderne er pudsede og kalkfarvede. Kun i Gavlpartierne er der for Afvekslings Skyld anvendt Bindingsværk med farvede Stolper.

Th. P.

INDLÆGNINGSARBEJDE.

(MARKETTERI, INTARSIA ELLER DEKUPØRARBEJDE.)

Den moderne Møbelstil henter som bekendt sit Udgangspunkt og sine Motiver fra Plantelivet, hvad forsaavidt ingenlunde er nyt. Ogsaa fra de ældre Stilretninger kendes en Mængde Former, hentede fra Blomster og Planter, men, hvad der er ejendommeligt, er, at Planternes Liniebevægelser er søgt væsentligt givet Udtryk i Møblets Hovedformer og Konturlinjer, ikke som altid tidligere i Ornamentiken. Særlig i Tyskland er denne Stils Ejendommelighed udviklet til Udskejelser og Overdrivelser, som har været af ligefrem parodisk Virkning og som til en vis Grad har maattet medføre en Reaktion. Denne er da ogsaa for Tiden antageligt tilstede og kommer ikke blot tilsyne i Stilretningens senere Udvikling i England, Holland og Frankrig, men efter Darmstadter-Skolens Fald ogsaa i selve Tyskland. Den barokke, tildels vildt udskejende Retning — den saakaldte „Knokkelstil" — med dens Tilbøjelighed for bølgende, svungne og slyngede Linjer er afløst af moderatere, mere enkle og konstruktive Møbelformer. Ikke mindre æsthetiske end praktiske Fordringer har medført denne Reaktion, der paa samme Tid som den ikke har betaget Stilen dens livfulde og ejendommelige Karakter, har befriet den for den Manierthed og hensynsløse og forvredne Behandling af Former og Materialer, som altfor ofte skæmmede den. Med denne Overgang til større Enkelthed og konstruktiv Ro i Hovedformerne har imidlertid Kravet til en rigere ornamental Udsmykning meldt sig, idet Kunstnerens Tanke og Motiv ikke finder fuldt Udtryk uden en større Tilhjælp af Ornamentiken.

Foruden en moderat anvendt Skulptur, der fornemlig anvendes paa de bærende Dele, er derfor ogsaa Intarsiaarbejdet genoptaget og benyttet som en oplivende Udsmykning af de enkle, uprofilerede Flader, som er karakteristiske for de moderne Møbler. Allerede paa Pariserudstillingen i 1900 kunde man se Indlægningsarbejdet anvendt paa Skabe saavelsom paa Borde og Siddemøbler. Disses Ben og Agterstave var i Henhold til det valgte Motiv modellerede ved Skæring, og for de sidstes vedkommende givne en Afslutning i Form af et Blad eller en Blomsterknop, medens Ryglænets Flade var smykket med det samme Motiv, udført i flerfarvet Intarsia.

Denne Art af ornamental Udsmykning har i vor Tid saameget lettere ved at finde Indgang, som Nutidskunsten ogsaa paa andre Felter har vist en vaagnende Sans for Farver og Farvevirkninger. Hertil kommer, at det for

Tiden fortrinsvis benyttede Materiale, mørkbeitset Mahogni, er fortrinligt egnet som Bund for Indlægning med lysere Træsorter. I hvor stor Udstrækning Intarsiaarbejdet vil komme til Anvendelse i Fremtidens Møbelkunst, vil maaske væsentligst afhænge af, hvorvidt denne Kunstart endnu har Udøvere med fornøden Forstaaelse, Smag og Duelighed. Da Intarsiakunsten saaledes synes at have Betingelser for atter at kunne komme til at gøre sin Indtrædelse i Møbelindustriens Omraade, turde det have sin Interesse at gøre sig en Smule bekendt med denne Kunst, dens Historie og Udvikling.

Allerede i Middelalderen var Indlægningsarbejdet i Træ, det saakaldte Intarsia- eller Marketteriarbejde, kendt. Man finder det ikke sjælden paa Kister og Skrin for Opbevaring af Kostbarheder, — men til virkelig Kunst udviklede det sig dog først i Italien ved Renæsancetidens Begyndelse. Fra denne Tid (det 15. og 16. Aarhundrede) fik Intarsiakunsten en rig Anvendelse ved det kirkelige Udstyr, til Udsmykning af Korstole, Lofter og Paneler. Udmærkede Arbejder er bevarede fra denne Tid og viser, at Kunsten var højt udviklet, saavel hvad den ornamentale Tegning som den tekniske Udførelse angaar. Den overførtes allerede i det 16. Aarhundrede fra Kirken til Møbelkunsten i sin Almindelighed. Med den udvidede Benyttelse udviklede ogsaa Motiverne og deres Farverigdom sig. Indlægningen, der fra først af næsten udelukkende var ensfarvet og paa mørk Bund, gik nu over til Benyttelsen af et mangeartet og mangefarvet Indlægningsmateriale og fremstillede ikke længere blot ornamentale Motiver, men endog Landskaber og Slotte etc.

Om Intarsiakunsten egentlig vandt ved denne Udvikling, er mere end tvivlsomt. Særligt viser de bevarede Arbejder fra denne Tid en Overlæsselse, som gjorde, at Ornamenteringen blev altfor broget og urolig til at kunne opnaa Klarhed og Virkning.

En Gren af denne Kunst var Elfenbensindlægningen, der i Slutningen af det 16. og første Halvdel af det 17. Aarhundrede blev meget anvendt. I vore Musæer vil man finde en Mængde Genstande, især Skabe og Smykkeskrin, der viser Kunstens Standpunkt og store Udbredelse. Da Indlægning af Elfenben i sort Træ udførtes som Dekupørarbejdet nutildags ved en samtidig og ensartet Udsavning af Træ- og Elfenbensplader, kunde man altsaa ligesaa godt indlægge sort i hvidt som hvidt i sort. Man vil derfor ogsaa hyppigt se, at begge Manerer er anvendte, men som den oprindelige og rigtige maa vel Elfenbenets Indlægning i Træet anses, da denne altid virker naturligst og smukkest, medens den modsatte Maner, den sorte Indlægning i Elfenben, nærmest er at betragte som en praktisk Udnyttelse af det ved Arbejdet tiloversblevne Materiale.

Fra Italien kom Intarsiakunsten i det 16. Aarhundrede til Tyskland, hvor særligt Stæderne Nürnberg og Augsburg blev Arnestederne for denne. Den tyske Indlægning var vel i den første Tid nærmest kun en Efterligning af den italienske, men varierede dog efterhaanden Motiverne, saaledes findes Blomster, Fugle o. l. indlagte i Fyldinger paa tyske Møbler fra

Renæssancens Tid. Intarsiaens Blomstringstid falder dog først i Slutningen af det 17. Aarhundrede, da Renæssancens svære og stærkt profilerede Møbler med deres høje Relief i de skaarne Ornamenter afløstes af den lettere barokke Stilart. De fremspringende Gesimser svandt ind, og i Ornamentiken traadte Basrelieffet i Stedet for den høje, næsten fritstaaende Billedskæring, og saaledes fandt Overgangen til en almindelig Anvendelse af Intarsia paa Møbler naturlig Sted. Fra at være en Specialitet erobrede den sig en stadigt større Plads i den ornamentale Udsmykning. Den Lethed, som Intarsiaen besidder til at bøje sig efter de svungne Former, gav den en fremskudt Plads i Rokokotidens Ornamentik. Man tiltroede den fra først af ornamentale Kunstart Evnen til at løse ogsaa større Opgaver, og fra Intarsia-Stilleben gik man endog til Fremstilling af Folkescener og historiske Emner. Ved en saadan Overdrivelse var imidlertid den forøvrigt smukke og virkningsfulde Dekorations Grænser overskredne, og i den efterfølgende Tid blev dens Anvendelse væsentligt inskrænket. I Forbindelse med forgyldte Ornamenter eller Figurer i Bronce begyndte man at indlægge Metal, og i mindre Dekorationsgenstande Skildpadde, Perlemor o. l. (de efter den franske Kunstsnedker Boule benævnte Boulearbejder). Forladt blev dog Indlægningsarbejdet ikke ganske. Det holdt sig lige ind i det 19. Aarhundrede, i hvilket det endog kom til megen Anvendelse, efterat Empirestilen havde tabt sin Forgyldning, og optraadte i mere borgerlige Former. I Aarene 1820—30 var Finerindlægning den eneste Ornamentik for denne Tids enkle Mahognimøbler, der herigennem virkeligt ogsaa fandt en for Materialet og Formen heldig og tiltalende Udsmykning. I Nord-Tyskland og Danmark var saaledes Dekupørkunsten dyrket i hele den første Halvdel af det 19. Aarhundrede. Paa Verdensudstillingen i London 1851 var da ogsaa Indlægningskunsten repræsenteret, blandt andre af Hamborgeren *E. F. H. Plambeck,* hvis Arbejder tildrog sig fortjent Opmærksomhed. Om dennes mesterlige Kunstfærdighed kan man forresten overbevise sig ved et Besøg i Hamborgs Musæum für Kunst und Gewerbe, hvor flere af hans Arbejder er bevarede. Det er ogsaa ham, det fortrinlige Intarsiaarbejde paa Sakristidøren i Nicolaikirken skyldes. Men Plambeck har Efterfølgere, blandt hvilke *Loose, Heinemann* og *Ziegler* kunne nævnes. Ogsaa som Bondekunst dyrkes Intarsiaarbejdet fornemlig blandt Vierlænderne, hvor Kunsten har gammel Tradition. Denne Kunstart har saaledes haft sine Dyrkere lige op i Nutiden og vil, om Intarsiaarbejdet atter kommer i Brug, lettelig kunne blomstre op paany.

(Norsk Tidsskr. for Haandv. og Ind.)

TEKNISKE MEDDELELSER.

En praktisk Gulvbelægning for Værksteder er Træbrolægning, som i de senere Aar har fundet en ikke ringe Anvendelse. Træet ligger her under Tag og er derfor ikke, som ved Gadebrolægning, udsat for Forraadnelse. I en stor Vognfabrik i Levallois Perret har man anvendt en saadan Værk-

stedsbrolægning, der omfatter en Gulvflade paa 12,000 Kvadratmeter. Man har her benyttet samme System som i Artilleriværkstederne i Pyteaux, hvor Brolægningen har ligget, uden nævneværdig Reparation, i over 20 Aar. Træet er svensk Fyr. Klodserne er 12,5 Ctm. lange, 7,5 Ctm. brede og 7 Ctm. høje og har i Tværsnit Form af et Parallellogram med en Vinkel paa 60° 15'. Træets Fibre staar altsaa ikke vinkelret paa Klodsens Underflade, men danner den ovennævnte Vinkel med denne. Herved tilsigtes, at en Byrde paa Klodsen presser Fibrene sammen og saaledes forhindrer, at Klodsen brister, hvad der kan ske ved lodrette Fibre, naar Byrden er stor. Klodserne holdes sammen ved Bolte og haardt Træ — Eg, Bøg, Ask el. lign. —, der passer ind i horisontale Huller i Klodserne, to i hver. De enkelte Klodser samles ved Hjælp af disse Bolte til Flager, der er 1 Kvadratmeter store. I hver Række staar Klodserne med en 3 Millimeter bred Fuge og skraatstillede, indbyrdes parallelle Fibre. De enkelte Rækker berører hverandre saaledes, at Fibrene i to Naborækker krydser hverandre. De monterede Flager transporteres hen til det Sted, hvor de skal anbringes paa et Betonunderlag, hvis Tykkelse afhænger af de Byrder, Brolægningen skal bære. Paa dette Betonunderlag lægges først et 1—2 Ctm. tykt Lag tørt Sand, hvorpaa Flagerne anbringes og forbindes indbyrdes ved Træboltene, saa der fremkommer en jævn og ensformig Profil. Derefter dækkes hele Fladen med et Lag varm Stenkulstjære, der skal fylde Fugerne helt, hvorefter der strøes et tyndt Lag Sand paa. En saadan Brolægning paa et 10 Ctm. tykt Betonunderlag angives at koste ca 9 Kr. pr. Kvadratmeter.

FORSKELLIGT.

Nationalforeningens Sanatorie ved Silkeborg. Søndagen den 17. August nedlagdes Grundstenen til Nationalforeningens første Sanatorium, der bliver opført efter Tegning af Architekterne *V. & B. Ingemann.*

Anstalten kommer til at bestaa af en enkelt, rektangulær Hovedbygning med en Façade af simple, men rene og harmoniske Linier, en Økonomibygning samt en Lægebolig. Langs Hovedfaçaden findes alle Korridorer, Trappegange om Udenomsbekvemmeligheder, idet hele Sydfaçaden udelukkende er forbeholdt Rum til Patienternes Brug — en Anordning, som man i og for sig skulde tro var en Selvfølge, men som der mærkeligt nok er blevet syndet stærkt imod i adskillige af de nyeste Sanatorier. I Stueetagen er der indrettet en særlig „Sygeafdeling“ for sengeliggende Patienter; saaledes at anbringe de haardest angrebne i en særlig Del af Bygningen har man mange Steder anset for overflødigt; men det vil utvivlsomt have sin store Betydning til Lettelse af Sanatoriets Drift, noget, som der i det hele paa mange andre Maader er taget størst muligt Hensyn til. Liggehallerne, der i de ældre Sanatorier var anbragte lige foran Hovedbygningens Façade, vil her blive anbragte i fritstaaende Trægallerier for begge Ender af Bygningen, idet den førstnævnte Anbringelsesmaade vanskeliggjorde en god Ud-

nyttelse af Kælderrummene som Økonomilokaler, idet baade Belysning og Ventilation led derunder.

Endnu skal blot nævnes Bade- og Køkkenrummenes praktiske Beliggenhed og Indretning samt de omfattende Ingeniøranlæg, der skyldes Ingeniør *Jess Jensen*. Hvad angaar Sanatoriets Beliggenhed i Terrænet, er man gaaet den gyldne Middelvej; medens Vejlefjords Sanatoriet ligger saa beskyttet som muligt og Boserup Sanatoriet tværtimod har lagt Vægt paa stærkt Luftskifte, vil Silkeborg-Sanatoriets Liggehaller være beskyttede af Skove i Øst og Vest, men med aaben Udsigt mod Syd ud mod Himmelbjærgssøerne.



FORENINGSMEDDELELSER.

Da Indsamlingen til Campanilen i Venedig snart sluttes, anmodes de, der endnu ville yde Bidrag, om at indsende disse til Indbyderne efter de paa Opraabet (se „Architekten“ Nr. 44 B.) anførte Adresser.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Østre Gasværk. Ved Licitationen over Jærnarbejdet ved Retorthus paa Østre Gasværk indkom ialt 17 Tilbud; det højeste lød paa Kr. 26,700. De tre laveste var fra: Borch & Henriksen (antaget) Kr. 19,880, Smith, Mygind & Hüttemeier 20,086, Holm & Jensen, Nygaardsvej 41, 21,300.

Gentofte-Ordrup. Den kommunale Administrationsbygning. Ved Licitationen over Opførelsen af en kommunal Administrationsbygning indkom ialt 27 Tilbud, hvoraf de 3 laveste var: Murermester Chr. Larsen, Haslev, Kr. 68,900, Murermester C. Rasmussen, Hellerup, 71,159, Murermestr. Hollbøll & Poulsen, Kjøbenhavn, 71,830. Det højeste var paa 88,000. Arbejdet er overdraget C. Rasmussen.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	2 Stk. Vandrørs-Dampkedler til Øresundshospitalet.	Stadsingeniøren, ny Raadhus.	Sept.	1	12
Kjøbenhavn.	Ombygn. af Aandssvageanst. i Baldersgade.	Stadsarchitekten, det nye Raadhus.	Sept.	1	12
Horsted.	Opf. af Skole.	Gaardejer P. Madsen, Horsted.	Sept.	3	2
Kjøbenhavn.	Tag- & Rendearb. til Kedelhus ved Nordvestvejs Vandværk.	Stadsarchitekten, det nye Raadhus.	Sept.	3	12
Holstebro-Herning.	Lev. af Laskebolte, Spiger etc.	Statsbaneanl., Reventlowsgade 10, Kbhvn.	Sept.	3	2
Fredericia.	Lev. af 26,000 Kubikfod Tømmer etc. til Færgested.	4. Banesektion, Fredericia, og Baneafdelingen, Colbjørnsensgade 11.	Sept.	3	3½
Sparkær.	Lev. af 20 2-Mands Skoleborde.	Sparkær Kro.	Sept.	3	6½
Kjøbenhavn.	Lev. af Gulvplader m. m. til Østre Gasværk.	Østre Gasværks Tegnestue.	Sept.	4	12
Esbjerg.	Jærnarb. ved Overbygning til Bro.	9. Banesektion, Esbjerg, og Baneafd. Colbjørnsensg. 11.	Sept.	18	3½
Fredericia.	Anlæg af nyt Færgeleje.	4. Banesektion, Fredericia, og Baneafd. Colbjørnsensg. 11.	Sept.	18	3
Aarhus.	Lev. af Planker, Bræder etc. i Pitchpine, Fyr, Ask og Poppel til Statsbanerne.	Maskinafd. Kontor, Aarhus.	Sept.	26	12
Haslev.	Opf. af Sanatorie for Nationalforen.	Archit. V. & B. Ingemann.	Indtil videre.		

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad“s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING ❧ ❧

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 5. SEPTBR. 1902
№ 49

ET ENGELSK TRAKTØRSTED.



ET TRAKTØRSTED
I OXFORD.

ARCHITEKT
H. T. HARE.

„THE Elm Tree“ er Navnet paa det lille, hyggelige Traktørsted, som hosstaaende Tegning gengiver. Det er opført paa en Hjørnegrund i Udkanten af Oxford, og Bygningens Grundplan er af Architekten *H. T. Hare* anordnet saaledes, at det gamle Elmetræ, der har givet Traktørstedet Navn, har kunnet skaanes. Dette er opnaaet ved, at Bygningens Midtparti, der indeholder den traditionelle „Bar“, er trukket tilbage, medens de to fremspringende Yderpartier, der vender en Gavl mod hver sin Gade, rummer henholdsvis Billardværelse og Røgesalon. I Bygningens bageste Del ligger Køkken og Konversationsstue.



Der er over det lille, beskedne Traktørsted udbredt et Præg af stilfuld Hygge og Borgerlighed, Egenskaber, som moderne Restaurationsbygninger i Reglen er ganske blottede for.

OM HOMESTEAD OG ARVEEJENDOMSRET.

Foredrag paa det 10. nordiske Juristmøde af Kontorchef *Oskar Damkier.*

Mine Herrer! Det Emne, jeg har den Ære at forelægge for det 10. nordiske Juristmøde, har ved sin Titel faaet en mere fremmedartet Klang, end Emnet selv nødvendiggør. Visse Ejendeles Undtagelse fra Eksekution for der igennem at yde Skyldneren og hans Nærmeste Beskyttelse mod at komme til at lide Nød og Mangel, er jo kendt i nordisk Ret og vel sagtens i *alle* moderne Lovgivninger. Ordet Homestead betegner kun mit Emnes Begrænsning. Jeg har ikke villet optage Spørgsmaalet om en udvidet Adgang til Undtagelse fra Eksekution i al Almindelighed, skønt jeg mener, at i saa Fald *dansk* Ret kan trænge til en Revision af de gældende Regler herom, i hvilken Henseende jeg kun skal henvise til de langt fyldigere Regler, som særlig norsk Ret indeholder. Heller ikke har jeg villet optage Spørgsmaalet om Tvangsfuldbyrdelse i fast Ejendom i alle dets Forgreninger. Skulde det ske, vilde der sikkert være adskilligt mere at fremdrage og tage Hensyn til end det enkelte Punkt, som jeg i min Indledningsafhandling har berørt, og navnlig vilde man vel ved en Revision af de herhen hørende Regler ikke kunne undgaa at komme ind paa Spørgsmaal om Tvangsforvaltning og mulig ogsaa Tvangsakkord. Jeg holder mig imidlertid til det ene — det, som ligger i Betegnelsen Homestead — om Muligheden af en Ligestillen af den faste Ejendom med den rørlige Ejendom, naar Spørgsmaalet rejses om, hvor Grænsen skal sættes for Statens Medvirken til gennem Ekskution at forskaffe Kreditor Fyldestydelse af den Fordring, han har paa Debitor. Det er dette, Homestead-Institutionen tilsigter, og det er paa Muligheden af Overførelsen af disse Regler paa vore Forhold, jeg ønsker at fæste deres Opmærksomhed.

De nordamerikanske Homesteadlove har i alt væsentligt alle det samme Indhold. De gaar ud paa at tilsikre enhver Ejendomsbesidder Besiddelsen af sin Ejendom eller — hvis denne overskrider en vis Størrelse — en nærmere betegnet Del af den, for at han uforstyrret af sine Kreditorer, derpaa skal kunne ernære sig og sine. Naar henses hertil saavel som til, at Ideen til den første Homesteadlov, — der blev givet i Texas i Aaret 1839 — blev

undfanget umiddelbart efter en landøkonomisk Krise som Middel til at undgaa, at slige Katastrofer gentog sig, er det forstaaeligt, at Homestead-Institutionen, da den vakte Opmærksomhed i Europa, ogsaa blev greben som Middel til at komme det betrængte Landbrug til Undsætning. Det er imidlertid ogsaa forstaaeligt, at man ved nærmere Eftertanke er kommen til at stille sig skeptisk med Hensyn til Institutionens Brugbarhed i denne Henseende. Ikke blot vil der jo ikke her kunne være Tale om at undtage fra Eksekution i Landejendomme af den Størrelse, som de nordamerikanske Homesteadlove undtager. I Texas førte man jo endog fra Begyndelsen Ejendomme paa ca. 250 Tdr. Ld. ind under Homestead-Beskyttelsen. Ligesaa lidt vilde det, naar henses til de Bygninger, som et europæisk Landbrug kræver, være praktisk her at give Regler, der tillader at betragte en begrænset Del af en større Landejendom som Homestead. Men navnlig vilde sikkert her Landbrugets Kreditforhold stille absolute Hindringer i Vejen for Homestead-Institutionens Anvendelse paa de større Landbrug. Af de Oplysninger, som *Sering* meddeler i sit Værk om den landøkonomiske Konkurrence fra Nordamerika, og som helt igennem er støttet paa Forfatterens egne Erfaringer fra hans Rejser derovre, fremgaar det da ogsaa, at Homestead-Institutionens Betydning for de her omhandlede Ejendomme kun er ringe. Derimod fremgaar det af Oplysninger, der foreligger fra anden Side, at Homestead-Institutionen har bevaret sin Betydning i en anden Henseende, nemlig som Arbejder-Beskyttelseslove, som egnet til at betrygge Arbejderen og hans Familie, overfor hvem han har Forsørgelsespligt, i Besiddelse af det en Gang erhvervede Hjem.

Det er fra dette Synspunkt, jeg oprindelig er kommen til at betragte disse Love, nemlig som Medlem af den her hjemme i 1894 nedsatte Landbokommission, i hvis Plan til Tilvejebringelse af Jordlodder med Hus til Landarbejdere ogsaa visse Homestead-Regler har fundet Optagelse, og det er fra det samme Synspunkt, jeg beder d'Hrr. om at betragte dem og udtale sig om dem.

Naar Talen er om Arbejderhjem i By og paa Land, er Sagen jo ikke gjort med Tilvejebringelsen af disse Hjem eller med at muliggøre det for Arbejderen at forskaffe sig et saadant. Der bør ogsaa gøres, hvad der kan, for at betrygge ham og hans Nærmeste i Besiddelsen af det, saa at det en Gang oprettede Hjem bevares som et saadant og holdes egnet til at opfylde sin Bestemmelse.

Det tør vel siges, at Tilvejebringelsen af Arbejderhjem og Muliggørelsen for Arbejderen af Erhvervelsen af et saadant, nu fra alle Sider anses for at være en Samfundsopgave, hvis Løsning det Offentlige bør tage sig af og yde sin Bistand til. Men saa meget mere forekommer Bevarelsen af et saadant Hjem, naar det en Gang er kommet til Stede, mig ogsaa at være en Samfundsopgave, idet Bestræbelserne for Tilvejebringelsen og Erhvervelsen ellers har været nogenlunde forgæves. Dette gælder selvfølgelig i første Linie de Hjem, med Hensyn til hvis Tilstedekomst det Offentlige har

været virksomt; men det Offentlige har ogsaa Interesse i Bevarelsen af andre, uden dets Bistand tilstedekomne Hjem, kun at det til Gengæld for de Rettigheder, der gives Besidderen af Hjemmet, maa kræves, at han overtager de Forpligtelser, som følger med disse Rettigheder.

Ved Homestead-Institutionens Overførelse til vor Ret, mener jeg altsaa for det første, at Adgangen til at erklæres som „Hjemstavn“ — som man maaske kan kalde disse Ejendomme — maa staa aaben for enhver Ejendom, der ikke overskrider en vis Størrelse, angivet efter geometrisk Areal eller Værdi, maaske begge Dele. Ganske vist risikerer man, at der da ogsaa anmeldes Ejendomme, som ikke tilhører „Arbejdere“ i dette Ords særlige Betydning; men jeg ser ingen Skade herved. Jo mere en Lovgivning kan være bygget paa det Princip, at hvad der er Ret for den ene, ogsaa bør være det for den anden, desbedre, og det ses ikke hvilken Misbrug Gennemførelsen af denne Regel i dette Tilfælde skulde kunne føre til.

Anmeldelsen af Ejendommen som Hjemstavn bør selvfølgelig først og fremmest kunne ske af vedkommende Familieforsørger selv; men dernæst bør — da Hjemstavnen altid bør forudsættes at skulle være i Ægteskabets Fælleseje — ogsaa Hustruen være berettiget til for vedkommende Myndighed at fremsætte Begæring om Ejendommens Anerkendelse som Hjemstavn, omend det mulig bør overlades til Myndighedens Skøn efter visse nærmere Regler, om Begæringen bør tages til Følge eller ej, saaledes at navnlig Mandens Erklæring i ethvert saadant Tilfælde bør indhentes.

Efter Anmeldelsens Modtagelse bør vedkommende Myndighed indhente Oplysning om Indholdet af Ejerens Adkomstbrev saavel som om de paa Ejendommen hvilende Pantebehæftelser, idet ingen Ejendom bør kunne erklæres som Hjemstavn, paa hvilken der hviler Pantegæld ud over en vis, nærmere fastsat Størrelse. Forsaavidt Ejendommen er tilvejebragt ved Hjælp fra det Offentlige eller en for dette Øjemed virkende Forening, bør der ikke paahvile Ejendommen Pantegæld til andre end det Offentlige eller Foreningen; er den tilvejebragt ad privat Vej, bør Pantegælden formentlig ikke udgøre mere end Halvdelen eller højst to Trediedele af Vurderingssummen. Fra vedkommende Myndighed bør der dernæst udgaa Bekendtgørelse om Anmeldelsen, hvorved Ejerens personlige Kreditorer opfordres til inden en vis Frist at melde sig med deres Krav. Først naar ingen har meldt sig, eller naar de, der har meldt sig, enten er blevne fyldestgjorte eller har samtykket i Hjemstavnens Oprettelse med de deraf flydende Følger for dem, bør Anmeldelsen tages til Følge og Notering og Bekendtgørelse af Ejendommen som Hjemstavn finde Sted. Efter denne Bekendtgørelse skal der da ikke kunne gøres Eksekusion for personlig Gæld i Ejendommen, dens (i Vurderingen medregnede) Besætning og Inventarium eller Værktøjsmaskiner og Værktøj, saalænge Ejeren selv, hans Hustru eller nogen af hans Børn, overfor hvem han har Forsørgelsespligt, bebor den, og Ejendommen eller den deri førte Forretning drives for deres Regning. For resterende Afdrag og Renter af den paa Ejendommen lovlig hæftende Pantegæld kunde mulig — i alt Fald for en vis Tid — bestemmes Tvangsadministration i Stedet

for Tvangssalg. Ny Pantegæld kunde næppe tillades stiftet — i alt Fald ikke ud over den oprindelige Grænse og mulig kun med Tilladelse fra de oprindelige Panthavere, saalænge noget af Pantegælden til dem resterede. Derimod burde Ejeren til ethvert Tidspunkt kunde sælge Ejendommen, selvfølgelig med Forbehold af Pantehavernes Ret, men tillige med Forbehold af Hustruens Samtykke, hvilket Samtykkeemulig ogsaa burde haves til ny Pantsættelse.

De Bestemmelser, jeg her har tilladt mig at bringe i Forslag, er væsentlig overensstemmende med de amerikanske Homesteadlove, kun at Aarsagen til Pantsætning i det her fremførte Forslag er noget strængere begrændset end i hine Love. Med Hensyn til den nærmere Motivering af Forslaget tør jeg maaske — for ikke at optage mere af Mødets Tid end højst nødvendigt — henvise til min Indledningsafhandling.

Hovedformaalet med disse Love er jo at regulere Forholdet mellem Kreditor og Debitor .... hjælpende til. Og Vejen, som disse Love gaar, er i og for sig den samme, som kendes i de europæiske Lovgivninger, kun at Skyldnernes Beskyttelse ikke er udstrakt til hans rørlige Formue alene, men ogsaa til hans faste Ejendom. Der kan spørges, om en saadan Indskrænkning i Kreditorernes Adgang til Fyldestgørelse ikke vil kunne virke uheldigt for Ejeren selv ved at træde hindrende i Vejen for ham, naar han ønsker Kredit. Hertil tror jeg, at der maa svares, at for den sunde Kredit vil Homestead-Institutionen aldrig kunne blive nogen Hindring, hvorimod den nok vil træde hindrende i Vejen for mangen letsindig Gældsstiftelse.

Hvad Homesteadprivilegiets Varighed angaar, da er Reglen efter de nordamerikanske Homesteadlove den, at Privilegiet altid varer, indtil Familieforsørgerens Død, men at det ikke ophører med denne, idet det, hvis han efterlader sig Enke, vedbliver indtil hendes Død, og hvis han efterlader sig Børn, overfor hvilke han har Forsørgelsespligt, til det yngste af dem har opnaaet en saadan Alder, at det er pligtigt at forsørge sig selv. Først naar dette Tidspunkt indtræder, kunne Kreditorerne fordre at blive fyldestgjorte ved Realisation af Hjemstavnen. Dette er jo en konsekvent Gennemførelse af Princippet om Hustru og Børn som Familieforsørgerens privilegerede Kreditorer; men videre fordres dette Princip i og for sig heller ikke. Under de Forsøg, der har været gjorte med Hjemstavns-Institutionens Overførelse til Europa, har man imidlertid villet føre disse Ejendommes Karakter af Familieejendomme videre ud, idet man med selve Homestead-Reglerne har forbundet Bestemmelser, der tilsigte disse Ejendommes Bevaring i Familien derved, at de udelt tilfalde en enkelt Arving. Jeg tror, at det er rigtigt at fastholde, at noget saadant ikke ligger i selve Homestead-Princippet, at Indførelsen af saadanne Familieejendomme endog ligger den amerikanske Opfattelse fjernt, og at man derfor bør holde Indførelsen af Hjemstavns-Institutionen og Adgangen til at oprette Arveejendomme ud fra hinanden, saaledes at man kan adoptere det ene uden samtidig at adoptere det andet — og omvendt. —

Naar jeg i mit Emne har medtaget Spørgsmaalet om Indførelse af særlige Arvegangsregler for disse Ejendomme, er det derfor ikke, fordi jeg ser nogen Tilknytning mellem disse Regler og *Hjemstavnsreglerne.* Tilknytningen har jeg fundet paa et andet Punkt, nemlig til de Regler, der i over et Hundredeaar her hjemme har været gældende Ret med Hensyn til Selvejerbøndergaarde og i over et Halvhundredaar med Hensyn til andre Landejendomme paa over 1 Td. Ld. Hartkorn, hvilke samme Regler ved Landarbejderloven af 1899, med visse Modifikationer, er udvidede til ogsaa at gælde for de i Henhold til denne Lov oprettede Husmandsbrug.

En direkte Udvidelse af Bestemmelserne i Frdgn. af 1799 med senere Tillægsbestemmelser til at gælde samtlige disse Ejendomme, vilde næppe være heldig, ej heller tilstrækkelig. Det rigtigste vil vistnok være, om der aabnes Adgang for Ejeren af paagældende Ejendom til at gøre Anmeldelse om, at han ønsker, at den skal anses som Arveejendom, hvilken Anmeldelse da maatte blive bindende ogsaa for efterfølgende Ejere, indtil den løstes med paagældende Myndigheds Sanktion. Følgen af en saadan Anmeldelse skulde da være den, at Ægtefolkene fik fuld Frihed til at bestemme, hvilken af deres Livsarvinger der skulde være berettiget til at overtage Ejendommen ved deres Død — eller, om det ønskes, allerede ved Mandens Død, samt hvilket Vederlag paagældende Livsarving herfor skal udrede til andre Arvinger. Disse bør selvfølgelig nyde Jevnet, men en eventuel Lov maa dog indeholde Bestemmelser, der sikrer, at den, hvem Ejendommen tillægges, ikke kommer til at overtage den paa haardere Betingelser, end at Ejendommen kan bære dem. Der bør derfor sættes en Grænse op efter — i Forhold til Vurderingssummen og Pantegælden — og der bør gives Overtageren af Ejendommen Adgang til at fyldestgøre de andre Arvinger afdragsvis for deres Tvangslodder, saaledes at der for disse gives dem Sikkerhed i Ejendommen og eventuelt Adgang til Tvangsadministration, indtil de er fyldestgjorte, i Tilfælde af, at Afdragene ikke rettidig erlægges.

Ved Bestemmelser som disse vil der altid kunne sikres, at Ejendommen tilfalder den Arving, som — mulig fordi han i Forældrenes levende Live har deltaget i dens Bedrift, mulig af andre Grunde — af Forældrene anses for mest egnet eller mest trængende til Ejendommen, og idet den en Gang gjorte Anmeldelse vedbliver at have Gyldighed, sikres herved Ejendommens Bevarelse som saadan, og en Mulighed aabnes tillige for dens Bevarelse fra Slægt til Slægt. Men dette sidste er ogsaa kun en Mulighed, idet det selvfølgelig ikke er Meningen at lægge et egentligt fideikommissæisk Baand paa Ejendommen. Selv om Ejendommen tillige anmeldes som Hjemstavn, er Muligheden for Salg ikke udelukket, idet jo ogsaa Besidderen af en saadan skal have fri Adgang til at sælge — i alt Fald med Hustruens Samtykke.

Ved Hjemstavnsinstitutionen — der tilsigter Ejendommens Bevaring i den enkelte Generation — Arveejendomsinstitutionen — der skal aabne Mulighed for dens Bevarelse gennem Slægterne — vil der saaledes for-

mentlig fra Samfundets Side kunne virkes en Del for Bevarelsen af saadanne smaa Hjem, hvorom her er Tale, og herved vil da formentlig tillige Interessen hos Arbejderne selv for Tilvejebringelsen af disse Hjem styrkes, idet de ville have Bevidstheden om, at de herved ikke blot arbejder for at forskaffe sig selv trygge Forhold, men at de tillige arbejder for Slægten.

Mine Herrer! Jeg er mig fuldt bevist, at det Emne, jeg har haft den Ære at forelægge for Dem, ikke sætter store juridiske Problemer under Debat, men at dets Interesse i langt overvejende Grad ligger paa det sociale og økonomiske Omraade. Jeg har derfor ogsaa fra Begyndelsen af haft Betænkeligheder ved at forelægge dette Emne for denne Forsamling. Naar jeg har overvundet disse Betænkeligheder, er det tildels under Hensyn til, at mit Emne dog ogsaa tangerer specifikt juridiske Overvejelser, men i Særdeleshed i den Overbevisning, at efter den Rolle, som sociale Emner spille i Nutidens Lovgivning, tør det ogsaa forudsættes, at der i specielt juridiske Kredse er ikke blot Interesse for slige Emner tilstede, men ogsaa Trang til at udtale sig om dem. Og hertil er kommet endnu en Betragtning. I Nutidens Strafferetsvidenskab gør den Anskuelse sig mere og mere gældende, at det er paa de præventive Foranstaltninger overfor Forbryderne langt mere end paa de repressive, at Vægten bør lægges. Og blandt de præventive Forholdsregler bør vistnok ingen sættes højere end den, at skabe gode Hjem, hvor Familielivet kan udvikle sig godt og lykkeligt. Der var en Gang en Konge, der udtalte det Ønske, at han maatte opleve den Stund, da alle hans Undersaatter havde en Høne i Gryden hver Søndag. Det var Madspørgsmaalet, hvis Løsning dette Ønske tog Sigte paa. Nu lyder Ønsket paa, at enhver Familie ogsaa maa have sit eget Arnested at sætte Gryden over paa. Dette er mere end Madspørgsmaal. Det sigter højere, idet det tager Sigte ikke alene paa Tilfredsstillelsen af den legemlige Trang, men ogsaa paa den moralske Udvikling.

FORSKELLIGT.

Det Kaufmannske Rejsestipendium. Af Landskabsmaler Kaufmann og Hustru L. Kaufmanns Legat til Rejsestipendium er en Portion, som kan søges af Malere, Billedhuggere og Architekter, ledig og bortgives den 1. Oktober. Ansøgninger skal indgives til Kunstakademiet inden 28. September om Aftenen.

En Perspektivtavle. Architekt *Chr. V. Nielsen,* der i tidligere Dage har arbejdet for vore betydeligere Malere, som Marstrand, Fru Jerichau, Olrich, Carl Bloch, Hammer og andre, har derved haft Lejlighed til at bemærke, hvor nødigt den udøvende Kunstner anvender Tid paa Konstruktion af Perspektiven. Han har derfor med sædvanlig Dygtighed udarbejdet en praktisk Tavle, hvorefter Kunstneren, uden at kende Theorien, vil være i Stand til at afsætte Grundtrækkene til Perspektiven i et Maleri. Dette Arbejde som ikke kommer i Handelen, er sendt som Foræring til Størstedelen af de danske

Malere, samt til Udlandet, hvor det er modtaget med megen Velvillie, og f. Eks. af Akademiet i München betegnes som „hochinteressant“.

Den nyttige Tavle er bestemt til at medføres i Skitsebogen.

Bogorme og Architekter. Paa en Bibliothekarkongres, der blev afholdt i Paris, holdt en Bibliothekar *Hisiat* fra Bayonne et Foredrag om de Ødelæggelser, som Insekter og deres Larver, bl. a. *Ptinus holocerisseus* („Tyven“) foraarsagede i Bibliothekerne. Der blev paa Kongressen vedtaget at foranstalte nøjagtige Undersøgelser af de smaa Skadedyrs Liv, for at finde et Middel til at komme dem til Livs. Ligeledes bestemte man sig til at henvende Architekternes Opmærksomhed paa at vælge det bedste og hensigtsmæssigste Materiale ved Opførelsen af Bibliotheker.

Dødsfald. Murermester *Carl Rudolph Ette* er for faa Dage siden afgaaet ved Døden. Den afdøde var kendt i vide Krese fra sin mangeaarige Virksomhed i Borgerrepræsentationen og fra andre repræsentative Hværv. Han har saaledes i en lang Aarrække været Medlem af Haandværkerforeningens Bestyrelse og har navnlig med Dygtighed og Interesse deltaget i Administrationen af Stiftelsen „Alderstrøst“. Han var nu ved sin Død Æresmedlem af Haandværkerforeningen og Arbejderforeningen af 1860, et synligt Bevis paa, hvor stor en Pris, disse Foreninger satte paa den afholdte, gamle Haandværksmester. Han blev næsten 76 Aar.

Snedkermester *Hans Frederik Madsen,* Kjøbenhavn.

Murermester *Frederik Sakow Danielsen.*

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Ombygning af den Kellerske Aandssvageanstalt i Baldersgade. De laveste Bud ved Licitationen af Ombygningen i samlet Entreprise af den Kellerske Aandssvageanstalt i Baldersgade var følgende: Holbøll & Poulsen Kr. 15,700, Christensen & Tuxen Kr. 17,200, S. N. Haarlev & Søn Kr. 17,320. Det højeste Tilbud var: Kr. 29,600.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Lev. af Tømmer, Staver etc. til Orlogsværftet.	Orlogsværftets Centralkontor.	Sept.	13	12
Svebølle.	Opf. af Portørbolig ved Station.	2. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	Sept.	15	2
Frederiksberg.	Elektr. Belysningsanlæg til Frbg. ny Hospital etc.	Stadsingeniøren, Frydendalsvej 4.	Sept.	16	12
Hjørring.	Anlæg af Højdereservoir til Vandværk.	Ing. Jochimsem, Frydendalsvej 4, Kbhvn.	Sept.	17	1
Esbjerg.	Jærnarb. ved Overbygning til Bro.	9. Banesektion, Esbjerg, og Baneafd. Colbjørnsensg. 11.	Sept.	18	$3^1/_2$
Fredericia.	Anlæg af nyt Færgeleje.	4. Banesektion, Fredericia, og Baneafd. Colbjørnsensg. 11.	Sept.	18	3
Aarhus.	Lev. af Planker, Bræder etc. i Pitchpine, Fyr, Ask og Poppel til Statsbanerne.	Maskinafd. Kontor, Aarhus.	Sept.	26	12
Haslev.	Opf. af Sanatorie for Nationalforen.	Archit. V. & B. Ingemann.	Indtil videre.		

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5 ². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad“s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING ꕤ ꕤ

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 12. SEPTBR. 1902
№ 50

STATENS SERUMINSTITUT.



STATENS
SERUMINSTITUT.

ARCHITEKT
A. CLEMMENSEN.

DET ny Seruminstitut, som Staten har opført ved den dækkede Vej paa Amager, blev ved en lille Højtidelighed indviet Tirsdag den 9. September.

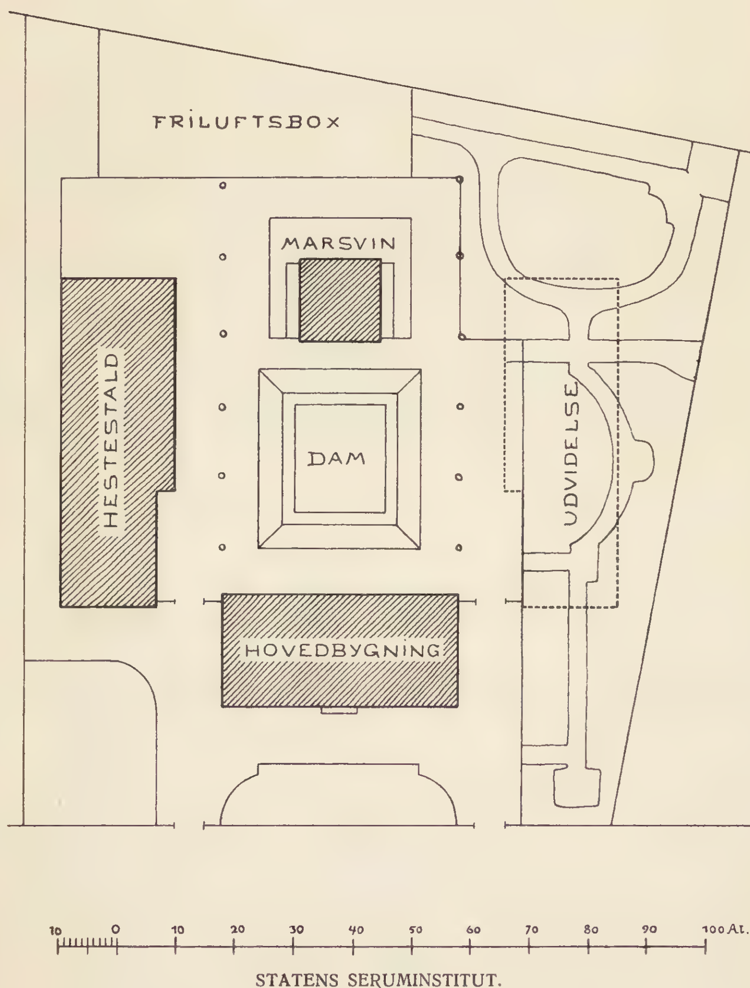
Byggegrunden, som er skænket af Krigsministeriet, er ca. 14,000 □ Alen stor og ligger saaledes, at den, naar en Gang den af Byraadet vedtagne Bebyggelsesplan for den paagældende Del af Byen kommer til Udførelse, vil støde op til en bred Boulevard. Som det ses af omstaaende Situationsplan bestaar Bygningskomplekset af en Hovedbygning, en Staldbygning og en Bygning for mindre Dyr.

Hovedbygningen omfatter Kælderetage, Stue, 1ste Sal og Kvist. Laboratorierne, hvis nærmere Beliggenhed ses paa de vedføjede Etageplaner, indtager Kælder, Stue og en Del af Kvisten, medens der paa 1ste Sal er indrettet Privatbolig for Direktøren.

I Staldbygningen findes i det store midterste Staldrum Baase for seks Heste samt to Bokser. Endvidere er der i Bygningens ene Ende anbragt to Reservebokser, medens der i den anden Ende er Spiltov og Boks for syge Dyr. I denne — østlige — Del af Bygningen fører en Trappe op til 1ste Etage, hvor der findes et Badeværelse samt 2

Værelser for en Assistent, medens 1ste Etage i den vestlige Ende af Bygningen rummer Beboelseslejligheder for Staldbetjeningen.

Bygningen for mindre Dyr — Kaniner, Marsvin, Rotter, Mus, Fjerkræ, Duer — indeholder et større Rum med Terrazzo-Gulv, hvor Marsvinene holdes i løsstaaende Træindhegninger. Udenom Bygningens



STATENS SERUMINSTITUT.

tre Sider findes betonlagt Gaardsplads, hvortil Dyrene har Adgang gennem smaa Huller i Væggene.

Endelig findes midt i Anlæget en Dam, bestemt for Vandfugle, Frøer og andre Dyr, der benyttes ved Podningsforsøg.

Paa den Del af Grunden, der ikke er optaget af Bygninger, er der

et Indelukke for Heste. Resten er udlagt som Have og vil en Gang kunne give Plads for endnu en stor Staldbygning, hvis der maatte blive Trang til en saadan. Foreløbig er dog Institutet stort nok, ligesom der i det hele taget er rigelig Plads for eventuelle Tilbygninger.



PLAN AF STUE-ETAGEN.

1 Hovedtrappe. 2 Korridor. 3 Direktørens Værelse. 4 Kemisk Laboratorie. 5 Vejeværelse. 6 Bakteriologisk Laboratorie. 7 Thermostat. 8 Tilsaaningsrum. 9 Sterilisations- og Kogerum. 10 Forrum. 11 Bagtrappe. 12 Undersøgelseslaboratorie. 13 Korridor. 14 Serumværelse. 15 Aftapning. 16 Mørkekammer.

Bygningerne, hvis Opførelse har kostet ca. 200,000 Kr., er opførte efter Tegning af Architekt *A. Clemmensen* med Architekt *Nielsen* som Konduktør, medens de omfattende Ingeniørarbejder er ledede af Ingeniør

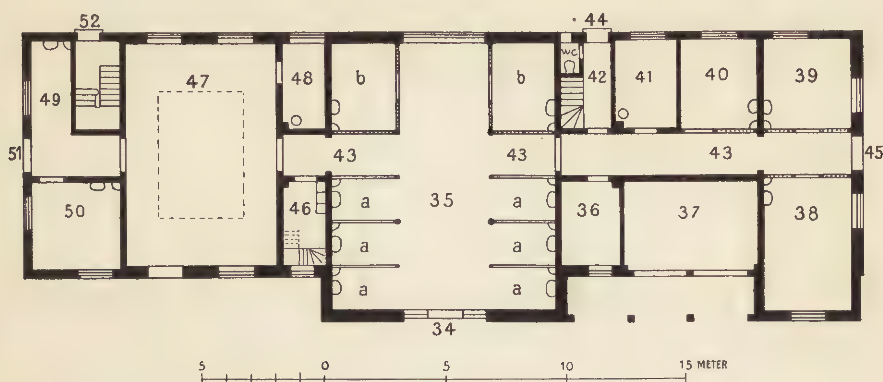


PLAN AF KÆLDER-ETAGEN.

17-18 Kældertrappe. 19 Korridor. 20-21 Dyrerum. 22 Kedelrum. 23 Varmekammer. 24 Isolationsrum. 25 Oprensningsrum. 26 Varmekammer. 27 Brændselsrum. 28-29 Iskælder. 30 Værksted. 31 Maskinrum. 32 Akkumulator. 33 Trappe.

Karsten med Assistance af Ingeniør *Friis*. Af de forskellige Haandværkere, der har været beskæftigede ved Byggeforetagendet skal nævnes: Murermester *Licht*, Tømrermester *Martin Petersen*, *Oxelbergs* Snedkerier, Malermester *Johansen* og Blikkenslagermester *Hannibal*. Jordarbejdet

er udført af *Hans & Jørgen Larsen,* Gas- og Vandindlæget af Brødrene *Thøfner,* Varmeapparaterne af „Vølund“ samt de elektriske Installationer af *Ludvig Lund.*



PLAN AF STALDBYGNINGEN.

34 Hovedindgang. 35 Hestestald. 36 Selekammer. 37 Vognport. 38-39 Bokser. 40 Gedeboks. 41 Arbejdsværelse. 42 Trappe. 43 Korridor. 44-45 Udgang. 46 Foderrum. 47 Operationsstue. 48 Serumrum. 49 Sygespiltov. 50 Sygeboks.

OM STRAAMANDSBYGGERI OG BESKYTTELSE AF HAANDVÆRKERNE MOD TAB.

Uddrag af et ved Juristmødet holdt Foredrag af Overretssagfører *K. B. Conradsen.*

Enhver, der har Kendskab til Byggeforetagender, vil vistnok dele den Anskuelse, at der ikke i og for sig er større Fare for Tab ved disse end ved al Produktion, hvor der hengaar en længere Tid mellem Foretagendets Begyndelse og Afslutning, og mellemkommende Konjunkturforandringer saaledes kunne faa en ikke paaregnet Indflydelse. Chancerne for Udfaldet af et Byggeforetagende lader sig ikke beregne med samme tilnærmelsesvise Sikkerhed som for ethvert andet til den regelmæssige økonomiske Erhvervsvirksomhed henhørende Foretagende. Naar det til Tider har syntes anderledes, naar det har kunnet se ud, som om Byggeforetagender var særlig risikable Forretninger, naar der er opstaaet store og omfattende Kalamiteter ved Byggeforetagender, der har fremkaldt Fordringer til Lovgivningsmagten om energisk Indskriden, kan Grunden ikke søges i Forhold, der uundgaaelig er knyttede til Byggevirksomheden som saadan; men Sammenhængen er ganske simpelt den, at Byggevirksomheden som al anden økonomisk Virksomhed kan benyttes som Svindel.

En af de Former, hvorunder Svindelen ved Byggeforetagender særlig ytrer sig, er det saakaldte Straamandsvæsen, som der derfor er Anledning til nærmere at omtale her.

Ved et Straamandsforetagende forstaas* et saadant, hvor den, der optræder som Bygherre, er engageret til at spille denne Rolle af en anden, der ikke selv ønsker at træde frem. Denne anden kan være en, der staar helt udenfor Byggeforetagendet, blot er Pengemand, men det kan ogsaa være en i Foretagendet særlig interesseret, en Grundejer, Leverandør, Bygningshaandværker.**

Grunden til Straamandsinstitutionen, der iøvrigt selvfølgelig ikke er indskrænket til Byggeforetagender, er naturligvis den, at vedkommende, der vil have et Foretagende i Gang, nok har Lyst til at tage eventuelle Fordele ved dette, men derimod ikke vil risikere noget derved. Gaar alting godt, har han høstet tilstrækkelige Fordele ved Arrangementet med Straamanden, og gaar det galt, staar Straamanden med de Forpligtelser, der ikke er honorerede. Den virkelige Bygherre varetager kun sine egne Interesser, som han selvfølgelig har sikret paa betryggende Maade.

Faren ved Straamands-Byggeriet ligger naturligvis paa dette sidste Punkt. For den virkelige Bygherre, der staar bag ved Straamanden, gælder det ikke om, at Foretagendet føres til en lykkelig Ende; thi det udkræves ikke af hans Interesser. — Selv bortset fra saadanne ondartede Tilfælde, hvor den virkelige Bygherre ligefrem lægger an paa, at Straamanden skal misligholde sine Forpligtelser overfor ham og derved give ham Lejlighed til gennem en Tvangsrealisation at erhverve Ejendommen til billig Pris, er Faren for dem, der kontraherer med Straamanden stor. De er jo nemlig udelukkede fra at øve nogen Indflydelse paa Kontraktforholdet mellem den virkelige Bygherre og Straamanden. De kan altsaa ikke forhindre, at den virkelige Bygherre betinger sig saadanne Fordele af Straamanden, at Byggeforetagendet, selv om det ellers er sundt, ikke kan dække Straamandens Forpligtelser. Da den virkelige Bygherre har sikret sig, rammer Tabet altsaa Straamandens Kreditorer.

Som bemærket kan den virkelige Bygherre være den, der yder Byggelaanet; men det kan ogsaa være den, der ejer Grunden. Han kan maaske ikke sælge sin Grund til tilfredsstillende Pris paa regulær Vis eller maaske slet ikke finde nogen Køber, der ved egen Hjælp er i Stand til at stille et Byggeforetagende paa Benene. Han opsøger da en eller anden havareret Haandværker, sælger ham Grunden til en uforholdsmæssig Pris, tager for Købesummen første Prioritet i Grunden med, hvad derpaa bygges, hjælper Haandværkeren til at faa begyndt og kan paa den Maade ved egen Behændighed og andres Dumhed hjemføre en Pris for Grunden, der ellers var uopnaaelig, og som kun dækkes af de ikke betalte Haandværker- og Leverandørregninger.

Eller den virkelige Bygherre kan være en Leverandør, f. Eks. et Teglværk eller en Tømmerhandler o. s. v.

Paa Grund af den forskellige Stilling, den virkelige Bygherre kan ind-

* Jfr. Overretssagfører Axel Bang „nogle Bemærkninger om Ordningen af de økonomiske Forhold ved Byggeforetagender“ i „Arkitekten“ for 7. December 1896.

** Bang l. c.

tage til Straamandsforetagendet, og hvoraf det jo afhænger, paa hvilket Punkt den illegitime Fordel, om hvis Beskæring i de øvrige Byggedeltageres Interesse der kan blive Tale, ligger, maatte der naturligvis udkræves Mod-Midler af meget forskellig Art. Er det f. Eks. Grundens oprindelige Ejer, der har stillet Byggeforetagendet paa Benene ved at sælge Grunden til en Straamand for en urimelig høj Betaling, maatte Købesummen jo reduceres. Er det derimod en Leverandør, der, for at faa sine Materialier afsatte til en høj Pris, har arrangeret Byggeforetagendet med Straamand, maatte Prisen for Materialierne reduceres til den almindelige. Er det en Haandværker, der er den egentlige primus motor, maatte den af ham beregnede Overbetaling for Arbejdet bortskæres o. s. v. — Men ligesom det ganske sikkert vil vise sig ugørligt at finde almindelige objektive Kendemærker, hvorefter det kan afgøres, i hvilket Tilfælde en Person, der retlig kun er Bygherrens Medkontrahent, paa Grund af sin Virksomhed for Byggeforetagendets Iværksættelse og Beskaffenheden af de Fordele, han igennem sit Kontraktsforhold med Bygherren søger at opnaa, kan betegnes som den virkelige Bygherre, saaledes er der overhovedet, naar der først bliver Tale om, for at afvende Tab for nogle i Byggeforetagendet interesserede, at gribe ind i andres Kontraktsforhold med Bygherren og beskære disses Fortjeneste, ikke tilstrækkelig Grund til kun at anvende en saadan Forholdsregel overfor den, der kan betegnes som den virkelige Bygherre.

Enhver, der gennem sit Kontraktsforhold med Bygherren har gjort sig ubillig Fordel, har været medvirkende Aarsag til det Tab, der opstaar for de andre i Byggeforetagendet interesserede, og hans Fortjeneste bør derfor ogsaa gøres til Genstand for Beskæring. Men et saadant Indgreb i Kontraktsforholdet vil kun kunne forsvares, naar den Nytte, der derved kan stiftes, kan forudsættes langt at overveje de uheldige Følger, som en saadan Forholdsregel uundgaaelig vil drage efter sig. Naar enhver, der indlader sig med en Bygherre, udsættes for at faa den ved Kontrakten betingede Pris for sit Arbejde eller sine Varer reduceret til Fordel for andre i Byggeforetagendet interesserede, der have lidt Tab ved dette, bliver den Art Forretning altfor prekær. En Undersøgelse ex post, om nogen af de i Byggeforetagendet interesserede har beregnet sig abnorm Fortjeneste, er en meget vanskelig og mislig Sag. Der kommer til at klæbe en utaalelig Usikkerhed ved alle Kontraktsforhold, der have Hensyn til Byggeforetagender, da enhver maa frygte for at blive Offer for Fejltagelser, for skæve Domme og nidske Konkurrenters Forfølgelseslyst. Kun med formuende Bygherrer, der paa Forhaand afgiver Betryggelse mod, at nogen lider Tab, selv om Foretagendet falder uheldigt ud, vil den forsigtige Grundsælger, Leverandør og Haandværker kunne indlade sig. Det er under de nuværende Forhold saaledes, at en respektabel og dygtig Haandværker ikke vil have Vanskelighed ved at optræde som Bygherre, selv om han ikke har synderlig Kapital. Det vil let lykkes ham at skaffe den fornødne fremmede Kapital tilveje, og hans Byggeforetagender vil gerne lykkes, fordi han forstaar selv at søge, og han vil kunne erholde Medhaandværkere ved Foretagendet, der præstere ordentligt

Arbejde til rimelig Pris. Enhver, der arbejder med ham, faar, naar ikke særlige Uheld indtræffer, hvad der tilkommer ham.*

Det vil derfor være at skrue Udviklingen tilbage, om der blev givet saadanne særlige Regler for Byggeforetagender, at Bygherren normalt maatte være Kapitalist. Den mægtige Løftestang for Nutidens Udvikling er Arbejdets Deling. Enhver Forholdsregel, der modvirker Specialiseringen i Erhvervsvirksomheden, maa anses for skadelig. Og jo flere Forudsætninger, der skal forenes i den samme Person, for at han kan deltage i Erhvervsvirksomheden, jo flere Hindringer opstilles der jo for Erhvervslivets Udvikling. Naar kun den, der baade egner sig til at lede et Byggeforetagende og tillige selv ejer den hertil fornødne Kapital, kan optræde som Bygherre, bliver Byggevirksomheden et Monopol for saadanne Kapitalister, der har de fornødne Evner lil at lede et Byggeforetagende. De, der kun har Evnen til at lede, men mangler Kapitalen, gaar ud af Konkurrencen.

En Lovgivning, der stræber at imødekomme Kravet paa Beskyttelse for Haandværkere og Leverandører ved Foranstaltninger som den ovenfor bekæmpede, vil ganske sikkert være saa lidt i Haandværkerstandens Interesse, at denne vil blive blandt de første til at forlange den hævet igen. Den vil tvinge Byggevirksomheden ind under Former, hvor Kapitalen, ikke Producenten, vil blive Lederen. Det vil ikke, som det nu almindeligvis er Tilfældet, blive Haandværkeren, der bygger med laant Kapital og altsaa ogsaa, hvis han er Foretagendet voksen, tager Fortjenesten ved dette, der jo dog væsentlig er et Værk af hans Ideer og hans Ledelse, men det vil blive Kapitalist-Selskaber, der bygger med egen Kapital, og altsaa ogsaa selv tager den Fortjeneste, der under andre Forhold vilde tilfalde Haandværkeren som Bygherre.

Efter det i det foregaaende udviklede maa det antages, at Forsøg paa ved præceptive Lovbestemmelser at overføre det Tab, der nu sædvanligvis rammer Haandværkere og Leverandører som Indehavere af de ringeste sekundære Prioriteter ved et mislykket Byggeforetagende, eller en Del af dette Tab paa de bedre prioriterede Fordringer, og navnlig paa Byggelaanet, vil forfejle deres Maal.

Naar det moderne Byggeri adskiller sig fra tidligere Tiders ved Foretagendernes Omfang og Iværksættelsesmaade, udkræves der selvfølgelig andre Forudsætninger end tidligere for med Held at kunne deltage heri. Opgaven kan derfor ikke løses ved Lovgivningsforanstaltninger, der omfordeler Risikoen, men der udkræves sociale Nydannelser inden for de interesseredes *egen* Kreds. — Haandværkerne og Leverandørerne i Bygningsfagene maa slaa ind paa samme Vej som Landbrugerne: Associationen. Specialiseringen og Associationen, det er de to store Løftestænger i den moderne økonomiske Udvikling.

Den givne Antydning er nu ikke at forstaa saaledes, at Bygge-Virksomheden bør søges gjort til et Fællesforetagende, saa at samtlige Deltagere — Murere, Tømrere, Snedkere, Smedde, Malere, Leverandører o. s. v. — danner et Interessentskab, der bygger for fælles Regning. — Man ynder jo

* Bang l. c.

ganske vist ofte at anvende dette Billede, naar man foreslaar Forholdsregler, som f. Eks., at Tabet ved et Byggeforetagende skal fordeles pro rata paa alle Deltagerne, der jo netop herved bringes ind under Synsvinkel af et Slags Interessentskab. Men det er dog næppe *denne* Form af Associationsprincipet, der bør tænkes paa. Det, der maa anbefales, er derimod, at Haandværkere og Leverandørerne danner Sammenslutninger, hvis Formaal er at undersøge, om et Byggeforetagende, hvortil de indbydes til at gøre Tilbud, maa antages at være solidt og Forholdene ordnede paa en betryggende Maade. Alle Haandværkere og Leverandører inden for det paagældende Fag kan slutte sig sammen og oprette et Bureau, til hvilket de nødvendige faglige Kræfter — teknisk, finansiel og juridisk Indsigt — engageres. Ethvert Byggeforetagende, hvortil der udskrives Leverance, undergives da Bureauets Prøvelse, inden Tilbud indgives, og Sikkerheden ordnes og kontrolleres gennem Bureauets Medvirkning, hvor dertil maatte være Anledning. De Byggeforetagender, som Bureauet efter foretagen Prøvelse maa fraraade sine Medlemmer at indlade sig paa, altsaa de „usunde" Byggeforetagender, vil formodentlig slet ikke komme til Udførelse. Og sker det alligevel, maa Deltagerne, dersom det gaar galt, tage Skade for Hjemgæld.

Det vil være en Opgave for Staten at opmuntre til og at støtte saadanne Sammenslutninger. Ingen Ytring af Erhvervslivet er Staten ligegyldig. Det er netop Statens Opgave at gribe ind i og regulere Erhvervs-Forholdene. Men Midler og Veje er forskellige. I nogle Tilfælde løses jo Opgaven ved, at Staten selv optræder som Driftsherre — Samfærdsmidlerne (Jærnbaner), Postvæsenet, Telegrafvæsenet — i andre Tilfælde træder Staten understøttende til. Den yder jo saaledes Bidrag til tekniske Skoler, Handelsskoler o. s. v., hvis Formaal er speciel Fagdannelse. Men der er navnlig en Side af Statens Virksomhed for Erhvervslivets Udvikling, der frembyder en nærliggende Analogi. Den danske Stat f. Eks. har for at støtte Landbruget og fremhjælpe dets Udvikling ansat Konsulenter i snart sagt alle Arter af Landbrugsvirksomhed eller stillet Beløb til Raadighed for *Landbrugets* Organisationer til *Ansættelse og Lønning af saadanne Konsulenter.*

En lignende Understøttelse fra Statens Side synes de industrielle og kommercielle Erhverv ogsaa at maatte kunne stille Krav om og paaregne, naar de først selv har skabt de Organisationer, hvormed der skal virkes.

Selv om den største Forsigtighed udvises, vil det naturligvis dog ikke helt kunne undgaas, at der lides Tab ved Byggeforetagender. Uforudsete Uheld, Konjunkturforandringer o. s. v. vil til alle Tider krydse selv de mest velberegnede Planer. Naar Ejendommen nu ikke kan sælges eller prioriteres saaledes, at Haandværkerne og Leverandørerne kan dækkes, vil imidlertid Tabet i mange Tilfælde kunne formindskes eller helt undgaas, naar Realisationen udsættes, og Haandværkerne og Leverandørerne bliver staaende med den Del af deres Tilgodehavende, der ikke dækkes ved Prioriteringen, i Ejendommen, næst efter de Prioriteter, der opnaas. Naar da Ejendommen administreres for deres Regning, om fornødent ved at den tages til brugeligt Pant, vil de ofte kunne opnaa baade Renter og Afdrag paa deres Tilgode-

havende, selv om Ejendommen ved Tvangsauktion intet vilde have udbragt til Dækning af deres Krav. Det er jo nemlig en Erfaringssætning, at en Ejendoms Brugsværdi eller Indtægtsværdi ikke altid og under alle Forhold falder sammen med dens Omsætningsværdi, eller med andre Ord, at en Ejendom ofte vil kunne forrente en større Kapital, end der vil kunne opnaas for den ved Salg. — Paa den Maade vil Haandværkerne og Leverandørerne sukcessivt kunne opnaa Dækning for en større eller mindre Del af deres Tilgodehavende og ved indtrædende gunstige Konjunkturer skride til Salg og maaske opnaa fuld Dækning.

Særlig i Tider med nedadgaaende Konjunkturer vil det være af overordentlig stor Betydning, at de slettest prioriterede Panthavere kan tage Ejendommen til brugeligt Pant og udsætte Realisationen.

Imod andre Kreditorers individuelle Retsforfølgning er Panthaverne jo beskyttede. Den Kreditor, der faar Udlæg i Ejendommen, kan vel stille den til Tvangsauktion, men han kan ikke sælge, med mindre alle Panthavere dækkes. I modsat Fald, og for saa vidt ingen Panthaver, hvis Fordring er forfalden, forlanger, at der skal gives Hammerslag, maa Auktionen hæves som forgæves, og Udlægshaveren selv dække Auktionsomkostningerne.

Saalænge Ejeren ikke kommer under Konkurs, vil Haandværkerne og Leverandørerne, der har Pant for deres Fordringer, altsaa i Ro og uanfægtet af Ejerens personlige Kreditorer kunne administrere Ejendommen efter at have taget den til brugeligt Pant, og afvente gunstigere Konjunkturer. Men i disse Forhold sker der en Forandring til det værre, naar Ejeren kommer under Konkurs. Ejendommen skal da realiseres ved en af Konkursboet foranstaltet Tvangsauktion, og Haandværkerne tvinges nu til, hvis der ikke paa Auktionen sker Bud ud over deres Prioritet, at overtage Ejendommen eller tabe deres Panteret.

Herpaa kan der kun raades Bod ved, at Lovgivningens Regler om, at Underpanthaverne fyldestgøres gennem Konkursbehandlingen, forandres derhen, at *Underpanthaverne* bliver Seperatister ligesom Haandpanthaverne. Forfatteren af nærværende har i 1891 i en Afhandling „Om Underpanthavernes Stilling i Pantets Ejers Konkurs og en Reform af denne“ fremsat og nærmere begrundet den Opfattelse, at det er i Strid med selve de til Grund for Konkursens Øjemed liggende Principper i noget Tilfælde at gøre Parthavere til Konkurskreditorer.

Som det nu er, er Konkursen ofte nærmest en Ulykke for de sekundære Panthavere og ikke et formaalstjenligt Middel til at skaffe dem Dækning.

I det foregaaende er talt om Beskyttelse for dem, der som Haandværkere og Leverandører træder i Kontraktforhold til Bygherren. Naar Haandværkeren lider Tab, gaar dette jo imidlertid ikke altid blot ud over ham selv, men for saa vidt han derved sættes ud af Stand til at betale sine Arbejdere, i sidste Instans ud over disse. Ogsaa Arbejderne er derfor interesserede i, at Haandværkerne og Leverandørerne sikres mod Tab ved Byggeforetagendet. Men selv om Haandværkeren og Leverandøren erholder

sit Tilgodehavende, er det jo ikke derfor givet, at han betaler sine Arbejdere.

Derved opstaar det Spørgsmaal, om der er Grund til at yde Arbejderne en Fortrinsret til Entreprisesummen for deres Tilgodehavende. I Tilfælde af, at Haandværkeren gaar fallit, er Arbejderens Krav efter den danske Konkurslovs Paragraf 33 indenfor visse Grænser priviligeret, og for saa vidt Entreprisesummen indgaar i Boet og ikke opsluges af bedre priviligerede Fordringer, vil Arbejderen altsaa blive dækket. Men dersom Haandværkerens Krav paa Bygherren er borttransporteret eller udlagt til en anden Kreditor ved Eksekution, faar Arbejderen intet. *Der er imidlertid vistnok god Grund til at udstrække Retsbeskyttelsen for Arbejderens Krav videre end den, Stillingen som priviligeret Kreditor giver.* Det er en Forudsætning fra begge Sider — baade Arbejdsgiverens og Arbejderens —, at den sidste ingen Risiko skal løbe.

Naar Betalingen ikke erlægges fra Dag til Dag, men for længere Perioder ad Gangen, i Almindelighed ugevis, er det kun af praktiske Hensyn, men uden Hensigt at skabe noget Kreditforhold. Arbejderen forudsætter, at hans Arbejdsgiver har et saadant Overblik over sin Stilling, at han med Sikkerhed ved, at Ugelønnen vil være til Rede den fastsatte Dag. Og denne Forudsætning former sig for Bygningsarbejdernes Vedkommende normalt til en Forudsætning om, at Arbejdsgiveren ikke disponerer saaledes over sit Krav paa Bygherren, at han bliver ude af Stand til af dette at dække sine Arbejdere.

Der er derfor Grund til at tillægge Arbejderne en Fortrinsret til dette Krav, saaledes, at der ikke kan gøres Udlæg i dette uden *med Reservation af Arbejdernes Tilgodehavende,* og at Arbejdsgiveren ikke bør kunne disponere derover i et saadant Omfang, at der ikke bliver tilstrækkeligt tilbage til at dække Arbejderne.

En saadan lovbestemt Panteret bør dog kun indrømmes for Ugelønnen for den løbende Uge og for Rest-Tilgodehavendet ifølge løbende Akkord. Den bør derhos kun kunne hævdes overfor Arbejdsgiveren selv og hans Kreditorer, men ikke overfor Bygherren — der ansvarsfrit maa kunne udbetale, da Midlerne jo maa passere gennem Arbejdsgiverens Hænder — eller overfor Arbejdsgiverens frivillige Dispositioner, f. Eks. Transport til Tredjemand.

Virkningen af, at Panteretten krænkes ved, at Arbejdsgiveren hæver saa meget af Entreprisesummen — uden at anvende samme til Betaling af sine Arbejdere —, at hans Resttilgodehavende er utilstrækkeligt her til, vil være den, at han ifalder Strafansvar, forudsat at han har handlet med Forsæt, og at han f. Eks. ikke har befundet sig i en undskyldelig Vildfarelse.

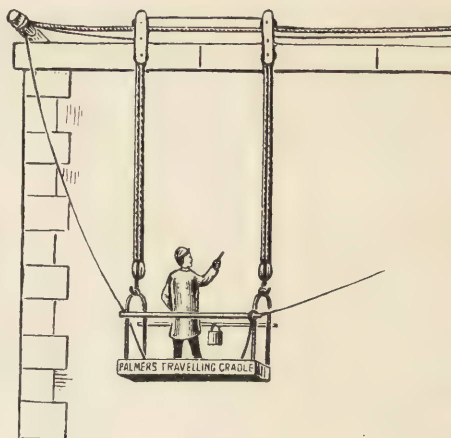
Til Slutning foreslaas som Genstand for mulig Diskussion følgende Sætninger:

1. Staten yder Bidrag til Associationer, der dannes af Haandværkere og Leverandører med det Formaal at beskytte Medlemmerne mod Tab ved Byggeforetagender.

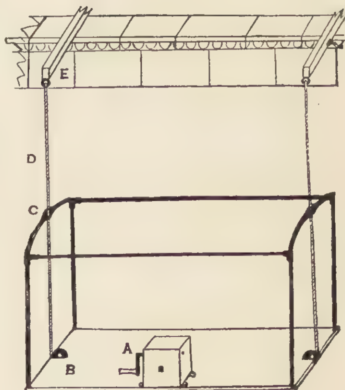
2. I Reglerne om Konkurs og Tvangsauktion gennemføres følgende Grund sætninger:
   a) Panthaverne stilles uden for Konkurs.
   b) Retsforfølgning af en sekundær Panthaver (som Panthaver anses ogsaa Eksekutionshaveren og Ejerens Konkursbo) er uden Indvirkning paa bedre prioriterede Panthaveres Retsstilling,
3. Der tillægges de ved Byggeforetagender beskæftigede Arbejdere en legal Panteret i Arbejdsgiverens Krav paa Bygherren af det i foran staaende Afhandling nærmere angivne Indhold og med de samme Steds antydede Begrænsninger.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Hængestilladser. Medens vi herhjemme hovedsagelig benytter de bekendte Patentstilladser, der staaende paa Jorden lænes mod Muren og holdes i Stilling ved Hjælp af Sidetove, benytter man i Udlandet i Almindelighed Hængestilladser, hvoraf hosstaaende Billeder gengiver et Par nyere Konstruktioner. Det første er det saakaldte Palmerske Stillads, der er let at anbringe overalt, og som skal frembyde en betydelig Sikkerhed mod Ulykkestilfælde.



Det andet er et ganske nyt Stillads, som med Lethed kan flyttes af en enkelt Mand. Stellet er lavet af Vinkeljærn, samlet ved Bolte; Opstandere og Rækværk er af Staalrør, de øvrige Dele og Forbindelsesstykker er lavet af Smedejærn. *A* er en Tandhjulsmekanisme, hvortil Enden af Staalkablet *D* er befæstet. Kablet passerer over Ruller i *A*, gennem Tridser *B* og Styrehuller *C* og er fastgjort til Bjælkerne *E*. Stilladset omtales i engelske Fagblade som praktisk og besparende med Hensyn til Omkostninger og Arbejdskraft.



FORSKELLIGT.

Personalia. Architekt *Erik Schiødte* er under 6. September udnævnt til Professor med Rang i 5. Klasse Nr. 8.

Vandreudstillingen af Svendeprøver omfatter 143 præmierede eller præmieværdige Svendeprøver, som for Tiden er paa Rejse i danske Provinsbyer. Følgende Steder og Fag er repræsenterede:

Fra Kjøbenhavn 88 Prøver af efternævnte Fag: Beslagsmede, Blikkenslagere, Bogbindere, Bogtrykkere, Bødkere, Drejere, Glarmestre, Guldsmede. Hattemagere, Instrumentmagere, Klejnsmede, Kobbersmede, Kunstsmede, Malere, Maskinsmede, Pianofortearbejdere, Possementmagere, Sadelmagere, Skomagere, Skrædere, Bygnings- og Møbelsnedkere, Tømrere, Urmagere og Vægtfabrikanter. Fra Odense 32 Prøver af følgende Fag: Beslagsmede, Billedskærere, Blikkenslagere, Bogbindere, Bødkere, Drejere, Karethmagere, Klejnsmede, Malere, Maskinsmede, Skomagere, Snedkere, Tømrere, Vognfabrikanter og Vægtfabrikanter. Fra Bogense: 1 Prøve af Snedkerfaget. Fra Frederikshavn: 1 Prøve af Klejnsmedefaget. Fra Helsingør: 4 Prøver af efternævnte Fag: Malere, Klejnsmede, Snedkere. Fra Kjellerup: 1 Prøve af Tømrerfaget. Fra Marstal: 1 Prøve af Klejnsmedefaget. Fra Præstø: 3 Prøver af Klejnsmedefaget. Fra Randers 9 Prøver af efternævnte Fag: Instrumentmagere, Karetmagere, Klejnsmede, Vognfabrikanter og Vægtfabrikanter. Fra Ringsted; 1 Prøve af Malerfaget. Fra Sorø: 2 Prøver af Klejnsmede- og Kobbersmedefagene.

Dansk Husflidsselskabs Konkurrence. Opmærksomheden henledes paa, af Fristen for Indlevering af Tegninger til Bohave for Husmandshjem udløber den 16de September.

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Sygehuset i Baldersgade. Ved Licitationen vedrørende Gas-, Vand- og Spildevandsledninger til Sygehuset i Baldersgade vør de 3 laveste Tilbud: Kr. Noe Harboe Kr. 5630.50, Rosenberg Kr. 5384.66, Nymann & Holm Kr. 5371.18. Det højeste Tilbud var paa Kr. 8070.50.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Lev. af Tømmer, Staver etc. til Orlogsværftet.	Orlogsværftets Centralkontor.	Sept.	13	12
Svebølle.	Opf. af Portørbolig ved Station.	2. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	Sept.	15	2
Kjøbenhavn.	Blikkenslager- og Skiferdækkerarb. ved 4 Bygninger paa Øresundshosp.	Stadsarchitekten, det ny Raadhus.	Sept.	15	12
Kjøbenhavn.	Varmeapparat til 4 nye Bygninger paa Øresundshosp.	Stadsingeniøren, det nye Raadhus.	Sept.	15	12
Frederiksberg.	Elektr. Belysningsanlæg til Frbg. ny Hospital etc.	Stadsingeniøren, Frydendalsvej 4.	Sept.	16	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Filtergrus til Vandværk.	Vandv. Kont., Hj. af Studiestræde.	Sept.	16	2
Hjørring.	Anlæg af Højdereservoir til Vandværk.	Ing. Jochimsem, Frydendalsvej 4, Kbhvn.	Sept.	17	1
Esbjerg.	Jærnarb. ved Overbygning til Bro.	9. Banesektion, Esbjerg, og Baneafd. Colbjørnsensg. 11.	Sept.	18	$3^1/_2$
Fredericia.	Anlæg af nyt Færgeleje.	4. Banesektion, Fredericia, og Baneafd. Colbjørnsensg. 11.	Sept.	18	3
Aarhus.	Lev. af Vinkeljærn, Stangjærn, Plader etc.	Statsbanernes Maskinafd., Aarhus.	Sept.	22	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Planker, Bræder etc.	Statsbanernes Maskinafd. Colbjørnsensg. 6.	Sept.	23	1
Esbjerg.	Lev. af Brosten etc.	9. Banesektion, Esbjerg.	Sept.	23	$2^1/_2$
Aarhus.	Lev. af Planker, Bræder etc. i Pitchpine, Fyr, Ask og Poppel til Statsbanerne.	Maskinafd. Kontor, Aarhus.	Sept.	26	12
Thisted.	Under- og Overbygning ved Jærnbane.	Statsbaneanl. Kont. Reventlowsg. 10.	Sept.	27	2
Breining pr. Børkop.	Opf. af Vaskeri, Maskin- og Badebygning ved Aandssvageanstalt.	Anstaltens Kontor.	Sept.	27	12

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING § §

AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 19. SEPTBR. 1902
No. 51

LYNAFLEDERE EFTER NETSYSTEMET.

OM dette Emne har Kaptejn *L. Ernst,* Medlem af Kommissionen for Anbringelse af Lynafledere paa Landbygninger, skrevet en lille Pjece, hvori han hævder, at man absolut bør foretrække Lynafledere efter Netsystemet for andre Systemer.

Den almindelige Stanglynafleder har meget ofte vist sig ganske utilstrækkelig. Som Eksempel anfører han, at det ca. 500 Fod høje Eiffeltaarn i Paris, som er en glimrende Stanglynafleder, ikke har formaaet at beskytte Træer i dets Nærhed, ligesom man har set, at Lynet er slaaet ned i en Fabriksbygning, skønt denne laa meget tæt ved og imellem 3 med Lynafledere forsynede høje Dampskorstene.

For at en Lynafleder skulde give absolut Sikkerhed mod Antændelse og Beskadigelse ved Lynnedslag, maatte den dannes som en Metalkasse, der helt omsluttede Bygningen og var sat i modstandsfri Forbindelse med Jordens store ledende Masse. Men da en saadan Lynafleder ikke egner sig i Praksis, kan man fremstille en udmærket Lynafleder ved at anbringe et Metalnet, en Art Fuglebur, uden om Bygningen. Heldigvis for Bygningernes architektoniske Ydre behøver Maskerne i dette Net ikke at være meget fine, en Afstand af 20—30 Alen mellem de enkelte Jærnstænger har vist sig tilstrækkeligt betryggende. Lynaflederen udføres ved at lægge en Metalledning, f. Eks. et Jærntraadskabel med Tværsnit mindst 11 □''', henover Bygningens højeste Dele; derfra føres saa tilstrækkeligt mange Nedløb ned til Jorden, hvor Kablet udbredes saa meget og navnlig paa de fugtigste Steder, at Lynet let kan afledes til Jorden. Paa Rygledningen anbringes hist og her — navnlig ved fremragende Bygningsdele — smaa ca. $1\frac{1}{2}$ Fod høje Opfangere, og disse behøver ikke at forsynes med Platin- eller Guldspidser, hvilket kun fordyrer Anlæget og ikke gør nogen Gavn.

Meget ofte, f. Eks. ved Villaer, kan de paa Bygningen af andre Grunde værende Metaldele indgaa i Anlæget, hvorved dette i høj Grad simplificeres og bliver meget billigt. Det gælder blot om, at Metaldelene forbindes paa rette Maade indbyrdes, og at der bliver god Afledning til Jorden.

Til en middelstor Gaard vil en god Lynafledning efter Netsystemet

kunne faas for ca. 170 Kr., muligvis billigere. Naar man ved, hvor stor Skade der aarlig foraarsages ved Lynnedslag, vil der være særlig Anledning til at søge Lynaflederne efter Netsystem udbredte saa meget som muligt. Vi henleder derfor Opmærksomheden paa den lille Pjece; den er ganske instruktiv, selv om de omhandlede Netlynafledere ikke betegner noget nyt paa Lynafledningsteknikens Omraade.

ARBEJDERFORSIKRINGSRAADETS BERETNING FOR AARET 1901.

Den i disse Dage udsendte Beretning om Arbejderforsikringsraadets Virksomhed i Aaret 1901 omhandler 2271 Ulykkestilfælde, som i det paagældende Aar, i Henhold til Loven af 7. Januar 1898, er behandlede af Raadet og har fundet sin endelige Afslutning. Af disse Sager udgik 356, fordi de — væsentlig af retslige Grunde — ikke hjemlede de paagældende noget Krav efter Loven, medens 130 Sager afvistes, fordi de Virksomheder, under hvilke Ulykkestilfældene var opstaaede, ikke hørte ind under de i Loven omhandlede.

Medens en Del af Sagerne hurtig afsluttedes, fordi de tilskadekomne efter kort Tids Forløb var helbredede, uden at Ulykken efterlod blivende Følger, var der 860 Tilfælde tilbage, hvor Forsikringskravet paa Grund af Død eller Invaliditet maatte tages særlig op til Behandling.

Af de 860 Tilfælde havde 45 Døden til Følge, medens 602 medførte blivende Nedsættelse af Arbejdsevnen. Det til disse sidste udbetalte Beløb udgjorde — bortset fra Dagpengene — 555,208 Kr.

Under Rubriken „Bygningsarbejde“ staar opført 7 Tilfælde af Død og 55 Tilfælde af Invaliditet. Det fremgaar af Forhandlingerne, at Arbejderne under *Bygningsarbejde* kun er forsikrede mod Følger af Ulykkestilfælde, der tilføjes dem paa selve Byggepladsen og Afbindingspladsen. I nogle Tilfælde, hvor Bygningsarbejderne kom til Skade udenfor Arbejdspladsen, blev de ikke ansete for berettigede til Erstatning. Dette gælder saaledes en Arbejdsmand, som hjalp til ved Murstenskørsel fra Jærnbanen til Arbejdspladsen, og som blev slynget af Vognen, da Hestene løb løbsk, fordi de blev bange, ved at Vognstangen gik ud af sit Leje. Ligeledes afvistes et Ulykkestilfælde, der overgik en Tømrersvend, som var sendt hen i en Trælastforretning for at udtage Planker, og som herunder kom til Skade, idet en Stabel Planker faldt ned over ham. Et Ulykkestilfælde, der ramte en Arbejdsmand, som kørte med en Trækkevogn paa Gaden og blev overkørt af en Omnibus, ansaas heller ikke bevirket ved Bygningsarbejdets Drift eller ved de Forhold, hvorunder denne foregik.

Om Bygningsarbejde gælder det iøvrigt, at det kun — bortset fra Stats- og kommunalt Arbejde — indgaar under Loven, naar det drives som *Næringsvej*. Af denne Grund afvistes en Sag vedrørende et Ulykkestilfælde,

der var overgaaet en Arbejdsmand, som under Rensning og Maling af en Husfaçade styrtede ned med Stilladset. Arbejdet udførtes for Husejeren, der selv leverede Stillads, Værktøj og Materiale og selv deltog i Reparationsarbejdet. Han benyttede derved en Mand, der vel fra tidligere Tid havde Borgerskab som Malermester, men som dog aldrig selvstændig paatog sig Malerarbejde. Denne havde med Husejerens Tilladelse anmodet den tilskadekomne om at deltage i Arbejdet mod en Dagløn, som betaltes ham af Husejeren. Under disse Omstændigheder betragtedes Maleren ikke som den tilskadekomnes Arbejdsgiver, og da Husejeren ikke drev Malerarbejdet som Næringsvej, gik Raadets Kendelse ud paa, at den tilskadekomne ikke havde Krav efter Loven.

Skønt Stenbrydning og Skærveslagning er nævnte i Loven, har Raadet dog afvist et Ulykkestilfælde, som overgik en Landarbejder under Stensprængning paa en Gaardejers Mark, da Sprængningen kun foregik for at rense Marken for Sten. Ligeledes afvistes et Tilfælde, der ramte en Stenslager under Stenslagningsarbejdet for et adeligt Jomfrukloster, som selv benyttede Skærverne, da Virksomheden i begge Tilfælde ikke blev dreven som Næringsvej.

Af Afgørelser, der tjener til Belysning af, hvilke Virksomheder der indgaar under Loven, skal fremhæves, at et Ulykkestilfælde, som indtraf under Vinduespudsning, ikke henførtes under Loven, idet Vinduespudsning ikke kan anses som Bygningsarbejde.

Nogle Tabeller viser, hvilke Aarsager, der særlig medførte Ulykkestilfældene. Ved Stenhugning skyldes 71,8 % af de ved dette Arbejde indtrufne Tilfælde udslyngede Partikler, især Sten og Mejselsplinter, 13,4 % foraarsagedes ved nedfaldne Genstande eller ved Klemning. Ved Bygningsarbejde er 63,7 % af Tilfældene foraarsagede ved Nedstyrtning, medens 19,0 % skyldes nedfaldne Genstande eller Klemning.

Bygningsarbejdet med de mange Nedstyrtninger medfører forholdsvis mange store Invaliditetstilfælde, iøvrigt fordeles Aarsagerne saaledes:

	Invaliditet.	Dødsfald.
Arbejdsmaskiner	1	1
Elevatorer og Hejseværker	1	„
Værktøj og Redskaber	6	„
Eksplosion af Sprængstoffer	1	„
Ildsfarlige og ætsende Stoffer	5	„
Nedfaldne Genstande, Klemning	23	3
Udslyngede Partikler	2	„
Skærende Kanter, Skaar o. l.	1	3
Fald	77	20
Løften og Bæren	1	„
Kørselsulykker	2	„
Andre Aarsager	1	1

Af de under Rubriken Bygningsarbejde udbetalte Erstatninger for Invali-

ditet var den Procent, der lagdes til Grund for Beregningen i 80 Tilfælde 5—25 %, i 37 Tilfælde 26—50 %, i 2 Tilfælde 51—75 % og i 2 Tilfælde 76—100 %.

CAMPANILEN I VENEDIG.

3die Fortegnelse over indkomne Bidrag.

Stadsarchitektens Kontor: Architekt L. Clausen Kr. 5.00. Architekterne: C. M. Benzon, N. C. Christensen, Carl Fog, F. Frehse, Rob. Hilliger Hansen, Holger Rasmussen, M. Lunding, E. W. Marston, Ludvig Møller, Helge Prahl, Johan Speyer, Einar Thuren, Erik Bunck hver 1.00. Architekt H. Wright (2det Bidrag) 5.00.

Ingeniørkaptain A. B. Reck 20.00. Architekt Heinrich-Hansen 10.00. Læge R. Hertz 5.00. Læge O. Jersild 5.00. F. S. 3.00. Billedhugger Vilh. Bissen 20.00. Professor I. A. Fridericia 5.00. Cand. polit. Fr. Schiøtt 10.00. Bygmester G. Leffland 10.00. Architekt F. Levy 10.00. Materialforvalter Jacobsen 1.00. Assistent Bentzon 1.00. Glarmester Aug. Duvier 20.00. Assistent Ch. Been 2.00 Læge H. Halberstadt 5.00. Grosserer Hj. Hartmann 3.00. Xylograf F. Hendriksen 5.00. Læge C. Bühring 2.00. Baron, Ekspeditionssekretær A. Bille-Brahe 10.00. Ingeniørkaptain Torben Grut 10.00. Professor Frants Henningsen 5.00. Architekt V. I. Clausen 2.00. Architekt P. Baumann 2.00. Architekt Helge Møller 2.00. Murermester A. V. Günther 10.00. Professor Kr. Erslev 10.00. Architekt Viggo Dahl 6.00. Architekt Wenck 10.00. Architekt Chr Klingsey 10.00. E. B. 1.00. Tømrermester F. Hinrichsen 10.00. Architekt Vald. Schmidt 10.00. Foreningen af Architekter og Bygmestre i Fyens Stift 20.00.

I sidst offentliggjorte Liste stod fejlagtig anført J. B. 10.00, skal være A. B. 10.00.

Indsamlingen til Campanilen sluttes d. 30. d. M., til hvilken Tid de udsendte Bidragslister indkaldes.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Aarhus.	Lev. af Vinkeljærn, Stangjærn, Plader etc.	Statsbanernes Maskinafd., Aarhus.	Sept.	22	12
Hjørring.	Opf. af Retorthus m. m. for Gasværk.	Gasværksudvalget, Hjørring.	Sept.	22	12
Kjøbenhavn.	Brolægningsarb. i Laxegade.	Vej- og Kloakanl. Kont., Raadhuset.	Sept.	23	12
Kjøbenhavn.	Blikkenslager-, Skiferdækker- og Kobbersmedearb. ved Nazarethkirken.	Architekt Nyebølle, Vendersgade 23.	Sept.	23	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Planker, Bræder etc.	Statsbanernes Maskinafd. Colbjørnsensg. 6.	Sept.	23	1
Esbjerg.	Lev. af Brosten etc.	9. Banesektion, Esbjerg.	Sept.	23	2½
Ordrup.	Opf. af 3-Etages Bygning.	Overretssagf. Harald Carlsen, Raadhusstr. 5.	Sept.	24	6
Frederiksberg.	Omlægning af Thorvaldsensvej.	Stadsingeniøren, Frydendalsvej 4.	Sept.	26	12
Aarhus.	Lev. af Planker, Bræder etc. i Pitchpine, Fyr, Ask og Poppel til Statsbanerne.	Maskinafd. Kontor, Aarhus.	Sept.	26	12
Thisted.	Under- og Overbygning ved Jærnbane.	Statsbaneanl. Kont. Reventlowsg. 10.	Sept.	27	2
Breining pr. Børkop.	Opf. af Vaskeri, Maskin- og Badebygning ved Aandssvageanstalt.	Anstaltens Kontor.	Sept.	27	12
Aarhus.	Lev. af Tin, Bly, Antimon, Yellowmetal etc.	Statsbanernes Maskinafd., Aarhus.	Sept.	27	12

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKT FORENING ꞩ ꞩ

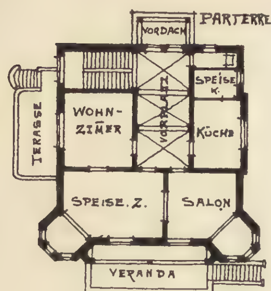
AFDELING B
KJØBENHAVN
DEN 26. SEPTBR. 1902
№ 52

EN VILLA VED STARNBERGERSEE.



ARCHITEKT: DROLLINGER.

PAA et af de smukkeste Punkter ved den for sin Skønhed saa berømte Starnbergersee har en velhavende Bayrer, Hr. *von Pfister,* opført sin store og rummelige Villa efter Tegning af Architekt *Drollinger.* Den høje Kælderetage, der helt er støbt i Beton, indeholder Økonomilokaler og Rekvisitrum; i Stueetagen findes tre større Værelser, Verandaer m. m. samt Køkken, Anretningsrum o. s. v., og paa 1ste Sal er Sove- og Gæsteværelserne.



Façaderne er pudsede, men Fladernes Karakter er varieret paa forskellige Maader. Det fremspringende Tag med Forsiringer, Gesims, Balkoner o. lgn. er udført af Træ, og under Taget er paa en lys Baggrund malet en Dekoration i Farver.

Hele Bygningens Ydre er solidt og stemningsfuldt, og dens Konturer og Farvetoner harmonerer paa en velgørende Maade med Omgivelserne, de stejle, skovklædte Skrænter og Søens blanke, alvorlige Spejlflade.

SUNDHEDSKOMMISSIONENS FORSKRIFTER

til Iagttagelse ved Anbringelse af Latriner i en Bygnings Etager. 1. Juni 1902.

Ved Ingeniør *P. A. Fenger.*

Bestemmelserne for Vandklosetter er i Korthed følgende:

For nye Bygninger.

I. *Klosetrummet* skal have 10.□ Fod Gulvareal og direkte Lys.

II. *Indirekte Lys* fra Badeværelse eller Trappe kan undtagelsesvis indrømmes af Sundhedskommissionen for Rum, der kun benyttes af én Husstand.

III. *Gulvet* dannes af Beton mellem Jærnbjælker dækket med Terrazzo, Asfalt eller lignende.

IV. *Væggene* opføres af Mur, Monier eller lignende og pudses indvendig med Cement.

V. *Aftræk* tilvejebringes ved særskilte Rør for hvert Rum, og disse føres 1 Alen op over Tagryggen (ikke Taget).

VI. Der skal dannes en Sprække paa $^1/_4$ Tomme mellem Dørtrin og Dør for *Friskluftstilførsel.* Der tales ikke om Friskluftsrør, og Fordring om saadanne vil formentlig kun undtagelsesvis blive fremsat.

VII. Har Klosetrummet *Dør til fælles Trapperum,* skal dette forsynes med en Friluftsaabning.

For ældre Bygninger.

I. Som for nye Bygninger.

II. Som for nye Bygninger. Dog kan Lyset ogsaa tages fra Beboelsesrum eller Køkken, men *ikke fra Pigekammer.*

III. Som for nye Bygninger. Dog kan Trægulv tillades bibeholdt, naar det tættes i Fugerne og ferniseres eller oliemales. Linoleumsbelægning paa det tættede Trægulv tillades. Disse Tilladelser meddeles af Bygningsinspektørerne og kan formentlig forventes, hvor ikke særlige Forhold taler derimod.

IV. Som for nye Bygninger. Dog kan pudsede Bræddeskillerum tillades (af Bygningsinspektøren), naar de oliemales.

V. Aftræk fra allerede godkendte Klosetrum, der fyldestgør § 47 i Lov af 12. April 1889, tillades bibeholdt, idet blot Aftræksaabningen forandres. For Rum, som ikke har Attest i Henhold til ovennævnte Lov, indrettes Aftræk som for nye Bygninger. Dog kan et fælles Aftræksrør af Sundhedskommissionen tillades, naar der træffes særlige Foranstaltninger til Sikring af Lufttrækket (Mekanisk Ventilation, Appelblus).

VI. Som for nye Bygninger.

VII. Som for nye Bygninger.

Gaardvandklosetter

kan anbringes i Stue eller Kælder, forsaavidt Loftet er *12 Tommer over Gaarden*, og de har direkte Adgang fra denne. De kan have et ubegrænset Antal Sæder. Hvert enkelt skal have direkte Lys og Ventilation som Etageklosetter.

Tilladelser

meddeles af Bygningsinspektøren, saafremt Regulativets Fordringer i enhver Henseende er opfyldte.

Sundhedskommissionen alene

kan meddele Tilladelse til indirekte Lys, fælles Aftræksrør, eller til Gaardklosetter, som ikke har direkte Adgang fra Gaarden. Hvor særlige Forhold taler derfor (f. Eks. Villaer for indtil to Familier og navnlig ved Indretning af Vandklosetter i ældre Ejendomme) kan Sundhedskommissionen indrømme Dispensationer.

Det nye Regulativ viser, at Diskussionen i „Architekten“ ikke har været ganske forgæves, idet Bestemmelserne for Vandklosetter er betydelig mildere end for Luftklosetter, og da man er berettiget til at vente ret udstrakte Dispensationer for ældre Ejendomme.

Fordringen om Betongulv mellem Jærnbjælker i de nye Bygninger vil dog i mange Tilfælde berede nogen Vanskelighed og medføre, at der maa indrettes bærende Skillerum i større Udstrækning end ellers. Formentlig vil

man i mange Tilfælde kunne beholde Træbjælkerne og lægge tætliggende 50 $^{m}/_{m}$ **I** Jern med Monierkapper over dem, og derved gennemføre den sædvanlige Konstruktion af Bjælkelag samtidig med Fremstillingen af et regulativmæssigt Gulv, idet Bjælkerne i Klosetrummet beskæres lidt og dets færdige Gulv hæves ca. 1 Tomme over de andre Gulve. Kun for Trappegange indeholder Regulativet en Fordring om Friluftsaabning, medens et Forlangende om disse tidligere var næsten ufravigeligt knyttet til enhver Tilladelse til indirekte Lys.

Det nye Regulativ betegner i adskillige Detailler et Fremskridt, men i et Hovedpunkt er det ligesaa utilfredsstillende, som det gamle.

Der staar: „*Indirekte Belysning kan undtagelsesvis indrømmes af Sundhedskommissionen*" og intet nærmere.

Man kan formode, at denne Indrømmelse vil blive givet ret liberalt overfor gamle Ejendomme, men man vil dog aldrig overfor en Bygherre med Fortrøstning kunne forudsige en Ansøgnings Skæbne i Kommissionen, idet der ganske mangler Antydning af, hvilke Momenter der særligt vil blive taget Hensyn til, om man f. Eks. vil foretrække to indirekte belyste Klosetrum for et Fælleskloset med direkte Lys, eller om man vil tage særligt Hensyn til Forholdene i Hjørneejendomme. Selv om Kommissionens Praksis efterhaanden er blevet noget fastere end tidligere, kan man ikke stole paa et Præcedens og maa vel erindre, at Tilladelser til indirekte Lys er ubetinget afhængige af Sundhedskommissionens Skøn.

Da Kommissionen bestaar af 5 Medlemmer, og da dens Votering strengt hemmeligholdes, er den Mulighed ikke udelukket, at en enkelt usagkyndig Mands Stemme kan blive den afgørende, samtidig med at hans Anonymitet vil forhindre Ansøgerne i at rette Henvendelse til ham eller angribe ham for hans Inkonsekvens. Den kollegiale Forvaltning af disse Sager vil antagelig snart vise sig uheldig for en By af Kjøbenhavns Størrelse, og naar en Praksis har fæstnet sig, maatte man ønske, at Størsteparten af de Sundhedskommissionen underlagte Bygningssager blev overdragne til en enkelt Embedsmand, og at det blev paalagt denne at motivere sine Nægtelser.

Sundhedskommissionen motiverer aldrig.

For centralt beliggende Klosetrum med ringe Dagslys vilde det være let at opnaa en aldeles tilfredsstillende Løsning, dersom det tillodes at have et Gasblus i disse paa Kogegasmaaleren. Man kunde forlange Glødenætsbrænder med Vaageflamme eller med elektrisk Tænding, og man kunde forlange automatisk Tænding ved Dørens Bevægelse.

Man vilde opnaa et bekvemt beliggende Klosetrum, ikke udsat for Frost, med en næsten usvigelig sikker Ventilation, der forstærkedes betydeligt netop for hver Benyttelse af Klosettet. Gasbelysning vilde af Hensyn til Ventilationen være det bedste, der kunde tænkes, og den paalideligste i sin Funktion, hvis den kunde tages fra Kogegasmaaleren.

Kogegas findes nu praktisk talt overalt, medens Lysgas langtfra er almindelig i Boliger. Et Forlangende om en Lysgasmaaler for et Klosetblus vilde medføre store Udgifter saavel for Gasværket som for Husejeren,

og give Brugeren Lejlighed til at spare den lille Ekstraudgift til Gas ved at lukke Maalerhanen.

Kogegashanen lukkes aldrig, og er der et Vaageblus eller en Tændekontakt i Rummet, er Sandsynligheden for, at nogen Besøgende skulde undlade at tænde Lys, sikkert forsvindende lille.

FORSKELLIGT.

Kataloger. Aktieselskabet *Axel Prior* har udsendt sin Katalog for 1902 i den samme elegante Udstyrelse, der kendes fra de tidligere Hefter. Medens de samme Artikler føres endnu som før, er der desforuden kommet enkelte nye til. Her skal blot nævnes følgende: Dryasdust, en ny Komposition til Isolering af Dampkedler, Varmerør etc.; Ferropallith, en Paastrygningsmasse til Tørlægning af fugtige Mure, Vægge etc.; Glassten i Eneforhandling for Société anonyme des verreries de Dorignies, som anvendes til Indretning af Drivhuse o. l. samt til Steder (f. Eks. Brandgavle), hvor der ikke maa anbringes Vinduer ud til anden Mands Grund; Meurers „Ideal"-Sten, en af Pimpsten m. m. fremstillet Mursten, der har den Egenskab, at man kan slaa Søm, Murhager etc. ind i dem, ligesom ogsaa Skruer kan sidde fast, uden at Stenen revner eller knuses. — Priserne er for de allerfleste Artiklers Vedkommende ganske som de tidligere, for meget faa billigere og for en Del af dem dyrere end før, saaledes navnlig for Bitumastic-Solution, Skromberga-Trappesten og navnlig for alle saltglaserede Artikler: Lerrør, Spidsrør, Vandlaase, Hævertrør, Brønde o. s. v. samt Krybbesten af glaseret, ildfast Tegl, Svinetruge o. l.

Fra *Matthissen & Dittmann,* der er Repræsentanter for C. M. Hess' Fabriker i Vejle, er udsendt en smagfuldt Brochure, der ikke, som Kataloger plejer, indeholder en omfattende Indholdsfortegnelse og Prisliste over alle Firmaets Fabrikater, men snarere er at betragte som en Indbydelse til at aflægge et Besøg i Firmaets nye Lokaler i Bredgade Nr. 20. Det rigt illustrerede Hæfte bringer dels Billeder fra Fabrikerne i Vejle, dels en Række Afbildninger af nye Ovne, hvor man særlig vil lægge Mærke til den smukke Empireovn, udført efter Tegning af Architekt *S. Lemche*, og den moderne Ovn efter Tegning af Architekt *Thorvald Jørgensen.* Firmaet, som i udstrakt Maal benytter kunstnerisk Assistance, er for Tiden beskæftiget med at konstruere nye, tidssvarende, aabne Kaminer, der kan tilfredsstille Publikums Trang til at ville „se Ilden," og det mener, at det vil lykkes, atter at forlene vore Værelser med denne hjemlige Hygge, som man maa savne ved de nu brugelige Former for brændselsbesparende Ovne. Iøvrigt giver Brochuren ogsaa Oplysning om en Nyhed paa Kakkelovns- og Komfuromraadet, Trækmaaleren „Flutometret," der kan anbringes paa enhver Ovn og, ved en Viser paa en gradinddelt Skive, stadig angiver, hvor stærk Trækken i Ovnen er.

Aktieselskabet Titan har for kort Tid siden udsendt en engelsk Katalog over automatiske Personelevatorer, samt en svensk Elevatorkatalog. Dette viser, at det energiske Firma, hvis Fabrikater udmærker sig ved solid Udførelse og smagfuldt Udstyr, ogsaa i Udlandet har fundet et Marked for sine Produkter. Begge Kataloger fremtræder i fikst Udstyr uden overdaadig Pragt.

Udfald af Konkurrence. Ved Bedømmelsen af de indkomne Tegninger til et nyt Ting- og Arresthus i Aarhus har Byraadet tilkendt Architekterne *Ludvigsen* og *Hansen*, Odensegade, Kjøbenhavn, 1ste Præmie, 1000 Kr. (Overslagssum 374,000 Kr.) og Architekt *K. Arne Petersen* 2den Præmie, 500 Kr. (Overslagssum 471,000 Kr.).

Campanilen i Venedig. Bidrag modtages indtil den 30te i denne Maaned. De Lister, som endnu ikke er afleverede, bedes sendte til Architekt *Axel Berg*, Bredgade 34. K.

Seruminstitutet. Ved Omtalen af de forskellige Arbejder ved Seruminstitutet (i „Architekten," 50. Hæfte B.) er ved en Fejltagelse glemt de elektriske Signalanlæg. Disse, der er udførte af *Ferd. E. Sørensen & Co's* elektromekaniske Etablissement, bestaar af et Telefonanlæg paa to Stationer til indbyrdes Korrespondance uden Gennemgang gennem Central, altsaa saaledes, at de enkelte Stationer direkte kan sættes i Forbindelse med hinanden, samt et Tableauxanlæg, der let lader sig benytte som Telefonanlæg, fra alle Privatlejlighedens Værelser.

Rettelse. I Architektens Nr. 24 A. er i Beskrivelsen af Langelinies ny Pavillon anført, at Komfurer m. m. er leverede af *Løwener.* Det er *Christianshavns Jærnstøberi,* der har haft denne Leverance.

LISTE OVER LICITATIONER.

Sted.	Arbejdets Art.	Betingelser faas.	Tilbud afgives. M.	D.	Kl.
Kjøbenhavn.	Brolægning i Hambrosgade.	Vej- og Kloakvæsenet, Raadhuset.	Sept.	26	12
Frederiksberg.	Omlægning af Thorvaldsensvej.	Stadsingeniøren, Frydendalsvej 4.	Sept.	26	12
Aarhus.	Lev. af Planker, Bræder etc. i Pitchpine, Fyr, Ask og Poppel til Statsbanerne.	Maskinafd. Kontor, Aarhus.	Sept.	26	12
Thisted.	Under- og Overbygning ved Jærnbane.	Statsbaneanl. Kont. Reventlowsg. 10.	Sept.	27	2
Breining pr. Børkop.	Opf. af Vaskeri, Maskin- og Badebygning ved Aandssvageanstalt.	Anstaltens Kontor.	Sept.	27	12
Aarhus.	Lev. af Tin, Bly, Antimon, Yellowmetal etc.	Statsbanernes Maskinafd., Aarhus.	Sept.	27	12
Kjøbenhavn.	Lev. af Fliser til Badeanstalten „Kjøbenhavn".	Højesteretssagf. Ulf Hansen, Palægade 1.	Okt.	1	2
Hjørring.	Lev. af Anboringsklodser, Hanedæksler, Anboringshaner, Lygtepæle og Arme til Gasværk.	Hjørring Gas- og Vandværksudvalg.	Okt.	1	1
Esbjerg.	Opf. af Bropiller m. m. ved Station.	9. Banesektion, Esbjerg.	Okt.	6	$2^1/_2$
Holstebro.	Under- og Overbygning til Jærnbane.	Statsbaneanl., Reventlowsg. 10, Kbh.	Okt.	10	2
Holte.	Jærnoverbygning til Viadukt.	1. Banesektion, Colbjørnsensg. 11.	Okt.	11	2

UDFALD AF LICITATIONER.

Kjøbenhavn. Nazareth Kirken i Ryesgade. Ved Licitationen over Blikkenslager-, Skiferdækker- samt Kobbersmedearbejdet til Nazareth Kirken i Ryesgade indkom ialt 9 Tilbud. De to laveste var fra Gelardi, 5,233 Kr., og A. Rygaard, 5,434 Kr. Det højeste Tilbud var paa 7,779 Kr. Laveste Bud antoges.

Kjøbenhavn. Orlogsværftet. Ved Licitationen over Egetømmer m. m. var de laveste Tilbud; Nørrebros Savværk Kr. 4,45 pr. Kbf., Grønvold & Schou, Slagelse, Kr. 4,50, M. H. Krause Kr. 4,75. Højeste Bud var Kr. 7,00 pr. Kbf.

Fortegnelse

over Firmaer, som i det forløbne Kvartal har annonceret i Tidsskriftet.

Annonceafdelingen redigeres af Hr. Maler *T. E. Lundbye* (Ahornsgade 1), som tillige har udført Tegning til en stor Del af de forskellige Annonceclichéer.

Asfalt og Asfaltarbejder.
Bird, Ingeniør, Fjords Allé 1
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Kjøbenhavns Asfaltkompagni, Kongens Enghave
Larsen, Hans & Jørgen, Griffenfeldtsgade 37
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33
Schøller & Rothe, Fælledvej 27

Badeanlæg og Badeapparater, Armatur hertil m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Timm, Brødr. J & O., Vesterbrogade 44
„Vølund", Aktieselsk., Blegdamsvej 32

Bageovne.
Weidemann, J. H., Østersøgade 34

Beton-, Cement- og Monierarbejder m. m.
Bille, Brødr., Møens Cementvarefabrik
Christoffersen, C., Vejle
Holbøll, Olaf, & Poul Poulsen, Rosenvængets Sideallé 5
Jensen, Emanuel, & H. Schumacher, Aaboulevard 14
Schøller & Rothe, Fælledvej 27
Schiøtz, Carl, Vesterbrogade 54
Schledermann, Th., & H. Evers, Roskilde
Sørensen, F. P., Eftf., Elmegade 12

Bogbind, Bøger m. m.
Baden, Jakob, Østergade 16
Kyster, Anker, Sværtegade 3
Schüth, Ludvig, Nygade 4

Broncestøbning.
Rasmussen, Lauritz, Raadmandsgade 16

Brændsel.
Akts. Christiansholms Fabriker, Nyhavn 4

Bygningsartikler, forskell. Cement, Skifer, Zink m. m.
Dansk Gibsindustri-Kompagni, Akts., Mariendalsvej 23
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Gottlieb, F., Nørrevoldgade 4
Lemvigh & Co., Niels Juelsgade 5
Nymølle Skærvefabrik, Aaboulevard 14
Portland-Cementfabriken „Danmark", Aktieselsk., Ny Toldbodgade 15
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Bygningsbeslag og Værktøj m. m.
Ibsen, Peter, Kronprinsensgade 3
Rom, C. Th., & Co., Axelhus 2 B
Vermehren, Edv., Eftf., Nørrebrogade 18 A

Byggegrunde.
Josephsen, N., Dr. Olgasvej 2

Clichéer, Reproduktion, Lyskopiering, Stempler samt Tegninger hertil.
Atelier Friis, Møntergade 12
„Elektra", Valdemarsgade 28
Hansen, Charles, Nørregade 6
Hanson, John. R., Ny Østergade 2
Lundbye, T. E., Ahornsgade 1

Dampskorstene, runde.
Holbøll, Olaf, & Poul Poulsen, Rosenvængets Sideallé 5
Jensen, Emanuel, & H. Schumacher, Aaboulevard 14
Køhler, V. Sibbern, Ryesgade 25
Meier, F., Valby
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Dørlukkere.
Kjøbenhavns Dørgreb- & Metalvarefbr. Skinderg. 39
Nørholm, N., & Søn, Skindergade 42

Elektriske Anlæg, Elevatorer, Lynafledere, Materiel m. m.
Andersen & Meyer, Løvstræde 8
Elektrisk Bureau, Boldhusgade 6
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Hellesens Enke & V. Ludvigsen, Blaagaardsgade 17
Lund, Ludvig, Regnegade 26
Riedel, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Sørensen, Ferd. E. & Co., Dr. Tværgade 55
Timm, Brødr. J. & O., Versterbrogade 44
„Titan", Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1
Tvermoes & Abrahamson, Købmagergade 22
„Vølund", Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Fajance- og Porcellænsovne.
Kjær, C. V., Købmagergade 42
Kähler, Carl F., Jernbanegade 5

Forsikringsvæsen.
Forsikrings-Aktieselskabet „Skjold", Raadhusstr. 1

Gade-, Vej- og Kloakanlæg, Havne- og Kystarbejder m. m.
Hoppe, V., & Lutz-Petersen, Rolighedsvej 21
Larsen, Hans & Jørgen, Griffenfeldtsgade 37
Poulsen, H., S. Boulevard 58
Rasmussen, Niels, & H. Schiøtz, Gl. Kongevej 114
Schøller & Rothe, Fælledvej 27

Gas- og Vandmestre m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Flyge, H. B., Gothersgade 20
Harboe, Kr. Noe, Nørrebrogade 13
Høst, P. W., Ravnsborggade 12
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Riedels, C. F,, Eftf., Ny Vestergade 9
Schieltved, Th., St. Kongensgade 69
Schæbel, Ferd., Mikkelbryggersgade 5
Strømann, C. & G., Raadmandsgade 15
Thomsen, Carl, Nørre Allé 21
Timm, Brødr. J. & O., Vesterbrogade 44
„Vølund", Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Glarmestre, Glas, Glasmaleri m. m.
Engstrøm, O., Borgergade 53
Feigh, Ch., Roskilde
Mandix, H., Nørregade 35
Steenberg, Schach, & Ko., Amaliegade 43

Have-Architektur.
Erstad E. Jørgensen, Fjords Allé 18

Ingeniører, Jernstøberier m. m.
Bruun & Sørensen, Palægade 8 og Aarhus
Christianshavns Jernstøberi, Holmbladsgade 23
Kiehn, Chr. F., Güstrow i/M
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Matthissen & Dittmann, Bredgade 20
Quick Meal Stove Co., Pilestræde 14
Riedels, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Smith, F. L., & Co., Vestergade 29
„Titan", Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1
„Vølund", Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Isolationsfarve, Isolationsstof, Kork-Isolering m. m.
Kjøbenhavns Asfaltkompagni, Akts., Kongens Enghave
Møller, Theodor, Pilestræde 12

Kurvevarer.
Wengler, R., Amagertorv 7

Linoleum.
Bonne, C. Riis, Silkegade 1
Larsen, Ferd., Østergade 16
Magasin du Nord, Kg. Nytorv
Meyer, E., Jorks Passage
Olesen, O., Højbroplads 4

Malerarbejde.
Bendix, Otto, Nørregade 26
Jensen, Severin & Andreas, Kongens Nytorv 21
Mandix, H., Nørregade 35
Schübeler's Sønner, H., Nordre Frihavnsvej 19
Øjgaard, M. Chr., Rosenborggade 2

Maskinafskrivning.
„Fox", Holmens Kanal 22

Maskinsnedkeri, Møbler m. m.
Akts. „Silvan", H. C. Ørstedsvej 51 A
Jensen, Severin & Andreas, Kongens Nytorv 21

Opvarmning og Ventilation, Armatur hertil m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Bruun & Sørensen, Palægade 8 og Aarhus
Christianshavns Jernstøberi, Holmbladsgade 23
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Møller & Jochumsen, Horsens
Rechs Opvarmnings-Comp., Lyngbygade
Ramsing, Chr., Tordenskjoldsgade 11
Strømann, C. & G., Raadmandsgade 15
„Titan", Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrog. 1
„Vølund", Akties., Blegdamsvej 32

Prisme-Glas.
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Rullegardiner, Persienner m. m.
Nielsen, J. & Co., St. Kongensgade 29

Saltsyre, Gibs, Vandglas.
Hansen, Vilh., & Co., Nørrebrogade 30
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Skifer-, Kobber- og Zinkdækning.
Timm, Brødr. J. & O., Vesterbrogade 44

Smedearbejde, Sikkerhedsgittere, Havehegn m. m.
Dederding, Emil, St. Kongensgade 102
Doberch, F. W. & Søn, Lille Strandstræde 22
Høst, P. W., Ravnsborggade 12
Jensen-Søe & Beyer, Hessensgade 12
Poulsen, Ludv. R., Tordenskjoldsgade 29
Schæbel, Ferd., Mikkelbryggersgade 6

Staal- og Jærnbjælker, Plader, Taljer m. m.
Berendsen, Sophus, Aktieselskab, Gl. Torv 24
Jensens, Jørgen, Eftf., Vestergade 16
Møller, J. F. Lemvigh, Kultorvet 11—13
Rahr, Chr. C., & Comp., Vestergade 30
Rønberg, Oluf, Nørrefarimagsgade 41
Sonesson, Wilh., & Co., Frihavnen
Vold, L., Nansensgade 25 B

Stenhuggerier, Marmorarbejder m. m.
Faxe-Limhamn Kalkbrud, St. Annæplads 26
Hagen & Co.'s Eftf., Gothersgade 8
Halmstads Stenhuggeri, Aktiebolag, Halmstad
Kbhvn.s mek. Stenhuggeri, Frederiksholms Kanal 28
Larsen, H. & J., Griffenfeldsgade 37
Nielsen, E., mek. Stenhuggeri, Nørrebrogade 44
Scheller, Carl, Nørrebrogade 52
Sode, A., H. C. Ørstedsvej 32
C. Wienbergs Stenhuggeri, Ny Vestergade 29

Stukarbejder.
Berg, Hans Chr., Aaboulevard 44
Dansk Gibsindustri-Kompagni, Akts., Mariendalsvej 23
Klingsey & Levin, Fælledvej 7
Petersen, Hans Lamberg, Lykkesholms Allé 8
Storm-Nielsen & C. Jacobsen, Mariendalsvej 25

Tagpap m. m.
Evers & Co., Frederiksholms Kanal 6
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Tapeter.
L. Fraenckel, Østergade 58
Krüger, C., Nygade 6
Larsen, Ferd., Østergade 16

Teglværker, Teglværksanlæg m. m.
Dysseværk Teglværk, Gentofte
De forenede Teglværker / Kagstrup Kalkværker, Akties. } Nørregade 2
Frederiksholms Tegl- & Kalkværker, Tordenskjoldsgade 3
Smidt, F. L., & Co., Vestergade 29

Tegneartikler.
Knudsen, Cornelius, Købmagergade 15
Petersen, J. Chr., St. Kirkestræde 1

Textil-Artikler m. m.
Olesen, O., Højbroplads 4

Træ og Trævarer.
Akts. „Silvan", H. C. Ørstedsvej 51 A
Jensen, H. L., Frederiksstadsgade 13.
Krause, M. H., Niels Ebbesensvej 6
Trækompagniet, Frihavnen

Vandklosetter, Armatur hertil m. m.
Albrechtsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Hoppe, V., & Lutz-Petersen, Rolighedsvej 21
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Møller, L. M., Ny Adelgade 4
Thomsen, Carl, Nørre Allé 12
Rasmussen, Niels, & H. Schiøtz, Gl. Kongevej 114
Riedel's, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Schieltved, Th., St. Kongensgade 69
Septic Tanks, Nytorv 17

ARCHITEKTEN, MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING udkommer én Gang om Ugen.
Abonnement á 2 Kr. 50 Øre pr. Kvartal kan tegnes paa alle Postkontorer og i Ekspeditionen.
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING.
Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.

Avertissementsprisen er 1 Kr. pr. Kvadrat-Tomme. Annoncer kan indsendes under Adresse: Hr. Maler T. E. Lundbye, Industribygningen, B., samt modtages paa Ekspeditionens Kontor.

Bladets Kontor er Lavendelstræde 5². Telf. 4525.
Ekspedition: Kl. 11—3.
Redaktion: Kl. 2—3.

Afdeling B. trykt i „Kristeligt Dagblad"s Bogtrykkeri.


GETTY CENTER LINRARY
3 3125 00673 0283

